

**2. ULUSLARARASI
ÇİN'DEN ADRIYATİK'E
SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ**

KONGRE KİTABI

5 - 6 - 7 Mayıs 2016

Payas / Hatay

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER - KAMU YÖNETİMİ - HUKUK
ÖZEL SAYISI**

**EDİTÖRLER
RAGIP PEHLİVANLI
SELÇUK DEMİRKİLİNCİ**

www.iksad.org
www.iksadfuarkongre.org

İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği Yayınları®

İKTİSADİ KALKINMA VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

5-6-7 Mayıs 2016

PAYAS – HATAY

**2. ULUSLARARASI ÇİN'DEN ADRIYATİK'E
SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ**

KONGRE KİTABI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER – KAMU YÖNETİMİ – HUKUK

ÖZEL SAYISI

EDİTÖRLER

RAGİP PEHLİVANLI – SELÇUK DEMİRKİLİNÇ

İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği Yayınları®

(Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncılık Lisansı: 2014 / 31220)

Gölbaşı / ADIYAMAN - TÜRKİYE

TR: +90 0850 303 5 603 USA: +1 631 685 0 853

E posta: info@iksad.org

www.iksad.org

www.iksadfuarkongre.org

Bu kitaptaki eserlerin tamamının yayın hakkı İKSAD'a aittir. İzinsiz çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Eserlere ilişkin tüm etik ve hukuki sorumluluk yazarlara aittir

IKSAD PUBLICATIONS - 2016©

ISBN -978-605-9885-04-1

**INSTITUTION OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND SOCIAL
RESEARCHES**

May 5-6-7, 2016

PAYAS- HATAY - TURKEY

**2. INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL
SCIENCES, CHINA TO ADRIATIC**

BOOK OF CONGRESS

INTERNATIONAL RELATIONS – PUBLIC ADMINISTRATION - LAW

SPECIAL EDITION

EDITORS

RAGIP PEHLİVANLI – SELÇUK DEMİRKİLİNÇ

Institution of Economic Development and Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014 / 31220)

Gölbası / ADIYAMAN- TURKEY

TR: +90 0850 303 5 603

USA: +1 631 685 0 853

E mail: info@iksad.org

www.iksad.org

www.iksadfuarkongre.org

All rights of this book belongs to IKSAD. Without permission, this book can't be duplicated and delivered.

The writers are responsible both ethically and juristically related with texts

IKSAD PUBLICATIONS - 2016©

ISBN -978-605-9885-04-1

İçindekiler / Contents

ÖNSÖZ / FOREWORD	<u>8</u>
KONGRE KÜNYESİ / CONGRESS ID	<u>9</u>
BİLİM DANIŞMA KURULU / SCIENTIFIC ADVISORY BOARD	<u>10</u>
KONGRE ALBÜMÜ / CONGRESS ALBUM	<u>11</u>
5018 Sayılı Kanuna Göre İç Denetim Müessesesi ve İşlerliği <i>Murat AYDIN</i>	<u>15</u>
ABD Dış Politika Doktrinlerinin Orta Doğu'ya Yansıması <i>Engin KOÇ</i>	<u>24</u>
Adıyaman Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Zaman Yönetimi İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma <i>Yasemin EZİN, Ramazan ASLAN</i>	<u>35</u>
Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Demokrasi Algılarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma <i>Ramazan ASLAN, Yasemin EZİN</i>	<u>47</u>
Arap Baharı Sürecinde İsrail'i Anlamak: Arap Kışı mı İsrail Yazı mı? <i>Yusuf Kenan POLAT</i>	<u>57</u>
Atatürk'ün Milli Eğitim Politika Anlayışı Çerçevesinde Türkiye'deki Amerikan Okullarına Bakışı <i>Ebru GÜHER</i>	<u>68</u>
Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Avrupa Birliğinin Türkiye'ye Uyguladığı Ekonomik Kriterlerin Değerlendirilmesi <i>Mustafa METE, Ömer YILMAZ</i>	<u>77</u>
Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye <i>Mehmet TAMER</i>	<u>98</u>
Başarısızlaştırılmış Toplumsal Hareketler: Mısır, Suriye ve Irak Örneği <i>Özge YILMAZ</i>	<u>110</u>

Belediye Personelinin Sorunlarına Yönelik Bir Alan Çalışması: Hatay Büyükşehir Belediyesi <i>Mehmet TAMER</i>	<u>116</u>
Büyüme, Gelişme ve Kalkınma Bağlamında Güney Kore, Brezilya ve Türkiye'nin Karşılaştırılması <i>Adil Murat VURAL</i>	<u>125</u>
Demokrasi İnsanlar İçin Kente Bakış: Dost Kentler <i>Şafak KAYPAK</i>	<u>134</u>
Demokrasi Kültürü ve Hoşgörü; Hatay Örneğinde <i>Şafak KAYPAK</i>	<u>147</u>
Doğu Anadolu Projesi Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın TRB2 Bölgesinin Kalkınmasındaki Rolü <i>Fatih KOÇ, Sami ÖZCAN</i>	<u>161</u>
Dünyada ve Türkiye'de Çocuk Haklarının Gelişimi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme <i>Nazmiye GÜVEYİ</i>	<u>176</u>
E-Devlet Uygulamalarının Kamu Kurumları Tarafından Benimsenmesi <i>Onur DEMİR, Ahmet Hamdi AYDIN</i>	<u>178</u>
Hükümet Sistemi Uygulamalarındaki Farklılaşma Olgusu Çerçevesinde Türkiye'deki ve İngiltere'deki Yasama Erklerinin Genel Olarak Karşılaştırılması <i>Ümit GÜVEYİ</i>	<u>188</u>
Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye Uygulaması <i>Mehmet KAPUSIZOĞLU, Özcan KARATAY</i>	<u>191</u>
Kamu Kurumlarında Açık Kaynak Kodlu Yazılımların Kullanımı <i>Mustafa Fedai ÇAVUŞ, Halenur Soysal KURT</i>	<u>209</u>
Kamu Yönetiminde Stratejik Değişim Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme: Kamu İşletmeciliği Fonksiyonları <i>M. Burhanettin COŞKUN, M.B. Fatih ALODALI</i>	<u>219</u>
Kamusal Beyaz Fil Sendromu ve Türkiye'de Kamusal Beyaz Fil Tartışmaları <i>Betül HAYRULLAHOĞLU</i>	<u>228</u>

Kuzey Kutup Bölgesi'ndeki İşbirliğinde Arktika Konseyi'nin Rolü

Selçuk DEMİRKILINÇ, Ragıp PEHLİVANLI

246

Küresel İklim Değişikliğinin Kamu Harcamaları Üzerine Etkileri ve Türkiye

Özcan KARATAY, Mehmet KAPUSIZOĞLU

266

Küreselleşme ve Türk Birliği

Remzi KILIÇ

280

Mondros Mütarekesi Sonrası'nda Sırasıyla İstanbul Hükümeti, Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükümeti'nin 'Âkıl Adamlar' Uygulaması: 'Heyet-i Nasihalar'

Şenol KANTARCI

290

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü Öğrencilerinin Mesleğe Bakış Açıları: Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulunda Bir Uygulama

Burcu DOĞAN, Erdem HİLAL

295

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Vəzifəli Şəxsinin Səlahiyyətləri və Onların Həyata Keçirilmə Formaları

Mikayıl V. YUSİFOV, Mustafa Latif EMEK

308

The Effective Implementation Of Renewable Energy Policies In Turkey

Nurdan Kılınç-ATA

325

Türkiye – Kazakistan İlişkilerinde Medya Siyaset İlişkisi ve Karşılıklı Algılamalar

Umsunay ZHUMASHEVA

335

Türkiye'de Devlet Sukuku İhraçları ve İhtiyacı

Ahmet ULUSOY, Mehmet ELA

341

Türkiye'de E-Belediyecilik Uygulamaları: Osmaniye Belediyesi Örneği

M. Fatih Bilal ALODALI, M. Burhanettin COŞKUN, Tuğba YOLCU

359

Türkiye'de Yerel Yönetişimin Uygulanabilirliği ve Kentleşme Sürecinde Paydaşların Kent Yönetimine Katılımı

Emel ÇINAR

366

Türkiye'de Vatandaşlık Eğitiminin Ulus-Üstü Boyutu ve AB-Türkiye Entegrasyonuna Katkısına Yönelik Potansiyeli

Vahap Atilla OĞUŞGİL

373

Vergilemede Adalet ve Türk Vergi Sistemi

388

Murat AYDIN

Yeni Yerel Yönetim Yasalarının Sosyal Politikaya Katkıları

398

Eylem BEYAZIT, Muharrem GÜNEŞ

Yerel Çevre Politikaları ve Çevre Hakkı: Hatay İl Mahalli Çevre Kurulu Kararları Üzerine Bir Değerlendirme

412

Muharrem GÜNEŞ, Murat TEK

ÖNSÖZ

Tarihten ekonomiye kadar sosyal bilimlerin hemen her alanından 350'ye yakın eser başvurusunun alındığı ve tüm eserlerin titizlikle değerlendirildiği "2.

Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi"ni 5-7 Mayıs 2016 tarihleri arasında Hatay'ın Payas ilçesinde bulunan tarihi Sokollu Mehmet Paşa

Külliyesi'nde icra etmiş olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Çin'den Adriyatik'e kadar uzanan bölge, tarih boyunca tıptan, felsefeye kadar birçok alanda ilklere öncülük yapan önemli bir medeniyet merkezi olmuştur. Çok sayıda millet, kültür, din ve siyasi oluşuma beşiklik yapan bölge, zaman zaman da büyük mücadeleler, savaşlar ve iç çatışmalarla anılmıştır.

Bölge, genel itibariyle coğrafi konumu, ekonomik ve sosyal yapısı göz önüne alındığında küresel siyasetin kalbi durumundadır. Dünyanın en büyük enerji tüketicisi olan Çin, bir taraftan ekonomik anlamda hızlı bir şekilde büyürken bir taraftan da Dünya siyasetine şekil veren politikalarıyla da küresel güç dengesinin önemli bir unsurudur. İpek yolu üzerinde inşasına başlanan hızlı tren projesi ile Çin, Avrupa'ya kadar demir yolu ile bağlanarak bu durumu

ekonomik, siyasi ve askeri bir avantaj olarak kullanmayı hedeflemektedir. Yüksek miktarda petrol ve doğal gaz rezervine sahip olan Türkmenistan,

Kazakistan, Azerbaycan ve İran da farklı siyasi kutuplara yakın olmaları sebebiyle bu kaynaklarını uluslararası platformda önemli birer koz olarak kullanmaktadırlar. Pakistan ve Hindistan arasındaki

Keşmir meselesi, ABD ve Rusya arasındaki güç düellosunun sonrasında iç savaşlar ve terörizmle anılır hale gelen Afganistan, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Karabağ meselesi, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve son dönemde Türkiye ile Rusya arasındaki gerilim, Ortadoğu'nun haritasının yeniden çizilmesi projesi ile özellikle Suriye ve Irak'taki mevcut durum, küresel güçler tarafından kurulan ve desteklenen bir takım terör örgütlerinin bölgedeki faaliyetleri ve bazı

Avrupa ülkelerindeki ekonomik ve siyasi krizler önümüzdeki yıllarda da üzerinde çokça konuşulan ve dünya siyaset gündemini oldukça meşgul edecek olan konular arasında yer alacaktır.

Bu kongremize katılımın yoğun olması sebebiyle kongre kitabını oniki temel disiplin altında sınıflandırarak dört cilt halinde çıkardık. Kongremizin hazırlık aşamasından itibaren desteğini her aşamada hissettiğimiz ve aynı zamanda kongremizin onursal başkanı olan Payas Belediye Başkanı Sayın Bekir ALTAN Bey başta olmak üzere, kongre başkanımız

Sayın Prof. Dr. Mustafa TALAS beyefendiye, teşekkürleriyle bizleri onurlandıran davetli akademisyenlerimize, Bilim ve Danışma Kurulu üyelerimize, akademik çalışmalarıyla kongremize ve bilim dünyasına katkıda bulunan birbirinden değerli katılımcılara, Afganistan Kateb Üniversitesi Rektörü Sayın Ali Reza MOHSENI beye, Düzenleme Kurulu üyelerimize ve emeği geçen herkese çok teşekkür eder, bu eşsiz eserin bilim dünyasına hayırlı olmasını dilerim.

FOREWORD

We are pleased to have performed "Second International Congress of Social Sciences, China to Adriatic" between 5th-7th of May, 2016 in historical Sokollu Mehmet Pasha Campus, Payas/Hatay Province. This year we received about 350 academics studies from nearly all disciplines of social sciences. As it is well known, the area China to Adriatic has been a significant civilization center; along the history as a land it had a leading role on many scientific and cultural areas medicine to philosophy. Although it was a cradle of a large number of nations, religions and political formation, it was also mentioned with great competitions, wars and infightings.

Considering the geographical location, economic and social structure, the region is at the heart of global policy. While rapidly developing, China, the greatest energy consumer of world, is one of the significant actor on earth and strongly affects the world policy. China aims to have an economic, politic and military advantage through the agency of new fast train project – still being constructed on silk road- which links the China to Europe. Turkmenistan, Kazakhstan, Azerbaijan and Iran are famous with their oil and gas reserves and since each one is close to different political poles, they use their sources as a political tool on international policy stage. Cashmere confliction between Pakistan and India; Afghanistan, hosted the war between USA and Soviet Union, nowadays mentioned about political instability and terror attacks; Karabagh's capture by Armenia; Crimea's annexation by Russia and airplane crisis with Turkey; Syrian and Iraq's current situation with the affect of redesigning middle east countries; Terror attacks, supported by global powers and economic and political crisis in some European countries will be on agenda too in next decades.

This year, since our congress has intense participation, we published studies as four book classified under twelve main disciplines. On behalf of IKSAD, I thank to Mr. Bekir ALTAN, the honorary president of congress and Payas City Mayor; Prof. Dr. Mustafa TALAS, the president of congress; to all participant academics; to Ali Reza Mohseni, the Rector of Kateb University; to everybody in this organization.

Mustafa Latif EMEK
İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar
Enstitüsü Başkanı

President of
Institution of Economic Development and
Social Researches

KONGRE KÜNYESİ / CONGRESS ID

Kongrenin Adı / Name of Congress

2. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi
2. International Congress of Social Sciences, China to Adriatic

Katılım Türü / Type of Participation

Davetli ve Çağrılı / Keynote and Invited

Tarihi ve Yeri / Date and Place

5-6-7 Mayıs 2016 – Payas / Hatay / TÜRKİYE

Kongre Yürütücüsü / Organizer

İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği
Institution of Economic Development and Social Researches

İştirakçiler / Associates

Afganistan Kateb Üniversitesi / Afganishtan Kateb University

Destekleyen Kurum / Cooperation With

Payas Belediyesi, Bahravan Psikolojik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası Göç Derneği
Payas Municipality, Bahrawan Pshycological Reasearch Institution, International Immigration
Association

Koordinatörler / Coordinators

Mustafa Latif EMEK
İKSAD Başkanı

Sefa Salih BİLDİRİCİ
İKSAD Başkanışmanı

Kongre Başkanı / Congress President

Prof. Dr. Mustafa TALAS
Kongre Başkanı

Onursal Başkan / Honorary President

Bekir ALTAN
Payas Belediye Başkanı

Düzenleme Kurulu / Organization Committee

DOÇ.DR. FEDAİ ÇAVUŞ
DOÇ.DR. HANİFİ MURAT MUTLU
DOÇ.DR. MEHMET EMİN SÖNMEZ
YRD.DOÇ.DR. BARIŞ AYTEKİN
YRD.DOÇ.DR. CUMA BOZKURT
YRD. DOÇ. DR. MEHRİBAN EMEK
YRD.DOÇ.DR. ÖMER OKAN FETTAHLIOĞLU
YRD. DOÇ. DR. MURAT FİDAN
YRD. DOÇ.DR. MUSTAFA METE
YRD. DOÇ. DR. BAYRAM POLAT
YRD. DOÇ.DR. HULUSİ YILMAZ
RAGIP PEHLİVANLI
HAMİDULLAH FURMOLY
MALİK YILMAZ
HAKAN ÇETİNER
ERDEM HİLAL
ARİF YILDIZ
BURAK TELLİ
BETÜL OKUR VURAL
TAHSİN TUNCER

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

- PROF.DR. NECATİ DEMİR, GAZİ ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. NAZMİ AVCI, SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. MEHMET BAŞBUĞ, AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. TSENDİN BATTULGA, MOĞOLİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. VEYSEL BOZKURT, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. EKREM CAUSEVIC, HIRVATİSTAN ZAGREP ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. MAHMUT ÇELİK, İŞTİP GOTSE DELÇEV ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. ALİ DUYMAZ, BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. HARUN GÜNGÖR, ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. FADIL HOCA, MAKEDONYA VİZYON ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. NAZIM İBRAHİM, ÜSKÜP KRİL METODİ ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. AMINA JESENKOVIC, SARAYBOSNA ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. REMZİ KILIÇ, ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. MARIYA LEONTİK, İŞTİP GOTSE DELÇEV ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. SALİH ÖZTÜRK, NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. İRFAN MORİNA, KOSOVA ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. MUSTAFA TALAS, NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. MUSTAFA ÜNAL, ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU, NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. MUSTAFA AKSOY, MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. FATİH BAŞBUĞ, AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. TUBA BÜYÜKBEŞE, HASAN KALYONCI ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. MAZLUM ÇELİK, HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. KASIM KARAMAN, ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. BENEDEK PEN, BUDAPESTE EÖTVÖS LORAND ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. EDINA SOLAK, ZENİCA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. ELVAN YALÇINKAYA, NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. OĞUZ ÇETİN, NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. BAYRAM POLAT, NIĞDE ÜNİVERSİTESİ

FOTOĞRAF GALERİSİ

Payas Belediye Başkanı Sayın Bekir ALTAN ve Kongre Başkanımız Sayın Prof. Dr. Mustafa TALAS

Kongrenin İlk Günü Davetli Yerli ve Yabancı Akademisyenlerin Payas Hatırası

2. INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES, CHINA TO ADRIATIC

Prof.Dr. Veysel BOZKURT Sunumunu Yaparken

Sayın Umsunay ZHUMASHEVA, Türkiye Kazakistan İlişkileri Üzerine Bildirisini Sunarken

Dede Korkut Salonundan Bir Kare

Hoca Ahmet Yesevi Salonundan Bir Kare

Sunum Hazırlıkları Yapılırken

Katılımcılarımız Konferans Takip Ediyor

5018 SAYILI KANUNA GÖRE İÇ DENETİM MÜESSESESİ VE İŞLERLİĞİ

Murat AYDIN¹

Özet

Türk Kamu Maliyesi "iç denetim müessesesi" ile 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu sayesinde tanışmıştır. İç denetim; saydamlık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin ışığında, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanılması amacıyla mevzuatımıza girmiştir. Bu çalışma iç denetime tabi olan kamu idarelerinde iç denetimin işlerlik durumunu tespit etmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda; belge tarama yöntemi ile kanunun ilgili kısımları incelenmiş, tahsis edilen iç denetçi kadrolarının kamu idarelerine göre sayıları tespit edilmiştir. Kamu idarelerine tahsis edilen kadroların %47'sine iç denetçi ataması yapıldığı belirlenmiş, devletin en önemli kurumlarının bile iç denetçi ataması yapmadıkları görülmüştür. Bunun temel sebebinin, iç denetimin yasal zorunluluğunun olmaması olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: iç denetim, iç denetçi, saydamlık, hesap verilebilirlik

THE ESTABLISHMENT AND OPERATION OF INTERNAL CONTROL ACCORDING TO LAW NO 5018

Abstract

Turkish Public Finance met with "Internal Audit Institution" thanks to Public Financial Administration and Control law no 5018. Internal audit has entered in to legislation, the light of the principles of transparency and accountability, providing on the purpose of public resources effectively, economically and efficiently. This study aims to determine the operational status of the internal audit of public administrations. In this context, examined there levant parts of the law with the documents canning method, according to Internal Audit or positions allocated to the public administration, the numbers were determined. Staff allocated to the public administrations of the 47% is made up of the Internal Auditor. Even that did not appoint the Internal Auditor of the most important institutions of the state they found it. The main reason for this internal audit has been identified as the lack of legal obligation.

Keywords: internal audit, internal auditor, transparency, accountability

1. Giriş

"Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk Devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır." ifadeleri devletin temel amaç ve görevleri başlığı altında Anayasanın 5. maddesinde vurgulanmıştır.

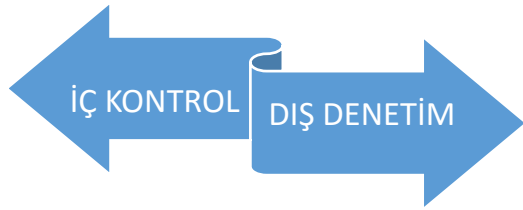
¹ Öğretim Görevlisi, Uşak Üniversitesi, (Maliye Anabilim Dalında Doktora Öğrencisi), murat.aydin@usak.edu.tr

Devletin, Anayasada belirtilen bu görevleri yerine getirebilmesi için, iyi bir kamu yönetiminin yanında etkin bir kamu maliyesine sahip olması gerekmektedir. Devletin mali anlamda idaresi 2005 yılına kadar 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye kanununa göre yapılmakta idi. Kamu mali yönetiminin; disiplinli, hesap verilebilir ve saydam bir zemine oturtulması açısından bu kanun ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmiştir. Kamu kaynaklarının; etkin, verimli ve ekonomik kullanılabilmesi için 01.01.2005 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu yürürlüğe girmiştir (Arslan, 2004, 150-193). Bu kanunla birlikte yeni uygulama ve müesseseler ihdas edilmiştir. Bu müesseselerden birisi de "iç denetim" müessesesidir.

Kamu maliyesini bu amaçlara uygun şekilde yönetebilmek adına 5018 sayılı kanunun; iç kontrol ve dış denetim konularına yer verdiği görülmektedir. Kamu idarelerinin, kaynakları; etkin, etkili ve verimli kullanmalarının yanında saydam bir yapıya sahip olabilmeleri için dış denetime tabi olmaları gayet olağandır. Dış denetim öncesi kamu idaresinin kendisini kontrol etmesi ve denetlemesi ise çok önemlidir. Ancak kanunda dış denetim zorunlu iken, iç denetim kamu idaresinin üst yöneticinin inisiyatifine bırakılmıştır. İç denetim müessesesinin üst yöneticinin inisiyatifinde olması, iç kontrol sisteminin işlerliğine etkisi konusunda düşündürücüdür. İç denetimin işler olmadığı bir sistemde kaliteli bir dış denetimden de söz etmek zor görülmektedir.

2. 5018 Sayılı Kamu Yönetimi ve Kontrol Kanununda Denetim

01.01.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu 9 kısımdan oluşmaktadır. 5. ve 6. kısmı kamu maliyesinin kontrol ve denetiminden bahsetmektedir. Kanunda 5. kısımda "iç kontrol" , 6. kısımda ise "dış denetim" konuları anlatılmaktadır. İç denetim iç kontrolün bir unsuru olarak ifade edilmiştir.

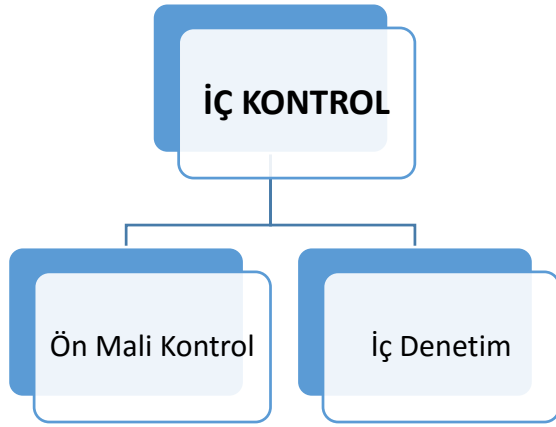
Kanunda denetim, harcama öncesi ve harcama sonrası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kamu harcamaları yapılmadan önce iç kontrol sisteminden geçirilmektedir. Harcama yapıldıktan sonra ise dış denetime tabi tutulmaktadır. İç kontrol idare tarafından yapılırken, dış denetim Sayıştay tarafından yapılmaktadır.

Şekil 1. 5018 Sayılı Kanunda Denetim

2.1. İç Kontrol

5018 sayılı kanunun 55. maddesinde iç kontrol; "*İdarenin amaçlarına, belirlenmiş politikalara ve mevzuata uygun olarak faaliyetlerin etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde yürütülmesini, varlık ve kaynakların korunmasını, muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olarak tutulmasını, malî bilgi ve yönetim bilgisinin zamanında ve güvenilir olarak üretilmesini sağlamak üzere idare tarafından oluşturulan organizasyon, yöntem ve süreçle iç denetimi kapsayan malî ve diğer kontroller bütünüdür.*" şeklinde tanımlanmıştır. Bu maddede iç kontrolün; idare tarafından yapılan ve iç denetimi kapsayan bir organizasyon olduğu ifade edilmiştir. İç kontrol;

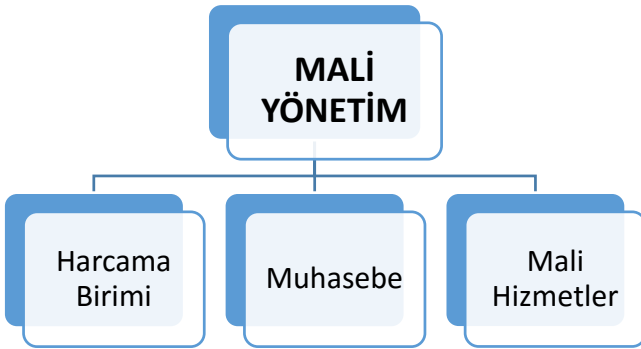

Şekil 2. İç Kontrolün Süreci

iç denetimden oluşmaktadır. Ön malî kontrol, harcama birimlerinde işlemlerin düzenli olarak gerçekleştirilmesi esnasında yapılan kontrolleri kapsadığı gibi, malî hizmetler birimi tarafından yapılan kontrolleri de kapsar. Ön malî kontrol aşaması, malî karar ve işlemlerin hazırlanması, yüklenmeye girilmesi, iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesi ve belgelendirilmesini takip eden bir süreçtir.

2.2. Mali Yönetim

Mali yönetim ifadesi, iç kontrol ile birlikte aynı kanun maddesinde " Kamu idarelerinin malî yönetim ve kontrol sistemleri; harcama birimleri, muhasebe ve malî hizmetler ile ön malî kontrol ve iç denetimden oluşur." şeklinde geçmektedir.

Şekil 3. Mali Yönetim Şeması

* Kamu mali faaliyetlerinin; etkili, ekonomik ve verimli yürütülmesini

* Varlık ve kaynakların korunması

* Muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olarak tutulmasını

* Mali bilgi ve yönetim bilgisinin zamanında ve güvenilir üretilmesini hedeflemektedir. Bu kontroller bütünü en önemli parçası da iç denetimdir. Daha önce ifade edildiği gibi iç denetim harcama öncesi yapılmaktadır.

57. maddede ise iç kontrolün içeriği belirtilmiştir. İç kontrol; ön mali kontrol ve

Mali yönetim; 5018 sayılı kanuna tabi tüm kamu idarelerinde geçerli olan bir sistemdir.

Bu sistem; harcama birimi, muhasebe ve mali hizmetler olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır.

Harcama birimi; kamu idaresinde ödenek tahsis edilen birimi ifade etmektedir. Mali hizmetler; ön mali kontrolü yapmakla mükelleftir.

3. İç Denetim

5018 sayılı kanununun 63. maddesinde iç denetim başlığı altında "*İç denetim, kamu idaresinin çalışmalarına değer katmak ve geliştirmek için kaynakların ekonomiklik, etkililik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini değerlendirmek ve rehberlik yapmak amacıyla yapılan bağımsız, nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyetidir. Bu faaliyetler, idarelerin yönetim ve kontrol yapıları ile malî işlemlerinin risk yönetimi, yönetim ve kontrol süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek yönünde sistematik, sürekli ve disiplinli bir yaklaşımla ve genel kabul görmüş standartlara uygun olarak gerçekleştirilir.*" ibaresi ile iç denetimin tanımı ve kapsamı anlatılmıştır. Bu tanıma göre; iç denetim rehberlik ve danışmanlık faaliyetidir.

Aynı maddenin devamında; "*İç denetim, iç denetçiler tarafından yapılır. Kamu idarelerinin yapısı ve personel sayısı dikkate alınmak suretiyle, İç Denetim Koordinasyon Kurulunun uygun görüşü üzerine, doğrudan üst yöneticiye bağlı iç denetim birimi başkanlıkları kurulabilir.*" denmesiyle iç denetimin kimler eliyle yapılacağı ve yetkili kurumun İç Denetim Koordinasyon Kurulu olduğu belirtilmiştir. Ancak iç denetim bu kanunda zorunlu tutulmamış, üst yöneticinin ve kurulun uygun görüşüne bırakılmıştır.

4. Literatür Taraması (İç Denetim)

Dünya bütçe sistemleri içinde ağırlıklı olarak; kamusal kaynakların kullanılmasında önceden harcama yetkilisine inisiyatif verilmesi, sonradan da denetimin etkinliğinin artırılması anlayışı hakimdir. 2005 yılında yapılan ve 5018 sayılı kanunun bu amaca hizmet edeceğini ifade eden bir çalışmada kanunda yer alan; iç kontrol, ön mali kontrol ve iç denetim kavramları üzerinde durulmuş, Avrupa Birliği üyelik sürecindeki etkileri araştırılmıştır (Kesik, 2005,94-114). 5018 sayılı kanun ile kamu harcamalarının mantığı da değişmiştir. Bu değişimin konu edinildiği bir başka çalışmada kamu harcama sisteminde yapılan yasal düzenlemelerin neler olduğu belirtilmiştir (Arslan, 2004,150-193). Saydamlık ve hesap verilebilirlik kamunun her biriminde olması gereken müesseselerdir. Güvenlik hizmetlerinde, özellikle polislik mesleğini icra edenlerde hesap verilebilirliğin daha çok önemli olduğunu vurgulayan bir makalede saydamlığın çeşitleri başka kanun ve mevzuatlara da atıfta bulunularak irdelenmiştir (Gül, 2008, 71-94).

Yönetenlerin iş ve eylemlerinin çeşitli şekillerde denetlenmesi ve bu denetimlerin Anayasal ve kanuni zemine oturtulması bireyler açısından çok önemli bir kazanımdır (Kuluçlu, 2006, 3-37). Bu çalışmada denetim konusu etraflıca ele alınmış, 'denetim yönetimi' kavramı ile denetimden yönetimden bağımsız bir olgu olamayacağı ifade edilmiştir. 5018 sayılı kanuna değişik bir perspektiften bakan bir çalışmada performans yönetimi ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. OECD ülkeleri ile karşılaştırmaya yer verilmiş, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanılmasını sağlayacak bir kavram olan performans yönetimi irdelenmiştir (Yenice, 2006, 122-132). Bütçenin belirsizliği kamu gelir ve giderlerinin kontrol edilemediği anlamına gelmekte, bu da bireylerin kaliteli hizmet almasını engellemektedir (Saraç, 2005, 122-163). Bu makalede; 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunuyla, mevcut bütçe sisteminin değiştirilerek, Ulusal Program ve Politika Belgesi'nde de ifade edildiği üzere uluslararası normlara ve Avrupa Birliği standartlarına uygun bir kamu malî yönetim ve kontrol sisteminin oluşturulmasının önünün açıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada; iç kontrol sistemi, iç denetim ve İç Denetim Koordinasyon Kurulunun işlevleri etraflıca izah edilmiştir.

2010 yılında yapılan bir çalışmada; iç kontrol ve iç denetim müesseseleri Avrupa standartları bağlamında irdelenmiştir. Mevcut durumda Türkiye'de iç denetimin resmi çekilmiştir. İç denetim; kamu idarelerinde üst yönetimin başarısını, güvenilirliğini ve hesap verebilirliğini güçlendirdiğinden, kıymeti her geçen gün artmaktadır (Aslan 2010, 63-86). İç kontrol ve iç denetim ilişkisini anlatan bir çalışmada ise, " İç Denetimin Bürokratik Serencamı" başlığı kullanılmıştır. Türkiye'de İç Denetim Koordinasyon Kurulunun yeterince aktif olmamasından kaynaklanan bir takım sorunlar dile getirilmiştir. Her ne kadar 5018 sayılı kanunda iç denetimin çerçevesi çizilmiş ise de, bu müessesenin yeterince aktif olmadığı ve iç denetçi statüsünde problemler yaşandığı vurgulanmıştır (Gönülaçar 2008, 1-21). Hiç kuşkusuz, iç denetimin işlevselliği nispetinde saydamlık ve hesap verilebilirlikten söz edilebilmektedir. Ancak iç denetçinin mesleki yeterliliğe sahip olmasının yanında mesleki etik ilkelerine de bağlı olması gerekmektedir. Bu kapsamda yapılmış bir çalışmada Türk kamu mali yönetiminde görev alan denetçiler için uluslararası alanda denetim kurumlarının belirlediği standartlara uygun mesleki etik kuralları büyük önem taşımaktadır. Kamu mali yönetim mevzuatımızda uluslararası standartlara uygun etik kuralların belirlenmemiş olması, bir dezavantaj olarak değerlendirilmektedir. Dünyanın her yerinde mesleğini yerine getiren denetçilerin diğer ülkelerin denetçileriyle mesleki anlamda ortak etik değerlere sahip olması gerçekten önem arz etmektedir (Koçberber, 2008, 61).

1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye kanununun yetersiz kaldığını Avrupa Birliği uyum sürecinde yeni bir kanuna ihtiyaç duyulduğunu ortaya koyan bir çalışmada, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun, Türk Mali Sistemine Getirileri tartışılmıştır (Kolçak, 2006, 367-384). AB'ye uyum sürecinde 32. Fasılda "Mali Kontrol" başlığı altında iç denetime ait konular belirtilmiştir (Şahin 2008, 289-302). Bu makalede iç denetçilerin kamu idaresindeki üst yönetici tarafından atandığı ifade edilerek bir durum değerlendirmesi yapılmıştır. Üst yöneticiler iç kontrol ve buna bağlı olarak iç denetim mekanizmalarının baş aktörleridir (Bozkurt, 2010, 129-135). Başarılı bir kamu mali yönetimi için, iç kontrol sistemi iyi anlaşılmalı ve iyi uygulanmalıdır (Akyel, 2010, 83-97). Literatür incelendiğinde iç kontrol ve iç denetim konulu bir çok çalışmaya rastlanılmıştır. Bazıları durum değerlendirmesi şeklinde iken bazıları ise mevcut sorunlara çözüm önerileri getirmektedirler.

5. Çalışmanın Amacı ve Hipotezi

Bu çalışmanın temel amacı; AB uyumu sürecinde 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile ihdas edilen "iç denetim" müessesesinin kamu idare ve kurumlarındaki işlevselliğini ölçebilmektir. Bu amaç kapsamında çalışmanın 2 temel hipotezi bulunmaktadır.

H1. Türkiye'de kamu iç denetimi kanunda belirtildiği gibi kamu idare ve kurumlarında etkin bir şekilde işlememektedir.

Hipotez 1'e bağlı alt problemler şunlardır;

P1. İç denetim müessesesinin etkin bir şekilde işlemeyişinin sebepleri nelerdir?

P2. İç denetim müessesesinin etkin bir şekilde işlemeyişinin önündeki engeller nasıl aşılır?

H2. Kamu idare ve kurumlarının üst yöneticileri iç denetim müessesesine gereken ilgiyi göstermemektedir.

Hipotez 2'ye bağlı alt problem ise şudur;

P1. Üst yöneticiyi iç denetimin tesisi konusunda geciktiren ve engelleyen durumlar nelerdir?

6. Yöntem

Bu çalışmada veri toplamada nitel teknik kullanılmıştır. Nitel veri ise; belirli hedeflere ulaşmak için doğal ortamda, gözleme ve yüz yüze görüşme gibi teknikler ile elde edilen ve katılımcıların olaylar hakkında algı ve düşüncelerini içeren her türlü bilgidir. (Leech ve Onwuegbuzie, 2007). Çalışmanın bu aşamasında, veri toplamak için "belge tarama" yöntemi kullanılmıştır.

6.1. Belge Tarama

Nitel veri toplama tekniğinde temel ve destekleyici olmak üzere iki çeşit yöntem kullanılmaktadır (Özdemir, 2010). Doğal gözlem, belge tarama ve derinlemesine görüşme temel veri toplama yöntemleri arasındadır. Belge tarama ise, araştırmacının araştırma konusu ile ilgili olduğunu düşündüğü bazı belgeleri, analiz etme sürecini kapsamaktadır (Hodder, 2002). Çalışmada, İç Denetim Koordinasyon Kurulu'na ait kurumsal internet adresindeki yayınlanan rapor ve veriler taranıp incelenmiştir. 5018 sayılı kanuna göre hangi kurumların iç denetime tabi olduğu, boş denetçi kadroları ve fiilen çalışan iç denetçi sayıları tespit edilmiştir.

7. Bulgular

7.1. Belge Tarama Veri Analizi

İç Denetim Koordinasyon Kurulu'nun hazırlamış olduğu 2014 yılına ait Kamu İç Denetim Genel Raporu'nda iç denetime ilişkin performans bilgileri paylaşılmıştır. Tablo 1'de 5018 sayılı kanunun I, II, III, ve IV sayılı cetvellerinde yer alan; genel bütçeli kurumlar, özel bütçeli kurumlar, sosyal güvenlik kurumları ve mahalli idarelere ait bilgiler bulunmaktadır. 45 adet genel bütçeli kurumdan 34'ü, 136 adet özel bütçeli kurumdan 105'i, 200 adet mahalli idarenin 111'i ve sosyal güvenlik kurumlarının ikisi de bu atamaları gerçekleştirmiştir. Toplam 383 adet kamu idaresinden 252'si iç denetçi atamış, 131 tanesi henüz atama gerçekleştirilmemiştir. Bu da 5018 sayılı kanuna tabi kurumların %65'inin iç denetçi çalıştırdıklarını göstermektedir.

Tablo 2'de kamu idarelerine tahsis edilen iç denetçi kadrosu ile kadrolara atanan iç denetçi sayısı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ülkemizde;

- * 45 genel bütçeli kuruluş
- * 136 özel bütçeli kuruluş
- * 2 sosyal güvenlik kuruluşu
- * 200 mahalli idare

Tablo 1. Kadro İhdas Edilen ve İç Denetçi Ataması Yapan Kurum Sayıları

Kamu İdareleri	Atama Yapmayan Kurum Sayısı	Atama Yapan Kurum Sayısı	Toplam Kurum Sayısı
----------------	-----------------------------	--------------------------	---------------------

Genel Bütçe	11	34	45
Özel Bütçe	31	105	136
Sosyal Güvenlik Kurumları	0	2	2
Mahalli İdareler	89	111	200
Toplam	131	252	383

Kaynak:<http://www.idkk.gov.tr/SiteDokumanlari/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2014YiliKamuicDenetimGenelRaporu.pdf>

olmak üzere 383 kamu idaresinde iç denetçi kadrosu bulunmaktadır. Tüm kamu idarelerine tahsis edilen 2072 iç denetçi kadrosuna 966 iç denetçi ataması yapılmıştır. Genelde kadroların doluluk oranı %47'dir. Tabloda dikkati çeken en önemli nokta, sosyal güvenlik kurumlarının tahsis edilen 40 kadronun 39'una atama yapmış olmalarıdır. Kadroların 695'i genel bütçeli kuruluşlara tahsis edilmiş, 314'üne atama yapılmıştır. Genel bütçeli kuruluşlara ait kadroların %55 boş görünmektedir. Özel bütçeli kuruluşların doluluk oranı %57 olarak gerçekleşmiştir. Mahalli idareler kendilerine tahsis edilen 734 iç denetçi kadrosunun yalnızca 269'unu kullanmış olup, kadro doluluk oranı %37'dir.

Tablo 2. Dolu Kadronun Toplam Kadroya Oranı

Kamu İdareleri	İhdas Edilen Kadro Sayısı	Dolu Kadro Sayısı	Dolu Kadro Oranı (%)
Genel Bütçe	695	314	45
Özel Bütçe	603	344	57
Sosyal Güvenlik Kurumları	40	39	98
Mahalli İdareler	734	269	37
Toplam	2072	966	47

Kaynak:<http://www.idkk.gov.tr/SiteDokumanlari/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2014YiliKamuicDenetimGenelRaporu.pdf>

Tablo 3'te iç denetçi kadrosu tahsis edildiği halde, mahalli idare ve üniversitelerinde atama gerçekleştirilmeyen illere ait bilgiler yer almaktadır. Türkiye'de 12 ilde aşağıda belirtilen kamu idarelerine kadro tahsis edilmesine rağmen iç denetçi ataması yapılmamıştır. Tahsis edilen 108 iç denetçi kadrosu boş bir şekilde beklemektedir.

Tablo 3. Belediye, İl Özel İdaresi ve Üniversitelerine İç Denetçi Atamayan İller

İller	Belediye Tahsis edilen Kadro Sayısı	İl Özel İdaresi Tahsis Edilen Kadro Sayısı	Üniversite Tahsis Edilen Kadro Sayısı
Ardahan	3	3	3
Artvin	3	3	3
Bayburt	3	3	3
Bitlis	3	3	3
Gümüşhane	3	3	3
Hakkari	3	3	3
İğdır	3	3	3
Kilis	3	3	3
Muş	3	3	3
Siirt	3	3	3

Şırnak	3	3	3
Tunceli	3	3	3

Kaynak:<http://www.idkk.gov.tr/SiteDokumanlari/Duyurular/Dolu-BosKadroSayisi.pdf>

Tablo 4'te genel bütçeli kamu idareleri arasında, iç denetçi kadroları tahsis edilmesine karşın atama yapmayan kamu idarelerine ait bilgiler bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi başta olmak üzere; Danıştay, Yargıtay, Sayıştay ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu gibi yargı organlarının hiç birinde iç denetçinin görev yapmadığı görülmektedir. Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı'nın bünyesinde de iç denetçi istihdamının olmadığı fark edilmiştir. Gelirler İdaresi Başkanlığı'nın 25 kadrosu olmasına rağmen iç denetçi ataması yapılmayan kamu idareleri arasında yer almaktadır.

Tablo 4. İç Denetçi Atamayan Genel Bütçeli Kamu İdareleri

Genel Bütçeli Kamu İdareleri	Tahsis Edilen Kadro Sayısı
Anayasa Mahkemesi	3
Başbakanlık	8
Cumhurbaşkanlığı	3
Ceza ve İnfaz Kurumları ile Tutuk Evleri İş Yurtları Kurumu	5
Danıştay	3
Devlet Personel Başkanlığı	3
Gelirler İdaresi Başkanlığı	25
Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu	3
Kamu Denetçiliği Kurumu	3
Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı	3
Sayıştay	3
Yargıtay	3

Kaynak:<http://www.idkk.gov.tr/SiteDokumanlari/Duyurular/Dolu-BosKadroSayisi.pdf>

8. Sonuç ve Öneriler

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun yürürlüğe girmesi ile 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu rafa kaldırılmış, kamu mali anlayışına birçok yenilik dâhil olmuştur. Bu yeniliklerden birisi de "iç denetim" müessesesidir. İç denetimin işler hale gelmesi ile kamu kaynaklarının; ekonomik, etkin ve verimli kullanılması hedeflenmiş, hesap verilebilirlik ve saydamlık ilkeleri sağlama çalışmaları yapılmıştır. 2005 yılından bu yana Yetkili kılınan İç Denetim Koordinasyon Kurulu ile; genel bütçeli kamu idareleri, özel bütçeli kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları ve mahalli idarelere iç denetçi kadrosu tahsis edilmiştir. 2014 yılı itibarı ile toplamda 2072 iç denetçi kadrosu tahsis edilmiş, 966 iç denetçi ataması yapılmıştır. Kadroların doluluk oranı %47'dir. 12 ilde genel bütçeli kuruluşların hariç olmak üzere, diğer kamu idarelerinde iç denetçi ataması yapılmamıştır. Genel bütçeli kamu idarelerinin bazıları da iç denetçi ataması gerçekleştirilmemişlerdir. Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Anayasa Mahkemesi gibi çok önemli kamu idarelerinin de iç denetçileri bulunmamaktadır.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 63. maddesinde "iç denetim" müessesesi kamu idarelerinin üst yöneticilerinin inisiyatifine bırakılmış, zorunlu tutulmamıştır. Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten bu yana 11 yıl geçmesine rağmen bazı idarelerin iç denetçi

atamaması ve çoğunun tahsis edilen kadroyu tamamen doldurmadıkları görülmüştür. Bunun temel sebebinin iç denetim müessesesinin kamu idarelerinde zorunlu olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak; iç denetim, dış denetim gibi zorunlu değildir. Dış denetimde olan yaptırım gücü iç denetimde olmadığından kamu idarelerinin üst yöneticileri tarafından önemli ölçüde dikkate alınmamaktadır. İç denetim rehberlik faaliyetinden ve tavsiye niteliğinden öte geçememektedir. 5018 Sayılı kanun ile mevzuatımıza giren iç denetim müessesesi işlerlik kazanabilmesi için kanunda zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte iç denetimin kamu idarelerine yaptırım gücü olmalıdır. İsteğe bağlı olmaya devam ettikçe işlerlik kazanmasının mümkün olmayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akyel, Recai(2010) "Türkiye'de iç kontrol kavramı, unsurları ve etkinliğinin değerlendirilmesi." *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17.1: 83-97.
- Arslan, Ahmet.(2004) "5018 sayılı kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu ile kamu harcama sisteminde yapılan düzenlemeler." *Maliye Dergisi* 145: 150-193.
- Aslan, Bayram.(2010) "Bir Yönetim Fonksiyonu Olarak İç Denetim." *Sayıştay Dergisi*77: 63-86.
- Bozkurt, Mehmet.(2010) "İyi Mali Yönetimin Gerçekleştirilmesinde İç Kontrol ve Denetimi." *SAYDER Dış Denetim Dergisi* 1 : 129-136.
- Gönülaçar, Şener.(2008) "İç Denetimin Bürokratik Serencamı." *Mali Hukuk Dergisi*135 1-21.
- Gül, Serdar Kenan. (2008) "Kamu yönetiminde ve güvenlik hizmetlerinde hesap verebilirlik." *Polis Bilimleri Dergisi* 10.4 : 71-94.
- Hodder, I. (2002). *The Interpretation of Documents and Material Culture*. In D. Weinberg (Eds.). *Qualitative Research Methods*. (s. 266-279). Oxford: Blackwell Publications.
- Kesik, Ahmet.2005 "5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Bağlamında ve AB Sürecinde Türk Kamu İç Mali Kontrol Sistemi." (2005). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (9) / 1 : 94-114
- Koçberber, Seyit.(2008) "Dünyada ve Türkiye'de denetim etiği." *İlişkisi: Türkiye'deki Düzenlemeler Bakımından Bir Değerlendirme* 65.
- Kolçak, Menşure.(2006) "Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanununun Türk Mali Sistemine Getirdikleri (5436 Sayılı Kanun Değişiklikleriyle)." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7.1 367-384.
- Kuluçlu, Erdal. (2006)"Yönetimin Denetiminden Denetimin Yönetimine." *Sayıştay Dergisi* 63: 3-37.
- Leech, N. L., Onwuegbuzie, A. J. (2007). *An Array of Qualitative Data Analysis Tools: A Call For Data Analysis Triangulation*. *School Psychology Quarterly*, 22, 557-584.
- Saraç, Osman.(2005) "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Yapılan Düzenlemelerin Değerlendirmesi." *Maliye Dergisi* 148 122-163.
- Şahin, Ümit.(2008): "5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanununda İç Denetim Sistemi." *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2008.2 289-302.
- Yenice, Ebru. (2006): "Kamu Kesiminde Performans Değerlendirmesi." *Maliye Dergisi*150 122-132.

ABD DIŞ POLİTİKA DOKTRİNLERİNİN ORTA DOĞU'YA YANSIMASI

Engin KOÇ¹

Özet

Amerikan'ın dış politikası, ABD başkanı ile doğrudan ilişkilidir. Çünkü her ABD başkanının dünya politikasına yönelik olarak özel dış politik stratejileri vardır. ABD'nin dış politikasını dünya kamuoyuna duyuran bazı dış politika söylemleri "doktrin" olarak isimlendirilmektedir. Bu doktrinlerin bazıları dünyadaki bütün bölgeleri kapsarken bazıları ise sadece özel bölgeler ile ilgilidir. Bu çalışmada 1947 Truman Doktrini, 1957 Eisenhower Doktrini, 1969 Nixon Doktrini, 1980 Carter Doktrini, 1958 Reagan Doktrini ve 2001 Bush Doktrini gibi Amerikan Başkanlarının doktrinlerinin Orta Doğu'ya yansımaları irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Orta Doğu, Doktrin, Dış Politika, Soğuk Savaş

REFLECTIONS OF US FOREIGN POLICY DOCTRINES TOWARDS MIDDLE EAST

Abstract

American foreign policy is directly associated with the president of USA. Because every US president has distinct foreign policy strategies towards world politics. Some of these policies are called "doctrine" which is the expression of USA foreign policy to world public opinion. While some of these doctrines are related with all regions of the world, others are specific to certain regions. In this study we examine the reflection of American president doctrines towards Middle East such as; 1947 Truman Doctrine, 1957 Eisenhower Doctrine, 1969 Nixon Doctrine, 1980 Carter Doctrine, 1958 Reagan Doctrine ve 2001 Bush Doctrine.

Keywords: USA, Middle East, Doctrine, Foreign Policy, Cold War

Giriş

ABD başkanları, ulusal dış politika prensiplerini temel çıkarları çerçevesinde belirlemek veya çıkarlarına zarar gelebilecek bölge ve ülkelere karşı önlem almak için 1823 Monroe Doktrini ile başlayarak günümüze kadar birbirlerinden farklı hedef ve stratejileri yansıtan dış politika doktrinleri yayınlamışlardır. ABD başkanlarının belirlediği dış politika doktrinleri hedeflenen politikaların yürütülmesinde adeta bir yol haritası olma görevi üstlenmektedir. Uluslararası ilişkilerde yaşanan konjonktürel gelişmelerin etkisi ile oluşturulan bu doktrinlerin ortaya çıkmasında ABD çıkarlarının aleyhine dünyanın belirli coğrafyalarında bulunan unsur ve yaşanan politik durumlar ayrıca önemli bir neden olmuştur. Diğer bir ifade ile bu doktrinler ABD'nin temel çıkarlarını temsil etmektedir. Özellikle I.Dünya Savaşından sonra Orta Doğu coğrafyasının enerji kaynakları içerisinde yüzdüğünün anlaşılması ve 1947'de Truman Doktrini ile birlikte ABD-Sovyetler liderliğinde Soğuk Savaşın tescili ve sonrasında yaşanan gelişmeler ABD'nin dış politika doktrinlerini oluşturmasında büyük etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca, Orta Doğu enerji kaynaklarının kontrolünü sağlama, bölgesel

---

¹ Arş. Gör. Engin Koç, Dicle Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi, engin.dicle16@gmail.com

müttefik İsrail'in varlığını koruma ve bölge içi ve bölge dışı aktörlerin Orta Doğu bölgesinde etkin rol oynaması ABD'nin üstlendiği küresel hegemonyanın çıkarları ile örtüşmektedir. Bu sebeplerdendir ki dış politika doktrinlerinin büyük bir çoğunluğu doğrudan ABD'nin Orta Doğu politikası ve bölgedeki çıkarları ile bağlantılı olmuştur. Bu çalışmada 1947 Truman Doktrini, 1957 Eisenhower Doktrini, 1969 Nixon Doktrini, 1980 Carter Doktrini, 1985 Reagan Doktrini ve 2001 Bush Doktrini'nin ABD'nin Orta Doğu politikalarına ne şekilde yansıdığı irdelenecektir.

ABD Başkanının Dış Politika Yapımında Etkisi ve Doktrin Kavramı

Amerikan Siyasal sistemine has bir şekilde başkanlar dış politikanın belirlenmesinde en güçlü etkenlerden biri olmuştur. Başkan diplomatik ilişkileri düzenler, yurtdışında görev yapacak diplomatların atamalarını yapar, devletlerin tanınmasına karar verir, Senato'nun tavsiyesi ve onayı ile antlaşmalar yapar (Göze, 2015). Başkan, hükümetin başı, iktidar partisinin başkanı, silahlı kuvvetlerin başkomutanı ve dış politikanın belirlenmesinde en önemli karar alıcıdır (Arı, Amerika'da Siyasal Yapı: Lobiler, 2009). Bu nedenlerden dolayı başkanın dış politikaya ilişkin söz, söylem, direktifleri, mesajları ve tartışmaları ABD dış politikasını anlamada en önemli olgulardır.

Dış politikada doktrin kavramı devletin uyguladığı veya uygulayacağı dış politikaların bir bütün olarak sistemli kurallar stratejilerini ifade etmektedir. ABD dünya politikasında kayda değer bir güç elde etmeden çok daha önce dış politikasında doktrin uygulamalarına vermiş ve bu uygulama ABD dış politikasında bugüne kadar karakteristik bir şekilde devam etmiştir (Meiertöns, 2010). ABD dış politikasında kullanılan doktrinler basit anlamda belli bir durum, bölge veya yönetime karşı yürütülen dış politika ilke ya da uygulamaların ABD başkanı tarafından dile getirilmesinin ifadesidir. Başkanlar bu politikaları kendileri de oluşturabilir veya danışmanlarının yardımı ile de oluşturabilir. Doktrinler genellikle Başkan veya Dış İşleri Bakanı tarafından dünya kamuoyuna duyurulmaktadır (Jones, 2016).

1823 Monreo Doktrini

Başkan James Monreo tarafından ABD Kongresine bir mesaj şeklinde gönderilen Monreo Doktrininin temel amacı; **karmaşık Avrupa düzeninin temsil edildiği kıtanın, Yeni Dünya devletinden uzak tutulması ve Amerikalıların Avrupa'nın bitmek tükenmek bilmeyen kavgalarından uzak tutulmasını amaçlamaktadır.** Bu doktrin aynı zamanda ABD'ye Amerika kıtasında bir serbestiyet sağlarken özellikle ABD'nin Latin Amerika'daki nüfuzunun artmasını kolaylaştırmıştır. Monreo Doktrini I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile Almanya'nın Avrupa'da başat güç olarak ortaya çıkması ve ABD güvenliğini tehdit ederek Almanların, Meksikalıları Amerika'ya karşı destekleme süreci ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girmesini sağlamıştır. ABD'nin I. Dünya Savaşına girmesi ile birlikte izolasyonist politikası da geçici bir dönem sona erdirilmiştir.

Amerikan izolasyonculuğu yeni kıtayı Almanya'nın Avrupa'da ve Japonya'nın Uzak Doğu'da revizyonist bir şekilde yükselmesine kadar büyük güçlerin arasında yaşanan ihtilaf, savaş ve güç dengesi oyunundan korumuştur (Hook & Spainer, 2014). Monreo Doktrini Avrupa'ya karşı oluşturulmuş bir politika olmakla birlikte Orta Doğu'ya yansımaları daha çok Amerika'nın din ve eğitim kurumları ile olmuştur. ABD özellikle Hristiyan azınlığın yaşadığı olduğu birçok yere kilise ve okullar açmıştır. Bu gelişme ise Arap Milliyetçi liderlerin bu

okullarda yetişmelerine ve gelecekte Amerikan çıkarlarını savunmalarına zemin hazırlamıştır (Oral, 2016).

Soğuk Savaşın İlk Yılları ve Sovyet Yayılmacılığı

Sovyetler, II. Dünya Savaşı'nın sonlanması ile birlikte özellikle Türkiye üzerinde baskılarını arttırmaya başlamıştır. Şubat 1945'de düzenlenen Yalta Konferansı ve Temmuz 1945'da Sovyetler, 1925 tarihli Türk-Sovyet Saldırmazlık Antlaşmasını fesh ettiğini, Montreux Boğazlar Sözleşmesinin değişmesi gerektiğini ve Boğazlarda askeri üst istemektedir. Ayrıca, Potsdam Konferansında da Türkiye ile iyi ilişkilerin geliştirilmesine karşılık 1921 Moskova Antlaşması ile birlikte Türkiye'ye bırakılan Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere geri verilmesi teklif edilmiştir. Sovyetlerin bu teklifi Türkiye başta olmak üzere ABD ve İngiltere tarafından ret edilmiştir. (Armaoğlu, 2014) Yunanistan'da ise giderek artan sağ-sol çatışmaları ile Sovyetlerin Atina'da giderek sol unsurlar üzerinden güçlenmesi ABD'nin bölgedeki çıkarlarını korumak için harekete geçmesini sağlamıştır.

Amerika, Orta Doğu bölgesinin sahip olduğu jeopolitik ve jeoekonomik konumundan dolayı kendisinin ve müttefiklerinin çıkarlarını sınırlandıracak veya ortadan kaldıracak bir gücü her zaman önlemeye çalışmıştır. ABD'nin kendisinden daha büyük bir gücün Orta Doğu'da güçlenmesini kabul etmeyerek bu tarz hareketlerden güvensizlik hissetmiştir. ABD, bölgedeki bu gibi stratejilerinden dolayı 1945 sonrası dönemde Sovyetlerin Orta Doğu ülkeleri ile ikili ilişkiler kurmasını endişe ile karşılamıştır. Bölge ülkeleri ise, Sovyetlerin sıcak denize inme projesi ve komünizm tehlikesinden dolayı özellikle zengin körfez ülkeleri Sovyetlerin bölgeye girme teşebbüslerine karşılık ABD'nin yanında yer alarak tepki göstermişlerdir. ABD, bölgenin güvenliğini sağlama yanında bölgeye kendisine rakip olabilecek diğer aktörlerin girmemesi için bölge güvenlik politikalarında istikrarlı gelişmeler sağlamaya çalışmıştır (Arı, Irak, İran ve ABD, 2004). Sovyetlerin İran üzerinden Orta Doğu ve Basra Körfezi, Türkiye üzerinden Boğazlar ve Ege Denizi ve Yunanistan üzerinden Doğu Akdeniz'e yönelme politikasının karşılığı Batı Blok lideri ABD tarafından 1947'de Truman Doktrini ile cevap verilmiştir (Armaoğlu, 2014).

Truman Doktrini ve ABD'nin Orta Doğu Politikası

12 Şubat 1947 yılında Amerikan Kongresinde başkan Truman, Türkiye ve Yunanistan'da artan Sovyet tehdidi ve bu tehdidin ABD ve müttefiklerinin çıkarları ile çatıştığı hakkında bilgi vererek, Truman Doktrini olarak bilinen politikaların ayrıntılarını açıklamıştır (Hook & Spainer, 2014). Başkan Truman, Kongre'de Orta Doğu ve Türk boğazlarının ABD çıkarları için hayati önemde olduğunu ve bölge ülkelerin bu coğrafyayı Sovyetlere karşı koruyamayacağını belirterek ABD'nin bölge ülkelerine yardımcı olacağını haberlerini vermiştir (Erhan, 1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler, 2014). Bu doktrine göre; **Türkiye ve Yunanistan'a, ABD tarafından kendi özgürlüklerini Sovyet tehdidine karşı korumak için 400 milyon dolarlık ekonomik yardım yapılması, askeri malzeme ve muharip birliklerinin modernize edilmesi için yardım edilmesi** kararlaştırılmıştır (Arı, Irak, İran ve ABD, 2004). ABD Truman Doktrini ile 1823 yılından beri bir şekilde uygulamaya çalışmış olduğu izolasyonist politikayı bırakarak bilfiil kendi güvenlik ve çıkarlarını Amerika kıtası dışında algılamaya başlamıştır. Truman Doktrini ile Türkiye, güçlü ordusu, seküler devlet yapısı ve jeostratejik konumu ile Orta Doğu savuma hattında Sovyetlere karşı ABD'nin yanında önemli bir tampon görevi üstlenmiştir.

ABD, uluslararası değişen gelişmelere göre Orta Doğu coğrafyasında farklı politikalar uygulamaktadır. 1947 Truman Doktrini ile “**Özgür ulusların komünizme karşı desteklenmesi**” olarak Sovyetlerin yayılmacı politikalarına engel olmak için formüle edilmiştir (Arı, Irak, İran ve ABD, 2004). Truman Doktrini her ne kadar demokratik değerlerden söz eden bir doktrin olmuş olsa da Yunanistan ve Türkiye gibi demokratik olmayan ülkelerde uygulanmıştır. Bunun nedeni bu ülkelerin sahip oldukları jeostratejik konumlarıdır. Başkan Truman'ın politikasında ülkelerin stratejik konumu ülkelerin sahip olduğu rejimlerden daha önemlidir (Hook & Spainer, 2014). ABD'nin II. Dünya Savaşından itibaren Türkiye ve Yunanistan ile önemli ilişkiler gerçekleştirilmesi ve Truman Doktrini ile askeri yardımda bulunmasının en önemli nedeni bu iki ülkenin Sovyet nüfuz alanından uzaklaştırırken, Sovyetlere karşı çevreleme politikasını da uygulamış oluyordu (Erhan & Özkoç, Yirminci Yüzyılda Uluslararası Siyaset 1914-1990 Arası Dönem, 2014). ABD bu doktrini, Orta Doğu'ya da genişletmeye çalışsa da bölge ülkelerinin coğrafi olarak yakın bir Sovyet tehdidinden uzak olmaları nedeni ile Truman Doktrininin bölge devletlerini kapsamasına izin vermedi (Sander, 2009). Doğu Bloğu (Sovyetler), ABD'nin Truman Doktrinine karşı Ekim 1947'de Cominform'u; Marshall Planı'na da karşılık olarak ise Molotof Planı'nı uygulamaya geçirmiştir.

ABD Truman Doktrini ile sadece Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyet tehdidinden korumamış aynı zamanda da Orta Doğu'da karşılıklı ortak hareket edebilecek bir müttefik güç oluşturmuştur (Kalyon, 2015). 1948 yılında İsrail'in kurulması ve sonrasında ABD'nin de teşviki ile Türkiye'nin İsrail'in varlığını tanıyan ilk Müslüman ülke olması ve 1955 Bağdat Paktı ile birlikte Sovyetlerin Orta Doğu'ya yayılmasının engellenmesinde bir blokaj oluşturulması Truman Doktrini'nin ABD'nin Orta Doğu politikasında elde ettiği kazanımlardır.

1957 Eisenhower Doktrini ve ABD'nin Orta Doğu Politikası

Mayıs 1948 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşında Sovyetlerin Arap ve İsraili taraflar ile askeri ve siyasi ilişkiler geliştirmesi neticesinde Sovyetlerin Orta Doğu'da varlığı hissedilmeye başlanmıştır. 1952 Hür Subaylar Devrimi sonrası Mısır'ın Sovyetlere yakınlaşması, 1951-1954 yılları arasında yaşanan İngiliz-İran petrol anlaşmazlığı Sovyetlerin prestijini Orta Doğu'da arttırırken, ABD ve İngiltere başta olmak üzere Batı Bloğu, Orta Doğu'da yalnızlaşmaya başlamıştır. Sovyetlerin Orta Doğu'da giderek nüfuzunun artmaya başlaması Batı ve müttefiklerini rahatsız etmiş ve neticede ABD'nin desteği ile Türkiye tarafından Irak, İran, Pakistan ve İngiltere'nin birlikteliğinde Sovyetlerin Orta Doğu'ya yayılmasını önlemek amacıyla 1955'te Bağdat Paktı kurulmuştur.

Bağdat Paktı fiili olarak Orta Doğu devletlerini üç'e bölmüştür. İran ve Irak, pakta desteklerken; Mısır ve Suriye, pakta şiddetli bir şekilde karşı çıkmıştır. Ürdün ise hem Bağdat Paktı hem de paktın muhaliflerine karşı tarafsızlığı tercih etmiştir (Armaoğlu, 2014). Mısır lideri Nasır'ın 1955 yılında Çekoslovakya ile silah antlaşması yapması buna tepki olarak ABD'nin Mısır'a Asuan Barajı yapımında vaat ettiği krediyi vermekten vazgeçmiş, Nasır ise ABD'nin bu hamlesine İngiliz ve Fransızların işletim hakkına sahip olduğu Süveyş Kanalı millileştirdiğini açıklayarak vermiştir. İngiltere, Fransa ve İsrail mevcut durumun çıkarlarını zedelediği gerekçesi ile 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırması ile Süveyş Savaşına dönüşmüştür.

İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a karşı başlattıkları savaşın tırmanması ile Eisenhower müttefiki oldukları saldırgan ülkelere formalite icabı karşı durmuştur. ABD'nin taktiksel olarak karşı çıkması gayet doğaldı, çünkü ABD'nin bu ülkeler ile arasında temel konularda anlaşamadığı ve ihtilafa düştüğü noktalar yoktu. Aynı zamanda, ABD ve Avrupa'nın petrol nakliyesinde kullanılan Süveyş Kanalı'nın Nasır gibi bir otoriterin elinde bulundurması ABD'nin bölgedeki temel politikaları ile çelişmektedir. Süveyş Krizi sonucunda Sovyetlerin bölgedeki konumunun artması ABD'yi oldukça endişelendirmiştir. ABD'nin bu savaşa katılmamasının en büyük nedeni Orta Doğu ülkelerini tamamıyla kendinden ve Bağdat Paktı'ndan uzaklaştırarak Sovyetlere yakınlaştırmamaktır. Meydana gelen gelişmelere müteakiben 1957 yılında Başkan Eisenhower kendi adıyla anılan Eisenhower Doktrinini ilan etmiştir (Arı, Irak, İran ve ABD, 2004).

Eisenhower Doktrini, 1956 Süveyş Krizi sonrası Orta Doğu'da Nasır'ın temsilciliğinde artan Sovyet etkisini bastırmak için kendi çıkarlarına aykırı durumlarda bölgeye askeri güç ile müdahale edebileceğini deklare etmek adına düzenlenmiştir. Eisenhower 5 Ocak 1957'de Kongre'ye gönderdiği mesajda **“Bağımsızlıklarını korumak için ekonomik kalkınma çabası içinde olan Orta Doğu ülkelerine ekonomik yardım yapılması; isteyen ülkelere askeri yardım yapılması ve uluslar arası komünizmin kontrolü altında bulunan herhangi bir devletten gelecek açık saldırıya karşı ve bölge devletleri istediği takdirde, Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması”**na ilişkin kendisine yetki verilmesini talep etmiş ve bu karar Kongre'de onaylanmıştır (Arı, Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, 2008). ABD, 1957 Suriye Bunalımı ve 1958 Irak Darbesi sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye'nin güney sınırlarından güvenlik tehdidi yaşamaması durumunda Türkiye'nin yanında olacağını belirtmiştir.

1957 Nisanında Nasır yanlısı subayların Ürdün'de rejimi devirme teşebbüslerine karşı Kral Hüseyin Eisenhower Doktrinini uygulanması için bu darbe girişiminin komünistler tarafından yapılmak istendiğini belirtmesi üzerine ABD, VI. Filosunu Beyrut açıklarına göndermiştir. (Arı, Irak, İran ve ABD, 2004) Lübnan'da ise 1958'de Cumhurbaşkanı olan Chamoun'un Batı yanlısı politika oluşturması ve görevine son bir yıl kala anayasada yapmak istediği değişiklikler Nasır destekli Lübnanlı milliyetçileri ülkenin mevcut rejimi ile çatışmaya sokmuştur. Chamoun, ABD'den yardım istedi. ABD'nin Eisenhower Doktrini bağlamında Lübnan'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak adına ABD deniz piyadeleri Beyrut'a çıkmıştır (Fırat & Kürkçüoğlu, 2014).

1969 Nixon Doktrini (Guam Doktrini) ve ABD'nin Orta Doğu Politikası

II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin Orta Doğu politikasının bölge ülkeleri tarafından desteklenmemesi ve sonrasında yaşanan 1956 Süveyş Bunalımı ile birlikte bölgede emperyalist bir geçmişi olmayan Sovyetlerin yıldızı parlamaya başlamıştır (Erhan & Özkoç, Yirminci Yüzyılda Uluslararası Siyaset 1914-1990 Arası Dönem, 2014). 1957'de yayınlanan Eisenhower Doktrini ile ABD, Orta Doğu'da kendine müttefik olacak yeni ülkeler bulsa da ABD çıkarları aleyhine 1957'de Suriye Bunalımının yaşanması, 1958'de Irak'ta yaşanan darbenin sonrasında Bağdat Paktı'ndan ayrılması, Suriye ve Mısır'ın ömrü kısa olacak Birleşik Arap Cumhuriyetini kurma kararı almaları, 1962 Küba Füze Krizi, 1964 yılında Johnson Mektubu krizi ile Türkiye-ABD ilişkilerin gerginleşmesi, 1967 Arap İsrail Savaşı, 1968 yılında Brejnev'in Sosyalist devletlerin güvenliklerini sağlama politikaları ve devam eden Vietnam Savaşında Amerikan kamuoyu baskısının giderek artması ABD yönetiminin Küresel ve Orta

Doğu politikalarının devam ettirilmesinde önemli engeller oluşturmakla kalmamış Sovyetlere de önemli bir nüfuz alanı açılmıştır.

Başkan Nixon,1968 yılında göreve gelmeden önce Çin ile ilişkilerin yumuşatılması ve Sovyetlere karşı ortak politikalar geliştirilmesini savunmuştur (Koç, 2016). Ayrıca Nixon'un seçim vaadinde kendisinin Başkan seçilmesi durumunda Vietnam ile olan savaşı bitireceğini ABD askerlerini geri çekeceği sözünü vermiştir (Hook & Spainer, 2014). Başkan Nixon 1969'da Guam Adasına yapmış olduğu bir ziyarette Nixon Doktrini olarak bilinen temel unsurları belirtmiştir. Bunlar; **ABD'nin kendi müttefiklerinin güvenliğini korumak için bölgesel çatışmalara askeri anlamda müdahil olmayacağını, bunun paylaşılması gereken bir sorumluluk olduğunu, ABD'nin sadece müttefiklerine askeri ve ekonomik yardımlar ile sorumluluğunu yerine getireceğidir.**

Nixon Doktrininin ABD Orta Doğu politikasındaki yansıması ise ABD'nin Suudi Arabistan ve İran ile ilişkileri güçlendirerek devam ettirmeye çalışmıştır. İki ayaklı politika (twin pillar policy) olarak adlandırılan bu politika ile İngiltere'nin bıraktığı stratejik boşluk doldurulmaya çalışılmıştır (Arı, Irak, İran ve ABD, 2004). Bu dönemde özellikle ABD ile Körfez ülkeleri arasındaki ekonomik ve teknik ilişkiler gelişim göstermiştir. İran ve Suudi Arabistan'a ABD'nin silah satışı artmış, dolaylı yoldan 1958'de Sovyet yanlısı yapılan Irak Devrimine karşı güvenlikleri güçlendirilmiştir. Nixon Doktrini genel anlamda bölgede dört politik temele dayanmaktadır. Bunlar Suudi Arabistan ve İran'ın işbirliği geliştirilerek Körfezin istikrarı sağlanması, ABD deniz gücünün Körfezde muhafaza edilmesi, ABD'nin bölgeye teknik yardımının artırılması ve zayıf Körfez ülkelerinin her alanda desteklenmesidir (Arı, Irak, İran ve ABD, 2004). Nixon ayrıca Irak'ın 1972 yılından sonra Sovyetler tarafından güçlendirilmesi ve bu gücün kendi çıkarları aleyhine kullanılmasını engellemek amacı İran Şah'ı ile gizli bir anlaşma yaparak Irak'lı Kürt lider Barzani'ye askeri destek vererek Saddam'a isyan etmesini sağlamıştır (Akins, 2015). 1975'te İran'ın Irak'la Cezayir Antlaşmasını imzalaması ile ABD'nin desteklediği Kuzey Irak'lı Kürt gruplar Saddam'ın hedefi olmuştur. Nixon'un uygulamaya çalıştığı iki ayaklı strateji 1979 İran Devrimi sonrası Şah'ın iktidardan uzaklaşmasına kadar devam etmiştir. İran Devrimi ile ABD'nin Orta Doğu dış politikasında da radikal dönüşümler yaşanmıştır.

İran İslam Devrimi ve ABD'nin Değişen Orta Doğu Politikası

ABD, Orta Doğu'da iki ayaklı stratejisinin müttefikleri olan İran ve Suudi Arabistan'ı Sovyet yayılmacılığına karşı ve Basra Körfezindeki enerji kaynaklarının kendi çıkarları çerçevesinde korunması için oldukça geniş boyutta silahlandırmıştı. Özellikle İran, Şah rejimi döneminde Orta Doğu'nun en güçlü ordusu haline gelmiştir. ABD'nin bölgedeki cephaneliği olarak niteleyebileceğimiz İran'da Ayetullah Humeyni tarafından İslam Devrimi yapılması ve sonrasında yaşanan rehine sorunu gibi gelişmeler ABD-İran ilişkilerinin bozulmasına sebebiyet vermiştir. İran'ın ABD'den uzaklaşması ve İslam'ı radikal bir şekilde yorumlaması ve dış politikasına İran İslam inancı olan Şiiliğin yayılma hedefini alması ABD'yi Orta Doğu'nun kendi çıkarları haricinde değişim göstereceği konusunda uyarmıştır. ABD, İran'ın dini politikalarına alternatif olarak "Yeşil Kuşak" olarak adlandırılan ılımlı İslam projesini bölgedeki çıkarları için kullanmak istemiştir. Bu projeye daha detaylı bakıldığında ise gerek İran'ın revizyonist dış politikasının sınırlandırılması gerekse de Sovyetlerin çevrelemesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Yeşil Kuşak projesi ile bölgede etkinliği artacak olan Türkiye, Sovyetler veya İran'ın olası bir Körfez müdahalesinde askeri destek hattı olarak düşünülmüştür. Fakat Türkiye, ABD'nin 1978 yılına kadar uyguladığı silah ambargosunun şokunu atlattığı ve ABD'ye güveni kalmadığı için bölge ülkelerinin ABD'den bağımsız olarak kendi kendilerini koruması gerektiğini bundan dolayı Körfeze yapılacak olası bir askeri harekât esnasında üslerini ABD'ye açmayacağını bildirmiştir (Akdevelioğlu & Kürkçüoğlu, 2013). 1978'de Mısır-İsrail arasında yapılan Camp David görüşmelerinin olumlu olarak sonuçlanması sonucunda Mısır ABD'ye yakınlaşarak Sovyetlerden uzaklaşmıştır. Carter bu diplomatik başarısını Orta Doğu'nun diğer ülkelere taşımak istemişse de mevcut konjonktür buna çok izin vermemiştir.

1980 Carter Doktrini ve ABD'nin Orta Doğu Politikası

Soğuk Savaşın ortalarında 1962 Küba Füze Krizi ile başlayan yumuşama dönemi 1979'da meydana gelen iki önemli olay ile tekrar gerginleşme dönemine girmiştir. Bunların ilki Şubat ayında gerçekleşen İran Devrimi diğeri ise Aralık ayında Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesidir. ABD'nin stratejik denge açısından alan kaybettiği bu gelişmeler neticesinde Nixon'un Orta Doğu'da kurduğu iki ayaklı stratejisi çökmek ile kalmamış bir ayağını temsil eden İran, ABD'nin bölgedeki en sert muhaliflerinden birisi haline gelmiştir. Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve İran ile ilişkilerini hızlı bir şekilde geliştirme çabaları Körfezdeki enerji kaynaklarını ve enerji güvenliğini dolayısı ile ABD çıkarlarını tehdit etmiştir. Bölgede oluşan yeni durumdan en çok yararlanan ülkelerden biri stratejik önemi artan Türkiye olmuştur.

1977 yılında göreve gelen Jimmy Carter, Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline müteakiben Sovyetleri zayıflatmak için uluslararası düzeyde insan hakları kampanyası ve ılımlı Müslüman ülkelerden oluşan yeşil kuşak kalkını oluşturmaya çalışılmıştır. 1980 yılında ise **Basra Körfezindeki petrol alanlarına yapılacak herhangi bir saldırının ABD'nin ulusal çıkarlarına yapılmış olacağını** ifade etmiştir (Oran, 1980-1990 Batı Bloku ekseninde Türkiye, 2013). Carter Doktrini olarak ifade edilen politika Sovyet saldırısının gerçekleşmesi karşısında ABD'nin askeri müdahale dahil bölgede fiilen bulunacağını ifade etmektedir. ABD, bu doktrin ile Türkiye başta olmak üzere bölgedeki müttefik ülkeleri askeri açıdan da destekleme kararı almıştır ve Hızlı Konuşlandırma Birliği (Rapid Deployment Joint Task Force) adı altında bir askeri savunma birliği kurmuştur. (Dalgıç, 2002). ABD, devrim sonrasında bozulan İran-İrak ilişkilerini İran'ın gücünü sınırlandırmak ve çevrelemek için müdahale etmemiş hatta her iki tarafa sekiz yıl süren savaş boyunca destek vermiştir. ABD bu savaş sonunda hem İran tehdidinden kurtulmuş hem de Körfezdeki müttefiklerinin korkularını azaltmıştır. Hem de Camp David sürecinden sonra Arap dünyasından dışlanan Mısır'ın yerine bölgesel liderlik koltuğuna göz diken Saddam'ın hayalleri suya düşmüştür.

1985 Reagan Doktrini ve ABD'nin Orta Doğu Politikası

Başkan Reagan'ın Carter'in yerine geçmesi ile birlikte Sovyetlere karşı Amerikan dış politikası da sert önlemler almaya başlamıştır. Bunların en bariz olanları ise Amerikan savunma harcamalarının iki katına çıkarılması ve NATO bünyesine Sovyetlerin stratejik olarak kuşatılması amaçlı yeni nesil füze konuşlandırması olmuştur (Hook & Spainer, 2014). Başkan Reagan, ABD'nin Afganistan, Nikaragua, Kamboçya ve Nijerya başta olmak üzere **bütün anti-komünist askeri veya siyasi hareketlere desteğini** vereceğini açıklaması Reagan Doktrini olarak tanımlanır (Oran, 1980-1990 Batı Bloku ekseninde Türkiye, 2013). Reagan'ın temel politikası Sovyet ilerlemesini durdurma ve Sovyetleri daha güçlü şekilde çevreleme olmuştur (Arı, Irak, İran ve ABD, 2004). Bundan dolaydır ki Afganistan'ın Sovyetler

tarafından işgaline karşılık ABD, Afganistan'da yerel muhafazakar güçler (Mücahidin) ile Sovyetlerin Afganistan'dan çıkarılmasına öncelik vermiştir. Reagan'ın ünlü danışmanlarından Brzevinski tarafından oluşturulan yeşil kuşak teorisi ile özellikle İslam coğrafyasındaki mevcut Sovyet yayılmasının bastırılmasında ılımlı Müslüman ülkeler olarak tanımlanan Pakistan, Mısır ve Türkiye ile ilişkilerini artırılması, bu ülkelere askeri destekte bulunulması ve Afgansitan'da Sovyetlere karşı mücadele eden Taliban'ın dolaylı yollardan desteklenmesini öngörmüştür. (Yılmaz, 2013)

ABD, İran-Irak Savaşı sürecinde Irak'ı desteklemesi ile birlikte gizli bir şekilde İran ile de ilişki kurmaya çalışmıştır. ABD'nin İran'a gizli silah sattığının 1986 yılında ortaya çıkması ile **İran Contra** (Iran Gate) olayının sonrasında 1987 yılında İran-Irak Savaşı tanker savaşına dönüşmüştür. İki ülke arasındaki savaş körfez bölgesine sıçraması ile birlikte ABD, petrol sevkiyatını güvence almak için Kuveyt gemilerine ABD bayrağı çekmiştir. Aynı zamanda İran'ın Basra Körfezindeki stratejik ilerleyişini durdurmak için ABD tarafından İran'ın önemli petrol rafineleri vurulmuştur. Savaşın ilk günlerinde müdahil olmayan batılı güçler, körfezde yer alan ortak çıkarlar çerçevesinde Fransa, İngiltere, Hollanda, İtalya ve Belçika ülkeleri ABD müttefikliğinde birleştirmiştir (Arı, Irak, İran ve ABD, 2004).

2001 Bush Doktrini ve ABD'nin Orta Doğu Politikası

Bush Doktrini Başkan Bush'un 11 Eylül 2001 saldırılarından bir sene sonra oluşturulan Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi ile ortaya konulmuştur. Bush Doktrini temelde üçayağa dayanmaktadır. Bunların birincisi; **Önalcı saldırı** olarak ifade edilen ABD'nin kendisine veya müttefiklerine geçekleşmesi muhtemel olan tehditlerin fiilen gerçekleşmesini beklemeden müdahalesidir. **Amerikan istisnacılığı** olarak ifade edilen ikinci ayak ise Amerika'nın güvenlik politikalarını yürütürken uluslararası normlardan bağımsız davranabileceğini, **ya bizimlesiniz veya teröristlerle** tanımlanan üçüncü ayak ise Amerika'nın muhtemel tehditleri ortadan kaldırırken askeri güce dayanacağını ifade etmektedir (Keskin, 2014). Bush Doktrininin temel özelliği ABD'nin Soğuk Savaş sonrası yeni düzendeki liderliğinin tescilli niteliğindedir. Bush bu doktrini uygularken temel söylemi ise **özgür ulusların terör belasından kurtulmasıdır** (Arı, Irak, İran ve ABD, 2004). ABD başkanları Soğuk Savaş sürecinde kullandıkları özgür ulusların komünizmden ve Sovyet şeytanından kurtarılması stratejisi (ulusal çıkarları) Bush doktrini ile net tanımlı olmayan, daha kullanışlı bir şekle çevrilmiştir.

Bush'un terörizme karşı savaş ilanı ve dünya devletlerinin tamamına "teröristler ile mücadelemizde ya bizim ilesiniz veya onlar ile" söylemi ABD'nin siyasi, askeri ve ekonomik desteğine veya işbirliğine ihtiyacı olan birçok devletten olumlu yanıt almıştır. Rusya, Çeçenlere karşı verdiği mücadelesini, Çin, Doğu Türkistanlı Müslümanlara karşı verdiği mücadelesini bu konseptte değerlendirdi. Ayrıca Hindistan ve Pakistan Keşmir üzerinde yürüttükleri rekabeti her iki ülke daha fazla ABD desteği almak için kendi terörist tanımlamalarını ABD'nin söylemlerine yakınlaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca İsrail, Peru, Filipinler ve Türkiye'de ABD'nin teröre karşı savaşında kendilerini ABD'nin müttefiki olarak tanımlayarak kendi teritoryal sınırlarındaki ayrılıkçı hareketlere karşı mücadelelerinde hem meşruiyet hem de ABD'nin ekonomik desteğini almaya çalışmıştır (Hook & Spainer, 2014). 2003 Irak'a Özgürlük Operasyonu sonrası ise Irak'ta iddia edilen kitle imha silahları bulunamamıştır. ABD'nin Irak'a özgürlük getirme iddiası ise Irak'ın fiili olarak daha da parçalamış ve istikrarın sağlanmasını zorlaştırmıştır. Özellikle ülke içerisinde artan mezhep

çatışmaları, yönetim krizi ve herkesin üzerinde ittifak ettiği bir petrol yasası olmaması Irak'taki Saddam sonrası süreci daha da karmaşık hale getirmekte ve etnik ve mezhepsel çatışmalara neden olmaktadır (Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, 2010).

Bush Doktrinin neticesinde işgal edilen Afganistan ve Irak, ABD'nin bölgede zaten sorgulanan yumuşak gücünü kaybederek, dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan insanların ABD'nin politikalarına önyargı ile bakmasını sağlamıştır (Hook & Spainer, 2014). ABD'nin küresel politikadaki politikalarının sorgulanmasındaki diğer bir husus ise özellikle 2003 Irak Savaşı'nın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeleri olan Rusya, Fransa ve Çin'in onayı olmaksızın gerçekleşmiş olmasıdır.

Sonuç

ABD'nin sabit, değişmez ve tek yönlü bölgesel politikaları bulunmamaktadır. ABD, 1823 yılında uluslararası ilişkilerde Monro doktrini ile izolasyonist bir politika izlerken I ve II Dünya Savaşı'nın sonucunu belirleyerek izolasyonizmden sıyrılmıştır. 1945 sonrası süreçte küresel siyasetin iki bloklu bir düzene evrilmesi ile özellikle Sovyetlerin hem Doğu Avrupa, hem Orta Doğu'da giderek yayılcı politikalar izlemesinden endişelenen ABD, kendi güvenlik ve çıkarlarının Amerika kıtası dışında başladığına kani olmuştur. 1947 Truman Doktrini ile Yunanistan ve Türkiye üzerinden Sovyetleri çevrelemeye çalışan ABD, 1957 Eisenhower Doktrini ile mevcut çevreleme stratejisini küresel ölçekte genişletmiştir.

1960'lı yılların sonuna doğru Vietnam'da tutunamayacağını anlayan ABD, 1968'de başkan seçilen Nixon ile birlikte Eisenhower Doktrininden geri adım atarak yerel çatışmalara kendi askeri unsurları aracılığı ile müdahil olmayacağını, müttefik taraflara askeri ve ekonomi destek sağlayacağını belirtmiştir. Başkan Nixon Orta Doğu'da ise İran ve Suudi Arabistan'ı askeri olarak güçlendirerek Sovyetlerin bölgeye yayılmasına engel olmak için iki ayaklı bir strateji izlemeyi tercih etse de İran Devrimi ile bu strateji tamamen çökmüştür. 1980 yılında Başkan Carter ılımlı İslam ülkelerini Afganistan'da ki Sovyet işgaline karşı yanına çekerek hem Sovyetleri hem de radikal olarak benimsediği İran'ın bölgede güç kaybetmesini sağlamıştır. Carter ayrıca Basra Körfezine kendi çıkarlarını zedeleyecek bir askeri girişimde bulunulması durumunda buna en sert askeri unsurlar ile karşılık vereceğini ifade ederek ABD'nin Orta Doğu politikasına verdiği önemi göstermiş ve ABD dış politikasının Nixon Doktrininden tamamen uzaklaştığını göstermiştir. 1985 yılında Reagan bütün anti Sovyet girişimleri destekleyeceğini açıklamış ve Sovyetleri bir şeytan'a benzetmiştir. Reagan özellikle Afganistan'da Sovyetler işgaline karşı mücadele eden Taliban gibi anti Sovyet grupları desteklemiştir. 11 Eylül Saldırılarından sonra oğul Bush, Amerikan ve özgür halkların en korkunç düşmanını radikal terör örgütleri olduğunu ifade etmiştir. Özellikle Taliban ve el Kaide gibi unsurları bahane ederek 2001 yılında Afganistan 2003 yılında Irak'ı işgal etmiştir. Diğer doktrinlerden daha kapsayıcı ve aynı zamanda muğlak ifadeler ile Bush Doktrini Amerikan istisnacılığı, bütün ülkeleri kendine taraf olmaya zorlama ve uluslararası hukuk kurallarını bir anlamda hiçe sayarak global politikada Amerikan haydutluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu doktrinin Orta Doğu coğrafyasında maliyeti ise eskisinden daha fazla istikrarsızlaşan bir Irak, binlerce kaybedilen can ve ülkelerini terk eden milyonlarca Iraklı olmuştur.

Kaynakça

- Akdevelioğlu, A., & Kürkçüoğlu, Ö. (2013). 1980-1990 Orta Doğu'yla İlişkiler. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar:1980-2001 (14b. b., Cilt II). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akdoğan, İ. (2015, Mayıs Haziran). Orta Doğu'da Suudi Arabistan İran Rekabeti: Yemen Operasyonu. Orta Doğu Analiz, 7(68), s. 11.
- Akins, J. (2015). 05 12, 2015 tarihinde <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/saddam/interviews/akins.html> adresinden alındı
- Arı, T. (2004). Irak, İran ve ABD. içinde Bursa: Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2008). Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi (4 b. b.). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, T. (2009). Amerika'da Siyasal Yapı: Lobiler (4b. b.). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, T. (2010). Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegomanya, İşbirliği (6b. b.). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, T. (2010). Uluslararası İlişkilere Giriş (2b. b.). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (2014). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (19 b. b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Dalgıç, G. (2002). Soğuk Savaştan Bugüne ABD ve "Petrolcü" Müttefikler. Avrasya Dosyası, 8(4).
- Erhan, Ç. (2014). 1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar:1919-1980 (19b. b., Cilt I). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç., & Özkoç, Ö. (2014). Yirminci Yüzyılda Uluslararası Siyaset 1914-1990 Arası Dönem. Ş. K.-A. Balcı içinde, Uluslararası İlişkilere Giriş (3b. b.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Fırat, M., & Kürkçüoğlu, Ö. (2014). 1955-1960 Ortadoğu'yla İlişkiler. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (19b. b., Cilt I). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Göze, A. (2015). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler (15b. b.). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Hook, S. W., & Spainer, J. (2014). Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşından Günümüze. (Ö. Z. Tanırlı, Çev.) İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Jones, S. (2016). What is a Doctrine? 04 05, 2016 tarihinde <http://usforeignpolicy.about.com/od/introtoforeignpolicy/a/What-Is-A-Doctrine.htm> adresinden alındı
- Kalyon, L. (2015). Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz. <https://derinstrateji.wordpress.com/2015/04/08/amerika-dosyasi-truman-doktrini-uzerine-bir-analiz/> adresinden alınmıştır
- Keskin, F. (2014). ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri. B. Oran, & B. Oran (Dü.) içinde, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (19b. b., Cilt II). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koç, E. (2016). Çin'in 2015 Savunma Stratejisi Bağlamında Uluslararası İlişkilerde Yeni Denge Arayışları. T. Arı, & B. Özdal içinde, VII. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı Uluslararası sistemde Yeni Denge Arayışları. Bursa: Dora Yayınevi.
- Meiertöns, H. (2010). The Doctrines of US Security Policy: An Evaluation under International Law. New York: Cambridge University Press.

- Oral, M. (2016). Tarihsel Perspektifte ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye. 04 06, 2016 tarihinde <http://www.turksolu.com.tr/ileri/28/oral28.htm> adresinden alındı
- Oran, B. (2013). 1980-1990 Batı Bloku ekseninde Türkiye. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar: 1980-2001 (14b. b., Cilt II). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2013). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (14b. b., Cilt II:1980-2000). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sander, O. (2009). Siyasi Tarih 1918-1994 (18 b. b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sümer, G. (2008, Güz). Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan. Uluslararası İlişkiler, 5(19).
- Yılmaz, M. E. (2013). Savaş ve Uluslararası Sistem. Bursa: Dora Yayıncılık.

ADIYAMAN SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU MUHASEBE BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ZAMAN YÖNETİMİ İLE AKADEMİK BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yasemin EZİN¹, Ramazan ASLAN²

Özet

Bu çalışmanın amacı iş gücü piyasasına ara eleman yetiştiren Meslek Yüksekokulları öğrencilerinin zaman yönetimi konusundaki özelliklerini cinsiyet, ailenin eğitim durumu, gelir düzeyi, normal ve ikinci öğretim, yaşadıkları yer ve okudukları bölüm gibi değişkenlerin etkisi açısından farklılıklar yaratıp yaratmadığını belirleyebilmektir. Araştırmanın örneklemini, 2015-2016 bahar yarıyılında Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu muhasebe bölümünde eğitim gören öğrenciler arasından tesadüfi yöntemlerle seçilmiş, 120 gönüllü öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmada kullanılan anket formu, Britton ve Tesser (1991) tarafından geliştirilen, ilgili alandaki araştırmalarda yoğun olarak başvurulan ve Türkçe'ye Alay ve Koçak tarafından çevrilmiş olan anket formudur. Verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır.

Günümüz dünyasında, hızla gelişen teknoloji ve küreselleşen dünyaya ayak uydurmak için insanların kısıtlı kaynağı olan zamanı en verimli şekilde yönetmek zorunluluğunun önemi her geçen gün artmaktadır. Bu yüzden insanların zamanlarını daha etkin bir şekilde kullanmaları gerekmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin zaman yönetimi konusunu tam olarak anlamış olmaları da iş hayatlarında başarıya ulaşmaları için büyük önem arz etmektedir. Neredeyse, herkes zamanın yetersizliğinden şikayet etmektedir. Çağdaş yönetim modellerinden biri olan zaman yönetimini, yaşamının her alanında uygulayabilen bir öğrenci profili, gelişmekte olan ülkemiz açısından önemlidir. Araştırmanın amacı öğrencilerin zaman yönetimi becerileri ile akademik başarıları arasındaki ilişki incelemektir. Meslek Yüksekokullarında muhasebe bölümünde öğrenim gören öğrencilerin zaman yönetimi konusunda bilinçlendirilmesi açısından, mesleki program dersleri dışında bu konularda eğitimler verilebilir ve öğrencilerin geleceğe daha hazırlıklı olmaları sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Zaman Yönetimi, Akademik başarı, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

A RESEARCH ABOUT THE RELATIONSHIP BETWEEN TIME MANAGEMENT AND ACADEMIC SUCCESS OF ACCOUNTING DEPARTMENT STUDENTS OF THE VOCATIONAL SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES IN ADIYAMAN

Abstract

The goal of that research is finding the relationship between time management and academic successes of accounting department students of the vocational school of social sciences in Adıyaman. It will be researched, time management behaviours of accounting department

¹ Öğr.Grv. Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, yezin@adiyaman.edu.tr

² Arş.Grv. Adıyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ramazanaslan@adiyaman.edu.tr

students of the vocational school of social sciences, according to their different variables such as: gender, income, parents education etc. For this purpose, amongst the students, who study in Adiyaman University in spring semester 2016, 120 students of accounting department students were randomly chosen as sample of this research. As survey, Time Management Inventory, which by Britton and Tesser, then modified into Turkish by Alay and Koçak (1991) and mostly applied form, were used to get the necessary data. The obtained data were analyzed with SPSS software.

In today's global World, time management has become more important, because of the rapid change of globalization. Therefore, everyone has to plan their time more efficiently than before. Especially, the using of time management has become vital importance for all students to get success in their all life. Almost, everyone can complain from the lack of time. Hence, students should learn how to manage their time and how to improve their time management skills for having a well education and after that success in their business life. It will be researched if there is a relationship between time management skills and academic success of accounting department students. In order to show the students how they can manage time better, it can be offered different conferences or symposiums.

Keywords: Time Management, Academic Success, Vocational school of social sciences

Giriş

Geçmişten günümüze ekonominin temel konularından biri kıt kaynakların etkin bir biçimde kullanılarak, verimliliğin ve üretim kapasitesinin artırılmasıdır. Yeryüzündeki tüketilebilen kıt kaynakların çoğu para ile satın alınabilmektedir. Ancak bu kaynaklar arasında satın alınamayan tek kaynak sadece "zaman" dır. Bu durum zamanı diğer kaynaklarla kıyasladığımızda, tüketilebilen ve parayla satın alınamayan bu kaynağın, işletmeler veya bireyler açısından ne kadar önemli olduğunu ispatlamaktadır.

Zaman kavramı işletmeler açısından değerlendirildiğinde, örgütsel zaman olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütsel zaman, işletmenin belirli bir süre içerisinde tamamlaması gereken mal ve hizmet üretimi için, çalışanlar ve makineler tarafından harcanan toplam süre olarak ifade edilmektedir (Karakoç, 1990). Üretimin gerçekleştirilmesi için gerekli olan üretim faktörlerinin belirlenen süre içerisinde aksaklıkların ve engellerin en aza indirgenerek bir araya getirilmesi kısıtlı zamanın etkin yönetimini gerektirir. İşletmeler için çok önemli olan zaman kavramı bireyler açısından da büyük bir önem arz etmektedir. Bireyler açısından zaman, belirli bir amaç ve hedef doğrultusunda kariyer yapmak, başarıyı elde etmek, bununla birlikte dinlenmeye, eğlenmeye vakit ayırmak için gün içerisinde yapılan işlere ayrılan toplam süreden oluşmaktadır (Sayan, 2005). İyi bir gelecek, kaliteli, stresten uzak bir hayat için doğru bir zaman yönetimi gerekmektedir. Hayatımızdaki olayların kontrolünü sağlamak olarak değerlendirildiğinde, zaman yönetiminin öz yönetimle aynı anlama geldiğini söyleyebiliriz. Yaşamımızdaki olayların ne kadarını kontrol altına alırsak geleceğimiz üzerinde o kadar söz sahibi olabiliriz.

Zaman yönetimi, acil olmakla birlikte o kadar da önemli olmayan günlük olayların baskısından kaçınmak için, açık önceliklerin ortaya konulmasını savunur (Koch, 1998). Zaman yönetimi hayatın her alanında önemli olmakla birlikte, özellikle üniversite yıllarında ve iş hayatında çok değerlidir. Zaman, her meslekte bireyler üzerine baskı yapan evrensel bir kaynaktır. Zaman yönetimi, zihinde oluşan planların günlük yaşama dökülerek gün ve gün

gerçekleştirilebilmesidir (Cüceloğlu, 1999). Özellikle muhasebe alanında çalışanların, işlerini aksatmadan, eksiksiz, hatasız ve zamanında yapmaları, planlamalar yaparak öncelikli işleri sıraya koymaları, gerekli raporları zamanında hazırlayıp sunabilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle muhasebe bölümü çalışanlarının zaman yönetimini iyi yapmaları mesleki açıdan önem arz etmektedir. Üniversitelerde öğrencilerin iş hayatına atılmadan önce zaman yönetiminin önemini eğitim sıralarında fark etmeleri gerekmektedir. Böylelikle kariyer yolunda ilerlerken eğitim sıralarında öğrendikleri zaman yönetimini, doğru bir şekilde kullanım uygulamaları, hem üniversitedeki derslerinin başarılarında hem de ilerideki iş hayatlarında önemli bir rol oynayacaktır. Literatürde yer alan çalışmalar ise zaman yönetimi disiplininin getirdiği başarıları destekler niteliktedir. Bu konuda yapılan çalışmalardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir.

Öğrenciler üzerinde yapılan zaman yönetimi içerikli bir çalışmada Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Fakültesi öğrencileri örneklem olarak alınmıştır. Yapılan incelemede sosyal kulübe üyelikleri, cinsiyet ve öğrenim türlerine göre zaman yönetimi becerileri üzerindeki farklılıkları karşılaştırma yapabilmek için anket çalışması uygulanmıştır. Yapılan çalışmada zaman yönetimi kullanımında kız öğrencilerin lehine sonuçlar elde edilirken, sosyal kulüplere üyeliği olan ve olmayan öğrenciler arasında anlamlı sonuçlar elde edilmemiştir. Öğrenim türlerine göre de anlamlı sonuçlar elde edilmiştir (Yenihan ve Öner,2013).

Benzer bir çalışmada Orta Doğu Teknik Üniversitesinde fakülte ve bölümlerden lisans eğitimi alan öğrenciler üzerinde araştırma yapılmıştır. Araştırmada zaman yönetiminin genel akademik not ortalamaları ve cinsiyetler arasında bir farklılık yaratıp yaratmadığı üzerinde durulmuştur. Not ortalaması yani yüksek akademik başarı ile zaman yönetimi arasında anlamlı sonuçlar çıkmıştır ve cinsiyet olarak ele alındığında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre zaman yönetimi kullanım becerileri pozitif yönde anlamlı bir sonuca varılmıştır (Alay ve Koçak, 2003).

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan farklı bir çalışmada zaman yönetimi ile yaş, sınıf arasında istatistiksel olarak anlamlı bulgular elde edilmiştir(Sezen, 2013) . Ayrıca öğrencilerin zaman yönetimi farkındalığı ve algı düzeyleri de araştırma konusu olmuştur. Bu amaçla Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi bölümü öğrenciler üzerinde yapılan araştırma sonucunda öğrencilerin zaman yönetimi konusunda farkındalıklarının olduğu ancak zamanı etkili kullanmadıkları sonucuna varılmıştır (Varışoğlu ve diğerleri,2012).

Literatür taramalarında muhasebe bölümü öğrencilerinin zaman yönetimi farkındalığına ilişkin bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu yüzden böyle bir çalışma yapmanın gerekli olduğu ortaya çıkmıştır.

Zaman Kavramı ve Zaman Çeşitleri

Zaman, bir işin veya oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre/vakit olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 2016). İnsanların parayla satın alamadıkları, ödünç veremedikleri ve takas edemedikleri tek kaynak zamandır. Bu nedenle zor bulunan bir kaynak olan zaman harcadıkça yerine yenisi getirilemez, geriye dönüşü de olamaz (Adair ve Adair,1996). Kötü kullanılan zaman dilimleri insan yaşamını zorlaştırır. Henry Ford' a göre

zor bilinen bir iş, zamanında yapmamız gerekip de yapmadığımız kolay işlerin birikmesiyle oluşur. Bazı işlerde ise zaman kaybı özellikle yüksek maliyetlere neden olmaktadır. M.Ö. 370-287 dönemi Yunan filozofu Theophrastus'un dediği gibi;” maliyeti en yüksek tüketimimiz zamandır”. İnsanların istemeden de olsa hızla tükettikleri zamanın etkili ve verimli kullanılması için alınan kararlar doğrultusunda başarı ve kazanç sağlanmaktadır.

Zamanı anlam şekillerine göre aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür.

Nesnel (Objektif) Zaman: Takvimin, saatin gösterdiği, herkes için aynı olan, kişisel ölçümlere göre değişmeyen zamana denir (Şimşek ve Kınır, 2006).

Psikolojik Zaman: Bir işi bitirmek için zaman kısıtımız olduğunda, hoşumuza giden anlarda kısacası bitmesini istemediğimiz zaman dilimlerinde yaşadığımız zamanın çok çabuk geçme duygusudur (Şimşek ve Kınır, 2006). Bir insan için hissedilen zaman olarak ta bilinmektedir. Mutsuz olunan anlarda zamanın geçmemesi, mutlu anlarda zamanın hızla akması durumudur.

Biyolojik Zaman: Canlıların belirli alışkanlıklara göre vücudunun sahip olduğu biyolojik saattir. Çoğu zaman uyanmak için kurduğumuz saatin alarmı çalmadan biraz önce uyanırız ve biyolojik saat, bize kalkma zamanının geldiğini söyler (Ünlü, 2011).

Yöneltil Zaman: Bir amaç belirlenerek, bu amacın gerçekleştirilmesi için insanları bir araya getirerek, planlama, yürütme, örgütlenme, koordinasyon ve denetim fonksiyonlarının ve yönetici eğitimi faaliyetlerinin gerektirdiği çalışan ve makine zamanı toplamını ifade etmektedir(Sabuncuoğlu ve Tüz, 1995).

Zaman Yönetimi Nedir?

Yönetimin temel anlamı kontrol etmektir. Benjamin Franklin'in söylediği gibi “vakit nakittir”. Zaman yönetimi, elimizdeki paranın yönetilmesi kadar hayatımızda önemli bir kavramdır. Başlangıçta, “Zaman Yönetimi” daha çok nasıl tutulacağı ve hatırlatma yapılacağı öğrenilmesi ile ilgilenmiştir. Daha sonra, bu disiplinin savunucuları, ajanda kullanımı ve daha iyi günlük tutma teknikleri ile ilgili yollar tavsiye etmişlerdir. Günümüzde ise, “Zaman Yönetimi” hedef-belirleme, öncelikleri belirleme ve kontrol gibi çok daha geniş konuları kapsamaktadır (Jay, 2002).

Zaman yönetimi, zamanı kullanımımızı etkileyen kişi ve olayları etkilemek, kendimizi yönetmek, zamanı gerektiği gibi kullanabilmemizi sağlayacak koşulları ve çalışmalarını yerine getirmektir (Sarpkaya,1997). Zamanı nasıl ve nerde kullanacağını bilen insanlar kendileri için neyin öncelikli olduğunu bilir ve önceliklerini belirleyerek gerekli zaman planlamasını başarı ile uygulamaktadır. (Efil,1999). İşletmelerde zaman planlaması kısa, orta ve uzun vade olarak tanımlandığı gibi bu planlama aslında kişilerin kendi zamanlamaları içinde geçerlidir. Ancak olaya bireysel olarak bakıldığında kişiler, içinde buldukları zamanı kendi başarı ve yaşam şekillerinin oluşumu için planlayıp yönetmektedir. Zamanı başarılı bir şekilde yönetmek; doğru planlama ile kariyerli bir geleceğe sahip olmak, okumaya ve öğrenmeye zaman ayırmak, teknoloji ve güncel gelişmeleri takip etmek, aile ve diğer çevreye daha fazla zaman ayırmak, dinlenmeye ve eğlenmeye, yeni fikirler ve projeler için düşünmeye fırsat sağlamaktır(Sayan,2005). Etkin bir zaman diliminde birden fazla iş yapmaktansa önemli olan verimli ve katkı değeri yüksek işleri tamamlamaktır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada; Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerin zaman yönetimi becerileri ile akademik başarıları arasında bir ilişki olup olmadığı konusu araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda; öğrencilerin demografik özellikleri ve akademik başarıları ile zaman yönetimi arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Araştırmada verilerin toplanmasında kullanılan yöntem anket uygulamasıdır. Bu amaçla öğrencilerin zaman yönetimi davranışlarını ölçmek için bilgi toplama aracı olarak Britton ve Tesser (1991) tarafından geliştirilen ve ülkemiz için uyarlaması, geçerlilik ve güvenilirliği Alay ve Koçak (2002) tarafından yapılan ve Kibar (2014) tarafından güncellenen “Zaman Yönetimi Anketi” kullanılmıştır. Anketin birinci bölümünde araştırmaya katılanların demografik özelliklerini ve akademik not ortalamalarını belirlemeye yönelik 5 maddelik sorular, ikinci bölümünde ise 25 maddeden oluşan 5’li likert ölçeği “Her zaman”, “Sık sık”, “Ara sıra”, “Nadiren”, “Hiçbir zaman” seçenekleri ile kullanılmıştır.

Toplanan verilerin puanlanmasında 1 en düşük ve 5 en yüksek puan olarak alınmıştır. Bu durumda vurgulanması gereken, ölçekten elde edilen yüksek puanlar, öğrencilerin zaman yönetiminde daha iyi oldukları şeklinde yorumlanmıştır. Zaman yönetimi envanteri ölçeği *Planlama, Önceliklendirme, Kararlılık, İş Takibi, Erteleme, Serbest Zaman, Dosyalama olmak* üzere yedi alt bölüm olarak sınıflandırılmıştır.

Bu araştırmanın evreni Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencileri ile sınırlıdır. Araştırmanın genelleştirilebilmesi için daha geniş çaplı örneklem üzerinde çalışılması uygundur. Araştırmanın örneklemi ise, 2015-2016 Bahar yarıyılında bu bölümde eğitim gören ve ‘Basit Tesadüfi Örneklem’ yoluyla seçilmiş, 72 kız ve 75 erkek toplam 147 öğrenci oluşturmaktadır. Anket sonuçları SPSS 23 programından yararlanılarak bulgular değerlendirilmiştir. Yapılan ölçümlerde bağımsız t testi ve tek yönlü varyans analizi (Anova) kullanılmıştır.

Bulgular

Anketin birinci bölümünde anket uygulanan öğrencilerin demografik özellikleri aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 1: Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Değişkenler	Sayı	Oran
Cinsiyet		
Kız	72	%49
Erkek	75	%51
Öğretim Türü		
I. Öğretim	75	%51
II. Öğretim	72	%49

Yaşadığınız Yer		
Ailemle birlikte kalıyorum	91	%61,9
Yurtta kalıyorum	21	%14,3
Arkadaşlarımla Evde Kalıyorum	23	%15,6
Diğer	12	%8,2
Ailenizin Gelir Durumu		
500-1000 Arası	62	%42,2
1001-2000 Arası	51	%34,7
2001-3000 Arası	22	%15
3001 ve üstü	12	%8,2

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere çalışmaya katılan öğrencilerin %49'unu kızlar, %51'ni ise erkekler oluşturmaktadır. Öğretim türü değişkeni incelendiğinde, öğrencilerin %51'inin I. öğretim, %49'unun II. öğretimde olduğu görülmektedir. Böylece katılımcıların bu iki değişkende dengeli bir dağılım gösterdikleri görülmektedir. Öğrencilere yaşadıkları yerle ilgili sorulara, ailesiyle kalanların %61,9, arkadaşlarıyla birlikte bir evde kalanların %15,6, yurttan kalanların %14,3 olduğu şeklinde cevapladıkları görülmüştür. Öğrencilerin aile gelir durumları incelendiğinde büyük çoğunluğunun (%76,9) 2.000 TL' den az gelirlerinin olduğu saptanmıştır. Bu sonuç öğrencilerin düşük gelir grubunda olduğunu göstermektedir.

Güvenilirlik Testi:

Anketler SPSS programına girildikten sonra öncelikle güvenilirlik testi uygulanmış ve aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi alfa katsayısının 0,606 değeri ile $0.60 \leq p < 0.80$ aralığında ve güvenilir bir ölçek olduğu görülmüştür.

Tablo 2: Güvenilirlik Testi

Cronbach's Alpha	N of Items
0,606	25

Faktör Analizi:

Sosyal bilimler alanında t testi, hipotez testlerinde en yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Bu yüzden araştırmamızda cinsiyet değişkenine göre farklılık olup olmadığını incelemek için kadın ve erkek değişkenine bağımsız t testi uygulanmıştır. Cinsiyete göre Zaman yönetimi envanteri alt ölçek puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelendiğinde tablodan görüldüğü gibi anlamlı bir korelasyon saptanmamıştır ($p > ,05$).

Tablo 3: Cinsiyetlerine Göre Zamana Yönetimi Değişiminin Bağımsız "t" Testi ile Karşılaştırılması

Boyut	Cinsiyet	N	Ort.	F	T	Sig.
Planlama	Kadın	72	2,93	0,65	-0,18	0,861
	Erkek	75	2,95		-0,18	0,861

Önceliklendirme	Kadın	72	3,12	1,21	1,18	0,241
	Erkek	75	2,99		1,18	0,239
Kararlılık	Kadın	72	3,25	1,13	-0,77	0,442
	Erkek	75	3,32		-0,77	0,441
İş takibi	Kadın	72	3,38	1,72	-0,17	0,864
	Erkek	75	3,41		-0,17	0,864
Erteleme	Kadın	72	3,15	5,52	0,86	0,390
	Erkek	75	3,06		0,87	0,388
Serbest zaman	Kadın	72	3,05	0,65	-0,56	0,579
	Erkek	75	3,12		-0,56	0,579
Dosyalama	Kadın	72	2,19	0,08	-1,99	0,049
	Erkek	75	2,49		-1,99	0,048

Cinsiyete göre anlamlı bir fark olmadığını ortaya çıkmasından sonra öğrencilerin öğretim türlerine göre inceleme yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda öğretim türüne göre anlamlı bir farkın olup olmadığını tespit etmek için yapılan bağımsız t testi yapılmış ve sonuçları verilmiştir.

Tablo 4: Öğretim Türlerine Göre Zaman Yönetimi Değişiminin Bağımsız “t” Testi ile Karşılaştırılması

Boyut	Öğretim Türü	N	Ort.	F	T	Sig.
Planlama	I. Öğretim	75	2,99	0,020	0,946	0,346
	II. Öğretim	72	2,89		0,946	0,346
Önceliklendirme	I. Öğretim	75	3,13	0,047	1,388	0,167
	II. Öğretim	72	2,97		1,387	0,168
Kararlılık	I. Öğretim	75	3,30	0,402	0,291	0,772
	II. Öğretim	72	3,27		0,290	0,772
İş takibi	I. Öğretim	75	3,57	0,002	2,484	0,014
	II. Öğretim	72	3,22		2,485	0,014
Erteleme	I. Öğretim	75	3,09	0,004	-0,336	0,738
	II. Öğretim	72	3,12		-0,336	0,738
Serbest zaman	I. Öğretim	75	3,10	0,007	0,238	0,813
	II. Öğretim	72	3,07		0,238	0,813
Dosyalama	I. Öğretim	75	2,36	3,051	0,225	0,822
	II. Öğretim	72	2,33		0,226	0,821

Öğretim türlerine göre yapılan analiz sonucunda ise yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi sadece iş takibinde ($p < ,05$) anlamlı fark olduğu görülmüştür. Ancak planlama,

önceliklendirme, kararlılık, erteleme, serbest zaman ve dosyalama faktörleri bakımından incelendiğinde anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde Anova analizi yapılacaktır. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) normal dağılımlı bir seride üç ve daha fazla bağımsız ortalama arasındaki farkın manidarlığının hesaplanmasında kullanılır. ANOVA tek başına üç veya daha fazla grubun aritmetik ortalamalarını kümülatif olarak karşılaştırır; bu karşılaştırmalardan en az birisi anlamlı olduğunda ANOVA sonucu da anlamlı bulunur(Otrar, 2015).

ANOVA analizinde sig.(anlamlılık(p)) değeri incelendiğinde $p > 0,05$ ise gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı, $p < 0,05$ ise gruplar arasında incelenen özellik bakımından anlamlı fark olduğu söylenir. Bu verilere göre bağımsız değişkenlerimizdeki anlamlı bir farklılık olup olmadığını anlamak için Tek Yönlü Anova Testi yapılmıştır.

Tablo 5: Farklı yerlerde yaşayan öğrencilerin ders çalışma alışkanlıklarının zamana göre değişiminin tek yönlü Anova ile Karşılaştırılması

		Kar. Top.	Df	Ar. Ort. Karesi	F	p
Planlama	Gruplar Arası	2,202	3	,734	1,660	,178
	Gruplar İçi	63,245	143	,442		
	Toplam	65,448	146			
Önceliklendirme	Gruplar Arası	1,599	3	,533	1,168	,324
	Gruplar İçi	65,269	143	,456		
	Toplam	66,867	146			
Kararlılık	Gruplar Arası	4,529	3	1,510	5,459	,001
	Gruplar İçi	39,551	143	,277		
	Toplam	44,080	146			
İş takibi	Gruplar Arası	2,915	3	,972	1,284	,282
	Gruplar İçi	108,200	143	,757		
	Toplam	111,116	146			
Erteleme	Gruplar Arası	3,304	3	1,101	2,907	,037
	Gruplar İçi	54,177	143	,379		
	Toplam	57,480	146			
Serbest zaman	Gruplar Arası	2,240	3	,747	1,242	,297
	Gruplar İçi	85,947	143	,601		
	Toplam	88,187	146			
Dosyalama	Gruplar Arası	3,026	3	1,009	1,250	,294
	Gruplar İçi	115,375	143	,807		
	Toplam	118,401	146			

Yapılan ANOVA testi sonucunda Kararlılık ve Erteleme kısımlarında anlamlı bir fark olduğu, diğer kısımlarda herhangi bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Anova testinde anlamlı bir fark ortaya çıktıktan sonra Scheffe testi uygulanmış ve bu anlamlı farklılığın ailesi birlikte yaşayan öğrencilerin lehine olduğu görülmüştür. Tablo 5 te p değerleri yazılmıştır.

Tablo 6: Farklı gelirlere sahip öğrencilerin ders çalışma alışkanlıklarının zamana göre değişiminin tek yönlü Anova ile karşılaştırılması

Planlama	Gruplar Arası	,818	3	,273	,603	,614
	Gruplar İçi	64,630	143	,452		
	Toplam	65,448	146			
Önceliklendirme	Gruplar Arası	1,029	3	,343	,745	,527
	Gruplar İçi	65,838	143	,460		
	Toplam	66,867	146			
Kararlılık	Gruplar Arası	,410	3	,137	,448	,719
	Gruplar İçi	43,670	143	,305		
	Toplam	44,080	146			
İş takibi	Gruplar Arası	3,937	3	1,312	1,751	,159
	Gruplar İçi	107,179	143	,750		
	Toplam	111,116	146			
Erteleme	Gruplar Arası	,158	3	,053	,131	,941
	Gruplar İçi	57,323	143	,401		
	Toplam	57,480	146			
Serbest zaman	Gruplar Arası	4,152	3	1,384	2,355	,075
	Gruplar İçi	84,035	143	,588		
	Toplam	88,187	146			
Dosyalama	Gruplar Arası	,142	3	,047	,057	,982
	Gruplar İçi	118,260	143	,827		
	Toplam	118,401	146			

Daha sonra farklı gelir gruplarındaki öğrencilere Anova testi uygulanmış ve Tablo 6 düzenlenmiştir. Tablo 6'da görüldüğü üzere gelir grupları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak öğrencilerin geçtiğimiz döneme ait not ortalamaları sınıflandırılması aşağıdaki gibi yapılmıştır:

Tablo 7: Öğrencilerin Not Ortalamalarının Sınıflandırılması

Not ortalaması değerleri	Sınıflandırma
0,00-0,99	Çok kötü
1,00-1,99	Kötü
2,00-2,49	Orta
2,50-3,24	İyi
3,25-4,00	Çok iyi

Öğrencilerin not ortalamalarına göre dağılımını incelediğimizde yaklaşık %76,2 oranında iyi veya orta seviyede oldukları görülmektedir. Çok kötü bölümünde hiçbir öğrenci bulunmamakta, fakat çok iyi öğrenci oranı da ancak %6,8 oranındadır.

Tablo 8: Öğrencilerinin geçtiğimiz dönem not ortalamalarının değerlendirilmesi

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kötü	25	17,0	17,0	17,0
	Orta	53	36,1	36,1	53,1
	İyi	59	40,1	40,1	93,2
	Çok iyi	10	6,8	6,8	100,0
	Toplam	147	100,0	100,0	

Farklı not sınıflandırmasında olan öğrencilerin Anova testi sonuçları da Tablo 9’da görülmektedir. Bu faktör analizinde de herhangi bir anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür.

Tablo 9: Farklı Not Ortalamalarına Sahip Öğrencilerin Ders Çalışma Alışkanlıklarının Zamana Göre Değişiminin Tek Yönlü ANOVA İle Karşılaştırılması

		Kar. Top.	Df	Ar. Ort. Karesi	F	p
Planlama	Gruplar Arası	2,057	3	,686	1,547	,205
	Gruplar İçi	63,391	143	,443		
	Toplam	65,448	146			
Önceliklendirme	Gruplar Arası	,694	3	,231	,500	,683
	Gruplar İçi	66,173	143	,463		
	Toplam	66,867	146			
Kararlılık	Gruplar Arası	,417	3	,139	,456	,714
	Gruplar İçi	43,663	143	,305		
	Toplam	44,080	146			
İş takibi	Gruplar Arası	4,095	3	1,365	1,824	,145
	Gruplar İçi	107,021	143	,748		
	Toplam	111,116	146			
Erteleme	Gruplar Arası	,350	3	,117	,292	,831
	Gruplar İçi	57,130	143	,400		
	Toplam	57,480	146			
Serbest zaman	Gruplar Arası	2,685	3	,895	1,497	,218
	Gruplar İçi	85,502	143	,598		
	Toplam	88,187	146			
Dosyalama	Gruplar Arası	4,525	3	1,508	1,894	,133
	Gruplar İçi	113,876	143	,796		
	Toplam	118,401	146			

Sonuçlar

Zamanı etkin ve verimli kullanma veya zaman yönetimi konusu, iş ve eğitim hayatında günümüzde çok tartışılan önemli bir konudur. Özellikle iş hayatında çalışanların temel sorunlarından bir tanesi zamanın yetersizliğidir. Ne yazık ki, zamanı artırmak veya giden zamanı geri getirmek mümkün olmadığı için, tek çözüm sahip olduğumuz zamanı iyi kullanmanın yollarını bulmaktır. Diğer meslek alanlarında olduğu gibi muhasebe mesleğinde de zamanın etkin ve verimli kullanılması çok önemlidir. Çünkü muhasebeciler işletmeler ile kamu arasında bir köprü vazifesi görürler. İşletmelerin yerine getirmeleri gereken çoğu resmi

sorumluluklarını muhasebeciler üstlenmiştir. Bu işlemlerin belirli bir zaman dilimi içerisinde yapılması kanuni zorunluluktur. Bu yüzden muhasebe mesleğinde zaman ve zaman yönetimi diğer meslek dallarından daha fazla önem arz etmektedir. Bu anlamda muhasebe öğrencilerinin iş hayatına atılmadan önce üniversitede zaman yönetimi becerisini kazanmaları mesleki açıdan da oldukça önemlidir. Bu amaçla Adıyaman üniversitesi meslek yüksekokulu muhasebe öğrencileriyle bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Yapılan çalışmada öğrencilerin zaman yönetimini kullanımları farklı faktörler ışığında incelenmiştir. Öğrencilerin cinsiyet, yaşadıkları yer, aile gelir durumu ve akademik not ortalamalarına göre istatistiksel bakımdan anlamlı farklılıkların olmadığı görülmüştür. Sadece öğretim türüne göre yapılan bağımsız t testi sonucunda, iş takibi boyutunda normal öğretim öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık saptanmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmasına rağmen bütünü etkileyecek bir farklılık görülmemektedir. Çalışma sonucunda ortaya çıkan tabloya göre iki yıl gibi kısa bir öğrenim süresine sahip olan meslek yüksekokulu öğrencilerine zaman yönetimi becerilerinin artırılması için seminerler verilmesi hem eğitimlerinde hem de gelecekteki çalışma hayatına hazırlanmaları bakımından oldukça önemlidir. Zaman yönetimi hususunda daha önce herhangi bir eğitim almamaları da çalışmanın sonuçlarını etkilemiştir. Çalışmamızda istatistiksel anlamlı farklılıkların ortaya çıkmamasında temel bazı kısıtların rol oynadığını söyleyebiliriz. Bunların başında az önce belirtildiği gibi katılımcıların daha önce zaman yönetimi konusunda herhangi bir eğitim almadıklarından dolayı kavramsal olarak zaman yönetimini yeterince anlamamaları gelmektedir. Diğer bir önemli kısıt öğrencilerin üniversite yıllarında zaman kavramının önemini yeterince anlamamaları olduğu söylenebilir. Bu çalışma bir başlangıç noktası olarak değerlendirilmeli ve gelecekte yapılacak çalışmaların öncelikle lisans veya yüksek lisans öğrencilerine yapılması ve farklı yaş gruplarının incelenmesi daha yararlı olacaktır. Böylece günümüzde değeri gittikçe artan zaman yönetimi kavramı konusunda farkındalık oluşturulabilir ve bireylerin daha bilinçli olmaları için gerekli adımlar atılabilir.

Kaynakça

- Adair, J., Adair T. (1996). Zaman Yönetimi, Çev. Bengi Güngör, Öteki Yayınevi, Ankara.
- Akatay A. (2003). Örgütlerde Zaman Yönetimi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi; 281-300.
- Alay, S., Koçak, S. (2003). Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetimleri ile Akademik Başarıları Arasındaki İlişki. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi s.326-335.
- Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr (ET: 10.04.2016)
- Cüceloğlu, D. (1999). İyi Düşün Doğru Karar Ver. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Efil, İ. (1999). İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, 7. Baskı, Alfa Basım Yayın Dağıtım, Ltd. Şti. İstanbul, s. 18-36
- Jay, R. (2002). Time Managment
- Karakoç, N. (1990). İşletmelerde Etkenliği Belirleyen Bir Kaynak: 'Yönetimsel Zaman', Verimlilik Dergisi. MPM Yayınları, No: 2, S. 33-44.
- Kıbar, B. (2014). Karabük Üniversitesi Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Becerileri ile Akademik Başarıları Arasındaki İlişki.
- Koch, R. (1998). The 80/20 Principles The Secret to Achieving More with Less, New York, Doubleday.

- Latif, H., Fidan F., Uçkun G. (2005). Üniversite Gençliğinin Zaman Yönetimi Bilinci ve Eğilimleri (Sakarya Üniversitesi Örneği, Yönetim-İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi
- Otrar, M. (2015). Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) <http://mustafaotrar.net/istatistik/tek-yonlu-varyans-analizi-anova/> (ET: 07.04.2016).
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz M. (1995) . Örgütsel Psikoloji; Ezgi Kitapevi Yayınları; İstanbul
- Sarpkaya, R.(1997). Yönetime Katılmanın Yararları, Sakıncaları ve Eğitim Örgütleri Açısından Değerlendirilmesi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, , S.2.
- Sayan, İ. (2005). Yönetici Hemşirelerde Zaman Yönetimi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Marmara Üniversitesi
- Sezen, A. (2013). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Becerilerinin İncelenmesi. Akademik Bakış Dergisi s.38.
- Şimşek, Ş., Kınır, S. (2006). Çağdaş Yönetim Araçlarından Seçmeler, Zaman Yönetimi; 153-171
- Ünlü, İ. (2011). Etkili zaman yönetimi. <http://www.diyaliz.net/diger/ismailsunu/zaman.pdf> (ET: 01.04.2016).
- Varişoğlu, B., Şeref İ. , Yılmaz İ. (2012). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Zaman Yönetimi Algularına Yönelik Bir İçerik Analizi. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi
- Yenihan, B., Öner M. , (2013). Zamanı Yönetmek: Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Becerilerinin İncelenmesi. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e Dergi, Temmuz-Aralık 2013,Cilt2 Sayı2

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN DEMOKRASİ ALGILARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ramazan ASLAN¹, Yasemin EZİN²

Özet

Bu araştırmanın amacı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin demokrasi algılarının cinsiyet, ailenin eğitim durumu, gelir düzeyi, öğretim türleri ve yaşadıkları yer gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Böylelikle demokrasi algılarını etkileyen faktörler ve ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. 2015-2016 bahar yarıyılında Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencileri arasından tesadüfi yöntemlerle seçilmiş 164 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak "Demokrasi Algısı Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır.

Demos (halk) ve kratos (iktidar) kelimelerinin birleşiminden oluşan demokrasi kavramı ilk önce antik Yunanda M.Ö. 500 yıllarında kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Amerika Başkanı Lincoln'un "halkın, halk tarafından, halk için yönetimi" ifadesi demokrasinin en güzel tanımlarından biri olarak gösterilebilir. Demokrasinin günümüzde çok farklı uygulamaları bulunmaktadır. Ülkemizde demokrasi kavramı tam olarak anlaşılmadığı için, demokrasi üzerine yapılacak araştırmalar önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Demokrasi algısı, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

A RESEARCH ABOUT THE DEMOCRACY PERCEPTION ACCORDING TO DIFFERENT VARIABLES OF STUDENTS OF THE VOCATIONAL SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES IN ADIYAMAN UNIVERSITY

Abstract

The goal of this research is investigating democracy perceptions of the students of the vocational school of social sciences and different factors affecting these perceptions. For this purpose, amongst the students, who study the vocational school of social sciences in Adıyaman University in spring semester 2015-2016, 164 students were randomly chosen as sample of this research. As survey for this research, "Democracy Perception Inventory" was used to get the necessary data. The obtained data were analyzed with SPSS software.

The term democracy, that comes from *demos* "people" and *kratos* "power" was used first in ancient Greek in 500 BC. Actually the word democracy means the people hold power. US president Lincoln defined democracy as: government of the people, by the people, for the people. In today's world, there are lots of different types of democracy. Such researches are very important, because the meaning of democracy is not exactly understandable.

¹ Arş.Gör., Dr. Adıyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ramazanaslan@adiyaman.edu.tr

² Öğr.Gör., Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, yezin@adiyaman.edu.tr

Keywords: Democracy, Democracy Perceptions, Vocational school of social sciences

Giriş

Günümüzde yaşanan olaylar incelendiğinde, devletlerin yönetim sistemlerinin yaşanan olayları çok yakından etkilediği görülmektedir. Yeryüzünde farklı zaman dilimleri içerisinde, bulunduğu zamanın ihtiyaçlarına uygun olan farklı yönetim sistemlerinin uygulandığı tarihsel çalışmalarla ispatlanmaktadır. Bu yönetim sistemlerinin en eskilerinden biri olan demokrasi kavramı ilk olarak M.Ö. 500’lü yıllarda kullanılmaya başlanmış ve zamanla yaygınlaşarak günümüze kadar kullanılagelmiştir. Antik yunan kentlerinde ilk uygulama örneklerini gördüğümüz demokrasinin, o zamanlardaki uygulama yöntemleriyle günümüzdeki anlamı arasında çok büyük farklılıklar bulunmaktadır.

Epistemolojik olarak incelendiğinde demokrasi kavramının Demos(Halk) ve Kratos(İktidar) kelimelerinden oluştuğu görülmektedir. Demokrasi bir bütün olarak halkın yönetimde söz sahibi olması anlamına gelmektedir(www.politik-lexikon.at/demokratie/ 2014). Bu durumu en iyi özetleyen söz Lincoln’un 1863’te yaptığı ünlü Gettysburg konuşmasındaki ‘government of the people, by the people, for the people (halkın, halk tarafından, halk için yönetimi)’ meşhur ifadesidir(Garry, 1992). Dünya tarihinde farklı ülkelerin demokratikleşme süreçlerinin farklı zamanlarda başladığı görülmektedir. Demokratikleşme süreçleri arasında farklılıklar bulunması birden çok değişkene bağlıdır. Bu konuda yapılan birçok bilimsel çalışma bulunmaktadır.

Türkiye’de demokrasiyi kurma çabalarının yaklaşık 200 yıllık bir tarihi gelişim süreci vardır. 1808’de Sened-i İttifak ile başlayıp, 1876’da Kanun-i Esasi’nin ilânı ile gelişen süreç Cumhuriyetin bir eseri olarak günümüze kadar devam etmiştir (Karpuz, 2012). 1950 seçimiyle birlikte demokrasi yolunda önemli bir adım atan Türkiye, geçen süre zarfında demokratikleşme için çok zorlu imtihanlar atlatmıştır. Günümüzde demokratikleşme yolunda olumlu adımlar atılmasına rağmen, hala istenilen seviyeye gelmek için çok uzun bir yol olduğu aşikârdır.

Tüm ülkede demokrasi kavramının tam anlamıyla anlaşılması ve uygulanabilmesi için hala uzun bir yolun olması bu konuda yapılan çalışmaların önemini artırmaktadır. Bu konuda zaman içerisinde çok fazla sayıda çalışma yapılmıştır. Yapılan literatür taramasında öğrencilerin demokrasi algılarına yönelik etkili olan faktörlerin farklı açılardan incelendiği görülmektedir. Bu araştırmayla ilgili olan bazı çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Üstün ve Yılmaz’ın çalışmasında, On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 245 öğrenci üzerinde aile içi demokrasi ile ilgili görüşlerinin cinsiyet ve ebeveynlerinin eğitim düzeylerine göre incelemesi yer almıştır. Aile içi anket uygulaması sonucunda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre aile içerisinde ciddiye alınma oranı daha yüksek çıkmıştır. Aynı zamanda anne ve babanın eğitim seviyesi arttıkça aile içerisinde katılımcı bir yaklaşım geliştirdiklerini göstermektedir. Elde edilen bulgular sonucunda ise aile içi demokrasi kavramının tam olarak uygulanmadığı ortaya çıkmıştır (Yılmaz ve Üstün, 2008).

Karatekin ve diğerleri Doğu Anadolu, Orta Anadolu ve Batı Anadolu bölgelerinden, her bölgeden örneklem olarak Van, Bingöl, Ankara ve Kırşehir, Aydın ve İstanbul illerini seçmişlerdir. Bu illerde öğrenim gören 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin üzerinde “Aile içi demokrasi görüş formu” anket çalışmalarını uygulamışlardır. Araştırma sonucunda farklı bölge

ve illerdeki ailelerde farklı demokrasi süreçlerinin yaşandığını tespit etmişlerdir (Karatekin ve Diğerleri, 2013).

Kaldırım 2005 yılında yaptığı çalışmada, İlköğretim 8. sınıf öğrencilerin algılarının tespitine yönelik olarak yaptığı çalışmada Sosyal Bilgiler dersi içerisinde yer alan demokrasi ile ilgili kavramları nasıl algıladıkları demokrasi algılamalarında etkili olan kavramların neler olduğu tespitine yönelik bir araştırma yapmıştır. Öğrencilerin demokrasi algılarının tespiti için anket uygulanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda öğrencilerin demokrasi kavramı içerisinde eşitlik, siyasi partiler, özgürlük ve milli egemenlik bağlantılı konuları yanlış algıladıkları ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda öğrencilerin demokrasi algılarını daha çok anne ve babanın eğitim düzeylerinden etkilendiği tespit edilmiştir (Kaldırım,2005).

Sadık ve Sarı, ilköğretim öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada öğrencilerin demokrasi algılarını metaforlar aracılığıyla incelemiştir. “Demokrasi metaforları anketi (DMA)” ni ilköğretim öğrencilerine uygulamıştır. Uygulama sonuçlarında demokrasiyle ilgili toplamda 75 metafor geliştirmişlerdir. Eşitlik, adalet ve özgürlük kavramlarının demokrasi yönetimi ile eş anlamlı algıladıkları ve demokrasi ile ilgili görüşlerini en çok etkileyenlerin ise aile, öğretmen ve okul yöneticilerinin oluşturduklarını ortaya çıkarmışlardır (Sadık ve Sarı, 2012).

Özdemir 2009 yılındaki tez çalışmasında Kütahya ilinde bulunan sosyo-ekonomik düzeyleri farklı olan 6 ilköğretim okulunda eğitim gören 8. Sınıf öğrencileri üzerinde “Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi”nin demokrasi kültürü kazanımlarını ne derecede etkilediğini incelemek amacıyla 543 öğrenciye anket uygulaması yapmıştır. Yapılan çalışmada demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesinin öğrencilerde demokrasi kültürünün kazanılmasında etkili olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda cinsiyet ve annenin eğitim durumuna göre anlamlı farklılıklar oluşturduğu buna karşın, gelir durumuna ve babanın eğitim durumuna göre ise bir farklılığın olmadığı sonucuna varılmıştır (Özdemir,2009).

Kuş, yaptığı doktora çalışmasında ilköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarını farklı faktörlerle kıyaslamıştır. Bu çalışmada öğrencilerin cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba eğitim durumu, ailenin gelir durumu, yaşadığı yer değişkenlerine göre farklılık gösterdiğini fakat öğrencilerin okulda herhangi bir sosyal kulüpte görev alma durumu ve evlerine günlük gazete alma durumuna göre demokrasi algıları farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. (Kuş, 2012)

Daha önce yapılan çalışmalar ışığında böyle bir çalışma yapma ihtiyacı doğmuştur. Böylece elde edilecek verilerle hem daha önceki sonuçlar karşılaştırılacak, hem de gelecek çalışmalara katkıda bulunulacaktır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada; Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu ğrencilerinin demokrasi algılarının farklı değişkenlere göre değişimi incelenmiştir. Temel olarak cinsiyet, ailenin eğitim durumu, gelir düzeyi, ğretim türleri ve yaşadıkları yer gibi çeşitli değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Sosyal bilimler alanında en yaygın veri toplama yöntemlerinden biri olan anket uygulaması bu çalışmada da kullanılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Ternet-Purta tarafından geliştirilen ve Zafer Kuş tarafından Türkçe”ye çevrilmiş olan “Demokrasi Algısı leği” kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde, öğrencilerin demografik özelliklerine yönelik toplamda altı adet sorudan oluşan tanımlayıcı sorular yer almaktadır. İkinici bölümünde ise öğrencilerin demokrasi algılarına yönelik düşüncelerini belirleyebilmek için 36 maddelik 5’li likert leğinden “ok Kötü”, “Biraz Kötü”, “Fikrim Yok”, “Biraz İyi”, “ok İyi” seçeneklerinden oluşan anket uygulanmıştır. Daha sonra verilerin daha iyi analiz edilebilmeleri için, bu sorular kendi arasında gruplandırılarak eşitlik, insan hakları, milli egemenlik ve özgürlük şeklinde dört alt boyutta ele alınmıştır.

Bu araştırmanın evrenini Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Bölümü ğrencileri oluşurmaktadır. Tüm lkeadaki öğrencilere ulaşmak için yeterli zaman ve maddi kaynak olmadığından bu evren seçilmiştir. Aynı zamanda bu durum çalışmanın başlıca sınırlılıkları arasında gösterilebilir. Araştırmanın rneklemi ise, 2015-2016 Bahar yarıyılında bu alanda eğitim gören “Basit Tesadüfi rnekleme” yoluyla seçilmiş, 72 kız ve 92 erkek, toplam 164 ğrenci oluşurmaktadır. Anket sonuçları SPSS 23 programından yararlanılarak bulgular değerlendirilmiştir. Yapılan ölçümlerde bağımsız t testi ve tek yönlü varyans analizi (Anova) kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın verilerini toplamak için öğrencilere anket uygulanmıştır. Bu anketin birinci bölümünde anket uygulanan öğrencilerin demografik özelliklerine ait sonuçlar aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 1: Öğrencilerin Demografik zellikleri

Değişkenler	Sayı	Oran
Cinsiyet		
Kız	72	%43,9
Erkek	92	%56,1
Öğretim Türü		
I. Öğretim	95	%57,9
II. Öğretim	69	%42,1
Annenin Eğitim Durumu		
Okur Yazar Değil	56	%34,1
İlkokul	68	%41,4
Orta Okul	31	%18,9
Lise	9	%5,6
Üniversite	0	0
Yüksek lisans	0	0
Babanızın eğitim durumu		
Okur Yazar Değil	10	%6,1

2. ULUSLARARASI ÇİN'DEN ADRIYATİK'E SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

İlkokul	49	%29,9
Orta Okul	46	%28
Lise	45	%27,4
Üniversite	12	%7,3
Yüksek lisans	2	%1,3
Ailenizin Aylık Ortalama Gelir Durumu		
0-500TL	12	%7,3
501-1000 TL	45	%27,4
1001-2000 TL	51	%31,1
2001-3500 TL	40	%24,4
3500 TL ve üstü	16	%9,8
Ailenizle yaşadığınız yer		
İl Merkezi	110	%67
İlçe Merkezi	23	%14
Köy & Kasaba	31	%19
Günlük Haberleri Takip etme durumu		
Evet	124	%75,6
Hayır	40	%24,4

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere çalışmaya katılan öğrencilerin %43,9'unu kızlar, %56,1'ni ise erkekler oluşturmaktadır. Diğer demografik özellik sorusu olan öğretim türü değişkeni incelendiğinde, öğrencilerin %57,9'unun I. öğretim, %42,1'inin II. öğretimde olduğu görülmektedir. Öğrencilerin anne eğitim durumlarının çoğunluğunun %41,4 ilkökul mezunu ve %34,1' i okuryazar olmadığını belirtirken, baba eğitim durumları ilkökul (%29,9), ortaokul (%28), lise (%27,4) şeklinde yaklaşık oranlarda olduğu tespit edilmiştir. Ailelerin ortalama aylık gelir durumlarının çoğunluk olarak %31 oranında 1001-2000 TL arasında olduğu, diğer büyük kısmının ise 501-1000TL (%27,4) ve 2001-3500TL (%24,4) aralıklarında yoğunlaştığı görülmektedir.

Demografik özelliklerin sorulmasından sonra ikinci bölümde öğrencilerin Demokrasi algılarını ölçmek için sorular yöneltilmiştir. Elde edilen veriler SPSS programına girildikten sonra öncelikle güvenilirlik testi uygulanmış ve aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi alfa katsayısının 0,808 değeri ile $0.80 \leq p < 1.00$ aralığında yüksek güvenilirlikte bir ölçek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Güvenirlik Testi

Cronbach's Alpha	N of Items
0,807	36

Faktör Analizi:

Sosyal bilimler alanında t testi, hipotez testlerinde en yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Bu yüzden araştırmamızda cinsiyet değişkenine göre farklılık olup olmadığını incelemek için kadın ve erkek değişkenine bağımsız t testi uygulanmış ve aşağıdaki tablodaki bilgiler elde edilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyetlerine Göre Demokrasi Algısı Düzeylerinin Bağımsız “t” Testi ile Karşılaştırılması

Boyut	Cinsiyet	N	Ort.	F	t	Sig.
Eşitlik	Kadın	72	4,1035	0,10	2,073	0,040
	Erkek	92	3,9209		2,084	0,039
İnsan hakları	Kadın	72	4,1736	0,02	0,923	0,358
	Erkek	92	4,0802		0,925	0,356
Milli egemenlik	Kadın	72	3,9228	2,27	0,113	0,910
	Erkek	92	3,913		0,115	0,909
Özgürlük	Kadın	72	3,7413	0,01	1,703	0,090
	Erkek	92	3,5707		1,709	0,089

“Demokrasi Algısı Ölçeği” cinsiyet farklılıklarına göre kadın ve erkek durumları karşılaştırıldığında eşitlik boyutunda $p < ,05$ anlamlı bir farklılık olduğu; diğer faktörler incelendiğinde ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiş ve tablodan da görüleceği gibi anlamlı bir korelasyon saptanmamıştır ($p > ,05$).

Cinsiyet değişkeninde anlamlı bir ilişki bulunamadığından, öğrencilerin öğretim türlerine göre anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığına göre t testi yapılmıştır ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 4: Öğretim Türlerine Göre Demokrasi Algısı Düzeylerinin Bağımsız “t” Testi ile Karşılaştırılması

Boyut	Öğretim Türü	N	Ort.	F	t	Sig.
Eşitlik	I. Öğretim	95	4,0220	0,377	0,554	0,580
	II. Öğretim	69	3,9723		0,557	0,579
İnsan hakları	I. Öğretim	95	4,1671	5,033	1,073	0,285
	II. Öğretim	69	4,0580		1,103	0,272
Milli egemenlik	I. Öğretim	95	3,9111	0,585	-0,170	0,865
	II. Öğretim	69	3,9259		-0,171	0,864
Özgürlük	I. Öğretim	95	3,6434	0,000	-0,050	0,960
	II. Öğretim	69	3,6486		-0,050	0,960

Cinsiyet değişkeninde olduğu gibi öğretim türlerinde de sonuçlar ($p > ,05$) olduğundan anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 5: Haber Takip Durumlarına Göre Demokrasi Algısı Düzeylerinin Bağımsız “t” Testi ile Karşılaştırılması

Boyut	Haber Takip Durumu	N	Ort.	F	t	Sig.
-------	--------------------	---	------	---	---	------

Eşitlik	Evet	124	3,9905	1,701	-0,423	0,673
	Hayır	40	4,0341		-0,438	0,663
İnsan hakları	Evet	124	4,1190	2,719	-0,078	0,938
	Hayır	40	4,1281		-0,081	0,936
Milli egemenlik	Evet	124	3,9131	0,001	-0,174	0,862
	Hayır	40	3,9306		-0,170	0,866
Özgürlük	Evet	124	3,6542	2,476	0,304	0,762
	Hayır	40	3,6188		0,322	0,748

Yukardaki tabloda görüldüğü gibi birinci bölümde sorulan sorulardan biri olan haber takip durumuna göre analiz yapıldığında ($p>0,05$) olduğundan dolayı anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Anova analizi yapılacaktır. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) normal dağılımlı bir seride üç ve daha fazla bağımsız ortalama arasındaki farkın manidarlığının hesaplanmasında kullanılır. ANOVA tek başına üç veya daha fazla grubun aritmetik ortalamalarını kümülatif olarak karşılaştırır; bu karşılaştırmalardan en az birisi anlamlı olduğunda ANOVA sonucu da anlamlı bulunur(Otrar, 2015).

ANOVA analizinde sig.(anlamlılık(p)) değeri incelendiğinde $p>0,05$ ise gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı, $p<0,05$ ise gruplar arasında incelenen özellik bakımından anlamlı fark olduğu söylenir. Bu verilere göre bağımsız değişkenlerimizdeki anlamlı bir farklılık olup olmadığını anlamak için Tek Yönlü Anova Testi yapılmıştır.

Tablo 6: Öğrencilerin Anne Eğitim Durumuna Göre Demokrasi Değişiminin Tek Yönlü ANOVA ile Karşılaştırılması

		Kar. Top.	Df	Ar. Ort. Karesi	F	
Eşitlik	Gruplar Arası	2,117	3	,706	2,259	
	Gruplar İçi	49,982	160	,312		0,084
	Toplam	52,099	163			
İnsan Hakları	Gruplar Arası	1,582	3	,527	1,280	0,283
	Gruplar İçi	65,900	160	,412		
	Toplam	67,482	163			
Milli Egemenlik	Gruplar Arası	2,302	3	,767	2,618	
	Gruplar İçi	46,898	160	,293		0,053
	Toplam	49,201	163			
Özgürlük	Gruplar Arası	,759	3	,253	,612	
	Gruplar İçi	66,124	160	,413		0,608
	Toplam	66,884	163			

Tablo 6’da annelerin eğitim durumlarına göre yapılan Anova testinin sonuçlarına bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum annelerin eğitim durumlarının çocuklarının demokrasi algısı üzerinde yeterli bir etkiye sahip olmadığını gösterir.

Tablo 7: Öğrencilerin Baba Eğitim Durumuna Göre Demokrasi Değişiminin Tek Yönlü ANOVA ile Karşılaştırılması

		Kar. Top.	Df	Ar. Ort. Karesi	F	p
Eşitlik	Gruplar Arası	3,251	5	,650	2,103	
	Gruplar İçi	48,848	158	,309		0,068
	Toplam	52,099	163			
İnsan Hakları	Gruplar Arası	3,782	5	,756	1,876	
	Gruplar İçi	63,700	158	,403		0,101
	Toplam	67,482	163			
Milli Egemenlik	Gruplar Arası	2,652	5	,530	1,801	
	Gruplar İçi	46,548	158	,295		0,116
	Toplam	49,201	163			
Özgürlük	Gruplar Arası	1,508	5	,302	,729	
	Gruplar İçi	65,376	158	,414		0,603
	Toplam	66,884	163			

Annelerin eğitim durumlarının herhangi bir farklılık oluşturmadığı gibi katılımcıların babalarının eğitim durumlarının da demokrasi algılarında herhangi bir farklılık oluşturmadığı Tablo 7 deki Anova testiyle ortaya çıkmıştır.

Tablo 8: Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Gelir Durumuna Göre Demokrasi Değişiminin Tek Yönlü ANOVA ile Karşılaştırılması

		Kar. Top.	Df	Ar. Ort. Karesi	F	p
Eşitlik	Gruplar Arası	1,442	4	,361	1,132	
	Gruplar İçi	50,657	159	,319		0,344
	Toplam	52,099	163			
İnsan Hakları	Gruplar Arası	1,261	4	,315	,757	
	Gruplar İçi	66,221	159	,416		0,555
	Toplam	67,482	163			
Milli Egemenlik	Gruplar Arası	2,294	4	,574	1,944	
	Gruplar İçi	46,906	159	,295		0,106
	Toplam	49,201	163			
Özgürlük	Gruplar Arası	,878	4	,219	,529	
	Gruplar İçi	66,006	159	,415		0,715
	Toplam	66,884	163			

Ebeveynlerin eğitim durumlarının katılımcıların demokrasi algıları üzerinde herhangi bir farklılık ortaya çıkarmadığının tespitinin ardından ailelerin ekonomik durumlarının ve demokrasi algısı arasındaki bağlantının tespiti için Anova testi yapılmış ve tablo 8 deki veriler ortaya çıkmıştır. Değerlere baktığımızda ekonomik gelir farklılıkları ile demokrasi algısı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 9: Öğrencilerin Aile Yaşam Yerine Göre Demokrasi Değişiminin Tek Yönlü ANOVA ile Karşılaştırılması

		Kar. Top.	Df	Ar. Ort. Karesi	F	p
Eşitlik	Gruplar Arası	,574	2	,287	,897	
	Gruplar İçi	51,525	161	,320		0,410
	Toplam	52,099	163			
İnsan Hakları	Gruplar Arası	,510	2	,255	,613	
	Gruplar İçi	66,972	161	,416		0,543
	Toplam	67,482	163			
Milli Egemenlik	Gruplar Arası	1,647	2	,824	2,789	
	Gruplar İçi	47,553	161	,295		0,064
	Toplam	49,201	163			
Özgürlük	Gruplar Arası	,368	2	,184	,445	
	Gruplar İçi	66,516	161	,413		0,642
	Toplam	66,884	163			

Son olarak öğrencilerin aileleriyle yaşadıkları yer faktörüne göre Anova testi yapılmış ve veriler Tablo 9'da gösterilmiştir. Veriler incelendiğinde faktörler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Sonuçlar

Ülkelerin yönetim sistemlerinin önemi her geçen gün artmaktadır. Hangi yönetim sisteminin daha iyi olduğu yıllardır tartışılmakta ve daha çok tartışılacaktır. Ama günümüz dünyasına bakıldığında en yaygın yönetim sistemlerinden birinin demokrasi veya onun türevleri olduğu görülmektedir. Hatta demokrasi karşıtları bile savlarını demokrasi üzerine temellendirmektedir. Bu yüzden demokrasi üzerine yapılan çalışmalar oldukça fazladır.

Ülkemizde de demokrasi kavramı doğru olarak algılanmamış veya doğru bir şekilde uygulanmamıştır. Bazen de demokrasi farklı sebeplerden dolayı kesintiye uğramıştır. Fakat asla demokrasi yolundan vazgeçmeyerek emin adımlarla demokratikleşme yolunda adımlar atılmıştır.

Bu çalışmada Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin demokrasi algıları üzerine bir anket uygulanmış ve sonuçlar farklı yöntemlerle test edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin (cinsiyet, gelir, baba-anne eğitim, yaşadığı yer vb.) öğrencilerin demokrasi algıları ile ilişkilerinin belirlenmesi amacıyla analizler yapılmıştır. Bağımsız değişkenler ile demokrasi algısı arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Düşük seviyedeki anlamlı farklılıklar göz ardı edilirse genel olarak öğrencilerin demokrasi algıları arasında bir farklılık görülmemektedir. Bu sonuçların temelde çalışmanın kısıtlarından kaynaklanan farklı nedenleri olabilir. Fakat temel sorun olarak öğrencilerin demokrasi kavramı hususunda eğitim almamış olmaları gösterilebilir.

Sonuç olarak, farklı bölümlerdeki öğrenciler üzerinde çalışmalar yapılmalı ve kesinlikle demokrasi kavramının gelecek nesillerin teminatı olan gençlere daha iyi açıklanması için çalışılmalıdır. Böylece gelecek nesillere daha demokratik bir yönetim bırakabiliriz.

Kaynakça

- Garry W. (1992). Lincoln at Gettysburg: The Words That Remade America. New York. S.107
- Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin demokrasi algıları. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(3).
- Kadir, K. , KUŞ, Z. , & MEREY, Z. (2013). Aile İçi Demokrasi İle İlgili İlköğretim Öğrencilerinin Görüşleri. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 1(1), 3-21.
- Kadir, Karatekin, Zafer Kuş, and Zihni Merey. "Aile İçi Demokrasi İle İlgili İlköğretim Öğrencilerinin Görüşleri." Eğitimde Kuram ve Uygulama 1.1 (2013): 3-21.
- Karpat, K. (2012). Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul
- Kuş Z. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Demokrasi Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Ankara
- Otrar M. (2015). Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) <http://mustafaotrar.net/istatistik/tek-yonlu-varyans-analizi-anova/> (ET 24.04.2016)
- Sadık, F., & Sarı, M. (2012). Çocuk ve demokrasi: ilköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. Cumhuriyet International Journal of Education, 1(1).
- Özdemir, H. (2009). İlköğretim 8.Sınıf Öğrencilerine Demokrasi Kültürü Kazandırmada Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi'nin Katkısı (Kütahya İli Örneği). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Üstün, A. , & Yılmaz, M. (2008). Üniversite öğrencilerinin aile içi demokrasi ile ilgili görüşlerinin cinsiyet ve anne-baba eğitim düzeyine göre değerlendirilmesi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(2).
- Politik Lexikon (2014). Politik Lexikon für Junge Leute <http://www.politiklexikon.at/demokratie/> (ET 01.05.2016)

ARAP BAHARI SÜRECİNDE İSRAİL'İ ANLAMAK: ARAP KIŞI MI İSRAİL YAZI MI?

Yusuf Kenan POLAT¹

Özet

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Arap devletleri, Filistin topraklarının kutsal kitapta kendilerine vaat edilmiş topraklar olarak sunulduğuna inanan ve Siyonist anlayış ile bu topraklara dönüşün siyasi temellerini oluşturan Yahudilerin dönemin şartlarından faydalanarak İsrail devletini kurmasıyla çözümü bugüne değin mümkün olmamış bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Dış politika yapıcılarının ideolojilerinden bağımsız olarak dini referansları sıkça temel aldığı, Yahudilik kimliğini ön plana koymasının yanında İslamofobi'nin de kalelerinden biri haline gelen İsrail, günümüze kadar Arap devletleriyle girdiği savaşlarda ve Filistin sorunu konusundaki çözüm arayışları sürecinde Batı'nın önemli desteğine mazhar olmuştur. İsrail'in Arap devletlerine yönelik politikalarının, Ortadoğu coğrafyasındaki yalnızlığının başat sebebi olduğu aşikardır. Ancak 2010 yılında başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin, mezkur yalnızlık sebebiyle İsrail'in yaşadığı sorunları minimuma indirmediği ve bahar havasında başlayan isyan hareketlerinin zaman içinde kışa döndüğü Ortadoğu'da tehdit algılamalarının değişmesi ile "İsrail yazının" yaşanmaya başladığı düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmada, İsrail'in din-dış politika korelasyonu ve bunun somut etkileri incelendikten sonra Arap Baharı sürecinden itibaren İsrail'in güvenlik algısı açısından yaşanan değişimler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, İsrail, Ortadoğu, Dış Politika, Din.

UNDERSTANDING THE STATE OF ISRAEL IN THE PROCESS OF ARAB SPRING: AN ARAB WINTER OR AN ISRAEL SUMMER?

Yusuf Kenan POLAT

Abstract

Arab countries gained their independence after the collapse of the Ottoman Empire faced a problem which couldn't solve up to the present based upon the Jews who see Palestine's land as the land was promised by God in holy writ and laid the foundations of returning from exile to promised land under the guidance of Zionist thought established the State of Israel with taking the advantage of conjunctural conditions. Israel which its foreign policy makers formalize their decisions according to religious reference and become one of countries at the centre of Islamophobic thought besides bringing the Jewish identity into the forefront was honored by West in the process of wars with Arab states and solution seekings on Palestine problem. It is seen obviously that Israel's policy over Arab states was the principal reason of its loneliness in the Middle East. But it is thought that an Israel summer has been living on the account of changing threat perceptions in Middle East where the riot had started and continued like a spring weather converted to a winter and the problems of Israel arising from

¹ Araştırma Görevlisi, Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı., kenanpolat@akdeniz.edu.tr

aforementioned loneliness skeletonised. From this point of view in this context, changes which occur about security perception of Israel as from the Arab Spring process are being aimed to explain after examining the corelation of religion and foreign policy of Israel and its tangible effects.

Keywords: Arab Spring, Israel, Middle East, Foreign Policy, Religion.

Giriş

Ortaçağ düzenine bakıldığında hem Hristiyan hem Müslüman hem de Yahudi toplumları için dinin başat bir güç olarak siyaset alanında yer aldığı, Westphalia Anlaşması ile birlikte artık dinin eski gücünü kaybedip uluslararası ilişkilerin ulus devlet bazlı yürütülmeye başlanıldığı bilinmektedir. Uluslararası siyasetin yürütülme şekli ve kuralları belirlenmeye çalışılarak din olgusu tamamıyla siyasi düzenin dışında bırakılmıştır. Bu durum, uluslararası ilişkiler ve siyaset açısından ulusal çıkarların ön plana çıkartılmasını ve din olgusunun yeniden siyaset sahnesine başat bir güç olarak adım atacağı Soğuk Savaş sonrası döneme kadar uluslararası siyasetin merkezinden uzakta kalmasını da sağlamıştır. Uluslararası ilişkiler disiplinine baktığımızda da din olgusunun çalışmalarda ihmal edildiği ve uluslararası ilişkilerde bir unsur olarak kabul edilmediği görülmektedir (Şahin, 2009: 53-55). Dinin uluslararası ilişkilerde yeniden güçlü bir aktör olarak ortaya çıktığını düşündüren temel hadise 1979'daki İran İslam Devrimi olup, daha sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde 2001 yılında İkiz Kuleler'e gerçekleştirilen saldırı sonrası ABD'nin Afganistan'ı işgali din olgusunu aktörlerin göz ardı edemeyeceği şekilde uluslararası siyasetin merkezine oturtmuştur. Uluslararası siyasetin yeniden dinin başat bir unsuru olduğu düzene doğru evrilmesinin arka planında ise Soğuk Savaş döneminde İsrail Devleti'nin kurulması, Arap-İsrail Savaşları'nın yaşanması ve bu gelişmeler ışığında siyasal İslam'ın bölgede etkisini artırması hususları yer almaktadır (Rinehart, 2004: 272).

Bu çalışmada, yukarıda verilen bilgiler temel alınarak ilk bölümde realizm teorisi çerçevesinde din-politika/dış politika ilişkisinin İsrail açısından ne ifade ettiği irdelenecek ve bunun tarihsel örneklerle desteklenmesi hedeflenecektir. Bu bölümün temel amacı, Arap Baharı sürecine yürüyen tarihi akışın İsrail açısından nasıl ilerlediğini ortaya koymak olacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde Arap Baharı süreci ana hatlarıyla resmedilip Arap devletlerinin içinde bulunduğu siyasi ortam belirgin hale getirilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, İsrail Devleti'nin Arap Baharı sürecindeki konumu ve tavrı irdelenerek Batı tarafından Arap Baharı olarak görülüp daha sonra bir kış havasına büründüğü gözlemlenen siyasi sürecin İsrail'e getirileri tartışılacaktır.

Çalışmanın sonuç bölümünde, inançlarına göre vaad edilmiş topraklar olarak adlandırdıkları bölgeye geri dönen Yahudi toplumunun bu geri dönüşü icra ettikten sonra devlet olarak yaptıkları eylemlerin bir sonucu olarak bölgede yaşadıkları siyasi yalnızlığın getirdiği tehdit algılamalarının Arap Baharı sürecinde bir dönüşüme uğradığı, bunun Arap devletleri ile doğrudan ilintili olmadığı ancak mezkur devletlerin içine girdiği siyasi dönüşümün sancılı sürecinin İsrail'e yönelik dış politika araçlarını öncelikli politika hamleleri içerisinde uzaklaştırması çerçevesinde değerlendirilebileceği görüşleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın önemi, Arap Baharı sürecinde Ortadoğu siyasetinde etkin bir aktör olarak gözükmeyen ve süreç öncesi yaşadığı güvenlik problemlerinin sürecin başlangıcından itibaren oldukça azaldığı gözlemlenen İsrail Devleti'nin gelişmelere bakış açısını ortaya koyma çabası ile ilişkilendirilebilecektir.

İsrail: Theodore Herzl'in Ütopyası

Theodore Herzl, Yahudi devleti kurma planını aktardığı kitabında Yahudi meselesini ulusal bir mesele olarak tanımlamış ve tüm Yahudilerin tek bir ulus olduğunun altını çizmiştir. Herzl, Yahudilerin belirgin ve güçlü ulusçu anlayışlarının yok edilemeyecek ve yok edilmemesi gereken bir mefhum olduğuna vurgu yaparken, dini kimlik ile ulus kimliğinin iç içe geçtiği görülmektedir (Herzl, 2012: 21-25). Herzl'in Yahudi devleti kurma planının özünü ise kendi ifadesiyle egemenliği Yahudi toplumuna bahşedilen ve Yahudiler için yeterli olan topraklardan çıkarılmalarının özü olarak aynı topraklara geri dönmelerinin sağlanması, veyahut Yahudilerin dünyanın geri kalanını kendileri için yönetme gayretine girişmeleri ülküsü oluşturmaktadır (Herzl, 2012: 38).

Herzl'in Yahudi devletinin kurulacağı topraklar üzerine oluşturduğu tasavvur Filistin veya Arjantin üzerine olmuştur. Buna göre, Arjantin fiziki ve coğrafi olarak cezbedici bir seçenek iken Filistin'in çekiciliği tarihi öneminden kaynaklanmaktadır. Filistin'in yurt edinilmesi için II.Abdülhamit ile görüşüldüğünü kanıtlar şekilde Sultan'ın Filistin topraklarını vermesi halinde mali yapıyı yeni baştan düzenleme görevini üstlenmeye hazır olduklarını belirten Herzl, aynı zamanda Türkiye toprakları için bir karakol görevi göreceklerini de vurgulamıştır (Herzl, 2012: 41-42). Bu bağlamda, dini temelli arzuların siyasi pratiğe dökülmüş hali olan Siyonizm ülküsünün yani İsrail Devleti kurma çabasının II.Abdülhamit döneminde gerçekleşip gerçekleşmemesinin uluslararası ilişkiler ve siyaset düzeni açısından çok önemli sonuçlar meydana getirdiği aşikardır.

Theodore Herzl'in ütopyası, II.Abdülhamit döneminde olmasa da 1948 yılında, kendisinin tarihi önemine vurgu yaptığı ve Yahudilerin vaad edilmiş topraklar inancının içerisinde de yer alan Filistin toprakları üzerine kurulmuştur (Armaoğlu, 2007: 486). Herzl İsrail Devleti kurma ülküsünün temellerini ortaya koyarken, Soğuk Savaş döneminin nevi şahsına münhasır yapısı bu ülkünün gerçeğe dönüşmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Manda yönetimi döneminde yaşanan çatışmalar İngiltere'nin Filistin topraklarından çekilme arzusunu tetiklerken, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Filistin topraklarının taksiminde Sovyet Rusya'nın da ABD ile birlikte olumlu oy vermesi, Arapların dönem itibarıyla Sovyetler'e muhalif ve çoğunlukla İngiltere hakimiyetinde bulunmasından kaynaklanmıştır (Armaoğlu, 2007: 483-485). Böylece, özellikle Soğuk Savaş'ın başlangıcından 1970'lere kadar uluslararası sisteme hakim olan klasik realizmin vurguladığı sistemin anarşik yapısı ve devletlerin ulusal çıkarlarını maksimize etme çabası (Arı, 2002: 121-127), İsrail'in Filistin topraklarına yerleşmesi sürecine önemli katkıda bulunmuştur.

İsrail Devleti'nin kurulması Filistin sorununu ortaya çıkarmış, Arap dünyasında burjuva demokrasisi anlayışına son vermiş, askeri rejimlerin güç ve meşruiyet kazanmasına neden olmuş ve silahlı sol hareketlerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. İran İslam Devrimi ve Afgan Cihadı'nın yaşandığı dönemde Mısır'ın İsrail'i tanıması ve barış görüşmelerinin gerçekleştirilmesi, Nasırcı, Baasçı ya da enternasyonalist çizgide olan ve esasen Arap milliyetçiliğine tutunan Arap solu için meşruiyetini kaybetme tehlikesini gün yüzüne çıkarmıştır (Bozarıslan, 2014: 52-59).

1967 Arap-İsrail Savaşı siyasi tarih açısından önemli bir dönüm noktasına denk düşmektedir. Hem İsrail'e karşı ilk defa Araplar istediği için bir savaşın yaşanması hem de yaşadıkları hezimet ve neticesinde İsrail'in topraklarına savaş öncesine göre dört kat

genişletmesi günümüze kadar süregelen sorunun başat unsurlarından birisi olmuştur. Bu savaşın ardından Suriye’de Hafız Esad uzun yıllar sürecek diktatörlüğünün temelini atmaya başlamış, Ürdün’de Filistinli gerillalar ile devlet güçlerinin dahil olduğu bir iç savaş meydana gelmiş ve sonrasında 1973 yılında yeni bir Arap-İsrail savaşı çıkmıştır. Yom Kippur Savaşı olarak da adlandırılan bu savaş, öncekilere göre ilk olarak Arapların İsrail’i Filistin toprağından çıkarmak amacıyla değil Haziran Savaşı’nda ele geçirdiği toprakları İsrail’den geri almak amacı ile yapılması, ikinci olarak İsrail’in çok ağır kayıplar vermesi hususları ile farklılaşmaktadır (Armaoğlu, 2007: 701-715).

1974 yılında önce Mısır ve İsrail, daha sonra Suriye ve İsrail arasında yapılan barış anlaşmaları yapılması ABD’nin bölgedeki nüfuzunu artırırken, Mısır’da Batı yanlısı ve anti-Nasrî politikalar izleyen Enver Sedat’ın görevde olması, İsrail’de ise barış görüşmeleri yapmaya meyilli Menachim Begin hükümetinin göreve gelmesi Camp David Anlaşmaları’nın imzalanması sürecini beraberinde getirmiştir (Armaoğlu, 2007: 735-741). Bu önemli gelişmenin ardından İran’da Şah rejiminin devrilmesi ve İslam Devrimi’nin gerçekleşmesi, SSCB’nin Afganistan’ı işgali ve Afgan Cihadı’nın Sovyetler’e karşı elde ettiği başarı (Armaoğlu, 2007: 749, 770) özellikle Arap-İsrail savaşları çerçevesinde kendini uluslararası siyasette yeniden önemli hissettirmeye başlayan din olgusunun daha da güçlü bir şekilde dillendirilmesine yol açmıştır.

Camp David’in başarıya ulaşmamasının ardından Avrupa Birliği, Rusya ve Birleşmiş Milletler’in çabalarıyla ABD yeni bir plan hazırlanmasına ikna olmuş, Camp David’in yerini “yol haritası” almıştır. Bu dönemde yaşanan 11 Eylül saldırıları, George W. Bush’un Likud Partisi ile işbirliğini doruk noktasına taşımış ve Bush’un bu eğilimi Ariel Sharon’un soruna bakış açısını ve İsrail’in çözüm ajandasını barıştan uzaklaştırmıştır. Bir başka deyişle, konjonktür, Oslo’da da görüldüğü üzere İsrail’in istediği sonlanmayan barış görüşmeleri ortamını sağlayan bir yapı arz etmiştir. Bu süreçte, İsrail tarafından yapılan açıklamalarda masaya oturacak Filistin önderliğinin bunu hak etmediği ve terörist oldukları vurgusu ağırlık kazanmıştır (Farsoun ve Aruri, 2006: 349-350).

2004 yılında Hamas’ın siyasi ve dini lideri Ahmed Yasin’in öldürülmesi, İsrail’in ABD destekli ilerleyen çözümsüzlük politikasının bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahmed Yasin’in ölümü, konjonktürün bir getirisi olarak “terör” algısının yerleştirilme çabası olarak görülebilecektir. George W. Bush’un ve 2004’te Demokratların başkan adayı olan John Kerry’nin kabul ettiği üzere İsrail’in öz savunma amacı ile Filistinli sivilleri öldürmesinin meşru görülmesi olağandır. Bu durumdan faydalanmayı bilen Sharon, Ahmed Yasin’i İsrail’in Bin Ladin’i olarak göstermiştir. Özellikle 11 Eylül ile birlikte sıklıkla kullanılmasında hiçbir beis görülmemeye başlanan İslami terör kavramı, Filistinliler ve barış umudu için önemli bir darbe vurmuştur (Farsoun ve Aruri, 2006: 355-356).

Haaretz’in diplomasi uzmanı Aluf Ben’in ironik şekilde ifade ettiği üzere Ariel Sharon’un doktrini “*Filistinlilere yedi günlük sükunet şartı, Suriye’ye sunulan altı talep, yüzde yüz mücadelenin beş temel ilkesi, Filistin yönetiminde reformun dört ana ölçütü, diplomatik görüşmelerin yeniden başlatılması için gerekli iki koşul, iktidarda kalmak isteyen bir başbakan; ve tüm bu rakamların toplanması sonucunda diplomatik ilerleme adına sıfıra sıfır, elde var sıfır*” şeklinde özetlenebilecektir (Bishara, 2003: 125).

Marwan Bishara, “İsraili De Gaulle arıyor” cümlesini vurguladığı makalesinde, Yahudi toplumunun Filistinlilere yapılanların sorumluluğunu üstlenmeme gayreti göttüklerini,

halbuki durumun Güney Afrika'daki Avrupa kökenli beyaz azınlığın topraklarında yaşayan halka hükmetme görevini Tanrı'dan alan bir ulus olduklarını öne sürmesiyle birebir örtüştüğünü belirtmektedir. Buna göre din temelli bir ırkçılık Filistin'de İsrail'i ihya etmeyecektir (Bishara, 2003: 15). Ancak pratikte, yakın geçmişe kadar uluslararası toplumun kayıtsızlığının veya çıkar ilişkilerinden dolayı göz yummasının, günümüzde ise Arap Baharı sürecinin coğrafyada yarattığı siyasi iklimin, Filistin topraklarındaki İsrail'i "ihya ettiği" değerlendirilmektedir.

Arap Baharı mı Arap Kışı mı?

17 Aralık 2010 tarihinde belediye binası önünde kendisini ateşe vererek devrimin fitilini kendi bedeninde yakan Muhammed Bouazizi'yi James Gelvin "dünyanın en meşhur işportacısı" tanımlıyor (Gelvin, 2014: 63). Bu tanımlama, söz konusu Ortadoğu coğrafyası olduğunda insanın ölümünün dahi metalaştırılıp magazinsel hale evrilmesi noktasında oryantalist bir bakış açısı olarak değerlendirilebilir ve sorgulanabilir. Ancak bir gerçeklik arz ettiği aşikardır. Bouazizi'nin bu eylemi, Tunus'ta yaygın bir protesto ağı yaratmayı başarırken Devlet Başkanı Ben Ali'nin vaatleri devrim arzusunu yatıştırmaya yetmemiş ve 14 Ocak 2011 tarihinde Ben Ali görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır (Gelvin, 2014: 63).

Ben Ali'nin istifası bölgede otoriter rejimlerin tahakkümü altında yaşayan halklar için bir perspektif yaratmış ve Mısır ve Libya'da da rejim değişiklikleri meydana gelmiştir (Aktaş, 2012: 60-65). Bu gelişmeler, 1970'den bu yana Esad ailesinin yönetimi altında bulunan ve Hafız Esad'ın Baas Partisi merkezli kurduğu Nusayri tahakkümüne ve anti demokratik uygulamalarına (Demirtaş, 2014: 159-161), oğlu Beşar Esad döneminde de maruz kalan Suriye'de halkın sokağa dökülmesi için örnek teşkil etmiştir. 18 Mart 2011 tarihinde Dera kentinde başlayan protestolar (Gelvin, 2014: 65), tarihin akışı içerisinde şahit olduğumuz üzere rejim güçleri ile rejimi devirmek isteyen güçler arasında bir savaşa dönüşmüş, IŞİD gibi yabancı unsurların dahil olması ile Suriye'de yaşanan çatışmalar, amaçları ve sonuçları başka bir yöne evrilmiştir.

Kurumsal açıdan zayıf bir halde halkın direnişiyle karşı karşıya kalan Yemen ve Libya rejimleri, kolaylıkla dağılırken, Cezayir, Suriye ve Bahreyn'deki rejimler ise diğer devletlerden farklı olarak direnişe karşı durabilmiş ve bir şekilde ayakta kalmaya devam etmişlerdir (Gelvin, 2014: 83-84) Bu yönüyle bakıldığında, Arap Baharı diye nitelendirilen ve Tunus ve Mısır örneklerinden yola çıkılarak bir devrim rüzgarı yaratma çabası olarak adlandırabileceğimiz bu hareket, otoriter rejimlerle mücadele etme ve direnme kapsamında Ortadoğu halklarına bir deneyim sunmuş olsa da (Demirtaş, 2014: 17), pratikte meydana gelen siyasi gelişmeler baharın kışa dönüşüne işaret etmiştir.

Yemen'de yaşanan değişim, Kasım 2015 tarihinden itibaren devam eden bir iç savaşı tetiklerken, NATO müdahalesi sonrasında Kaddafi linç edilerek öldürülse ve yönetim değişse de Libya'nın kaderi de Yemen ile aynı olmuştur. Suriye'ye bakıldığında 400.000 insanın hayatın kaybettiği ve yaklaşık 5 ile 6 milyon arasında insanın ülkesini terk ederek mülteci durumuna düştüğü bir süreç görülmektedir. Arap Baharı sürecinde sadece Tunus'un demokratikleşme emareleri gösterdiği ve demokratik seçimlerle hükümetlerin değiştiği söylenebilecektir (Özkan, 2016: 15).

Arap Baharı'nın en kritik kırılma noktası belki de Suriye meselesi ile yaşanmıştır. Suriye meselesinin dış devletler destekli ve devlet dışı aktörlerin güç kazandığı bir iç savaşa dönüşmesi, o ana kadar demokratikleşme ile eş tutulan ayaklanmaların uluslararası siyaset açısından bir satranç tahtasına dönüşümüne sebep olmuştur. Bu noktada Fehim Taştekin, ayaklanmaların bir sonucu olarak Hamas'ın Katar-Türkiye merkezine doğru kaymasını ve bunun neticesinde Suriye ile bağlarının çözülmesini göstermektedir. Bu durum muhakkak İsrail'in faydasına olacaktır. Ancak İsrail, buradan hareketle ilk etapta Suriye'de yönetimi veya muhalifleri desteklemekten kaçınmış ve bir "muammacılık" politikası izlemiştir (Taştekin, 2016: 394-395).

İsrail'in Suriye konusunda istediği durumun, Filistin sorunu açısından karşı karşıya gelebileceği İslamcı muhaliflerin rejimi devirmesi olmadığı gibi Esad rejiminin savaşı kazanıp yeniden otoriteyi tesis etmesi olmadığı da görülmektedir. Fehim Taştekin, buna örnek olarak İsrail'in rejimin gitgide güçlendiği dönemde Kuneytra Sınır Kapısı'nı ele geçirmeye çalışan Nusra Cephesi ve Özgür Suriye Ordusu militanlarına destek vermesini göstermektedir (Taştekin, 2016: 397). İsrail buna karşın El Kaide türevi örgütlerin güçlenip mevzi kazanmasından da rahatsızlık duyması gereken belki de ilk devlettir. Filistin sorununun çözümünü mümkün oldukça zamana yayma gayreti güderek bir çözümsüzlük yaratan İsrail'in sorunun çözülmemesine yardımcı olabilecek Suriye iç savaşının da çözümsüzlüğe sürüklenmesini istediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Arap Baharı sürecine bakıldığında genel anlamda bir Suudi-İran çekişmesi de görülebilecektir. İran'ın Şii Hilali'ne Bahreyn'i de dahil etme çabalarına karşın Suudi Arabistan'ın yönetime desteği ve Suriye iç savaşında İran'ın ve Hizbullah'ın doğrudan etkisine karşın Suudi Arabistan İslamcı muhalefeti desteklemesi iki devletin bölgesel hakimiyet kavgasının ayaklanmalar özelindeki tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır (Özkan, 2016: 44-45). Filistin sorunu açısından önemli iki aktör sayılabilecek bu devletlerin zaten var olan kutuplaşmayı iyiden iyiye keskinleştirmiş olmaları ve son dönemde siyasi aksiyonlarının merkezini Suriye meselesi üzerine yoğunlaştırmaları, İsrail'in uzun yıllar boyu arayıp da bulamadığı rahatlıkta bir Ortadoğu'ya kavuşmasının nedenlerinden birisi olarak gösterilebilecektir.

Arap ayaklanmalarının Libya, Tunus, Suriye gibi ülkelerde devlet dışı aktörlerin ön plana çıktığı bir hale evrilmesi (Bozarlan, 2014: 35), baharın kışa dönüşü açısından önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokratikleşmeye kısa vadede erişeceği sanılan Ortadoğu toplumlarının esas bu yanılgıya kısa vadede eriştiği görülmektedir. Hamit Bozarlan, Ortadoğu'nun en önemli sorununun silahlar olduğuna vurgu yaparak çözümün merkezinin düşünceler, akımlar ve siyasi dinamiklere kayması gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre, belirsiz bir devrim süreci ile karşı karşıya olmamız Arap Baharı olarak başlayan hareketin sonucunu kestirmek açısından bir öngörüsüzlük yaratmaktadır (Bozarlan, 2014: 35).

Ayaklanmalara yönelik yapılan/yapılacak bahar ve kış tanımlamaları, oryantalist bir bakış açısının ürünü olmakla birlikte sürecin ahvalini kısa yoldan betimlemek için önemli olacaktır. Ekonomik kaygıların, demokrasi arayışlarının ve hak taleplerinin ön plana çıktığı dönemde diktatörlerin ardı ardına devrilmesi, Ortadoğu toplumları için bir bahar havası yaratsa da gelinen nokta üzücü bir şekilde iç çekişmeleri, tarihi gerginlikleri, mezhep kavgalarını tetiklemiş ve Ortadoğu'nun demokrasi arayan ülkelerinde ya iç savaş çıkmış ya dikta rejimleri ayakta kalmış ya da biçim değiştirip askeri yönetime evrilmiştir. Diktatörlüklerden kurtulmak

umudunun hasıl olduğu döneme bahar betimlemesi yapılacaksa, gelinen nokta için kışa dönüş tabirinin kullanılmasının yanlış olmayacağı değerlendirilmektedir.

İsrail'in Tehdit Algısı: Güneşli Günler

Yahudi toplumunun milli benliklerinde tarih boyunca sağladıkları konsolidasyonun temel motivasyonu Tevrat üzerinden elde edilmiştir. İsrail Devleti'nin kurulmasından önce Tevrat bu eylemin gerçekleştirilmesi için ne kadar yol gösterici ve motive edici olduysa, devlet kurulduktan sonraki politikalarda da radikal sağ tandanslı partilerin ağırlığını hissettirdiği mecliste de bir o kadar etkili olduğu görülmektedir. Yahudilerin kutsal metinde vaat edilmiş topraklar olarak tanımlanan bölgeye geri dönmesi sonrasında Ortadoğu siyaseti derinden bir kırılma noktası yaşamış ve o andan itibaren din eksenli çatışmalar yaşanmıştır. Bu gelişme sadece savaşlara değil, iç politika ve dış politikadaki neredeyse tüm devlet aksiyonlarının bu sorun üzerinden şekillenmesine de yol açmıştır. Bu durumun sonuçlarından biri de Siyasal İslam'ın ortaya çıkışı ve kendisine önemli ölçüde taraftar bulmasıdır (Şahin, 2009: 136-137).

Siyasal İslam, İsrail Devleti'ne karşı olma mefhumunu temel olarak önemli bir ivme kazanırken silahlı örgütlerin de bu durumdan kendine pay biçtiği söylenebilecektir. Mısır'da Müslüman Kardeşler'in Filistin sorunu ile yakından ilgilendiği ve İsrail'e karşı İslami söylem kullanarak savaşmayı teşvik ettiği görülmektedir. Hamas'ın varlık sebebi dahi Filistin'de İsrail'e karşı İslami referanslara dayanan bir savaş yürütmektir. Lübnan'da Hizbullah'a bakıldığında, yaşanan gelişmeler Hizbullah'ın İsrail'e karşı savaş motivasyonunu dini araçlarla sağladığını göstermektedir (Şahin, 2009: 166-169). Sonuç olarak İsrail Devleti'nin kuruluşunu ve varlığını dayandırdığı dini referanslar aynı zamanda kendisine yönelen tehditlerin de sürekli olarak yeniden üretilmesini tetiklemektedir.

Bernard Lewis, tarihin çeşitli dönemlerinde İslami düzen altında yaşayan Yahudilerin zaman zaman müreffeh bir yaşam sürdüklerini ve iki din ve kültürün genellikle etkileşime girerek "Judeo-İslami" bir geleneğe şekil verdiğini vurgulamıştır (Lewis, 2004: 125). Bu durum esasen Müslümanlar açısından anti semit kavramının kullanılmasının gereksizliğine işaret edebilecek bir husus iken, Lewis Yahudilerin Batı'da yaşadıkları soykırım ve benzeri hadiselerin asla İslam coğrafyasında yaşanmadığını ancak özellikle son dönemde Batı'nın Yahudilere sunduğu özgürleşme ve kabul görme mefhumunun da Ortadoğu'da görülmediğine dikkat çekmektedir (Lewis, 2004: 129).

İslam hukukuna bakıldığında, Yahudilerin fetihler sırasında Müslümanlara yardım etmesi ve İslam hukukunun şekillendiği Irak ve Babil gibi coğrafyalarda saygın bir topluluk olmaları, Yahudi toplumunun modern tabirle anti-semitist bir uygulamaya tabi tutulmamasını sağlamıştır. Bununla birlikte, diğer gayrimüslim halklar İslam coğrafyasında kademeli olarak tarihe karışırken Yahudiler varlıklarını devam ettirmeyi başarmışlardır. Ancak Yahudilerin ekonomik veya hukuki olarak İslam coğrafyasında gerilemeye başlaması ve haksızlığa maruz kalması, tıpkı diğer medeniyetlerde olduğu gibi bulunan ülkenin gerilemeye başlaması ile hasıl olmuştur. Slomo Dov Goitein, bu durumu olağan bir sonuç olarak betimlemektedir (Goitein, 2004: 95,104).

Bununla birlikte, İslam coğrafyasında modern anlamda anti semitizmin oluşması, yine Batılı devletlerin çabalarıyla on dokuzuncu yüzyıldan itibaren hasıl olmuştur (Lewis, 2004: 141). İslam coğrafyasındaki Yahudi karşıtlığının temeline ise daha önce bahsedildiği üzere

1948 yılında İsrail Devleti'nin Filistin topraklarında kurulması hadisesini oturtmak mümkün olacaktır. Bu tarihten itibaren, İsrail ulusal güvenliğini düşman Arap devletlerine karşı korumak üzerine bir politikayı merkeze yerleştirmiştir (Jones, 2002: 122).

Din ve dış politika ilişkisinin uluslararası siyaset açısından en belirgin hissedildiği örneklerden birisi temelinde bir Arap-Yahudi çatışması olan Filistin sorunudur. Konu, kazandığı uluslararası sorun boyutuyla Birleşmiş Milletler'in de en önemli uğraş maddelerinden biri olurken yaklaşık seksen yıldır çözülemeyen bir problem olarak karşımızda durmaktadır (Sönmezoğlu, 2014: 678). Filistin sorunu, hem İsrail'in hem diğer Arap devletlerinin dış politikalarını etkilediği gibi, İslam ülkelerinin de soruna veya çözümüne dahil olmaya önemli ölçüde meyyal olduğu görülmektedir. İsrail güçlü bir devlet olması hasebiyle 1948'den itibaren bölgede mevzi kazanma ya da elde ettiklerini koruma amacıyla soruna yaklaşırken, Filistin güçleri önceleri Filistin Kurtuluş Örgütü, yakın zamanda ise dini temelli Hamas örgütü ile varlığını kabul ettirme mücadelesi vermektedir (Sönmezoğlu, 2014: 678).

İsrail'in dış politikası, bölgede düşman nitelikteki Arap devletlerinin varlığı nedeniyle ulusal güvenlik merkezinde gelişmiştir. Bunun yanında, 1967 ve 1973'te yaşanan savaşlar, 1982'de Lübnan'a yönelik gerçekleştirilen işgal, 1987'de gerçekleşen intifada ve 1990'da yaşanan körfez krizi, Yahudi toplumunda birtakım derin ayrılıklara sebep olmuştur. Bu sebeple, halen radikal bir değişim ve devletin güvenliğinin sağlanması amacı açısından bir farklılık gözlemlenirse de bu amacın nasıl sağlanması gerektiğine yönelik yaygın bir tartışma hasıl olmuştur (Jones, 2002: 122-125).

Huntington'ın demokrasinin dalgaları kuramına göre sömürgeciliğin bitişiyle başlayıp SSCB'nin dağılmasıyla son bulan üçüncü demokrasi dalgası, Latin Amerika, Asya, Avrupa ve Afrika'da etkisini gösterse de Ortadoğu'da etkin olamamıştır. İlk başta Arap Baharı olarak nitelendirilen ayaklanmalar Okyar'a göre bir nevi Ortadoğu'nun üçüncü demokratik dalgasıdır (Okyar, 2015: 64). Ancak bu dalganın, ne ölçüde demokrasi getirdiği tartışmalı olmakla birlikte devletlerin gücünü ve politik konumlarını etkilediği de görülmektedir. Bu bağlamda, güçlü bir askeri yapı ve güvenlik odaklı dış politikası ile bölgenin en önemli güçlerinden birisi olan İsrail'in tehdit algısının da değişeceği aşikardır.

Filistin sorununa müdahil olan devletlerin siyasi gündemlerine ve mevcut yapılarına bakıldığında İsrail açısından bölgede yaşanan güneşli günler daha net anlaşılacaktır. Mısır'da yaşanan devrimin Müslüman Kardeşler'in iktidarı ile sonuçlanması ancak meydanların yeniden protestocular ile dolup taşmasından istifade eden Sisi'nin 3 Temmuz 2013'te yönetimi ele geçirmesi (Demirtaş, 2014: 173), Suriye'nin 2011 yılından bu yana süren ve uluslararası siyasetin gündemini de işgal eden bir iç savaşa sahne olması, bölgedeki güçlü devletlerden Suudi Arabistan, Katar ve İran'ın da Suriye sorunuyla meşgul olması, İsrail açısından bölgedeki en büyük tehdit unsurlarından birisi olan Hizbullah'ın enerjisini Suriye iç savaşında Esad rejiminin devrilmemesi üzerine yoğunlaştırması, Türkiye'nin her ne kadar ayaklanma sürecinden etkilenirse de kendisini Suriye meselesindeki başat aktörlerden birisi kılması ve mülteci sorunuyla baş başa kalması İsrail Devleti'nin Filistin sorunu sebebiyle karşı karşıya kaldığı ve tehdit algılamalarının temelini, güvenlik algısının ise kendisini oluşturan İslam devletlerinin dış politika hamlelerinin farklı yönlere kaydığının kanıtları olmuştur.

Sonuç

Arap Baharı kavramını uluslararası siyaset literatürüne sokan ayaklanmalar başlangıcından itibaren birtakım yanlışları da beraberinde getirmiştir. Bu yanlışların belki en büyüğü Ortadoğu coğrafyasında kısa vadede reel bir demokrasi anlayışının hakim olacağı anlayışı olabilir. Ancak en az onun kadar keskin bir yanlış da İsrail'in pozisyonu konusunda yaşanmıştır. Bulduğumuz tarihten 2011'e geri dönüş yaptığımızda, Arap Baharı'nın başlangıç döneminde yaşananların aynı sürat ve etkide devam edeceği öngörüsünde bulunmak doğaldır. Ancak tarihin akışı bizi başka bir noktaya getirmiş, dolayısıyla Arap devletlerinin demokratikleşmesi sonrası İsrail'in güç kaybı yaşayabileceği öngörüsü de boşa çıkmıştır.

Arap Baharı'nın başlangıcında İsrail ile alakalı yorumlara bakıldığında olumsuz yorumların bulunduğu görülmektedir. New York Times yazarı Thomas Friedman durumu İsrail'in kuruluşundan bu yana yaşayacağı en büyük güç kaybı olarak tanımlarken, David Ignatius Washington Post'ta "İsrail'in Arap Baharı Problemi" başlıklı bir yazı yayımlamıştır. Ortadoğu uzmanları Fawaz Gerges ve Graham Fuller İsrail'in sürecin "tek büyük kaybedeni" olacağını öngörmüş, İsrail Başbakanı Netanyahu Arap Baharı'nın İsrail karşıtı bir harekete evrileceği uyarısında bulunmuştur. Eski Savunma Bakanı Ehud Barak ayaklanmaları "çok rahatsız edici" bulurken, İsrail Askeri İstihbarat'ının eski bir numarası Amos Yadlin, "daha kötüye de gidebilir, ancak şu anda da görülüyor ki İsrail açık bir şekilde kaybeden taraftadır" ifadelerini kullanmıştır (Scheinmann: 2013).

Bu öngörülerin en kuvvetli dayanağı İsrail'in "Mısır'ı kaybedişi" üzerinedir (Scheinmann: 2013). Enver Sedat döneminden itibaren İsrail'e yakın bir çizgide hareket eden Mısır'da Mübarek döneminin sona ermesiyle birlikte göreve gelen Müslüman Kardeşler, uluslararası siyasetin aktörlerinde ve uzmanlarında Arap Baharı'nın İsrail için belirsizlikler ve olumsuzluklarla dolu bir süreci getireceği inancını yaratmıştır. Ancak, İsrail'i "kan emici, savaş çıkırtkanı ve saldırgan" olarak tanımlayan, Hamas yanlısı Mursi yönetiminin (Scheinmann: 2013) Sisi'nin darbesiyle iktidarı kaybetmesi, Mısır-İsrail ilişkilerindeki belirsiz veya olumsuz durumların çok büyümeden ortadan kalkmasını sağlamış ve İsrail -bölgede zaten az olan- "düşman olmayan devlet" Mısır'ı kaybetmemiştir.

Mısır'da Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi ve İsrail konusundaki tutumları, Suriye'de benzer bir süreç ilerlerken İsrail açısından yeni bir soru işareti daha yaratmıştır. Daha önce belirtildiği üzere İsrail ile Suriye arasında tarihsel bir düşmanlık baki olsa da Esad yönetiminin ilk yıllarında anlaşmalar imzalanmış ve barış sürecine girilmiştir. Mısır'ın ardından "Suriye'yi de kaybetmenin" İsrail açısından bir çevreleme durumunu hakim kılacağı aşikardır. Buna ek olarak, iç savaşın süregeldiği dönemde radikal İslamcı grupların Suriye'de mevzi kazanması ve yaptıkları eylemler neticesinde yarattıkları algı, İsrail'e önemli bir tehdit oluştursa da aynı zamanda Suriye sorununa müdahil Batılı güçlerin bakış açısında da önemli değişikliklere sebep olmuş ve bir bakıma bahardan kışa geçiş sürecinin, diğer bir deyişle İsrail için güneşli günlerin başlangıcının temellerini atmıştır.

İsrail'in bölgede sadece devletlerle savaştığı dönem çalışmanın içerisinde söz edildiği üzere 1970'lerde kalmıştır. Arap-İsrail savaşlarının önemli sonuçlarından birisi silahlı grupların ortaya çıkışıdır. 2000'li yıllara gelindiğinde Hamas ve Hizbullah'ın İsrail açısından tehdit arz eden silahlı örgütler olduğu görülmektedir. Ancak Filistin sorununa müdahil devletlerin mezkur problemleri Hamas'ın güç kaybetmesine yol açmış, böylece İsrail kendisi açısından önemli sorun kaynaklarından birisinden zarar görme ihtimalinden büyük ölçüde sıyrılmıştır. Hizbullah ise enerjisini tamamen Suriye iç savaşına yönlendirmiş ve Esad

yönetiminin devrilmemesi noktasında bir dayanak unsuru olmuştur. Bu durum da makalenin başından itibaren kullandığımız “İsrail yazı” kavramına önemli bir katkı sağlamıştır.

Filistin sorununa müdahil devletlerden olan ve Arap Baharı’ndan önceki süreçte konjonktürel gelişmeler sebebiyle İsrail ile ilişkileri sekteye uğrayan Türkiye’nin Suriye iç savaşı sebebiyle başlı başına bir sorunla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Suriye’de ayaklanmaların başladığı günden itibaren aktif bir politika izleyen ve Esad yönetiminin devrilmesi yönündeki görüşünü yüksek sesle dile getiren Türkiye bölgedeki diğer devletler gibi Filistin sorunu ile ilgilenmekten uzak kalmış, bu durum tabii haliyle İsrail’i rahatlatmıştır. Bir yandan mülteci sorununun baş göstermesi ve bunun başat yükünün Türkiye tarafından üstlenilmesi, diğer yandan Suriye’deki radikal unsurlara Türkiye’nin destek verdiği yönünde oluşan algı, Türkiye’nin politika önceliklerini İsrail’den uzaklaştırmıştır.

İsrail’in bölgenin önemli turizm ülkelerinden birisi olduğu bilinmektedir. İsrail ile birlikte bölgenin diğer önemli turizm merkezlerinden olan Tunus ve Mısır’da Arap Baharı sürecinde yaşanan ayaklanmaların getirdiği sonuçlar, İsrail’in turizm payını artırmış ve İsrail’in ekonomik olarak güçlenmesine katkıda bulunmuştur (Scheinmann: 2013). Bu sonucun İsrail Devleti açısından diğerleri kadar büyük önem arz etmediği ancak demokratik taleplerin yanı sıra ekonomik sebepleri de bulunan Arap Baharı sürecinden ekonomik olarak güçlenerek çıkmanın vurgulanması gereken bir nokta olduğu değerlendirilmektedir.

İsrail Filistin konusunda her ne kadar sıklıkla insan haklarına aykırı eylemler ile itham edilse de² 1948 yılından itibaren devlet düzeyinde bir aktör olarak bölgede bulunmakta ve uluslararası siyaset açısından meşruiyet arz etmektedir. Özellikle El Kaide ideolojisine yakın silahlı grupların bölgede giderek çoğalması ve güç kazanması, bir yandan Ortadoğu’daki siyasi ve toplumsal yapıyı derinden etkilerken bir yandan da İsrail’in meşruiyet üretimine katkı sağlamaktadır. Batı’nın Esad yönetimi karşıtı politikasını Suriye iç savaşına IŞİD’in müdahil olması ile birlikte gözden geçirmeye başlaması, bahsedilen meşruiyet üretimine küçük bir örnektir. Bölgedeki kırılma ve radikalleşmeye meyilli yapı, İsrail gibi Batı açısından daha makul ve meşru bir devletin önemini artırmaktadır.

Filistin sorununa müdahil devletlerin durumu, Hamas’ın güç kaybı, Hizbullah’ın Suriye iç savaşına kanalize olması, mülteci meselesinin bölgedeki ülkelerde yarattığı sorunlar, ayaklanmaların turizm açısından etkileri ve radikal gruplarının varlığının ve eylem ve söylemlerinin oluşturduğu küresel tehdit, “Arap kışı” denilen süreçte İsrail’in yazı yaşamasını sağlamaktadır. Arap ayaklanmalarının mevcut süreçte geldiği nokta, başarısız olduğu öngörüsünü kolaylıkla söylememizi sağlayabilir. Ancak bu durum bizi Arap Baharı sürecinin başında İsrail konusunda yapılan değerlendirmelerin düştüğü yanı sıra da itebilecektir. Arap devletlerindeki demokratikleşme talebi ile başlayan isyan süreci henüz noktalanmamıştır. Diğer yandan İran’ın da bölgede çok önemli bir güç olarak sivrildiği ve bu durumun İsrail açısından kısa vadede olmasa da önemli bir tehdit unsuru olduğu görülmektedir. Ancak günümüzü analiz edip tarihe İsrail açısından not düşmenin elzem olacağı düşünülmektedir. Çalışmada bahsedilen ve vurgulanmaya çalışılan temel nokta, İsrail’in mevcut şartlar altında güneşli günler görmeye devam etmesinin muhtemel gözükteğüdür.

Kaynakça

---

² Anlatılmaya çalışılan, İsrail’in insan haklarına aykırı eylem yapıp yapmadığı değil, Ortadoğu coğrafyasında İsrail ile alakalı oluşan/biriken algının tespit edilmesidir.

- Arı, T., “Uluslararası İlişkiler Teorileri”, İstanbul: Alfa Yayınları, 2002
- Armaoğlu, F., “20.Yüzyıl Siyasi Tarihi”, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007
- Aktaş, M., “Arap Baharı ve Ortadoğu’da Demokrasi Sorunu”, *Arap Baharı Ortadoğu’da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli*, der. Murat Aktaş, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2012
- Bishara, M., Filistin/İsrail: Barış veya Irkçılık, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003
- Bozarslan, H., “Ortadoğu’nun Siyasal Sosyolojisi: Arap İsyanlarından Önce ve Sonra”, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014
- Demirtaş, E., “Ortadoğu’da Devlet ve İktidar: Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme”, İstanbul: Metis Yayınları, 2014
- Farsoun, S. ve Aruri, N., Palestine and the Palestinians, Colorado: Westview Press, 2006
- Gelvin, J. L., “Arap İsyanlarını Anlamak”, *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm*, der. Y. Doğan Çetinkaya, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014
- Goitein, S.D., Yahudiler ve Araplar, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004
- Herzl, T., “Yahudi Devleti”, İstanbul: Ataç Yayınevi, 2012
- Jones, C., “The Foreign Policy of Israel”, *The Foreign Policies of Middle East States*, der. Raymond Hinnebusch ve Anoushiravan Ehteshami, London: Lynne Rienner, 2002
- Lewis, B., “Semitizm ve Anti-Semitizm: Çatışma ve Önyargıya Dair”, İstanbul: Everest Yayınları, 2004
- Okyar, O., (2015), “İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi?”, *Uluslararası İlişkiler*, cilt:12, sayı:45, s.61-83
- Özkan, F., “Tarihsel Perspektiften 21.Yüzyıl Orta Doğu’sunu Anlamak ”, 21.Yüzyılda Orta Doğu, der. Ramazan İzol ve Tolga Öztürk, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016
- Rinehart, J., (2004), “Religion in World Politics: Why the Resurgence?”, *International Studies Review*
- Scheinmann, G., “The Real Big Winner of Arab Spring”, <http://www.thetower.org/article/the-real-big-winner-of-the-arab-spring/>, Erişim Tarihi: 01.05.2016
- Sönmezoğlu, F., “Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi”, İstanbul: Der Yayınları, 2014
- Şahin, M., “Din-Dış Politika İlişkisi: ABD Örneği”, Ankara: Barış Platin Kitabevi, 2009
- Taştekin, F., Suriye: Yıkıl Git Diren Kal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016

ATATÜRK'ÜN MİLLİ EĞİTİM POLİTİKA ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DEKİ AMERİKAN OKULLARINA BAKIŞI

Ebru GÜHER¹

Özet

Amerika ile Türkiye ile ilişkiler 19.yüzyılın ilk yarılarında tüccar ve misyonerler aracılığıyla ticari alanda başlamış, sonraki yıllarda bu ilişkiler çeşitlenerek siyasi, kültürel ve sosyal alanda da devam etmiştir.

1830 yılında Amerika ile yapılan anlaşmada Osmanlı Devleti tarafından “en ziyade müsaadeye mazhar millet” statüsü verilmesinin etkisiyle Amerika geniş haklara sahip olmuştur. Amerika bu vesileyle kültür emperyalizminin öncüleri olan misyonerler vasıtasıyla özellikle eğitim yoluyla Anadolu topraklarında etkin olmayı tercih etmiştir. Amerikalı misyonerlerin teşviki ile Protestan özellikli çeşitli yabancı okullar açılmaya ve sayısı artmaya başlamıştır. Bu okullar başta Ermeniler olmak üzere azınlıkların devlete isyan etmelerinde aktif bir rol oynamıştır.

Lozan Anlaşması ile yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulmasıyla “tam bağımsızlık” ilkesi ile Amerikan okulları denetim ve kontrol altına alınabilmiştir. Atatürk Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin modern temeller üzerine, muasır medeniyetler seviyesine ulaştırmak için eğitime büyük önem vermiş; bu bağlamda “milli” ve “laik” eğitim sistemi inşa ederek, zararlı gördüğü birçok yabancı okula sıkı bir denetim getirmiştir.

Bu çalışmada Atatürk döneminde Türkiye'deki Amerikan okullarının durumu genel olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Amerikan Okulları, Misyoner.

THE PERSPECTIVE OF ATATURK ON THE AMERICAN SCHOOLS WITHIN THE FRAME OF NATIONAL EDUCATION UNDERSTANDING

The relations between America and Turkey started in the first half of the 19th century in the commercial way by the merchants and the missionaries, then these relations were continued by becoming varied like: political, cultural and social relations.

In 1830, America gained extended rights with the effect of the status “the nation that has the most privilege” that the Ottoman Empire gave. America preferred to be active in Anatolia territories in the educational way by the missionaries, which are the imperialism leaders. The protestant schools were opened by the incentives of American missionaries and the number of these schools increased in time. These schools played an active role in the rebellions of the minorities notably the Armenians.

With the Treaty of Lausanne, Turkish Republic was founded. So the controls of the American schools were taken over by Turkish Republic in terms of the “full independence” principle. Ataturk gave a big importance to the education to make Turkish Republic in level of

---

¹ Yrd.Doç.Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, ebrugur@osmaniye.edu.tr
www.ıksad.org

contemporary civilizations. He constructed a national and laic education and he made an inspection in many foreign schools.

In this research, the situation of American schools in Turkey in the period of Atatürk will be handled.

Keywords: Turkey, American schools, missionaries.

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk her alanda olduğu gibi eğitim alanına da büyük önem vermiştir. O'na göre "bir milletin hayat mücadelesinde, maddi ve manevi bütün gücünü artırabilmesi milli eğitimde yüksek bir düzeye erişmesi ile mümkündür. Ancak milli eğitim ile geliştirilecek ve yükseltilecek olan genç dimağların; paslandırıcı, uyuşturucu ve hayali fazlalıklar ile doldurulmasından kaçınılmalıdır". (Avcı, 2009)

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Atatürk eğitim noktasına daha da ağırlık vermiş ve "Devlet bünyesinde yüzyıllar boyu derin idari ihmallerin neden olduğu yaraları iyileştirmede verilecek emeklerin en büyüğünü hiç kuşku yok ki irfan yolunda esirgememiz lazımdır. Şimdiye kadar takip olunan öğretim yöntemlerinin milletimizin gerileme tarihinde önemli bir etken olduğu kanaatindeyim" diyerek geçmişteki eğitim sisteminin düzeltilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ona göre, "ekonomide, sağlıkta, sanatta, sporda nerede bir problem varsa onun temelinde eğitim yatmaktadır".(Polat, 1989)

Atatürk'e göre modern yeni toplum oluşturmak için eğitim her şeyden önce milli, laik ve demokratik temeller üzerine oluşturulmalıdır. Atatürk bu eksende amacını gerçekleştirebilmek için öncelikle eğitimdeki başlıca eksiklikleri tespit etmiştir. O'na göre; "toplumumuzda yaygın bir bilgisizlik vardır. Eğitim, öğretim yöntemimiz uygun değildir. Çocuklarımız üzerinde ailelerin baskısı vardır. İstikrarlı eğitim politikamız yoktur. Eğitimimiz milli değildir. Eğitimimizin şu anki amacı, kendini hayatı bilmeyen bir konuda yüzeysel bilgi sahibi, tüketici insan yetiştirmektir". Bu tespitlerden sonra yapılması gerekenleri bir an önce hayata geçirmek için azami çaba sarfetmiştir. Öyle ki daha Milli Mücadele yıllarında 16 Temmuz 1921 tarihinde Maarif Kongresini toplayarak cehaleti de bu anlamda en büyük düşmanlardan biri olarak görmüştür. Bu kongrede eğitim sistemimizin doğu ve batı etkisinden uzak milli bir karaktere sahip olması gerektiği üzerinde durulmuştur.(Dönmez, 2006)

Cumhuriyet döneminde ise Atatürk "milli kültür birliğini sağlamak, vatandaşlık eğitimini ve ilköğretimi yaygınlaştırmak, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu eğitilmiş insan gücünü yetiştirmek" amacına matuf olarak faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun için Milli Terbiye Programı hazırlanmış, 3 Mart 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu çıkararak eğitim-öğretimin birleştirilerek eğitim kaosuna son vermiştir. Bunun dışında vatandaşlık eğitimi ve ilköğretimi yaygınlaştırmak amacıyla Harf İnkılabı yapılmış, 11 Kasım 1928 yılında Millet Mektepleri açılmış, Halkevleri yaygınlaştırılmıştır. Ortaöğretim ve üniversiteler de ihmal edilmemiş; bu bağlamda ihtiyaç duyulan eğitilmiş insan gücü yetiştirilmeye çalışılmıştır. (Dönmez, 2006)

Atatürk eğitimin her şekilde milli olması gerektiğini daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce dile getirmiştir. Atatürk "Bizim eğitim sistemimiz eskisinden farklı olacaktır. Milli

olacaktır. Milli dehamız, ancak milli kültürümüz aracılığıyla geliştirilebilir” sözüyle verilecek eğitimde Türklük şuuru içerisinde milli değerlere sahip çıkan nesillerin yetiştirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. O’na göre senelerden beri milli olmayan eğitim sistemimiz çözümlenin başlıca nedenlerinden biridir. Bu yüzden öncelikle eğitimin milli olması için özellikle dil ve tarih alanına büyük önem vermiş; 15 Nisan 1931 tarihinde Türk Tarih Kurumu ve 12 Temmuz 1932 tarihinde de Türk Dil Kurumu’nu kurmuştur. Devamla 1 Nisan 1934 yılında İstanbul Üniversitesi, 14 Haziran 1935 tarihinde de Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ve onlara bağlı Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü’nü kurmuştur. (Dönmez, 2006)

1. Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Türkiye’deki Amerikan Okulları

1.1. Osmanlı Devleti Dönemi’nde Amerikan Okulları

Osmanlı Devletinin son dönemlerindeki eğitim-öğretim faaliyetleri; mahalle mektepleri ve medreseler, Tanzimat okulları, (idadi ve sultaniler) ve yabancı dilde öğretim yapan okullar (kolejler ve azınlık okulları) şeklinde birbirinden farklı ve anlayışa sahip olduğunu milli ve laik bir karakter arz etmediğini görmek mümkündür(Dönmez, 2006).

Osmanlı Devleti’nde açılan yabancı okulların başlangıcı “papalığın cismani gücü misyonuna sahip olan Fransa ile İslamlığın cismani gücü durumunda olan Osmanlı Devleti arasında 1536 yılında imzalanan kapitülasyonlar adıyla bilinen iktisadi ve ticari mahiyetli işbirliği antlaşmasına kadar gitmektedir”(Taşdemirci, 2001).

Osmanlı Devleti’nde 18. yüzyıldan önce yabancı okul olarak sadece Papa ve Fransa’nın koruyuculuğunda Katolik okulları bulunurken; devletin zayıflamasıyla beraber verilen kapitülasyonlar gereğince çeşitlenerek artış göstermiştir (Taşdemirci, 2001).

Öncelikle kiliselerin içine, sonra yanına ve etrafına açılan azınlık okulları süreci içerisinde gelişerek sayısı artmış ve birer cemaat okulu haline gelmiştir. Modern okul görünümünü alan bu kurumları Amerika gibi büyük devletler korumaları altına almışlardır. (Polat, 1989). Bunun nedeni de “hem kendi okullarını açma hakkı olmayan yabancı devletlerin bu okulları himayeleri altına alarak, onlar üzerinde böylece hâkimiyet sağlayarak, Osmanlı Devleti’ne her konuda karışabilmek ve hem de Osmanlı Devleti aleyhine faaliyette bulunabilmektir”(Polat, 1989).

Yabancı okullar kapitülasyonlar gereğince kurulmuş olup; 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile resmîyet kazanmıştır. 1876 Kanuni Esasi’nin 15. ve 16. Maddeleri de yabancı okullar ile ilgilidir. Devlet denetiminden sürekli kaçınan bu okullara karşı yabancıların tepkisini çekmemek için devlet de yeterince üzerine gidememiştir. Her devlet kendine yakın bulunduğu topluluğu seçerek bunun üzerinde etkili olma çabalarına girmiştir. Örneğin Amerikalılar ve İngilizler Protestanları, Fransızlar Katolikleri, Ruslar Ortodoksları korumaları altına aldılar.

Amerika bağımsızlığını ilan ettikten sonra Osmanlı Devleti ile ilk olarak tüccarlarla başladığı ilişkileri kültür emperyalizminin öncüleri olan Protestan misyonerleri ile devam ettirmiştir(Alan, 2015). Türkiye’ye gelen Amerikalı misyonerlerin başlıca üç çalışma alanı vardı. Bunlar; dini teşkilat, okullar/kültür kurumları ve maskeli teşkilattır. Bunlar içinde okul ve kültür kurumlarının başlıca amacı Hristiyan çocuklara eğitim vererek her alanda Türklere

ve Müslümanlara karşı üstün hale getirmektir. Bu okulların diğer önemli bir misyonu da Türk Müslüman çocukları kendi öz kimliğinden, milli değerlerinden koparmaktı. (Taşdemirci, 2001)

Amerika'nın veya misyonerlerinin eğitime önem vermelerinin sebebi ilk önce kendi aralarında dini propaganda yapabilecekleri ve İncil'i okuyabilecek bir kitle oluşturmak ve eğitim açığının olduğu yerlerde bu hizmeti sağlayarak halka kendilerini kabul ettirmektir. (Alan, 2015)

“Yetiştirdikleri öğrencileri hürriyet fikirleri ile besleme ve milli şuurlarını uyandırma düşüncesini” (Alan, 2015) benimsetmeye çalışan Amerikan misyonerleri, açtıkları eğitim kurumlarında ilk olarak okuma-yazma gibi temel düzeyde eğitim vermiştir. Süreç içerisinde daha üst seviyede eğitim kurumları oluşturulmuştur. Ruhban okulları, ortaokul, lise ve kolejler açılmaya başlanmıştır (Alan, 2015). Her derecede okulların yanında ikinci, üçüncü dereceden hatta kalite bakımından oldukça kötü olanları da bulunmaktadır. Bunlara ek olarak kilise, yetimhane vs. açtıklarını düşünürsek misyonerlerin oldukça yüklü yatırımlar yaptığı ve güçlü olduğu görülür (Tozlu, 1999).

Amerikan misyonerleri Türkiye’de açtıkları okullarla insanların “hayat standartlarını yükseltir, mezunlara uygun iş bulurlar. Çalışmalarını tüm halk kesimlerine götürüler. Yoksul, yetim çocuklara yurtlar açar, onları eğitirler. Eğitim hem ideallerinin verildiği, aşılandığı, hem de kültürel transformasyonun sindire sindire yapıldığı bir alan olup, halka bu yolla nüfuz edilir. Eğitim yoluyla Türkler’in düşmanlıklarını uyandırmadan çalışmalarına devam edebilme, imkânları da açıktır” (Tozlu, 1999). Misyonerler kendi kurduğu matbaalarda ilmi ve dini alanda başta olmak üzere kendi okullarında okutacakları kitapları basarak halka dağıtmışlardır (Alan, 2015).

Bu amaçlar çerçevesinde Osmanlı Devleti’nde ilk Protestan Amerikan Okulu 28 Temmuz 1824 tarihinde Beyrut’ta açılmıştır (Şişman, 2006). İlk defa 1824 yılında açılmaya başlanan Amerikan okullarının Fransız okullarını kısa sürede geçmiş 1886 yılında sayısı 400’ü bulmuştur. Fakat Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra Atatürk döneminde Amerikan okullarının sayısı Fransa okullarından azdır. Cumhuriyetin ilk yıllarına Türkiye’de 11 Amerikan, 41 Fransız, 1 Alman, 2 Avusturya, 17 İtalyan, 1 İran, 3 İngiliz, 1 Yugoslav okulu bulunmaktadır. Bu okullarda Müslüman Türk çocukları da eğitim görüyordu. (Şişman, 2006)

1.2. Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi’nde Amerikan Okulları

İttihat ve Terakki ABD’yi Türkiye tarafına çekebilecek politikalar üretmeye çalışmış; bunu ispatlamak için olsa gerek 1 Ekim 1914 yılında Enver Paşa Robert Koleji’nde açılış törenine katılmıştır (Erol, 1976).

I. Dünya Savaşı’nda ABD Almanya’ya savaş ilan etmiştir. Savaşta İtilaf Devletleri yanında yer alan ABD, “Amerikalı misyonerler tarafından üstlenilen Ermenilere yardım faaliyetlerinin duracağı ve herhangi bir düşmanca tavır sergilemeyen Osmanlı yönetiminin Amerika’ya karşı bu tutumunun değişebileceği nedenlerine dayanarak” (Karakaş, 2013) Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmemiştir.

Almanya müttefiki olan Osmanlı Devleti’ne ABD ile olan diplomatik ilişkilerini kesmesi için baskı yapması üzerine Osmanlı Devleti ABD ile olan diplomatik ilişkilerine 20

Nisan 1917 tarihinde son vermiştir. Osmanlı topraklarındaki mevcut Amerikan okul ve müesseselerine dokunulmamıştır. (Şişman, 2006) Bu dönemde ABD İsveç Elçiliği vasıtasıyla Türkiye'deki Amerikan vatandaşlarının haklarını korumaya çalışmıştır. (Açıkses ve Gür, 2009). Savaş boyunca misyoner kurumlarına dokunulmamış İstanbul, İzmir ve Beyrut gibi kolejler açık kalmıştır (Arıĝ, 2014).

Mondros Mütarekesi'nden sonra ABD ile ilişkiler yeniden tesis edinmeye başlanmış; diplomat Lewis Heck Türkiye'ye gelmiştir. 1919-1927 tarihleri arasında Amerika'nın Doĝu Akdeniz Donanması Komutanı Tuĝamiral Mark Lamberk Bristol Yüksek Komiser olarak atanarak ABD'yi yarı-resmi temsil etmiştir (Şimşir, 1977).

Bu dönemlerde Amerikalı diplomatlar Türkiye'de bir Amerikan mandası olması fikrini savunup bu yönde çalışmalar yapmışlardır. General Harbord 1919 tarihinde Sivas'a gelerek bir takım incelemelerde bulunmuştur. Kendisine verilen bir emirde “...Sizden istenen görev, bu bölgedeki Amerikan menfaatlerini ve sorumluluklarını içine alan tarihi, coĝrafi, politik, askeri, idari ve iktisadi yönleri inceleyip, bir rapor halinde sunmanızdır...” (Kutay, 1979) şeklindeki sözler Amerika'nın Türkiye'deki politikasını özetliyordu.

Milli Mücadele döneminde de Türkiye'deki bazı Amerikan okulları (Özelikle Merzifon Anadolu Koleji ve Antep'te Merkezi Türkiye Koleji) ülkedeki azınlıklara ve işgalci güçlere yardım ve yataklık yapmıştır. Bu konuda Atatürk şöyle demektedir: “...Mütarekeden sonra, bütün Rumların Yunanlılık âmal-ı milliyesiyle her tarafta şımardığı gibi Etnik-i Hetairia Cemiyeti propagandacıları ve Merzifon Amerikan Müessesatı tarafından manen yetiştirilen ve ecnebi hükümetlerin silahlarıyla maddeten takviye ve teşci edilen, bu havalideki Rum kütlesi de müstakil bir Pontus Hükümeti teşkil etmek ameline düştü...” (Arıĝ, 2014)

Atatürk 3 Ocak 1922 tarihinde vermiş olduğu bir muhtıra misyonerlerin görünürde ilmi, iktisadi veya insani amaçlarla gelip topraklarımızda zararlı propagandalar yapmasına asla müsaade etmeyeceğini şu cümlelerle ifade etmiştir: “...kendi tebaasından olan on binlerce çocuğun ülke içinde Amerikalılara ait olan yabancı bir kurum tarafından her türlü teftişin dışında büyütülmesine, bu çocuklara istenildiği gibi telkinde bulunulmasına ve onların Türk hükümetine ve milletine sadık veya dostane olmayan bir hissiyata bürünmüş olarak yetiştirmelerine izin verilemez”. (Karakaş, 2013) Atatürk'ün 1922 yılında söylediği bu sözleri Cumhuriyet'in ilanından sonra Amerikan okullarına yönelik olarak izleyeceği politikalarının sinyallerini vermesi açısından önemlidir.

ABD Lozan Konferansı'na da Türkiye'deki mevcut kurum ve menfaatlerini muhafaza etmek için gözlemci sıfatıyla katılmıştır (Grew, 2001). Lozan Antlaşması'nda Türkiye'nin diğer devletlerle anlaşma imzalaması üzerine Amerika da menfaatlerini muhafaza edebilmek için Türkiye ile ayrı bir anlaşma yapmıştır. 6 Ağustos 1923 tarihinde Amerika ile imzalanan Dostluk ve Ticaret Anlaşması'na göre; “30 Ekim 1914 tarihinden önce Osmanlı Hükümeti tarafından tanınmış olan Amerikan dini, insani ve eğitim kurumlarının yeni Türk yönetimi tarafından tanınması öngörülmekteydi. Fakat bu kurumlar, Türk kanun ve düzenlemelerine tabi olacaklar, Türk kurumlarıyla eşit bir işlem görecektirdi” (Karakaş, 2013). ABD ile Lozan'da imzalanan 6 Ağustos 1923 tarihli anlaşma ile Türkiye'de bulunan Amerikan eğitim ve kültür müesseseleri tanınmıştır.

İki ülke arasında yapılan bu anlaşma Amerika senatosu tarafından reddedilince ilişkiler geçici anlaşmalarla tesis edilmek istenmiştir. Bu anlamda 17 Şubat 1927 tarihli Modus Vivendi ile gelecekteki ilişkilerin alt yapısı hazırlanmıştır.

ABD Büyükelçisi Grew Türkiye'de çeşitli sebeplerle kapanan Amerikan okullarını tekrar açabilmek için 1927 yılında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras ile yaptığı görüşmede yardım talep etmiş; sonuç olarak bazı okullar açılmışsa da birçok Amerikan okulu açılmamıştır (Arıç, 2014).

2. Türkiye'deki Amerikan Okullarına Karşı Alınan Tedbirler

Osmanlı Devleti zamanında zararlı eğitim kurumlarına yönelik bir takım tedbirler alındıysa da (1863 Gümrük Nizamnamesi, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi gibi) bunlar yeterli olmamıştır (Polat, 1989).

6 Mayıs 1886 tarihinde gayrimüslim ile yabancı okulların teftişi amacıyla "Mekâtib-i Ecnebiye ve Gayrimüslime Müfettişliği Dairesi" kurularak ruhsatsız misyoner okulları kapatılmıştır. 1900'lere izinli ve ya izinsiz faaliyette bulunan yabancı okullar 1901 tarihli bir anlaşma ile tanınmıştır. 1914 yılında çıkarılan "Memalik-i Osmaniye'de Ecnebilerin Hukuk ve Vezaifine Dair Muvakkak Kanun" ile söz konusu tarihten önce gerçek ve tüzel kişilerce kurulmuş okullara "müktesep "(kazanılmış) hak tanınmıştır. Aynı yılda "İmtiyaz-ı Ecnebiyenin İlgası Üzerine Ecanib Hakkında İcra Olunacak Muameleye Dair Talimatname" adıyla çıkarılan kanunla yabancı okullar denetime tabi tutulmuştur. 1915 tarihli "Mekâtib-i Hususiye Talimatnâmesi" ile de bu okullar hakkında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Fakat savaş dolayısıyla alınan bu karar ve tedbirler istenildiği düzeyde uygulamaya konulamamıştır. Yapılan düzenlemelerin başarıyla sonuçlanamamasının bir diğer nedeni de Osmanlı Devleti'nin kozmopolit yapısı (birçok unsurdan oluşması) ve kapitülasyonların devam ediyor oluşu gelmektedir(Arıç, 2014). Milli Mücadele sonunda imzalanan Mudanya Mütarekesi ile adı geçen talimatname ile devlet denetimi altına alınmaya başlanmıştır (Taşdemirci, 2001).

Lozan Antlaşması ile beraber yabancı devletlere sağlanan imtiyazlar kaldırılmış hem de daha homojen bir Türk yapısı oluşturulmuştu. Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk'ün eğitimle yaptığı ilk ve önemli işlerden biri hiç şüphesiz Yabancı Okullar ile ilgili yasal düzenlemeler olmuştur.

3 Mart 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretimin Birleştirilmesi) ile ülkedeki bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak eğitim ve öğretimde bütünlük, laiklik ve millilik ilkeleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bu kanunla beraber Lozan Antlaşması'nda ekli mektuplarla tanınan yabancı okullara da uygulanmış; Türk kanunlarına uymaları siyasi ve dini telkinlerde bulunmamaları karara bağlanmıştır. Bu okullarda okutulan kitaplar, uygulanan programları, idarecileri ve öğretmenleri Milli eğitim Bakanlığı denetimine girmiş; milli eğitim politikası çerçevesinde bu okullara Türk tarihi ve yurt bilgisi derslerinin Türk öğretmenler tarafından Türkçe olarak verilmesi zorunlu hale gelmiştir. (Karakaş, 2014).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile beraber Amerikan misyonerleri tarafından dini maksatla açılan okullara da uygulanmıştır. Bu okullara uygulanan kanun maddeleri şunlardır:

“Yabancı okullarda, mabetler dışında dersane ve salonlarda bulunan dini semboller; salıp (haç), heykel, dini tasvirler kaldırılacak. Müslümanlardan ve başka mezhepten öğrencilerin okullardaki dini ayinlere katılması yasaktır. Bunun için sık sık denetlemeler yapılacak ve suçlular cezalandırılacaktır” (Arıĝ, 2014).

1924 yılındaki Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ‘nun 80. Maddesinde devletin yabancı okullar üzerindeki denetimi vurgulanmış, 1926 yılında 789 sayılı “Maarif Teşkilatı’na Dair Kanun”un 4. Maddesinde Maarif Vekâlet’inin izni ve ruhsatı olmadan hiçbir okul açılmayacağı açıkça ifade edilmiştir. 23 Mart 1931 Tarih ve 1778 Sayılı Kanuna göre de Türk çocuklarına milli ruhun yerleşmesi amacıyla Türk çocuklarının yabancı ilkokullara gitmesi yasaklanmıştır. 1935 yılında çıkarılan “Yabancı Okullar Yönergesi” ile Türkçeye ve Türkçe kültür derslerine ağırlık verilmiştir. (Arıĝ, 2014).

Çıkarılan yeni kanunlara uymaya direnen ve eski alışkanlıklarını devam ettirmek isteyen Amerikan misyonerleri ve okulları çoğunlukta idi. Bu misyoner okulların bir kısmı laikleşmiş okullarda eğitim faaliyetlerine son verirken bazıları da misyonerliğin insanların dinini değil yaşam biçimini değiştirmek olduğunu savunarak faaliyetlerine devam etmişlerdir (Arıĝ, 2014).

Yeni kanun düzenlemesine uymayan okullar kapatılmıştır. Örneğin; Amerikan okullarının olumsuz faaliyetleri arasında din açıdan etkileme de söz konusuydu. Ocak 1928 yılında Bursa Amerikan Kız Koleji’nde 3 Müslüman kız Hristiyan dinini kabul edince bu okul 1928 yılında kapatılmış ve 8.6.1965 tarih ve 625 sayılı “Özel Öğretim Kanunu’nun 5. maddesi gereğince Yabancı Özel Öğretim Kurumu açma yetkisini kaybetmiştir” (Polat, 1989).

1930 yılında Amerika ve diğer yabancı ülkelerin Türkiye’deki okullarına bazı vergiler konması iki ülke arasında gerginliğe neden olmuştur. Bu dönemlerde ekonomik kriz içinde bulunan ABD resmi çevreleri bu vergilerin iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyeceğini ifade etmiştir. İkili görüşmelerden sonra uzlaşma sağlanmış ve bina, kazanç vergisi gibi vergiler Amerikan okullarının halk için hizmet ettikleri gerekçesiyle muaf tutulmuştur (Arıĝ, 2014).

Tablo- Cumhuriyet Dönemi Amerikan Okulları Şunlardır (Arıĝ, 2014):

İlkokul ve Ortaokullar	Orta Dereceli Okullar	
İstanbul Gedikpaşa Okulu	Laik Okullar	American Board Okulları
Adana Kız Okulu	Robert Koleji	Üsküdar Amerikan Kız Koleji
Merzifon Kız Hayat Okulu	İstanbul Kız Koleji	Göztepe Amerikan Kız Koleji
Talas Amerikan Okulu		İzmir Uluslararası Kolej
		Tarsus Amerikan Erkek Koleji

Sonuç

Bilindiği üzere Amerika’ya verilen 1830 anlaşmasıyla tanına “en imtiyazlı devlet statüsü”nün akabinde kendilerine bağlı okullar açmaya başlamış; başta Ermeniler olmak üzere azınlıklar içinde ayrılıkçı fikir akımlarının filizlenmesine yol açmıştır. Kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilecekleri kitle oluşturmaya çalışan bu okullar Osmanlı Devleti zamanında başarılı olmuştur. Çünkü ihtiyaç duyulan bu okullar ülkede nitelik ve nicelik

bakımından çok yetersizdi. Amerikalılar açtıkları bu okullarda 3 temel unsura önem vermişlerdir. Bunlar:

1.Eğitim: Modern eğitim vermişler; özellikle dil konusunda eğitimi de Osmanlı Devleti tarafından benimsenmiş hatta devlet eğitim görmek üzere öğrenci bile göndermiştir. (Robert Kolej)

2. Siyasi Faaliyetler: Misyonerler milletler sistemi ve kapitülasyonları bir aracı olarak görmüşlerdir. Bu anlamda Osmanlı Devleti'ndeki çok unsurluluk bir bakıma misyonerlerin siyasi emellerini gerçekleştirmek için daha rahat hareket etmelerini sağlamıştır. Azınlıkları destekleyen misyonerler özellikle Ermeniler üzerinde durmuşlardır.

3. Protestanlığa İnsan Kazandırma: Amerikalı misyonerler din propagandası yaparak birçok taraftar kazanmıştır. (özellikle Ermeniler) (Polat, 1988).

Amerikan misyoner okulları “kapitalizmin ve sömürgeciliğin birer araçları olmuş, dini Propaganda ve Protestanlaştırma görünümü altında etnik milliyetçilik, ayrılıkçılık gibi 20.yüzyıl Batı hastalıklarını doğuya yaymıştır” (Gündüz, 2012).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Milli Mücadele'nin başarıyla tamamlanmasından sonra Lozan Anlaşması ile yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulmasıyla “tam bağımsızlık” ilkesi ile Amerikan okulları denetim ve kontrol altına alınabilmiştir. Atatürk Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin modern temeller üzerine, muasır medeniyetler seviyesine ulaştırmak için eğitime büyük önem vermiş; bu bağlamda “milli” ve “laik” eğitim sistemi inşa ederek, zararlı gördüğü birçok yabancı okula sıkı bir denetim getirmiştir. Yabancı okulları denetim altına alma çabaları da Atatürk'ün çizdiği milli eğitim politikasının önemli bir parçasıdır. Yabancı okullarda denetim altına alınarak laik eğitim prensipleri çerçevesinde Türk okulları ile aynı programların uygulanmasına karar verilmiştir.

Atatürk'ün izlediği çağdaş, laik ve milli eğitim sistemi Amerikan okullarını da yakından etkilemiştir. ABD'nin Türkiye'deki temel hedefi Türkiye'de çıkarları için uğraştıkları yüzyıllık yatırımlarını (eğitim/kültür müesseslerini) muhafaza edebilmek mümkünse yenilerini açabilmektir.

Cumhuriyet döneminde diğer okullar gibi Amerikan okullarına da sıkı denetim getirilmiştir. Getirilen denetimi şöyle özetleyebiliriz: “Binalarını onaramamaları, genişletememeleri, yeniden okul açamamaları, kitap, öğretmen ve yöneticilerin MEB tarafından denetlenmesi, milli kültürün korunması amacıyla Türkçe'nin, Türk tarih ve coğrafyası ile yurt bilgisi derslerinin Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından okutulması, Türk öğretmenlerin MEB tarafından atanması, yabancı müdür yanında Türk müdür yardımcısının bulunması zorunluluğu, Türk olan ilkökul öğrencilerinin sadece Türk okullarına gitme mecburiyeti” (Sezer, 1999).

Cumhuriyetin ilk yıllarında toplam okul sayısı 10 olup, 1927-28 yılları arasında bu okullardaki toplam 2044 öğrenci ile 225 öğrenci bulunmaktaydı. Toplam geliri ise 796.556 liraydı. 1937-1938 yıllarında ise 7 okula inen bu okulların toplam geliri 439.045 lira olup; ABD'nin bu okullara bir hayli mali yardımda bulunduğunu görmekteyiz. Kalan okullar da Atatürk'ün milli eğitim prensipleri politikası çerçevesinde genellikle uyum içinde faaliyetlerini

sürdürmüşlerdir (Arıġ, 2014). Zaten misyonerler gelişen ve değişen düzene ayak uydurmasını bilirler. Dolayısıyla yeni şartlara göre okullarını, propaganda yöntemlerini (özellikle Türklerin arasına katılıp insani hareketlerle -ilim, çocuk bakımı gibi-) düzenleyip değiştirirler (Tozlu, 1999). Netice olarak Amerikan okulları modern araç gereç ve yöntemlerin yanında başta ABD olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlardan aldıkları desteklerle gelişip çevrelerini etkilemişlerdir (Büyükkarcı, 2001).

Kaynakça

- Alan, Gülbadi. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ayten, Sezer Arıġ. (2014). *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erol, Mine (1976). *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu*. Ankara.
- Grew, Joseph C. (2001). *Lozan Günlüğü*. (Çev: Kadri Mustafa Orağlı, Multılın Gual), İstanbul.
- Karakaş, Nuri (2013). *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kutay, Cemal.(1979). *Türk Milli Mücadelesinde Amerika*. İstanbul.
- Şişman, Adnan. (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Açıkses, Erdal ve Gür, Ebru. (2009). Türkiye İle ABD Arasında Yapılan 17 Şubat 1927 Tarihli Modus Vivendi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 180, 101-122.
- Büyükkarcı, Süleyman. (2001). Amerikan Okulları Üzerine Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 9-52.
- Dönmez, Cengiz. (2006). Atatürk'ün Eğitim İle İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 7, (1), 91-109.
- Gündüz, Mustafa. (2012). Türkiye'de Amerikan Okulları, Misyonerlik, Sömürge Siyaseti, Kapitalizm ve "Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi!". *Eğitime Bakış*, 8 (22) , 66-71.
- Polat, İlknur. (1989). Atatürk ve Milli Eğitim. *Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1(3), 437-445.
- Polat, İlknur. (1989). Osmanlı İmparatorluğu'nda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme. *Bellekten*, LII (203'den Ayrı Basım), 627-652.
- Sezer, Ayten. (1999). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (Osmanlı Devleti'nin 700. Yılı Özel Sayısı), 169-183.
- Şimşir, Bilal. (1977). Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927). *Bellekten*, XLI (162), 277-356.
- Taşdemirci, Ersoy. (2001). Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 13-30.
- Tozlu, Necmettin. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Okulları. *Osmanlı Ansiklopedisi*, 5, 329-339.
- Avcı, Cemal. (2009). Atatürk'ün Eğitim Hakkındaki Düşünceleri ve Hasan Ali Yücel'in Çalışmaları. <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-45/ataturkun-egitim-hakkindaki-dusunceleri-ve-hasan-ali-yucelin-calismalari> adresinden 7 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.

AVRUPA BİRLİĞİNE GİRİŞ SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİNİN TÜRKİYE'YE UYGULADIĞI EKONOMİK KRİTERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa METE¹, Ömer YILMAZ²

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye-AB ilişkilerini yakından incelemek ve Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin ilerleme raporları, Maastricht kriterleri ve Kopenhag kriterlerinde istenen ekonomik ve ticari kriterler incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmada AB'nin üye ülkelerden istediği ekonomik kriterler de incelenmiştir. Karşılaşılan ekonomik sorunlar genellikle enflasyon, kamu harcamalarında şeffaflık, Faizlerin yüksekliği, cari açık vb. konularda devam etmektedir. Bunların dışındaki ekonomik problemlerini önemli ölçüde yenmiştir. Türkiye hala yerine getirmiş değildir. Sonuç olarak aday ülke Türkiye'nin tam üyeliğinin gerçekleşmesinde ekonomik yönden ciddi bir sorununun olmadığı söylenebilir. Esas sorun; Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye karşı tam üyelik çerçevesinde ortaya çıkacak ekonomik yükümlülüklerini yerine getirmek istememesidir. Avrupa Birliği'nin emeğin serbest dolaşımını uzun süre ertelemek istemesi ve yapısal fonlardan Türkiye'yi yararlandırmak istememesi bunun en güzel örnekleridir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Maastricht Kriterleri, Kopenhag Kriterleri, Ekonomik Kriterler

EVALUATION OF THE CRITERIONS THAT EUROPEAN UNION PRACTISED TO TUKEY IN THE PROCESS OF ENTRANCE TO THE EUROPEAN UNION

Abstract

Aim of this study is to examine Turkey – EU relations, Turkey's progress report in the process of membership, Maastricht criterions and economical and commercial criterions closely. Also, in this study, economical criterions that EU demanden from candidate countries. Encountered problems are generally inflation, transperancy in public expenditures, high interests, currency deficit etc. It has come over its other economical problems. Turkey hasn't fullfilled them yet. As a conclusion, it can be said that there is not an important problem in candidate country Turkey's full membership. Real problem is Turkey's unwillingness about its responsibilities. Eu's demand on free circulation of labor and its unwillingness about Turkey's benefit from structural funds are best examples on this topic.

Keywords: European Union, Maastricht Criterions, Copenhagen Criterions, Economical Criterions

1.Giriş

¹ Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi

² Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi

Avrupa topraklarında çok uzun süren savaşların ardından yaşanan trajik olaylar ve sonuçlara bağlı olarak, barışın tesis edilmesi çabaları öncelikli büyük bir sorun olarak algılanmıştır. Avrupa’da kömür çelik işletmelerinin ulus ötesi bir kuruma devir edilmesi ile sorunların önüne geçilmeye ve kalıcı bir barışın sağlanmasına gayret gösterilmiştir. Reform, Rönesans ve sanayi devrimi gibi birçok faktörün öncülük ettiği bu süreç, başlangıçta altı üye ülkeden oluşan Gümrük Birliği çerçevesinde aralarında Ortak Pazar oluşturmuşlardır. Ortak Pazar, üye ülkeler arasında mal ve hizmetlerin yanı sıra işgücünün de serbest olarak dolaşımının sağlandığı çok yönlü fonksiyonları olan, serbest ticari alan (STA) ve Gümrük Birliği (GB) temelli tek pazarlar olarak bilinmektedir (Acar, 2001: 113).

1970 ve 1980 yılları arası AB açısından genişlemenin en yoğun olarak yaşandığı yıllar olmuştur. Başlangıçta 6 olan üye sayısı 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka’nın katılımı ile önce 9 üyeye, ardından 1981 yılında Yunanistan’ın katılımı, 1986 yılında İspanya ve Portekiz’in dahil olması ile 12 ye çıkmıştır. 1995 yılında İsveç, Avusturya ve Finlandiya ülkelerinin katılımı ile üye sayısı 15’e ulaşmıştır (Acar, 2001: 114). 1 Mayıs 2004 tarihinde birliğin üye sayısı 25 ülkeye ulaşmıştır. Romanya ve Bulgaristan devletlerinin 2007 yılında AB’ye üyeliği ile 28 ülkeli büyük bir aile yapısına dönüşmüştür. Ayrıca diğer devletler ile görüşmelere devam edildiği de bilinmektedir. Genişleme usulleri bazen Avrupa’ya entegrasyon olarak zikredilmektedir. Özellikle Türkiye gibi katılım müzakereleri çok yoğunlaştırılmış, kalkınmış istikrarlı bir ülke profili çizen bir ülkenin AB entegrasyonu, AB açısından siyasi ve ekonomik güç olacağı son gelişmelerden anlaşılmaktadır (Bilici, 2006: 45).

AB’ye katılımına izin verilmeden önce genel itibari ile devletlerin yerine getirmesi gereken bazı kriterler öne sürülmektedir. Maastricht ve Maastricht antlaşması olarak bilinen ekonomik ve politik koşullar tamamı ile yerine getirilmeden üyeliğe kabul mümkün olmamaktadır. Türkiye’de bu bağlamda Kopenhag ve Maastricht antlaşmalarındaki Siyasi kriterlerin yanı sıra ekonomik ve ticari kriterleri yerine getirmeden Avrupa Birliğine girişi mümkün gözükmemektedir. Türkiye birkaç yapısal sorunun (faiz, Enflasyon, kamu harcamalarında şeffaflık cari açık gibi) bunların dışındaki ekonomik konularda birçok sorunu halletmiş durumda olduğu görülmektedir.

2. Avrupa Birliğinin Tarihsel Gelişimi

2. Dünya Savaşı birçok devletin maddi manevi ağır kayıplara uğramasına neden olmuştur. Alman lider Hitler, dünyadaki birçok dengeyi yerinden oynatacak politikalarını savaş ağırlıklı stratejilerle sürdürünce, eşine az rastlanır bir nitelikte ki tarihsel dramlardan birisi ortaya çıkmıştır. 1939 yılından 1945 e kadar devam eden bu küresel askeri çatışma, ortalama 40 milyon insanın hayatını kaybetmesine neden oldu. Temel hareket alanı Avrupa olan bu savaşın ardından, savaşın başladığı coğrafya Avrupa, yaralarını hızla sarmaya başlamıştır. Bir araya gelme ve savaştan ağır ekonomik sorunlarla çıkan devletlere mali yardımlar yapma fikri ekseninde, Churchill tarafından, devletlere çağrı yapılarak birleşmenin temel felsefesi oluşturulmuştur.

7–11 Mayıs 1948’de Avrupa Kongresi Lahey’de Winston Churchill ‘in başkanlığında 800 delegenin katılımıyla toplanmış ve kongreye katılanlar Avrupa Ülkeleri’nin siyasi ve ekonomik bütünleşmesine yönelik hazırlıkları yapmak için görevli bir Avrupa Danışma Meclisi ve Avrupa Özel Konsey’i oluşturulmasını istemişlerdir (Kapusuz, 2006: 6).

5 Mayıs 1949 tarihinde Avrupa Konsey'i Statü'sü İngiltere'de imzalanmıştır. 3 Ağustos 1949 tarihinde yürürlüğe giren belge, Avrupa düzeyinde siyasi bir otoritenin oluşturulması talebiyle şekillenmiştir. Ancak İngiliz hükümeti ile Fransa arasında görüş farklılıklarının ortaya çıkması uzun zaman almadı. İngiltere, oluşturulan gruplaşma modelinin Serbest Ticaret Bölgesi şeklin de oluşturulmasını şiddetle savunurken, Fransa ise modelin Gümrük Birliği ekseninde oluşmasından yana olduğunu dile getirmiştir. İngilizler, ticaretin uluslararası boyuta yaygınlaştırılmasını ve ticari engellerin kaldırılması ile birliğin deniz aşırı ülkelerinde kapsanarak büyümesini savunurken, Fransa ve destekçileri daha bölgesel bir bütünleşmenin oluşturulması düşüncesindeydi. Yalnız kalan İngiltere, topluluğun dışında kalmak zorunda bırakılmıştır.

İngiltere'nin fikir bazında, Avrupa'da bir birlik oluşturmanın temelinde olmasına rağmen, günümüz AB'nin çerçevesine uzun yıllar sonra (Avrupa Kömür-Çelik Topluluğu'nu 1951 baz alırsak), 23 yıl sonra, katılması da ilginç bir nokta olduğu dikkat çekmiştir. İngiltere'nin değişen konjonktüre ayak uydurma ve gerçekleştirilen bu yeni oluşumun parlak geleceği göz önüne alınarak, çıkar ve planlarında yer almak adına Avrupa Topluluğu'na Ağustos 1961' de tam üyelik için ilk başvurusunu gerçekleştirmiştir. Bu başvuru İngiltere ve Fransa arasındaki güvensizlik, İngiltere'nin aday olmayı istemesindeki samimiyetin yeterli bulunmaması dolayısıyla reddedilmiştir. Bunu takiben İngiltere 1967'de tam üyelik başvurusunu son kez yinelemiştir. Nihayetinde ise İngiltere ve yandaşı ülkeler 1973 yılında Avrupa Topluluğuna tam üye olarak kabul edilmişlerdir.

18 Nisan 1951'de Altılar Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran Paris Antlaşması'nı imzalanmıştır. Anlaşma 1952'de yürürlüğe girmiştir. Kömür ve Çelik Topluluğu dar bir ekonomik odaya sahip olmasına rağmen iddialı bir siyasi hedefe sahip olduğu zamanla anlaşılmıştır (Dinan, 2005:2). Savaş ve diğer ağır sanayi sektörleri açısından önemli olan kömür ve çelik sektörlerinin uluslararası yönetim altına koyulmasıyla, hem ortak bir karar mekanizması oluşturulmuş hem de Almanya ve Fransa arasındaki muhtemel gerilimler önlenmiştir. Entegrasyonun kömür ve çelik sektörlerinden başlamasının nedenleri çeşitli nedenlere dayanmaktadır.

3. Türkiye -AB İlişkileri

2.Dünya savaşının ardından Türkiye kendisine Avrupa'da bir yer aramıştır ve nitekim Batı Avrupa'da kurulan ve siyasi ve ekonomik alanda onu merkez kabul eden anlayışın ve oluşumun içerisinde yer almıştır. Aslında bu anlayış tazminat ile başlayan ve cumhuriyet ile devam eden batılılaşma ve batıya adapte olma fikrinin de uzantısı olarak gösterilmektedir. Avrupa Konseyi, OECD ve NATO üyelikleri ile harmanlanan süreç hem batılı olma fikrini pekiştiren politikalar oluşturulmasına hem de siyasi güvenlik unsurlarına dayanmaktadır.

Türkiye, büyük düşünür Lucius Annaeus Seneca'nın "hangi kapıya yöneldiğini bilmeyen hiçbir zaman uygun esen rüzgarı bulamaz" özdeyişi çerçevesinde 1950'li yılların sonunda yöneldiği kapıyı bulmasına rağmen, uygun esen rüzgarı bir türlü gerek siyasi gerekse de ekonomik sebeplerden yakalayamamıştır. Bu rüzgâr, Türkiye'nin ortak üyelik başvurusu üzerine 11 Eylül 1959 tarihinde Brüksel'de toplanan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Bakanlar Konseyi'nde ilk Komisyon Başkanı Alman Profesör Walter Hallestein'in, Konsey'in Türkiye'ye olumlu cevap vermesini istemesiyle yakalanmıştır. Ankara Anlaşması'nın Ankara'daki imza töreninde Hallestein'in, "Türkiye Avrupa'ya dâhildir" sözü rüzgârın

şiddetini artırmış, fakat sonradan gelişen olaylar bu rüzgârı tersine çevirmiştir nihayetinde Türkiye adına yine olumsuz bir süreçle karşı karşıya kalmıştır (Karluk ve Tonus, 2004: 4).

1980’li yılların ardından Özal hükümeti, Serbest Pazar ekonomisine geçiş için son derece önemli adımlar atmıştır. Dışa açılan liberal ekonomik politikalar ile istenen ekonomik büyüme oranları yakalanmış, Türkiye ekonomisi rekabet gücünü belirli kesimlerde ciddi ve azımsanamayacak oranda arttırmıştır. Ekonomik alanda yaşanan bu gelişmeler Türkiye’nin üyelik sürecindeki cesaretini daha da arttırmıştır.

14 Nisan 1987 yılında AT’nin ortaklık ilişkisinden bağımsız olarak tam üyelik için başvuruda bulunmasına rağmen komisyon 8 Aralık 1989’da ekonomik ve politik nedenlerle Türkiye ile derhal katılım müzakereleri başlatmanın yararlı olmayacağı sonucuna varmıştır. Komisyon 1993 tarihinden önce kendi içinde gerçekleştireceği iç pazar faaliyetleri nedeniyle yeni üye kabul etmeyeceklerini bildirmiş bunun yanı sıra insan hakları ve demokratikleşme gibi bazı önemli konu başlıklarında ilerleme kaydedilmeden Türkiye’nin üyeliğinin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir. Komisyon, Türkiye ile müzakereleri tamamen kapatmamasına rağmen, net bir aralık da bırakmamıştır. Ancak Körfez Krizi, AB’nin Orta Doğu’daki çıkarları açısından Türkiye’ye yaklaşmasını zaruri kılmış ve üyelik süreci yeniden zorunlu da olsa alevlenmiştir.

Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkileri etkileyen önemli bir gelişme Avrupa Topluluğunda 1 Temmuz 1987’de yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi anlaşması olmuştur. Bu anlaşmaya dayanılarak çıkartılan 282 adet yönetmelik ve direktifin yürürlüğe girmesi ile Avrupa Topluluğunda 1992 yılından itibaren Tek Pazar kurulmuştur. Avrupa Topluluğunda yürürlüğe giren tek Avrupa Senedi Antlaşması Katma Protokol’de öngörülen Türkiye –Avrupa Topluluğu ekonomik ilişkilerin kapsamını önemli ölçüde genişletmiştir.

Topluluk 9–10 Aralık 1994 tarihinde Almanya’da yaptığı Essen Zirvesi’nde; birliğin gelecek dönemlerde alacağı kararlar açısından bazı değerlendirmeler öngörülerek, genişleme politikalarının olumlu ve olumsuz yönleri üzerinde durmuştur. Türkiye açısından GB öncesi döneme rastlayan bu zirveye, Türkiye’nin davet edilmemiş olması, gelecekte oluşacak olan AB aile fotoğrafına, Avrupalılığı tam olarak kabul görmemiş ve halen askı da olan, Türkiye’nin alınmayacağı ilk işareti olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu süreç henüz oluşturulmayan GB antlaşmasının da önünde ciddi pek çok soru işaretleri bırakmıştır. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen 6 Mart 1995 yılında Ankara Antlaşması ve Katma Protokole uygun olarak Türkiye ile AB arasında GB Antlaşması imzalanmıştır. 15 Temmuz 1996 yılında, GB üyesi Türkiye’ye demokrasi ve insan haklarının ihlalleri gerekçesi ile MEDA programı çerçevesinde özel prosedür olarak kabul edilmiş ve ülkeye 3 yıllık bir dönem için 375 Milyon ECU ödenmesi öngörülmüş; ancak sadece 103 Milyon ECU ödemesi yapılmıştır.

16 Haziran 1997 tarihinde gerçekleştirilen Amsterdam Zirvesi’nde hiçbir aday ülkenin ismi zikredilmemiş olmasına rağmen Türkiye toplantıya diğer adaylarla birlikte eşit şartlar altında katılmıştır. Yaklaşık bir ay sonra birlik ‘GÜNDEM 2000’ yayımlayarak Türkiye açısından önemli bir dış politika enstrümanı olan Kıbrıs’taki Rum yönetiminin üyelik sürecine dâhil edilmesini kararlaştırmıştır. Kopenhag Kriterleri’ne uygun olan ülkelerin tespit edildiği komisyon raporunda sadece Rum yönetimi değil, Türkiye’den çok geride olan ülkelerin dahi sürece alınması ve Türkiye isminin hiçbir yerde zikredilmemesi, Türkiye tarafında önemli tepkilere neden olmuştur.

Gündem 2000 raporunda Türkiye için, Gümrük Birliği'nin AB ilişkilerinin geliştirilmesinde sağlam bir dayanak olduğu belirtilmiş, ancak mali işbirliği ve siyasi diyalogun 6 Mart 1995 tarihinde kararlaştırıldığı şekilde sürdürülemediği, ülkenin makroekonomik istikrarsızlık kısılcığında olduğu ifade edilmiştir. Siyasi açıdan bakıldığında ise Güney Doğu sorunu ve insan hakları ihlalleri tekrar edilerek askeri çözüm önerileri şiddetle reddedilmiştir.

12 Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi ise Türkiye açısından tam bir fiyasko olmuştur. Gündem 2000 belgesi dikkate alınarak Türkiye adaylıktan tamamen dışlanmıştır. Sadece Türkiye değil eski komünist rejim ülkelerinin yanı sıra Malta ve Kıbrıs da dışlananlar listesinde yer almıştır. Türkiye GB gerçekleştirmiş, ekonomik entegrasyon ile uzunca bir yol almış olmasına rağmen adaylık süreci tamamen askıya alınmıştır. 13 başvuru arasında sadece Türkiye dışlanmış, kabul edilen 6 ülke ile tam üyelik müzakerelerine başlanmıştır (Aktan, 2001: 1).

2000 yılında yapılan ve Türkiye açısından yine bekleneni karşılamayan Nice Zirvesi'nde ise temel haklar şartları üzerinde durulmuş ve ülkelerin ekonomik kriterler bağlamında değerlendirilmeye tabi tutulmasının üyelik için yeterli bir şart olmadığı vurgulanarak, siyasi kriterlerin de önemli olduğu vurgulanmıştır. En önemlisi ise 2010 yılına kadar ki genişleme perspektifleri üzerinde durularak Türkiye'nin 2010 yılına kadar AB ye üye olmasının zor olduğu ifade edilmiştir (Arslaner, 2004: 83).

2001–2002 yılları arası yapılan zirvelerde ve yayımlanan ilerleme raporlarında ise Türkiye dört farklı bölüm üzerinden değerlendirilmiş, ekonomik ve siyasi kriterler eşanlı dikkate alınmıştır. Siyasi kriterler bölümünde ölüm cezası, azınlıklar meselesi, cezaevlerinin ıslahı, kamunun şeffaflığı ve Kıbrıs sorunu üzerinde durulmuştur. Ekonomik kriterler bölümünde ise; işleyen bir piyasa ekonomisinin mevcudiyeti için işsizlik, enflasyon, ekonomik kriz ve kamu politikasından kaynaklanan aksaklıklara değinilmiştir. AB ekonomileri ile rekabet edebilme kapasitesinde, sermaye ve emek faktöründeki heterojen yapının neden olduğu verimlilik farkı ve yabancı yatırımlara yönelik yasal düzenlemeler irdelenmiştir. Türkiye'nin AB müktesebatını üstlenme yeterliliği de ayrıca ele alınan konular arasında olduğu görülmektedir. Uyum sürecinde yaşanabilecek hukuksal ve idari farklılıklar irdelenerek, birliğe uyum için yapılması zaruri değişiklikler raporlar halinde bildirilmiştir. Ayrıca katılım ortaklığı belgesi çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde kısa vadede alınan önlemler yeterli görülmüş ancak uzun vadede ekonomik, sosyal ve siyasi kriterlere uyum güçlüğü olduğu saptanarak, iyileştirici ve önleyici tedbirler oluşturulmaya çalışılmıştır (Atan ve Özbağ, 2003,11).

13 Aralık 2002 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde ise, AB on aday ülkeyi birliğin genişlemesine dâhil ederken zirve öncesi birlikten müzakere tarihi bekleyen Türkiye genişleme sürecinin dışında bırakılmıştır. Bu gelişmenin de çok manidar ve dikkat çekici olduğu görülmektedir çünkü bir yandan bir türlü birliğe alınmak istenmeyen ülke olarak kabul edilen, diğer yandan ise mali yardımlar öngörülen Türkiye hep arada kalmaya mahkûm bırakılmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 9 Ekim 2002 tarihli genişlemeye ilişkin olarak Türkiye'ye sağlanacak mali yardımların attırılması talep edilmiştir. Komisyon bu öneriyi olumlu karşılamış AB'nin Türkiye'ye katılım öncesi mali yardımını önemli ölçüde arttıracığı kaydedilmiştir. Söz konusu yardımın 2004 yılından itibaren bütçedeki katılım öncesi harcama başlığı altında yapılması da öngörülmüştür. Türkiye için yeni bir Katılım Ortaklığı Belgesi

hazırlanması da istenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye için yeni bir program revize edilmiş olup ülkede ulusal programını birliğin öngörülerini doğrultusunda güncellemiştir. Ulusal program 24 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe konulmuştur (RG; 25178 Sayı).

2001 yılında imzalanan Katılım Ortaklığı Belgesi Avrupa Birliği tarafından, 2003, 2005, 2006 ve 2008 yıllarında tekrar gözden geçirilmiştir. Ulusal Program ise, 2003, 2005 ve 2008 yıllarında güncelleştirilmiştir. Avrupa Birliği’ne üyelik yolunda kararlılığını her fırsatta ortaya koyan siyasi irade, reform çabalarına da ivme kazandırmıştır. Böylece, müzakerelerin açılması için ön şart olan siyasi kriterlerin karşılanmasına yönelik uyum yasası paketleri yoğun bir şekilde Meclisten geçirilmiştir. Temel hak ve özgürlüklerin kapsamını genişleten, demokrasi, hukukun üstünlüğü, düşünce, ifade özgürlüğü ve insan hakları gibi alanlarda mevcut düzenlemeleri güçlendiren ve güvence altına alan reformlara da kalındığı yerden devam edilmiştir. Bu çerçevede 2002–2004 yılları arasında 8 Uyum Paketi, 2001 ve 2004 yıllarında da 2 Anayasa Paketi Meclisten geçirilmiştir.

3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg’da yapılan hükümetler arası konferans ile Türkiye resmen AB ne katılım müzakerelerine başlamıştır. Bu durum Türkiye için adeta bir dönüm noktası haline gelmiştir çünkü O günden itibaren birlik ile ilgili bazı algılar değişmiş, özellikle Türkiye’nin üyelik sürecinin en kısa zamanda gerçekleşebileceği yönünde kamuoyu oluşmuştur. Bu kamuoyunun oluşmasında katılım müzakerelerine başlamanın yaşandığı gün, birlik tarafından yayımlanan Türkiye için Çerçeve Müzakere Belgesi’nin içeriği önemli bir etken olmuştur.

3. Avrupa Birliğinin Üye Ülkelere Yönelik Kriterleri

Avrupa Birliği’ne üye olmak ve üye ülkelerin ekonomik ve parasal birliğe katılmaları, için yerine getirmeleri getiren 2 ekonomik kriter vardır. Bu kriterler; Kopenhag Kriterleri ve Maastricht Kriterleri olmak üzeredir.

3.1. Kopenhag Kriterleri

Kopenhag Kriterleri Avrupa Birliği’ne tam üyelik için yerine getirilmesi gereken kriterlerden birisidir. AB, Haziran 1993’te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinde AB’ye katılmak isteyen ülkelerin, liberal doktrin bağlamında belirlenen bazı kriterleri yerine getirmelerine karar vermiştir bu kriterlere göre her aday ülke iç politikadan adalet, çevreden adalet kurallarına, tarımdan çalışma hayatına kadar, kısaca 1958’den beri oluşan tüm siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda yüz bin sayfa dolayındaki 31 konudaki AB Müktesebatına uyum sağlamak zorunda bırakılmıştır. Bu uyumun bir kısmı adaylık döneminde, geriye kalan diğer kısımları da üyeliğe kabul edildikten sonra tamamlanmaya çalışılacaktır.

Kopenhag kriterleri olarak adlandırılan bu kriterler, siyasi, ekonomik ve uyum kriterleri olmak üzere üç grupta toplanmaktadır.

Siyasi kriter: Üyelik, aday ülkenin hukuk devletini, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını ve demokrasiyi garanti altına alan bir kurumsal istikrarın gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Türkiye açısından bakıldığında ise; AB’nin Ekim 1999 tarihli raporuna bakıldığında Türkiye’nin bir demokratik sistemin temel özellikleri mevcut olmakla birlikte, ülkenin Kopenhag siyasi kriterlerini hala karşılamadığı görülmektedir. İnsan

hakları ve azınlıkların korunması konularında da ciddi eksiklikler görülmektedir. İşkence sistematik değildir, ancak hala varlığını devam ettirdiği görülmektedir. (ekodialog.com/makaleler) Hukukun üstünlüğüne vurgu yapılarak, hukuk devleti anlayışı ve hukuksal durumun muhafazasının gerekli en önemli siyasi kriterlerden biri olduğu ifade edilmiştir.

Ekonomik kriter: Üyelik, hem işleyen bir piyasa ekonomisinin hem de Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkacak bir kapasitenin varlığını gerektirmektedir.

Bütün kurum ve konuları ile işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olmak Kopenhag ekonomik kriterlerinin en önemli ayağını teşkil etmektedir. İşleyen piyasa ekonomisi için bazı faktörlerin de bulunması gerekmektedir.

Piyasaların serbestleşmesi öncelikli temel unsur olarak görülmektedir. Mal ve hizmet fiyatlarının piyasa koşullarına uyularak arz ve talebe göre şekillenmesi gerekmektedir. Çünkü etkin kaynak dağılımı fiyat mekanizması tarafından sağlanır. Fiyat mekanizmasının da bu işlevi yapabilmesi, mal ve hizmet fiyatlarının piyasalarda rekabet şartları içinde arz ve talebe göre belirlenmesini zorunlu kılmaktadır (Morgil, 2006,93).

Ekonomide rekabet gücünün artırılabilmesi için firmaların rasyonel yatırım ve üretim kararları alabileceği uygun bir istikrar ortamının yaratılması da oldukça önem arz etmektedir. Bunun için belirsizliğin ortadan kaldırılması, piyasaya güvenin sağlanması gereklidir. Ayrıca ekonomik kriterler açısından işleyen bir piyasa ekonomisi için; Arz-talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması, ticaret kadar fiyatların da liberal olması, piyasaya giriş (yeni firma açılması) ve çıkış (iflaslar) için engellerin kaldırılmış olması, mülkiyet haklarını (fikri ve sınai mülkiyet) içeren düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması ve bu yasalar ile düzenlemelerin icra edilebilmesi, fiyat istikrarını içeren bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış dengenin varlığı, ekonomik politikaların gerekleri hakkında geniş bir fikir birliğinin olması, mali sektörün, tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar çok gelişmiş olması gerekmektedir.

Uyum kriteri: Üyelik, siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlı kalmayı içeren, üyelik yükümlülüklerini üstlenme gücü gerektirmektedir.(Akçay, 2008: 13). Zira üyelik süreci belirli bir döneme yayıldığından süreç yönetiminin iyi yapılması, amaçlardan yılmadan çalışılması ve yerine getirilen yükümlülüklerin her daim muhafaza edilerek ilerletilmesi gerektiğine inanılmaktadır.

3.2 Maastricht Kriterleri

Maastricht Antlaşması, 1 Kasım 1993 tarihinde kabul edilmiş olup bu antlaşma ile Avrupa Birliği ile ekonomik birliğin hangi politikalarla uygulanacağı açıkça belirlenmiştir. Maastricht Antlaşması, ekonomik faaliyetlerin istikrarlı bir şekilde yürütülmesini öngörmektedir. Maastricht kriterleri ile ülkeler arasında ekonomik, sosyal ve siyasi birlik sağlanması amaçlanmıştır (Kesgingöz, 2013:265).

Maastricht Antlaşması'nda AB'ye üye devletlerin ekonomik ve parasal birliğe katılmaları için yapılması gereken zorunlu koşullar belirtilmiştir. Antlaşma, her ne kadar başta

ECB (European Central Bank) kurumu olmak üzere üye ve aday ülkelerin merkez bankalarının tamamen bağımsız olacağını vurgulasa da, bunu destekleyen bir ticari ilişki ve bağımsızlık örneği görülmemiştir. Üye ülkelerin merkez bankaları sürekli kontrol altında tutulmuştur (Feldstein, 1997: 25).

Maastricht ekonomik kriterleri 4 kriterden oluşmaktadır. Bunlar; Fiyat istikrarı, Faiz oranı Devletin mali durumu (bütçe ve borç kriteri) ve Döviz kuru kriteri olmak üzere dört kriterden meydana gelmektedir. Bu kriterlerden fiyat istikrarı, faiz oranı ve döviz kuru kriteri parasal disiplini, diğer kriter olan devletin mali durumu ise mali disiplini sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir (Akçay, 2008: 14).

Maastricht Yakınlaşma Kriterleri, AB üyesi ülkelerin EPB'ye katılımı sırasında dikkate alınan önemli kriterlerden birisidir. Bu kriterler, birlik üyesi ülkelerin maliye ve para politikalarının kullanımında belirli ölçüde kısıtlanması anlamına gelmektedir. Bu kriterlerin sağlanmasının temel nedeni ise üye ülke ekonomileri arasındaki farklılıkların giderilmesi ve bütçe ve fiyat istikrarının sağlanabilmesidir. Maastricht Kriterleri, beş başlıktan meydana gelmektedir:

1.Toplulukta en düşük enflasyona sahip (en iyi performans gösteren) üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile ilgili üye ülke enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir.

2.Üye ülke devlet borçlarının GSYİH'sına oranı %60'ı geçmemelidir.

3.Üye ülke bütçe açığının GSYİH'sına oranı %3'ü geçmemelidir.

4.Herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibariyle, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmamalıdır.

5.Son iki yıl itibariyle üye ülke parası diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmiş olmamalıdır (Barış, 2013:1).

Fiyat istikrarı (enflasyon) kriteri Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması'nın (ATKA) 121(1). Maddesinde belirgin bir şekilde tanımlanmıştır. Bu maddeye göre "yüksek düzeyde bir fiyat istikrarının başarılması fiyat istikrarı itibariyle en iyi performansa sahip üç üye ülkenin enflasyon oranına yakın olmasından kolaylıkla anlaşılacaktır." Referans alınacak değer ise "Yakınlaşma Kriterlerine İlişkin Protokol "de belirtilmiştir. Fiyat istikrarı kriteri, bir üye ülkenin, sürdürülebilir fiyat istikrarına sahip olması ve inceleme öncesindeki bir yıllık dönemde, en iyi performans gösteren üç üye ülkenin yıllık enflasyon ortalamalarının %1,5'ini aşmayan bir enflasyon oranına sahip olması anlamına gelmektedir. Böylece ülkeler arası enflasyon tek tipleştirilmiş ve karşılaştırma imkânı oluşturulmuştur.

Faiz kriteri AB üyesi ülkelerin EPB alanına dâhil edilmelerinde dikkate alınan diğer yakınlaşma kriteri, uzun vadeli faiz oranlarıdır. ATKA'nın 121(1). maddesi, "üye ülkelerde nominal yaklaşmanın sağlamlığı ve döviz kuru istikrarının, uzun vadeli faiz oranına ilişkin referans değere göre değerlendirilmesi oldukça gerekli görülmektedir. Uzun vadeli faiz oranları ile ne kastedildiği, Yakınlaşma Kriterlerine İlişkin Protokolün 4. maddesinde belirtilmektedir. Bu maddeye göre, "uzun vadeli faiz oranları, ulusal tanım farklılıkları dikkate

alınarak, uzun vadeli devlet tahvilleri veya karşılaştırılabilir menkul kıymetler temel alınarak ölçülecektir. (Akçay, 2008: 26).

Döviz kuru kriteri ise; ATKA'nın 121. maddesine göre; "Birliğe üye olan bir üye ülkenin parasının son iki yıl devalüe edilmemiş olması ve Avrupa Para Sistemi'nin döviz kuru mekanizması içinde belirlenen normal dalgalanma marjları içinde kalması" ile üye ülkenin döviz kuru kriterini ancak o zaman sağlamış olduğu kabul edilmektedir. Ayarlanabilir sabit döviz kuru sistemine dayanan bu sistemle, Euro alanının dışında kalan AB üyesi ülkelerin paraları da Euro'ya bağlanmış olacaktır. AB üyesi ülkeleri için, bu mekanizmaya katılmak ihtiyari olmasına rağmen Euro alanına katılmanın ön koşuludur.

Mali durum kriterine bakıldığında ise bütçe açığı ve kamu borcu ekseninde şekillendiği görülmektedir. Devletin mali durumunun sürdürülebilirliği için önemli bir kriterdir. Bütçe açığı ve kamu borcu kriteri üye devletlerin bütçe açıklarının GSYH'nin % 3'ünü geçmemesi (bütçe açığı kriteri) ve kamu borçlarının GSYH'nin % 60'ını aşmaması (borç kriteri) durumunda yerine getirilmiş olmaktadır.

4. Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında Türkiyeden İstenen Ekonomik Kriterler

Türkiye için şimdiye kadar birçok ilerleme raporu yayımlanmış olup İlki, 1998 Ekim ayında yayımlanan raporların sonuncusu ise 2015 yılı itibari ile yayımlanmıştır. Farklı gerekçeler ile üyelik süreci bir türlü istenilen seviyeye ulaşamadığı görülmektedir. Konjoktürel olarak ülke AB'nin istediği kriterleri yerine getirmekle hep kendini haklı bulmaya çalışırken, karşılığında ise sürekli olarak eksikliklerinin olduğu vurgulandığı ilerleme belgeleri ile karşı karşıya kalmıştır. Tek taraflı çeşitli yaptırımlara ve artan kısıtlara tabi tutulan Türkiye, zaman zaman bu baskıdan bunalarak, özellikle ülkedeki milliyetçi ve dışa kapalı bağımlıların oluşturduğu kamuoyu ile AB yolculuğundan uzaklaşsa da, on yıllardır süren sürecin sonundaki ışığı yakalama ümidi az da olsa büyük bir kamuoyu desteği ile devam etmektedir. Yıllar itibari ile yayımlanan raporlara bakıldığında Türkiye'nin ekonomik, siyasi, hukuki ve askeri boyutları ile üyelik yeteneğini üstlenme yeteneği incelenmiştir. Çalışmanın bütünlüğünü dağıtmamak ve daha iyi anlaşılır olması adına ekonomik ve ticari kriterler yayımlanan ilerleme raporları bağlamında yıl yıl açıklanmaya çalışılacaktır.

4.1. 1998 Yılı İlerleme Raporu

Türkiye'nin Birlik macerasının ilk yayımlanan raporu 1998 yılında ele alınmıştır. Türkiye'nin ekonomik durumunu ve görünümünü değerlendirirken Komisyon'un kılavuzu, Kopenhag AB Konseyi'nin (Haziran 1993) sonuçlar bildirgesi olmuştur. Bu bildirmede, AB'ye katılım için "işleyen bir piyasa ekonomisinin ve Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile başa çıkma kapasitesinin" ekonomik ön şart olduğu belirtilmiştir. Türkiye nüfusunun 62 milyonun üzerinde olduğu, yıllık büyüme hızının ise %1.6 olduğu ifade edilmiştir. GSMH'nin 385 milyar ABD dolarına yaklaştığı bu oranın AB ile kıyaslandığında %5.2 ye denk geldiği ifade edilmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin IMF, OECD ve Dünya Bankası'nın kurucu üyesi olduğu dikkate alınmış olup Dünya Ticaret Örgütü ile sıkı bir ilişki içinde olduğu vurgulanmıştır.

Türkiye ekonomisinin dış dünyaya 1980'lerden itibaren kademeli olarak açıldığı da vurgulanmıştır. İhracatın GSMH içindeki payı 1981'deki % 4,3 düzeyinden, 1997 yılında %

23,9'a yükselmiştir. İthalatın payı da, % 11,7'den % 29,5'e çıkmıştır. Bu dışa açılma, Topluluk ile Gümrük Birliği anlaşmasının 31 Aralık 1995'te yürürlüğe girmesiyle daha da hızlandığı gelişmelere bakıldığında anlaşılmıştır. 1997 yılında ise, Türkiye'nin ihracatında ve ithalatında Topluluğun payı, sırasıyla % 46,7 ve % 51,2 olmuştur.

Tarımın GSMH'deki payı 1968'de % 33'ten 1996'da % 14'e düştüğü halde (sanayi ve hizmet sektörlerinin payları ise, sırasıyla, % 17,1'den % 27,7'ye ve % 49,8'den % 58,3'e yükseldi), aktif nüfusun % 42'si hâlâ tarım sektöründe faaliyetlerini sürdürmektedir. Tarım sektöründeki üretkenliğin düşük olmasının başlıca nedenleri arasında, verimsiz üretim teknikleri kullanan çok sayıda küçük işletmenin varlığı önemli bir nedendir.

Hizmetler güçlü bir şekilde büyüyerek 1996'da GSMH'nin % 58,3'ünü oluşturmuştur. Ancak, malî sektör oldukça küçük olduğu görülmektedir (GSMH'nin % 2,3'ü). Malî hizmetlerin oynadıkları önemli aracılık işlevi dikkate alındığında ise, bu sektörün zayıflığı, Türk ekonomisinin işleyişi üzerinde büyük yansımalara sahiptir.

Enflasyon ise Türkiye ekonomisi için hala devam eden büyük bir sorundur. Enflasyonu durdurmak veya azaltmak için pek çok girişim olmasına rağmen, bugüne kadar enflasyona karşı uygulanan politikalar, enflasyonu büyük ölçüde ve kalıcı olarak indirmeye yetecek kadar sert veya uzun süreli olmamıştır olsa da kısa süre içerisinde tekrar enflasyon rakamlarının eski oranlara ulaştığı görülmüştür.

Diğer makro ekonomik kavramların aksine ise dış ticaret hacminde önemli bir genişleme olmuştur. Mal ihracatı 1995-97 döneminde % 21, ithalat ise % 37 artmıştır(AB Bakanlığı, 1998).

4.2. 1999 Yılı İlerleme Raporu

Güçlü bir büyümenin yaşandığı üç yılın ardından, ekonomik aktivite 1998 ortalarından itibaren önemli ölçüde yavaşladığı görülmüştür. Rusya'da yaşanan mali bunalım, Türk ekonomisini mali piyasalar yolu ile oldukça tedirgin etmiştir. Mayıs sonunda yeni bir hükümet göreve başlamış olup, birlik ile ilişkiler devam etmiştir.

Üretimle ilgili verilere bakıldığı zaman, gerçek GSYH büyümesinin daha da yavaşlamasına engel olan esas faktör, GSYH'nin % 14'ünü oluşturan ve geçen yıla göre % 7.6 artan tarımsal çıktının güçlü bir büyüme göstermesi olmuştur. Sanayi üretimi (GSYH'nin % 25'i) sadece % 1.8 oranında büyümüştür. Ticaret ise (GSYH'nin % 20'si) geçen yıla göre çok sınırlı bir ölçüde artarak % 1.2 oranında büyüme göstermiştir.

Makro ekonomik düzeyde kamu açığı ve enflasyon azaltılarak, denge sağlanmaya çalışılmıştır. Konsolidasyon politikası sürdürülmeye devam edilmiştir. Vergilemede adalet prensibine gereken önem verilmiş olup, cari açık konusunda bazı düzenleyici işlemlere gidilmesi yerinde olduğu görülmüştür. Yüksek faiz uygulaması azaltılmaya çalışılmış, kamu borçlanması hususunda düzeltici ve iyileştirici çalışmalar yapılmaya devam etmektedir.(AB Bakanlığı, 1999)

4.3. 2000 Yılı İlerleme Raporu

Türk ekonomisi, gerçek GSYH'nin %5 gerilediği ve işsizliğin işgücününün %7,6'sına yükseldiği 1999'da yaşanan keskin bir resesyondan kurtulma sürecinde olduğu görülmüştür. 1999 depremi ve Rusya bunalımı ile yaşanan olumsuzluklar nispeten azaltılmaya başlanmıştır. 3 yıllık program ile kronik enflasyon, faiz ve kamu açıkları konusunda iyileştirici çalışmalar yapılmıştır. 2000 yılında ise mali performans güçlü olmuş ve konsolidasyon hedeflenenden bile daha hızlı ilerlemiştir.

Koalisyon hükümeti, ekonomik politikanın temel ilkeleri üzerinde daha önce hiç görülmemiş bir uzlaşmayı sürdürmüştür. 1999 yılında gerçek GSYH'de %5,1'lik bir azalma ile sert bir üretim daralmasından sonra, gerçek GSYH, 2000 yılının birinci yarısında %5'ten fazla büyümüştür.

Özellikle faiz oranlarında yaşanan azalma ve enflasyon rakamlarında yakalanan düşük rakamlar birlik açısından son derece memnuniyetle karşılanmasına vesile olmuştur. İstihdamda yaşanan gerileme ve kalifiye eleman istihdamına yönelik ilgisiz politikalar bir nebze geri plana atılmıştır. Ayrıca TÜFE oranı 1990'lardan beri geldiği en düşük seviyeye ulaşmıştır.

Türkiye, makroekonomik istikrar, tam olarak sağlanamasa da, bu yönde önemli ilerleme kaydetmiştir. Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi başarılı olmuş ve tarım sektöründe, sosyal güvenlik sisteminde ve mali sektörde reform için önemli ve kayda değer adımlar atılmıştır.

Kamu açıklarını kapatmada ise tüm bu olumlu gelişmelerin tersine istenen kriterlerde öngörülen seviyeye ulaşılamamış, enflasyon makro ekonomik yapıyı olumsuz etkilemeye devam etmiştir ve düzenlemelere devam etmesi kararlaştırılmıştır.(AB Bakanlığı, 2000)

4.4. 2001 Yılı İlerleme Raporu

Makroekonomik istikrar mali krizlere bağlı olarak bozulmuş ve hâlâ istikrar sağlanamamıştır. 2000 yılının büyük bir kısmında iyileşme gösteren ekonomik faaliyetlerde, 2001 yılının ilk yarısında önemli gerileme krizlere bağlı olarak yaşanmıştır. Sermaye çıkışı yüksek olmasına rağmen, doğrudan yabancı yatırımları ise düşük kalmıştır. Bağlı kur politikası ile getirilen sıkı para politikası, likidite ihtiyacının karşılanmasında önemli bir rol oynamıştır.

2001 yılının ilk yarısında gelindiğinde ise reel GSYİH bir önceki yıla göre % 6.1 azalmış olup bu durum ilk çeyrekte bir önceki yıla göre % 2.lik ve ikinci çeyrekte % 9.3.lük bir azalmayı yansıtmaktadır. Özel tüketim, 2001 yılının ilk yarısında bir önceki yıla göre % 7,5 oranında azalmıştır.

Yatırımlar mali krizlere özellikle hassas olmuş ve % 23,5 oranında düştüğü görülmüştür. Azalan talepten dolayı ihracat % 8.8 artarken, mal ve hizmet ithalatı 2001 yılının ilk yarısında % 23.7 oranında azalmıştır (AB bakanlığı, 2001).

Ekonomideki Enflasyonist baskılar yeniden canlanmış ve işsizlik bir önceki yıla göre daha da çok artmaya başlamıştır %6.2 oranı %6.6 ya ilerlemiştir. Faiz oranları hızla artmasına rağmen, bu artış beraberinde para politikasına sert müdahaleyi gerektirerek, gevşeme yaratmıştır. Piyasa giriş ve çıkışların serbest olmasına rağmen rekabet önündeki kamusal engeller tamamen kaldırılmadığı saptanmıştır (AB Bakanlığı,2001).

4.5. 2002 Yılı İlerleme Raporu

Reel GSYİH büyümesi, düşük bir büyüme trendi etrafında çok değişken bir gelişim göstermiştir. Yıllık ortalama büyüme oranları, % 7,5 ve % 7,4 aralığında değişerek, 1997-2001 döneminde ortalama reel GSYİH büyümesi % 1 civarında gerçekleşmiştir. Cari işlemler büyük ölçüde dengede kalmıştır. 2000 yılında GSYH'nin %5.3 ü olarak gerçekleşen bu açık, bu yılda %2.3 fazlaya dönüşmüştür.

İşsizlik hala ciddi bir sıkıntı olarak Türkiye ekonomisinde önemli bir sorun olmaya devam etmiştir ayrıca 2002 yılının ilk yarısında %11,8; ikinci yarısında %9.6 seviyesindedir. Enflasyonist baskılar yüksek ve değişken olmaya devam etmiş ve kronikleşen bu durum Türk ekonomisinin en zayıf halkası olduğunu göstermiştir.

2001 yılının Şubat ayında sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Bununla beraber Türk parası %50 değer kaybetmesine rağmen, istikrar programına olan güvenin artması denge sağlamıştır. Kamu borçları yaşanan reform hareketleri ile ciddi oranda artmıştır. Piyasa güçlerinin serbest etkileşimi ise genişlemeye devam etmiştir. Rekabetin önündeki engeller hala devam etse de dışa açık ekonomi güçlü bir piyasa ekonomisi için ümit dolu bir gelecek vaat etmektedir. Mali sektör hala güçlendirme sürecinde olup, tasarrufların üretken yatırımlara aktarılmasını tam olarak karşılayamamaktadır (AB Bakanlığı, 2002).

4.6. 2003 Yılı İlerleme Raporu

Makro ekonomik dengesizlikler sürmekle birlikte, Türkiye'de piyasa ekonomisinin işleyişi kayda değer bir şekilde iyileştiği görülmüştür. Makroekonomik istikrar ve yapısal reformlara yönelik olarak atılacak ilave adımlar da, Türkiye'nin Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesini güçlendireceği görüşü hâkim olmaktadır.

Ekonomik istikrarsızlık ve borç finansmanı fiziki sermaye stokundaki artışı hâlâ engellemektedir. Yatırım ortamındaki belirsizlikler ve kamu kesiminin finansman ihtiyaçlarının yarattığı kısıtlamalar üretken yatırımlarda yavaşlamaya neden olmuş ve nihayetinde 2001 yılında yüzde 18,2 olan toplam üretken yatırımların (gayri safi sabit sermaye oluşumu) GSYİH'ye oranı azalmaya devam ederek, 2002 yılında yüzde 16,7'ye düşmüştür. Tüm bu gelişmelere rağmen 2003 yılı içerisinde istenilen seviyenin yakalanamadığı ifade edilmiştir (AB Bakanlığı, 2003).

4.7. 2004 Yılı İlerleme Raporu

2004 yılı Türkiye ile AB arasında ilerleme raporları bağlamından ziyade birçok eksende kriteri geçmiştir. Katılım müzakereleri için çok önemli bir noktada bulunan bu dönemde ilerleme raporu müzakerelerin başlaması için büyük önem arz etmiştir. Görünüşte bazı endişelere sahip olunmasına rağmen, 17 Aralık 2004 tarihinde Avrupa Konseyi nezdinde, Türkiye ile AB arasında katılım müzakerelerinin başlaması konusunda tereddütler yaşansa bile, kararın ardında siyasi konular göz ardı edilmemiştir. Siyasi konum kararda etkili olmuştur (Lake, 2005: 13).

2001 yılındaki ekonomik krizden bu yana, ekonomik istikrar ve öngörülebilirlik önemli ölçüde iyileştirilmiştir. Kurumsal çerçeve uluslararası kurallara yaklaştırılarak, istikrarlı ekonomiye doğru adım atılmıştır. Mali sektörde kronikleşen sorunlar konusunda önemli adımlar atılmıştır. Mali sektörün denetimi konusunda uluslararası standartlardan olan şeffaflık sağlanmaya çalışılmıştır. Özelleştirmelere ağırlık verilmiştir. Sürdürülebilir bir büyüme ve istikrar programı mevcut olmakla beraber, hala optimizasyon sağlamaya yönelik net rakamlar elde edilememiştir (AB Bakanlığı, 2004).

4.8. 2005 Yılı İlerleme Raporu

2005 yılının ilk yarısında büyüme, potansiyel büyüme tahminlerine yakın bir şekilde, % 4,5'e kadar gerilemiş ve genel itibarıyla harcama kalemlerinin büyümeye etkisi eşit olarak gerçekleşmiştir. Kamu borçları 2004 yılında 2003 yılına nazaran nispeten gerileme göstermiştir. Aynı durum 2005 yılı içinde geçerli olmuş, ilerleme kriterleri açısından beklenen rakamlar tam anlamıyla karşılanmasa da piyasa kontrolü açısından başarı sağlanmıştır denilmektedir.

Kuvvetli ekonomik büyüme, düşük enflasyon, güçlü Lira ve azalmakta olan faiz oranları, ithalatın bir yılı aşkın bir süreden beri çok güçlü bir şekilde artmasına yol açmıştır. Mal ihracında yıllık %30'un üzerinde artış olmasına rağmen dış ticaret açığı gittikçe genişlemeye devam etmiştir. 2004 yılında ticaret açığı 6,8 milyar Euro'dan 19,2 milyar Euro'ya (GSYİH'nin yaklaşık %8'ine) tırmanmıştır. 2005 yılının ilk beş ayında, ticaret açığı (ödemeler dengesi) Euro bazında %27,3 daha artmıştır. Özelleştirmeye ilişkin çalışmalar devam etmiş olup, rekabet konusunda şeffaflık ve mali yeterlilik eksiklikler de olsa da devam etmiştir.

Tutarlı politikalar sayesinde enflasyondaki düşüş devam etmiştir. Enflasyonda yaşanan bu gelişme makroekonomik açıdan azda olsa bir başarı sayılmıştır. Mali konsolidasyon daha da güçlendirilmiştir. Mali şeffaflığı artıracak tedbirlerin uygulanmasına devam edilmiştir. Ayrıca artan istikrarlı makroekonomik koşulların, ekonomik ortam ve iş dünyası üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır (AB Bakanlığı, 2005).

4.9. 2006 Yılı İlerleme Raporu

Ekonomik politikalar, uluslararası finans kurumlarıyla gerçekleştirilen anlaşmalar ve özellikle, IMF'yle yapılan "stand-by" düzenlemesi ve Dünya Bankası'nın "Program Amaçlı Kamu Sektörü Geliştirme Politikası Kredisi" marifetiyle desteklenmiştir. Aralık 2005'de Komisyona sunulan Katılım-öncesi Ekonomik Program, kurumsal kapasitenin oluşturulması ve reformların ileri götürülmesi yönünde önemli taahhütler içermesi bakımından iyi bir ilerleme teşkil etmiştir.

Yüksek büyüme oranlarına rağmen, az sayıda yeni istihdam alanları yaratılmıştır. İşsizlik oranı ise % 8 ila 10 arasında değişmektedir. İşgücü arz ve talebi arasında yetenekler açısından var olan uyumsuzluk ve işgücü piyasasının bazı bakımlardan esnek olmayışı, istihdam yaratılmasını güçleştirmeye devam etmektedir.

Özelleştirme ile rekabet önündeki engellerin kaldırılması ve piyasanın şeffaflığının sağlanması olumlu görülmektedir. Ayrıca Merkez Bankası müdahalesi ile faiz oranlarının düşürülmesi olumlu bir gelişmedir (AB Bakanlığı, 2006).

4.10. 2007 Yılı İlerleme Raporu

İşsizlik seviyesi 2006 yılına nazaran düşük bir seyir izlemiştir bu olumlu bir gelişmedir. İşleyen piyasa ekonomisiyle ilgili, Katılım Öncesi Ekonomik Programın ihtiyaçları ve yükümlülükleri yeterince yansıttığı bildirilmekte; ancak siyasi düşüncelerin, reformlarda gerilemeye neden olması ve geçici kararların alınıyor olması eleştirilmekte gelecekte Türkiye'nin ekonomik başarısının ve istikrarının tehlikede olduğuna dikkat çekilmektedir.

Ekonomik büyümenin durduğu ancak hala iyi durumda olduğu ve iç bütçe açıklarının telafi edilebilir olduğu belirtilmektedir. Makroekonomik istikrarın korunduğu ve yatırım ortamının iyileştiği bildirilmekte ancak devlet yardımları gibi konularda şeffaflığın az olması eleştirilmektedir. Enflasyondaki düşüşün yavaşladığı belirtilmekte yeterince uygun seviyede olmadığı ifade edilmektedir (AB Bakanlığı, 2007).

4.11. 2008 Yılı İlerleme Raporu

Türkiye, Komisyon ve uluslararası mali kuruluşlarla mutabık kalınan ekonomik politikayı büyük ölçüde uygulamış ve IMF ile stand-by anlaşmasını Mayıs 2008 itibarıyla başarıyla tamamlamış durumdadır. Küresel mali çalkalanmanın ve iç siyasi belirsizliğin etkisiyle, ekonomi 2008 yılının ilk yarısında yavaşlamış, GSYİH %4.2 oranında büyümüştür.

İşgücü piyasası koşulları güç olmayı sürdürmüştür. Çalışma yaşındaki nüfus ise 2007 yılında 700.000'i aşkın artmıştır. Bunların 300.000'den daha azı işgücüne katılmış, geriye kalanı işgücü piyasasının dışında kalmış durumdadır. Bunun sonucu olarak, istihdam oranı 2007-2008 döneminde %43 civarında seyretmiştir.

Türk lirasının son dönemde değer kaybetmesi üzerine, 2008'in ilk aylarında hükümet borçlarında sınırlı bir düşüş sağlamıştır. Son dönemdeki faiz oranı artışları, artan ölçüde sabit oranlı devlet tahvillerini kapsayan borç stokunda daha sınırlı etki yaratmıştır. Ancak, iç mali piyasalar nispeten sığ olmaya devam etmekte ve borç ödeme dinamikleri küresel mali piyasalardaki gelişmelerle yakından bağlantılı olmayı sürdürmektedir (AB Bakanlığı, 2008).

4.12. 2009 Yılı İlerleme Raporu

Küresel krizin Türkiye üzerindeki olumsuz etkileri giderek belirginleşmiştir. Ancak, 2009 yılı ortası itibarıyla neredeyse tüm ekonomik göstergeler, ekonomik daralmanın 2009 yılının ilk çeyreğinde dip seviyesini gördüğünü göstermektedir.

2008 yılında % 2,3 oranında artış gösteren ihracat, 2009 yılının ilk yarısında % 10,6 oranında azalmıştır. İthalatta ise ihracata nazaran daha fazla düşüş kaydedilmiş olup, 2008

yılındaki düşüş % 3,8 iken, 2009 yılının ilk yarısında, bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla % 25,9'luk bir azalma gerçekleşmiştir. 2008'in ortalarında yaklaşık % 9,5 olan işsizlik oranı, ekonomik yavaşlama nedeniyle, keskin biçimde yükselerek 2009'un ortalarına gelindiğinde % 13'e ulaşmıştır. İşsizlik, genç nüfusta çok daha yüksek olduğu görülmektedir (15-24 yaş arası yaklaşık % 24 civarında). 2009'un ilk sekiz ayında, genel bütçe gelirleri yıllık bazda neredeyse hiç değişmemiştir ve Hükümetin çeşitli mali destek paketlerini uygulamaya koymasıyla harcamalar geçen yılın aynı dönemine göre % 21 oranında artmıştır.

Bankacılık sektörü, büyük ölçüde daha önceki yıllarda düzenleyici ve denetleyici çerçevede yapılan önemli iyileştirmelere bağlı olarak, küresel mali krize karşı kayda değer bir direnç göstermiştir. Mali sektörün risk oranları güçlü olmaya devam etmiştir. Sektör, Merkez Bankasının likidite önlemlerinden ve kredi sınıflandırma ve ön tedarik hazırlığı ihtiyaçlarına dair düzenlemelerin kolaylıklarından faydalanmıştır. Kriterler açısından bakıldığında enflasyon oranları hala istenilen seviye oranlarına gerileyememiştir. Merkez Bankası müdahalesi yeterli olmayıp, düzeltici önlemler alınması gerektiğine kanaat getirilmiştir (AB Bakanlığı, 2009).

4.13. 2010 Yılı İlerleme Raporu

Ekonomi politikasının temel unsurlarına ilişkin mutabakat korunmaktadır. Bununla birlikte, daha iyi bir planlama, koordinasyon ve iletişim sağlanması durumunda hükümetin ekonomi politikasına duyulan güven artabileceği ön görülmektedir.

Makroekonomik açıdan 2004–2008 döneminde ortalama % 6 ve 2008 yılında % 0,1 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi, 2009 yılında yaklaşık % 5 civarında daralmıştır. Türkiye'de kişi başına düşen GSYH, AB ortalamasının % 46'sına tekabül etmektedir. Küresel mali kriz ekonomiyi derinden etkileyip, sabit yatırımların ve dış talebin önemli ölçüde düşmesine neden olmuştur. Türkiye ekonomisi kriz karşısında yüksek dayanıklılık ve irade göstermiştir. Krizin etkilerini hızlı bir şekilde bertaraf etmiş ve 2009 ortasından itibaren tekrar yüksek bir hızla büyümeye başlamıştır.

İhracat 2010 yılının ilk yarısında iyi bir performans sergilemiş, %15 lik büyüme rakamı önemli bir başarı olarak değerlendirilmiştir. Ancak ithalat rakamlarında da aynı başarı meydana gelmeyince cari açık yüksek boyutlara ulaşmış, ekonomik kriterler açısından olumsuzluğa neden olmuştur. İşsizlik bir önceki yıla göre gerilemiştir. Ekonomik gelişmelere bağlı bu iyileşme memnuniyetle karşılanmıştır. İstihdam verileri istihdamda önemli bir artış olduğunu göstermekte olup, istihdam edilenlerin sayısı geçen yılın Temmuz ayına kıyasla 1.000.000'un üzerinde artmıştır.

2001 krizini takip eden son on yıllık dönemde mali disiplinin sağlanması yönünde Türkiye'de kayda değer bir başarı gösterilmiş olup, 2001 yılında % 70'in üzerinde olan kamu borç stokunun GSYH'ye oranı, 2008 ortası itibarıyla % 40 seviyesine gerilemiştir (AB Bakanlığı, 2010).

4.14. 2011 Yılı İlerleme Raporu

Türkiye ekonomisinin 2010 yılında % 9 oranında büyüyerek güçlü bir toparlanma sergilemesinin ardından, hızlı ekonomik genişleme 2011'in ilk yarısında da devam etmiş ve bu

dönemde GSYH artışı yıllık bazda % 10,2 olarak gerçekleşmiştir. Haziran ayında yapılan genel seçimlere rağmen, kamu harcamaları sınırlı düzeyde kalmış ve 2011'in ilk yarısında yıllık bazda % 7,3 oranında artmıştır. İç talepteki kuvvetli artış nedeniyle dış ticaret dengesi ve cari açık daha da kötü bir hale gelmiştir. Mal ve hizmet ihracatı yıllık bazda % 4,2 oranında artarken, mal ve hizmet ithalatındaki artış giderek hızlanmış ve yıllık bazda % 23'e ulaştığı görülmüştür.

Cari açık 2011 yılında da devam etmiştir. Bu durum kriterlere uyumda büyük bir sıkıntı yaratmaktadır. Mayıs 2011 itibari ile işsizlik bir önceki yıla nazaran 1.6 gerilemiş, buna rağmen istenilen piyasa başarısı hala sağlanamamıştır. Güçlü enflasyonist baskılar ve hızla kötüleşen cari işlemler dengesi göz önünde bulundurulduğunda, para politikasının belirlenmesi oldukça karmaşık bir hal almaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) para politikası tutumunu, görece düşük faiz oranları, geniş bir faiz oranı koridoru ve yüksek zorunlu karşılık oranlarının bileşiminden oluşacak şekilde revize etmiştir.

Pazara giriş çıkışlar kolaylaştırılmış, ortalama iş kurma süreci 6 gün ile birlik seviyesine yaklaştırılmıştır. Rekabetçi yapı korunarak, özelleştirilmelere ağırlık verilmiştir. Mali piyasalara ilişkin kararlı hükümet politikaları henüz istenilen seviyeye ulaşmamıştır. Cari açık konusu hala gündemde olmakla beraber, ithalatın ihracatı önemli oranda aşması makro istikrarın gelişimine büyük bir endişe ile bakılmasına neden olmuştur. Enflasyon hala istenilen ve kriterleri karşılayan bir seviyede değildir. Ekonomi açısından makro düzeyde ciddi bir sorun oluşturmaya devam etmektedir. Faiz hadleri hala yüksek düzeyde seyir etmektedir (AB Bakanlığı, 2011).

4.15. 2012 Yılı İlerleme Raporu:

2012 yılının ilk yarısında, yıllık bazda %3,1 oranında gerçekleşen büyüme oranıyla, büyüme hızında kayda değer bir düşüş gözlenmiştir. GSYH'nin %70'inden fazlasını oluşturan özel tüketim harcamaları (yerleşik hane halklarının) 2012 yılının ilk yarısında yıllık bazda %0,2 azalırken, 2011 yılında %18,3 oranında artış gösteren sabit sermaye yatırımları bu dönemde %3,2 oranında düşmüştür. İç talebin ortalamanın üzerinde büyüyen tek bileşeni %4,9 oranındaki artışla kamu harcamaları olduğu görülmüştür. Kamu harcamaları artışı kriterler açısından çift yönlü değerlendirilmiş olup, büyümenin önemine atıf yapılmıştır. Ayrıca Türkiye, 2012 yılında yüksek düzeyde cari işlemler açığı vermeye devam etmiştir ve bu da, Türk parasını yatırımcı güvenindeki ani bir düşüşe karşı kırılğan hale getirmektedir.

Enflasyonla mücadeleye devam edilmiş, Ağustos ayında çekirdek enflasyon %7,8 olarak kaydedilmiştir. Baz etkisinin de olumlu katkısıyla ve kısmen gıda fiyatlarındaki son dönemdeki artış nedeniyle Merkez Bankası'nın yılsonu enflasyon hedefi olan %5'i (2 puanlık tolerans aralığıyla) tutturması ihtimal dâhilindedir. 2012 Eylül sonu itibarıyla piyasalardaki enflasyon beklentisi %6,8'dir. Sonuç olarak, enflasyon yüksek seyretmeye devam etse de, 2012 ortasında, hızla artan gıda fiyatlarına rağmen, gerilediği görülmüştür (AB Bakanlığı, 2012).

4.16. 2013 Yılı İlerleme Raporu

Türkiye ekonomisinde bir önceki yılın ortalarından başlayan yavaşlama 2012 yılında da devam etmiştir. Yıllık bazda büyüme oranları, aşamalı olarak, 2011 yılının dördüncü çeyreğindeki %5,3 seviyesinden 2012 yılının son çeyreğinde %1,4 seviyesine gerilemiştir.

Mevsimsellikten arındırılmış çeyreklik veriler göz önüne alındığında, reel GSYH 2012'nin son çeyreğinde son derece düşük bir oranda artmıştır. Yıllık GSYH büyüme oranı 2011 yılındaki %8,8 seviyesinden 2012 yılında %2,2 düzeyine gerilemiştir. Ekonomideki yavaşlama, ekonominin iç talebe bağlı büyümeden ihracata dayalı büyümeye doğru yeniden dengelenmesi süreciyle aynı anda gerçekleşmiştir.

İşgücü piyasası 2012 yılına nazaran ekonomik yavaşlamaya rağmen olumlu bir seyir izlemiştir. 2013 yılının ilk altı ayındaki ekonomik büyüme artışına paralel olarak, ortalama istihdam oranı yıllık bazda %4,1 artmıştır. Buna rağmen işgücünün istihdamdan daha hızlı artması neticesinde ortalama işsizlik oranı yıllık bazda %0,4 yükselmiştir. Rekabet kriteri sağlanamamıştır çünkü işleyen bir piyasa ekonomisine rağmen, rekabet saydamlığı oluşmamıştır. Yeni kurulan işletme sayısı bir önceki yıla göre %6.7 azalmıştır.

Sonuç olarak göreceli enflasyon yüksekliği ve işsizlik gibi olumsuz gelişmelerin yanında, rekabet unsurları sağlanamadığından 2013 yılı raporu da Türkiye açısından pek olumlu sonuçlar doğurmamıştır (AB Bakanlığı, 2013).

4.17. 2014 Yılı İlerleme Raporu

Raporda Türkiye'nin 2001 krizinin ardından gösterdiği başarılı büyüme performansından bahsedilmiş ayrıca, ekonominin temellerinin güçlendiğini ve şoklara karşı dayanıklılığın arttığını teyit edilmiştir. Buna rağmen yapısal nitelikli büyük cari işlemler açığı ve göreceli olarak yüksek enflasyon rakamları, önemli ekonomik dengesizliklerin hala sürdüğünü ifade etmiştir.

Ekonomik büyüme bir önceki yıla nazaran ılımlı bir seyir izlemiş, bunda net ihracat rakamında yaşanan gelişmenin etkili olduğu belirtilmiştir. İstihdamdaki artış büyümeye paralel olmakla birlikte, işgücündeki artışı tam olarak karşılayamamaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranı artmış olsa da, son derece düşük kalmaya devam etmiştir. Ekonomik kriterler açısından işgücü istenilen seviyeye ulaşmamıştır.

Enflasyon belirgin şekilde artmış ve Merkez Bankasının hedefinden ciddi biçimde sapmaktadır. Merkez Bankası geleneksel olmayan karmaşık bir para politikası çerçevesinde çoklu hedef gözetmeyi sürdürmüş, bu durum para politikasının saydamlığını ve tahmin edilebilirliğini engellemiştir. Merkez Bankasının enflasyon hedefini tutturabilmesi için temel amaç olan fiyat istikrarına daha fazla odaklanması gerekmektedir. Kamu maliyesi performansı gelirlerdeki geçici artıştan olumlu etkilense de, harcama hedefleri aşılmaya devam etmiştir. Kamu borcunun sürdürülebilirliği korunmuştur. Kamu maliyesindeki bu gelişme kriterlerine yönelik genel anlamlı bir memnuniyetsizlik oluşturmuştur.

Sonuç olarak 2014 yılı raporu Türkiye açısından memnuniyet yaratmamıştır. Birlik ile yürütülen müzakereler de alınması gereken önemli adımlar hala devam etmektedir. Özellikle ekonomik anlamda Kopenhag ve Maastricht Kriterleri'ni karşılamada eksik yönler devam etmektedir (AB Bakanlığı, 2014).

4.18. 2015 Yılı İlerleme Raporu

Makroekonomik istikrar açısından incelendiğinde Türkiye ekonomisi son üç yılda, yıllık ortalama %3 oranında büyüdüğü görülmüştür. 2014'te güçlü bir başlangıç yapmasına rağmen tüketici kredilerinin düşürülmesini hedefleyen politika önlemleri ve faizlerdeki ani artış neticesinde GSYH büyümesi yavaşlamıştır. %2,9 olarak gerçekleşen yıllık GSYH büyümesi büyük ölçüde, geçici olarak daha rekabetçi hale gelen döviz kuru ve altın ithalatındaki hızlı düşüşten olumlu yönde etkilenen net ihracat kaleminden kaynaklanmıştır. İç talep, özellikle de yatırımlar nispeten sınırlı kalmıştır. 2015'in ilk yarısında GSYH büyümesi görece sabit seyretmiş (bir önceki yılın aynı dönemine göre %3,1) fakat bu sefer düşen petrol fiyatlarının sonucu olarak tüketim harcamaları büyümede en büyük paya sahip olmuş ve ihracat azalmıştır. Satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSYH 2014 yılında AB ortalamasının %53'ü olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin uzun süredir devam eden cari işlemler açığı çok yüksek düzeyde seyretmeye devam etmiştir. GSYH'nin %6,6'sı olarak gerçekleşen son üç yıla ait ortalama açık, G20 ülkeleri arasındaki en yüksek seviyede olduğu görülmektedir. İç talepteki düşük büyüme, ihracattaki geçici artış ve parasal olmayan altın ithalatındaki keskin düşüş neticesinde, cari işlemler açığı 2014'te bir ölçüde daralmıştır. Dolar bazında düşük seyreden ham petrol fiyatları da büyük bir enerji ithalatçısı olan Türkiye'nin lehine olmuştur.

Gerileyen petrol fiyatlarına rağmen enflasyon oranı, tek haneli yüksek rakamlarda kalmaya devam etmiştir. Bu durum makroekonomik istikrar, kaynak tahsisi ve yeniden paylaşım etkileri bakımından ciddi maliyetler yaratmıştır. Para birimindeki değer kaybı ve artan gıda fiyatları tüketici fiyat enflasyonunun 2013 yılı sonundaki %7,4 seviyesinden, 2014 sonunda %8,2'ye yükselmesine neden olmuştur. Bu rakam resmi enflasyon hedefi olan %5'in bir hayli üzerindedir. 2015'te temel enflasyon, bir önceki yılın fiyatlarına oranla çok daha düşük olan petrol fiyatlarına rağmen çok az bir miktar düşmüştür. Türk Lirası Ağustos 2015 itibarıyla son on iki ayda avro karşısında %12,9 ve reel efektif bazda da %8,2 oranında değer kaybetmiştir.

Kamu maliyesi ile ilgili olarak ise, bütçe açığının ılımlı ve kamu borcunun sürdürülebilir düzeyde kalmaya devam ettiği görülmektedir. 2014'te merkezi yönetim bütçe açığı, revize hedef olan %1,4 seviyesinin altında ve geçen yılın (%1,2) biraz üzerinde GSYH'nin %1,3'ü düzeyinde gerçekleşmiştir. Kamu gelirleri önceki yılın aynı dönemine kıyasla %9,3 oranında artarken, harcamalar yıllar sonra ilk defa nominal GSYH artışının altında %9,8 oranında artmıştır. Genel devlet borcu 2014'te miktar olarak %3,5 artarken GSYH'ye oranla %0,6 puan gerileyerek, kesinlikle sürdürülebilir bir düzey olarak kabul edilen %33,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

İş kurma süreci daha masraflı ve külfetli hale gelmiştir. Piyasadan çıkış maliyetli ve uzun süreli olmaya, iflas süreci hâlâ ağır ve verimsiz işlemeye devam etmektedir. Yeni iş kurma maliyeti ve zorluklarındaki artışa rağmen, 2014'te yeni kurulan işletme sayısı %16,3 oranında artmıştır. İş kurma süreci, yedi ayrı prosedür gerektirmekte ve ortalama 6,5 gün sürmektedir. Bir önceki yıl, kişi başı gelirin %12,7'sine denk gelen iş kurma ortalama maliyeti, 2014'te kişi başı gelirin %16,7'sine yükselmiştir. İnşaat izni alınması hâlâ külfetli ve zaman alan bir süreçtir.

5.Sonuç

Türkiye AB ilişkileri 1964 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile başlamış olup, günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. Kamuoyunda, ilişkilerin seyrine paralel olarak belirli bir tutum sergilenmiş ancak halkın yeterli bilgilendirilmemesi nedeniyle bu tutum genellikle duygusal bir yaklaşım içinde olmuştur. Zaman zaman farklı gerekçelerle tıkanan süreç, hiçbir zaman durma noktasına gelmemiştir. 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin adaylık statüsü geriye dönülemez şekilde tescil edilmiştir. Türkiye ile ortaklık ilişkisi kurulduğunda üye sayısı 6 olan Avrupa Birliği bugün 28 üyeli bir yapı haline gelmiştir.

AB'ye uyum sürecinde şu anda Türkiye'nin elindeki kazanım şimdilik sadece GB'dir. Fakat GB konusunda düşündürücü olan ise AB'nin Türkiye ile gerçekleştirdiği GB uygulamasının, AB'nin diğer hiçbir aday veya üye ülke ile uygulama yoluna gitmediği bir model olmasıdır. Türkiye dışında hiçbir ülke tam üye olmaksızın böylesine geniş kapsamlı bir ekonomik entegrasyon modeline geçmemiştir. Belki de bundan daha da önemli olan husus, AB karar alma sürecine dahil olmayan Türkiye'nin, kendisinin katılımı olmaksızın oluşturulan mevzuat ve politikaları kendi uygulamalarına birebir yansıtma yükümlülüğünü de üstlenmiş olmasıdır.

Aday ülkelere uygulanan genel ekonomi kriterleri Türkiye için de uygulanmaktadır. Kopenhag ve Maastricht Kriterleri olarak adlandırılan bu kriterler, ülkelerin ekonomi performanslarını ölçen, standartları olan ortak bir değerlendirme ölçütüdür. Makro ekonomik göstergeler ve sürdürülebilir ekonomik işleyiş farklı kriterler ile ifade edilir. Türkiye hakkında yapılan değerlendirmeler, birliğin temel ekonomik kriterleri ve ülkenin bu kriterleri özümseyip, uygulayabilme becerisine yönelik analizlerden oluşmaktadır.

Türkiye hakkında 1998 tarihinden itibaren, her yıl düzenli olarak 16 ilerleme raporu yayınlanmıştır. Her bir ilerleme raporunda, aday ülkelerin birlik tarafından belirlenen standartları karşılama oranı ölçülerek, düzeltici önlemler alınmaktadır. Kamu harcamaları, işsizlik, enflasyon, faiz hadleri, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı, rekabet edebilme gücünün yeterliliği, ortalama işletme kurum süreçleri ve süreleri, nüfus, GSMH/GSYH, demografik özelliklerin ekonomiye yansıma boyutları gibi makro ve mikro ekonomik düzeyler ilerleme raporlarında tek tek ele alınmakta ve düzeltici önlemler arz edilmektedir. Yapılan değerlendirmeler, aday ülke Türkiye'nin, özellikle işsizlik ve enflasyonla mücadele konusunda başarısız olduğu yönündedir. Özellikle enflasyon kronikleşen bir sorun halindedir. İşleyen bir piyasa ekonomisinin tüm şartları mevcut olmakla birlikte, tam ve sağlıklı işleyen bir piyasanın oluşması için makroekonomik dengesizlikler azaltılmalı ve uzun dönemli büyüme potansiyeli yakalanmalıdır. 2000'li yılların ardından Türkiye ihracatında, özellikle komşu ülkelerde yaşanan savaş sonrası yeniden inşa faaliyetleri kapsamında, önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak, özellikle ithalatın ihracatı karşılama oranı yetersiz kalınca, cari açık önlenemez boyutta artmıştır. Cari açık, hala önemli bir sorun teşkil edip, birlik raporlarında olumsuz görülen kriterlerin başında yer almaktadır. Kamu borçları sürdürülebilir düzeydedir ancak genel anlamda mali çerçevede şeffaflığın artırılmasına ilişkin bir ilerleme kaydedilmemiştir. Ortalama işletme kurma süresi AB ülkelerinden uzundur. Bu da pazara giriş çıkışların zorluğunu artırmakta, dolayısı ile rekabet boyutunda önemli ilerlemeler kaydedilmesine engel olmaktadır. Devlet yardımlarında şeffaflığın artırılmasına yönelik bir ilerleme sağlanmamış, kamu alımlarında ise uyumda genel olarak olumsuz bir seyir izlenmiştir.

Kaynakça

- Aktan, C.C. (2001) “ Türkiye Avrupa Birliği'nin Neresinde? ”, *İzmir, Ege İş Adamları Dergisi*, 2001, s. 1-25<http://makdis.pamukkale.edu.tr/TR-AB.htm> , (Erişim Tarihi: 20.11.2014)
- Arslaner, H. (2004) “ AB Entegrasyon Sürecinde Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarının Türkiye Ekonomi Politikaları Açısından Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, İzmir.
- Atan, M., Özbağ, F.(2003) “Avrupa Birliği'nin Genişleme Sürecinde Türkiye ve Diğer Aday Ülkelerin Ekonomik/Sosyal Performanslarının Karşılaştırılması”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2003/2, s. 9-27
- Acar, M. (2001) “Sihirli Anahtar Terminatöre Karşı: Avrupa Birliği Nedir, Ne Değildir?”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Nisan 2001, 2(1): s. 109-124. <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/95.pdf>
- Akçay, B. (2008) “Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye ”, *Ankara Üniversitesi Maliye Dergisi*, Sayı: 155 (Temmuz-Aralık 2008), s. 11-38
- Bilici, N. (2006) “ AB’de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye’nin Entegrasyonu’ ” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 5, No: 2 (Kış 2006) , s. 39-45
- Barış, T. (2013) “ Maastricht Yakınlaşma Kriterleri: Türkiye Ekonomisi Değerlendirmesi ”, <http://politikaakademisi.org/maastricht-yakinlasma-kriterleri-turkiye-ekonomisi-degerlendirmesi/> , 16 Haziran 2013, s. 1
- Dinan, D.(2005) “ Ever Closer Union: An Introduction to European Integration ”,3rd. Edition, 2005, s. 1-665, <https://www.riener.com/uploads/47e029fe2f724.pdf>
- Feldstein, M. (1997) “The Political Economy of the European Economic and Monetary Union: Political Sources of an Economic Liability ”, National Bureau of Economic Research,s. 1-33, <http://www.nber.org/papers/w6150>
- Kapusuz, F. (2006) “ AB Uyum Süreci'nin Türkiye Ekonomisi'ne Etkileri”,*Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, Isparta.
- Karlık, R. , Tonus, Ö. (2004) “ AB'nin Genişleme Perspektifinde Türkiye'nin Yeri” , *Türkiye İktisat Kongresi*, 05-09 Mayıs 2004, s. 1-30
- Morgil, O. (2006) “Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye'nin Uyum Süreci.”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 5, No:2 (Kış 2006) , s. 91-102
- Kesgingöz, H. (2013) “ Maastricht Kriterleri Doğrultusunda Türkiye’de Mali Disiplinin Sürdürülebilirliği Açısından Mali Kuralın Değerlendirilmesi ”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (Şubat 2013), s. 261-274
- Lake, Micheal.(2005) “A Glittering Prize or a Millstone”, 2005, s.1-171
- Resmi Gazete, 24 Temmuz 2003, Sayı 25178.<http://www.ekodialog.com/makale.indeks.html>, (Erişim Tarihi: 03.12.2014)
- AB Bakanlığı, (1998) “ Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu ”, s. 18-23, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı, (1999) “Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi 'ne İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu ”, s. 17-26, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı, (2000) “ Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu ”, s. 18-24, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı, (2001) “Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci'ne İlişkin 2001 yılı İlerleme Raporu ”, s. 33-44, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı, (2002) “ Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci'ne İlişkin 2002 yılı İlerleme Raporu ”, s. 39-51, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>

- AB Bakanlığı, (2003) ‘‘ Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu ‘‘, s. 41-51, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı, (2004) ‘‘Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 yılı Düzenli Raporu‘‘, s. 47-59, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı,(2005) ‘‘Türkiye 2005 İlerleme Raporu‘‘, s. 48-62, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı,(2006) ‘‘Türkiye 2006 İlerleme Raporu‘‘, s. 24-28, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı,(2007) ‘‘Turkey 2007 Progress Report‘‘, s. 26-31, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı,(2008) ‘‘Turkey 2008 Progress Report‘‘, s. 29-35, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı,(2009) ‘‘Turkey 2009 Progress Report‘‘, s. 33-38, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı,(2010) ‘‘Türkiye 2010 yılı İlerleme Raporu‘‘, s. 38-43, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı,(2011) ‘‘Türkiye 2011 yılı İlerleme Raporu‘‘, s. 44-50, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı,(2012) ‘‘Türkiye 2012 yılı İlerleme Raporu‘‘, s. 37-42, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı,(2013) ‘‘Türkiye 2013 yılı İlerleme Raporu‘‘, s. 18-23, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı,(2014) ‘‘Türkiye 2014 yılı İlerleme Raporu‘‘, s. 20-24, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- AB Bakanlığı, (2015) ‘‘Türkiye 2015 yılı İlerleme Raporu‘‘, s. 28-32 http://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf
- www.ekodialog.com/makaleler

AVRUPA YEREL YÖNETİMLER ÖZERKLİK ŞARTI VE TÜRKİYE

Mehmet TAMER¹

Özet

İl, belediye ve köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan kamu tüzel kişilerine yerel yönetim denilmektedir. Avrupa Konseyi tarafından 15 Ekim 1985 tarihinde imzaya açılan ve 1988 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Konsey üyesi 47 ülkeden Türkiye’de dâhil olmak üzere 42 ülkenin imzaladığı önemli bir hukuki metindir. 31 ülke metnin maddelerinin bazılarını çekince koymuştur. Türkiye’de bu ülkelerden bir tanesidir. 1985 yılında üye ülkelerin imzasına açılan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı 11 Eylül 1988 tarihinde yürürlüğe girerken, ülkemiz 21 Kasım 1988 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla “Şartnameyi” imzalamıştır. Bu çalışmamızda birinci bölümde kavramsal çerçeveye yer verilerek; yerel yönetim, yerel özerklik ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı açıklanacak, ikinci bölümde ise Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartnamesinin İçeriğine bakılacak, Üçüncü bölümde ise Türkiye’nin Şartnameye bakışı ve çekince koyduğu maddeler üzerinde durulacaktır. Çalışma, genel bir değerlendirme ile tamamlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetim, Türkiye, Avrupa Yerel Yönetim Özerklik Şartı

THE EUROPEAN CHARTER OF LOCAL SELF-GOVERNMENT AND TURKEY

ABSTRACT

Provincial, municipal and local public entities local and collective established to meet the needs of the village people is called management. Posted on October 15, 1985 by the Council of Europe opened for signature and entered into force in 1988, the Council of Europe Charter on Local Self-government, the 47-Nation Council Member Turkey signed in 42 countries, including the important legal text. Some of the text in the 31 countries with reservations. Turkey is one of these countries. In 1985 opened to the signature of member countries, the European Charter of Local Self-government as it enters into force on September 11, 1988, our country, the decision of the Council of Ministers in November 21, 1988 signed a “Specification”. In this study the first chapter giving conceptual frame of the place; local government, local Self-government European Charter of local autonomy and to be announced, in the second part will be the content of the European Local Self-government is the third chapter in the Right Turkey look of the Specifications and will focus on the items put in reservations. Work will be completed with an overall assessment.

Keywords: Local Management, Turkey, The European Charter Of Local Government Autonom.

---

¹ Öğr.Gör., Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya Meslek Yüksekokulu, Yerel Yönetimler Bölümü, tamermehmet@hotmail.com.tr

1.Kavramsal Çerçeve

1.1. Yerel Yönetim Nedir?

Ülkemizde yerel yönetimlerin temelleri 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti zamanında atılmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devletinde yeniden yapılanma sürecinde kurulan, merkezi yönetimin taşra teşkilatı modeli belediye ve il özel idaresi olarak düzenlenen yerel yönetim teşkilatı modeli ana hatlarıyla günümüze kadar gelmiştir. Günümüze kadar olan süreçte 1876, 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları yürürlükte kalmıştır. Her bir anayasa yerel yönetimlere birbirini tamamlar şekilde yer vermiş, ancak anayasalar arasında yer yer önemli farklılıklar bulunmaktadır. (Kırışik ve Sezer;2006;5)

Toplumun ihtiyacı olan tam kamusal ve yarı kamusal ve hizmetler, çeşitli ölçütlere ve faktörlere göre merkezi yönetimle yerinden yönetim kuruluşları arasında paylaştırılmaktadır. Merkeziyetçi politikalar uygulayan ülkelerde, yerinden yönetim kuruluşları var olmakla birlikte, çoğu kamu hizmeti ve bunların finansmanı merkezi yönetim kuruluşlarıncı gerçekleştirilir. Yönetim yapısı âdem-i merkeziyetçiliğe sahip ülkelerde ise, yerel ortak kamu hizmetleri kavramı geniş tutulmuştur ve bu nedenle hizmet ağırlığı yerel yönetim birimlerindedir. (Eryılmaz;2013;176)

Devlet yönetimleri, genel olarak özekten ve yerinden olmak üzere iki düzeyde gerçekleştirilmektedir. Özeksel yönetim, daha çok genel nitelikli ve soyut kararlar alır, yerel nitelikteki düzenlemelere ve ayrıntılara girmez. Yerel düzeydeki karar ve düzenlemeler ile bunların uygulanması yerel yönetimlere bırakılır. (Geray;1998;58)

Üniter devlet yapılarında yerel yönetimlerin, devletten farklı olarak kendilerine ait anayasaları, yasama gücü ve mahkemeleri bulunmaz. Yerel yönetimlerin statüleri başta anayasa ve kanunlar olmak üzere hukuki mevzuatla belirlenir. Yerel yönetimlerin her birinin kendilerine ait ismi, coğrafi alanı ve yerel topluluğu bulunur. Bu üç unsur yerel yönetimlerin “kimlik kartını” oluşturur. (Şengül;2013;12)

Yerel yönetimler, bütün ülkelerde kamu yönetiminin önemli ve vazgeçilmez unsurunu meydana getirmektedir. Bir ülkedeki yerel yönetimlerin gücü ve etkinliği, söz konusu ülkelerde demokrasinin düzeyi ile de yakın ilişkilidir. Yerel yönetimler demokrasi açısından önemli olduğu kadar, yerel hizmetlerde verimliliği ve etkinliği sağlamada da vazgeçilmez kurumlardır. (Eryılmaz;2013;171) İl, belediye ve köy gibi belli yerlerde oturanların, mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere, merkezi idarenin dışında, devletten ayrı tüzel kişilikleri bulunan, belli bir özerkliğe sahip olan, karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir. (Gözler ve Kaplan;2012;80)

Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir. Mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir. Mahalli idarelerin seçimleri beş yılda bir yapılır. Mahalli idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla kendi aralarında Bakanlar Kurulunun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezi idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır. (www.anayasa.gen.tr)

1.2. Yerel Özerklik Nedir?

Özerklik, bir toplumda demokratik hükümet etmenin gerçekleşmesinde, insan hak ve hürriyetlerin korunmasında bazı kurumlar için temel bir unsur sayılmakta, bazı hizmetlerin bu tür kurumlar aracılığıyla yürütülmesinde ülke çıkarları açısından yarar görülmektedir. Özerklik, merkezden yönetimin ve bürokratik çalışmanın sakıncalarını gidermek veya azaltmak için düşünülen bir yönetim biçimidir. Yetkilerin tek elde toplanması, kararların üst düzeylerde merkez organları tarafından alınması, yürütmeyi geciktirmekte ve hizmetleri aksatmaktadır. En azından hizmetleri yavaşlatmakta, gerçek uzmanların ve işten anlayan kişilerin görüş ve düşüncelerinin yansımaları ve isabetli kararlar alınması güçleşmektedir. Oysa özerk kuruluş temsilcilerinin yönetimde söz ve yetki sahibi olmaları sayesinde, ülke çıkarları yönünden yararlı olacak çözüm yolları bulunması olanakları doğacaktır. (Tortop;1996;3) “Yerel yönetim” ve “özerklik” kavramları yan yana getirildiğinde, genellikle merkezi devletin yerelle bırakmış olduğu inisiyatif-eylem alanı ve görece özgürleştirilmiş bir kurumsal duruma aklmaktadır. (Bayramoğlu Alada;2008;5;) Yerel özerklik, yerinden yönetim anlayışının prensip olarak kabul edildiği sistemlerde, yerel yönetimin görev ve sorumluluklarını yerine getirirken, merkezi idarenin kontrolünden bağımsız hareket edebilme yetisiyle ve kendisini merkezi idareye muhtaç duymadan yönetme kapasitesiyle açıklanmaktadır. Yerel özerklik, yerel yönetimlerin sunacakları hizmetleri belirleme ve hizmetlere ilişkin vergilendirme yapabilme hakkını içerdiğinden dolayı seçilmiş yönetim sistemini meşrulaştıran temel bir kavramdır. (Koyuncu;2000;98)

Batı dillerinde *autonomy/autonomie* teriminin karşılığı olarak Türkçe literatürde muhtariyet terimi kullanılmıştır. Günümüzde yaygın olarak özerklik terimi tercih edilmiştir. *Autonomy* terimi etimolojik olarak Yunanca “*auto*” ve “*nomos*” sözcüklerinin birleşiminden oluşmakta ve “birisinin kendi kendine yasa koyması anlamına gelmektedir. Keleşe göre yerel özerklik, “bir yerel topluluğun, yerel nitelikte olan işleri kendi başına, kendi organları eliyle görebilmesi ve buna olanak verecek kaynaklara sahip olabilmesi şeklinde tanımlayarak iki yönünün olduğunu belirtmektedir. Yerel özerkliğin birinci yönü yerel yönetimlerin merkezi yönetimle olan ilişkileriyle ilgilidir. İkinci yönü yerel yönetimlerin yerel toplulukla olan ilişkilerine yöneliktir. Bu kapsamda temsil yöntemi, seçilmiş yerel organların yerel topluluğu temsiline olanak vermektedir. (Şengül;2013;15) Yerel özerklik niteliği yerel yönetimler için hayati önemi haizdir. Bu açıdan, yerel özerklik kavramının anayasal ve yasal düzenlemeye konu edilmesi önem taşır. Ülkemizde yerel özerklik anlayışı Anayasalarımızda ve yasalarımızda açıkça düzenlenmemiştir. Ancak Anayasamızın 127/2. Maddesinde sözü edilen “yerinden yönetim ilkesi” ile yerel özerklik kurumu anayasal bir temel oturtulmuş demektir. Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde vesayet denetimi söz konusudur. Ancak, bu yetkinin özerkliği önlediğini ve anlamsız kılacak boyutlarda olduğunu söylemek gerekir. (Akın;1997;116-117)

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına göre yerel özerklik; “yasalar çerçevesinde, yerel otoritelerin kendi sorumlulukları altında bulunan ve yerel halkın hizmetlerine yönelik kamusal etkinliklerin önemli bir payını düzenleme hak ve ehliyetini ifade etmektedir. Yerel yönetim organlarının seçimle iş başına gelmesi, bu kuruluşlara demokratik ve özerk kuruluşlar niteliğini kazanmaktadır. Yerel özerklik ve yerel demokrasi işte bu seçimle iş başına gelmenin sonuçları olan kavramlardır. Özerklik, bir yerel topluluğun, yerel nitelikte olan işleri, kendi başına, kendi organları eliyle görebilmesi ve buna olanak verecek kaynaklara da sahip olabilmesidir. (Zengin;1994;196-197) Hizmette halka yakınlık ilkesinin hem Şart’ın hem Avrupa Birliği’ni kuran antlaşmanın temel ilkeleri arasında bulunmasına karşın, demokrasinin

beşiği olarak bilinen kimi Avrupa ülkelerinde bile, bu konuda bazı duraksamalar göze çarpmaktadır. (Keleş;1195;9)

Özerkliğin düzeyleri ülkelere göre farklılaşabilmektedir. Yerel yönetimlere tanınan özerklik, hukuki korumayla ilgilidir. Özerklik, anayasal düzeyde tanınabildiği gibi kanun düzeyinde de tanınabilmektedir. Özerklik kavramı birçok ülkenin anayasasına girmiştir. 1947 İtalya Anayasası'nda "özerk topluluklar", 1947 Japonya Anayasası'nda "yerel özerklik prensipleri", 1949 Alman Anayasası'nda "yönetimsel özerklik hakkı" şeklinde ifade edilmiştir. 1958 Fransa Anayasası'nda "yerel yönetimlerin serbestçe yönetimi" ifadesi özerkliğe yapılan vurgudur. Tüm bu farklı kullanımlarda yerel özerklikle anlatılmak istenen, yerel nitelikteki hizmetlerin yerel otoriteler tarafından özgürce yürütülmesi için onların yetkilerle donatılmasıdır. (Şengül;2013;16-17)

1.3. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı

Avrupa Yerel Yönetimler Yerel Özerklik Şartı'nın kabulü yolundaki çalışmalar İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın yeniden inşa süreci ile başlamıştır. 18 Ekim 1953'te Versaille'de toplanan Avrupa Komünler Meclisi Avrupa Komünal Özgürlükler Şartı'nı kabul etmiştir. 14 Ocak 1957'deki toplantısında Avrupa Konseyi bünyesindeki Yerel Yönetimler Sürekli Konferansı "yerel özerkliğin gelişimi ve savunulması" konusunda karar almıştır. (Şengül;2013;17) 1970'li yıllarda başlayan çalışmalar, 1980'li yılların ortasında somut sonuçlar vermeye başlamıştır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Dünya Özerk Yerel Yönetimler Bildirgesi ile dünya ülkelerinde ortak yerel özerklik anlayışına varmada birçok ilkedden oluşan bir çerçeve sunulmuştur. (Akın;1997;118-119) Her uluslararası sözleşme metninde olduğu gibi şart, bir giriş bölümü ile başlamakta ve burada şartı yürürlüğe koyarken üye ülkelerin yerel yönetimler konusunda besledikleri niyet ile varmak istedikleri amaçlar belirtilmektedir. (Zengin;1994;195)

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın hazırlanmasına yönelik ilk fiili çalışmalara Avrupa Konseyi bünyesinde 1980'li yılların başında başlanmıştır. (Pıtırılı;1989;59) Avrupa Konseyi bünyesinde oluşturulan ve bir uzmanlar komitesi tarafından hazırlanan Şart, 15 Ekim 1985 tarihinde üye ülkelerin imzasına açılmış ve 1 Eylül 1988 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Antlaşma 47 üye ülkenin 44'ü tarafından yürürlüğe konulmuş, 1 ülke (Andorra) imzalamış fakat onaylamamış, 2 ülke ise (Monaco ve San Marino) şartı imzalamamıştır. (www.tid.web.tr) Şart, önsöz ile birlikte 3 bölüm ve 18 maddeden oluşmaktadır. Şartın önsözünde yerel yönetimlerin her türlü demokratik rejimin temellerinden birisi olduğu belirtilmiştir. Özerk yerel yönetimlerin korunması ve güçlendirilmesi demokratik ilkelere ve yerinden yönetime dayanan bir Avrupa oluşturulmasında ayrı bir yere sahiptir. (Şengül;2013;17) Şartın amacı vatandaşlara en yakın yönetim olan ve vatandaşların günlük yaşamlarını etkileyen yerel yönetimlerin haklarının garanti altına alınması için ortak Avrupa standartları oluşturmaktır. Şart, özerk yerel yönetim ilkesinin üye ülkelerin mümkünse anayasalarında ama her halükarda iç hukuklarında yer alması zorunluluğu getirmektedir. Yetkilerin yerel yönetimlere mali kaynaklarıyla beraber devredilmesi ilkesini getiren ilk uluslararası antlaşma olan şart, aynı zamanda yerel toplulukların demokratik işleyişini de öngörmektedir. Yerindenlik (subsidiarity) olarak da bilinen bu ilke, kamu hizmetlerinin tercihen vatandaşa en yakın yönetim düzeyi tarafından yerine getirilmesi esasına dayanmaktadır. (www.tid.web.tr)

Türkiye, şartı 1988 yılında imzalamış, 3732 sayılı kanunla 1991 yılında onaylamıştır. Şart, Bakanlar Kurulunun uygun bulma kararı ile 1992 yılında yürürlüğe girmiştir.(Şengül;213;19) Bu şart ile özerk Mahalli İdare İlkesinin kanunlarda ve anayasalarda yer alması, mahalli idare birimlerinin sınırlarında mahalli halkın oyuna başvurulmadan değişiklik yapılamayacağı, mahalli idarelerin kendi iç yapılarını serbestçe belirleyebileceği, mahalli idarelerin idari denetiminin ancak kanunlara uygunluğunun sağlanması amacıyla ve kanunlarda belirlenen yöntemlerle yapılabileceği, mahalli idarelere yeterli düzeyde ve serbestçe kullanabilecekleri mali kaynakların sağlanması gerekliliği, Türkiye'nin de benimsediği önemli ilkeler arasında yer almaktadır. (Saran;1995;23)

2.Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartnamesi İçeriği

15 Ekim 1985 tarihinde imzaya açılan ve 1 Eylül 1988 yılında kabul edilen Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartnamesi üye 47 ülkeden 44'ü tarafından kabul edilmiştir. Şartname bir önsöz, üç bölüm ve on sekiz maddeden oluşmaktadır. (www.tbb.gov.tr) Şartnamenin maddeleri şunlardır:

“Madde 1

Taraflar bu Şart'ın 12 maddesinde belirtilen şekil ve ölçüde kendilerini aşağıdaki maddelerle bağlı kabul edeceklerini taahhüt ederler.

1. BÖLÜM

Madde 2

Özerk Yerel Yönetimlerin Anayasal ve Hukuki Dayanağı Özerk yerel yönetimler ilkesi ulusal mevzuatla ve uygun olduğu durumlarda anayasa ile tanınacaktır.

Madde 3

Özerk Yerel Yönetim Kavramı

1- Özerk yerel yönetim kavramı yerel makamların, kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkı ve imkânı anlamını taşır.

2- Bu hak, doğrudan, eşit ve genel oya dayanan gizli seçim sistemine göre serbestçe seçilmiş üyelerden oluşan ve kendilerine karşı sorumlu yürütme organlarına sahip olabilen meclisler veya kurul toplantıları tarafından kullanılacaktır. Bu hüküm, mevzuatın olanak verdiği durumlarda, vatandaşlardan oluşan meclislere, referandumlara veya vatandaşların doğrudan katılımına olanak veren öteki yöntemlere başvurulabilmesini hiçbir şekilde etkilemeyecektir.

Madde 4

Özerk Yerel Yönetimin Kapsamı

1- Yerel yönetimlerin temel yetki ve sorumlulukları anayasa ya da kanun ile belirlenecektir. Bununla beraber, bu hüküm yerel yönetimlere kanuna uygun olarak belirli amaçlar için yetki ve sorumluluklar verilmesine engel teşkil etmeyecektir.

2- Yerel Yönetimler, kanun tarafından belirlenen sınırlar içerisinde, yetki alanlarının dışında bırakılmış olmayan veya başka herhangi bir makamın görevlendirilmemiş olduğu tüm konularda faaliyette bulunmak açısından tam takdir hakkına sahip olacaklardır.

3- Kamu sorumlulukları genellikle ve tercihan vatandaşa en yakın olan makamlar tarafından kullanılacaktır. Sorumluluğun bir başka makama verilmesinde, görevin kapsam ve niteliği ile yetkinlik ve ekonomi gerekleri göz önünde bulundurulmalıdır.

4- Yerel makamlara verilen yetkiler normal olarak tam ve münhasırdır. Kanunda öngörülen durumların dışında, bu yetkiler öteki merkezi veya bölgesel makamlar tarafından zayıflatılamaz veya sınırlandırılmaz.

5- Yerel makamların merkezi veya bölgesel bir makam tarafından yetkilendirildiği durumlarda, bu yetkilerin yerel koşullarla uyumlu olarak kullanılabilmesinde yerel makamlara olanaklar ölçüsünde takdir hakkı tanınacaktır.

6- Yerel makamları doğrudan ilgilendiren tüm konulara ilişkin planlama ve karar alma süreçleri içinde, kendileriyle olanaklar ölçüsünde zamanında ve uygun biçimde danışılacaktır.

Madde 5

Yerel Yönetim Sınırlarının Korunması

Yerel yönetimlerin sınırlarında, mevzuatın elverdiği durumlarda ve mümkünse bir referandum yoluyla ilgili yerel topluluklara önceden danışılmadan değişiklik yapılamaz.

Madde 6

Yerel Makamların Görevleri İçin Gereken Uygun İdari Örgütlenme ve Kaynaklar

1- Kanunla düzenlenmiş daha genel hükümlere halel getirmemek koşuluyla, yerel makamlar kendi iç idari örgütlenmelerini, bunları yerel ihtiyaçlarla uyumlu kılmak ve etkin idare sağlamak amacıyla, kendileri kararlaştırabileceklerdir.

2-Yerel yönetimlerde görevlilerin çalışma koşulları liyakat ve yeteneğe göre yüksek nitelikli eleman istihdamına imkân verecek ölçüde olmalıdır; bu amaçla yeterli eğitim olanaklarıyla ücret ve mesleki ilerleme olanakları sağlanmalıdır.

Madde 7

Yerel Düzeydeki Sorumlulukların Kullanılma Koşulları

1- Yerel düzeyde seçilmiş temsilcilerin görev koşulları görevlerin serbestçe yerine getirilmesi olanağını sağlayabilmelidir.

2- Görev koşulları söz konusu görevin yürütülmesi sırasında yapılacak masrafların uygun biçimde mali tazminiyle birlikte, uygunsa, kazanç kaybının tazminine veya yapılan işin karşılığında ücret ve buna tekabül eden sosyal sigorta primlerinin ödenmesine olanak sağlayacaktır.

3- Yerel olarak seçilmiş kişilerin görevleriyle bağdaşmayacak işlev ve faaliyetler kanunla veya temel hukuki ilkelere göre belirlenir.

Madde 8

Yerel Makamların Faaliyetlerinin İdari Denetimi

1- Yerel makamların her türlü idari denetimi ancak kanunla veya anayasa ile belirlenmiş durumlarda ve yöntemlerle gerçekleştirilebilir.

2- Yerel makamların faaliyetlerinin idari denetimi normal olarak sadece kanunla ve anayasal ilkelerle uygunluk sağlamak amacıyla yapılacaktır. Bununla beraber, üst-makamlar yerel makamları yetkili kıldıkları işlerin gereğine göre yapılıp yapılmadığını idari denetimine tabi tutabileceklerdir.

3- Yerel makamların idari denetimi, denetleyen makamın müdahalesinin korunması amaçlanan çıkarların önemiyle orantılı olarak sınırlandırılmasını sağlayacak biçimde yapılmalıdır.

Madde 9

Yerel Makamların Mali Kaynakları

1- Ulusal ekonomik politika çerçevesinde, yerel makamlara kendi yetkileri dâhilinde serbestçe kullanabilecekleri yeterli mali kaynaklar sağlanacaktır.

2- Yerel makamların mali kaynakları anayasa ve kanunla belirlenen sorumluluklarla orantılı olacaktır.

3- Yerel makamların mali kaynaklarının en azından bir bölümü oranlarını kendilerinin kanunun koyduğu sınırlar dâhilinde belirleyebilecekleri yerel vergi ve harçlardan sağlanacaktır.

4- Yerel makamlara sağlanan kaynakların dayandığı mali sistemler, görevin yürütülmesi için gereken harcamalardaki gerçek artışların mümkün olduğunca izlenebilmesine olanak tanımaya yetecek ölçüde çeşitlilik arz etmeli ve esneklik taşımalıdır.

5- Mali bakımdan daha zayıf olan yerel makamların korunması, potansiyel mali kaynakların ve karşılanması gereken mali yükün eşitsiz dağılımının etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik mali eşitleme yöntemlerinin veya buna eş önlemlerin alınmasını gerektirir. Bu yöntemler ve önlemler yerel makamların kendi sorumluluk alanlarında kullanabilecekleri takdir hakkını azaltmayacaktır.

6- Yeniden dağıtılan kaynakların yerel makamlara tahsisinin nasıl yapılacağı konusunda, kendilerine uygun bir biçimde danışılacaktır.

7- Mümkün olduğu ölçüde, yerel makamlara yapılan hibeler belli projelerin finansmanına tahsis edilme koşulu taşımayacaktır. Hibe verilmesi yerel makamların kendi yetki alanları içinde kendi politikalarına ilişkin olarak takdir hakkı kullanmadaki temel özgürlüklerine hanel getirmeyecektir.

8- Yerel makamlar sermaye yatırımlarının finansmanı için kanunla belirlenen sınırlar içerisinde ulusal sermaye piyasasına girebileceklerdir.

Madde 10

Yerel Makamların Birlik Kurma ve Birliklere Katılma Hakkı

1- Yerel makamlar yetkilerini kullanırken, ortak ilgi alanlarındaki görevlerini yerine getirebilmek amacıyla, başka yerel makamlarla işbirliği yapabilecekler ve kanunlar çerçevesinde birlikler kurabileceklerdir.

2- Her devlet, yerel makamların ortak çıkarlarının korunması geliştirilmesi için birliklere üye olma ve uluslararası yerel makamlar birliklerine katılma hakkını tanıyacaktır.

3- Yerel makamlar, kanunlarla muhtemelen öngörülen şartlar dâhilinde, başka devletlerin yerel makamlarıyla işbirliği yapabilirler.

Madde 11

Özerk Yerel Yönetimlerin Yasal Korunması

Yerel yönetimler kendi yetkilerinin serbestçe kullanımı ile anayasa veya ulusal mevzuat tarafından belirlenmiş olan özerk yönetim ilkelerine riayetin sağlanması amacıyla yargı yoluna başvurma hakkına sahip olacaklardır.

II. BÖLÜM

Muhtelif Hükümler

Madde 12

Yükümlülükler

1- Her Akit Taraf, bu Şart'ın I. Bölümündeki paragraflardan en az 10 tanesi aşağıdakilerin arasından seçilmek üzere en az 20 paragrafi ile kendisini bağlı kabul etmeyi taahhüt edecektir:

Madde 2,

Madde 3, paragraf 1 ve 2,

Madde 4, paragraf 1,2 ve 4,

Madde 5,

Madde 7, paragraf 1,

Madde 8, paragraf 2,

Madde 9, paragraf 1,2 ve 3,

Madde 10, paragraf 1,

Madde 11

2- Sözleşmeye taraf olan her Devlet onay, kabul veya tasvip belgesini tevdi ederken, bu Maddenin 1. paragraf hükümlerine uygun olarak seçtiği paragrafları Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirecektir. 3- Herhangi bir Taraf Devlet, bu Maddenin 1. paragrafı hükümlerine göre Sözleşmenin henüz kabul etmemiş olduğu herhangi bir paragrafıyla veya paragraflarıyla kendini bağlı addedeceğini daha sonraki herhangi bir tarihte Genel Sekretere bildirebilir. Sonradan kabul edilen bu tür yükümlülükler, böylece bildirimde bulunan Akit Tarafın onay, kabul veya tasvip işleminin ayrılmaz bir parçası addedilecek ve Genel Sekreterin bildirim aldığı tarihten sonra geçecek üç aylık süreyi izleyen ayın ilk gününden başlamak üzere aynı etkiyi taşıyacaktır.

Madde 13

Bu Şart'ın Kapsayacağı Makamlar

İşbu Şart'ta yer alan özerk yerel yönetim ilkeleri Akit Tarafın ülkesinde mevcut bulunan yerel makamların tüm kategorileri için uygulanır. Bununla beraber her bir Akit Taraf, onay, kabul veya tasvip belgesini sunarken, bu Şart'ın yerel veya bölgesel makamların sadece hangi kategorileri için uygulanmasını öngördüğünü veya uygulama dışında bırakmayı öngördüğü kategorileri belirleyebilir. Avrupa Konseyi Genel Sekreterine daha sonra yapabileceği bildirimlerle, yukarıdakilerden başka yerel veya bölgesel makam kategorilerini de Şart'ın kapsamına dâhil edebilir.

Madde 14

Bilgi Sağlanması

Her Akit Taraf bu Şart'ın hükümlerine uygunluk sağlamak amacıyla kabul ettiği mevzuat hükümleriyle aldığı öteki önlemler konusuna ilişkin tüm bilgiyi Avrupa Konseyi Genel Sekreterine iletacaktır.

III. BÖLÜM

Madde 15

İmza, Onay ve Yürürlüğe Girme

1- Bu Şart Avrupa Konseyi üyesi tüm ülkelerin imzasına açık olacaktır. Onay, kabul veya tasvip işlemine tabi olacaktır. Onay, kabul veya tasvip belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterine tevdi edilecektir.

2- Bu Şart Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden dördünün bu Şart'la bağlı olmayı kabul ettiklerini yukarıdaki paragraf hükümlerine uygun olarak daha sonra bildirmelerinden itibaren geçecek üç aylık süreyi izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

3- Bu Şart'la bağlı olmayı kabul edeceğini daha sonra beyan eden herhangi bir üye Devlet bakımından, bu Şart onay, kabul veya tasvip belgesinin tevdi tarihinden sonra geçecek üç aylık bir süreyi izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

Madde 16

Topraklara İlişkin Hüküm

1- Herhangi bir Devlet, imzalama sırasında veya onay, kabul veya tasvip belgesini tevdi ederken bu Şart'ın uygulanacağı toprak ya da toprakları belirleyebilir.

2- Herhangi bir Devlet daha sonraki herhangi bir tarihte yapacağı ve Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne muhatap bir beyanla, bu Şart'ın uygulanma alanını beyanda belirleyeceği başka herhangi bir toprağı teşmil edebilir. Şart, bu tür topraklar için, bu beyanın Genel Sekreterin eline geçtiği tarihten sonra geçecek 3 aylık süreyi izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

3- Yukarıdaki iki paragraf çerçevesinde yapılan herhangi bir beyan, bu beyanda belirlenen herhangi bir toprak bakımından, Genel Sekretere hitaben yapılacak bir bildirim ile

geri çekilebilir. Bu geri çekme, Genel Sekreterin bu bildirimini aldığı tarihten sonra geçecek altı aylık süreyi izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

Madde 17

Çekilme

1- Herhangi bir Taraf, kendisi bakımından bu Şart'ın yürürlüğe girişini izleyen beş yıllık bir sürenin geçmesinden sonra, bu Şart'tan çekilebilir. Bu durumlarda, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine altı ay önce bildirimde bulunulacaktır. Bu tür çekilmeler, Taraf Devlet sayısının dörtten az olmaması koşuluyla diğer Taraf Devletler bakımından Şart'ın geçerliliğini etkilemeyecektir.

2- Yukarıda paragrafta belirlenen hükümler çerçevesinde herhangi bir Taraf Devlet, 12. Maddenin 1. paragrafında öngörülen sayı ve tipteki paragraflarla bağlı olduğu sürece, Şart'ın I. Bölümünün herhangi bir paragrafından çekilebilir. Herhangi bir Taraf Devlet bir paragraftan çekilerek 12.maddenin 1. paragrafının gereğini karşılamayan bir duruma geliyorsa, Şart'ın kendisinden de çekilmiş sayılacaktır.

Madde 18

Bildirimler

Avrupa Konseyi Genel Sekreteri:

a) Her imzalamayı;

b) Tüm onay, kabul veya tasvip belgelerinin tevdiini;

c) Bu Şart'ın 15. madde hükümlerine göre her yürürlüğe giriş tarihini;

d) 12. Maddenin 2. ve 3. paragraflarının hükümlerinin uygulanması çerçevesinde alınan her

Bildirim;

e) 13. Maddenin hükümlerinin uygulanması çerçevesinde alınan her bildirim;

f) Bu Şart'a ilişkin diğer herhangi bir işlem, bildirim veya yazışmayı Avrupa Konseyi üyesi

Devletlere bildirecektir.

Yukarıdaki hükümleri kabul zımında gereği gibi yetkili kılınmış aşağıda imzaları bulunanlar işbu Şart'ı imzalamışlardır. Avrupa Konseyi arşivlerinde saklanacak işbu Sözleşme, İngilizce ve Fransızca olarak ve her iki metin de aynı derecede geçerli olmak üzere, tek nüsha halinde 15 Ekim 1985 tarihinde Strasburg'da düzenlenmiştir. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Avrupa Konseyi üyesi Devletlerin her birine bu Şart'ın aslına uygun suretlerini iletacaktır.” (www.tbb.gov.tr)

3. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına Türkiye'nin Bakışı

Türkiye Şartı 1988 yılında imzalamıştır. 1991 yılında da 3723 sayılı yasa ile Türkiye Büyük Millet Meclis tarafından onaylanması uygun görüldü ve 1992'de 92/3398 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile onaylandı. (Resmi Gazete:3.10.1992-21364) Yürürlük tarihi ise 1 Nisan 1993 olarak belirlendi. Türkiye, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın bazı maddelerini onaylarken bazılarını çekince koydu. (conventions.coe.int) Türkiye, Şart'ın 2. ve 5. maddelerini, 3.,7. ve 8. maddelerinin 1 ve 2 numaralı fıkralarını, 4. Maddenin 1, 2, 3, 4 ve 5 numaralı fıkralarını, 6. maddesinin 2 numaralı fıkrasını, 9. maddesinin 1,2,3,5 ve 8 numaralı fıkraları ile 10. maddesinin 1 numaralı fıkrasını kabul etmiştir. Kanunun 2. Maddesine göre Bakanlar Kurulu, şartın diğer maddelerinin veya fıkralarının kabulünü beyana yetkili kılınmıştır. Türkiye, şartın diğer maddelerinin ortaya koyduğu düzenlemelerle kendisine bağlı tutmamış ve şartın 4/6, 6/1, 7/3, 8/3, 9/4,6,7, 10/2,3 ve 11. maddelerine çekince koymuştur. (Şengül;21-013;19-20)

3.1. Türkiye'nin Şart'ın İçinde Çekince Koyduğu Maddeler

Türkiye Şart'ın birçok maddesini onaylarken bazı maddelerine ülkemizin idari yapısını göz önünde tutarak çekince koymuştur. Bu bölümde özellikle çekince koyduğu maddeleri belirtmek gerekir. Türkiye tarafından Şart'ta çekince konulan maddeler şunlardır:

a)Yerel yönetimlere, kendilerine doğrudan doğruya ilgilendiren konularla ilgili planlama ve karar alma süreçleri içinde, olabildiği ölçüde, uygun bir zamanda ve ölçüde danışılması konusuna çekince konulmuştur/**Şart'ın 4. Maddesinin 6. Fıkrası,**

b)Yerel yönetimlerin yönetsel örgüt yapılarının kendilerince belirlenmesi ile ilgili maddeye çekince koymuştur/**Şart'ın 6. Maddesinin 1. Fıkrası,**

c)Seçimle gelinen görev yerlerinde bulunanların görevleriyle bağdaşmayacak işlev ve etkinliklerin yasayla ve temel tüzük ilkelerine göre belirlenmesi ile ilgili maddeye çekince koymuştur/**Şart'ın 7. Maddesinin 3. Fıkrası,**

d)Yönetsel denetime ancak yönetsel denetimle korunmak istenen yararlar ile orantılı olması durumunda izin verilmesi durumu ile ilgili maddeye çekince koymuştur/**Şart'ın 8. Maddesinin 3. Fıkrası,**

e)Yerel yönetimlere kaynak sağlanmasında, hizmet maliyetindeki artışların olabildiğince hesaba katılması konusu ile ilgili maddeye çekince konulmuştur/**Şart'ın 9. Maddesinin 4. Fıkrası,**

f)Dağıtılan kaynakların yerel yönetimlere verilmesinin nasıl yapılacağı konusunda kendilerine uygun biçimde danışılması ile ilgili maddeye çekince konulmuştur/**Şart'ın 9. Maddesinin 6. Fıkrası,**

g)Yapılacak mali yardımların, yerel yönetimlerin kendi politikalarını uygulama konusundaki temel özgürlüklerin ortadan kaldırılmamasına yönelik maddeye çekince konulmuştur/**Şart'ın 9. Maddesinin 7. Fıkrası,**

h)Yerel yönetimlere, ortak çıkarların korunması ve geliştirilmesi için derneklere üye olma ve uluslar arası birliklere katılma hakkının tanınması ile ilgili maddeye çekince konulmuştur/**Şart'ın 10. Maddesinin 2. Fıkrası,**

ı)Yerel yönetimlere, başka ülkedeki yerel yönetimlerle işbirliği yapma hakkının tanınması konusu ile ilgili maddeye çekince konulmuştur/**Şart'ın 10. Maddesinin 3. Fıkrası,**

j)Yerel yönetimlerin kendi iç tüzük de tanınmış olan yetkileri serbestçe kullanabilmeleri ve özerk yerinden yönetim ilkesini koruyabilmeleri için yargı yoluna başvurma hakkının tanınması ile ilgili maddeye çekince konulmuştur/**Şart'ın 11. Maddesidir.** (www.abgs.gov.tr)

Şart'ın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren geçen zaman içinde çekince konulan maddelere ilişkin Türkiye'de çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Yeni yerel yönetim kanunlarının genel gerekçelerinde kanunların oluşumunda referans alınan metinlerden birisinin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın olduğu belirtilmiştir. Yerel yönetim kanunlarının belirlenmesiyle beraber belediye ve il özel idareleri İçişleri Bakanlığı'nın izniyle yurt dışındaki yerel yönetimlerle karşılıklı işbirliği yapabileceklerdir. Diğer bir değişiklik sayesinde yerel yönetimlere kendi iç örgütlenmeleri konusunda belli düzeyde inisiyatif tanınmıştır. Kanunlarda belirtilen zorunlu birimleri dışında meclislerin kararıyla, belediye, büyükşehir belediyesi ve il özel idareleri ihtiyaca göre başka birimler oluşturabilecektir. (Şengül;2013;21)

4.Sonuç

Ülkemizde temelleri 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti zamanında atılan yerel yönetimler, halka en yakın yönetim kademesi olmaları, yerel nitelikte mahalli hizmetlerin karşılanması, kendilerine özgü bütçelerinin olması, organlarının seçimle iş başına gelmesi ve idari/mali özerkliğe sahiptirler. Ancak merkezi yönetim, yerel yönetimlerle olan ilgisini, bağı ve denetimini vesayet denetimini kullanarak yerine getirmektedir. “Şehiremaneti “ ile başlayan belediyeçilik deneyimi her geçen gün değişen koşullara bağlı olarak birtakım yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Yerel idarelerde üzerinde özellikle durulan çalışmalardan biri yerel özerkliliktir. Farklı ülkelerde değişik ifadelerle adlandırılan yerel özerklik; bir yerel yönetimin kendi işlerini kendi başına, seçilmiş kendi organlarıyla ve görevlerine orantılı kaynaklarla yerine getirmesidir. Yerel özerklik ifadesine özellikle Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şart’ında da yer verilerek, önemine vurgu yapılmıştır.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı 1985 yılında imzaya açılmış ve 1 Eylül 1988 yılında kabul edilmiş önemli bir hukuki metindir. Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve imzaya açılan metine konseye üye olan 47 ülkeden 44 tanesi onay vermiştir. Şart, önsöz ile birlikte 3 bölüm ve 18 maddeden oluşmaktadır. Şartın önsözünde yerel yönetimlerin her türlü demokratik rejimin temellerinden birisi olduğu belirtilmiştir. Özerk yerel yönetimlerin korunması ve güçlendirilmesi demokratik ilkelere ve yerinden yönetime dayanan bir Avrupa oluşturulmasında ayrı bir yere sahiptir.

Türkiye Şart’ı 1988 yılında imzalamış ve 1993 yılında yürürlüğe koymuştur. Şart’ın büyük bir bölümünü kabul etmesine rağmen Türkiye’nin idari yapısını göz önünde bulundurarak bazı maddelerine çekince koymuştur. 4. ,6., 7., 8.,9. ,10. ve 11. Maddelerine çekince koymuştur. Ancak Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şart’ının kabul edilmesinden sonra yerel yönetimler konusunda ve özellikle çekince konulan bazı maddelerinde hukuki düzenlemelere gidilmiş ve önemli adımlar atılmıştır. Metin Avrupa’daki ülkeler için önemli ve uluslararası boyutu olan bir çalışmadır. Türkiye özellikle Avrupa Birliği uyum müzakereleri çerçevesinde metne bağlı kalmaya ve çekince koyduğu maddelerde değişikliklere gitmiştir. İçişleri Bakanlığı’nın izni ile Türkiye’deki yerel idarelerin yurt dışındaki idareler ile işbirliği yapabilecek olması bunun en bariz örneğidir.

KAYNAKÇA

- Gözler, K. ve Kaplan G. (2012). İdare Hukukuna Giriş. Bursa. Ekin Yayınevi.
- Eryılmaz, B. (2013). Kamu Yönetimi. Kocaeli. Umut Tepe Yayınları.
- Şengül, R. (2013). Yerel Yönetimler. Kocaeli. Umut tepe Yayınları.
- Saran, M. U. (1995). Özerklik ve Mahalli İdareler Düzeyinde Denetim. *Türk İdare Dergisi*, (408), 21-32.
- PITIRLI, A. (1989). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı. *Türk İdare Dergisi*, (383), 59-72.
- ZENGİN, E. (1994). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye. *Türk İdare Dergisi*, (403), 195-204.
- AKIN, C. (1997). Türkiye’de Yerel Özerkliğin Anlamı. *Türk İdare Dergisi*, (414), 111-125.
- Tortop, N. (1996). Yerel yönetimler ve mali özerklik. *Çağdaş Yerel Yönetimler*,5(5), 3-13.
- Geray, C. (1998). Yerel yönetimler ve çevre. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*,7(3), 57-65.
- KOYUNCU, B. (2000). Yerel Özerklik: Modeller ve Uygulamalar. *Muğla Üniversitesi SBF Dergisi*, 1(1), 97-117.
- Alada, A. B. (2008). Türkiye’de Yerel Yönetimleri ‘Özerklik Meselesi’ Üzerinden Yeniden Düşünmek. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 17(4), 5-44.
- Keleş, R. (1995). Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Karşısında Avrupa ve Türkiye. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 4(6), 3-19.
- http://www.tbb.gov.tr/mevzuat/kanunlar/Avrupa_Yerel_Yonetimler_ozerklik_Sarti.pdf.(10 Mart 2016 tarihinde alınmıştır)
- http://www.abgs.gov.tr/files/haberler/2011/yerel_yonetimler_ozerklik_sarti.pdf.(8 Mart 2016 tarihinde alınmıştır)
- <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>.(10 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır)
- http://www.tid.web.tr/ortak_icerik/tid.web/146/11-%20murat%20zorluo%C4%9Flu.pdf.(5 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır)

BAŞARISIZLAŞTIRILMIŞ TOPLUMSAL HAREKETLER: MISIR, SURİYE VE IRAK ÖRNEĞİ

Özge YILMAZ¹

Özet

Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın göreve gelmesinin ardından Arap coğrafyasında yükselen bir trend haline gelen milliyetçilik soslu Arap sosyalizmi, Suriye ve Irak gibi ülkelerde de uzun yıllar sürecektir diktatörlüklere meşruiyet alanı yaratmıştır. Anılan ülkelerde vatandaşlara sınırlı da olsa verilen sosyal haklar, lider kültürünün güçlenmesinde ve Arap Baharı sürecine kadar devam etmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak küreselleşen dünya düzeninde ötekiyle temas kuran halklar demokratik hak taleplerini isyan noktasına taşımıştır. Bahsi geçen isyan, Mısır'da sınıfsal ve ideolojik, Suriye ve Irak'ta ise mezhepsel ve ideolojik farklılıklardan beslenen, koşullara uygun yöntemlerle siyasi düzene başkaldıran toplumsal hareketlere dönüşmüştür. Başlangıçta başarılı gözükten toplumsal hareketler, devreye mezhepsel, ideolojik ve sınıfsal faktörlerin girmesiyle parçalara ayrılmış ve Ortadoğu'nun yeniden dizaynı sürecine kanalize edilmiştir. Çalışmada bu noktadan hareketle, Mısır, Suriye ve Irak özelinde toplumsal hareketlerin ne denli başarılı addedilebileceği araştırılacak ve Arap Baharı sürecinde isyanın çıkış noktasını oluşturan demokratik hakların elde edilip edilmediği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Suriye, Irak, Toplumsal Hareketler, Arap Baharı.

THE SOCIAL MOVEMENTS THAT ARE RENDERED INEFFICACIOUS: THE EXAMPLES OF EGYPT, SYRIA AND IRAQ

Abstract

With the sauce of Arab nationalism, the Arab socialism becomes a rising trend in Arab geography after Gamal Abdel Nasser takes in charge in Egypt. It creates a legitimated space for dictatorships which take long time in the countries including Syria and Iraq. Although they are limited the social rights which are given to citizens play important role to strength the cult of leadership and its sustainability until the Arab Spring process in the countries that are mentioned above. Nevertheless, in the order of global world, the peoples that establish contact with each other carry their demands about democratic rights to the point of a riot. The riot turns to movements such as class movement and ideological movement in Egypt. In Syria and Iraq it turns to insurgent movements which are fed by ideological and sectarian differences and have the suitable methods for conditions against the political order. In the first look, these social movements are seen as successful. Yet, with the sectarian, ideological and class-based factors, they are divided and integrated to the re-organization of the Middle East. From this point of view, the assumptions about the success of social movements particularly in Egypt, Syria and Iraq will be studied in this work. Moreover, it will be tried to set forth that whether the democratic rights which create the starting point of the riots in the Arab Spring process are gained, or not.

---

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı., d.ozgeyilmaz@gmail.com

Keywords: Egypt, Syria, Iraq, Social Movements, Arab Spring.

Giriş

Ortadoğu coğrafyası Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile birlikte imparatorluk anlayışından modern devlet anlayışına geçmiş ve hükmettiği topraklarda kısa bir dönem de olsa güç boşluğu yaratmıştır. Ortadoğu toprakları; Türkiye ve İran modern devlet anlayışını benimseyerek Batı tipi laik bir yönetim oluşturmuşken, bölgede kalan diğer Arap toplulukları da emperyalist devletlere karşı verdiği mücadeleye sahne olmuştur. Bölgede yaşanan dönüşümler ve kırılma noktaları çok fazla olsa da temelde emperyalizm karşıtı mücadele ve İsrail'in Filistin toprakları üzerine kurulması olarak belirlenebilir. Buradan hareketle İsrail karşıtı sokak gösterileri ve İsrail karşıtı kimliği üzerine şekillenen silahlı mücadele bölgenin bugün dahil belirleyici faktörlerinden birisi olmuştur (Bozarlan, 2014: 47-59).

Ortadoğu coğrafyasında yer alan Arap devletleri, emperyalist güçler fiziken bölgeden çekilmesine karşın bu devletlerin etkisi altında kalan rejimler tarafından yönetilmişlerdir. Bu rejimlere alternatif olarak Baasçı anlayış ortaya çıkmış, sosyal adalet, özgürlük, bağımsızlık gibi argümanları kullanmaları sebebiyle kısa sürede popülerleşmiştir. Ancak Baasçı iktidarların argümanları ve uygulamaları laik ve demokratik olarak kabul edilse de iktidarı elde ediş biçimleri ve askerinin gelişen tüm siyasi sürece müdahil olması oluşan yeni rejimlerin de anti demokratik hale evrilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu durum bölge halklarının yoksullaşmasını, kırsal kentsel ayrımının derinleşmesini, rejimin baskıcı ve muhalefete izin vermeyen tavrı ve küreselleşen dünya düzeninde ülkelerin ve halkların etkileşimi Arap baharı, devrimi, isyanı diye tanımlanan Arap ayaklanmalarını kaçınılmaz kılmıştır (Çubukçu, 2014: 200-201).

Bu çalışmada yukarıda verilen bilgiler ışığında ilk bölümde Ortadoğu'nun Mısır' da Nasır, Suriye'de Esad, Irak'ta Saddam yönetimleriyle özdeşleşen ve egemen olduğu ilk dönemde halkın büyük çoğunluğu tarafından sahiplenilen Baasçı anlayış ve zamanla yaşadığı meşruiyet kaybı incelenecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Arap ayaklanmalarının başlangıcı ve bu ayaklanmaların nasıl toplumsal hareketlere dönüştüğüne vurgu yapılarak toplumsal taleplere değinilecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, anılan devletlerde oluşan toplumsal hareketlerin incelenecek ve ayaklanma içinde olan grupların ortak ve farklı yönleri ve birbirleriyle ilişkileri açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise incelenen ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra oluşan rejimlerin anti demokratik uygulamalarının bölge halklarında yarattığı rahatsızlık sebebiyle oluşan ayaklanmalarda dile getirilen ve ayaklanmaların da sebebini oluşturan taleplerin karşılanıp karşılanmadığı ve toplumsal hareketler arasındaki etkileşim yeni toplumsal hareketler kuramı çevresinde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Baasçı Anlayış Yükselişe Geçiyor

20. yüzyılın ilk yarısından itibaren yükselişe geçen ulus-devlet anlayışı Ortadoğu'daki manda rejimlerinin sonunu getirmiş, halklar bağımsızlık taleplerini yüksek sesle dillendirmeye başlamış ve emperyalist devletlerin uydusu haline gelen manda rejimleri yerini bağımsızlık anlayışını sahiplenilen anlayışa bırakmıştır. Ortadoğu'da bugün dahil tüm tarihsel süreçte var olan, orta sınıfın öncülüğünde özellikle kentlerde oluşan ancak kırsalda da ciddi destek bulan İslami anlayış süregelmiştir. Soğuk Savaş döneminin şartları sebebiyle iki bloktan birinde yer

almak istemediği için üçüncü yolu tercih eden ve Bağlantısızlar Hareketi'ne dahil olan, Arap milliyetçiliği ve sosyalizmi birleştirme hedefine sahip Baasçı ideoloji ortaya çıkmıştır. Arapları birleştirme ve Ortadoğu'daki yapay devletlerin zamanla ortadan kalkmasını hedefleyen bu anlayış aynı zamanda devlet kaynaklarını halkın yararına kullanmayı, devlet mülkiyetini, sosyal hizmet ve adaleti ön plana çıkaran sosyalizm anlayışını da sahiplenerek bir sentez yaratmayı hedeflemiştir. Bu vaatler ve hedefler üzerine kurulan anlayış Arap halkında bir heyecan yaratmış, bunun yanı sıra Ortadoğu'da var olan Filistin sorununda da İsrail karşıtı bir politika izleyerek tabanını ilk andan itibaren ciddi biçimde genişletmiştir (Çubukçu, 2014: 199-201).

60'lı yıllarda hakim olan Baasçı anlayış Aden ve Yemen'de de güçlenmiş ve özellikle Aden'deki eğitilmiş zümrenin ve halkın bağımsızlıkçı talepleri bölgedeki emperyal güçlerin çekilmesini sağlamıştır. Ortadoğu siyaseti bu yıllarda iki süper gücün veya Nasırcı Mısır ve aynı anlayışı sahiplenen devletlerle devrim karşıtı hanedanlıkların devam etmesini isteyen devletlerin başat aktör olduğu bir kutuplaşmaya sahne olmuştur. Irak ve Suriye de emperyal devletlerin uyduları konumundaki rejimler ve yeni bir yol olan Baasçı anlayış arasında kalmış ancak iki ülkede de Baasçı anlayış büyük oranda asker eliyle egemen olmuş ve yeni bir soluk getirmiştir (Hourani, 2009: 463-472).

Ortadoğu bölgesini diğer coğrafyalardan ayıran bir diğer özellik de birçok farklı etnik kimliğe ve dini ve mezhepsel farklılıklara ev sahipliği yapmış olmasıdır. Baasçı iktidarların meşruiyetini ortadan kaldıran etkenlerden bir tanesi de bu farklılıklar olmuştur. Arap birliği anlayışını genişletmeye çalışan Baasçı ideoloji, içerisinde Kürtler, Türkmenler, Berberiler gibi farklı kimliklere sahip olan Irak, Yemen, Suriye gibi ülkeleri olumsuz etkilemiş; yanı sıra dini ve mezhepsel farklılıklara sahip olan Suriye, Mısır, Irak gibi ülkeler de bu farklılıklardan olumsuz anlamda etkilenmiştir. Gelirin genel olarak petrolden elde edilmesi petrol, doğalgaz gibi yeraltı kaynaklarına sahip olmayan ülkeleri zaten ciddi anlamda zorlarken; bu kaynaklara sahip ülkelerde baş gösteren adaletsiz dağıtım ve yolsuzluklar zengin ve yoksul kesim arasındaki uçurumun artmasına sebep olmuş ve iktidarın meşruiyeti iyice zayıflamıştır (Hourani, 2009: 499-504).

Arap Ayaklanmaları Başlıyor

Mısır 'da gösteriler 25 Ocak 2011'de başlamıştır. Mısır'daki ilk isyan dalgası paramiliter polisin uyguladığı şiddetle, aslında küreselleşmenin yoğun olarak hissedildiği 2000'li yılların başında yaşanmıştır. Aynı yıllarda feministlerin ve emekçilerin sosyal adalet taleplerini dillendirmeye başlamaları isyanı filizlendirmiştir. Arap ayaklanmalarında atılan "Ekmek Özgürlük Sosyal Adalet" ve "Halk Rejiminin Yıkılmasını İstiyor" sloganlarından bu talepleri çıkarabiliriz. Ortadoğu'ya yeni bir soluk getiren Baasçı anlayışın ve uygulamaya çalıştığı Pan-Arap sosyalizmi ideolojisinin, emperyalist güçlerin bölgeden çekilmesinin/çekilmek zorunda kalmasının hemen ardından gelmesi halkta heyecan uyandırmış ve gelişen süreçte bölge halklarına verilen sosyal haklar diktatörlüklerin meşruiyet sağlamasına sebep olsa da Mübarek rejiminin son on yılında yavaş yavaş örgütlü hale bürünen sosyal talepler, Arap ayaklanmalarının fitilini ateşlemiştir. Diğer Ortadoğu diktatörlüklerinden farklı olmayan Mısır'da ilk dönemin sonrasında yolsuzluklar ve hukuksuzluklar baş göstermiş yanı sıra Nasır döneminde halka verilen haklar Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek dönemlerinde teker teker geri alınmıştır (Amar, 2014: 50-51).

Eğitim, altyapı, sağlık gibi alanların üzerinde belirli bir zümrenin söz sahibi olması ve devletin yaptığı mali kesintiler, 1990'a kadar görece temel haklara sahip olan vatandaşlar arasında, 2010 yılına gelindiğinde yoksulluk oranının artmasına ve okur yazar oranının azalmasına neden olmuştur. hızlı bir şekilde arttırmıştır. Sokakların kimliğine bakıldığında ekonomik taleplerle var olan işçi sınıfı, paramiliter güçlerin cinsel şiddetine karşı kadınlar, sosyal hak talepleriyle solcular, liberaller, Müslümanları (bu Müslümanlar İslamcı liderlerin sağduyu çağrılarına kulak asmayan genç yeni kuşak İslamcılardır) görmekteyiz. Aynı zamanda bu dönemde emek örgütlerinin (işçi ve memur) bir çatı altında toplanması isyan sürecinde sınıfsal taleplerin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bu dönemde ortaya çıkan Hristiyan kitle egemen anlayışı sahiplenilen kiliseye karşı bir grup, Müslüman kitle ise Vahhabi -Selefi çizgideki anlayış tarafından dinin siyasallaştırılmasına karşı bir grup olarak tanımlanabilecektir (Amar, 2014: 53-57).

Suriye'de Arap ayaklanmalarının etkisi, Esad rejiminin Tunus ve Mısır'daki isyan dalgasının Suriye'de bir yankı bulmadığını açıklamasının hemen ardından başlamıştır. Ayaklanma Suriye'nin yoksullarının yoğunluklu olarak yaşadığı, kuraklığın baş gösterdiği ve devletin yeterince hizmet ve yatırımda bulunmadığı Dera bölgesinde olmuştur. Bu yönüyle Mısır'dan farkı olmayarak, sınıfsal, ideolojik ve ekonomik sebeplere dayandığı görülmektedir (Pinto, 2014: 292-305). Bu etkenlerin yanında Irak'ta uzun süre iktidarı elinde bulunduran, iktidarın Şiiler lehine el değiştirmesiyle birlikte öfkelenen Sünni toplumun, Suriye'de ise devlet bağımsız olduğundan beri siyasal alanda ve devletin yönetim kademelerinde yer alamayan Sünni çoğunluğun varlığının, bu iki ülkenin coğrafi yakınlığı sebebiyle isyana mezhepsel argümanların da dahil olmasına yol açtığı düşünülmektedir.

Irak'ta Tahrir meydanında başlayan protestolar barışçıl olmakla birlikte, talepler arasında yolsuzlukların son bulması, hukuksuzca tutuklanan gazeteci ve avukatların bırakılması, gizli hapisane denilen yerlerin incelenmesi gibi demokratik talepler ve çalışma koşullarının zorluğu ve ücretlerin azlığı hususlarında koşulların iyileştirilmesi gibi ekonomik talepler vardır. Bu talepleri dile getiren göstericilerin kimlikleri de talepler gibi farklılıklara sahiptir. Bu kimliklere, öğrenciler, kadınlar, işçiler ve dahil oldukları sendikalar, Sünni gruplar ve Kürtleri örnek gösterebiliriz (Zangana, 2014: 408-413).

Yeni Toplumsal Hareketler Ortadoğu'da

Mısır'da Müslüman Kardeşler'in yeni bir soluk getirme ve talepleri karşılama vaadiyle seçimle iktidara gelmesinin ardından, isyanın başlangıcında farklı kimliklerin çeşitli taleplerini dile getirdiği isyan hareketi artık parçalara bölünmüştür. Mısır artık iki tarafın olduğu bir mücadele alanı olmaktan çok uzaktadır. İktidarın mevcut ve giderek artan baskısından çekinen Hristiyanlar artık eskisi kadar meydanlara inmemektedir. Sınıfsal ve demokratik taleplerin karşılanmaması da Mısır'ı zamanla Mursi yanlıları, halk ve devletin güvenlik güçleri şeklinde 3 gruba ayırmış ve sürecin gidişatından tedirgin olan Hristiyan kitle SKYK (Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi)'ya Mursi'ye göre daha laik olması sebebiyle destek vermişlerdir. Böylece ilk kopuşlar başlamıştır. Bundan sonraki süreçte ekonomik talepler göz ardı edilerek temel sosyal hakların mücadelesine girilmiştir. Süreç halk tarafından ileriye değil geriye gidiş olarak yorumlanmıştır (Amar, 2014: 57-70).

Suriye ve Irak'ta da isyanın ilk dalgasını oluşturan yoksullara daha sonra memurlar, kadınlar, üniversite mezunu işsiz gençler, öğrenciler, Aleviler, Hristiyanlar, Sünni

Müslümanlar gibi birçok farklı temelden gelen unsurlar dahil olmuştur. İlerleyen süreçte bu unsurların pek çoğunun isyanın Sünni gruplar tarafından kontrol edilmesine yönelik kaygısı sebebiyle çekilmesi, sokakları tamamen Sünni Müslüman karakterine bürünmüş ve burada da tıpkı Mısır'da olduğu gibi rejimin yeni oluşacak düzene göre daha laik oluşu Alevi ve Hristiyan kitleyi sokaklardan çekilmeye ve Esad yönetimini desteklemeye mecbur bırakmıştır (Pinto, 2014: 292-305, Zangana, 2014: 410-421).

Sonuç

Ortadoğu coğrafyasında var olan devletler egemene karşı mücadele üzerine kurulduğu için halklar tüm öteki kimliklerine rağmen devletlerin demokratik ya da antidemokratik olmasını hiçe sayarak devlet etrafında kenetlenmişler ve rejimi sorgulamaya girişmemişlerdir. Soğuk savaş dönemi içinde de ya iki bloktan birine ya da üçüncü yol olan Bağlantısızlar hareketine dahil olmuşlardır. SSCB'nin yıkılma sürecine kadar bir dış düşmanın varlığı, rejimin antidemokratik olması sorunu karşısında kayda değer bir mücadelenin olmaması durumunu doğurmuştur. 1991 yılında Sovyetlerin yıkılması ile birlikte tek ya da çok kutuplu olarak tanımlanan yeni bir dünya düzenine geçiş, toplumsal hareketler bağlamında yeni bir perspektif yaratmıştır. Yeni toplumsal hareketler olarak tanımlanan kuram çerçevesinde öteki kimliğine sahip olanlar, devletin yapısı karşısında dayatılanı reddedip kendi alternatiflerini üretmek için kendi mücadele alanını oluşturmuşlardır. Üretilen alternatif için verilen mücadelenin en yoğun hali, kendi egemenine karşı yürütülen Arap Baharı ya da Arap Uyanışı sürecinde karşımıza çıkmıştır.

Halkların talepleri devletlerin meşruiyet sorununu doğurmuştur. Artık yeni bir sisteme ihtiyaç duyulduğu aşikar hale gelmiştir ancak oluşturulması istenen yeni düzenin nasıl sağlanacağı başka bir soruyu gündeme getirmektedir. İşte tam bu noktada farklı mücadele yöntemleri ortaya çıkmıştır. Başlangıçta barışçıl başlayan gösteriler egemen tarafından meşruiyetin değil otoritenin düzeni sağlaması için şiddet kullanmasıyla kendi tepkiselliğini doğurmuş ve zaman zaman öteki kimliği altında bulunan kitlelerin de barışçıl yöntemlerin dışında şiddeti araç olarak kullanmalarına sebep olmuştur. Bugün Suriye'de ve Irak'ta muhaliflerin amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları araçların yoğunluklu olarak silah olması böyle görülmelidir. Barışçıl yöntemlerle mücadele eden Mısır'da ise iktidar değişikliği ile görece bir kazanım sağlansa da taleplerin karşılanmayışı kitleleri umutsuzluğa sürüklemiş ve bugün sokaklar 2011 ile karşılaştırıldığında çok daha cılız kalmıştır.

Irak ve Suriye'de kimin kazandığı kimin kaybettiği bilinmemektedir. Ancak özellikle Suriye'de devam eden mücadelede en önemli aracın silah olması, Batı'nın eline İslamofobi kozunu vermesi ve egemenin mağduru oynayabileceği argümanlara sahip olmasının yanı sıra muhalif kitlelerin bir kısmının meşruiyetini de ortadan kaldırmıştır. Irak'ta da benzer bir sonuç olmakla birlikte bunun yanı sıra mücadele alanının parçalanmasına ve egemenin ülkenin dizaynını istediği biçimde şekillendirmesine olanak tanımıştır. Mısır'da da başlangıçta var olan büyük kitlelerin isyanı sonuçları açısından yetersiz olması sebebiyle umutsuzluğu doğurmuş ancak meşruiyet kaybına uğramamıştır. Ancak mücadele henüz sonuçlanmamıştır. Bahsi geçen üç ülkede de dönemsel olarak değişkenlik gösteren farklı araçlar kullanılarak şekillendirilen mücadele ciddi bir kazanım sağlamamış olsa da kazananın halklar olup olmadığı henüz belirlenememesi, mücadelenin ve umudun bitmediğini göstermektedir. Çalışmada bahsedilen ve ortaya konmaya çalışılan temel nokta Ortadoğu'da oluşan yeni toplumsal hareketlerin çok parçaya ayrılmış olmasının başarıya ulaşılmasını sekteye uğratmış olduğu ve Irak, Suriye ve Mısır özelinde ciddi bir başarı sağlanamadığıdır.

Kaynakça

- Amar, P., “Mısır”, *Arap Baharı'ndan Kesitler: Yeni Ortadoğu'yu Anlamak*, der. Paul Amar ve Vijay Prashad, İstanbul: İntifada Yayınları, 2014
- Bozarlan, H., “Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi”, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014
- Çubukçu, M., “Arap Baharı'nda Başlangıç ve Kırılma Noktaları”, *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm*, der. Y. Doğan Çetinkaya, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014
- Hourani, A., “Arap Halkları Tarihi”, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009
- Pinto, P. G. H., “Suriye”, *Arap Baharı'ndan Kesitler: Yeni Ortadoğu'yu Anlamak*, der. Paul Amar ve Vijay Prashad, İstanbul: İntifada Yayınları, 2014
- Zangana, H., “Irak”, *Arap Baharı'ndan Kesitler: Yeni Ortadoğu'yu Anlamak*, der. Paul Amar ve Vijay Prashad, İstanbul: İntifada Yayınları, 2014

BELEDİYE PERSONELİNİN SORUNLARINA YÖNELİK BİR ALAN ÇALIŞMASI: HATAY BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Mehmet TAMER¹

Özet

Ülkemizde 1982 Anayasasının 127. Maddesinde yerel idarelere yer verilmiştir. Yerel idareler halka en yakın yönetim birimleri olarak kabul edilmektedir. 1984 yılında İstanbul, Ankara ve İzmir vilayetleri ile beraber ülkemizde ilk defa büyükşehir belediyesi uygulaması başlamıştır. 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı yasa ile beraber 14 vilayet büyükşehir olmuştur. Hatay'da bu illerden bir tanesidir. Bu çalışmamızda yerel yönetim ve büyükşehir kavramlarını irdeledikten sonra genel olarak belediye personelinin sorunları üzerinde durulmuş olup, Hatay Büyükşehir Belediyesi personeli ile yapılan anketle, belediye personelinin sosyal ve ekonomik yapısı ölçülmeye çalışılmış ve anket sonuçları üzerinden genel bir değerlendirme yapılarak, çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetim, Hatay, Belediye Personeli,

A FIELD STUDY FOR THE ISSUE OF MUNICIPAL STAFF: HATAY MUNICIPALITY

Abstract

Our country is given to local authorities under Article 127 of the 1982 Constitution. Local authorities are considered as management units to the public. In 1984, Istanbul, Ankara and Izmir provinces, along with our country began implementation of the first metropolitan municipality. 6360 Metropolitan law enacted in 2012 with 14 provinces became. Is one of the provinces in Hatay. In this study, we scrutinize the concepts and Metropolitan local government after the general focused on the problems municipal staff, with the staff of the Metropolitan municipality of Hatay surveys of municipal staff and a re being made to measure the social and economic structure based on a general assessment on the results of the survey, the study was terminated.

Keywords: Local Management, Hatay, Municipal Staff

1. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde yerel yönetim ve büyükşehir kavramları açıklanacak ve yerel yönetimlerin özellikleri ile büyükşehir belediyelerinin ortaya çıkışı irdelenecektir.

1.1. Yerel Yönetim

Yerelde her türlü kamu hizmetlerinin, yerinden yönetim birimlerince yürütülmesi ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelere daha uygun düşmekte ve daha demokratik bir görünüm sergilemektedir. Birçok demokratik sistemde sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar

¹ Öğr.Gör., Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya Meslek Yüksekokulu, Yerel Yönetimler Bölümü, tamermehtem@hotmail.com.tr

nedeniyle kamu yönetimi yerinden yönetim ilkesine uygun bir şekilde yapılandırılmıştır. (Parlak, 1998, s.76) Türk Kamu Yönetimi tarihine ve literatürüne bakıldığında merkeziyetçilik ve yerellik arasındaki tercihlerin oluşumunda, kamu hizmetlerinin etkili, verimli ve kaliteli yapılmasına ilişkin olarak temel göstergelere dayalı araştırma sonuçlarından elde edilen verilerin değil, ideolojik konum, eğitim düzeyi, mesleki statü, siyasal durum, ekonomik ve sosyal çıkarlar ile coğrafi, dönemsel ve güncel gelişmelerin etkili olduğu görülmektedir. (Mahmutoğlu, 2011, s.145) Ayrıca yerel yönetimler ve kentler modern çağlarda, ekonomik kalkınma ve çevresel koruma ile modern insanın evi olma özellikleriyle sürdürülebilir kalkınmanın da merkezi konumundadır. (Palabıyık, 2005, s.616)

Yerel yönetimler, bütün ülkelerde kamu yönetiminin önemli ve vazgeçilmez birimleridir. Bu birimler; bir yandan yerel halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, temizlik, kanalizasyon, çöp toplama, ulaşım gibi hizmetleri yerine getirirken, diğer taraftan ülke kalkınması açısından büyük öneme sahip olan eğitim, sağlık ve altyapı gibi pek çok önemli çalışmalar da yapmaktadırlar. (Ulusoy ve Akdemir, 2009, s.260) Kamu hizmetlerinin daha etkin ve verimli üretilebilmesi ve hızlı bir biçimde vatandaşlara ulaştırılması sürecinde bu anlamda yerel yönetimlerin rol ve sorumlulukları artmıştır. Bir başka ifadeyle, yerel hizmetlerin üretilmesi ve tüketilmesi sürecinde yerel yönetimler daha aktif rol oynamaya başlamışlardır. (Tunçer, 2012, s.287) Yerel yönetimlerin, kendilerine ait bütçesinin olması, karar organlarının seçimle iş başına gelmesi ve halka en yakın özerk kuruluş olması münasebetiyle önemli idareler olduğunu söylemek mümkündür.

Yerel yönetimler özellikle yerel kaynakları kullanarak, yerel ihtiyaçları temin etmek amacıyla kurulan idare birimleridir. Yerel yönetimler aynı zamanda demokrasinin uygulanma aracı olan idari bir kurum niteliğindedir. Üniter devlet yapısı bulunan Türkiye'de yönetim yapısı merkezi ve yerel yönetim şeklinde örgütlenmiştir. Anayasa merkezi idare teşkilatı olarak, illeri ve illerin kademeli bölümlerini (ilçe ve bucak) sayarken, yerel idareleri de il özel idareleri, köyler ve belediye olarak ortaya koymaktadır. Yerel yönetimler, "yerinden yönetim" ilkesi göre yönetilmektedir.

Yerel yönetimlerin birtakım özellikleri mevcuttur. Bu özellikler kısaca şöyledir:

-Yerel yönetimler; il, belediye ve köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan kamu tüzel kişileridir.

-Yerel yönetimlerin karar organları seçimle belirlenir.

-Yerel yönetimlerin görev ve yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir.

-Merkezi yönetim, yerel yönetimler üzerinde idari vesayet yetkisine sahiptir.

-Yerel yönetimler seçimle iş başına gelir.

-Yerel yönetimlerin seçimleri 5 yılda bir yapılmaktadır.

-Yerel yönetimler kendi aralarında birlik kurabilir, yetkiyi bakanlar kurulu vermektedir.

-Yerel yönetimlerin mali işlemleri Sayıştay tarafından denetlenir. (Eryılmaz, 2013, s.179)

1.2. Büyükşehir Belediyesi

Dünyanın her yerinde hızlı bir kentleşme süreci yaşanmakta ve nüfus büyük şehirlere doğru göç etmektedir. Büyükşehirler yüksek nitelikte çaba ve koordinasyon gerektiren faaliyetlerin yapılmasında avantajlı konuma sahiptirler ve ulusal ve uluslar arası siyasi, ekonomik ve kültürel kurumlarının merkezlerinin bulunduğu yerlerdir. (Şengül, 2013, s.113) Belediyelerin yönetim sistemimiz içerisinde yaklaşık 150 yıllık bir geçmişi vardır. Türkiye de tüm hukuki kriterlere sahip gerçek anlamdaki belediyelerin ortaya çıkması ilk olarak 1930 yılında olmuştur. Hemen arkasından 1580 Sayılı Belediye Kanunu, ülkemizdeki belediyeçilik deneyimine önemli katkılar sağlamış ve yerini 75 yıllık bir uygulamadan sonra 3 Temmuz 2005 tarihinde kabul edilen 5393 Sayılı Belediye Kanunu'na bırakmıştır. Bu kanun kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması sürecinde belediye yönetimine önemli yenilikler getirmiştir. (Eryılmaz, 2012, s.192) Türkiye, büyükşehir belediyesi yönetim modeliyle ilk olarak 1984 yılında tanışmıştır. 2000'li yıllara kadar dönem dönem farklı düzenlemelerle ufak denebilecek değişiklik yapılarak, büyükşehir belediyesi sistemi işletilmeye çalışılmıştır. Ancak 2000'li yıllarla birlikte bu sistemde ciddi değişiklik yapılmış ve değişim süreci çeşitli unsurlar üzerinden on yıla yayılmıştır. (Zengin, 2014, s.95)

Büyükşehir (metropolis) ve Yunanca asıllı Metro (ana, asıl) ve polis (kent) sözcüklerinden oluşmuş ve ilkin Antik Yunan kent devletlerini tanımlamak için kullanılmıştır. (Şahin, 2014, s.157) Metropoliten kent ya da ülkemizdeki daha yaygın kullanımıyla büyükşehir, hem sosyo-ekonomik bir olgu, hem fiziki bir büyüklük, hem de yasal bir tasarruf olduğu söylenebilir. Büyükşehir belediye modeli, temelde metropoliten nitelikli alanlar, büyükşehir alanları veya belli bir büyüklüğün üzerindeki kentsel alanlar için öngörülmektedir. (Yıldırım vd., 2015, s.206) Ülkemizdeki büyükşehir modeline ve uygulamasına baktığımızda iki temel eksen de açıklanması gerekmektedir. **Birincisi, modelin temel kurgusudur.** Bu bağlamda üst kademe ile alt kademenin model içindeki konumu, ağırlığı ve aralarındaki ilişkilere bakmak gerekmektedir. **İkincisi ise bu modelin uygulanacağı mekandır.** Mekan bağlamında, büyükşehir belediyesinin hangi kentlerde ya da illerde ve kentin/ilin neresinde kurulacağı, ayrıca büyükşehir sınırlarındaki genişletme üzerinde durulmalıdır. Özellikle vurgulamak gerekir ki, bu iki temel eksen birbiriyle ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle birinde yapılacak temel bir değişiklik, diğesinde de bazı uyarlamaların yapılmasını gerektirmektedir. (Arıkboğan, 2012, s.4)

Ülkemizde 1984 yılında ilk olarak Ankara ve İstanbul'da uygulamaya koyulmak üzere Büyükşehir kanunu çıkarılmış ve 1984 yılı 3030 sayılı Büyükşehir belediye kanunu 2004 yılına kadar yürürlükte kalmış ve daha sonra yerini 2004 yılı 5216 sayılı kanununa bırakmıştır. Sekiz yıllık bir uygulamadan sonra 2012 yılında 6360 sayılı yeni Büyükşehir belediye kanununun kabul edilmesiyle 5216 sayılı kanun da yürürlükten kaldırılarak toplam 30 Büyükşehir belediyesinin ülke sınırlarımız içinde varlığı resmen kabul edilmiştir. (Atmaca, 2013, s.169) 6 Aralık 2012 tarihinde "6360 Sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" yasalaşmıştır. Toplam 37 maddeden oluşan kanunun 2 tane de geçici maddesi bulunmakta ve birçok kanunda değişiklik gerçekleştirilmektedir. Bu yasa ile 29 büyükşehir belediyesinde il özel idareleri kaldırılmış, 1592 belediye ve 16.082 köy kapatılmış, mahalleye dönüştürülmüş ve 26 yeni ilçe kurulmuştur. (İzci ve Turan, 2013, s.119) Daha sonra Ordu ili de dahil edilerek 14 büyükşehir kurularak, ülkemizde büyükşehir belediye yönetimi sayısı 30 olmuştur.

Bu yasa ile beraber büyükşehirde yaşananları kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür;

- 13 il daha sonra Ordu eklenerek 14 il büyükşehir olmuş ve ülkemizde büyükşehir sayısı 30'a yükselmiştir.
- Birçok yeni ilçe kurulmuştur.
- Büyükşehir olan illerde il özel idareleri kapatılmıştır.
- Yatırım İzleme ve Koordinasyon Birlikleri kurulmuştur.
- Bütün büyükşehirlerin mülki sınırları il mülki sınırı olmuştur.
- Bu illerde köy yönetimleri kaldırılmış ve köyler mahalleye dönüştürülmüştür.
- Aynı şekilde tüm belde belediyeleri kapatılmış ve bu belediyeler o ilçenin mahallesi konumuna getirilmiştir.

1.3.Hatay Büyükşehir Belediyesi

Hatay, Türkiye'nin en eski yerleşim yerlerinden biridir. Araştırmacılar, eldeki bilgilere göre yörenin iskân tarihinin M.Ö. yüzbinli yıllara rastlayan orta paleolitik döneme kadar uzandığını ifade etmekte, bunun 2,5 milyon yıl öncesine kadar uzanabileceğini belirtmektedirler. 1954-1966 yılları arasında Altınözü, Şenköy, Antakya ve Çevlik'te yapılan araştırmalarda elde edilen ve M.Ö. 100000-40000 yılları arasında tarihlenen bulgular orta paleolitik dönem özellikleri taşımaktadır Kararları çok esaslı temellere dayanır. Sürekli okur, yapacağı işe başlamadan önce, amacını çok iyi belirler. (www.hatay.bel.tr)

6 Aralık 2012'de resmi gazetede yayımlanan 6360 Sayılı Yasa ile büyükşehir statüsüne geçmiştir. Büyükşehir olmadan önce 11 ilçe ve 1 merkezden oluşan Hatay, büyükşehir olduktan sonra 15 ilçeye sahip olmuştur. Hatay, Türkiye'nin en kalabalık on üçüncü ili ve 2014 yılı nüfus verilerine göre 1.519.836 nüfusa sahiptir. İskenderun, Antakya, Kırıkhan, Dört Yol, Arsuz ve Payas Hatay ilinin bazı ilçeleridir. İlde Amik Ovasına bağlı olarak yüksek oranda tarım yapılırken, İskenderun Limanı ve Payas ilçesinde yer alan Demir çelik Fabrikası kente ayrı bir canlılık ve ekonomik anlamda bir kazanç sağlamıştır.

1.Cinsiyetiniz nedir?

Bay	% 58
Bayan	% 42
Toplam	% 100

Çalışma yaptığımız Hatay Büyükşehir Belediyesinde çalışmamızdaki sorularımıza cevap veren personelin oranına baktığımızda erkelerin yarıdan biraz fazla olduğunu söylemek mümkündür.

2.Yaşınız kaçtır?

15-25	%5
26-40	%49
40 ve üstü	%46
Toplam	%100

Anketimize katılan personelin yaş aralığında büyük bölümünün 26 yaş ve üstünde olduğu görülmektedir. 26 yaşın altındaki personel sayısı sadece % 5 'tir.

3.Medeni durumunuz nedir?

Evli	%67
Bekar	%33
Toplam	%100

Çalışma yaptığımız personelin medeni durumunu incelediğimizde evli personel sayısının bekar personel sayısının iki katından fazla olduğu görülmektedir.

4.Aylık Ortalama geliriniz ne kadardır?

0-2000TL	%6
2000-4000TL	%77
4000TL ve üstü	%17
Toplam	%100

Çalışan ve anketimize katılan personelin aylık gelirlerine baktığımızda 4/3 lük kısmının maaşının 2000TL ile 4000TL arasında olduğu görülmektedir. Diğer 4/1 kısmı ise aylık geliri 4000TL nin üstünde ve 2000TL nin altında geliri olan personel oluşturmaktadır.

5.Çalıştığınız işinizden memnun musunuz?

Evet	%89
Hayır	%11
Toplam	%100

Anketimize katılan personele işlerindeki memnuniyeti sorduğumuzda çok büyük bir kısmı işlerinden memnun olduklarını dile getirmektedir.

6.Çalışma saatleriniz aileniz ve diğer sosyal ve kültürel aktivitelere zaman ayırmanıza yetiyor mu?

Evet	%71
Hayır	%19
Toplam	%100

Personelin önemli bir bölümü çalışma saatlerinden memnun oldukları gözlenmekte ve iş saati dışında ailesi ve yakınları ile diğer sosyo-kültürel faaliyetlere vakit ayırabildiklerini göstermektedir.

7.Aylık kazancınız temel ihtiyaçlarınızı karşılamaya yetiyor mu?

Evet	%58
Hayır	%42
Toplam	%100

Personelin yarıdan fazlası kazandığı maaşı ile temel ihtiyaçlarını karşıladığını ortaya koyarken bununla beraber ciddi bir kısmı da karşılayamadığını dile getirmiştir.

8.Beledyedeki işiniz dışında herhangi bir iş yapıyor musunuz veya ek bir geliriniz var mı?

Evet	%13
Hayır	%87
Toplam	%100

Çalışmamıza katılan personelin önemli büyük bir kısmı başka bir iş yapmadığını ve ek bir gelirin olmadığını ortaya koymuştur. %13 bir kısım ise ek bir kazan ve iş yaptığını söylemiştir.

9.Kendiniz dışında evde herhangi biri (eş, çocuk vb.) çalışıyor mu?

Evet	%51
Hayır	%49
Toplam	%100

Personele evinizde başka bir çalışan var mı diye sorduğumuzda oranın yarı yarıya olduğu görülmüştür. Yarısında çalışan başka bir aile ferdi varken diğer yarısında olmadığı görülmüştür.

10.Oturduğunuz eviniz size mi ait?

Evet	%61
Hayır	%39
Toplam	%100

Anketimize katılan personelin yarısından fazlasının kendi evinde oturduğu %39 lık kısmı ise oturdukları evlerinin kendilerine ait olmadığını söylemiştir.

11.Kendinize ait bir otomobiliniz var mı?

Evet	%63
Hayır	%37
Toplam	%100

Ankete katılan personelin 5/3 lük kısmı kendilerine ait bir otomobilleri olduğunu söylerken 5/2 lik kısmı otomobillerinin olmadığını söylemiştir.

12.Aylık geliriniz temel ihtiyaçlar dışında özel ihtiyaçlarınızı karşılıyor mu?

Evet	%33
Hayır	%67
Toplam	%100

Personelin önemli ve fazla bir bölümü maaşlarının sadece temel ihtiyaçlar için kullandıklarını ve özel ihtiyaçlarını karşılamadığını dile getirmektedir.

13.Çalıştığınız kurum size iş motivasyonunu arttıracak herhangi bir etkinlik(gezi, yemek, kutlama vb.) yapıyor mu?

Evet	%42
Hayır	%58
Toplam	%100

Anketimize katılan personelin yarıdan fazlası kurumlarının kendileri için işe bağlılığı ve motivasyonu arttıracak herhangi bir etkinlik yapmadığını dile getirirken, yarıdan biraz altındaki kısım böyle bir etkinlik yapıldığını belirtmiştir.

14.Çalıştığınız kurumunuzdan maşınız dışında size herhangi bir ek ödeme(prim, mesai, ödül vb.) alabiliyor musunuz?

Evet	%62
Hayır	%38
Toplam	%100

Anketimize katılan personelin yarıdan fazla kurumlarında maaş dışında bir ek ödeme aldığını dile getirirken, %38lik kısmı böyle bir gelir sahibi olmadığını söylemiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Birçok demokratik sistemde sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar nedeniyle kamu yönetimi yerinden yönetim ilkesine uygun bir şekilde yapılandırılmıştır. Yerel yönetimler, bütün ülkelerde kamu yönetiminin önemli ve vazgeçilmez birimleridir. Bu birimler; bir yandan yerel halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, temizlik, kanalizasyon, çöp toplama, ulaşım gibi hizmetleri yerine getirirken, diğer taraftan ülke kalkınması açısından büyük öneme sahip olan eğitim, sağlık ve altyapı gibi pek çok önemli çalışmalar da yapmaktadırlar. Yerel yönetimlerin, kendilerine ait bütçesinin olması, karar organlarının seçimle iş başına gelmesi ve halka en yakın özerk kuruluş olması münasebetiyle önemli idareler olduğunu söylemek mümkündür. Yerel yönetimlerin karar organları seçimle belirlenmesi, yerel yönetimlerin görev ve yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir. Merkezi yönetim, yerel yönetimler üzerinde idari vesayet yetkisine sahiptir. Yerel yönetimler seçimle iş başına gelmekte ve yerel yönetimlerin seçimleri 5 yılda bir yapılması gibi bazı özellikleri mevcuttur. Önemli bir yerel yönetim birimi de büyükşehir belediye yönetimidir. Büyükşehirler yüksek nitelikte çaba ve koordinasyon gerektiren faaliyetlerin yapılmasında avantajlı konuma sahiptirler ve ulusal ve uluslararası siyasi, ekonomik ve kültürel kurumlarının merkezlerinin bulunduğu yerlerdir. Türkiye, büyükşehir belediyesi yönetim modeliyle ilk olarak 1984 yılında tanışmıştır. Günümüzde 30 tane vilayet büyükşehir statüsündedir.

Hatay 2012 yılındaki 6360 sayılı yasayla büyükşehir olmuş illerimizden bir tanesidir. Çalışmamızda Hatay Büyükşehir Belediyesinde istihdam edilen personelin anket sorularımız ile sosyal, kültürel ve ekonomik durumları ölçülmüştür. Genel itibariyle belediye personelinin sosyal ve kültürel alanda bazı eksikliklerin tespit edildiği gözlenmiş olup, ekonomik anlamda ise durumların orta düzeyde bazı personelin ise iyi durumda olduğu söylenebilir. Personel özellikle çalışma saatleri dışında ve tatil günlerinde bazı sosyal ve kültürel çalışmalarda eksikliği dile getirmiş bu alanın biraz daha etkin olmasını istemektedir. Bu çerçevede de Hatay Büyükşehir Belediyesinin gerekli birimleri personel için şu çalışmalara yer vermelidir:

1)Tatil günleri mesai saatleri dışında personeli işine teşvik edecek bazı programlar, sosyal aktiviteler, toplantı ve panel tarzı uygulamalar yapılabilir.

2)Çalışanın motivasyonunu arttırmak amacıyla ve bu kişiden daha fazla yararlanmak amacıyla maaş dışında bazı ödemeler (mesai, prim, teşvik vb.) yapılabilir.

3)Özellikle belediye personelinin ailesine daha fazla zaman ayırmak amacıyla farklı mesai uygulamaları yapılabilir.

4)Belediye personelinin kurumla bütünleşmesi ve kuruma bağlılığını artırmak, kurum içi barışı ve verimliliği sağlamak amacıyla bazı sosyal etkinlikler yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Arıkboğa, E. (2012). *Büyükşehir Belediye Modeli ve Reform*.
- Atmaca, Y. (2013). Optimal Belediye Büyüklüğü ve Yeni Büyükşehir Belediye Yasası. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 168-184.
- Eryılmaz, B. (2013). Kamu Yönetimi. Kocaeli. Umuttepe Yayınları.
- İzci, F., & Turan, M. (2013). Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Belediyesi Sistemine Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 117-152.
- Mahmutoğlu, A. Türkiye’de Merkezi Yönetim-Yerel Yönetimler-Mülki İdare İlişkisinin Geleceği. *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 471-472, Haziran - Eylül 2011, 143-168
- Palabıyık, H. (2005). Sürdürülebilirlik ve yerel yönetimler: Uygulanabilirliği ve ölçümü üzerine. *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-1: Reform, Hüseyin Özgür & Muhammet Kösecik (Eds.)*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Parlak, B. (1998). *Türkiye’de İl Genel Yönetimi: Sorunlar, Yaklaşımlar ve Öneriler*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmış ve yayınlanmamış Doktora Tezi, Mart 1998, Sivas,
- Şahin, Y. (2014). *Yerel Yönetim*. Bursa. Ekin Yayınevi.
- Şengül, R. (2013). *Yerel Yönetimler*. Kocaeli. Umuttepe Yayınları.
- Tunçer, P. (2012). *Değişim Yönetimi Sürecinde İnsan Kaynakları ve Performans Yönetimi*.
- Ulusoy, A., & Akdemir, T. (2009). Yerel yönetimler ve mali özerklik: Türkiye ve OECD ülkelerinin karşılaştırmalı analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 259-287.
- Yıldırım, U., Gül, Z., & Akın, S. İl Mülki Sınırı Büyükşehir Belediye Modelinin Getirdiği Yenilikler.
- Zengin, O. (2014). Büyükşehir belediyesi sisteminin dönüşümü: son on yılın değerlendirmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 72(2), 91-116.

BÜYÜME, GELİŞME VE KALKINMA BAĞLAMINDA GÜNEY KORE, BREZİLYA VE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

Adil Murat VURAL¹

Özet

Bu çalışmada OECD üyesi ülkelerden Brezilya ve Kore ile Türkiye arasındaki sanayileşme ve kalkınma stratejileri üzerinden İnsani Gelişim Endeksleri dikkate alınarak karşılaştırmalar yapılacak ve bu bağlamda değerlendirmelerde bulunulmaya çalışılacaktır. Ayrıca verili durum analizlerinden yola çıkılarak Türkiye'nin 2023 hedefleri incelenip değerlendirilecektir. Bu çalışma bir doküman incelemesidir. Doküman inceleme kapsamında OECD raporları, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 2015 yılı İnsani Gelişim raporu incelenmiştir. Bu incelemelerde kullanılan analiz yöntemi betimsel bir analizdir. Çalışmanın sonuçlarından da görüleceği üzere, İnsani Gelişim İndeksi değerleri incelendiğinde, Türkiye'nin değerlerinin Brezilya ve Kore'den ve aslında diğer tüm OECD üyesi ülkelerden daha düşük olduğu görülecektir.

Anahtar Sözcükler: OECD ülkeleri, insani gelişim indeksi

Abstract

In this study, within the OECD member countries, Brazil, Korea and Turkey will be compared and evaluated regarding the industrialization and development strategies taking into consideration of the Human Development Index. In addition, Turkey's 2023 targets will be evaluated accordingly to current situation analysis. The study is a document analysis. In the study, the OECD reports and the United Nations Development Programme (UNDP) 2015 Human Development Report were analyzed. Analysis method used in the study is a descriptive analysis. As the results of the study, based on the Human Development Index values, Turkey's index values are lower than Brazil and Korea, and actually all other OECD countries.

Keywords: OECD countries, human development index

Giriş

Toplumsal gelişme, esas olarak, potansiyelini tam olarak açığa çıkarabilmesi için toplumdaki her bireyin refahını arttırmakla ilgili bir kavramdır. Toplumun sağlıklı ve başarılı bir yapıda olabilmesi için, onu oluşturan her bireyin ve yurttaşın refahı ile bağlantılıdır. Bunun için de insana yatırım yapmak en öncelikli şeydir.

İnsana yatırım yaparken, insanların hayallerini gerçekleştirebilmelerinin önündeki engelleri kaldırmalıdır. Örneğin yoksulların her daim yoksul olacağı algısını ortadan kaldırmak gibi. Böylelikle kişisel başarıları için insanların ilerlemesine yardımcı olabilmek gereklidir. Gelişmiş toplumsal bir yapıda, her yurttaşın kendi becerilerini geliştirerek toplumsal ilerlemeye katkıda bulunabilmesi için fırsatlar sunulmaktadır. Her bir yurttaş ne kadar iyi

¹ Seyhan Belediyesi Strateji Geliştirme Müdürlüğü, mvural@seyhan.bel.tr

eğitilmiş ve refah düzeyi ne kadar gelişkin ise topluma o kadar çok faydalı olacaktır. Bunun içinde en başta belirtili üzere insana yatırım yapmak çok hayati bir önemdedir.

Toplumsal gelişme kavramını incelerken göz önünde tutulması gereken en önemli unsur, bu kavramın çok yönlü oluşudur. Yalnızca kişi başına düşen milli gelire bakılarak yapılan toplumsal gelişme çıkarımları bizi çok yanlış sonuçlarla karşı karşıya bırakacaktır. Okullaşma oranı, kişi başına düşen doktor sayısı, yoksulluk oranı, işsizlik oranı, bölgesel eşitsizlik ve gelir dağılımı gibi konuların yanı sıra insani gelişme endeksinin toplumsal gelişme kavramının açıklanmasında çok önemli bir yer tuttuğu gözden kaçırılmamalıdır. İnsani gelişim endeksi, uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi edinme, tatminkâr bir hayat yaşamak için yeterli gelir, siyasi özgürlük ve garanti edilmiş insan hakları kavramları ile açıklanmaktadır. Bu endeksin hesaplama kriterleri ise refah standardı, eğitim standardı ve sağlık standardıdır. Tüm bu sayılanlara bakıldığında, toplumsal gelişme toplumun yalnızca ekonomik gelişme değil ama bütünsel olarak gelişebilmesiyle mümkündür.

Uzun ve sağlıklı bir yaşama sahip olmak, temiz su ve yiyecek gibi temel ihtiyaçları karşılayabilmek, sosyal, siyasal ve toplumsal etkinliklere katılma, bilgiye daha fazla ulaşabilme olanağı, daha güvenli bir yaşama sahip olmak ve diğer tüm siyasal ve kültürel haklar insani gelişmenin temelleri olarak sayılabilir. (1) Bu verilere göre bakıldığında bu konularda gelişkin olan ülkelerin zaten ekonomik ve siyasal olarak da gelişkin olduklarını görebilmek mümkündür. Oysa ekonomik olarak gelişkin olmasına karşın toplumsal olarak çok geride bulunan ülkelerde bulunmaktadır. Özellikle sahip oldukları ham maddeler ve doğal kaynaklarla ekonomik gelişmelerini idame ettiren böylesi ülkelerin toplumsal gelişimde sahip oldukları düşük düzeyler, bu toplumların geleceği açısından büyük kırılmalarla yüzleşebileceği bir gerçektir.

Bu nedenle günümüzde toplumların gelişmişlik düzeyi incelenirken artık yalnızca ekonomik verilere değil ama insani gelişim endekslerine bakılmaktadır. 1990 yılından bu yana Birleşmiş Milletler bünyesinde çalışan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme - UNDP) birimi tarafından her yıl 'İnsani Gelişim Raporu' adında bir yıllık araştırma yayımlanmaktadır. Bu araştırma raporunun amacı ekonomik verilerden öte insani verilere dayanarak toplumsal gelişmenin boyutlarını göstermektir. (2)

İnsani veriler olarak tanımlanan refah, eğitim ve sağlık standartlarıdır. Bu standartlar şöyle açıklanabilir;

1. Refah standardı: 'Satın alma Gücü Paritesi' (SAGP) olarak, kişi başına düşen milli gelirin yerel geçim maliyetlerine uyarlanarak hesaplanmasıyla bulunan değer
2. Eğitim standardı: Yurttaşların eğitim - öğrenim düzeyidir. İndekste yetişkinler arasındaki okuma - yazma oranı ve okullaşma endeksi ile hesaplanır. Okuma yazma oranı endeksin hesaplanmasında üçte iki okullaşma endeksi ise üçte bir oranında hesaplanarak eğitim standardı belirlenir.
3. Sağlık standardı: Bir ülkedeki yurttaşların ortalama yaşam süresi beklentisi temel alınarak hesaplanmaktadır.

Bu veriler, konusunda profesyonel uluslararası kuruluşlardan derlenerek hesaplanmaktadır. Verilerin alındığı zaman ile hesaplandığı zaman arasında iki yıl gibi süre söz konusudur. Buna göre 2013 yılı verilerine göre, çok yüksek insani gelişme kategorisinde olan Güney Kore'nin ortalama yaşam beklentisi 81.46, okur - yazarlık oranı 97.9, okullaşma

oranı 82.4 ve SAGP cinsinden milli geliri 1.7458 trilyon dolar iken yüksek insani gelişme kategorisinde olan Brezilya'nın ortalama yaşam beklentisi 73.89, okur – yazarlık oranı 91.3, okullaşma oranı 44.9 ve SAGP cinsinden milli geliri 3.2127 trilyon dolar iken Türkiye'nin ortalama yaşam beklentisi 75.18, okur – yazarlık oranı 95.4, okullaşma oranı 33.9 ve SAGP cinsinden milli geliri 1.4439 trilyon dolar düzeylerindedir.

Bu anlamda OECD üyesi ülkeler arasında toplumsal gelişim düzeyi olarak bakıldığında Türkiye'nin son sırada yer aldığı zira ekonomik gelişme olarak Avrupa'nın 7., dünyanın 18. Büyük ekonomisi olarak görünmekte iken insani gelişim endeksi sıralamasında 72. Sıradadır. (3) Bunu biraz daha açılırsak; 36 OECD ülkesi arasında Türkiye, uygun konutlaşma sıralamasında ve iş – yaşam dengesi sıralamasında sonuncu, hane halkı geliri ve finansal refah sıralamasında ve çevresel kalite sıralamasında sondan ikinci, kazanç, iş garantisi ve işsizlik sıralamasında ve eğitim düzeyi sıralamasında sondan üçüncü, yaşam memnuniyeti sıralamasında sondan beşinci, sosyal dayanışma sıralamasında ve sağlık sıralamasında sondan yedinci, güvenlik garantisi sıralamasında sondan dokuzuncu ve demokrasiye katılım sıralamasında ise dokuzuncu sırada bulunmaktadır. (4)

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere ülkelerin kalkınmışlık düzeyi salt ekonomik verilere dayanarak belirlenmemekte ve fakat kalkınmanın merkezine insanı ve insani değerleri yerleştirmektedir. 1960'lı yılların başından beri yapılan çalışmalar ekonomik büyümede artışın önemli bir bölümünün işgücündeki eğitim düzeyinin artışından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. (5) İnsana yapılan yatırımda dolayısı ile ülkenin genel olarak kalkınmışlığı ve toplumsal gelişim olarak kendini yeniden üretmektedir.

Bu anlamda Güney Kore ve Brezilya'ya bakıldığında ise sonuçlar daha çarpıcı olacaktır. Dünyanın yedinci büyük ekonomisi konumunda ki Brezilya insani gelişim endeksi sıralamasında 75. Sıradadır. Bunu biraz daha açılırsak; 36 OECD ülkesi arasında Brezilya, uygun konutlaşma sıralamasında sondan onbirinci, iş – yaşam dengesi sıralamasında yirmibirinci, hane halkı geliri ve finansal refah sıralamasında sonuncu, çevresel kalite sıralamasında sondan yedinci, kazanç, iş garantisi ve işsizlik sıralamasında sondan onbirinci, eğitim düzeyi sıralamasında sondan ikinci, yaşam memnuniyeti sıralamasında onbeşinci, sosyal dayanışma sıralamasında sondan onbeşinci, sağlık sıralamasında sondan dördüncü, güvenlik garantisi sıralamasında sondan ikinci ve demokrasiye katılım sıralamasında ise sondan onüçüncü sırada bulunmaktadır. Yine dünyanın onbirinci ekonomisi konumundaki Güney Kore insani gelişim sıralamasında 17. Sıradadır. Bunu da biraz daha açılırsak; 36 OECD ülkesi arasında Türkiye, uygun konutlaşma sıralamasında sondan onyedinci, iş – yaşam dengesi sıralamasında sondan dördüncü, hane halkı geliri ve finansal refah sıralamasında sondan onüçüncü, çevresel kalite sıralamasında sondan yedinci, kazanç, iş garantisi ve işsizlik sıralamasında onaltıncı, eğitim düzeyi sıralamasında dördüncü, yaşam memnuniyeti sıralamasında sondan sekizinci, sosyal dayanışma sıralamasında sonuncu, sağlık sıralamasında sondan altıncı, güvenlik garantisi sıralamasında altıncı ve demokrasiye katılım sıralamasında ise dördüncü sırada bulunmaktadır.

Bu sonuçlar incelendiğinde, benzeri ekonomik kalkınmışlık düzeylerine sahip olduğu düşünülebilen ülkelerin insani gelişmişlik katsayılarında nasıl bir farklılaşma oluştuğunu anlamak kolaylaşacaktır. Dolayısıyla burada akla gelen soru İnsani Gelişim İndeksi sıralamasındaki farklılıkların, kişi başına düşen milli gelir, kişi başına düşen sağlık

harcamaları, işsizlik gibi değerler arasındaki ilişkisi nelerdir? İşte bu çalışmada bu soruya cevap aranmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada kullanılan yöntem, betimsel analiz kapsamında kalan bir doküman incelemesidir. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın 2015 yılı İnsani Gelişme Raporu ve OECD Kaliteli Yaşam İndeksi verileri incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken araştırma sorumuz kapsamında bir veri analizi taraması yapılmış ve veriler arasındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır.

Bulgular

1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir

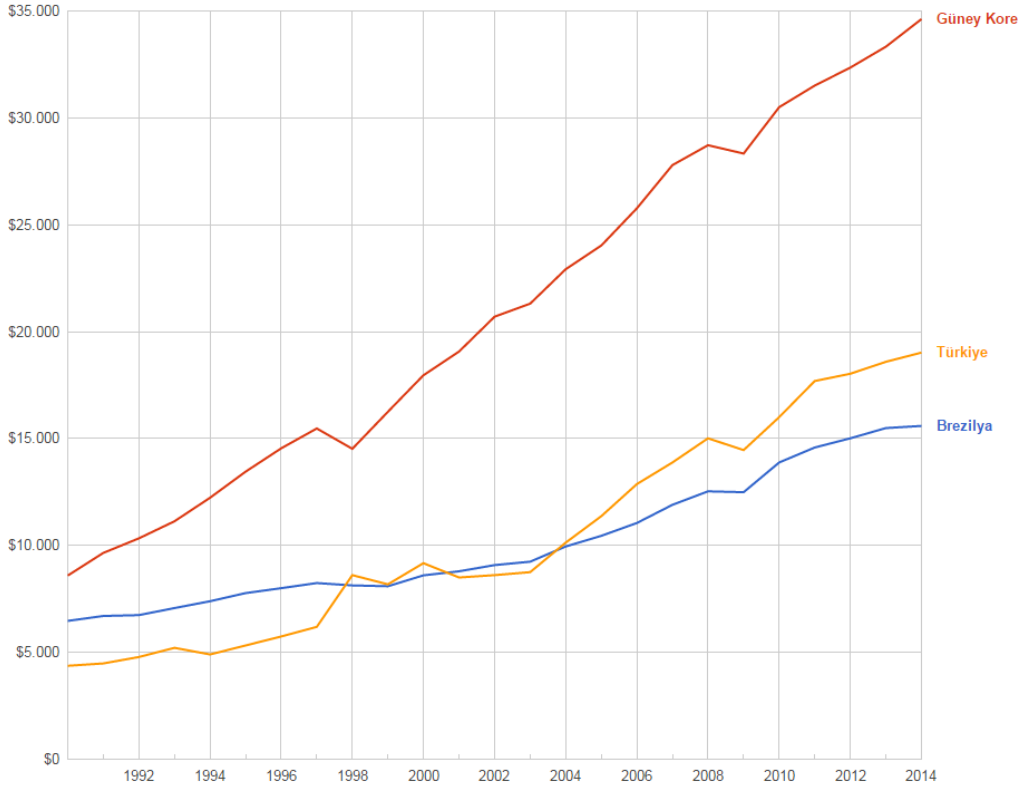
Yüksek gelir her ne kadar mutluluğu satın alamasa da yaşam standartlarını yükseltmek ve refah seviyesini arttırmak için önemli bir araçtır. OECD ülkelerinde ortalama GSMH yıllık 25.908 ABD dolarıdır. Son yıllarda özellikle Danimarka, İrlanda ve Polonya gibi birçok OECD ülkesinde GSMH artmıştır. Yaşam standartlarındaki genel artışa karşın aynı süreç içerisinde zenginler ve yoksullar arasındaki uçurumda artmıştır. Şili, Meksika, Türkiye, ABD ve İsrail gibi bazı OECD ülkelerindeki gelir dağılımı eşitsizliği diğer ülkelere göre oldukça fazladır. Buna karşın İskandinav ülkeleri ve doğu Avrupa ülkelerinde gelir dağılımı eşitsizliği daha düşüktür.

Şekil 1 incelendiğinde kişi başına düşen milli gelir bağlamında Güney Kore, Türkiye ve Brezilya'nın bir hayli üstündedir. Güney Kore sürekli ekonomisini güçlü tutarak başlangıçta benzer olan GSMH'nı 2014 yılına geldiğinde söz konusu iki ülkeden çok daha yükseklere taşıyabilmiştir. Güney Kore elektrikli ve elektronik ürünler, taşıtlar, makine ve mineral yakıt üretimi temelinde yürüttüğü kalkınmasını, zamanında yarattığı merkezi devlet planlamasına ve 1970 yılında başlattığı kırsal alanda modernizasyonuna (Seamaul; Yeni Toplum) borçludur. Brezilya ve Türkiye ise tarıma ve hayvancılığa dayalı ekonomisinin dışa bağımlılığı nedeniyle kalkınmada zorlanmaktadır. Dolayısıyla, Güney Kore'nin temel sanayi alanlarında az yatırımla daha karlı sektörlerde yetişmiş işgücüne dayalı olarak yaptığı kalkınma hamlesinin sonuçları ile kıyaslandığında yetişmiş işgücüne dayanmayan alanlarda kalkınma sürecinde ilerleyen Brezilya ve Türkiye'nin GSMH'ları arasındaki farkın ilerleyen süreçlerde daha fazla açılacağını önerebiliriz.

2. Kişi Başına Düşen Sağlık Harcamaları:

Sağlık insanlar için çok önemli bir konudur ve eğitim ve iş olanaklarına erişebilme, üretimde ve refah düzeyinde yükselme, sağlık harcamalarında düşme, iyi sosyal ilişkiler ve elbette daha uzun bir yaşam gibi birçok faydaları bulunmaktadır. Sağlık konusunda veri olarak genelde yaşam süresi beklentisi alınır ama bu da genelde yaşamın kalitesini hesaba katmayan bir yaklaşımdır. Son 50 yılda OECD ülkelerinde bu konuda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. OECD ülkelerinde ortalama yaşam süresi beklentisi 80 yıldır. OECD ülkelerindeki en yüksek yaşam süresi beklentisi 83 yıl ile Japonya, İzlanda, İspanya ve İsviçre'de bulunmakta diğer taraftan en düşük yaşam beklentisi ise yaklaşık 75 yıl ile Türkiye, Meksika ve Macaristan'dadır.

Şekil – 1 Kişi başına SAGP doları cinsinden GSMG

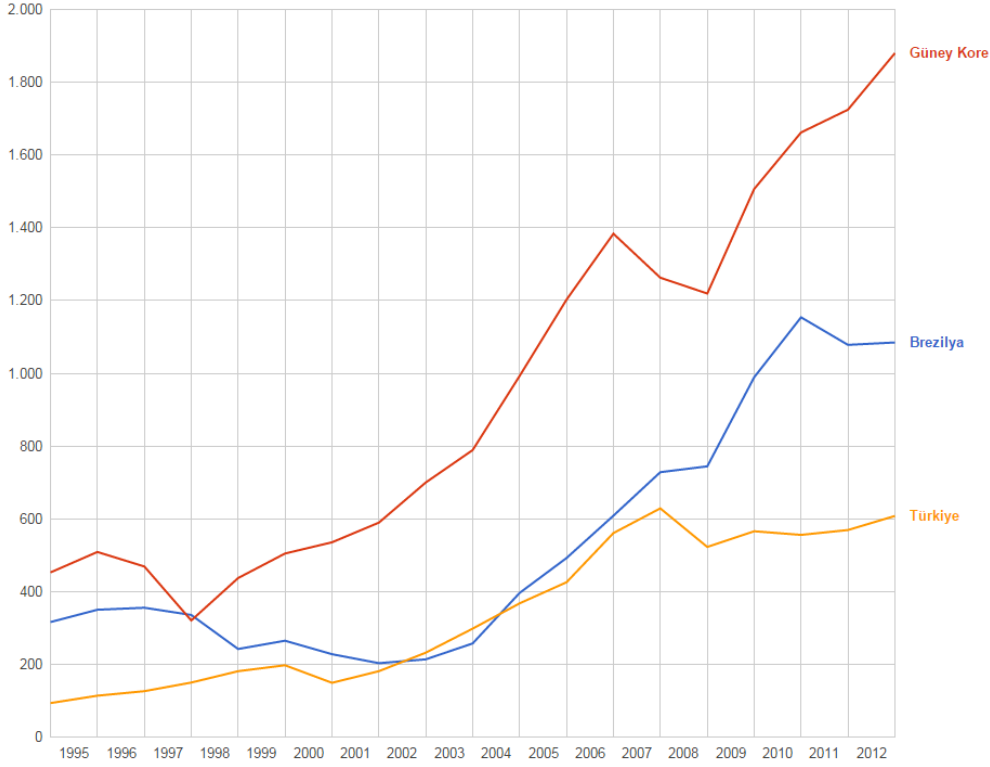
Son yıllardaki OECD analizlerinde kişi başına düşen sağlık harcamalarının yükselmesi ile yaşam süresi beklentisinin birbirlerine paralel olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda ki analizler genellikle, insanlarla birebir görüşmelerde sağlığınız nasıl sorusu ile yapılan çalışmalara dayanmaktadır. OECD ülkeleri arasında insanların %68'i sağlığının iyi veya çok iyi olduğunu belirtmektedir. Bu konuda %90 ile Yeni Zelanda en iyi konumda bulunan ülke durumundadır. (6)

Şekil – 2 incelendiğinde açıkça görülmektedir ki Güney Kore kişi başına düşen sağlık harcamaları konusunda Brezilya ve Türkiye'ye oranla daha ileri noktadadır. Güney Kore'de yaşam beklentisi süresi de 81 yıl ile OECD ortalamasının üzerindedir. Güney Kore bu gelişmişlik noktasına yaşam koşullarındaki iyileştirmeler, kamu sağlığı konusundaki girişimler ve ilaç sanayindeki ilerlemelerdeki iyileştirmeler ile ulaşabilmiştir. Brezilya ve Türkiye'de ise bu konularda yapılan gelişim çabaları henüz yeterli ve istenilen seviyelerde değildir.

3. İşsizlik:

İşsizliğin ekonomi üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. İşsizliğin insanlar üzerindeki etkilerin bazıları, yurttaşın toplumla ilişki kurmakta zorlanması, tecrübe kazanamama ve kendini geliştirememesi olarak sıralanabilir. Düşük düzeyde işsizlik oranı olan toplumlar daha zengin, politik olarak istikrarlı ve sağlıklıdır.

OECD ülkeleri arasında ortalama olarak 15-64 yaş arasındaki çalışabilir nüfusun %65'inin işi vardır. OECD ülkeleri arasında Türkiye %50 istihdam oranı ile sondan ikinci, Brezilya 20. Ve Güney Kore 22. sıradadır.

Şekil – 2 Kişi başına düşen sağlık harcamaları (cari ABD doları)

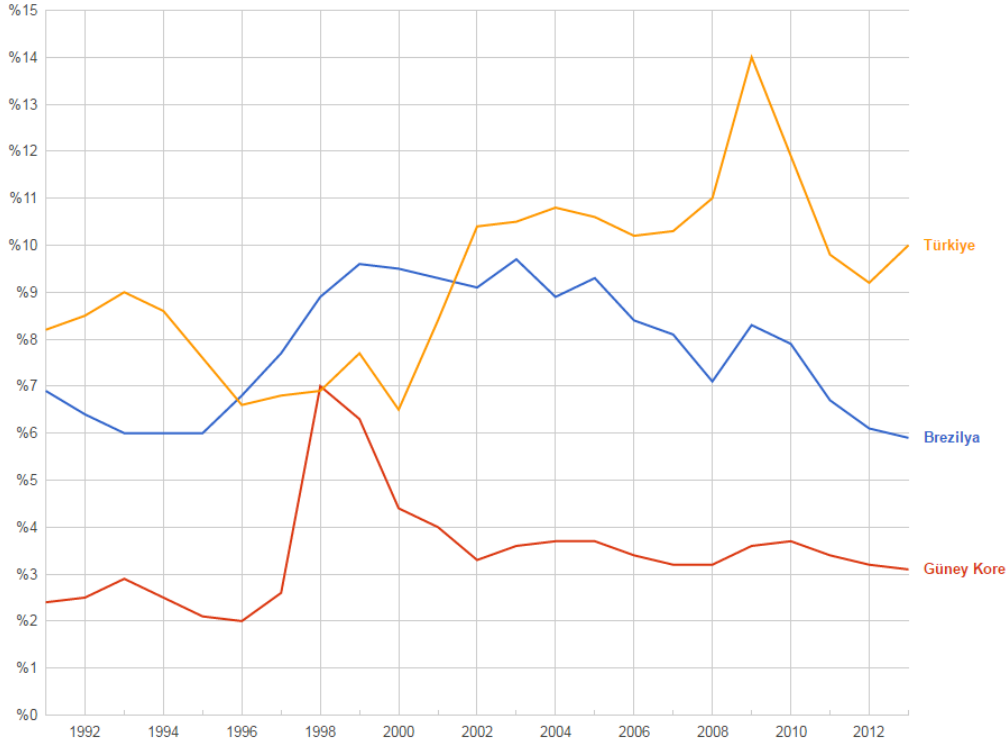
Şekil – 2 den de görüleceği üzere Güney Kore ve Brezilya işsizlik oranlarını son dönemlerde ciddi oranlarda arttırmış olmasına karşın Türkiye’de işsizlik oranı yakın zamanlarda yükselmeye başlamıştır.

Güney Kore istihdamda cinsiyet eşitsizliği sıralamasında 30. sırada, sosyal eşitsizlik anlamında ise 15. sıradadır. Uzun dönemli istihdam konusunda ise OECD ülkeleri arasında en başarılı ülke konumunda olup, maaşlar bakımından 18. ve iş garantisi anlamında ise 5. sıradadır. Güney Kore’nin uyguladığı planlı ekonomi politikaları ile işsizlik sorunu konusunda önümüzde ki yıllarda daha başarılı konumlara gelebileceği öngörülmektedir.

Brezilya istihdamda cinsiyet eşitsizliği sıralamasında 32. sırada, sosyal eşitsizlik anlamında ise 5. sıradadır. Uzun dönemli istihdam konusunda ise OECD ülkeleri arasında 19. sırada olup, maaşlar bakımından 34. ve iş garantisi anlamında ise 13. sıradadır. Brezilya son yıllarda yarattığı istihdam alanlarıyla işsizlik ile mücadele konusunda ilerlemeler kaydetmiş ancak eğitilmiş işgücü yaratma noktasında sıkıntılar yaşamaktadır.

Türkiye istihdamda cinsiyet eşitsizliği sıralamasında sonuncu sırada, sosyal eşitsizlik anlamında ise 12. sıradadır. Uzun dönemli istihdam konusunda ise OECD ülkeleri arasında 20.

sırada olup, maaşlar bakımından 35. ve iş garantisi anlamında ise 33. sıradadır. Türkiye 1980'li yıllardan sonra ve özellikle son yıllarda da yürüttüğü yanlış ekonomi politikalar sonucu ciddi bir işsizlik sorunuyla yüz yüzedir.

Şekil – 3 İşsizlik

Sonuç

Güney Kore 1960'lı yıllardan itibaren planlı kalkınma modelini geliştirmeye çalışmış ve bunun sonucunda da bugüne kadar olan süreçte kalkınma ve gelişme anlamında önemli mesafeler katetmeyi başarabilmiştir. Ağır sanayi hamleleri konusunda merkezi planlama çerçevesinde adımlar atılmış, her ne kadar serbest piyasa ekonomisi kalkınmada başat olarak ele alınmış ise de devletin belirleyici rolü dominant olmuştur. Örneğin Hyundai firması elektronik pazarına girmek istediğinde ve Samsung firması da otomotiv sektörüne girmek istediğinde devlet müdahale etmiş ve iki firmanın da uzmanlık alanları dışında yatırım yapmasına izin vermemiştir. Güney Kore ekonomideki planlı kalkınma sonucunda bugün ekonomik gelişmişlik düzeyinde çok iyi bir konuma sahiptir. Bunun yanı sıra eğitime verdiği önem ile piyasaya yönelik nitelikli işgücünü arttırmış, böylelikle de işsizlik, bölgesel eşitsizlik ve gelir dağılımı gibi konularda da oldukça başarılı bir konuma ulaşabilmiştir. Kırsal kalkınma anlamında ikinci beş yıllık kalkınma planı çerçevesinde kırsal modernizasyon çalışmaları kapsamında 1970'li yıllarda başlattığı Seamaul (yeni toplum) hareketiyle, ülkenin kırsal kesiminin altyapısının tamamı bitirilmiş ve kırsaldan kente göç hareketi sınırlanmıştır. Kırsal kesimin altyapısının tamamlanmasının bir diğer sonucu ise ekonomik kalkınmanın yalnızca kentlerden olmasının önüne geçilerek kent ve kırsalın birlikte ekonominin itici gücü haline gelmiştir. Böylelikle Güney Kore planlamalarındaki hedeflerinin ötesinde bir performans

göstererek kalkınmada başarılı bir ülke olmuştur. Bu ekonomik verilerin ötesinde de Güney Kore siyasi özgürlükler, dezavantajlı gruplar arasındaki eşitsizliğin giderilmesi, garanti edilmiş insan hakları, fırsat eşitliği gibi konularda da gösterdiği gelişimlere bağlı olarak bugün dünya özgürlük endeksinde özgür ülkeler arasında ki yerini almıştır.

Brezilya son yıllarda yaptığı çalışmalarla Güney Amerika'nın en önde gelen ekonomisi olmuş ve dünya ülkeleri arasında da önemli bir seviyeye yükselmiştir. Brezilya, ürün çeşitliliğine büyük önem vererek kahve, soya, şeker kamışı, kakao, pirinç vb tarımsal ürünlerde, canlı hayvan ve ağaç ürünlerinde, deri ve ayakkabı ile mineral ve metal ürünlerinde dünya çapında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmuştur. (7) İstihdam konusunda OECD ortalamasının üzerindeki Brezilya'da 18-29 yaş arası genç işsizlere yönelik ProJovem Trabalhador programı ile yoğun eğitimler verilmekte ve böylelikle de gençler arasındaki işsizliği düşürmek için çok önemli çalışmalar yapılmaktadır. Ekonomik kalkınma hedefleri yanı sıra garanti edilmiş insan hakları, siyasi özgürlük, dezavantajlı gruplar arasındaki eşitsizliğin giderilmesi gibi konularda oldukça başarılı bir durumda olup bugün dünya özgür ülkeler arasındaki yerini almıştır.

Türkiye, 1980'li yıllarla birlikte hızla piyasa ekonomisinin kaotik yapısı içerisinde planlı ekonomik hedeflerini bir yana bırakarak piyasalara uyum politikalarının peşine takılmıştır. Böylelikle sistemsiz ve plansız ekonomik gelişme hedefi ile birlikte bugün Türkiye OECD ülkeleri arasında sonuncu sıralarda bulunmaktadır. Plansız kalkınma hamleleri sürecinde Türkiye çok önemli bir zamanı ve parayı boşa harcamıştır. Güney Kore ve Brezilya örnekleri, Türkiye için model olarak alınmaya çalışılmış olsa iki ülkenin de bu anlamda Türkiye'ye örnek olabilmesi mümkün değildir. Güney Kore ve Brezilya ekonomik kalkınma hamlelerini sürekli bir planlama çerçevesinde yapmaya çalışmış ve bunun sonucunda da kalkınma hedefleri daha endikatif hale gelmiş, kalkınma planlarındaki hedeflerinden daha iyi bir performansı yakalamayı başarmışlardır.

Türkiye ise buna karşın planlama olarak kendisinin önüne 2023 hedeflerini koyarak plansız ve sistemsiz ve fakat daha çok siyasal bir yönelime girmiştir. Düşük GSMH oranı ve ekonomik veriler göz ardı edilerek ağır sanayi hamleleri hedeflenmektedir. Milli araba, milli uçak, milli gemi, milli tank ve benzeri gibi rasyonel ve reel olmayan hedefler için dar ve kısıtlı bütçeden milyarlarca dolar heba edilmektedir. Ekonomik olarak uygulanabilir olmayan bu projelerin küresel ekonomiler bağlamında uluslararası sermaye piyasalarında boy göstermeleri ne yazık ki olası görünmemektedir. Oysa Türkiye gibi geri kalmışlık sarnıcında bulunan Hindistan, ağır sanayi hamleleri yerine daha düşük yatırım ile daha çok kar elde edebileceği hizmet sektörü, bilgisayar yazılımı gibi alanlara kaliteli ve eğitilmiş insan gücüyle ulaşmayı başararak bugün dünya ölçeğinde güçlü ekonomiler arasında kendisine yer bulabilmiştir. Türkiye'nin de hedeflerini revize ederek, sürdürülebilir ve uygulanabilir ölçeklere çekmesi, eğitime, sağlığa ve insanlar arasındaki eşitsizliği gidermeye yönelik yatırımlara ağırlık vermesi gerekmektedir. Böylelikle bugün fazlasıyla eksikliğini duyduğu kaliteli işgücüne sahip olarak sürdürülebilir ve düşük finans maliyetlerine sahip yatırımlarla uluslararası piyasalarda daha kolay kendine yer bulabilecek ve gecikmiş olan kalkınma, büyüme ve gelişme hamlelerini gerçekleştirebilecektir.

Kaynakça

http://www.genclikpostasi.org/v1.5/index.php?option=com_actcont&task=view&id=1&itemid=5

Comparison of European Union Member Countries and Candidate Countries in terms of Human Development Index Indicators, Ş.S.Nartgün&M.A.Kösterelioğlu&%M.Sipahioğlu, Trakya University Journal of Education 2013, Vol.3, issue 1, 80-89

UNDP Human Development Report 2015 sf.224

OECD Better Life Index report

Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 33-41.

The World Bank, 2015 World Development Report

<http://www.mfa.gov.tr/brezilya-ekonomisi.tr.mfa>

İNSANLAR İÇİN KENTE BAKIŞ; DOST KENTLER

Şafak KAYPAK¹

Özet

Bu çalışma, insanlar için kent anlayışına dost kent temelinde bakmayı amaçlamaktadır. Türkiye’de kentleşmenin temel dinamiğini göç oluşturmaktadır. Göç ile birlikte kentleşme olması gerekenden daha hızlı yaşanmaktadır. Kentler kontrolsüz bir şekilde büyümekte, kentsel altyapıların yerleşmeden sonra kurulması nedeniyle çarpık bir kentleşme oluşmaktadır. Kentleşmenin ideal biçimde gerçekleşmediği; bu kontrolsüz gelişmenin planlı olmayan bir kent formu oluşturduğu konusunda neredeyse herkes hem fikirdir. Ne var ki, kent sadece yapılardan ibaret değildir; yapılardan oluşsa da birçok toplumsal işleve sahiptir. İçinde yaşayan insanlar olmadan kentin bir anlamı yoktur. Kentin işlevlerine ve kentsel çevreye dair sorunlar şeklinde atfedilen birçok sorun, insan üzerinden kolayca gözlemlenebilmektedir. Büyüyen, hem fiziksel, hem de nüfus olarak genişleyen kent mekânında, insan-çevre ilişkisi de önemli oranda değişmiştir. Bu durum hem konut, hem de kamusal mekânlar açısından geçerli olmuştur; insan giderek çevreden kopmuştur. Kentsel sınırlılıklar insanların kenti kullanmasını da sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda, kenti yaşanabilir kılmak için insan ve kenti yeniden dost yapmak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent, kentleşme, insan, dost, dost kentler

URBAN PERSPECTIVES FOR THE PEOPLE; FRIENDLY CITIES

Abstract

This study aims to look at the city understanding of people on the basis of friendly city. Migration formed the basic dynamics of urbanization in Turkey. Urbanization is experienced faster than it should have with immigration. Cities are growing in an uncontrolled way; forming a distorted urbanization due to late establishment of urban infrastructure after the settlement. Almost anyone agree that urbanization isn't in the realization of the ideal form; this uncontrolled development can create a non-planned urban form. However, the city is not just buildings; has also many social functions. Cities have no meaning without people. Many problems attributed to city's functions and urban environment can be easily observed through people. Human-environment relationships have also changed dramatically within the urban space expanding both as physical and population. This has been the case for both residential and public spaces; people are increasingly disconnected from environment. Urban limitations restrict the use of the city by the people. In this context, it is necessary to make human and the city friends again to make the city livable.

Keywords: City, urbanization, people, friend, friendly cities

Giriş

Kentler, mekânsal ya da yönetsel bir birim olmanın yanında, yaşam alanları olarak ortaya çıkmaktadırlar. Kent, bireyin ve toplumun gündelik hayatını etkileyen ve aynı zamanda

---

¹ Doç. Dr. MKÜ, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, skaypak@gmail.com
www.ıksad.org

ondan etkilenen toplumsal bir alandır. Kentin insan yaşamı üzerindeki belirleyici etkisi gün geçtikçe artmaktadır. Diğer taraftan, farklı süreçlerle yaşanan toplumsal değişimler, kentsel mekânı dönüştürmekte ve kentin yeni biçimler almasına yol açmaktadır. Kentsel mekân ile toplumsal alan arasındaki bu yakın ilişkinin varlığı, kentleşme deneyimine bakıldığında daha açık bir biçimde görülebilir. Mekânsal ve toplumsal sorunların çoğunlukla iç içe geçtiği kentleşme deneyiminde, insan ilişkilerinin değiştiği, insanların kentsel mekânın kullanımında çeşitli zorluklar yaşadıkları görülmektedir. Çünkü günümüzde hemen bütün kentler otomobil dostudur, insana değil, ulaşımaya ayarlıdır. Kentleşme, insan yapısını da etkilemektedir. Kentlerin insanlara ait mekânlar olduğu, kentler yaşanamaz bir hale gelince fark edilmiştir. Ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel bir yapı olan kentin insanoğlunun en karmaşık örgütlenmesi olduğu dikkate alınır; insanların doğal çevreyle sağlıklı bir ilişki kurmaları, huzurlu, sağlıklı ve refah seviyesi yüksek bir biçimde yaşamalarını sağlayacak kentsel ortamın bu talepleri karşılayacak nitelikte olması gerekmektedir.

Çevre ve kent haklarıyla birlikte, kentsel yaşam kalitesi, yaşanabilir/sürdürülebilir ve yavaş kent yaklaşımları ile ilk açılımlar gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler'in farklı toplum gruplarına ait sözleşmelerinin ardından her hak grubu için dost kent anlayışları ortaya çıkmıştır. İnsan için kente dair farklı yaklaşımların ilki, çocuklara dost kent arayışları ile başlamıştır. Ardından yaş grubu olarak genç dostu kent anlayışı ile sürmüş, toplumsal cinsiyet olarak kadınlara vurgu yapan kadın dostu kent yaklaşımı, yaya, yaş/yaşlı ve engelli dostu kent yaklaşımları ve aile dostu kentlere doğru yol almıştır. Kentsel yaşamda birçok engelle karşılaşan engellilere dost/engelsiz kent ve erişilebilir kent yaklaşımları bir arada değerlendirilmektedir. Kentte bazı kullanıcı gruplarının önüne engeller konması, kentin onlara sınırlar çiziyor olması ve kentin birçok mekânını salt bazı grupların kullanıyor, bazılarının kullanamıyor olması sıkça rastlanılan bir durumdur. Halbuki kent, herkes için olmalıdır. Çocuk, genç, kadın, hamile, çocuklu kadın, engelli, yaşlı ve yayaların; sağlıklı, yetişkin ve arabalı erkek birey odaklı planlanan kentlerde, dezavantajlı grup oluşturdukları bir gerçektir. Farklı özelliklere sahip tüm bireylerin, bir arada zaman geçirmelerinin, aktif ya da pasif bir aktiviteyi gerçekleştirebilecekleri ortak bir mekânda olmalarının sosyolojik ve psikolojik açıdan gerekli olduğu söylenebilir. Bu çerçevede çocuk, kadın, genç, yaşlı vb. toplumsal gruplara ve çevreye, bitkiye, hayvana vb. doğal hayata dost kentlerin inşa edilmesi gerekliliği oluşmuş, mevcut kentlerin çeşitli düzenlemelerle bu özelliklere sahip olmasına yönelik ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Ülkemizde söz konusu nitelikleri sağlamak amacıyla dezavantajlı gruplara yönelik kentsel ve toplumsal alanda mekânsal düzenlemeler yapılmaktadır. Kentlinin bilinci ve katılımıyla sürdürülebilir hale gelecektir.

Bu bağlamda, bu çalışma kentleşme deneyimini “kent ve insan” arasındaki ikili ilişki üzerinden ele alarak, modern Batılı kentlerde kendisine yer bulan “dost kent” yaklaşımından hareket etmektedir. Çalışma, gözlem ve ilgili kaynakların taranması yöntemine dayanmaktadır. Çalışmada ilk önce kent, dost ve dost kent kavramlarının tanımı ve anlamı ortaya konulmaktadır. Ardından, insanları da kente katan yeni arayışlara değinilmektedir. Daha sonra, bugüne kadar dost kentlere dair ortaya çıkmış çeşitli yaklaşımlar ele alınıp incelenmektedir. Son bölüm ise, sonuç ve değerlendirmeye ayrılmıştır.

Kent, Dost, Dost Kent Kavramları

Kentin temel özelliği tarım dışılığıdır; kentsel işlevlere, sanayi, ticaret ve hizmet sektörü hâkimdir. İnsan eli ile yapılanmış çevre olan kent, bilgi ve kültürün yıllar boyunca biriktiği alanlar olarak, doğal çevreye göre üstünlüklere sahiptir. Sadece bir ekonomik örgütlenme ve fiziksel çevreyi değil, aynı zamanda, bireylerin sosyal yaşamdaki düşünce ve davranışlarına da etki eden farklı bir toplumsal düzeni ifade eder (Kaypak, 2010: 390).

Kent, farklı disiplinlerde çeşitli ölçütler kullanılarak tanımlanan, çok yönlü bir kavramdır. Bu kentin; tarihsel, demografik, mimari, toplumsal, ekonomik ve yönetsel boyutlarda pek çok yönünün olmasından ileri gelmiştir. Kent üzerine yapılan tanımlamalar dört kümede toplanmaktadır; Yönetsel sınır ölçütleri kullanılarak yapılan tanımlamalarda, “belli bir yönetsel örgüt biriminin sınırları içinde kalan yerlere” kent denilmişken; nüfus ölçütünün kullanıldığı tanımlamalarda; “belli bir nüfus düzeyini aşan” yerleşim yerlerine kent denilmiştir. Ekonomik ölçütlerin dikkate alınması suretiyle yapılan tanımlamalarda ise belirleyici olan yoğunlukla, tarım dışında çalışan nüfusun oranı olmuştur. Buna göre tarım dışında çalışan nüfusun oranının yüksek olması, kenti kent yapan öge sayılmış ve kent, ekonomik bir mekanizma olması boyutuyla incelenmiştir. Son olarak, sosyolojik ölçütlerin kullanıldığı tanımlamalarda ise kent, “belli bir nüfus çokluğu, yoğunluk, işbölümü, uzmanlaşma ve türdeş olmama” gibi ortak özellikler üzerinden ele alınmıştır. “Yerine ve zamanına göre geniş sayılacak biçimde bir araya gelmiş ve birtakım ayırt edici özellikleri bulunan insanlar ve yapılar topluluğu”, “toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen bireylerin oluşturduğu yoğun nüfuslu ve mekânda süreklilik niteliği olan yerleşme” tanımları, sosyologlar tarafından yapılmış tanımlara örnek verilebilir (Keleş, 1993: 74-75).

Dilimize Farsçadan geçmiş olan “dost” kavramı, sevilen, güvenilen, yakın arkadaşı, gönüldaş, iyi anlaşılabilir kimse, düşman karşıtı olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2016). Dost ahabap, yarendir. Dosta, yoldaş, can da diyenler vardır. Dostun illa insan olması şart değildir; hayvan veya bir nesne de olabilir. Dost size göredir. Bazıları için en iyi dost kitaplardır. Benim tek dostum köpeğim diyen de vardır; içkim, sigaram, param diyen de. Âşık Veysel, toprağı dost görmüştür. Dostlukta paylaşma vardır, çıkar yoktur, yararlanma yoktur. Sahibine sevgi gösteren hayvan dosttur. Sadece aynı cinsten değil, karşıt cins olanlar arasında da sıkı dostluklar kurulabilir (Kaypak, 2005). Son yıllarda çocuk dostu, engelli dostu, genç dostu, kadın dostu, yaşlı dostu gibi kavramsallaştırmalarla pratikteki kullanımı artan dost kavramı, bu anlamıyla nispeten yeni bir kavram sayılabilir. Dost kavramının modern dünyaya ait bu anlamında, modern yaşamın getirdiği dezavantajlara karşı bir başkaldırı saklıdır.

Dost kent, barındırdığı insanı düşünerek tasarlanmış olan kenttir. Dost olanlar, iyi geçinen, aralarında iyi ilişki bulunanlardır. Dost, bir şeye aşırı ilgi duyan, koruyan kimsedir. Sevilen, güvenilen anlamıyla ilişkili olduğu kabul edilebilir. Kent, insanoğlunun meydana getirdiği en önemli siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel örgütlenme olarak görülmektedir. İnsan uygarlığının getirdiği bir aşamadır. Farklı etnik, dinî toplumsal gruplara mensup bireylerin bir araya gelip ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal açıdan bir yaşama kültürü ve mekânsal form oluşturdukları alan kent olarak adlandırılmaktadır. Sıklıkla vurgulanan, kırdan fiziksel, ekonomik ve toplumsal açıdan farklı oluşu, kentin en önemli özelliği olarak dile getirilmektedir. Kent ayrıcalıklı bu özelliklere sahipse, içinde barındırdığı her türlü insana da hizmette eşit veya en azından yakın olmalı, onlara uzak durmamalı, ulaşılamaz değil, ulaşılabilir bir kent olmalıdır. Dost kentler, insan için kentlerdir.

İnsanlar için Kent ve Kente Dair Farklı Yaklaşımlar

Kentler, insanlar için yapılıdır. İnsanlar kentte yaşar veya yaşamaya çalışırlar. Bir kent planında 'çalışma, yaşama, dinlenme ve boş zamanlarını değerlendirme' eylemlerine toprak ayırmanın belli koşulları vardır. Niteliksel ölçüt, yaşam kolaylığına ilişkindir. Belli kamu hizmet ve tesislerine yakınlığı belirten yürüme uzaklığı, taşıtla kolay erişebilme gibi ölçütlerdir. Diğerleri, kent işlevlerinin buldukları çevreye rahatsızlık verme derecesi ile ilgilidir. İnsanların sağlığına rahatına ve huzuruna olumsuz etkilerde bulunan atıklar göz önüne alınmaktadır. Son olarak, kentte yaşayanların güvenliğini sağlamak üzere nüfus ve sanayi belli dağıtım ilkeleri doğrultusunda yerleştirilir. Bugünkü planlama sürecinde önce binalar sonra alanlar ve yollar, en son insanlar dikkate alınarak düzenlemeler yapılırken; olması gereken, önce insanlar, sonra yeşil alanlar ve yaya dostu yollar, son olarak da insanlarla dolu binaların yer almasıdır. Bugün yerel yönetimlerde taşıt odaklı ulaşım için özel birimler bulunurken, yaya odaklı ulaşım birimleri görmek pek mümkün değildir (Çakırer-Özservet, 2015: 60). Günümüzde insan, planlama ve kentle ilgili diğer birçok süreçten soyutlanmış durumdadır. Bu nedenle, insana yönelik oluşan kente ihtiyaç doğmuştur. Bu konuda, kentsel yaşam kalitesi, herkese dost ve evrensel tasarım, kaynaklara dost (sürdürülebilirlik), yaşama dost (yaşanabilir) ve yavaş kentler öncü olmuşlardır.

Çevre sorunlarının etkisiyle, ilk önce 'kentteki yaşamın kalitesi' sorgulanmıştır. Kentsel yaşam kalitesi, kentte yaşamın kaliteli olmasına dikkat çekmiştir. *Kentsel yaşam kalitesi*, çağdaş kent ve çevre standartlarının bir kentte sağlanmasıyla yakından ilişkilidir. Yaşam kalitesi yüksek kentler; yaşanabilir, sürdürülebilir ve sağlıklı kentler olarak düşünülmektedir. Yaşam kalitesi, kişinin yaşadığı hayattan memnun olması, kendini iyi hissetmesi olarak; kentsel yaşam kalitesi de çağdaş kent ve çevre standartlarının bir kentte sağlanmasını; kişinin kendini iyi hissedeceği kentsel koşulların varlığını ifade eder (Yavuzçehre ve Torlak, 2006: 184-185). Yapılı çevre ve mekânlar 'herkes için' ulaşılabilir olduğu takdirde, bunlar daha kullanışlı olacaktır. 'Herkes için tasarım' düşüncesiyle mimar; kentlinin kentsel mekânı bir 'ortak' yaşam alanı olarak değerlendirmesine fırsat vermektedir. Evrensel tasarım kavramı, 1960'larda ortaya çıktığında temel felsefe olarak, vatandaşların plan süreçlerinde rol oynayabilme hakkı üzerinden ilerlemiştir. Evrensel tasarım ilkeleri, eşitlik, esneklik, basitlik, pratik bilgi, hatalara karşı toleranslı koruma ve güvenlik, en az fiziksel efor ve mekanın uygunluğu olarak ele alınmaktadır. Herkes için kent, ürün, çevre, program ve hizmetlerin özel bir ek düzenlemeye gerek olmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından yani yaş, yetenek ve durumlarının farklılıklarına karşın tüm kullanıcıların mümkün olduğu oranda kullanımlarını sağlayan tasarım yaklaşımıdır (Uslu ve Shakouri, 2014: 8). Herkese dost kent, tüm kullanıcılara eşit oranda hizmet eden kent anlamındadır. 2013 yılında İsveç Malmö'de yapılan "İnsanlar İçin Kent" (Cities for People) projesi çerçevesinde insanlara nasıl bir kent istersiniz şeklinde bir soru yöneltilmiş ve karşılıklar, genelde daha yeşil, daha canlı, yaşayan, insan dostu, yaya dostu ve ağaçlarla dolu bir kent şeklinde olmuştur. Malmö hâlihazırda oldukça yaya dostu ve yeşil bir kenttir; yine de Malmölüler bunları temel birer ihtiyaç olarak görmüş ve daha çok istemişlerdir (Çakırer-Özservet, 2015: 60).

Habitat II, 1996'da İstanbul'da düzenlenmiş ve bu zirvede alınan kararlar çerçevesinde gerçekleştirilecek üç amaç, yaşanabilirlik, sürdürülebilirlik ve hakçılık olarak belirlenmiştir (Tekeli, 2015). *Sürdürülebilir kent*, bir kentin nüfusu ve yapıyı taşıma kapasitesinin üstünde kullanılması sonucunda doğal değerlerin geri dönülemeyecek şekilde yok olmasını önleyen ve şimdiki kuşakların yanında gelecek kuşakların da ihtiyaçlarını karşılayan bir kenttir (Altuntaş,

2012: 136). Kentsel sürdürülebilirlik söz konusu olduğunda, kentin kaynak kullanımının ve katı atıklarının azalması, yaşanılabilirliğinin artması hedefine odaklanan bir yerleşim düşüncesi egemendir. Bu noktada, yaşanabilirlik kavramıyla sürdürülebilirlik kavramı etkileşmektedir. *Yaşanılabilir kent*, kent halkının etkin bir katılımı kent yönetilebilmesi ile ilişkilendirilmektedir (Oktay, 2007). Kentsel yaşanılabilirliğin anlamı yere, zamana, değerlendirmenin amacına ve değer sistemlerine göre değişebilmektedir. Kentlerin yaşanılabilirliğini tanımlarken ulaşılabilirlik, eşitlik, adil olma ve katılım gibi hakların da dikkate alınması ve kentlinin sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel niteliklerinin iyileşmesinin sürekliliği önem taşımaktadır. Sürdürülebilir kentlerin oluşturulmasıyla hedeflenen ortak noktalar şöyle sıralanabilir: *Ekolojik özellikler*: Yüksek yaşam kalitesi, optimum yoğunluk, karma işlevli yaşama alanları, güçlü bir toplu taşıma ve yaya trafiği, minimum doğal varlık ve enerji kullanımı, optimum taşıma kapasitesi; *Sosyal özellikler*: Etkin ve güçlü yerel yönetim, fırsat eşitliği, yoğun sosyal etkileşim; *Kültürel özellikler*: Kültürel süreklilik, güçlü aidiyet/bağlılık/kentlilik duyguları, canlı ve yaşayan kent merkezi (Altuntaş, 2012: 137). Yaşanabilir, sürdürülebilir kent tartışmalarında; kentlerin yerel politik liderliğe olan gereksinimi, yönetişim, katılımcılık, çeşitlilik, kentin herkese açık bir kullanım alanı oluşturması, kent ekolojisi, kimliği ve mirasının sürdürülebilirliği, disiplinlerarası yaklaşımların önemi gibi konular ele alınmaktadır (Çakırer-Özservet, 2015: 61).

Yavaş kent, hayatı yavaş yaşayan kenttir. Sürdürülebilir kent arayışlarına farklı bir soluk kazandıran bu hareket, 1986 yılında İtalya’da doğarak tüm dünyaya yayılmıştır. İtalya’da ortaya çıkan ve ağır ağır beslenerek giden ‘salyongoz’dan esinlenen ‘Yavaş Yemek Hareketi’ adının tersine oldukça hızlı biçimde dünyaya yayılmıştır (www.slowfoodanadolu.com, 2013]. 1999 yılında İtalya’daki Orvieto kasabasında yapılan toplantıda, 30 kadar kentin yönetimi, Yavaş Yemek Hareketi’ni bir adım daha ileriye, kent yaşamının her alanına taşımaya karar vermiş ve yavaş kent oluşumunu başlatmışlardır. Yerel, özgün, geleneksel değerlerin korunması ve yaşatılması, birbirine benzeyen standart kentler yerine kendine has özelliklerini öne çıkaran ve koruyan kentlerin desteklenmesi, yerel işletmelerin varlığının korunması, çevreyle barışık, sürdürülebilir kentler yaratılması “Yavaş Kent” hareketin temel hedefleri arasındadır. Küreselleşmenin yarattığı hız ve homojen mekânlara karşı harekettir. Yavaş kentlere yönelik kriterler sürdürülebilirliğin 3 E’si şeklinde ifade edilen ekonomiklik, ekoloji ve eşitlik yaklaşımlarına uygun hazırlanmıştır (Şahin ve Kutlu, 2014: 10). Yavaş kent, yerel kimliğini ve özelliklerini koruyarak dünyada yer almak isteyen kasaba ve kentlerin katıldığı bir birlik olarak görülmektedir (Sezgin ve Ünüvar, 2011: 56; Çakırer-Özservet, 2015: 61). Sürdürülebilirlik içerisinde ağırlıklı yer tutan çevre, yavaş kent ilkeleri arasında da ilk sıralarda yer almaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygın kullanımının teşvik edilmesi, arabaların kent merkezinden çıkarılması, kente ait evsel veya endüstriyel atıkların geri dönüşümünün sağlanması ve çevre yönetim sistemlerine uyum gibi maddeler; çevre konusunda sürdürülebilir kent ve yavaş kent anlayışlarının ortak bir görüşe sahip olduğunu göstermektedir. Yavaş kent anlayışı ile sürdürülebilir kalkınmanın önerdiği sosyal adaletin ve toplumun geniş kesimlerinin karar verme süreçlerine katılımının sağlanması gerçekleşebilir (Şahin ve Kutlu, 2014: 11). Yerelde sürdürülebilir kalkınma için bir rol model olan yavaş kent hareketi, insana yavaş yaşam olanakları sunan, doğasını ve kültürünü korumuş, sosyal değerlerinde aşınma olmamış kentlerin üretilmesine yönelik bir harekettir. Günümüzde, 25 ülkede yaklaşık 166 kente yayılan harekete, Türkiye’den dokuz kent (Seferihisar-İzmir, Akyaka-Muğla, Gökçeada-Çanakkale, Yenipazar-Aydın, Taraklı-İzmit, Yalvaç-Isparta, Vize-Kırklareli, Perşembe-Ordu, Halfeti-Urfa) üyedir (Yalçın ve Yalçın, 2013: 38).

Dost Kentler

Farklı toplumsal kategorilere, farklı odaklarda kentsel gelişim yaklaşımlarına ve dost kentlere yönelik uluslararası düzeyde yapılmış teorik ve uygulamalı birçok araştırma yer almaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015: 11). Bu çalışmalar, belli bir hedef kitleye yönelmişlerdir. Bu bağlamda, kente dair farklı yaklaşımların ilki çocuk dostu kenttir; genç dostu, kadın dostu, engelli ve yaşlı dostu, aile dostu kent ile devam etmiştir.

Çocuk Dostu Kent; Çocuklarla kenti dost yapma arayışlarını içermektedir. Çocuklara dost yaklaşımlar, çocuğa dost bir yerleşimin herkese de dost olduğu savından hareket etmektedir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989) metnine göre 0-18 yaş grubu arasında yer alan bireyler, çocuk addedilmektedir. İtalya, 1991'de imzaladığı sözleşme metnine uygun olarak, Ulusal Araştırma Merkezinde "Çocukların Kenti Projesi"ni hayata geçirmiştir. Proje ilk olarak İtalya'nın, nüfusu 50.000 olan Fano kentinde uygulanmıştır. 'Çocukların Kenti Hareketi', çocukların bilme, planlama, öngörme, önerme, tartışma, karar verme ve uygulama kapasiteleri üzerinden yaşadıkları kenti değiştirmelerini amaçlamaktadır (Çakırer-Özservet, 2014: 123). Çocukların Kenti Hareketi, bu noktada öncü ve oldukça kapsamlı bir çalışma olarak görünmektedir. Çocukların kenti hareketinin ardından, 1996 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen 'Birleşmiş Milletler İnsani Yerleşimler Habitat II Konferansı'nda kentlerde yaşayan milyonlarca insan nüfusunun yarısını çocukların oluşturduğu konusu ele alınmıştır. Kentlerde çocukların yaşam şartlarının oldukça kötü durumda olduğu vurgulanmıştır. 'Çocuk Dostu Kent Girişimi' de bu vurgudan hareketle UNICEF bünyesinde çalışmalara başlamıştır (Child Friendly Cities Initiative, 2015). Kent hayatında çocuğa ayrılan alanların azalışı ile birlikte, çocukların yaşadığı sıkıntıların farkında olunarak, çocuklar için alanlar yaratmak ve çocuklara dost mekânlar üretmek bu girişimin üst hedefidir. Girişim, yerel yönetimleri çocuk odaklı çalışmalar yapmaya teşvik etmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015: 11). Çocuk Dostu Kent Girişimi ile hedeflenenler: Sağlıklı, güvenli, sürdürülebilir, temel hizmetlerin verildiği, güç durumdaki çocuklara ayrımcılık gözetmeyen ve dayanışmayı özendirilen bir çevredir (Topsümer vd, 2009: 6). Çocuk dostu bir kent oluşturmada, mahallelerin, oyun alanlarının ve sokakların çocuk için daha yaşanabilir hâle getirilmesi çalışmaları yürütülmektedir (Günel, 2015: 73). Çocuk dostu kent, çocuğun gelecekte kentine sahip çıkan yetişkin bir birey olabilmesini ve fiziksel ve sosyal gelişimini destekleyen kent olarak görülmekte ve bunun sadece 'çocuk oyun alanları çok olan kent' olarak algılanması eleştirilmektedir (Biol, 2009: 12). Çocuk dostu kent olma hedefindeki belediyelerin, şu düzenlemeleri yapmaları gerekmektedir: Çocukların yaşadıkları kent ile ilgili kararlara etkide bulunmalarını ve nasıl bir kent istedikleri hakkında düşüncelerini paylaşmalarını sağlamak; aileye, topluma ve sosyal yaşama katılmalarını desteklemek; sağlık ve eğitim gibi temel gereksinimlere erişmelerine, temiz su ve sağlıklı besine ulaşmalarına, şiddete ve kötülöklere karşı korunmalarına; kendi alanlarında güvenli bir şekilde yürümelerine, arkadaşlarıyla buluşmalarına ve oyun oynamalarına; bitkiler ve hayvanlar için yeşil bir çevreye sahip olmalarına; kirliliğin olmadığı bir çevrede yaşamalarına ve kültürel ve sosyal etkinliklere katılmalarına destekleyici ortamlar oluşturmak (Çakırer-Özservet, 2015: 53).

Türkiye'de Çocuk Dostu Kent Girişimi süreci, UNICEF, IKEA ve Türkiye Milli Komitesinin finansal desteği ile başlatılmıştır. Çocuk dostu politikaların ve programların geliştirilmesi ve çocuk dostu mekânlar oluşturulması amaçlanmakta ve proje kapsamında belirli ücretler karşılığında belediyelere destekler verilmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015: 11). Çocuk Dostu kent projesinde yerel savunucular ve kolaylaştırıcılar olarak gençlerin aktif katılımı istenmektedir. Proje konusunda gençler bir eğitime tabi tutulmakta ve eğitime katılan gençlerden kentlerinin çocuk dostu yönetim anlayışına sahip

olması konusunda aktif rol oynamaları istenmektedir. Çocuk Dostu Kent Girişimi, uygulamada daha çok yerel yönetimler düzeyinde çocuk hakları konusunda farkındalık yaratma çabası ve çocuğun kentlerdeki durumunu analiz ederek iyileştirme çabasından öteye gidememiştir. Kentsel mekanda çocuklara alan açmak, kentin tüm kamusal alanlarının çocuklar tarafından kullanılmasının önünü açmak, çocukların kendilerini ilgilendiren her türlü konuda görüşlerini bildirmesini sağlamak ve çocukların kent mekânının planlanmasına ve planların uygulanmasına katkı sürecine değinilmemektedir (Çakırer-Özservet, 2015: 54).

Genç Dostu Kent; Gencin enerjini kente aktarmaya çalışmaktadır. Literatürde daha çok çocuk dostu kent projesinin bir uzantısı olarak ele alınmakta ya da çocuk ve genç dostu kentler bir arada düşünülmektedir. Genç kabul edilen yaş grubu, ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, Kanada’da genç 10-24 yaş aralığı olarak görülürken ülkemizde ise, genç nüfus 15-24 yaş aralığında kabul edilmektedir (Genç Dostu Kentler, 2015). Kentler düzeyinde yerel gençlik politikalarının oluşturulması büyük bir ihtiyaç olarak görülmüş ve Genç Dostu Kent Projesi, yine BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin bir uzantısı olarak üretilmiştir. Genç dostu kent denildiğinde, gençlerin; sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere, istihdam olanaklarına, kentsel hizmetlere, şiddete maruz kaldıkları takdirde haklarını güvence altına alacak mekanizmalara, yerel yönetimlerin planlama ve karar süreçlerine katılım ve erişimlerinin sağlanması hedeflenmektedir. Genç dostu kent, genç kadınlar ve genç engellilerin de kentsel yaşamın tüm alanlarında eşit bir biçimde yer almasını destekleyen bir oluşumdur. Gençlerin, kentteki hayatın sağlıklı şekilde işlemesi için özellikle ele alınması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Youth Friendly City, 2015). Genç dostu kent, öğrenci dostu nitelikli de sayılır. Gençlerin büyük bir bölümü aynı zamanda öğrenci olduğundan genç dostu ve öğrenci dostu eş değer kavramlar sayılabilir. Öğrenci dostu bir kent için önemli bir ölçüt, üniversitelerin yerleşim bölgelerine yakınlığı ve ulaşılabilir, güvenilir yerleşim yerlerinin/konutların varlığıdır (Günel, 2015: 76). ‘Genç Dostu Kentler Projesi’, Türkiye’de 2014 yılında Habitat Kalkınma ve Yönetişim Derneği tarafından İsveç Başkonsolosluğu Desteği ile yürütülmeye başlamıştır. Proje başlangıçta bir yıllık bir proje olarak hayata geçmiştir ve bugün beş yerleşimin ortaklığında (Denizli, Isparta, Kuşadası-Aydın, Maltepe-İstanbul ve Siirt) yürütülmektedir. Proje kapsamında gençlerin ihtiyaçlarını belirlemek üzere kentlerde gençlik çalıştayları yapılması planlanmıştır. Kent özelinde gençlik ihtiyaç analizleri yapılarak bu doğrultuda gerekli çalışmalar yapılması esastır. Gençlerin yerel karar alma mekanizmalarına etkin katılımının bir aracı olan gençlik meclislerinin oluşturulması, mevcut gençlik meclislerinin ideale uygun şekilde güçlendirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Çakırer-Özservet, 2015: 61). Genç dostu kent yaklaşımı, çocuğa dost yaklaşımlardan çok farklı görünmemektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015: 11). Çocuğa dost yaklaşımlardan tek farkı, ele aldıkları grubun yaş aralığı ve yerel politikada daha aktif bir katılım önermesi olarak görünmektedir.

Kadın Dostu Kent; Kadınları kentin yapılanması ve yönetimine katmayı hedeflemektedir. Kadınlar, geleneksel olarak kendilerine yüklenmiş annelik-ev kadınlığı rolleri dolayısıyla kentsel mekândan erkeklerle eşit düzeyde faydalanamamaktadır. Cinsiyet bağlamında toplumsal eşitsizliklerin sürmesine karşı mücadelede ve gerçek anlamda eşitlikçi bir toplumun geliştirilmesinde en uygun noktayı kadının temsil etmesinden hareketle, 2006 yılında “Kadın Dostu Kent” projesi Birleşmiş Milletler Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı çerçevesinde ortaya çıkmıştır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015:11-12). 2010’da BM, Habitat ve birçok ortakla birlikte “Kadınlar ve Genç Kızlara Karşı Şiddetten Arındırılmış Güvenli Kentler” projesini; 2011 yılında ise, BM Kadın Birimi, BM Habitat ve UNICEF ortaklığında “Herkes İçin Güvenilir

ve Sürdürülebilir Kentler" girişimini kurmuştur (UN Women, 2015). Kadın Dostu Kentler ile kadınların kentsel yaşama katılım sürecinde kentlinin haklarına ve yaşadıkları kente sahip çıkan bir rol üstlenmeleri için bir fırsat oluşturulmaktadır (Kaypak, 2012: 365). Kadın dostu bir kentin var olabilmesinin en önemli koşulu, kadınların karar alma mekanizmalarında ve planlama süreçlerinde yer almaları ve kendilerini doğrudan etkileyen yerel politikalar üzerinde söz sahibi olmalarıdır (Kaypak, 2014: 350). Kadın dostu kentler; kadınların sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere, istihdam olanaklarına, kaliteli ve kapsamlı kentsel hizmetlere, haklarını güvence altına alacak mekanizmalara, yerel yönetimlerin planlama ve karar süreçlerine katılımını ve erişimini sağlayarak erkekler ile birlikte kentsel yaşamın tüm alanlarında eşit bir biçimde yer almasını destekleyen kentler olarak ele alınmaktadır. Türkiye'de İçişleri Bakanlığı, proje ortaklarından olduğu Kadın Dostu Kentler programının ilk aşamasını 2006-2010 yılları arasında 6 kentte (İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa, Trabzon ve Van) uygulamıştır. Kadın Dostu Kentler Programı, sürdürülebilir ve insan hakları temelli bir yaklaşımla tüm dünyada 'insan hakları alanında yürütülen' en iyi altı program arasına girmeyi başarmış ve Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarını yerel yönetimlere taşıyan ilk program olmuştur (Altay-Baykan, 2015: 17). Olumlu gelişmelerden hareketle, "Kadın Dostu Kentler-2 Ortak Programı" 1. fazın bıraktığı noktadan toplumsal cinsiyeti yerel yönetişime dâhil etmek için İçişleri Bakanlığı; yerel yönetimler, kadın alanında çalışmalar yapan yerel STK'larla ortaklaşa devam etmiştir. Yeni program illerinin seçimi için ayrı bir değerlendirme yapılmıştır. Yapılan çalışmanın sonunda, 7 il (Adıyaman, Antalya, Bursa, Gaziantep, Malatya, Mardin ve Samsun) ortak programa dâhil olmuştur. Programın ilk fazdan bu yana ortağı olan 4 ilde (İzmir, Nevşehir, Şanlıurfa ve Trabzon) mahalle kadın yönetim sistemleri (komiteleri-kurulları) oluşturulmuş; yapılan çalışmalarla yerel yönetimlerin en küçük ayağını oluşturan mahallelerde hak tabanlı kadın örgütlenmeleri yaratılarak kadınların sorun saptanması ve çözüm arayışı süreçlerine katılmaları, kent hizmetlerine erişimde söz sahibi olmaları sağlanmıştır (Kiernan, 2015). Yerel Yönetimlerde kadın dostu kent için; kent, mahalle, sokak ve yapı ölçeği olarak dörtlü ölçeklendirme yapılmaktadır. Ulaşım-erişilebilirlik, kent merkezi-kentsel hizmetler, yeşil alanlar-parklar ve kamusal alanlar-ortak kullanım alanları her bir ölçeğin alt boyutları olarak ele alınmaktadır (Altay-Baykan, 2015: 18).

Yaşlı Dostu Kent; 'Aktif yaşlanma' anlayışı çerçevesinde şekillenmektedir. Hayatın akan hızı yaşlının yavaşlığını sevmemektedir. Küresel yaşlanma sorunu üzerinden Birleşmiş Milletler tarafından ilki 1982 yılında, ikincisi 2002 yılında yapılan Dünya Yaşlanma Toplantıları'nda, tüm dünya ülkelerinin dikkati yaşlanma olgusuna çekilmiştir. Bu toplantılarda, yaşlı nüfusa yönelik konut, gelir, kuşaklar arası dayanışma, sosyal ilişkiler, toplumsal katılım, yaşlı güvenliği, bakım gibi konularda ciddi altyapı çalışmaları başlatılması konusu vurgulanmıştır (Güner vd., 2013: 25). Yaşlı dostu kent, bütün yaşlı bireylerin toplum içinde aktif olma ve aktif yaşlanma olanağına sahip olması gerçeğinden hareket etmektedir. Aktiflik, yalnızca fiziksel anlamda aktif olma ya da iş gücüne katılmayı değil, aynı zamanda mevcut sosyal, ekonomik, kültürel, dinsel ve bireysel süreçlere katılımı da kapsamaktadır (Tutal ve Üstün, 2009: 3). Dünya Sağlık Örgütü, yaşlı dostu kentleri 2005 yılında gündemine almıştır. Yaşlı dostu kent, bir kentin sağlık, katılım, güvenlik ve çevresel düzenlemeler bazında yaşlıların yaşam kalitesini artırmak ve aktif yaşlanmayı desteklemek üzere belirli ölçütlere göre yapılan uygulamalardan oluşur. Bu ölçütler, dış mekân ve binalar, ulaşım, konut, sosyal katılım, toplumsal yaşama dahil olma ve toplumun yaşlıya saygısı, sivil katılım ve istihdam, iletişim ve bilgi edinme, toplumsal destek ve sağlık hizmetleri şeklinde sıralanabilir (World Health Organization, 2007). Yaşlı dostu kent uygulamalarında temel hedef, yaşlıların günlük yaşamlarında ihtiyaç duyacakları her türlü kaynağa ek destek almadan

kolay ulaşabilmelerini sağlamaktır. Uygulamalar, market, eczane, hastane, ibadethane ve evler arasındaki mesafelerin azaltılmasına yöneliktir (Günel, 2015: 78). Yaşlı dostu kentlerde en önemli konu, yaşlı bireyin yaşam kalitesine yönelik algılarıdır. Yaşlı toplum, bir kentte ne kadar rahat ediyorsa, o kent tüm kent halkının yararı için düzenlemelerin yapıldığı bir kentsel yaşam çevresi olmuş demektir. Fiziksel çevre düzenlemelerinin yaşlı dostu hâle getirilmesine yönelik uygulamalardan birisi de, kentsel mekânda yaşlıların yol üzerinde veya parklarda dinlenebileceği alanların yaygınlaştırılmaya çalışılmasıdır. Bu bağlamda, iyi bir uygulama örneği olarak Kanada'nın Ottawa kenti gösterilmektedir. Kentte uygulanan Yaşlılık Planı kapsamında, yaşlıların yoğun buldukları bölgeler saptanarak bu bölgelerde yaşlıların dinlenebilmeleri için bankların sayısının artırılması uygulaması yapılmaktadır (World Health Organization, 2015).

Engelli Dostu/Engelsiz/Erişilebilir Kent; Kenti engellilerle barıştırmaktadır. Kentte "engelli" olarak tanımlanan bireylerin de işe, okula, alışverişe, spor alanlarına, parklara ve diğer kentsel mekânlara herkesin kullandığı yollarla gidebilmesini yani fiziksel çevreye ulaşabilmelerini/erişebilmelerini sağlamak ihtiyacından hareketle engelli dostu kent anlayışının ortaya çıktığı söylenebilir. Kent sağlıklı bir insanın fark etmediği veya dikkat ettiğinde fark edebileceği engellerle doludur. Bu çerçevede engellilerin, başkalarının yardımına gerek duymadan kent yaşamı/aktiviteleri ile bütünleşmeye yönelik tasarım arayışları bulunmaktadır. Genelde tekerlekli sandalye kullanımına fırsat veren uygulamalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kent bütününe yönelik engelsiz planlama ve tasarımdaki temel kurallar şu şekilde belirlenmiştir: Kent içi ulaşım alanlarında gerekli önlemler alınmalı ve engelli bir bireyin yardım almadan bir yerden bir yere gidebileceği şekilde ulaşım ağı oluşturulmalıdır. Gerekli yasal düzenlemelerle çevre düzenleme planlarında ulaşılabilirlik ölçütlerinin uygulanması zorunlu hâle getirilmelidir. Açık alanlarda olduğu kadar yapı içlerinde de engelli bireylerin kullanımları göz önüne alınarak planlama yapılmalıdır. Fiziksel çevrenin yapılandırılmasından sorumlu kişi ve kuruluşların engelli kişiler konusunda bilgili, bilinçli ve duyarlı davranmaları sağlanmalıdır. Bu amaçla, fiziksel çevrenin tasarlanması ve yapılandırılması süreçlerinde engellilerin katılımı konusu büyük önem taşımaktadır (Dünya Engelliler Vakfı, 2015). 'Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi' uyarınca 2010 yılından bu yana verilen "The Access City Award", herkes, özellikle engelliler için ulaşılabilir kentler oluşturulması ve bu girişimlerin desteklenmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda, Engelli Hakları Sözleşmesi'ne dayanarak her yıl bir kent, engelli dostu kent seçilmektedir (Günel, 2015: 79). Erişilebilir kent anlayışında, yapıların ve çevrelerinin ulaşılabilir olarak tasarlanmasıyla, çocuklar veya pazar arabası kullanan yetişkinler, tüm yaşlılar, alışveriş yapan insanlar, satıcılar, eşya taşıyanlar gibi herkesin de yararlanacağı düzenlemelerin yapılması önemlidir. Engelsiz kent anlayışı, erişilebilir kentlerle, herkes için kent çalışmalarını kesişmektedir (Theodorou, 2009; Çakırer-Özservet, 2015: 61).

Aile Dostu Kent; Kentsel mekânın aileler için tercih edilebilir fırsatlar sunması ve bu fırsatların aileler tarafından erişilebilir ve kullanılabilir olmasını hedeflemektedir (Günel, 2015: 69). Ailenin kent planlaması ile birlikte ele alındığı en geniş kapsamlı çalışmalardan birisi, Amerikan Planlama Birliği'nin düzenlediği "Aile Dostu Yerleşimler Tasarlamak" başlıklı ulusal kongredir. Kongrede aile; mekânsal, sosyal ve ekonomik boyutları ile ele alınmış ve akabinde birçok çalışma yapılmıştır. Kent merkezlerinde yürünebilirlik, toplu taşıma, uygun fiyatlı konut, donatı alanları, parklar ve sivil katılım için fırsatların yetersizliği üzerinde durularak aile dostu yerleşimlerin oluşturulmasına önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Doğan, 2014). ABD'de aile dostu kentle ilgili bir ağ oluşturmaya çalışan başka bir girişim de bulunmaktadır. Bu girişime göre, "aile dostu" yerleşim demek, herkese dost

yerleşim demektir. Her aile ve çocuk, kentsel alanların birer sınıf ve öğrenme laboratuvarı olması konusunda fırsatlara sahip olmalıdır (Çakırer-Özservet, 2015: 61). ABD'de; doğada, ailede ve komşuluk biriminde sürdürülebilir örüntüler sloganıyla hareket eden bir diğer çalışma ise İnsani Yaşam Projesi (Human Life Project)'dir. Proje, gencinden yaşlısına toplumda her kesim için uygun ortamlar tasarlanması amacıyla yürütülmektedir. Proje, aileyi çocuklarla ve yaşlılarla birlikte geniş aile tanımı içerisinde ele almaktadır. Uzun dönemli finansal istikrar ile hem aile dostu hem de ekolojik bir kente uygun ortamlar hedeflenmektedir. Projenin amacı, kentlerin kendi güçlü yanlarını keşfederek zayıf yanlarını fark etmelerini ve bu yanlarını güçlendirmelerini sağlamaktır. Hane halkının iki ve daha fazla nesli bünyesinde barındırması kentin sürdürülebilirliği için önemli görülmektedir. Ayrıca 'Aile, kentlerimizin insani kapısıdır' da denilmektedir. ABD'deki sürdürülebilir kentlerin, aileler için pek de uygun olmadığı ve ailelerin iş yerlerinden oldukça uzak yaşama alanlarına yönelmek zorunda kaldıkları; toplumdaki çocuk nüfusunun, o toplumun ve kentin sürdürülebilirliği için oldukça önemli bir konu olduğu belirtilmekte; yeşil alanların fazlalığının yanında o doğal ortamlarda oynayacak çocuklara da ihtiyaç duyulduğu; kentte sosyal etkileşimin üst düzeyde olacağı aileye yönelik merkezlerinin bulunması gerektiği ifade edilmektedir (Çakırer-Özservet, 2015: 61). Dünyadaki uygulamalarda bir kentin "aile dostu" özelliklere sahip olmasının, ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte rahat, güvenli ve sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesine fırsat veren bir kentsel mekân inşası ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Çocuk, genç, yaşlı, engelli, kadın, göçmen, öğrenci, iş, yaya, bisiklet ve çevre dostu kent gibi uygulamaların, doğrudan veya dolaylı olarak ailenin kentsel mekânda nitelikli varlığı ve sürdürülebilirliği bağlamında ele alındığı görülmektedir. Toplumların sürdürülebilirliğinde itici güç olarak görülen aileye dost kentlerin oluşturulmasında çevre dostu kentsel planlamalar da aile dostu kent bağlamında değerlendirilebilir. Çevre dostu kentsel tasarım uygulamaları, ailenin tüm bireyleri ve farklılaşan ihtiyaçlarıyla birlikte kentsel mekândaki durumunu iyileştirme ve sürdürülebilirliğini sağlamada bir araç olarak görülmektedir (Günel, 2015: 69-70).

Ülkemizde ise, ilk defa Bursa Büyükşehir Belediyesi bünyesinde (Aidkent) Aile Dostu Kent Projesi yoluyla Aile dostu kent tartışmaları başlamıştır. Projede, yapılacak çalışmaların statik bir hesap ile değil dinamik, gelişebilen, adapte olabilen ve ayarlanabilen bir model yardımıyla oluşturulacağı vurgulanmakta; halkın ve ilgili tüm kişilerin açık ve dijital bir ortamdan bilgiye rahatça ulaşabilmelerinin sağlanacağı belirtilmektedir. Bu projede öncelikle mahalle ölçeğinde kentin mevcut durumunun saptanması, kent kullanıcılarının beklentileri, ihtiyaç analizleri yönünde çalışmalar yapılması planlanmıştır. Projenin analiz çalışmalarında istatistikî olarak mahalle ölçeğinde pek dikkate alınmayan yaş grupları, aile büyüklüğü, sosyoekonomik yapı, yaşam kalitesi, satın alma, şiddet gibi ölçütleri değerlendirmeye alınmıştır. Ölçütlerin saptanması, verilerin toplanması ve planlama ve tasarım aşamalarında katılımcı süreçlerin işletilmek istenmesi, bilgi iletişim teknolojilerinden yararlanılarak sosyal ağlar gibi yeni veri teknikleri kullanılması projenin dikkat çeken yönlerindedir. Örgütlü olmayan yapıların ve kente yeni gelenler, çocuklar, turistler, tüccarlar vb. diğer kent kullanıcılarının karar süreçlerine katılımı sağlanacak, böylece karar vericiler daha geniş bir alandan verilere ulaşabileceklerdir (Doğan, 2015; Çakırer-Özservet, 2015: 61).

Sonuç ve Değerlendirme

Kentler ortak yaşam alanlarıdır. Canlı ve cansız birlikteliğidir. Kentin kaliteli, yaşanabilir ve sürdürülebilir olması bu birlikteliği sağlamanın en uygun yolu olarak görülmüştür. Ancak, bu kavramların soyut ve göreceli olması nedeniyle, dost kent

yaklaşımlarına yönelinmiştir. Dost kent yaklaşımları, katılım, kamusal alana çıkabilme, hizmet alanlarına ulaşabilme ve rahatlıkla kullanabilme gibi temel açılara sahiptir. Kente katılım, dost kente ulaşmada en önemli adımdır. Kente katılımın boyutları, kentsel mekânda var olma, nitelikli vakit geçirebilme ve kentin sunduğu fırsatlardan yararlanabilmektir. Katılımın ilk aşaması, kentsel yönetim mekanizmalarına dâhil olmak şeklinde karşımıza çıkar. Bu dahil olma sürecine, sadece hakim siyasi ideoloji içinde yer alanlar katılırsa eksik bir katılım olacaktır. Mekâna odaklanmak, bu mekânla ilişkide olması gereken tüm toplumsal grupları dikkate almayı gerektirir. Kentin insan ihtiyaçlarını gözeterek dost bir kent olabilmesi için, herkesin yönetsel süreçlere dâhil edilmesi ve aktif rol alması gereği öne çıkmaktadır. Katılımın, toplumsal bir kültüre dönüşmesi için ise, yerel halkın, kendisini ilgilendiren konularda bilgilendirilmiş ve kendisini ifade etme, aktarma becerilerinin kazandırılmış olması gerekmektedir.

Kentte katılımın en uygun adresi kent konseyleridir. Yerel yönetimlerde kent konseyleri bünyesinde yer alan çocuk, gençlik, kadın, göçmen, yaşlı ve engelli meclisleri gibi oluşumlar aktifleştirilmesi gereken ilk mekanizmalar olabilir. Kentlilerin, kendilerini ilgilendirecek planlama süreçlerine aktif katılımı, süreci değerlendirebilmesi, gerektiğinde müdahalesi ve inisiyatif alıp sorumluluğu paylaşması kent hayatının sürdürülebilirliği ve sosyal hayatla mekan arasındaki dengenin kurulması için önemli ve gereklidir. Bir kentin yerleşimcileri, kendi yaşam alanının belirleyicisi olduğunu hissetmiyorsa, kentin tasarım, uygulama ve yönetim süreçlerine katılmıyorsa; kenti sahiplenmez, aidiyet hissetmez ve korumak için çaba göstermez. Katılım, gönüllülük ve hizmetlerde sorumluluk alma duygusunu geliştirecek; yaşanan bölgeye sahip çıkmayla birlikte toplumsal bir dayanışma ve komşuluk ilişkilerinin güçlenmesi gibi birçok olumlu sonuç doğuracaktır. Yaşadığı yeri benimseyen, seven, koruyan ve gelişmesi için çaba sarf eden bir halka hizmet verilmesi de kolaylaşacaktır. Yaşadığı yerden memnun olmayanların, zaten mekânla dostluk kurması ve kendine yöneltilen hizmetlere dostane bir karşılık vermesi düşünülemez.

Bugün çoğu yerleşimde, mekâna ayarlı insanın doğayla bağı kopmuş durumdadır. Bu bağı yeniden kurmak gerekir. Toprakla ilişkisi güçlü, kültürünü doğadan alan ve yaşadığı yerle dost olan insan önemlidir. Bunun için insani ölçekte planlama esas olmalıdır. Bu insani ölçüğün çeşitli parametreleri yavaş kent kavramında bulunmakla birlikte, çok bozulmamış bir mekânsal anlamda kent, mahalle, sokak ve yapı düzeyinde insani ölçüklerin oluşturulması gerekmektedir. Konutlar, ulaşım aksları, kamusal yapılar, sosyal alanlar ve kültürel faaliyet alanları, insana dost bir mahiyette; erişilebilir, yaşayan yerler olmalıdır. Yürünebilir bir kent için, sokakların canlı olmasına, bireylerin sokağı yaşamasına ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda, araç odaklı değil, insan odaklı ulaşım planlaması yapılması, güvenli oyun alanlarının oluşturulması, kaldırım ve sokakların her yaştaki insanın kullanımına uygun olarak düzenlenmesi, kent merkezi ve mahalle içlerinde ortak kamusal alanların yaygınlaştırılması, kent sakinlerinin güvenli ve rahat bir şekilde hareket edebilmesinin sağlanması ve çevresel düzenlemeler yapılması önerilmektedir. Yaşam doyumu, bütün bireyler için dost bir kentte olmazsa olmaz bir parametre olmalıdır. ‘İnsan kentte ne kadar görünür olursa, kent insanla o kadar uyumlu hâle gelecektir’ anlayışı doğrultusunda, dost kent uygulamalarının insani kentsel mekânda sürdürülebilir kılma yönünde gelişmekte olduğu görülmektedir.

Kaynakça

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). Aile dostu kentler etüt araştırması. *Ankara*: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

- Altay-Baykan, D. (2015). Yerel yönetimler için kadın dostu kent planlaması ve tasarım ilkeleri kitabı. Ankara: Üzerler Matbaacılık.
- Altuntaş, A. (2012). Sürdürülebilir toplumlar ve metropollerin baskılarından kurtulmak için alternatif bir yol: Sürdürülebilir kentler. *MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (17), 135-148.
- Biol, G. (2009). Çocuk dostu kent neresidir? Megaron Balıkesir, *Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi Dergisi*, 10-13.
- Birleşmiş Milletler (BM) (1989). Çocuk haklarına dair sözleşme metni.
- BM Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı (2010). Kadın dostu kentler. <http://www.kadindostukentler.org/content/docs/pdf> adresinden 15.Eylül 2015 tarihinde alınmıştır.
- Child Friendly Cities Initiative (2015). <http://childfriendlycities.org/tr/genel-bakis/cds-girisimi/> adresinden 21 Ekim 2015 tarihinde alınmıştır.
- Çakırer-Özservlet, Y. (2013). Tasarımda insan odağını kaybetmemek için kentli çocuklar ve resmettiklerine bakmak. *Sağlıklı Çevre - Sağlıklı Tasarım, Çevre Tasarım Kongresi* (309-324). Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Çakırer-Özservlet, Y. (2014). 1990'lardan bu yana çocuk dostu bir şehir: Fano. *Marmara Belediyeler: Marmara Bölgesi Yerel Belediyeler Haber Dergisi*, 2 (1), 122-127.
- Çakırer-Özservlet, Y. (2015). Aile dostu kent için kavramsal analiz, *Aile Dostu Kentler Etüt Araştırması* (53-65). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını.
- Doğan, L. (2015). Aile dostu kent (Aidkent) & performans yönetim sistemi projesi, *Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokyumu; Geleceğin Kentleri*, Aydın Yayınları: Ankara.
- Dünya Engelliler Vakfı (2015). Engelsiz şehir tasarım raporu. <http://www.devturkiye.org/Projeler/Engelsiz-Sehir-Planlamasi/Engelsiz-Sehir-Tasarim-Raporu/> adresinden 25 Kasım 2015 tarihinde alınmıştır.
- Family Friendly Cities (2015). <http://www.familyfriendlycities.com> adresinden 20 Eylül 2015 tarihinde alınmıştır.
- Genç Dostu Kentler (2015). *Neden genç dostu?* <http://gencdostu.org/neden-gdk/> adresinden 10 Ekim 2015 tarihinde alınmıştır.
- Günel, Z. (2015). Dünyada aile dostu kent örnekleri, *Aile Dostu Kentler Etüt Araştırması*, (69-81). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını
- Güner, Ö. C., Gözün, G., Hilwah, A. ve Gökçek, M. (2013). Yaşlı dostu şehirler: Kavramsal çerçeve ve örneklerle değerlendirmeler. Ankara: Güneş Kitabevi.
- Habitat (2015). Genç dostu kentler. <http://habitatalkinma.org/projelerimiz/katilimyonetisim/genc-dostu-kentler/> adresinden 30 Eylül 2015 tarihinde alınmıştır.
- Kaypak Ş. (2005). Dost dost diye diye... 13.07.2005, Atayurt Gazetesi, Antakya.
- Kaypak, Ş. (2010). Küreselleşme sürecinde kentsel değişim ve kadına yansımaları, *21.Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar: Değişim ve Güçlenme Bildiriler Kitabı* (5. Cilt), Edit. F. Çoban Döşkaya vd. (388-403). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını.
- Kaypak Ş. (2012). Kadın dostu kentler ve kent konseyi ilişkileri, *Prof. Dr. Cihangir Akın'a Armağan*, Ed. Y. Özkan vd. (363-380). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayını.
- Kaypak, Ş. (2014). Toplumsal cinsiyet açısından kente bakmak. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7 (1), 344-357.
- Keleş, R. (1993). Kentleşme politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kiernan, J. S. (2015). 2015's best & worst cities for families. <https://wallethub.com/edu/best-cities-for-families/4435/#methodology> adresinden 10 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.

- Oktay, D. (2007). Sürdürülebilirlik, yaşanılabilirlik ve kentsel yaşam kalitesi. *Mimarlık Dergisi*, (335). <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?Sayi=53&RecID=1329>. adresinden 20 Ekim 2015 tarihinde alınmıştır.
- Sezgin, M. ve Ünüvar, Ş. (2011). Yavaş şehir: Sürdürülebilirlik ve şehir planlaması ekseninde. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Şahin, İ. ve Kutlu, Z. (2014). Cittaslow: Sürdürülebilir kalkınma ekseninde bir değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2 (1), 55-63.
- Tekeli, İ. (2015). Katılımcılık ve gerçekçilik sorgulamaları arasında Habitat III Türkiye raporu. *Mimarlık Dergisi* 383, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?397&=3657>. adresinden 10 Ekim 2015 tarihinde alınmıştır.
- Theodorou, M. (2009). Herkes için tasarım (1): mimarlık ve demokrasi. *Mimarlık Dergisi*, (347). <http://www.mimarlikdergisi.com/index>. adresinden 10 Ekim 2015 tarihinde alınmıştır.
- Topsümer, F., Babacan, E. ve Baytekin, E. P. (2009). Şehir ve çocuk: Çocuk dostu şehir girişiminin şehir imajına katkısı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 35 (1), 5-20.
- Türk Dil Kurumu. <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden 10 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- The United Nations Children's Fund. (2015). Çocuk dostu şehirler. <http://unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=64> adresinden 20 Eylül 2015 tarihinde alınmıştır.
- Total, A. ve Üstün, B. (2009). Yaşlılık ve yaş dostu kentler. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1, 1-23.
- Youth Friendly City (2015). <http://www.dc-aya.org/policy-and-advocacy/og/11> adresinden 25 Ekim 2015 tarihinde alınmıştır.
- UN Women (2015). Creating safe public spaces. <http://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/> adresinden 10 Aralık 2015, tarihinde alınmıştır.
- Uslu, A. ve Shakouri, N. (2014). Kentsel peyzajda engelli/yaşlı birey için bağımsız hareket olanağı ve evrensel tasarım kavramı. *KÜ Orman Fakültesi Dergisi*. 1 (14), 7-14.
- Youthful Cities (2015). Youthful Cities Global Index executive summary: Ranking the world's 55 most youthful cities. <http://imco.org.mx/wp-content/uploads/2015/05/YouthfulCities.pdf> adresinden 23.Kasım 2015 tarihinde alınmıştır.
- Yalçın A. ve Yalçın, S. (2013). Sürdürülebilir yerel kalkınma için cittaslow hareketi bir model olabilir mi? *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), 32-41.
- Yavuzçehre, Pınar S. ve Torlak, Sülün E. (2006). Kentsel yaşam kalitesi ve belediyeler: Denizli Karşıyaka mahallesi örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (4), Güz, 184-207.
- World Health Organization (2007). Global age-friendly cities: A guide. http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_guide_English.pdf. adresinden 26 Ekim2015 tarihinde alınmıştır.
- World Health Organization. (2015). Global database of age-friendly practices. http://apps.who.int/datacol/custom_view_report.asp?survey_id=600&view_id=653&display_filter=1 adresinden 26 Ekim 2015 tarihinde alınmıştır.
- www.slowfoodanadolu.com/ adresinden 13 Kasım 2015 tarihinde alınmıştır.

DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ VE HOŞGÖRÜ; HATAY ÖRNEĞİNDE

Şafak KAYPAK¹

Özet

Bu çalışma, demokrasi kültürünü hoşgörü temelinde ele alarak, Hatay örneğinde incelemeyi amaçlamaktadır. Son birkaç yüzyılın yönetim biçimi olan demokrasi, 21. yüzyılda, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle gittikçe küçülen ve küreselleşen dünyada kültürel yükselişe geçmiş bulunmaktadır. Fransız Devrimi ile ortaya çıkan demokratik değerler günümüze kadar çeşitlenerek gelmişlerdir. Demokrasi, özgürlük ve eşitlik rejimi olarak insanlığın ürettiği en iyi rejim vasfını korumaktadır. Sadece bir siyasal yönetim şekli değil; bir yaşam tarzı, bir düşünce biçimi olarak da görülebilir. İdeolojik bir bilinç olarak demokrasi, günümüzde bütün toplumlara egemen olmuş durumdadır. Ülke sınırlarını aşarak evrensel bir nitelik kazanmıştır. Hiçbir ülke kendisini ondan uzak tutamamaktadır. Demokrasi ile yönetilen ülkeler, demokratik yaşam biçimleriyle uygar ülke sayılmaktadır. Demokrasi, kendine ait bir kültüre dayanmakta; farklılıklara ve kültürel zenginliklere hoşgörü ile yaklaşmaktadır. Bu bağlamda, 'hoşgörü ve barış kenti' diye bilinen Hatay, bu konuda örnek oluşturmaktadır. Son yıllardaki yoğun dış-göç dalgasına rağmen bu misyonunu sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, kültür, hoşgörü, farklılık, Hatay.

CULTURE OF DEMOCRACY AND TOLERANCE; IN HATAY EXAMPLE

Abstract

This study aims to examine the culture of democracy on the basis of tolerance, in Hatay example. Democracy, which is the form of government in the last few centuries, is on the rise in the globalizing world with the influence of the mass media in the 21. century. Democratic values and diversity have become associated with the French Revolution to the present day. Democratic values associated with the French revolution have become diversified to date. Democracy, as regime of freedom and equality remains the best regime produced by mankind. It's not just a political form of government; it can be seen as a way of life and a way of thinking. Democracy as an ideological consciousness now dominates the whole society. It has gained a universal character beyond the border of countries. No country can't keep it away. Countries governed by democracy are considered as civilized countries with a democratic way of life. Democracy is based on a culture; which approaches diversity and cultural richness with tolerance. In this context, Hatay known as 'the city of tolerance and peace', is an example in this regard. Despite the intense external-migration in recent years it maintains its mission.

Keywords: Democracy, culture, tolerance, diversity, Hatay.

Giriş

18. yüzyıldaki Fransız Devrimi'nden sonra yavaş yavaş dünyaya yayılan demokratik değerler, günümüze, sayı ve içerikçe daha da çeşitlenerek gelmişlerdir. Batı ürünü olan

¹ Doç. Dr., MKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, skaypak@gmail.com

demokrasi, kendi ülkesinin sınırlarından taşmış; evrensel bir nitelik kazanmıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle gittikçe küçülen dünyada hiçbir ülke ve kişi kendisini onun dışında tutamamaktadır. Çünkü demokrasi, halen insanlığın ürettiği en iyi rejim olma özelliğini korumaktadır. Demokrasi, tüm yurttaşların, temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almak üzere, çoğunluk iktidarının belirli anayasal kısıtlamalar çerçevesi içinde uygulandığı hükümet biçimidir. İnsan hakları, çoğulculuk, temsil-katılım gibi temel ilkelere dayalı bir yönetim tarzıdır. Bunların içinde, özgürlük ve eşitlik kavramları, demokrasi ile bütünleşmiş ve demokrasinin temel dayanağı haline gelmişlerdir. Özgürlüklerin güvence altına alınması ve bütün bireylere eşit muamele edilmesi, demokrasinin vazgeçilmez ilkelerindedir. Demokratik toplumlarda demokrasi, sürekli gelişmelerle daha da güçlenirken; demokrasiyle yeni tanışan toplumlarda ise kurumsallaşmaya çalışmaktadır. Demokrasinin toplumsal yaşamda yerleşik hale gelmesi; toplumsal bilinç düzeyinde belirleyici ölçüt olması ve demokratik işleyişin toplumsal altyapı kurumlarında kendine yer edinmesiyle mümkün olabilmektedir. Toplumsal kurumların, demokrasiyi hazmetme düzeyleri, verdikleri demokratik işleyişin topluma yansımalarında netleşmektedir.

Bir ülkede demokrasi varsa, uygar ülke kategorisine sokulur ve demokratik yaşam biçimleri oluşur. Ayrıca, demokrasi, sadece uygar ülkelerin yönetim biçimi olarak demokratik bir siyasal modelin değil, toplumsal barışın da bir ön koşuludur. Demokrasi, ‘halkın kendi kendini yönetmesi’ olduğuna göre, politika belirlemede vatandaşların yetkinlikleri ve katılımları çerçevesinde yetkinleşir. Demokrasinin yaşamsallığının, onu kullananlarca özümsemesine bağlı olduğu unutulmamalıdır. Aksi takdirde, bir rejimin ne kadar ideal güzellikte olursa olsun, onu kullananların seviyesine göre şekilleneceği bir gerçektir. Bu nedenle, demokrasi ile yönetilen ülkelerde, bir demokrasi kültürünün varlığından söz edilebilir. Demokrasi kültürünün kullanım biçimini ‘hoşgörü’ oluşturur. Çünkü demokrasi hoşgörü ortamında yaşam bulur. Kişinin yaşadığı toplumla barışık, başkalarının hak ve hürriyetlerine saygılı olması, farklı düşünce ve kanaatleri hoşgörü ile karşılaşması demokratik bir yaşam biçiminin ürünüdür. Demokratik yaşam, güven, huzur ve mutluluk verir. Çünkü insanın özgürleşmesini sağlar. Özgür bir toplumda yurttaşlar kendi çıkar ve isteklerinin peşinden koşarlar, haklarını kullanırlar ve kendi yaşamlarını yürütme sorumluluğunu üstlenirler. Bu tür ortamlarda yaşayanlar, yaşamdan zevk aldıkları için verimli olmakta; dolayısıyla da hem kendilerine ve ailelerine, hem de topluma faydalı olabilmektedirler. Bu, toplum halinde yaşamın bir gereğidir. Bu bağlamda, çokkültürlü, çokkimlikli yapısı ile modern yaşam anlayışına ve farklılıklara saygıya sahip Hatay, uygarlıkların birleştiği uyum içindeki *hoşgörü* ve barış *kenti* diye de bilinmektedir. Farklı din, kültür ve etnisiteye mensup insanlar yüzyıllardır bir arada hoşgörü ve anlayış içinde yaşamaktadırlar.

Bu çalışmada, demokrasi kültürünün hoşgörü temelinde Hatay’a yansıma şekli incelenmektedir. Çalışma, ilgili kaynakların taranması yöntemine ve yörede yapılan gözlemlere dayanmaktadır. Çalışmada, ilk önce, demokrasi kavramının tanımı ve anlamı ortaya konulmaktadır. Ardından demokrasinin sadece siyaset olmadığı, siyasal ve sosyal bir kültürü olduğuna değinilmektedir. Bunu demokrasi kültürünün kullanım şekli olarak hoşgörü takip etmektedir. Daha sonra, demokrasi kültürü ve hoşgörü olgusu, Hatay ili örneğinde incelenmektedir. Son bölüm ise, sonuç ve değerlendirmeye ayrılmıştır.

Demokrasi Kavramı ve Anlamı

Demokrasi, Yunanca “democracy” sözcüğünden gelmektedir. İki ayrı sözcüğün birleşmesinden oluşmaktadır. Yunanca’da halk, halk kitlesi veya yurttaşlık anlamında bir sözcük olan ‘demos’ ile egemen olmak veya iktidar kullanmak gibi anlamlara gelen ‘kratein’ sözcüklerinin birleşimidir (Schmidt, 2002: 13). Sözcük anlamından da anlaşılacağı gibi, halk yönetimi demektir. ABD başkanı Abraham Lincoln tarafından kullanılan ve daha sonra yaygınlaşan şekli ile “halkın, halk tarafından, halk için yönetimidir” (Kahveci, 1996: 10). Genel olarak, halkın egemenliği anlamına gelen demokrasi kavramına, farklı tarihsel ve toplumsal aşamalarda farklı anlamlar yüklenmiş ve farklı biçimlerde uygulanabilmiştir.

Demokrasi, ilk çıktığından günümüze olgunlaşarak ve içeriğini zenginleştirerek gelmiştir. Bir yönetim biçimi olarak demokrasinin başlangıcı, çok eski tarihlere dayanır. M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında, eski Yunanlılar oluşturdukları kent-devletlerinin siyasal sistemini tanımlamak üzere bu sözcüğü kullanmışlardır. ‘Kent demokrasisi’, ilk uygulanan demokrasidir (Pustu, 2005: 122). Onu ilk kez ortaya atan Atina site devletinde Perikles olmuştur. Perikles; demokrasinin bir kaç seçkin yurttaşın değil, tüm yurttaşların katkılarıyla var olan ve insan kişiliğini ve yeteneklerini geliştirmeye en elverişli rejim olduğunu vurgulamıştır. Yine Sokrates, toplumun soylular tarafından değil, bilgili ve erdemli kişilerce yönetilmesi gerektiğini savunarak, demokratik düşüncenin evrimine katkıda bulunmuştur (Kahveci, 1996: 9-10). Eski Yunan demokrasileri ile günümüzün modern demokrasileri arasında oldukça önemli bir özgürlük ve gerçeklik farkı vardır (Sartori, 1996: 310).

Demokrasinin ortaya çıkmasından sonra, olması gereken ve uygulamada olan veya gerçekleşen demokrasi üzerinde tartışılmıştır. Demokrasi ideali, demokrasi gerçeğini tanımlamaz; gerçek demokrasi ile ideal demokrasi bir ve aynı şey değildir. Demokrasi, onun idealleri ile gerçeği arasındaki etkileşimden, olanla olması gerekenin çelişmesinden doğar ve bunlar tarafından şekillendirilir (Sartori, 1993: 9). Bu doğrultuda, genel olarak iki değişik demokrasi kuramından söz edilebilir. Bunlardan biri ‘normatif’, diğeri ise ‘ampirik’ veya ‘realist’ demokrasi kuramlarıdır. “Olmaması gereken demokrasi”nin karşılığı olarak Normatif Demokrasi Kuramı, demokrasiyi sözlük anlamından hareket ederek tanımlar. Kökleri eski Yunan’a uzanan, “halkın yönetimi”, ya da halk tarafından yönetim anlamını kapsayan Antik demokrasi veya klasik demokrasidir. İdeal olan demokrasi şeklinde ortaya konulan kuramdır (Schmidt, 2002: 21) Bu anlamda, bir rejimin demokratik olabilmesi için, halkın eğilimlerine tam olarak uyması gerekir. Böyle bir yönetim, hiç olmamıştır ve belki de hiç olmayacaktır (Erdoğan, 1999: 205). “Olan demokrasi”nin karşılığı olarak ise, Ampirik Demokrasi Kuramı, birinci tanımdakinin aksine, ideal demokrasiye asgari yaklaşım sergileyen çokça yurttaş grubunun uzun süreli arzularına karşılık veren, poliarşi (polyarchy) şeklinde de belirtilen modern demokrasidir (Dahl, 2001: 9). Bu; varolan, gerçekleşen demokrasidir.

Dolayısıyla, sadece tek bir demokrasi kuramından söz etmek, demokrasiyi yetersiz kılmaktadır. Bu açıdan, farklı siyasal ve toplumsal aşamalara denk düşen birçok demokrasi kuramından söz etmek mümkün olmaktadır. Demokrasi tarihsel gelişim açısından farklı şekillerde karşımıza çıkar: Eski Yunan kent devletlerine dayanan *Klasik Demokrasi*; İktidarın bireysel özgürlüklerle sınırlandırıldığı *Liberal Demokrasi*; Siyasi eşitliğin yanında sosyal bir anlayış ile ekonomik eşitlik isteyen *Sosyal Demokrasi*; Bireyin ve toplumun birlikte gelişimini esas alan *Kalkınmacı Demokrasi* anlayışı bulunmaktadır (Schmidt, 2002: 187).

Egemenliğin kullanılmasıyla ilgili olarak demokrasinin gelişimi doğrudan demokrasiden dolayı demokrasiye doğru olmuştur. İlk önce bütün herkesin doğrudan katıldığı seçimlerle, sonra yarı-doğrudan şekilde gerçekleşmiş ve daha sonra halk, karar verecek yöneticileri seçmiş ve seçilenler onun adına karar almışlardır. Dolaylı yönetim, günümüz toplumları için uygun olan ‘temsil’ kavramını ortaya çıkarmıştır. Temsil şekline bağlı olarak; liberal, ekonomik, sosyal, ilerici, çağdaş demokrasi nitelikleleriyle karşımıza gelir. Uygulamada yaşanan demokrasi şeklinden, ideal olan demokrasiye doğru yaklaşım derecesi çerçevesinde üç modern demokrasi boyutu ortaya çıkar. Bunlar; temsilci, çoğulcu ve katılımcı demokrasi olarak belirtilebilir (Kaypak, 2012: 132-133). Bunlara son yıllarda, bir yönetim biçiminde kolektif karar alma süreçlerini meşruiyete ve ussallığa ulaşmanın gerekli koşulu sayan Müzakereci Demokrasi Kuramı (Benhabib,1999: 102-103) eklenmiştir.

Demokrasinin bir tek anlamı olmayabilir, ama demokrasiyi demokrasi yapan özellikler konusunda herkes hemfikirdir. Bunlar; etkin katılım, oy kullanma eşitliği, bilgi edinebilme, gündem üzerinde söz söyleme hakkı, siyasal makamların seçimle iş başına gelmesi, düzenli aralıklarla seçimlerin tekrarlanması, seçimlerin serbest oy ve açık sayımla yapılması, birden çok siyasi partinin var olması, muhalefetin iktidar olma şansının bulunması, temel kamu haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olmasıdır (Dahl, 2001:9). Bu özelliklerin gerçekleşmesine bakarak, bir yönetimin demokratik olup olmadığına karar verilebilir. Bunlar aynı zamanda, Ampirik Demokrasinin gerçekleşmesi için minimum şartlardır. Buradan hareketle, demokrasinin temel ilkeleri; milli egemenlik, seçme seçilme hakkı, katılım, özgürlük, eşitlik, çoğulculuk, çoğunluk, çeşitlilik, hoşgörü, hukuk devleti, güçler ayrılığı, demokratik yönetim, birlik ve bütünleşmenin uyuşma çabası olarak sıralanabilir.

Bugün otoriter düşünceyle, demokratik düşünce arasındaki fark şu noktada görülür; Otoriter düşünce, hukuk kurallarının formalitesi üzerinde dururken, demokratik düşünce, hukukun biçimsel yapısı ve iktidarın kullandığı dilin ardında gizlenmiş tercihler ve toplumsal anlaşmazlıkları bulgulama çabasıdır. Yani demokrasinin var olma koşulu içinde bulunduğu eşitsizlikli bir düzene karşı siyasal eşitlik, tüm yurttaşlara aynı hakların verilmesi olarak anlaşılmamalıdır sadece; demokrasi aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri ahlaksal haklar adına dengelemek üzere bir araçtır. Öyle ki, demokratik devlet, savunmasız durumda bulunan yurttaşlarına yasaların belirleyeceği sınırlar çerçevesinde, devletin kendisinin de içinde bulunduğu eşitsizlik durumunda, bu düzene karşı gelme hakkını tanımalıdır (Touraine, 2002: 37). Anlamı ve biçimi ne olursa olsun, pratikte demokrasi, halkın büyük çoğunluğunun temsilciliğini yapan yönetim olarak anlaşılmaktadır (Arblaster, 1999: 28). Düzgün işleyen bir demokrasinin dört temel unsuru bulunur; özgür ve adil seçimler, sorumlu bir hükümet, sivil ve siyasal haklar ve demokratik sivil toplum (Beetham ve Boyle, 2005: 29).

Demokrasi, hukuk kurallarına, insan haklarına saygılı, özgürlükçü, eşitlikçi, katılımcı, sosyal adaletçi, uzlaşmacı olma özellikleriyle; farklı kişilik ve kültürel özelliklere sahip bireylerin, grupların ve toplulukların birlikte yaşamalarına ortam hazırlar. Eğer bir yerde çoğunluğun yönetimine ve azınlıkların haklarına saygı duyulmuyorsa, orada demokrasi yok demektir. Demokrasi, bugünün çoğunluğunun yarın azınlığa dönüşebileceği ve çoğunluğun çıkarlarından farklı çıkarları temsil edecek azınlığın temel haklarını yerine getirmek konusunda çoğunluğa karşı çıkmayacağı biçimde düzenlenmiş yasalarca yönetilebileceği kabul

edilen bir yönetim biçimidir. Ayrıca, demokrasi, bireysel ve ortak özgürlüğün toplumsal kurumlarca tanınmasına dayanır (Touraine, 2002: 30). Demokrasinin bir tercih ve yaşam biçimi olarak hayata geçmesi, oluşturduğu kültür kalıpları içinde topluma yansır.

Bir Yaşam Biçimi Olarak Demokrasi Kültürü

Kültür, tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür (TDK, 2016). Kültür, sosyolojik anlamıyla bir toplumun ortak yaşama biçimidir. İnsan olmadan kültürün olmayacağı bir gerçektir. Kültürü yaratan insandır ve insanı da insan yapan yine kültürüdür. Kültür insan yapısıdır ve insanın yarattığı her şey kültürünün bir parçasıdır. Kültür, nesilden nesile aktarılan, toplumdan bireye kazandırılan öğrenilmiş davranış kalıplarından oluşur (Kaypak, 2014: 92). Hiçbir kültür hazır olarak bulunmaz. Kültür yapay bir birikimdir; zaman içinde oluşur, önceki nesillerden devralınır ve yeni katkılarla gelişir. Demokrasi ile kültür öğeleri birleşince “demokrasi kültürü” oluşur. *Demokrasi kültürü*, demokrasiyi hayata geçiren normlar ve davranış kalıplarını ifade eder. Kültür denilince, akla hemen toplumun sanatsal yanı ve düşünce ürünleri gelir. Ama kültür buradaki anlamda, toplumun görsel sanatları, edebiyatı, müziği değil; bir halkın kendi kendisini yönetme becerisini anlatan davranış biçimleri, kurumları, kurallarıdır. Kastedilen sosyal ve siyasal kültürdür.

Demokrasi, halkın ister doğrudan, isterse dolaylı yönetimi şeklinde olsun bir sürece dayanır. Bu süreç içinde, demokrasiyi yerleşik bir geleneğe dönüştürecek ‘kurumlar’ oluşur. Demokrasi, halkın egemenliğine dayalı yönetim biçimi ve toplum hayatını düzenleme bakımından bir kurallar topluluğudur. Demokrasi, bu niteliğiyle hem bir süreç, hem de bu süreci yerleşik geleneğe dönüştürecek bir kurumlar ve kurallar toplamından oluşur. Ancak demokrasi, sadece biçimsel kurumlar ve kurallar sistemi değildir. Demokrasi kendini oluşturan kurumların toplamından daha fazla bir bütünlüğü ifade eder. Onun kendisiyle uyumlu bir kültürel altyapısı vardır. Bu altyapı oluştuğunda; bir demokrasi kültürünün varlığından söz edilebilir. Bu kültür, siyasal açıdan yurttaşların devlet yönetimine ilgi duymaları, her düzeydeki yönetim işlerine katılmaları şeklinde kendisini gösterir (Dağı ve Polat, 1996: 11). Demokrasiyi siyasal sisteme ve toplumsal işleyişe egemen kılma söylemi oldukça geniş bir tarihi birikime sahiptir. Bir süreç ve kurumlar bütünü olarak halk yönetiminin kurumsallaşması, demokrasinin toplumsal bir değerinin de olmasını öngörür. Demokrasi yönetim biçiminde, devlet-toplum ilişkisi, devlet yerine, toplum merkezli olarak tanımlanır (Kaypak, 2014: 93). Demokraside egemenliğin kaynağı ulustur.

Demokrat, demokrasiye inanmayı, farklı görüş ve düşüncelere anlayışlı olmayı; *demokratik*, bunun uygulanmasını anlatır. Kişiler gibi kurumlar da demokrat olurlar. Demokrasi, temel hak ve özgürlüklerin güvencede olduğu bir çoğunluk yönetimidir. Gerek temel hak ve özgürlükler anlayışı, gerekse buna dayalı bir yönetim olan demokratik yönetim, Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan kavramlar olduklarından, demokratik rejimler, ‘bir kültür ürünü olarak’ sanayi toplumunun sonuçlarıdır. Demokrasi kültürüne ilişkin sorunlar, sanayileşmelerini henüz tamamlayamamış ülkelerde daha yoğun olarak göze çarpar (Kongar, 2001). Ulusal demokrasiden ayrı bir ‘yerel demokrasi’den söz edilemez. Demokratik bir yerel yönetim, ancak demokratik bir toplum içinde gelişebilir (Hill 1974: 201–202). Demokrasi, demokratik değerlerin yaygınlaşması üzerine dayanan siyasal ve sosyo-kültürel bir ortamın var olması halinde gerçek anlamda gelişip pekişir. Demokrasi, özgürlük ve eşitlik rejimidir.

Yapılanlar yurttaşların özgür iradesi doğrultusunda yapılır. ‘Özgürlük’, düşüncelerin açıkça ifade edilmesini; ‘eşitlik’, ayırım gözetilmeksizin herkesin aynı haklara sahip olmasını ifade eder. Bunlar katılımcılık ve çoğulculuk ile hayata ile geçer. ‘Katılımcılık’, herkesin söz sahibi olmasını, katılmasını; ‘çoğulculuk’, farklılıklara hoşgörü ile yaklaşılmasını anlatır.

Çağdaş toplumların en belirgin göstergeleri demokrasi kültürüdür. Çağdaş toplum, demokrasi ve cumhuriyet ilkelerine uyan, temel düşünce ve inançlarını bu iki kaynaktan alan, insanca yaşamı ve gelişimi hedefleyen, bilinçli vatandaş yetiştirmeyi öngören, paylaşan, toplumsal bütünleşmeyi arzu eden toplumdur. Demokrasi kültürünün en temel öğeleri, özgürlük, eşitlik, insan hak ve özgürlüklerine saygı, sosyal adalet düşüncesidir. Demokrasinin dayandığı özgürlük, eşitlik, dayanışma ve kendini gerçekleştirme gibi değerler, ancak demokrasinin temellerinin sağlam olduğu toplumlarda güçlenebilir ve demokrasiyi yaşanılır kılar. Demokrasinin yaşanılır kılınması da, kentsel siyasetin demokratik temelini iyi oturtulmasına bağlıdır. Kent yaşanılır değilse, ülke de yaşanılır değildir, Yönetim halkla bütünleşemiyorsa; halk yönetsel eylem ve işlemlerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik olduğu yönünde bir inanç taşımıyorsa, yönetimin meşruiyeti oldukça tartışmalı demektir. İşte bu noktada katılımcı yönetim yöntemleri, yurttaşların yönetime yabancılaşmasını önleyici önemli beklentileri karşılayacak nitelikler kazanır; yönetimi, yurttaşların kendinden bir sisteme dönüştürür ve demokratik yöntemler kullanarak, çatışmaların yerine, toplumsal kalkınmayı ve gelişmeyi koyar. Öncelikle, yöneticilerin ve yurttaşların böyle etkileşim sürecinin yararlarına gerçekten inanmaları gerekir (Çukurçayır, 2002:4).

İlk ortaya çıktığından bugüne kadar demokrasi, insanı temel almış ve onu toplumun bir parçası olarak görmüştür. Demokraside egemenliğin gerçek sahibi birey ve bir devletin sınırları içinde yaşayan halktır. Demokrasi yaşanmıyorsa, varlığının temsili olduğu anlamına gelir. Demokrasi, ancak onu kullananlarca özümsemişse, yaşar ve uzun ömürlü olur. Özgür iradeli ve özgür ifadeyi bireylerden oluşan toplumda demokrasi kültürü gelişir. Demokratik ilerleme, en başta zihniyet değişikliği ve ifade özgürlüğü ile mümkün olacaktır. Eğitimli ve öğrenmeye açık toplum olma hedefi taşınmalıdır. Demokrasi kültürünün yerleşmesi için demokrasiye olan inancın da artması gerekmektedir. İnsanlar, demokrasinin güzellikleri ve getirileri konularında bilinçlenirlerse, demokrasi hayata yerleşir ve demokrasi kültürü gelişir. (Sütel, 2010). Halkın kendi kendisini yönetebilmesi için bazı haklarının da bulunması gerekir. Bu gereklilik, insan hakları kavramını ortaya çıkarmıştır. Çağdan çağa insan hakları farklılaşmış, çeşitlenmiş; toplumların ve insanların gelişimleriyle evrilmiştir.

Görüldüğü gibi, demokrasiler özgür bir birey ve aktif bir yurttaşlık kimliği üzerine kurulur. Demokrasilerin itici gücü, özgür birey ve aktif yurttaş anlayışıdır. Demokrasi bireyin kendi başına etik bir değer taşıdığı ve bu niteliğinin özgürlüğü gerekli ve kaçınılmaz kıldığı düşüncesine dayanır. Demokrasilerde insanların kültürel, sosyal, ırksal, dilsel, dinsel, ekonomik farklılıklarına saygı gösterilmesi esastır. Yurttaşlık, diğer yurttaşların özgürlüğünü ve özerkliğini tanıma bilincidir. Bireyin özgürlüğü, toplumun temel yapıcı birimi olan bireyin yaşam alanını, toplumsal ve siyasal müdahalelerden bağımsızlaştırırken; aktif yurttaşlık, bireysel olanla toplumsal olan arasında bir bağlantı noktası teşkil eder ve bu niteliğiyle de bireyi toplumsallaştırır. Demokrasilerin çoğulculuğu bu bilinç üzerine kurulur (Dağı ve Polat, 1999: 14-15). Toplumsallaşan birey demokrasilerin ana aktörlerindedir. Bu hem siyasal

katılımın bütün biçimsel ve biçimsel olmayan süreçleri; hem de sivil toplumun siyaset üzerindeki denetleyici işlevi için gerekli bir niteliktir. Demokrasi sadece seçme ve seçilme rejimi olmakla kalmamış, yönetime katılma ve işbirliği rejimine dönüşmeye başlamıştır. Sağlıklı bir demokrasi, büyük çapta demokratik bir yurttaşlık (vatandaşlık) kültürünün gelişmesine bağlıdır. Bu kültür, yurttaşların devlet yönetimine ilgi duymaları, her düzeydeki yönetim işlerine katılmaları, başkalarının fikirlerine saygı duymaları şeklinde kendisini gösterir. Demokratik bir toplumun yurttaşlık kültürü, bireyler ve grupların özgür eylemleriyle biçimlenir. Demokrasi kültürü, hoşgörü temelinde kullanılırsa anlamlıdır.

Demokrasinin Kullanım Biçimi Olarak Hoşgörü

Hoşgörü, Arapça müsamaha, Batı dillerinde tolerans karşılığına gelir. Tahammül, katlanma, basit hataları görmezden gelme veya göz yumma, başkalarını eylem ve yargılarında serbest bırakma, kendi görüşümüze ve çoğunluğun görüş biçimine aykırı düşen görüşlere sabırla ve yan tutmadan katlanma demektir (TDK, 2016). İzin verme, aldırma, iyi karşılama anlamlarına da gelir. Sosyal ilişkilerde bir tarafın, bazen farkında olmadan, kasıtlı olmayarak, bazen de kasıtlı diğer tarafa maddi/manevi zarar verebilecek bir sahne yaratması durumunda, diğer tarafın bunu görmezden gelerek veya cevabından vazgeçerek ödün vermek tahammülünü gösterebilmesidir (Vikipedi, 2016). Ülkemizde tasavvufta Mevlana Celâlettin Rumi, hoşgörünün en önemli temsilcisi olarak kabul edilir.

Hoşgörü, 16. ve 17. yüzyılların Avrupa'yı kasıp kavuran dinsel hoşgörüsüzlüğünün yarattığı bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sivil toplum düşüncesinin öne çıkardığı bu ihtiyaçlar; devletin işlevlerinin dini otoriteyle siyasi otorite arasındaki ilişkilerin birey merkezli bir değer örgüsüyle yeni bir şekilde örgütlendiği klasik liberal teorinin temel unsurlarının formüle edilmesi için son derece uygun bir zemin teşkil etmişlerdir. Daha sonraları, totaliter rejimlerin bütün Avrupa kıtasında hâkimiyet kurması ve dünya savaşları hoşgörüsüzlüğün dinsel hoşgörüsüzlükten çok daha farklı formları olabileceğini ortaya koymuş; başka alanlarda da hoşgörü kendini bir ihtiyaç olarak hissettirmiştir. Artık salt dini hoşgörü değil, siyasal, sosyo-kültürel, ırksal ve cinsel alanlarda da hoşgörü talepleri söz konusu olmuştur. Bunun sonucunda, liberal demokrasilerde ayrımcılık içeren yasalar ayıklanmaya başlamış; hoşgörü, her geçen gün biraz daha çeşitlenen liberal toplumlarda, hangi gruba veya topluluğa ait olursa olsunlar, bireylerin, içselleştirmek durumunda oldukları bir değer ve erdem haline gelmiştir. Hoşgörü, günümüzde liberal toplumları karakterize eden kavramlardan birisidir. Bu kolay bir süreç olmasa da, bu toplumlar, birbirinden farklı değerleri, inançları, dünya görüşleri ve bunlarla bağlantılı hayat tarzlarını benimsemiş bireyleriyle büyük bir çeşitlilik arz etmektedir. Liberal ülkeler, çeşitliliğin bütün unsurlarının özgürlük ve barış içinde bir arada yaşamaları garantisini sosyal düzeyde hoşgörünün içselleştirilmesinde bulmuşlardır (www.turkcebilgi.com, 2016).

Hoşgörü kavramını insan kendisi için geliştirmiştir. Hoşgörü, kişinin kendisinininkinden farklı inanç, ahlaki değer, dünya görüşü ve davranışlara sahip başka insanlara müdahale etmekten bilerek veya isteyerek kaçınması eylemidir. Hoşgörü, toplumsal yaşamda çeşitli şekillerde yer alır: Sosyal açıdan bizden farklı olanlara anlayışla yaklaşılmasına 'toplumsal hoşgörü'; dinsel anlamda farklı olanlara 'dinsel hoşgörü'; siyasal açıdan farklı düşünce sistemlerine sahip olanlara 'siyasal hoşgörü'; kültürleri farklı olana karşı 'kültürel hoşgörü'; gelir düzeyi bizden farklı olana 'ekonomik hoşgörü' gösterilir. Sosyal, dinsel ve siyasal hoşgörü Osmanlı devlet düzeninin en önemli özelliğiydi (Kaypak, 2014: 94).

Hoşgörü adı üstünde hoş görme, ufak tefek yanlışlıklara anlayış göstermedir. Hor görmemektir. Hoşgörülü olabilmek, olaylara, insanlara önyargıyla değil, yansız bakabilmektir. Pencerenin öbür tarafının da olduğunu ve öbür taraftan bakanların bulunduğunu bilmektir. Hoşgörülü olmak, anlayışlı olmak, kusurları görmemek, tahammül etmek, lakap takmamak, alay etmemek, değer vermek, ayıpları kapatmak ve affedici olmaktır. Ama, hoş görmek, boş vermek demek değildir. Eğer madalyonun bir yüzü hoşgörü ise, diğer yüzü farklılıklara ve başkalarının haklarına saygı duymaktır (Kaypak, 2003). Hoşgörü tahammül gösterebilme sanatıdır. Farklılıkların birçoğu doğuştan gelir. Kimsenin doğuştan ırkını, dilini, dinini, milliyetini, derisinin rengini vb. seçme olanağı yoktur.

Günlük yaşayışımız içinde bizim gibi düşünmeyen, bizim gibi davranmayan, hatta bize sempati duymayan birçok kimse ile karşılaşabiliriz. Kendimizin dışındaki kişilerin bizim gibi düşünmesini ve davranmasını bekleyemeyiz. Hoşgörü, insanların birbirlerinin düşüncelerine, inançlarına ve yaşam felsefelerine saygı duyması demektir. Dünyadaki milyonlarca insanın aynı düşüncede olması beklenemez. Her insanın kendi fikirleri, hayata bakış açısı vardır. Her kişi, farklı fikirlere sahip olduğu için kişilerin birbirlerinin düşüncelerine saygılı olması gerekmektedir. Bir konuda fikir sahibi olduğumuz zaman karşımızdaki insanın bizimle aynı görüşte olmadığını kabullenmemiz gerekir. Her insanın kendine göre öncelikleri vardır. Bu önceliklerin etrafında hayatlarını kurarlar ve kendilerinden sonra gelecek nesiller için de aynı önceliklerin devam etmesi için çaba gösterirler (www.yerelsiyaset.com, 2008). Bu toplumsal yaşamın getirdiği bir durumdur. Farklılık renktir, güzelliştir, dinamizmdir. Tek tip olma değil, farklılıktır günümüze damgasını vuran. Farklılığın bir topluma kazandıracığı yaratıcılık, toplumsal ilerlemenin ve gelişmenin de motorudur (Kaypak, 2003). Farklılık ve demokrasi iç içedir. İçerisinde sosyal yapıdaki başlıklara karşı hoşgörü, tolerans, emir alıp vermektan çok eşitlikçi ilişkiler içinde olma, anlayış ve uzlaşma değerleri vardır. Unutulmamalıdır ki, gelişme ancak farklı düşüncelerin çatışmasıyla ortaya çıkar. Her yeni düşünce akımı yeni bir gelişme adımı olarak görülmelidir. Yaşadığımız dünyada kişilerin uyum ve düzen içinde yaşayabilmeleri için hoşgörü şarttır. Hoşgörünün olmadığı bir yerde kargaşa görülür. Demokrasi hoşgörü rejimidir. Farklılıklar ve farklı unsurlar demokraside birbirlerine tahammül etmeyi, uzlaşmayı öğrenirler (www.ders-akademi.com, 2015).

Hoşgörü hayatın önemli bir parçasıdır. Hoşgörü, görüş ve düşüncemize, çoğunluğun görüş ve düşünce biçimine aykırı düşen görüşlere sabırla katlanma demektir. Hoş görmek, affetmek ya da izin vermek değildir. Hor görülen sorunlara eleştirel bakabilmek; olayları ve olguları 'reddetmemek'tir. Aslında bir eylem değildir. Çünkü bir iş gerektirmez. Hoşgörüsüz kimsenin bir eksiklik çektiği ve fazladan uğraştığı söylenebilir. 'Hoşgörüsüzlük', toplumsal bir canlı olan insanın birlikte yaşama, farklılıkları aynı paydada buluşturma özelliğini reddetmek; iletişimi engellemektir. Herhangi bir olaya hoşgörüsüz yaklaşmak doğaya ve evrene aykırıdır. Hiçbir şey tam olarak reddedilemez. En katı kuralların dahi istisnaları vardır. Çünkü her şey her an değişebilir. Bu değişimde, bir şeyleri reddederken en azından düşünebilmeliyiz (www.dmy.info, 2013). Bir olay, nesne ya da davranıştan ziyade, en azından bir fikre tahammül edebilmeliyiz. Neyin doğru olduğu, bakış açısına bağlı olduğu için, tekil olanı göz ardı edemeyiz. Son tahlilde, hoşgörüsüzlüğe de hoşgörülü yaklaşmak gerektiği söylenebilir. Hoşgörü için sevgi ve saygı ön koşuldur. Sevginin ve saygının olduğu yerde, negatif düşünceye, önyargıya yer yoktur. Hoşgörü ve sevgi, insanları ırkına, dinine, diline fikrine,

milliyetine, gelenek ve göreneklerine göre ayırım yapmaz. Onun için hoşgörünün seviyesi yüksektir. Bu seviyeye tam olarak ulaşmak kolay değildir. Başka bir deyişle, hoşgörü felsefi bir iştir. Hoşgörülü olan bilge kişidir. Felsefe dediğimiz “sonsuz merak anlayışı” doğal olarak hoşgörülüdür. Yapılanları unutan, vefasız, hayırsız, çıkarıcı, farklı fikirlere katlanamayan, bencil kişiliklerin bulunmadığı hallere, ‘hoşgörülü durumlar’ denir. Tarihten ve insanlıktan örnekler bulunabilir. İlk insanlardan beri, bir arada yaşamak, birbirine katlanabilmek ortak bir amaç olmuştur. Farklı kişileri ve bununla birlikte farklı görüşleri ortak bir ülküye odaklamak ulusların, inançların oluşmasında ana etkindir. İnsanlar birbirini hoş görmemiş olsaydı, halen birbirini öldürüp çaldıklarını yiyen ilkel canlılar olurduk. Empati kurmasak, merhamet etmesek konuşmak bile mümkün olmazdı (www.dmy.info, 2013).

Demokrasi Kültürü ve Hoşgörü; Hatay Örneğinde

Günümüzde demokrasi olgusu, uygarlık ve hoşgörü ile bütünleşmiştir. Cumhuriyetin kuruluşu ile çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmış, kalkınmış, saygın, onurlu, bağımsız demokratik ve laik bir Türkiye yaratılmak istenmiştir. 1923 yılında yeni bir ulusun, çok partili yapıya geçerek de demokrasinin önü açılmıştır. Bu şekilde, demokrasi için yaşamsal olan düşünsel altyapının temelleri atılmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne, eleştirel düşünce geleneğinin kurulması yolunda belli mesafeler alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, genç ve girişimci nüfusu ile kısa sürede gelişmesinin önemli bir kısmını tamamlamış, çağdaş uygarlık düzeyi hedefine yürümektedir. Bu hedefinde ülkenin en önemli unsuru insan unsurudur. Ancak, demokrasiye yatkın insan tipi, demokrasinin ön koşulları ve nimetleri olan barış, anlayış, saygı, katılım özellikleri kendiliğinden oluşmamaktadır. Kişinin başkalarının hak ve hürriyetlerine saygılı olması, farklı düşünce ve kanaatleri hoşgörü ile karşılaması, demokratik bir yaşam biçiminin ürünüdür. Dolayısıyla, her biri çağı paylaşmanın özellikleri olan; katılımcı, uygar ve barışçı ilişkiler, akılcılık, anlayış ve hoşgörü, sorumluluk ve özgürlük toplumda hemen yaygınlaşmamaktadır. İnsanın tam gelişimi ise, insan hak ve hürriyetlerinin tam olarak uygulanabildiği demokratik, eşitlikçi ve katılımcı bir ortamda gerçekleşir.

Demokrasi, bir yarışma ortamı içermektedir. Kazananlar da kaybedenler de vardır. İyi olanlar kazanır, kaybedenler daha iyi hazırlanarak kazanmayı öğrenirler. Bu öğrenme, diğerini zedelememek, haksız başarı elde etmemek, tahammüllü olmak koşuluyla gerçekleşmelidir. Başkalarına değişik gelen aykırı bir fikre tahammül etmek gerekir. Bu toplumsal hoşgörü olarak ifade edilmektedir. Hoşgörü, demokrasinin ilk temel kültürel ögesidir. Çünkü demokrasi hoşgörü ortamında yaşam bulur. Hoşgörünün beraberinde gelen diğer bir öge, başkalarıyla birlikte hareket edebilme yeteneğidir. Farklı kişilerle ortak çalışabilmenin ilk koşulu da başkalarına duyulacak güvendir (Kahveci, 1999: 12). Kendi dışımızdaki kişilerle, herhangi bir ilişki kurarken veya iş yaparken, başkalarına güven duyulmayan ortamlarda, ortaklaşa hareket edebilecek dürtü oluşmayacak ve demokrasinin örgütleri yaşamsallık kazanamayacaktır. Kendisine benzemeyen insanlardan hoşlanmayan, yabancı sevmeyen hoşgörüsüz yerlerde demokrasinin aksaması normaldir.

Demokraside amaç kişidir. Ancak, kişi temel alınıp toplum bir tarafa itilmez. Kişisel çıkarlara karşı toplumsal çıkar, bencillığe karşı dürüstlük, istismara karşı özveri, köşe dönücülüğe karşı üretkenlik, kültürsüzlüğe ve bilgisizliğe karşı kültür ve eğitim, şiddete karşı insan sevgisi, tahammülsüzlüğe karşı hoşgörü çağdaş demokratik kültürlerin unsurlarıdır. Demokratik bir toplum, hoşgörünün gerekli olduğu kadar çatışmanın kaçınılmazlığını da kabul eden yurttaşların bağlılığına ihtiyaç duyar. Çatışma rekabetin doğasında vardır. Ancak bu

çatışmanın belli sınırlar içinde kalması ve oydaşma (konsensüs) ile sonuçlanması gerekir. Çatışma ve mücadelede şiddet yerine asgari anlaşma temeli toplumsal barış ve düzendir. Bu uyumu, uzlaşmayı içerir. Kamplaşma, gruplaşma kavramlarını ve sert eleştirileri dışlar. Gruplar demokrasiyi kendi taleplerini dayatabilecekleri bir güç alanından ibaret sayarlarsa, toplum içerden çatırdayabilir. Kendi düşünce ve ideolojik yaklaşımı dışındakileri tehlike addedip “öteki”leştiren bir anlayış demokratik değildir (Bilge, 2011: 58).

Demokrasi, kamusal alana ait kararların, yani halkı ilgilendiren kararların, halkın katılımıyla alınması gereği üzerine kuruludur. Bu biçimiyle demokrasi bir karar alma tekniğidir ve sadece siyaset değil, kolektif kararların alındığı bütün birimler tarafından kullanılabilir. Demokrasi kültürü, yalnızca devlet yönetimine özgü bir olgu değildir. Demokratik ülkelerde bu kültür, toplumsal yaşamın her alanında kendisini hissettirir. Evde, okulda, işyerinde karar alınırken katılmayı sağlama, demokrasi kültürünün varlığını gösterir. Sosyal ilişkilerde demokrasi kültürü zayıfsa, bu zayıflık devlet yönetimine de yansiyacaktır (Uygun, 1996: 48). Çünkü kurumlar toplumların bir yansıması; toplumlar, kurumların bir ürünüdür. Demokrasi kültürü, önce toplumun en küçük birimi olan ailede, sonra okulda, sırasıyla işyerinde ve diğer sosyal örgütlerde kazanılır. Kentler ise, demokrasinin ortaya çıktığı ve insanın özgürleştiği mekânlar olarak değerlendirilir. Kırsal alanlara göre hareket serbestliğinin daha fazla olduğu yerlerdir. Ancak, kentsel alanlarda, evde yalnızca babanın sözünün geçerli olduğu, anneye söz hakkı tanınmadığı, çocukların dikkate alınmadığı bir ortam varsa; böyle bir yaşam biçimi, katılımcı, demokratik bir kültürel birikim yaratmayacaktır. Okulda, işyerinde, kamu veya özel kurumlarda, öğretmenler, yöneticiler tek söz sahibi iseler ve diğer kişilere yalnızca mutlak itaat etmek düşüyorsa, böyle ortamlarda yetişen insanlar devlet yönetimi konusunda da aynı alışkanlıklarını sürdürecekler ve bu alışkanlıkları yaşamları boyunca taşıyacaklardır (Uygun, 1996: 49). Yaşamın bütün alanlarına yönelen merkezîyetçi, otoriter anlayış biçimi ister istemez kentlerden başlamak üzere diğer yaşam ortamlarına da yansiyacaktır. Demokrasinin okuryazarı bol, kültürü ileri ülkelerde gelişme ortamları buluyor olması tesadüf değildir. Bu ortamın gerçekleşebilmesi için eğitim gereklidir. Bu özellikler ve onlara eğilimli insan ancak bilinçli bir çabayla yetişir.

Demokrasi değişmez bir gerçekler kümesi değildir. Çağdaş liberal demokrasiler, “çoğunluk” yönetimlerinden çok, “çoğulluklu” yönetimlerdir. Görüş, çıkar ve yaşam biçimlerinin bir arada barışçıl ilişkisini resmederler. Tek bir gerçek değil, gerçekler vardır. Fikirlerin, bireylerin ve kurumların çarpışması ve ödünleşmesi aracılığıyla, insanların ne denli mükemmellikten yoksun olursa olsun gerçeğe uzanabilmelerine olanak veren bir mekanizmadır. Sorunlara getirilen çözümler, üzerinde tartışılabilen, gerektiğinde değiştirilebilen bir esnekliğe sahiptirler. Yanlışlar tartışılıp hoşgörü ve saygı ortamında düzeltilir. Tek bir bakış açısının, tek bir çözüm biçiminin olmadığı biçimde bir dünya görüşü demokratik çoğulculuğun esasını oluşturur. Bu olgu, ‘demokrasilerde çareler tükenmez’ deyişinin çıkmasına neden olmuştur. Ülkemizde, demokrasi kültürünün yeterince gelişmediği alanlardan biri sosyal ilişkilerdir. Türkiye’nin demokratikleşme girişimlerinin tarihi olarak bunun henüz başarılamadığı, tam bir demokratikleşmenin sağlanamadığı belirtilmektedir (Karpaz, 1996: 23). Kuşkusuz bunda, hem devleti kutsallaştıran ve bireyleri devlete hizmet ettiği ölçüde önemseyen hâkim paradigmanın hem de demokrasiyi içselleştirmemiş ve kendi ideolojik politik beklentileri ölçüsünde bir demokratik algıya sahip olmuş toplumun büyük

payı vardır (Bilge, 2011: 53). Yabancı ülkelerde yüzyıllar boyunca yerine oturan demokrasi kültürü, hoşgörü temelinde bizde yeni yeni yerleşmektedir. Nitekim toplumumuzda, kan bağına, akrabalığa, kirvelige, hemşehrilige ve geleneksel bağlara dayalı ortaklık kurmak, tanımadığına güvenmemek anlayışı son derece yaygındır. Yabancıda farklı olana hoşgörü, kendi içimizdeki farklı olana hoşgörüsüzlük vardır. Hoşgörüsüzlüğe paralel olarak ortaya çıkan düşük güvensizlik, gönüllü örgütlenmeyi de düşürmekte, demokrasiye katılımı zorlaştırmakta ve gelişmesini engellemektedir (Kalaycıoğlu, 1999: 55-57).

Bu bağlamda, Hatay, demokrasi kültürü ve hoşgörü açısından ülke geneli içinde farklı bir yerde durmaktadır. Hatay, Akdeniz Bölgesinde bulunmaktadır ve bir sınır ilidir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya bakan yüzünü oluşturur. Ortadoğu'nun da Anadolu'ya, Akdeniz'e ve Avrupa'ya açılan kapısıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün, ülke sınırları içine katılması için özel çaba harcadığı bir yerdir. Türkiye'nin güney sınırları içine en son katılan ilimizdir. Suriye ile sınır komşusudur, iki sınır kapısı (Yayladağı, Cilvegözü) bulunmaktadır (www.hatay.gov.tr, 2015). Lübnan'dan doğan Suriye'den geçip Samandağ'dan Akdeniz'e ulaşan ve tersine akan 'Asi' nehri kentin simgesini oluşturmaktadır. Hatay 'Marka Kent Projesi' kapsamındaki illerden biridir. 2012 tarihli 6360 sayılı yasa ile Büyükşehir belediyesi olmuştur.

Antakya merkezi ile Hatay, dünyanın en eski yerleşimlerindenidir. Dünyanın üç büyük metropolünden biri olan ve planlı ve bakımlı haliyle 'Doğunun Kraliçesi' unvanını alan Hatay, farklı kültürlerin üstünden akararak izlerini bıraktığı Anadolu uygarlıklar diyarısıdır. Pers, Arap, Haçlı, Selçuklu, Osmanlı ve Fransız egemenliğinde kalmıştır. Batı ve Doğu uygarlıkları karmasıdır, Hellenizmin ayrıcalıklı özelliklerini taşır. Hatay'da toplumsal yapıya bakıldığında, heterojen bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Dinler, mezhepler, ırklar mozaiklidir. Farklı din, kültür ve etnisiteye sahip insanlar birlikte yaşamaktadırlar. Kent dinsel olarak, üç dinin ve farklı mezheplerin bir arada yaşadığı, farklı dillerin konuşulabildiği bir ildir. Yahudi, Hristiyan (Katolik, Ortodoks, Süryani, Ermeni), Müslüman (Sünni, Alevi, Türk, Arap, Türkmen, Çerkes) olarak oluşturdukları birlikte yaşama kültürü kentin dokusuna işlemiştir. Cami, kilise ve havra, aynı mahallede, yan yana yüzyıllardır sorunsuzca varlıklarını sürdürmektedir. İnanç turizminin önemli merkezlerinden biridir. İlk mağara kilise, Hristiyanların hac mekanı olan St. Pierre Kilisesi buradadır (www.hatay.gov.tr, 2015). Geçmişten günümüze içerisinde bulundurduğu özel, kozmopolit dokusunu son döneme kadar taşıyabilmiş; farklı kültürleri tek potada eritip ortak miras zenginliğine dönüştürebilmiştir. Kültürel, tarihi, dini kimliği ve sosyal yapısı ile 'mistik' bir dünya kentidir. 'Hoşgörü ve Barış kenti' misyonuna sahiptir. Kent, bu özelliği ile övünmekte ve bu şekilde tanınmak istemektedir.

Toplumlar, kültürel çeşitliliğe iki şekilde yaklaşmaktadır: Birinci durumda, topluluklar çoğunluk kültürü içinde eritilerek asimile edilmektedir; İkinci durumda ise, kültürel çeşitlilik olumlu karşılanmakta, anlamaya çalışılmakta, kendi varlığını sürdürmek üzere öne sürdüğü kültürel taleplere saygı duyulmaktadır. İlkinde yönelim ve etik olarak mono-kültürcü; diğerinde çokkültürcü olunmaktadır. Her iki durumda da çokkültürlü bir toplumda yaşanır, ama bunlardan sadece biri çokkültürcüdür. Çokkültürlü toplum terimi bir olgu olarak kültürel çeşitliliğe işaret eder. Bu nedenle, etnik ve kültürel farklılıkları ifade etmek üzere "çokkültürlülük"; çokkültürlü toplumu ve farklılıkları 'olumlu ve istenilir gören' ideolojik ve normatif tavrı ise "çokkültürcülük" olarak karşılamak mümkündür. Çokkültürcüler, farklı grupların asimilasyonuna ve toplumun homojenleştirilmesine karşıdırlar. Bu bağlamda, Hatay çokkültürlü, çokkimlikli yapısı ile modern yaşam anlayışına ve farklılıklara saygıya sahiptir. Sahip olduğu çok kültürlü yapı Hatay'ın günlük yaşamına fazlasıyla yansımıştır. Arap

kültürünün yaygın olduğu Hatay ili, bu kültürün etkisinde kalmıştır. Hatay, farklı kültür kalıplarına alışık ve hoşgörülü olsa da, son yıllarda hiç istemediği halde, daha önce karşılaşmadığı bir sığınmacı/mülteci sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu soruna hazırlıksız yakalanmıştır. Süren Suriye iç savaşı şimdiden Ortadoğu'da derin izler bırakmıştır. Türkiye Suriye'deki olaylardan siyasi, toplumsal ve ekonomik olarak etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Hatay halkı, ne olduğunu anlayamadığı, çok kapsamlı bir sorun ortamı içinde bulmuştur kendini. Akrabalık ilişkileri, ortak, dil, din ve etnik yapı vb. benzerliklere rağmen, Suriyeli mülteciler göç ettikleri Hatay'ın taşıma kapasitelerini oldukça zorlamaktadırlar. Hatay halkının 1,5 milyonunu Suriyeliler oluşturmaktadır (www.hatay.gov.tr, 2015). Hataylılar kentte yaşanan çöküşü 'sosyal erozyon, güvenlik zafiyeti ve daralan ekonomi' olarak üç ana etkene bağlamakta ve bumerang etkisiyle kente zarar vermeye başladığını düşünmektedirler. Yine de, kentin ekonomisinden sosyal yaşamına her alanına yayılan Suriyeliler ile birlikte gerginlik ve çatışma üretmeden geçmiş özelliklerine uygun bir şekilde yaşamaya çalışmakta ve diğer illere anlayışlı olmada örnek oluşturmaktadırlar.

Sonuç ve Değerlendirme

Demokrasi, tarihi süreç bakımından pek çok evrim geçirerek günümüzdeki şeklini almıştır ve halen de gelişmesine devam etmektedir. Demokrasi ve uygarlık, birbirini tamamlayan sosyolojik olgular olarak modern toplumlarda var olurlar. Toplum, demokrasiye hazır olduğunda demokrasi yetkinleşmiş olmaktadır. Demokrasi, ancak demokratik bir siyasal, sosyal ve kültürel ortam var olduğunda gerçek anlamda gelişir. Demokraside gerçekler de değişmez bir nitelik taşımazlar. Demokratik değerlerin tüm toplumsal yaşamda yerleşik hale gelmesi ve buna bağlı olarak toplumsal bilinçte olduğu kadar kurumlar düzeyinde de hâkim ölçüt olması, demokratik işleyişin birçok toplumsal altyapı kurumunda kendine yer edinmesiyle mümkündür. Toplumsal altyapıda kendine yer bulamamış bir demokratikleşme anlayış ve işleyiş biçimi, doğaldır ki üstyapıda gerçek anlamıyla yaşama şansına sahip olamayacaktır. Demokrasiden söz edebilmemiz için, halkın toplumla ilgili temel kararları alması veya almaya yetkili olması gerekir. Demokrasinin işlerlik kazanması ve sürdürülmesi, daha çok halk katılımının artırılması ile mümkün olabilmektedir.

Modern demokrasilerin temel amacı insanları özgürleştirmektir. Kuşkusuz insanlar özgür olmalı, özgür yaşamalı, temel haklara sahip olmalıdırlar. Bunlar yadsınamaz. Ancak sağlıklı bir demokratik toplum, sadece bireylerin kendi kişisel hedeflerinin peşinden koştukları bir yarış alanı değildir. Kamusal yaşam, hoşgörü ve uzlaşmanın gerekli olduğunu kabul ederek kullanma iradesine sahip yurttaşların varlığı ile anlam bulur. Bir demokrasinin yurttaşları, bireysel özgürlüğü yaşarlar ama aynı zamanda, özgürlük ve kendi kendini yönetme gibi temel değerleri içinde barındırmaya devam edecek bir geleceği şekillendirmek amacıyla bir araya gelmenin sorumluluğunu da paylaşırlar. Ulusal iradeye saygı, diğer bireylere karşı daha anlayışlı, daha sevecen olma, uzlaşma, hoşgörülle yaklaşma anlayışına sahip olurlar. Bu da kendini yetiştirme, başkalarına karşı saygılı olma, toplumsal ve etik kurallara uyma ödevidir. Ne özgürlük başıboşluktur. Ne de sadece kendinden sorumlu olmaktır. Katılmak yerine seyreden ve sorunlar karşısında söylenmekle yetinen adam sendeci, kendini aşamayan ve geliştiremeyen insan tipleri ve kişilikleri seyirci kalma süreci ile ortaya çıkmaktadır. Yaşama

değer katan, dünyayı yaşanır hale getiren, kurumları ayakta tutan, halen 'ben toplum için ne yapabilirim' diyen kişilerin çalışmalarıdır.

Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi, demokratik kurum ve değerlerin gelişmesi; demokrasi idealinin, ülkemiz insanlarının da dünya görüşü ve yaşam biçimi haline gelmesi ile mümkün olur. İnsanların özgürce yaşadıkları, becerilerini geliştirdikleri, değer yargılarını, onurlarını ve kişiliklerini koruyabildikleri bir düzen için birlikte çaba gösterilmesi gerekir. Demokrasi idealinin bütün insanlığın ortak dünya görüşü ve yaşam tarzı haline gelmesi, demokratik değer ve kurumların gelişip kökleşmesi sağlayabilir. Bunu bir yaşam felsefesi, bir yaşam biçimi olarak algılamak gerekir. Çünkü evrende her şeyin, bir bütün içinde her şeyi etkilediği, hiçbir şeyin birbirinden kopuk olmadığı yaşanarak görülmektedir. Demokrasinin özünde bu zaten vardır. İnsan unsurunun bu ideale uyumlu bir eğitimle oluşması temel esastır. Uygulama yeri olarak aile ve ev herkes için en uygun ortamdır. İnsanların öğrendikleri demokratik ilkeleri, buralarda uygulamaya dökerek demokrasiye uyumlu hale getirmeleri gerekmektedir. Halkın eğitim ve refah düzeyi yüksek olan Hatay, bu konuda örnek oluşturmaktadır. Çokkültürlü ve çokkimlikli yapısıyla barış ve hoşgörü kenti olarak tanınmaktadır. Farklı dil, din ve etnik yapıdan insanlar birbirlerini rahatsız etmeden yan yana yüzyıllardır yaşamakta ve birbirlerinin yaşam stillerine hoşgörü ve saygı ile yaklaşmaktadırlar. Yoğun mülteci akınıyla da karşılaşsa bu yapısını sürdürmeye devam edecektir.

Kaynakça

- Arblester, A. (1999). *Demokrasi*. Çev. N. Yılmaz, 1. Baskı, Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Beetham, D. ve Boyle, K.(1998). *Demokrasinin temelleri*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Bilge, M. (2011). Türkiye'de demokrasi kültürü: siyaset ve toplum. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15 (3), 49-60.
- Çukurçayır, M.Akif (2002). *Siyasal katılım ve yerel demokrasi*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Dağı, İhsan D. ve Polat N. (1999). *Demokrasi ve insan hakları el kitabı*, Ankara: Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitim Projesi.
- Dahl, R. (2001). *Demokrasi üstüne*. Çev. B. Kadioğlu, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Gülmez, M. (1994). *İnsan hakları ve demokrasi eğitimi*. Ankara: TODAİE Yayını.
- Hill, Dilys M. (1974). *Democratic theory and local government*. New York: Routledge Ltd.
- Kahveci, N. (1999). *Demokrasi ve İslam*. Ankara: *Demokrasi ve İnsan Hakları Yayınları*.
- Kalaycıoğlu, E. (1999). Türkiye'de siyasal kültür ve demokrasi. *Türkiye'de demokratik siyasal kültür*, Ankara: Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi Yayınları.
- Kapani, M. (1977). *Demokratik teori alanında bazı yeni görüş ve tartışmalar*. Prof. Dr. Bülent Nuri Esen'e Armağan (205-219), Ankara: AÜ Hukuk Fakültesi Yayını.
- Karpat, K.H. (1996). *Türk demokrasi tarihi- sosyal, ekonomik, kültürel temeller*, İstanbul: AFA Yayınları.
- Kaypak Ş. (2003). *Anlayışın temeli hoşgörü*. 06.10.2003, Atayurt Gazetesi, Hatay.
- Kaypak Ş. (2012). Yerel yönetimlerde katılımcı/müzakereci demokrasi sürecinde sivil toplum kuruluşlarının önemi. *Bülent Ecevit Üniversitesi Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, 8 (17), 171-196.
- Kaypak Ş. (2014). *Siyaset sosyolojisi, Basılı ders notları*, Antakya: MKÜ.
- Kongar, E. (2001). Demokrasi kültürü sorunları. *Kültürel Açından Avrupa Birliği'ne Yaklaşım Sempozyumu 22-24 Kasım 2001* www.kongar.org/makaleler/Demokrasi_Sorunlari.php adresinden 13 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.

- Özbudun, E., Kalaycıoğlu, E. ve Köker, L. (1999). *Türkiye’de demokratik siyasal kültür*. Ankara: Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitim Projesi Yayınları.
- Pustu, Y. (2005). Yerel yönetimler ve demokrasi, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 57, 121-134.
- Sartori, G. (1993). *Demokrasi teorisine geri dönüş*, Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayını.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi kuramlarına giriş*, Çev. M. E.Köktaş, Ankara: Vadi Yayınları.
- Sütel, D. (2010). Demokrasi kültürü. Ocak, Sayı: 25, *Eğitişim Dergisi*. <https://site/arsiv/59-25/447-demokrasi-kulturu.html> adresinden 14 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Tekeli, İ. (2004). *Katılımcı demokrasi*, sivil ağlar ve sivil toplum kuruluşları. <http://www.stksempozyumu.org/15konuşma/.htm>. 26 Ocak 2009 tarihinde alınmıştır.
- Touraine, A. (2002). *Demokrasi nedir?* Çev: O. Kumral, 3.Baskı, İstanbul: YKY Yayınları.
- Türk Demokrasi Vakfı (1991). *Türk basınında demokrasi*, Ankara.
- Uygun, O. (1996). *Türkiye’de demokrasi ve insan hakları*, Ankara: TODAİE Yayını.
- TDK (2016). www.tdk.gov.tr, 10.04.2016.
- Vikipedi (2016). <https://tr.wikipedia.org/hoşgörü>, 11.04.2016.
- <http://www.ders-akademi.com>, 12.04.2016.
- <http://www.hatay.gov.tr>, 11.09.2015.
- <http://www.türkcebilgi.com>, 10.04.2016.
- [http://www.yerelsiyaset.com/v2/index.php?goster=ayrinti&id=935 - 37k](http://www.yerelsiyaset.com/v2/index.php?goster=ayrinti&id=935-37k), 30.03.2008.
- <http://www.dmy.info/hosgoru-nedir-tanimi-ve-anlami/14>. 11. 2013.

DOĞU ANADOLU PROJESİ KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI'NIN TRB2 BÖLGESİNİN KALKINMASINDAKİ ROLÜ

Fatih KOÇ¹, Sami ÖZCAN²

Özet

Kalkınma kavramı Dünya'da İkinci Dünya Savaşından sonra hız kazanmış bir olgudur. 2. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla ülkeler kalkınmaya büyük önem vermiştir. Kimi ülkeler kalkınma sorununu çözüme çoğu zaman yetersiz kalmıştır. Kimi ülkelerde de ülke içinde kalkınma konusunda farklılıklar meydana gelmiştir. Ülke içinde bazı bölgeler kalkınmalarını sağlarken, bazı bölgeler ise, kalkınmada geri kalmışlardır. Türkiye'de bu konuda ki çalışmalara 1934 yılında gerçekleştirilen 1.Sanayi Planı ile başlanmıştır. Ancak sanayi planları başarısız olmuş çalışmalardır. Bu süreçten sonra Türkiye'de 1961 yılında yürürlüğe giren 1. Kalkınma Planı ile kalkınma çalışmaları yeniden başlamıştır. Bugün 10. Kalkınma Planı yürürlüktedir. Ülke genelinde bütünsel bir kalkınma gerçekleştirilmek istenmektedir. Kalkınmanın tümevarım yöntemi ile başarıya ulaşacağına inanılmaktadır. Bu nedenle Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınmasının gerçekleştirilmesi için 08.06.2011 tarihinde 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Doğu Anadolu Projesi Kalkınma İdaresi Başkanlığı (DAP KİB) kurulmuştur. DAP KİB Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan 14 ilin kalkınması konusunda danışmanlık ve destekleme yapmak üzere kurulmuştur. Bu çalışmada DAP KİP'in TRB2 Bölgesindeki illerde (Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van) kalkınma konusunda tarım, hayvancılık ve turizm sektörleri ile bölge illeri üzerindeki etkileri ve bu etkilerin TRB2 bölgesi illeri arasında farklılık oluşturup oluşturmadığı üzerinde çalışılmıştır. TRB2 bölgesinde yer alan illerde tarım, hayvancılık ve turizm sektörleri ile ilgili öncelikler arasında farklılıklar olup olmadığı; Doğu Anadolu Projesinin TRB2 bölgesine sağlayacağı katkı düşüncesi ve Doğu Anadolu Projesinin TRB2 bölgesindeki sektörler üzerindeki etkisi düşüncesi açısından farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Bu çalışma için TÜİK nüfus verilerine göre TRB2 bölgesi illerinin 2015 yılı toplam nüfusu 1.861.619 olarak yer aldığı, belirlenen anlamlılık düzeyi 0,05 olarak belirlendiği ve hata payı da gerçek değer in en fazla %5'i olacak şekilde hesaplandığı için en az 383,87 kişilik bir örnek hacmi hesaplanmıştır. Buna göre tabakalı örnekleme yöntemi ile her ilden oranlara göre örneklem birimleri seçilmiş ve anket yolu ile veriler toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Bölgesel Kalkınma, Bölge, Doğu Anadolu Projesi

ROLE OF EAST ANATOLIUM PROJECT DEVELOPMENT ADMINISTRATION PRESIDENTIAL AT TRB2 REGION DEVELOPMENT

Abstract

Term of development is gathered speed phenomenon after the 2nd World War. Countries had given a lot of importance to development to eliminate disruptive effects of 2nd World War. Some countries remained incapable to solve the problem of development. In some of the other

¹ Öğretim Görevlisi, Ardahan Üniversitesi, fatihkoc@ardahan.edu.tr

² Araştırma Görevlisi, Ardahan Üniversitesi, samiozcan@ardahan.edu.tr

countries, differences were occurred about development. As some regions of the country provide development, the other regions could not and they were underdeveloped. In Turkey studies about development started with First Industrial Plan in 1934. However, these studies were ineffective. After this process, development studies have begun with the First Development Plan entering in force in Turkey İn 1961. Today, 10th Development is in force. Achieving an integrated development all over the country is aimed now. It is believed that development will be achieved with inductive method. So that it has been established East Anatolian Project Development Administration Presidential with decree with power of law to achieve development of East Anatolian Region on 8 June 2011. DAP KİB(EAP DAP) was established for development of fourteen provinces of East Anatolian Reagion about supporting and consultancy. In this study, DAP KİB(EAP DAP) has studied at agriculture, animal breeding, tourism sector and effects on the provinces(Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van) in TRB2 Region. It was also investigated Whether these effects have any kind of differences among those provinces in TRB2 Region or not. I has been investigated whether there are differences between priorities about those sectors like agriculture, animal breeding and tourism in these provinces in TRB2 Region or not; whether there are differences between the idea of contribution that East Anatolian Project Supply for TRB2 Region and influence of East Anatolian Project on the sectors in TRB2 Region. According to TÜİK population datum, population of provinces in TRB2 Region is 1.861.619 in 2015, sample size is calculated 383,87 because level of significance is determined 0,05 and margin of error is calculated max %5 of real value. In accordance with this, units of sample arbitrary according to ratio in total population with stratified sampling method and the data are collected via questionnaire.

Keywords: Development, Regional Development, Region, The Eastern Anatolia Project

Giriş

Dünyadaki bütün ülkeler, özel sektör firmaları gibi sürekli olarak ekonomik büyümeyi temel hedefleri arasına almıştır. Ekonomi literatüründe yer aldığı gibi ekonomik kalkınmanın temel kuralı; bir ülkenin sahip olduğu kıt kaynakları en verimli şekilde kullanılmasıdır.

Neredeyse tüm ülkelerde ekonomik kalkınmada ki ana sorun; illerin veya yerleşimlerin belirli bir bölgede toplanması ve dolayısıyla da bölgesel kalkınma farklılıklarının ortaya çıkmasıdır. Türkiye’de özellikle Marmara bölgesinde kalkınmayı sürekli tetikleyen birçok sektör ve kuruluş yer almaktadır. Bu durum bölgeler arasında ekonomik dağılım, nüfus yoğunluğu, doğal kaynakların tahribatı gibi birçok soruna sebep oluşturmuştur. Türkiye için de bu durum değişmemektedir. Özellikle doğu bölgelerinde yeterli desteklerin verilmemesi sonucu, sanayinin ve ekonominin geliştiği Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelere doğru göçler her geçen gün artmaktadır.

Bölgelerarası kalkınmışlık farklılığı, az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgelere ekonomik ve elbette sosyal olarak yaklaştırılması politikasını da beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler “bölge” ve “kalkınma” kavramlarının birlikte ele alınmasını kaçınılmaz kılmış ve ülkeleri yeni politikalar geliştirmeye zorlamıştır (Arslan, 2005: 276). Bu gereklilikle birlikte ülkeler gelişmemiş olan bölgelerinin sahip olduğu üstün yönlerini belirleyerek bu bölgelere

gerekli yatırım ve teşvikler sunmuştur. Böylece bölgeler arası farklılıkların giderilmesi ve hatta tüm bölgelerin eşit ekonomik ve refah düzeyine ulaştırılması amaçlanmıştır.

Türkiye içinde durum aynıdır. Her ne kadar gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkeler kadar politika belirleyemese de Türkiye özellikle son yıllarda bölgelerin özelliklerine göre bölgesel kalkınma politikaları geliştirmeye başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı; Doğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasında aktif rol oynaması için oluşturulan Doğu Anadolu Projesi (DAP)'nin TRB2 bölgesi illerinde (Bitlis, Hakkari, Muş ve Van) bilgi yoğun ve bilgiye dayalı yüksek teknolojik üretim, tarım ve hizmetler sektörleri üzerindeki etkinliğinin ortaya çıkarılması ile DAP'ının bölgeyi oluşturan iller üzerindeki etkilerinin belirlenmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır

Kalkınma Kavramı

Kalkınma son elli yıldır dünya ülkelerinin en fazla uğraştığı sorunların başında gelmektedir. Bu sebeple kalkınma sadece bu süre zarfında değil, tarihi süreç boyunca da önemini korumuştur. Bütün devletlerin esas amacı olmuştur. Geçmişe bakıldığında zaman tüm devletlerin bir şekilde kalkınma için çaba sarf ettikleri görülmektedir. Her devlet kalkınmayı *sui generis* (Kendine özgü, nevi şahsına münhasır) şekilde sürdürmüştür. Geçmiş çok gerilere dayanmayan kalkınma kavramı, biraz kıskançlık biraz da kuşku kavramlarını bünyesinde bulundurarak iktisadın bir alt disiplini olarak ortaya çıkmıştır (Şenses, 2010: 23).

Özellikle 1929 Büyük Dünya Krizinden sonra Amerika ve Batı Avrupa'da krizden kurtulmak için seri üretime geçilmiştir. Krizin etkisinden kurtulmak için diğer bölgeler ekonomik olarak müdahalelerde bulunulmuştur. Bu durum kalkınmadaki bakış açısını siyasi olarak değiştirmiştir. 1950'lerden sonra üçüncü dünya ülkeleri siyasi kısıkaçtan kurtulabilmek için büyümeyi ve kalkınmayı amaçlayan kalkınma programları geliştirmiştir (Storper ve Scott, 1992: 8). Bu bağlamda kalkınma devletler açısından büyük önem teşkil etmektedir. Kalkınma zamanla kendi başına bir bilim haline dönüşmüştür. Kalkınma, başlı başına sadece fertleri ilgilendiren bir olgu değildir. Aynı zamanda fertle birlikte toplumun da sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerin gelişmesi anlamına gelmektedir. Kalkınma açısından bu etkenlere psikolojik ve siyasi değişkenler de dâhil edilmektedir (İldırar, 2004: 5).

Kalkınma bugün sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir sorunudur (Ingham, 1995: 33) Kalkınma az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin refah seviyelerini yükseltme çabasıdır (Gasper, 1995: 209). Kalkınma, bir ülkedeki iktisadi ve sosyal değişimin geçirdiği evreleri de tanımlamaktadır. Yaşanan bu değişim bir düzen içerisinde gerçekleşir. Değişim süreci diğer ülkeler arasında da benzerlik göstermektedir (Thirlwell, 2003: 19). Yine kalkınma, bireysel gelirdeki mutlak ve sürekli artış ile üretim sürecindeki gerçekleşen yükseliş ve gelir ve refah seviyesinin yükseltilmesi durumunu da ifade eder (Lynn, 2003: 4). Bu özellikleri nedeniyle kalkınma, ekonomik büyümeden çok daha fazla olguyu içermektedir (Meier, 1995:7). Kalkınma kavramı yerel biçimde, bölgesel veya köken olarak yerel dışsal endüstriyel lokalizasyon ile bağlantılı, bir anlamda ticaret, rekabet, yenilikçilik ve verimlilik gibi kavramları bünyesinde barındıran bir yapıya sahiptir (Asheim vd., 2006: 5).

Özellikle kalkınmanın bugünkü amacı, bireylerin daha iyi bir yaşam sürebilmelerini sağlamaktır. İnsanlar arasında var olan işsizlik, ekonomik dengesizliklerin ve yoksulluğun

azaltılması kalkınmanın ana hedefleridir (Seers, 1972: 1). Kalkınmanın asıl amacı toplumun kökten değişimini sağlamaktır (Sinemlioğlu, 2009: 249). Bunun yanı sıra kalkınmanın diğer amaçları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (www.uni-oldenburg.de):

- İnsanın hayatını sürdürebilmesi için ihtiyacı olan temel ihtiyaçlarının karşılanması,
- İnsanların sahip oldukları yaşam kalitesinin yükseltilmesi,
- Sahip olunan ekonomik ve sosyal gösterge değerlerinin artırılmasıdır.

Bölgesel Kalkınma Kavramı

Bölge kavramı literatürde çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bir mahalleden bir kıtaya kadar geniş bir coğrafyayı kapsamamaktadır. Ancak bölge bugün genellikle bir ülkenin bir parçası olarak birkaç ilden oluşan kara parçası olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 2008: 351). “Bölgesel kalkınma kavramı, ülke bütününde yer alan bölgelerin, çevre bölgeler ve dünya ile karşılıklı etkileşimi ile oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik ve toplumsal potansiyellerin harekete geçirilmesi yoluyla bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar bütünü” olarak tanımlanabilir (Ildırar, 2004: 16). Tabi bu tanım sürekli değişim gösteren küresel dünyada değişime açık olmalıdır. Yeni bölgesel kalkınma teorilerinin gereksinimi doğrultusunda değiştirilebilmelidir. Tanımlamalar yetersiz olmamalıdır (Cooke ve Piccaluga, 2006: 8).

Bölgesel Kalkınma Kavramının Ortaya Çıkışı

Bugün gelişmiş yada gelişmekte olan bütün devletlerin sahip oldukları bölgelerde ekonomik ve sosyal alanda birçok dengesizliklerin olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bölgesel kalkınma ile ilgili çalışmalar 1826 yılında Johann Von Thunen’in İzole Devlet (*The Isolated State*) adlı eseriyle ortaya konulmuştur. Çalışmaya Wilhelm Launhardt, Albert Shaffle, Alfred Weber ve Walter Christaller katkıda bulunmuşlardır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası kalkınma çabasının hız kazanmasıyla bölgesel anlamda kalkınmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Ildırar, 2004: 8). Çünkü bölgesel kalkınma konusunda bazı bölgeler diğer bölgelerden daha şanslı konumda olabilmişlerdir. Doğal kaynak zenginliği, rastlantı eseri bulunan bir buluş veya coğrafi yerleşmelerin bu durumda etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bazı bölgelerin daha hızlı gelişmesinde o bölgelerde yoğunlaşan sanayi tesislerinin ve doğal tekellerin varlığı göz ardı edilememektedir. Bunun yanı sıra bölgenin kendi içinde var olmayan bir takım olanaklara da sahip olması o bölgelerin kalkınmalarında rol oynamıştır (Dinler, 1978: 123). Bu yüzden geri kalmış bölgelerde kamusal yatırım oranları artırılmıştır. Globalleşmeye ayak uydurabilmek ve dünyaya entegre olabilmek adına bunun yapılması zorunlu olmuştur. Bu yüzden devletler birçok politikalar hazırlamış ve bölgesel kalkınma konusunda çözümler üretmişlerdir. Elbette kimi devletler kalkınmayı daha hızlı; kimi devletler ise daha yavaş bir şekilde gerçekleştirebilmişlerdir (Ildırar, 2004: 8). Bölgesel kalkınma konusunda öncelikle maddi imkânlarla sonra iyi bir yönetime daha sonra ise bilgiye dayalı bir üretim sistemine

ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle denetim noktasında piyasa dışı denetim elemanları kullanılmalıdır(üniversiteler gibi) (Cooke ve Piccaluga, 2006: 8).

Bölgesel kalkınma konusu o ülkenin sahip olduğu iktisadi durumla alakalı bir durumdur. Eğer bir bölgede işsizlik oranı yüksek, gelir ve gider dengesi olumsuz ve ülke içinde bir bölgeden başka bir bölgeye göç yaşıyorsa o bölgede kalkınma sorununun varlığından söz edilebilir. Örneğin; işsizlik oranı gelişmiş ülke veya bölgelerde % 1-3 arasında değişirken, gelişmemiş veya az gelişmiş ülke ve bölgelerde bu oran %20'lere kadar çıkabilmektedir. Gelir düzeyi arasında ciddi farklılıklar oluşabilmektedir Zira gelişmiş bölgelerde kişi başına 20.000 ABD Doları düşerken, gelişmemiş bölgelerde bu oran 150-1000 ABD Doları arasındadır. Türkiye'de bugün itibariyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Ege ve Marmara Bölgeleri arasında bu fark bariz gözükmemektedir (Gündüz, 2006: 16).

Doğu Anadolu Projesi

Doğu Anadolu Bölgesi, 14 ili kapsamakta olup, 146.330 km (yüzde 18,7) yüzölçümü ile ülkemizin en büyük coğrafi bölgesidir. DAP (Doğu Anadolu Projesi) Kalkınma Bakanlığı'na bağlı olarak DAP KİB tarafından Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan bu on dört ilin kalkınmalarında etkin rol oynamak üzere oluşturulmuştur.

DAP, Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınmasında aktif rol oynayacak bir görev ve pozisyon üstlenmiştir. Hazırlandığı bölgesel eylem planları ile başta bölgedeki kalkınma ajansları ile koordineli bir çalışma ile yürütülecektir. Ayrıca yapılacak kalkınma hamleleri diğer bölge planları ve projeler ile uyumlu olmasına özen gösterilmesi gereken bir yapıya da sahiptir.

Doğu Anadolu Projesi İle İlgili Temel İlkeler

Kurulduğu günden bu güne kadar bölgenin kalkınmasına katkıda bulunan DAP KİB'in bölgenin kalkınması konusunda proje ve faaliyetlerinde temel aldığı ilkeler şunlardır: Yenilikçilik, Katılımcılık, İşbirliğine Açıklık, Değişime Açıklık, Kültürel Değerlere Duyarlılık, Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik, İnsan Odaklılık, Sürdürülebilirlik, Hizmet Odaklılık ve Güvenilirlik (DAP İdaresi 2014 Yılı Faaliyet Raporu: 20).

03.06.2011 tarihli 642 sayılı KHK'ye göre verilen görevlerin Başkanlıklar tarafından yerine getirilmesi için yapılacak her türlü giderler aşağıdaki kaynaklardan karşılanır:

- Merkezi yönetim bütçesinden başkanlık payına düşen kısım,
- Alınacak her türlü bağış, yardım, kredi, hibe ve vasiyetler v. b.
- Başkanlık yatırımları sonucu elde edilecek gelirler ve diğer gelirler.

Doğu Anadolu Projesi İçin Öncelikli ve Temel Politikalar

2014-2018 DAP eylem planında DAP tarafından öncelikli olarak gerçekleştirilmek istenen bir takım politikalar bulunmaktadır. Bu politikaların gerçekleştirilmesi bölgenin kalkınması açısından son derece önemlidir. Bölgede özellikle tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörü önem arz etmektedir. Yüksek rakıma sahip illerde ise hayvancılık sektörü önemli bir durumdadır. Bu nedenle bu illerde(Erzurum, Kars, Ardahan, Bitlis, Hakkâri, Muş, Van) hayvancılık faaliyetlerini daha verimli hale getirecek politikalar izlenmelidir. Bunun için

hayvancılık sektöründe girdi maliyetlerinin azaltılması ve üretilen ürünlerin iyi bir şekilde pazarlanması sağlanmalıdır. Bu şekilde elde edilecek sermaye ile bölgenin orta vadeli kalkınma hamlelerinin masraflarına katkıda bulunulmalıdır. Bölgenin batı kesiminde(Malatya, Elazığ ile Van ve Erzurum) ise daha çok sanayi sektörü potansiyeli harekete geçirilmelidir. Bu sayede bölgede ciddi bir sorun olan göçün önüne geçilebilir. Bölgenin dinamizmini harekete geçirecek diğer bir unsur ise, altyapı hizmetlerinin ülke standartlarına yükseltilmesidir. Bu nedenle bölgede lojistik birimlerinin oluşturulması gerekmektedir. Kara ve hava yollarının üstlendiği rolün etkinliği artırılmalıdır. Ayrıca deniz ulaşımının kullanılması için limanlara demir yolu ile ulaşım sağlanmalıdır. Bununla birlikte bölgeden göçün önüne geçilebilmesi için kentlerin yaşam düzeylerinin artırılması gerekmektedir. DAP eylem planında önem verilen diğer bir konu ise, bölgedeki kurum ve kuruluşların etki alanlarının artırılmasıdır. Bu nedenle bölgedeki kamu kurum kuruluşları ile üniversiteler, belediyeler, STK'lar sürekli etkileşim içinde olmalıdır (www.dap.gov.tr).

Projenin Amacı İle Temel Kalkınma Hedefleri ve Stratejileri

DAP KİB tarafından hazırlanan 2014-2018 eylem planında projenin amaçları şu şekildedir; ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve istihdam artışı sağlanarak bölgede yaşayan vatandaşların refah, huzur ve mutluluğunun artırılmasıdır.

DAP'ın kalkınma hedefleri ve stratejileri ise uygulama kısmından sonra aşağıda sıralanmıştır: Projenin ekonomik, sosyal ve çevresel hedefleri bulunmaktadır.

Uygulama

Doğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasında aktif rol oynaması için oluşturulan Doğu Anadolu Projesi (DAP)' nin TRB2 bölgesi illerinde (Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van) bilgi yoğun ve bilgiye dayalı yüksek teknolojik üretim, tarım ve hizmetler sektörleri üzerindeki etkinliğinin ortaya çıkarılması ile DAP'ın bölgeyi oluşturan iller üzerindeki etkilerinin belirlenmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaca yönelik olarak anket yolu ile birincil veriler toplanmıştır. Uygulanan anket toplam 31 sorudan oluşmaktadır. Bu sorulardan ilk 19 soru ölçeği oluşturan ve katılım durumunu ifade eden 5'li Likert ölçeği ile oluşturulmuştur. İlk 19 sorunun ilk 5 tanesi DAP'ın Sektörlere Etkisi faktörünü, devam eden 5 soru DAP işbirliğinin etkileri faktörünü, devam eden 4 soru DAP'ın çalışma şekli faktörünü ve kalan 5 soru da DAP'ın bölgeye katkıları faktörünü oluşturmaktadır. Ölçekte yer alan 6 soru illerin potansiyelinin ortaya konması, kalkınma stratejilerinin belirlenmesi, bölge tanıtımlarının yapılması, yabancı yatırımların bölgeye çekilmesi, bölge içi dengesizliklerin ortadan kaldırılması ve sektörler arasında işbirliklerinin yapılması kavramlarının önem derecelerini belirlemeye yöneliktir. Demografik sorular öncesindeki son soru, belirlenen sektörlerin (bilgi yoğun ve bilgiye dayalı yüksek teknolojik üretim, tarım ve hizmetler) öncelikli yatırım durumlarını ve son 5 soruda katılımcıların demografik özelliklerinin ortaya koyan sorulardır. Çalışmada TRB2 bölgesinin toplam dört ilden oluşması nedeniyle bölgenin toplam nüfusu baz alınmış ve örneklem hacmi hesaplandıktan sonra tabakalı örnekleme yöntemi uygulanarak veriler elde edilmiştir. Örneklem hacminin hesaplanması için Türkiye İstatistik Kurumu

tarafından hazırlanan 2015 nüfus verileri baz alınmış ve örnek hacmi belirleme formüllerinden ana kütle hacminin bulunduğu durumlarda kullanılan aşağıdaki formül ile hesaplanmıştır:

$$n = \frac{0,25 \times N \times z_{1-\alpha/2}^2}{d^2 \times (N-1) + 0,25 \times z_{1-\alpha/2}^2}$$

n: Örneklem Hacmi

N: Ana kütle Hacmi

$z_{1-\alpha/2}^2$: Z tablosunda 1- $\alpha/2$ olasılığını veren z değerinin karesi

d: Yüzde olarak hata payı

Örneklem hacminin hesaplanması için güven aralığı %95, hata payı %5 olarak belirlenmiş olup Bitlis, Hakkari, Muş ve Van illerinin nüfusları toplamı 2.124.349 olarak hesaplanmıştır (Bitlis 340.449; Hakkari 278.775; Muş 408.728; Van 1.096.397). Buna göre;

$$n = \frac{0,25 \times 2.124.349 \times 1,96^2}{0,05^2 \times (2.124.348) + 0,25 \times 1,96^2}$$

Yukarıda yer alan eşitliğin çözülmesiyle sonuç 384,09 olarak hesaplanmıştır. Bu sayı anketin uygulanması gereken en az kişi sayısı olduğundan toplam 400 anketin yapılmasına karar verilmiştir. Tabakalı örnekleme yöntemine göre Bitlis bölgenin toplam nüfusunun %16'sını; Hakkâri bölgenin toplam nüfusunun %13'ünü; Muş bölgenin toplam nüfusunun %19'unu ve Van ise bölgenin toplam nüfusunun %52'sini oluşturmaktadır. Bu oranların örneklem hacmi olan 400 birime uygulandığında Bitlis için 64, Hakkâri için 52, Muş için 76 ve Van için de 208 birimin örnekleme girmesi gerektiği hesaplanmıştır. Örnekleme girecek birimler tesadüfi olarak seçilmiş olup birimlerin örnekleme girmesinde herhangi bir müdahale de bulunulmamıştır.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda aşağıda verilen 2 hipotez kurulmuştur.

H₁: TRB2 bölgesi illeri arasında bilgiye dayalı yüksek teknolojik üretim, tarım ve hizmetler sektörleri için yatırım önceliği açısından anlamlı bir farklılık yoktur.

H₂: Doğu Anadolu Projesi'nin bölgeye katkısı açısından TRB2 illeri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotezlerin test edilmesinden önce güvenilirlik analizi yapılmış ve güvenilirlik düzeyi ,904 olarak bulunmuştur. Ölçeğin %90,4 güvenilir olması güvenilirliğin mükemmel derecede olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. Tablo incelendiğinde katılımcıların %33,5'i 18-25 yaş aralığında, %23,8'i 26-33 yaş aralığında, %14'ü 34-41 yaş aralığında, %13,8'i 42-49 yaş aralığında, %12,5'i 50-57 yaş aralığında ve %2,5'i 58 yaş ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır. Öğrenim durumları incelendiğinde katılımcıların %32,3'ü ile en fazla lise eğitime sahip olduğu geri kalan %20,5'inin ilkökul, %14,3'ünün ortaokul, %13,3'ünün yüksekokul ve %19,8'inin de lisans mezunu olduğu görülmektedir. Bu katılımcıların büyük bir kısmının yani %42'sinin sigortalı olduğunu, bu katılımcıları %23 ile herhangi bir sosyal güvencesi olmayanların takip ettiğini ayrıca %15,3'ünün Bağ-Kur, %12,8'inin yeşil kart sahibi olduğunu ve kalan %7'sinin ise emekli sandığına bağlı olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Son olarak gelir dağılımları

incelendiğinde %28,3 gibi büyük bir çoğunluğunun 750 TL ve altında gelire sahip olduğu, %34'ünün 751 TL ile 1250 TL arasında, %16'sının 1251 TL ile 1750 TL arasında, %12'sinin ise 2251 TL ve üzerinde son olarak da %9,8'inin 1751 TL ile 2250 TL arasında gelire sahip oldukları ifade edilebilir.

Tablo 1.1. Demografik Özellikler

Özellik	Aralık	Kişi Sayısı	Yüzdeler Dağılımı (%)
Yaş	18-25 yaş arası	134	33,5
	26-33 yaş arası	95	23,8
	34-41 yaş arası	56	14,0
	42-49 yaş arası	55	13,8
	50-57 yaş arası	50	12,5
	58 yaş ve üzeri	10	2,5
	TOPLAM	400	100
Öğrenim Durumu	İlkokul	82	20,5
	Ortaokul	57	14,3
	Lise	129	32,3
	Yüksekokul	53	13,3
	Lisans	79	19,8
	TOPLAM	400	100
Sahip Olunan Sosyal Güvence	Herhangi bir sosyal güvencem yok	92	23,0
	Bağ-Kur	61	15,3
	Sigorta	168	42,0
	Emekli Sandığı	28	7,0
	Yeşil Kart	51	12,8
	TOPLAM	400	100
Gelir Durumu	750 TL ve altı	113	28,3
	751 TL-1250 TL arası	136	34
	1251 TL-1750 TL arası	64	16
	1751 TL-2250 TL arası	39	9,8
	2251 TL ve üzeri	48	12,0
	TOPLAM	400	100

Katılımcıların illerin potansiyelinin ortaya konması, kalkınma stratejilerinin belirlenmesi, bölge tanıtımlarının yapılması, yabancı yatırımların bölgeye çekilmesi, bölge içi dengesizliklerin ortadan kaldırılması ve sektörler arasında işbirliklerinin yapılması sorularına vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde sıralanan kriterleri tüm katılımcıların il ayırmaksızın oldukça önemli buldukları görülmektedir. Özellikle TRB2 bölgesi illerinden Hakkari ilindeki katılımcıların tamamı tüm kriterler için önemli ve çok önemli seçeneklerini tercih etmeleri Hakkari ili için tüm kriterlerin öncelikli olduğunu göstermektedir.

Tablo 1.2. Katılımcıların Kriterlere Vermiş Oldukları Cevapların Dağılımı

İFADELER	KRİTERLER	İLLER			
		BİTLİS	HAKKARİ	MUŞ	VAN
İllerin Potansiyelinin Ortaya Konması	Çok Önemsiz	1	0	0	5
	Önemsiz	4	0	1	11
	Kararsızım	6	0	0	16
	Önemli	35	33	59	69
	Çok Önemli	18	19	16	107
Kalkınma Stratejilerinin Belirlenmesi	Çok Önemsiz	3	0	0	2
	Önemsiz	1	0	1	11
	Kararsızım	6	0	1	10
	Önemli	28	26	60	67
	Çok Önemli	26	26	14	118
Bölge Tanıtımlarının Yapılması	Çok Önemsiz	2	0	0	5
	Önemsiz	5	0	1	6
	Kararsızım	10	0	2	12
	Önemli	19	21	58	66
	Çok Önemli	28	31	15	119
Yabancı Yatırımların Bölgeye Çekilmesi	Çok Önemsiz	4	0	6	10
	Önemsiz	4	0	5	7
	Kararsızım	8	0	9	12
	Önemli	21	14	35	57
	Çok Önemli	27	38	21	122
Bölge İçi Dengesizliklerin Ortadan Kaldırılması	Çok Önemsiz	5	0	0	5
	Önemsiz	2	0	1	4
	Kararsızım	14	0	0	5
	Önemli	11	11	60	59
	Çok Önemli	32	41	15	135
Sektörler Arasında İşbirliklerinin Yapılması	Çok Önemsiz	4	0	0	5
	Önemsiz	7	0	1	5
	Kararsızım	11	0	1	7
	Önemli	17	9	58	60
	Çok Önemli	25	43	16	131

Demografik kriterlerin ve ölçekte yer alan 6 soruluk kriterlerin dağılımı açıklandıktan sonra kurulmuş olan hipotezlerin testi yapılmıştır. Kurulan tüm hipotezler için değişkenler incelendiğinde gruplama değişkenlerinin iller ve sektörler olması nedeniyle ve bu değişkenlerin ikiden fazla kategoriye sahip olmaları (iller değişkeni 4 kategoriye, sektörler değişkeni ise 3 kategoriye sahiptir) da göz önünde bulundurulduğunda tek yönlü anova testinin uygulanmasına karar verilmiştir. Tek Yönlü Anova testinin uygulanmasında gruplar arası

farklılıkların ortaya çıkarılması için kullanılacak testin belirlenmesinde ilk olarak varyansların eşit olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre H_1 hipotezi için varyans testi sonuçları ve model testi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1.3. H_1 Hipotezi İçin Analiz Sonuçları
VARYANS EŞİTLİĞİ VE MODEL TESTLERİ SONUÇLARI

	Varyans Eşitliği Testi İçin %95 İç Tutarlılık Değeri	Sektörler Arası Farklılık Testi İçin %95 İç Tutarlılık Değeri		
Bilgi Yoğun Ve Bilgiye Dayalı Yüksek Teknolojik Üretim Sektörü	0,124	0,062		
Tarım Sektörü	0,000	0,000		
Hizmet Sektörü	0,000	0,000		
GRUPLARARASI FARKLILIKLARIN TESTİ				
	Anket İli (A)	Anket İli (B)	Ortalamalar Farkı (A-B)	%95 İç Tutarlılık Değeri
Bilgi Yoğun ve Bilgiye Dayalı Yüksek Teknolojik Üretim Sektörü (Tamhane T2)	Bitlis	Hakkari	0,343	0,139
		Muş	0,174	0,777
		Van	0,28	0,135
	Hakkari	Muş	-0,169	0,778
		Van	-0,63	0,996
	Muş	Van	0,107	0,898
Tarım Sektörü (Tukey)	Bitlis	Hakkari	0,147	0,570
		Muş	-0,008	1,000
		Van	0,488	0,000*
	Hakkari	Muş	-0,155	0,492
		Van	0,341	0,002
	Muş	Van	-0,496	0,000*
Hizmet Sektörü (Tukey)	Bitlis	Hakkari	0,518	0,000*
		Muş	0,461	0,000*
		Van	0,302	0,000*
	Hakkari	Muş	-0,057	0,965
		Van	-0,216	0,157
	Muş	Van	0,16	0,281

* $p < (0,05)$ olduğundan hipotez reddedilir.

İlk hipotez için yapılan analiz sonuçları incelendiğinde Bilgi Yoğun Ve Bilgiye Dayalı Yüksek Teknolojik Üretim Sektörü için varyans eşitliği testinin $p = 0,05$ değerinden büyük olması sebebiyle verilerin homojen bir dağılıma sahip olmadığı sonucunu göstermektedir. Bu sebeple gruplar arası farklılıkları incelemek için Tamhane T2 testi sonuçları incelenmiştir. Tarım Sektörü ve Hizmet Sektörü değişkenleri için ise varyansların eşitliği testi sonuçları $p =$

0,05 değerinden küçük olduğu için verilerin homojen olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu sebeple gruplar arası farklılıkları incelemek için Tukey testi dikkate alınmıştır.

Tablo genel olarak incelendiğinde Bilgi Yoğun Ve Bilgiye Dayalı Yüksek Teknolojik Üretim Sektörü için iller arasında farklılıkların olmadığı görülmektedir. Tarım sektörü için ise sadece Bitlis ile Van arasında farklılık olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bitlis ilinde tarım sektörünün önceliğinin Van ilinden daha fazla olduğu şeklinde yorum yapılabilmektedir. Son olarak hizmet sektörü açısından iller ele alındığında yine Bitlis'in bu sektöre verdiği önceliğin diğer illerden daha fazla olduğu ifade edilebilmektedir.

Tablo 1.4.H₂ Hipotezi İçin Analiz Sonuçları

VARYANS EŞİTLİĞİ VE MODEL TESTLERİ SONUÇLARI				
	Varyans Eşitliği Testi İçin %95 İç Tutarlılık Değeri		Sektörler Arası Farklılık Testi İçin %95 İç Tutarlılık Değeri	
DAP'ın Bölgeye Katkısı Açısından İller Arasındaki Farklılıkların Testi	0,000		0,000	
GRUPLARARASI FARKLILIKLARIN TESTİ				
	Anket İli (A)	Anket İli (B)	Ortalamalar Farkı (A-B)	%95 İç Tutarlılık Değeri
Tamhane T2	Bitlis	Hakkâri	-0,867	0,000*
		Muş	-0,028	1,000
		Van	-0,293	0,032*
	Hakkâri	Muş	0,840	0,000*
		Van	0,574	0,000*
	Muş	Van	-0,266	0,017*

* <p (0,05) olduğundan hipotez reddedilir.

Kurulan H₂ hipotezi için H₁ hipotezinde olduğu gibi ilk olarak varyansların eşitliği testi yapılmış ve p = 0,05 değerinden küçük değer bulunması varyansların eşit olmadığını göstermektedir. Bu sebeple iller arasındaki farkların incelenmesi için Tamhane T2 testi kullanılmıştır. DAP'ın TRB2 bölgesi illeri içerisinde en büyük katkıyı Hakkâri'ye, en düşük katkıyı ise Bitlis'e yaptığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

Kalkınma kavramı bir ülkede belirli bölgelerde görülmesi nedeniyle büyük bir sorun olarak algılanmaktadır. Ülke içinde bölgeler arasında gerçekleşen kalkınma düzeyi farklılıklar göstermektedir. Dengesiz olarak gerçekleşen kalkınma hamlesi bölgeler arasında kalkınma açısından farklılıklara sebebiyet vermektedir. Bölgeler arasında meydana gelen bu dengesizlikler nedeniyle gelir dağılımında adaletsizlikler, şehirleşme ve sosyo-kültürel farklılıklar ile sanayi tesislerinin kurulmasında aksaklıklar yaşanmaktadır. Özellikle dünyada yaşanan kalkınma sorununa yaklaşım nedeniyle de Türkiye'de bu soruna kamusal bir çözüm bakış açısı ile yaklaşmıştır. İşte bu noktadan sonra kalkınma sorununa artık bölgesel odaklı

çözümler aranmıştır. Bölgesel olarak başlatılan kalkınma hamlesinin tüm yurdu saracağı görüşü hâkim olmuştur. Bu nedenle bölge düzeyinde kurumsallaşma yoluna gidilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre Türkiye'nin en önemli gelir kaynakları olan tarım, hayvancılık ve bilgiye ve teknolojiye dayalı bir sistematik yapı incelenmiştir. Bu sektörlerin seçilmesindeki en önemli sebep hiç şüphesiz cumhuriyetin kurulduğu günden bugüne Türkiye'nin milli gelir açısından lokomotif sektörleri olma özelliğidir. Bölgede özellikle tarım ile bilgiye ve teknolojiye dayalı yüksek verimli bir üretim sistemi istenmektedir.

Bölgesel olarak ele alınan kalkınma çözümlerinin bu sektörlerle olumlu etkisinin olacağı bir gerçektir. Ortaya çıkan sonuçlarda tarım, hayvancılık ve bilgi yoğun ve bilgiye dayalı yüksek teknolojik üretim sektörlerine tüm iller için hemen hemen aynı derecede önem verilmesi gerektiği ve TRB2 bölgesi illerinin ve dolayısı ile Türkiye'nin büyük bir gelir kaynağı elde edeceği yer almaktadır. Bu sonuçlara paralel olarak TRB2 bölgesi illerine yapılacak kalkınma hamlelerinin bölgenin gelişmesi ve bölge halkının ekonomiye daha fazla katılması hususunda önemli bir rol oynayacağı ifade edilebilmektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi, son on iki yıl içerisinde özellikle eğitim, sağlık, spor, ulaşım gibi sektörlerde önemli bir ivme yakalayarak gelişme göstermesinden dolayı söz konusu çözüm odaklı politikaların devam ettirilmesi gerekmektedir. Doğu Anadolu Kalkınma Planı bu çözümlerden birisidir. Daha yeni bir kurum sayılabilecek DAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı (KİB)'nin kat etmesi gereken uzun bir yolu bulunmaktadır. Bu sebeple aşağıda DAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı için öneriler bulunmaktadır. Bunlar:

- ✓ DAP KİB öncelikle kurumsal yapısını tamamlamalıdır. Bu sayede bölgenin istihdam sorununa az da olsa katkıda bulunmuş olacaktır.
- ✓ DAP projesinin ulusal entegrasyon yönü, en önemli ve unutulmaması gereken bir yönüdür.
- ✓ Bölgenin kalkınmasında başat rolündeki sektörlerin zaman içindeki değişim parametreleri dikkate alınmalıdır. Gerekli analizler yapılmalıdır. Sonuca göre gerekli kaynaklar (iç ve dış kaynaklar) temin edilmelidir.
- ✓ Bölge illeri arasında kalkınma açısından da farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle kaynak dağıtımını da kalkınmışlık farklılıkları ile orantılı olmalıdır. Bu bakımdan danışmanlık hizmeti boyutunda DAP Kalkınma İdaresi Başkanlığına da büyük rol düşmektedir.
- ✓ Ekonomik, fiziksel ve toplumsal bir birliktelik sağlanmalıdır. Kalkınma bölge açısından sahiplenilmelidir.
- ✓ İklim şartları nedeniyle tarım kesiminde giderek ürün çeşidinin azalması, bir anlamda mono-kültürün egemen olmasına yol açmaktadır. Kamu kesimi mutlaka fiyatlar ve teşvikler yoluyla ürün çeşitliliğinin artmasına katkıda bulunmalıdır.

- ✓ Toprak verimliliğini artırmak ve devamlı kılmak için önlemler alınmalıdır. Toprağın verimliliğini artırma ve sulama konularında bölge çiftçilerine gerekli eğitimler verilmelidir.
- ✓ Projenin kapsadığı alanda DAP KİB ile üniversiteler ve STK'lar arasında sıkı bir işbirliği ağı oluşturulmalıdır.
- ✓ Doğu Anadolu Projesinin hem Türkiye'de, hem de dünyada yeterince tanıtımının yapılması gereklidir.
- ✓ Tarım ve hayvancılık sektörünün bir bütün halde işletilmesinin sağlanması gereklidir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli ekonomik sektörünü tarım oluşturmaktadır. Bu çerçevede, hayvancılık sektöründe girdi maliyetlerinin azaltılması ve üretilen ürünlerin pazarlanabilme özelliğinin artırılması gereklidir. Ayrıca sulamaya açılacak alan miktarının hızla artması için sulama şebekelerinin öncelikle yapılması gereklidir.
- ✓ Bölgenin kalkınması açısından, bölge insanının isteklerine cevap verilmelidir.
- ✓ Bilgi ve teknolojiye dayalı bir kalkınma modeli öncelikli olmalıdır. Bölgedeki her ilde program ve proje krediler ile desteklemeleri konusunda geniş katılımlı paneller, sempozyumlar v. b. düzenlenmelidir.
- ✓ Gerekirse bölge insanını içine düşüğü ruhsal çöküntüden kurtarmak için psikolojik desteklemeler yapılmalıdır. Bu sayede bölge insanının kendine olan güveni geliştirilmelidir.
- ✓ Bölgede tarım ve hayvancılık sektörüne katkıda bulunulacak desteklemelerin yanı sıra, bölgedeki kış turizminin geliştirilmesine de destek verilmelidir. Bölgedeki ulaşım ve konaklama imkânları geliştirilmelidir.
- ✓ Bölgenin kalkınması açısından uygulanan teşvik sistemleri yetersizdir. Bölgeye sermayeyi çekecek daha avantajlı fırsatlar sunulmalıdır.
- ✓ Bölgede en kısa zamanda yapılması düşünülen lojistik köy kurulumu tamamlanmalıdır.
- ✓ Bölgede tarım ve hayvancılık sektörleri öncelikli olmakla beraber, kamu sektörü tarafından sanayiye yönelik yatırım desteklemeleri de yapılmalıdır.
- ✓ Bölgede yatırım oranlarının artırılması için yap-işlet-devret veya işletme hakkı devri gibi projelere önem verilmelidir.
- ✓ Bölgede halkın bilinçlendirilmesi ve yapılacak yatırımlar ile desteklemeler de şeffaflık unsuruna dikkat edilmelidir.
- ✓ Türkiye genelinde hizmet veren kurum ve kuruluşların bölgede de faaliyet göstermeleri sağlanmalıdır.
- ✓ Bölgenin kalkınmasında uygulanacak plan, program ve projelerde gerekirse halkın gönüllülük esasıyla çalışması sağlanmalıdır.
- ✓ Bölgede sürdürülebilir kalkınmanın devam ettirilebilmesi için kamu yatırımlarının yanı sıra özel yatırımların miktarının artırılması ve pilot uygulamaların yapılması sağlanmalıdır.

- ✓ Ekonomik yatırımların yanı sıra sosyal ve beşeri yatırımların yapılmasına da özen gösterilmelidir. Bu durum kalkınmanın hızlanmasına yardımcı olacaktır.
- ✓ Bölgede faaliyet gösteren sektörlerde vasıflı ve yeterli personel istihdam edilmelidir.
- ✓ Bölgede bulunan taşra teşkilatının, yerel yönetimlerin, kalkınma ajanslarının, sivil toplum kuruluşlarının ve bölge kalkınma idaresi başkanlığının teknolojik altyapı ve üstyapı ihtiyaçları karşılanmalıdır.

Bu çalışma ile sadece TRB2 bölgesi illeri ele alınmıştır. Bu şekilde diğer kalkınma bölgeleri için de aynı sektörler veya bölgelerin öne çıkan özelliklerine uygun farklı sektörler göz önünde bulundurularak yeni çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Arslan, K. (2005). “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 275 – 294.
- Asheim, Bjørn, Cooke, Philip, Martin,(2006) *Ron, Clusters and Regional Development*,Routledge, London and New York.
- Cooke, Philip; Piccaluga, Andrea.(2006) *Regional Development in the Knowledge Economy*,Routledge, London and New York.
- Çukurçayır, M. Akif; Eroğlu, H. Tuğba; Eşki Uğuz, Hülya.(2010) “*Kalkınma İktisadi Yükselişi ve Gerilemesi, Yönetişim*”, (Ed: Çukurçayır, M. Akif; Eroğlu, H. Tuğba; Eşki Uğuz, Hülya), Konya Çizgi Kitabevi.
- DAP İdaresi 2014 Yılı Faaliyet Raporu, 20.
- Dinler, Zeynel.(1978), *Bölgesel İktisat*, Bursa, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını 32.
- Doğu Anadolu eylem Planı, http://www.dap.gov.tr/content/PDF/dap-eylem_plani-2014-2018.pdf, Erişim Tarihi:06.05.2015.
- Gaspar:1995:209’dan aktaran: Tüylüoğlu, Şevket; Çeştepe Hamza(2008) (Ed: Taban, Sami; Kar Muhsin), *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*, Bursa, Ekin Yayınevi.
- Gündüz, Ali Yılmaz.(2006) *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Bursa Ekin Yayınevi,
- Ildırrar, Mustafa.(2004), *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*, Adana, Nobel Yayınevi.
- Ingham, 1955:33’den aktaran: Tüylüoğlu, Şevket; Çeştepe Hamza(2008) (Ed: Taban, Sami; Kar Muhsin), *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*, Bursa, Ekin Yayınevi,37.
- Keleş, Ruşen.(2008), *Kentleşme Politikası*, Ankara, İmge Kitabevi.
- Lynn, S. R. ,*Economic Development Theory And Practice For A Divided World*, Pearson Education, Inc, New Jersey, 2003,4.
- M. P. (Todaro, 1994), *Economic Development*, Longman, New York, 4-7, Erişim Tarihi: 23.07.2013. (<http://www.c3l.uni-oldenburg.de/cde/OMDE625/Todaro/Todaro%20Chapter%202%20Appendix.pdf>)
- Meier, G. M.(1995),*Leading Issues In Economic Development*, Oxford University Press, New York.
- Seers, 1972:1’den aktaran: Tüylüoğlu, Şevket; Çeştepe Hamza(2008) (Ed: Sami Taban, Muhsin Kar), *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*, Bursa, Ekin Yayınevi, 37.
- Sinemlioğlu, M. Oğuz.(2009) “Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27).
- Storper, Michael; J.Scott,Allen.(1992) *Pathways Industrialization and Regional Development*,Routledge, Londın and New York.
- Şenses, Fikret.(2010), İstanbul, İletişim Kitabevi
- Thirlwall, A. P. (2003). *Growth And Development With Special Reference To Developing Economics*, Palgrave Macmillan, New York.

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK HAKLARININ GELİŞİMİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Nazmiye GÜVEYİ¹

Genişletilmiş Özet

Çocuklar, geleceğin teminatı olmaları nedeniyle her toplum için büyük önem taşımaktadırlar. Aynı zamanda çocuklar, konumları gereği koruma altına alınması gereken bir toplumsal kesimi de ifade etmektedir. Diğer bir deyişle hem yetişkinlere bağımlılık hem de güçsüz konumları sebebiyle insan yaşamının en korunmaya muhtaç olduğu dönemlerin başında çocukluk dönemi yer almaktadır. Geniş anlamda güçsüzleri (kadınları, azınlıkları vs.) ve bu doğrultuda konumuz açısından çocukları koruma gayesi ile hukuk devreye girmektedir. Bu sebeple geleceği şekillendirecek olan bugünün çocuklarını korumak amacıyla gerek ulusal gerekse uluslararası alanda hukuki birtakım çareler getirilmiştir.

Çocuk hakları, insan hakları çatısı altında yer alan alt bir disiplin olarak halen gelişimini sürdürmektedir. Tarihi süreç içerisinde ilk kez Amerika'da 1641 tarihli The Body of Liberties Massachusetts Bay kapsamında çocuk hakları kavramı dillendirilmiştir. Söz konusu belge kapsamında, ebeveynlerinden kötü muamele gören çocuklara yönelik başvuru hakkı tanınmaktadır (madde 83). Sonraki süreçte Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'nde ise çocuk, henüz bir hak sahibi olarak nitelenmemektedir. I. Dünya Savaşı akabinde Milletler Cemiyeti döneminde çocuk ticaretine karşı uluslararası konferans düzenlenmiş, bu vesileyle çocuk hakları gündeme taşınmıştır. 1924 yılına gelindiğinde ise kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi kapsamında çocuk hakları uluslararası alanda ilk kez, hususi olarak koruma altına alınmaktadır. Aynı dönemde çalışma hayatı kapsamında çocukların korunması amacıyla, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) de büyük mücadeleler vermiştir. II. Dünya Savaşı boyunca çocukların farklı şekillerde sömürülmeleri, uluslararası kamuoyu tarafından acı bir şekilde tecrübe edilmiştir. Bahsi geçen acı tecrübe neticesinde Birleşmiş Milletler, 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ni orijin edinen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ni, 20 Kasım 1959 tarihinde kabul etmiştir. Söz konusu Bildirge, çocuk hakları konusunda yayınlanan bir dizi nasihat niteliğini haiz bir belge olarak görülse de, 1989 yılında kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye kaynaklık etmiştir. 1989 tarihli Sözleşme, dünya çapında birçok devletçe benimsenip kabul edilmiştir. Avrupa Kıtası'nda çocuk haklarının gelişimi ise ilk başlarda, daha ziyade Birleşmiş Milletlerin açtığı yolun takip edilmesi suretiyle gerçekleşmiştir. İlerleyen zamanlarda ise Avrupa Konseyi bünyesinde çok sayıda çocuk hakları konulu sözleşme kabul edilmiştir. Çocuk haklarının korunması süreci insan haklarının bir parçası olarak dinamik yapısı gereği halen gelişimini sürdürmektedir. Söz konusu gelişim süreci diğer dünya devletlerinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti bakımından da halen devam etmektedir.

¹ Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, (nazmiye.guveyi@deu.edu.tr)

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 14 Eylül 1990 tarihinde Türkiye tarafından imzalanmış, 9 Aralık 1994 tarihinde TBMM tarafından 4058 sayılı Kanun ile Sözleşme'nin ihtirazi kayıt ile onaylanması uygun bulunmuş ve 27 Ocak 1995 tarihinde Sözleşme, Resmi Gazete'de yayımlanarak iç hukukta uygulanırlık kazanmıştır. 1982 Anayasası kapsamında (2010 değişikliğinden önce) doğrudan, çocuklara ilişkin açık bir hüküm olmasa da Anayasa'nın farklı maddelerinde çocukların korunmasına ilişkin devlete pozitif edim yükleyen muhtelif hükümlere (madde 5, 41, 42, 56, 59, 62) rastlanmaktadır. Ancak 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği kapsamında 1982 Anayasa'nın 41. maddesine çocuk hakları ile doğrudan ilgili olan birtakım ifadeler eklenmiştir. Bu bağlamda 1982 Anayasası'nın 41. maddesinin kenar başlığı "I. Ailenin korunması" iken; 5982 sayılı Kanun'un 4. maddesiyle "I. Ailenin korunması ve çocuk hakları" şeklinde değiştirilmiş ve maddeye çocuğun yüksek yararının da yer aldığı çocuk hakları ile ilgili iki fıkra eklenmiştir. Anayasa haricinde, başta 2005 yılında kabul edilen Çocuk Koruma Kanunu olmak üzere, Milli Eğitim Temel Kanunu, Türk Medeni Kanunu, Sosyal Hizmetler Kanunu ve Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname gibi hukuki düzenlemeler, Türkiye'de çocuk haklarını koruyucu başlıca iç hukuk düzenlemeleri olarak sayılabilmektedir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin üç adet Protokolü söz konusudur. İlki Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol ve ikincisi ise Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol'dür. Üçüncü Protokol ise denetim mekanizması açısından çok önemli bir yenilik getiren Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol'dür. 14 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe giren bu Protokol, bireysel başvuru mekanizmasını getirmiş olması itibarıyla büyük önemi haizdir. Diğer bir ifadeyle Sözleşmenin etkin bir biçimde uygulanabilmesi ile mağdurlara hak arama özgürlüğünün sağlanabilmesi adına ve buna koşut çocuğun yararının korunması bakımından bahsi geçen Protokolün katkısı büyüktür. Türkiye söz konusu Protokolü 24 Eylül 2012 tarihinde imzalamakla birlikte halen onaylamamıştır.

Sonuç olarak diğer tüm devletlerde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de çocuk hakları gelişimini halen sürdürmektedir. Kısaca bahsedilen gelişmeler ışığında, Türkiye'nin çocuk hakları konusunda evrensel gelişmelere paralel bir biçimde ilerleme kaydettiği aşikârdır. Bununla birlikte çocuk haklarının dinamik yapısı sebebiyle evrensel olarak gelişimini halen sürdürmekte olduğu da bir diğer olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu gelişim sürecine bakıldığında, çocuk haklarının ilerleyen yıllarda, tüm devletlere iç hukuk boyutuyla daha etkin birtakım pozitif edimler yükleyeceği yönünde bir tahminde bulunmak kanaatimizce hatalı olmayacaktır.

E-DEVLET UYGULAMALARININ KAMU KURUMLARI TARAFINDAN BENİMSENMESİ*

Onur DEMİR¹, Ahmet Hamdi AYDIN²

Özet

Bilgi iletişim teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı günümüz dünyasında toplumlarda yer alan bireyler, firmalar ve devletler bu teknolojilerden en verimli şekilde yararlanmaya çalışmaktadırlar. Son dönemlerde geleneksel yöntemlerden ziyade daha sıklıkla yapılmaya başlanan internet tabanlı işlemlerin artması devletlerin de bu alandaki yatırımlarının artmasına yol açmıştır. Kamu kurumları açısından önemli maliyetlerin azalmasına yol açan bu yatırımlar, vatandaşlara daha fazla hizmeti sunabilmek için rekabetin artmasına neden olmuştur. Kamu kurumları Elektronik Devlet (E-Devlet) olarak adlandırılan bu hizmetlere ilişkin yeni ve farklı uygulamaları sürekli olarak vatandaşların hizmetine sunarken aynı zamanda bu süreçlerle ilgili çalışanlarının eğitime de gereken önemi vermek zorundadır. Bu açıdan ele alınan çalışma kamu kurumlarındaki çalışanların e-devlet uygulamalarına ilişkin benimseme düzeylerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Nizip Vergi Dairesinde çalışan kamu personelleri üzerinde yapılan anket çalışması sonucu elde edilen verilerle çalışanların benimseme düzeyleri ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelime: e-Devlet, Benimseme

Abstract

The individuals, companies and governments situated in today worlds communities which has been used mostly information technologies that has been working to efficiently get benefit from these technologies. In recent years, due to internet based transactions increased rather than the more traditional methods often were initiated, governments have also let to an increase in investment in this area. These investments lead to significant cost reduction in terms of public institutions, has led to increased competition for citizens to be able to offer more services. While Public institutions are permanently submitting new and different applications to citizens related with these services which called Electronic Government(e-Government), must give importance to the training of employees related to this process. The study considered in this respect aims to reveal the adoption level in related to e-government applications for public institutions employees. The data collected according to survey result conducted on Nizip Tax Offices employees, has revealed the adaption level of employees.

Key Word: e-Government, adoption

---

*Yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, odemir88@hotmail.com

² Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ahaydin@ksu.edu.tr

Giriş

Bilgi toplumlarında bireylerin artık müşteri/vatandaş olarak kamudan beklentileri sadece kamusal bilgilerin sunulması değil aynı zamanda kullanılan bilgilerin güncel, doğru ve eksiksiz olması gerekmektedir. Özel sektör işletme organizasyonlarında bilgi sistemleri ve teknolojilerinden optimal düzeyde yararlanabilmeleri için, merkezi yönetimin teşvik edici ve teknolojik altyapı hazırlama görevini yerine getirmesi gerekmektedir. (Öğüt, 2003:44).e-Devlet, kamu kuruluşları, vatandaşlar ve ticari kurumlar arasındaki bilgi, hizmet ve mal alışverişlerinde bilgi teknolojilerinin kullanılarak performans ve verimlilik artışını hedefleyen, günümüz toplumlarının ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılan bir kamu yönetimi modeli olduğu ifade edilmektedir (Aydın, 2012:255). E-devlet, kamu politikalarını, devlet işlerini geliştirmek ve desteklemek, vatandaşları yönlendirmek ve onların devlet hizmetlerini zamanında alabilmesini sağlamak için bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlandırmaktadır (Center Technology in Government, 2007:1). Elektronik devlet yapısı yalnızca vatandaşların bilgiye erişim taleplerini karşılamakla kalmamaktadır. Kamu hizmetlerinin elektronik yapılar içinde görülebilmesi, vatandaşların kendileri hakkındaki bilgileri yine sorunsuz ve hızlı kamunun ilgili departmanlarına aktarabilmesini de kapsamaktadır. (Demirel, 2006:89)

Aynı zamanda e-devlet, devletin vatandaşlarına karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetlerle vatandaşların devlete karşı olan görev hizmetlerinin karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak sürdürülmesidir (www.taek.gov.tr)

Gerçek anlamıyla e-Devlet, kısa vadeli, basit ve dar kapsamlı bir girişimi değil; geniş bir zamana yayılmış, karmaşık, geniş kapsamlı ve zahmetli bir yaklaşımı içerir (Yıldırım, 2011:14). Seher'e göre; Geleneksel sistemde, vatandaş hizmeti beklerken e-devlet uygulamalarında hizmetler vatandaş beklemektedir ve bunun temelinde kamu yönetiminde paradigma değişimi olarak da adlandırılan yeni kamu yönetimi yaklaşımının önermelerinden biri olan, vatandaşların müşteri olarak görülmesi eğilimi yer almaktadır (Seher, 2010:22)

E-devletin temellerinin, Türkiye'de 1930'lu yıllarda bilgisayarın girmesiyle beraber atıldığı söylenebilir. T.C. Ziraat Bankası'nın delikli kart sistemine göre çalışan büro makinelerinin kullanılması ile 1934 yılında bilgi işlem cihazları devlet yaşamına girerken ilk bilgisayarlar, 1960'lı yıllarda kamu sektöründe yer almaya başlamıştır(Marquardt, Gökçe ve Eroğlu, 2008:34-35).

E-devlet'in Türkiyedeki gelişimine bakacak olursak, 2003 yılında başlayan Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) projesi ile çevrimiçi sistemin devreye girmesi ile posta ve kırtasiye işlemleri masraflarının azalmasının yanı sıra önemli ölçüde iş gücü tasarrufu sağlamaktadır. MERNİS kapsamında en sık yapılan işlemlerden biri olan ve ortalama 20 gün süren "doğum ve nüfus cüzdanı verilme" işlemi online sisteme geçildikten sonra 8 dakikaya düşmüştür(Balcı, 2003:267)

E-Devlet Kalkınma Endeksi (EDGI), 193 Birleşmiş Milletler Üye Devletlerin e-devlet politikalarının ve stratejilerinin temel hizmetlerinin sunulması için belirli sektörlerde genel olarak nasıl uygulandığını gösteren geniş kapsamlı bir ankettir. Matematiksel olarak e-devletin en önemli 3 alanındaki normalleştirilmiş ağırlıklı ortalamalarından oluşmaktadır (publicadministraion.un.org);

- Online hizmetlerin kapsamı ve kalitesi (Online Servis Endeksi, OSI)
- Telekomünikasyon altyapısının gelişme durumu (Telekomünikasyon Altyapı Endeksi, TII)
- İnsan kaynakları (İnsan Kaynakları İndeksi)

Hesaplama yöntemi:

Endeks 3 alt endeksin normalleştirilmiş ağırlıklı ortalamasından oluşur:

$$\text{EGDI: } (1/3 * \text{online hizmetler endeksi}) + (1/3 * \text{telekomünikasyon altyapı endeksi}) + (1/3 * \text{insan sermaye endeksi})$$

Her iki yılda bir yapılan Birleşmiş Milletler E-Devlet Anketi, Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Bölümleri tarafından yürütülmektedir. 193 Birleşmiş Milletler Üye Ülkelerinin e-devlet gelişim statüsünü gösteren dünyadaki tek rapordur. Bu anket karar vericilerin kendi alanlarındaki e-devlet gücü ve zorluklarını ve e-devlet politikalarını yönlendirmek için araç görevi görmektedir (United Nations E-Government Survey, 2014:3). Aşağıdaki tablo'da 2014 yılında yapılan ankete e-devlette lider 10 ülke gösterilmektedir. Türkiye bu sıralamada 71'inci sıradadır.

Tablo.1 Dünya ve Bölgesel e-devlet liderleri

<i>Dünya e-devlet liderleri</i>	<i>Bölgesel e-devlet liderleri</i>	
Kore Cumhuriyeti	AFRİKA	Tunus
Avusturalya		Mauritius
Singapur	AMERİKA	Amerika Birleşik Devletleri
Fransa		Kanada
Hollanda	ASYA	Kore Cumhuriyeti
Japonya		Singapur
Amerika Birlesik Devletleri	AVRUPA	Fransa
Birleşik Krallık(İngiltere)		Hollanda
Yeni Zellanda	OKYANUS	Avusturalya
Finlandiya		Yeni Zellanda

Kaynak: (United Nations E-Government Survey, 2014:5)

Literatür

Teknolojinin artan gelişimi özellikle bilgi ve iletişim ile iteknolojileri (BİT) ve kullanıcıların özel ve profesyonel hayata entegrasyonu, kararın kabulü veya reddine ilişkin hala açık bor sudur. Son birkaç on yıl içinde, araştırma birliğinin ilgisi bu sorunun değişik teknoloji modelleri ve teorilerinin kabulü ve etkin kullanımı bir dzi gelişme ile sonuçlanmıştır. Fred Davis tarafından çeyrek asırdan daha öncesinde tanıtılan, teknoloji kabul modeli(TAM), algılanan kullanım kolaylığı ve algılanabilir kullanım diye adlandırılan sisitem karakterler(dış değişkenler) ve potansiyel sistem kullanımı arasında karmaşık bir ilişki içinde iki değişkenli bir arabuluculuk rolünü varsaymaktadır. Psikolojiye dayalı türetilen uygun eylem(TRA) ve planlı davranış(TPB) teorilerinde teknoloji kabul modeli(TAM) teknolojiye karşı kullanıcıların davranışlarını açıklayan rolde liderlik yapmıştır. Modelin sınırlamaları ile birlikte kökenlerini, gelişimin ve değişikliklerini anlamadan, alanda kapsamlı ve sistemli bir araştırma olamaz.

E-devletin gelişmesi ve kullanılması, toplum tarafından doğru algılanması ile mümkün olabilmektir. Ülkeler e-devlet uygulamaları geliştirirken vatandaşların isteklerini doğrultusunda çalışma yaptıkları takdirde başarılı olacaklardır. Bu bağlamda yapılacak anketler ve kullanıcı forumları yol gösterici niteliktedir. Dünya ülkelerinde ve Türkiye'de e-devlet uygulamaları ile ilgili olarak çeşitli araştırmalar ve incelemeler yoğun olarak yapılmaktadır(Naralan, 2010:93). E-devlet adaptasyonu üzerine yapılan dünyadaki bazı araştırmalar ve bu araştırmalarda kullanılan modeller Teknoloji Kabul Modeli (TAM) (Davis, 1989), Birleştirilmiş Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi (Venkatesh, Morris ve Davis, 2003; Carter ve Weerakkody, 2008) ve Yenilik Yayılımı Teorisidir(Rogers, 2003). Bu çalışmalara örnek olarak, vatandaşların e-devlet hizmet kullanımını etkileyen ve daha önce Amerika'da test edilen bir modeli Birleşik Arap Emirliklerinde uygulamışlardır(Zhao ve Khan, 2013). Bu model teknoloji kabul modeli temelinde, güven ve bilgisayar özyeterlilik gibi üç ayrı bileşenden oluşmuştur. Araştırma sonucuna göre iki ülkenin vatandaşlarının davranışsal eğilimin kültürel yapısından etkilendikleri gözlemlenmiştir. Aynı zamanda vatandaşların e-devlet adaptasyonunu etkileyen ve davranışsal eğilimlerini etkileyen faktörleri belirle bir kültürel bakış açısından açıklamaya çalışmışlardır. Araştırma bulguları devletlerin, vatandaşların e-devlet hizmetlerini anlama düzeylerini geliştirmek için etkin stratejiler geliştirmelerine yardımcı olmakla beraber aynı zamanda da e-devletin kültürler arası adaptasyonunu geliştirmek için başka araştırmalara yardımcı olma imkanı sunmaktadır. Bir başka araştırmaya göre de Endonezya'da 751 internet kullanıcısıyla gerçekleştirilen araştırmada(Rokhman, 2011), görece avantaj, uyumluluk, kullanım kolaylığı ve imaj değişkenlerinin vatandaşların e-devlet uygulamalarını kullanma eğilimlerini belirlemede etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu araştırmada aynı zamanda 45 milyon internet kullanıcısının olduğu Endonezya'da yerel ve merkezi anlamda e-devlet hizmetlerinin geliştirilmesinin vatandaşlar tarafından beklenildiği ifade edilmiştir.

En etkili adaptasyon faktörlerini belirlemek amacıyla Amerika kıtasında yapılan araştırmada (Carter, 2008) fayda, internete duyulan güven, önceki e-devlet hizmetlerinin kullanımı, algılanan kullanım kolaylığı değişkenlerinin bir e-devlet hizmetinin kullanım eğilimini büyük ölçüde etkilediği ifade edilmektedir. Bu araştırmaya göre algılanan fayda, e-devlet adaptasyonunu tahmin etmede en önemli faktördür.

Türkiyede de e-devlet adaptasyonunu ele alan farklı çalışmalar yapılmıştır. Konya'da yapılan çalışmada e-devlet uygulamalarını en az bir kez kullanmış olan vatandaşların güven değişkenlikleri ölçülmüştür(Bardakçı ve arkadaşları, 2013). Araştırmada güven değişkeninin vatandaşların e-devlet uygulamalarını kullanmaya devam etme eğilimleri üzerindeki etkisi

incelenmiş ve e-devlet uygulamalarına duyulan güvenin kullanma eğilimlerini etkilediği ifade edilmiştir. Bu araştırmaya ek olarak e-devlet uygulamalarına duyulan güven değişkeninin yanı sıra teknolojiye duyulan güven değişkenine de atıf yapılmıştır. Bu araştırmadaki diğer bir önemli bulgu da kullanıcıların teknolojiye e-devletten daha fazla güveniyor olmasıdır.

Aydın'da yapılan bir araştırmada ise e-belediye hizmetlerine karşı duyarlılığı ve hizmetlerinden faydalanma dereceleri ölçülmüştür (Zeren ve arkadaşları, 2015). Araştırmaya göre e-belediye hizmetlerinde kaynakların yetersiz olduğu, aktif katılımın az olduğu ve internet sitelerinin kullanımının kullanıcılar tarafından kolay bulunmadığı ifade edilmiştir.

Kamu çalışanlarının e-devlet uygulamalarında karşılaştıkları sorunları belirlemeye çalışan bir araştırmada ise e-devlet kültürünün Türkiye'de henüz yaygınlaşmadığını vurgulamakta bunun temelinde de uzman eleman eksikliği, teknoloji yetersizliği, eğitim sorunu vatandaş ve kamu çalışanı ve büyük oranda da bireysel faktörlerin olduğu ifade edilmektedir (Sevinç ve Şahin, 2013).

E-Belediye hizmetleri hakkında halkın bilgi ve farkındalık düzeyini ölçmek için yapılan bir başka çalışmada (Hazman, 2005) ise 300 kişinin ile yürütülmüştür. Sonuçlara göre, katılımcıların e-devlet hizmetlerinden haberdar olma ve kullanım düzeylerinin oldukça düşük olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca katılımcıların gelir ve eğitim düzeyleri arttıkça e-belediye hizmetleri farkındalık düzeyinin arttığı gözlemlenmiştir.

Araştırmanın Metodolojisi ve Bulgular

Kamu kurumlarında çalışan personellerin internet kullanım düzeyleri, hangi e-devlet hizmetlerini ne sıklıkla kullandıkları ile algılanan hizmet kalitesi ve değişkenleri etkileyen faktörleri araştırmak amacıyla 40 kişi üzerinden anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Örneklem seçiminde zaman kısıtlılığı nedeniyle ulaşılabilirlik kriteri kullanılarak kolaydan örnekleme yapılmıştır. Bu sebepten dolayı araştırma sadece Nizip Vergi Dairesi çalışanlarına uygulanmıştır.

Anketin hazırlanmasında uluslararası alanda daha önce test edilmiş ölçeklerden oluşturulmuş ifadeler ve demografik özelliklerin bulunduğu ölçekler kullanılmıştır. Anketin ilk kısmında demografik bilgilere yer verilmiştir, bireylerin cinsiyetleri, eğitim ve gelir durumları, internet kullanım sıklığı, mobil internet ve mobil e-devlet kullanımları, e-devlet üzerinden kullanılan uygulamalar, e-devlet kullanımı sırasında karşılaşılan sorunlar ve e-devlet kullanım sıklıkları sorulmuştur. Araştırmanın ikinci kısmında ise Dastan ve Kurt (2016) tarafından hazırlanan ölçek kullanılarak, katılımcıların düşüncelerini e-devlet adaptasyonunu etkileyen faktörleri belirlemek üzere verilen ifadeler hakkında (1) kesinlikle katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) kararsızım, (4) katılıyorum, (5) tamamen katılıyorum şeklinde derecelendirmeleri istenmiştir.

Araştırmaya ilişkin hipotezler aşağıda verilmiştir:

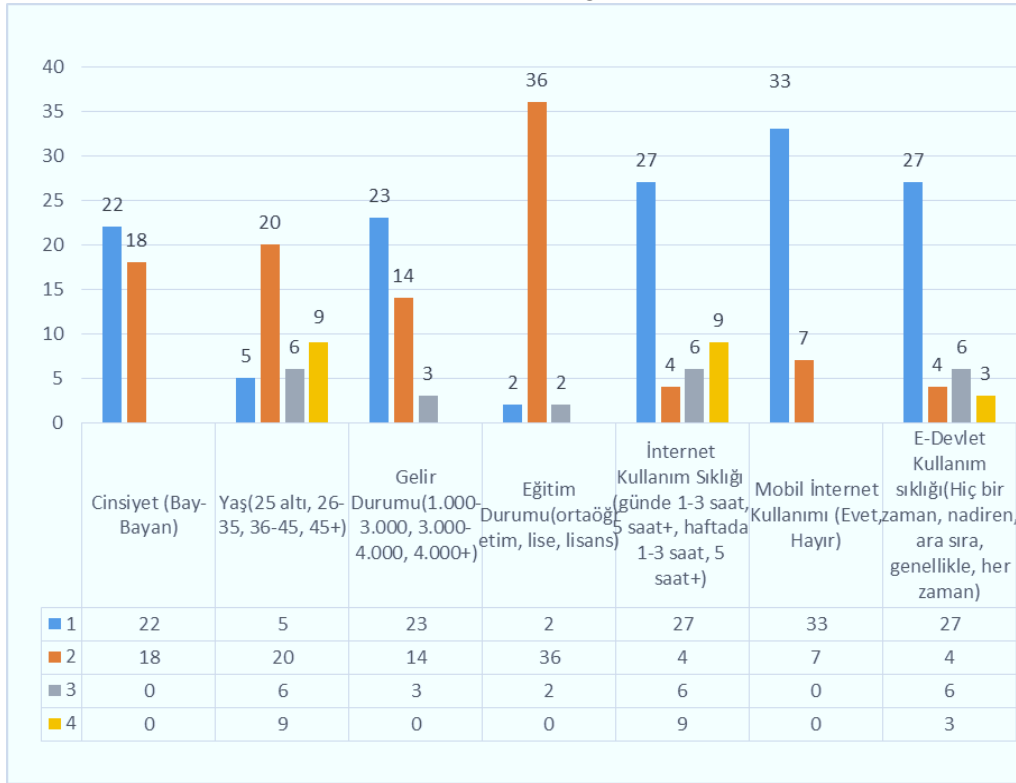
H₁: E-devlet adaptasyonu ile algılanan fonksiyonel fayda arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H₂: E-devlet adaptasyonu ile algılanan hizmet yanıtı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Bulgular

Katılımcılar hakkında demografik özelliklere bakıldığında, katılımcıların bayan erkek dağılımı hemen hemen eşit düzeyde, yaş grubunun ise 25-35 yaş aralığında çoğunlukta olduğu, gelir durumunun ortalama 3.000 TL olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eğitim durumunun en yüksek olduğu kısımda lisans'tır. İnternet kullanım sıklığı ortalama günde 3-5 saattir. Mobil internet kullanım oranı oldukça yüksek çıkmıştır ama e-devlet kullanımını hiçbir zaman işaretleyen katılım

Şekil 1 Katılımcıların Demografik Özellikleri

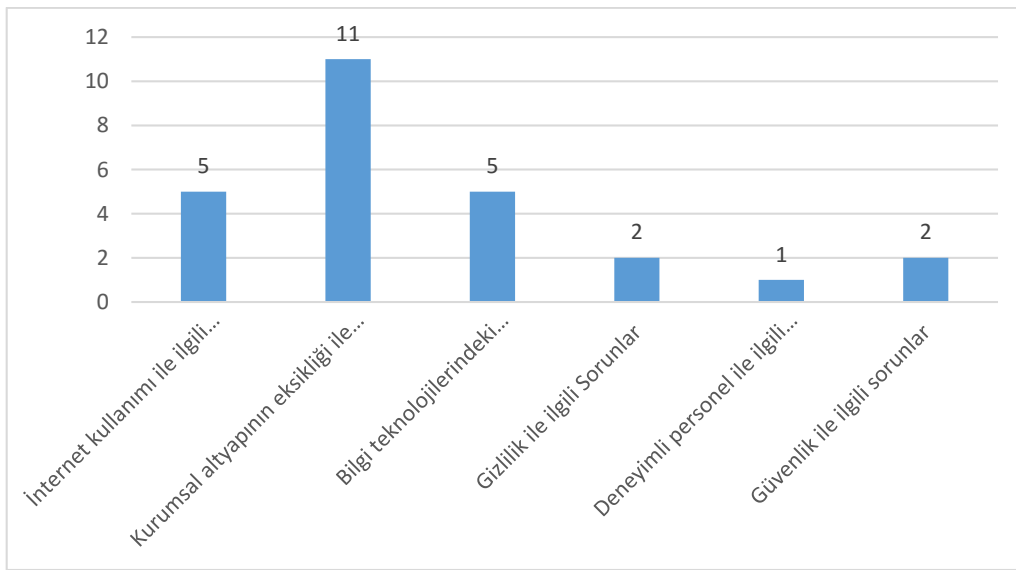
Katılımcıların hangi e-devlet uygulamalarını kullandığına bakıldığında ise en yüksek kullanımın Maliye Bakanlığı ve Gelir İdaresi Başkanlığı olduğu görülmektedir. Bazı adaylar birden fazla e-devlet uygulamasını kullanırken bazıları ise hiçbir e-devlet uygulamasını kullanmamaktadır. Aynı zamanda tabloda yer almayan 17 adet e-devlet uygulaması ise hiçbir katılımcı tarafından kullanılmamaktadır.

E-devlet kullanımı sırasında karşılaşılan sorunlara bakıldığında ise yaşanan en büyük sorunun Kurumsal altyapıdan kaynaklanan sorunlar olduğu ve en az yaşanan sorunların ise güvenlik ve gizlilikle ilgili olduğu görülmüştür.

Şekil 2 E-Devlet Uygulamaları Kullanım Sıklığı

Şekil 3 E-devlet kullanımı sırasında karşılaşılan sorunlar

Uygulanan anket çalışmasından elde edilen verilere uygulanan faktör analizi sonucu oluşan faktörler, bu faktörlere ilişkin güvenilirlik katsayıları ve açıkladıkları toplam varyanslar Tablo 2’de verilmiştir. Analiz sonucu ankette yer alan ve benimsemeye üzerinde etkili olduğu düşünülen Algılanan Fonksiyonel Fayda ve Algılanan Hizmet Yanıtı faktörlerinin soru yüklerinin oldukça yüksek değerlere sahip olduğu görülmektedir. E-devlet Adaptasyonu değişkeninin de yine aynı şekilde yüksek faktör yüklenmeleri ile oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2 Faktörlere İlişkin Bilgiler

FAKTÖRLER	FAKTÖR
<i>Algılanan Fonksiyonel Fayda</i>	$\alpha=0.959$ Açıklanan
E-Devlet web sitelerini ihtiyacım olan her yerde kullanabilmek önemlidir.	.921
E-Devlet web siteleri işlemleri daha hızlı yerine getirmede yardımcı olur.	.928

E-Devlet web sitelerini kullanmak genel verimliliği artırır	.936
E-Devlet web siteleri kullanılarak işlemler daha kolay gerçekleştirilebilir	.940
E-Devlet web siteleri daha doğru kararlar verilmesine yardımcı olur	.919
Algılanan Hizmet Yanıtı $\alpha=0.840$ Açıklanan	
E-Devlet web siteleri beni değerli bir müşteri olarak hatırlar ve tanır.	.875
E-Devlet web sitelerinin müşteri hizmetleri benim özel ihtiyaçlarımı	.886
Herhangi bir sorunla karşılaştığımda E-Devlet web siteleri hızlıca düzeltici	.824
E-devlet Adaptasyonu $\alpha=0.835$ Açıklanan	
E-Devlet web sitelerini bilgi edinmek ve form indirmek için kullanıyorum	.862
Bilgi edinmek ve form indirmek için gelecekte de E-Devlet web sitelerini	.830
Bilgi edinmek ve form indirmek için E-Devlet web sitelerini kullanmayı akrabalarım ve arkadaşlarıma öneririm.	.907

Elde edilen değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla uygulanan korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir. Korelasyon analizi sonucu ADP değişkeni ile AFF ve AHY değişkenleri arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra AFF ve AHY değişkenleri arasındaki ilişki de pozitif yönlü ve %1 düzeyinde anlamlı çıkmıştır.

Tablo 3 Korelasyon Analizi Sonuçları

	ADP	AFF	AHY
ADP	1		
AFF	,780**	1	
AHY	,669**	,625**	1
**0,01 düzeyinde anlamlı			
ADP: E-Devlet Adaptasyonu, AFF:Algılanan Fonksiyonel Fayda, AHY:Algılanan Hizmet Yanıtı			

E-Devlet adaptasyonu bağımlı değişkeni üzerinde etkili olduğu düşünülen Algılanan Fonksiyonel Fayda ve Algılanan Hizmet Yanıtı değişkenlerinin etkisini ortaya çıkarmak üzere yapılan doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 4'de verilmiştir. İstatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülen modelde ($F=36,354$; $p<0,01$); AFF ($\beta=,525$; $p<0,01$) ve AHY ($\beta=,322$; $p<0,05$) değişkenlerinin E-Devlet Adaptasyonu üzerinde etkili oldukları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda H1 ve H2 hipotezleri desteklenmiştir.

Tablo 4 Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	B _(Std)	t	R ²	F
Sabit Terim	,449		1,180	,644	36,354***
AFF	,525	,594	4,855***		
AHY	,322	,298	2,439**		
***: 0,01 düzeyinde anlamlı; **: 0,05 düzeyinde anlamlı; *: 0,10 düzeyinde anlamlı AFF:Algılanan Fonksiyonel Fayda, AHY:Algılanan Hizmet Yanıtı					

Sonuç ve Öneriler

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan hizmet anlayışındaki farklılıklar devletlerin de vatandaşlarla olan ilişkisini etkilemektedir. Özellikle vatandaşların yeni teknolojik ürünleri daha yoğun kullanmaya başladığı günümüz dünyasında devletler elektronik ortamdan sundukları hizmetlerin sayısını ve kalitesini gün geçtikçe arttırmaya çalışmaktadırlar. Bu açıdan ele alındığında önemli bir hale gelmeye başlayan e-devlet uygulama ve hizmetlerinin kamu kurumlarında çalışan kişiler tarafından benimsenmesi ve kullanılması üzerinde etkili olan faktörler ve bu kişilerin karşılaştıkları sorunların ortaya çıkarılması büyük önem taşımaktadır.

Çalışmaya katılım gösteren çalışanların karşılaştıkları sorunlara bakıldığında en yoğun olarak kurumsal altyapı eksikliği ile ilgili sorunların yaşandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra internetle ve bilgi iletişim teknolojileri ile ilgili sorunların da çalışanlar tarafından sıklıkla karşılaşıldığı görülmektedir. Benimseme üzerinde algılanan fonksiyonel fayda ve algılanan hizmet yanıtı değişkenlerinin yapılan regresyon analizi sonucu etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda kamu kurumlarında çalışan kişilerin e-devlet uygulamalarını benimsemeleri üzerinde hizmet geri dönüşleri, verimliliği artırma gibi durumların etkili olduğu görülmektedir.

Çalışmanın en önemli kısıtlarının zaman kısıtlaması ve uygulamanın sadece Nizip'te yapılmış olması söylenebilir. Bu durumlar çalışmanın genelle yayılması önünde önemli engellerdir. İlerde yapılacak çalışmalarda örneklemin genişletilmesi ve çalışmaya yeni değişkenlerin eklenmesi politika yapıcılar açısından daha net sonuçların ortaya çıkarılmasına yol açacaktır.

Kaynakça

- Aydın, A.H., (2012). “Kamu Yönetimine Giriş”, 1.Baskı, Seçkin Kitabevi, Ankara. 415.
Balcı, A. (2003). “E-Devlet: Kamu Yönetiminde Yeni Perspektifler, Fırsatlar ve Zorluklar”, Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- Carter, L., Weerakkody, V. (2008). E-government adoption: A cultural comparison. *Information Systems Frontiers*, 10(4), 473-482.
- Center for Technology in Government (2007). “Advancing Digital Government Research 2006 Annual Report” University at Albany State University of New York.
- Dastan, I., ve Kurt, O. E. (2016). E-Devlet Adaptasyonunda Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesine İlişkin Ampirik Bir Araştırma: Yalova Örneği. *Ege Academic Review*, 16(1), 95-107.
- Demirel, D. (2006). “E-Devlet ve Dünya Örnekleri”, *Sayıştay Dergisi*, sayı: 61, 13(6), 81-118.
- E-devlet, www.taek.gov.tr, 23 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Eroğlu, H. Tuğba (2008). “E-Devlet Anlayışının Somut görüntüsü: Kamu Kurumlarının İnternet Sitelerinin İçerikleri ve Sağladıkları Hizmetler Açısından Bir Analiz” e-Devlet Gerçek ya da Hayal, Mart, 2008 (ed.: MARQUARDT, Kurt ve GÖKÇE, Orhan.) (ED.): MARQUARDT Kurt ve GÖKÇE Orhan (2008), “E-Devlet: Gerçek Ya da Hayal”
- Hazman, G., G. (2005), “Afyonkarahisar Belediyesinde e-Belediye Uygulamaları ve Yerel Farkındalık”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.7, s.2, 65-85
- Naralan, A., (2014). “E-Devlet ve algılanışı üzerine bir araştırma”. İmaj Kitabevi, Ankara, 169 s.
- Öğüt, A. (2003), “Bilgi Çağında Yönetim”, Nobel Basımevi, Ankara.
- Rogers, E. (2003). *Diffusion of Innovations*. New York: Free Press
- Rokhman, A. (2011). E-government Adoption In Developing Countries; the Case of Indonesia. *Journal of Emerging Trends in Computing and Information Sciences*, 2(5), 228
- Seher, U.,S. (2010) “KAMU YÖNETİMİNDE E-DEVLET MODELİ: KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ARAŞTIRMA VE EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ÖRNEĞİ” Uzmanlık Tezi,
- Sevinç, İ., Şahin, A. (2013). “Kamu Çalışanlarının E-Devlet Uygulamalarında Karşılaştıkları Sorunların Belirlenmesine Yönelik Karaman İlinde Bir Araştırma.” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2).
- Şahin, A.; Sevinç, İsmail; Bayrakçı, Erdal ve Erkiş, İbrahim Uğur, “E-Government Implementations and its Effects on Public Services from the Perspective of Public Officials”, *International Institute of Social and Economic Sciences 6th International Academic Conference*, 23-26 Haziran, 2013, Bergen, Norveç.
- United Nations E-Government Survey (2014). “E-GOVERNMENT FOR THE FUTURE WE WANT”, New York.
- Venkatesh, V., Morris, M.G., Davis G.B, ve Davis F.D., (2003). User Acceptance of Information Technology: Toward A Unified View. *MIS Quarterly*, 27(3), 425-428
- Yıldırım, M. (2011). “e-DEVLET VE YURTTAŞ ODAKLI KAMU YÖNETİMİ”, Nobel Yayın, Ankara.
- Zeren, H. E., Sebetçi, Ö., ve Koçak, Y. (2015). e-devlet ve e-belediye hizmetleri çerçevesinde aydın halkının katılma duyarlılığının ölçülmesi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9).
- Zhao, F., ve Khan, M. S. (2013). An Empirical Study of E-Government Service Adoption: Culture and Behavioral Intention. *International Journal of Public Administration*.
<https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Methodology>, 24 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.

HÜKÜMET SİSTEMİ UYGULAMALARINDAKİ FARKLILAŞMA OLGUSU ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DEKİ VE İNGİLTERE'DEKİ YASAMA ERKLERİNİN GENEL OLARAK KARŞILAŞTIRILMASI

Ümit GÜVEYİ*

Genişletilmiş Özet

Bilindiği üzere bir hükümet sistemi olarak *parlamentar sistemin* kökenleri İngiltere'ye dayanmaktadır. Tarihi süreç içerisinde kralın egemenlik yetkisinin çeşitli adlar altındaki kurullar eliyle sınırlandırıldığı gözlenmektedir. Bu bağlamda İngiltere'de egemenlik yetkisinin hiçbir zaman tek başına kral tarafından kullanılmadığı, bu nedenle de egemenliğin *ortaklaşa* (*co-operative*) bir niteliği haiz bulunduğu kabul edilmektedir.

Kadim bir geçmişe sahip olan *İngiliz Parlamentar Sistemi*'nin asıl şeklini alışı ise ancak yasama erkinin Parlamente'ye geçmesi ile 17'nci yüzyılda gerçekleşebilmiştir. Bahsi geçen sistem, zamanla dünya genelinde birçok devlet tarafından örnek alınmış ve uygulanmaya çalışılmıştır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Devleti de parlamentar sistemi 1961 Anayasası'ndan bu yana bir hükümet sistemi olarak benimsemektedir. Ancak İngiltere ile Türkiye her ne kadar aynı ada sahip bir hükümet sistemini paylaşırsa dahi uygulamaların getirdiği netice ve bünyesindeki nitelikler farklılık arz etmektedir. Zira toplumsal, ekonomik ve kültürel farklılaşmalar, ihtiyaçların devletlerarasında değişiklik göstermesine neden olmakta ve anayasal modelleri dahi etkileyebilmektedir. Bu olgu neticesinde her devlet kendine has ihtiyaçlara cevap oluşturabilecek nitelikte anayasal modeller tasarlayarak kendisi için en ideal olan sisteme yaklaşma arzusu içerisinde. İşte bu gerçek ışığında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin benimsediği hükümet modelinin temel özellikleri, İngiliz menşeli parlamentar hükümet sisteminden kaynaklansa dahi, kendine has bir takım özellikleri nedeniyle, belirli noktalarda İngiltere'deki parlamentar sistemden ayrı düşmektedir.

İki sistem arasındaki farklılık esasen *tarihsel süreç* farklılığına dayandırılabilir. Nitekim İngiltere'nin uzun süreli tarihsel dönüşüm neticesinde tedricen ulaştığı anayasal düzen esas itibarıyla geleneklere dayanan doğal bir yapılanma olarak kabul edilmektedir. Buna nazaran Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin monarşik bir yapıdan cumhuriyete geçişi ve demokrasi inşası süreci ise tarihin olağan akışından ziyade tasarlanmış, planlı bir dönüşüm olarak gerçekleştirilebilmiştir. Nitekim bu olgu sebebiyle İngiltere'nin *yazısız* ve *yumuşak* anayasasına karşın Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin *kazıistik*, *yazılı* ve *katı* bir anayasası bulunmaktadır.

İngiltere ile Türkiye arasındaki farklılaşma yasama meclisleri boyutunda son derece belirgin bir nitelik kazanmaktadır. Öncelikle İngiltere'de yasama meclisi *çift meclisli* bir yapıya

* Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Elektronik Posta: umitguveyi@gmail.com

haizdir. Buna göre bir tarafta seçilmiş temsilcilerden oluşan *Avam Kamarası* diğer tarafta ise atanmış olan *Lordlar Kamarası* yer almaktadır. Her ne kadar ilk bakışta bu yapıdaki tek demokratik kanat Avam Kamarası olarak görünse dahi, günümüzde Lordlar Kamarası'na yapılan atamalarda da siyasi partilerin etkisi son derece güçlüdür. Ayrıca 1911 ve 1944 tarihli Parlamento Yasaları (Parliament Acts) kapsamında, yasama erkinin esasen Avam Kamarası'nda bulunduğu kabul edilmektedir. Bu nedenlerle, genel olarak her iki kamaranın da demokratik bir niteliği haiz bulunduğunu söyleyebilmek mümkündür. Türkiye'de ise yasama meclisi (Türkiye Büyük Millet Meclisi) *tek meclisli* bir yapıya sahiptir. İngiltere'nin aksine Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) yalnızca seçilmiş temsilcilerden oluşan tekli bir yapıya haizdir.

İngiltere ile Türkiye'nin yasama meclisleri arasındaki bir diğer organik farklılaşma ise siyasal sistemler arasındaki parti sayılarına dayandırılabilir. Buna göre İngiltere'de siyasal yaşam *iki partili* bir yapıya sahiptir. Bu nedenle de söz konusu iki partili yapı, Parlamantonun oluşumuna da yansımaktadır. Zira seçimle belirlenen Avam Kamarası yanında Lordlar Kamarası üyelerinin atanması konusunda da dolaylı ağırlık sahibi olan siyasi partiler, Parlamantonun oluşumunda başrole sahiptirler. Bu itibarla İngiltere'de Parlamantonun yapısı genel itibarıyla iki partinin üyelerinden müteşekkildir. Türkiye'de ise söz konusu durum farklılaşmaktadır. 1946 yılından bu yana gerçekleştirilen genel seçimlere bakıldığında Türkiye'de meclise giren siyasi partilerin ikiden fazla olduğu, bu partilerin zamanla değişim gösterdiği ve siyasi iktidarın da farklı partiler ve koalisyonlar arasında el değiştirdiği gözlenmektedir. Dolayısıyla Türkiye'deki cari siyasal yapının, *çok partili* bir siyasal yaşam olduğu aşikârdır. Bahsi geçen çok partili yaşamın yasama meclisinin yapısına yansımaları ve yasama meclisinin çok partili yapıya sahip olması da bu nedenle kaçınılmazdır. Bu sebeplerle yasama meclisine giren siyasi parti sayıları, İngiltere ile Türkiye arasındaki diğer bir farklılaşma olarak gösterilebilmektedir.

Tüm bunların yanında İngiltere'deki Parlamento ile Türkiye'deki yasama meclisi en belirgin şekilde, Anayasa Hukuku boyutundaki temel ilke çerçevesinde farklılaşmaktadır. Buna göre İngiltere'de Anayasa Hukuku'nun temel bir prensibi olarak *yasamanın egemenliği (üstünlüğü)* ilkesi geçerlidir. Türkiye'de ise 1982 Anayasası'nın 11'inci maddesi kapsamında da tanımlanan *anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü* ilkesi benimsenmektedir. Dolayısıyla İngiltere'de Parlamantonun sınırsız bir biçimde yasama erkine sahip olduğunun kabul edilmesine karşın Türkiye'de yasama erkinin *anayasa içi (intra constitutionem)* kalması gerekmektedir. Bu farklılaşma kapsamında TBMM, anayasa ile belirlenmiş bir *anayasal çerçeve* ile sınırlanmaktayken, İngiltere'de Parlamantonun böyle bir sınırlamaya tabi tutulması söz konusu değildir. Bu durumun bir uzantısı olarak, İngiltere'de anayasaya uygunluk çerçevesine tabi bulunmayan Parlamantonun her türlü anayasal değişikliği yapabilmesi de mümkün görünmektedir. Oysa TBMM için aynı durum geçerli değildir. Katı anayasal duvarlarla sınırlanan yasama yetkisini ancak anayasanın öngördüğü usule uygun olarak kullanabilen TBMM, anayasaya katılık niteliği kazandıran tüm unsurlara riayet etmek durumundadır. Bu sebeplerle, TBMM olağan yasa yapma usulleri ile anayasal değişiklik gerçekleştirilemezken, İngiltere'de Parlamento olağan yasama usulü ile anayasal değişikliklerde bulunabilmektedir. Söz konusu farklılaşmanın yapısal bir getirisi olarak Türkiye'de Anayasa Mahkemesi anayasaya uygunluk denetiminde bulunmaktadır. Oysa İngiltere'de münhasıran anayasaya uygunluk denetimi ile görevlendirilmiş bulunan ayrı bir merci bulunmamaktadır. Diğer taraftan söz konusu durum İngiltere'de Parlamantonun dilediğince, keyfi yasama faaliyetinde bulunabileceği şeklinde anlaşılmalıdır. Zira hukuki olmasa dahi siyasi

bakımdan yeniden seçilebilme kaygısı güden temsilcilerin, yasama yetkilerini seçmen istekleri doğrultusunda kullanmaları gerekmektedir. Bu nedenle de Türkiye’de yasama erkinin anayasa çerçevesinde, yazılı hukuk ile sınırlandırıldığı, İngiltere’de ise bu sınırlamanın *siyasi boyutta* bırakılarak seçmen iradesi ya da kamuoyu eliyle, yazısız hukuk kurallarıyla sağlandığını söylemek hatalı olmayacaktır.

Dolayısıyla tüm bu nedenlerle İngiltere’de mevcut parlamenter sistem ile Türkiye’deki parlamenter sistem uygulamasının gerek siyasal yapı, gerek anayasal düzen, gerekse yasama meclisi bakımından farklılık arz ettiği ortadadır. Söz konusu farklılıklar dâhilinde, hangi sistemin daha doğru ve verimli bir biçimde işlediği meselesine sübjektif yaklaşımlarla kesin olmayan değerlendirmelerde bulunmak mümkün olsa dahi, kanaatimizce iki uygulama arasında bu tarz bir mukayesede bulunmak bilimsellikten uzak, göreceli ve faydasız bir uğraş olacaktır. Zira sağlıklı bir değerlendirme, somut olayın şartlarına göre, kişi, yer ve zaman boyutlarıyla gerçekleştirilebilmektedir. İki farklı tarihsel süreçten geçmiş, farklı kültürel, sosyal, coğrafi ve ekonomik yapılarla sahip olan devletler arasında gerçekleştirilecek olan bir mukayese, birçok açıdan yanıltıcı sonuçlar verebilecektir. Bu itibarla genel olarak bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, her iki ülkeyi ayrıca kendi şartları çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

Bu doğrultuda İngiltere’de kadim bir geçmişe sahip olan mevcut Parlamenter sistemin, demokratik gelişim bakımından müspet sonuçlar doğurduğu genel olarak kabul edilmektedir. Nitekim çoğu zaman demokrasinin beşiği olarak İngiltere işaret edilmektedir. Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, *Milli Mücadele* ve *monarşi* sonrasındaki süreç bakımından İngiltere’ye oranla kıyaslanamayacak derecede genç bir devlettir. Türkiye’deki demokratikleşme süreci İngiltere’ye kıyasla son derece kısa bir süreç içerisinde, evrensel demokrasi dalgalarının da etkisinde kalarak, planlanan bir süreç neticesinde gerçekleşebilmiştir. Bunun yanında söz konusu demokratikleşme süreci askeri müdahaleler neticesinde kesintiye uğramasına rağmen artan bir ivme ile devam edebilmiştir.

Demokrasi, insan hakları, hukuk devleti gibi kavramlar soyut birer idealin ifadesi olarak *dinamik* bir yapıya sahiptir. Bu dinamik yapı demokratik gelişim bakımından ulaşılabilecek bir işba noktasının bulunmadığı anlamına da gelmektedir. Diğer bir ifade ile demokratik gelişim tüm dünyada her devlet için sonu gelmeyen bir gelişim sürecinin ifadesidir. Diğer tüm devletler için geçerli olduğu üzere, demokrasinin beşiği olarak gösterilen İngiltere gibi Türkiye de söz konusu gelişimini halen sürdürmektedir. Tüm bu nedenlerle, kısa süreli demokratikleşme serüveni çerçevesinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ulaştığı mevcut noktanın azımsanamayacak oranda müspet bir gelişme olduğunu söylemek kanaatimizce mümkündür.

KAMU DENETÇİLİĞİ (OMBUDSMANLIK) VE TÜRKİYE UYGULAMASI

Mehmet KAPUSIZOĞLU¹, Özcan KARATAY²

Özet

Hukuk devleti, vatandaşların hukuki güvenlik içinde buldukları, devletin eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu, yönetilenlere hukuksal güvenceler sağlayan, yönetilenlerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan devlet demektir. Ancak bir devletin faaliyetlerinde hukuk kurallarına uyması hukuk devleti için yeterli değildir. Aynı zamanda kural koyanların da koymuş oldukları kurallarla kendilerini bağlı kılmaları gerekir.

Vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin karşılıklı korunması kadar, bu hak ve özgürlüklerin yönetenlere karşı da korunması ve güvence altına alınması demokratik toplumların en temel özelliğidir.

İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olmasına rağmen, yargısal denetimin sınırlı oluşu ve geç işlemesi, vatandaşların yargı yoluna başvurmadan uyuşmazlıkları çözüme kavuşturmak istemeleri çağdaş bir denetim aracı olarak kamu denetçiliği kurumunu ön plana çıkarmaktadır.

2010 yılında yapılan referandum ile Anayasamızın 74'üncü maddesinin yeniden düzenlenmesiyle "Kamu Denetçisine başvurmak" anayasal bir hak olarak tanımlanmış ve Kamu Denetçiliği Kurumu oluşturulmuştur. Kurum, Anayasadan aldığı yetki ile idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarına ilişkin şikayetleri TBMM adına incelemekte ve araştırmaktadır.

Bu çalışmada Kamu Denetçiliği kavramı ele alınarak, Türkiye'deki yasal ve anayasal kaynakları ile Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumunun 2013, 2014 ve 2015 yılı istatistikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denetim, Kamu Denetçiliği, Kamu Denetçiliği Kurumu

PUBLIC AUDITING (OMBUDSMAN) AND ITS APPLICATION IN TURKEY

Abstract

State of law refers to the state in which residents live in safety, obey the law rules of the state, administrators have legal insurances, basic rights and liberties of administrated class are guaranteed. However, that a state obey rules of law is not sufficient for a state of law.

In the meantime, the rule makers must feel obedience to the rules they set.

Just as mutual guaranteeing of citizens' rights and liberties, guaranteeing these rights and liberties towards the administrators is the basic feature of democratic societies.

¹ Öğretim Görevlisi, Bayburt Üniversitesi, mkapusiz@bayburt.edu.tr

² Öğretim Görevlisi, Bayburt Üniversitesi, karatay@bayburt.edu.tr

Although judicial remedy is open for any action or operation of the administration, the fact that judicial review system is limited and operate lately, citizens aim to solve the conflicts without applying to judicial methods, drive public scrutiny forward.

Upon the referendum which took place in 2010, 'Application to Government Auditor' has been a constitutional right through revising 74th article of the constitution. By the authority granted by the constitution, the institution investigates and research any claim about the attitude and behavior of administration on behalf of TBMM.

In the present study, Public auditing term, its legal and constitutional bases, and the Institution's statistics of 2013, 2014 and 2015 are analyzed.

Keywords: Auditing, Public Auditing, Public Auditing Institution

Giriş

Demokratik toplumların en önemli sorunlarından biri ve belki de en önemlisi, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, özellikle de yönetilenlerin hak ve özgürlüklerinin yönetenlere karşı korunmasıdır (Temizel,1997:6). İdare ile vatandaş arasındaki ilişkilerin; hak ve özgürlük mücadelesi, iktidarın sınırlandırılması talepleri, devletin demokratikleştirilmesi ve hukuka bağlı idare anlayışının yerleşmesi konularında yoğunlaştığı görülmektedir(Kahraman,2011:356).

İnsanlarla kurumlar arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması ve büyüyen bürokratik yapılarıdaki aksaklıklar (Klavuz vd,2003:49), yargısal denetimin sınırlı oluşu ve geç işlemesi, idarenin kendi içinde yapmış olduğu denetimin tek taraflı oluşu ve yönetilenlerin idarenin yetkisini kötüye kullanması karşısında korunabilmesi için devlet vatandaş ilişkilerinde normal hukuk kurallarının yetersiz kaldığı görülmüş ve yeni bir denetim mekanizmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu sayede bireysel yakınmaları giderme ve kamuoyunun dikkatini kamusal örgütlerdeki yönetsel hastalıklara çekmeye yönelik çözüm arayışları dikkatleri İsveç'te ortaya çıkmış bir kuruma yöneltmiştir. Çağdaş bir denetim sistemi olan kamu denetçiliği kurumunun diğer denetim usullerinin eksikliklerini tamamlayıcı ve denetimin etkinliğini artırıcı bir konuma gelmesine yol açmış ve yargı yerlerinin iş yükünün azalmasında önemli bir etken olmuştur(Total,2013:509).

1. Hukuk Devleti

Hukuk devleti, devletin bütün işlem ve eylemlerinde evrensel hukuk ilkelerine ve önceden belirlenmiş hukuk kurallarına uygun davranması anlamına gelir. Demokratik devlet olmanın önemli gereklerinden biri de vatandaşların temel haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olmasıdır. Anayasa'nın 2. maddesi'nde Türkiye Cumhuriyeti'nin, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğu belirtilmiştir. Anayasa Mahkemesi de, birçok kararında hukuk

devletin taşıması gereken özellikleri belirtmiştir. Örneğin; 2016/19 Esas ve 2016/17 karar sayılı kararında;

“Anayasa'nın 2. Maddesi'nde belirtilen hukuk devleti, insan haklarına dayanan, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, eylem ve işlemleri hukuka uygun olan, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa ve yasalarla kendini bağlı sayan, yargı denetimine açık olan devlettir” (Anayasa Mahkemesi,2016).

tanımlamasını yapmıştır.

Devletin pratikte bireylerden daha kuvvetli olması, ona bireylerin haklarını ihlal etme hakkını doğurmaz. Aksine devletin kurucu öğelerinden en önemlisi sayılan halk ve millet öğesi, devleti sahip oldukları egemenliğin siyasal örgüsü olarak algılar. Bu çerçevede devlet ve onu oluşturan tüm organlar bir takım temel kuruluş ve işleyiş kurallarına uymak zorundadırlar.

2. İdarenin Denetim Yolları

Denetim, en genel anlamı ile olması gereken ile olan arasında yapılan bir karşılaştırmadır (Atay,1999: 20). Bir başka tanımlamada ise denetim; belirlenen amaçların etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin, prosedüre ve mevzuata uyulup uyulmadığının üstler ile yetkili makamlar tarafından sürekli olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi (Eryılmaz,2011: 6) şeklinde yapılmıştır. Bu anlamda denetimin iki temel amacının varlığından söz edilebilir. Bunlardan ilki; idarenin eylem ve işlemlerinde hukuka uygun davranmasını sağlamak, diğeri ise kamu yararının en rasyonel şekilde gerçekleşmesine olanak tanımadır. Denetim yoluyla, kurumsal faaliyetler sürekli bir şekilde işleme tabi tutularak kurumun içindeki işleyişin eksik yönleri belirlenmekte ve kurumun geliştirilmesine çaba harcanmaktadır (Tortop vd.1993:157).

Kamu yönetiminin genişlemesiyle birlikte, yapı ve işleyiş itibarıyla karmaşık bir nitelik kazanması ve onun çalışanlarından kaynaklanan sorunların çözülmesi, kamu yönetiminin daha iyi ve sürekli denetlenmesini gerekli kılmaktadır (İnaç ve Ünal,2007:3). Kamu yönetiminin denetlenmesinde ya da hesap verebilirliğinde kullanılan bu yöntemler siyasi denetim, idari denetim, baskı grupları ve kamuoyu denetimi, yargı denetimi ve son olarak ombudsman denetimi şeklinde sıralanabilir.

Siyasi denetim; halkın temsilcilerinden oluşan yasama organının idare üzerindeki dolaylı denetimdir. Yasama organının siyasal denetim yolları; Anayasanın 98. maddesinde belirtildiği üzere soru, Meclis araştırması, Meclis soruşturması, genel görüşme ve gensoru şeklindedir. Bunun dışında yine anayasaya göre dilekçe hakkı ve dilekçe komisyonu, TBMM İnsan hakları İnceleme Komisyonu çerçevesinde yapılan denetimler de siyasal denetim yolları olarak gösterilebilir.

Üniter bir devlette yönetimin bütünlük göstermesi zorunludur. Anayasaya göre idare, teşkilat ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdari örgütler arasındaki uyum ve bütünlük iki hukuki araçla sağlanır. Bu denetim araçları hiyerarşi ve idari vesayettir. Hiyerarşi, idari düzeni gerçekleştirmek için, üst makam veya memurların ast derecelerdeki

makam veya memurlar üzerinde sahip olduğu hukuki güçtür. Hiyerarşi, aynı zamanda, başkent örgütünün kendi taşra örgütleri üzerindeki denetim aracıdır. Hiyerarşik yetkileriyle merkez, bizzat kendi taşra örgütlerini denetim altında tutar. Hiyerarşi, temelde bir emir komuta zinciridir. İdari vesayet ise; merkezi idarenin, mahalli idareler ve hizmetsel kuruluşlar üzerindeki denetim aracıdır. Anayasa'nın 127. maddesinde "Merkezi idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir" denilmektedir. 2003 yılında yürürlüğe giren 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununu ile yeni bir iç denetim yolu oluşturulmuştur. 5018 Sayılı Kanunun 63. maddesinde iç denetimin, iç denetçiler tarafından yapılacağı belirtilmiştir; 66'ncı maddesi ile de "kamu idarelerinin iç denetim sistemlerini izlemek, bağımsız ve tarafsız bir organ olarak hizmet vermek üzere Maliye Bakanlığı bünyesinde "İç Denetim Koordinasyon Kurulu" kurulmuştur.

Kamu yönetimi üzerinde bir başka kurumsal denetim aracı yargıdır. Bütün siyasi sistemler, hukuk devletinin bir gereği olarak, idarenin eylem ve işlemlerini yargı denetimine tabi tutmuşlardır. Yargı denetiminin temel amacı, yönetilenleri idare karşısında korumaktır.

3. Ombudsman (Kamu Denetçisi) Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri

Ombudsman, İsveç dilinde temsilci veya sözcü olma anlamına gelen "ombuds" ile kimse, şahıs, adam anlamına gelen "man" kelimelerinin birleşmesinden oluşmakta ve terminolojik olarak halkın şikayetlerini izleyen, memur veya yurttaş ile yönetim arasındaki anlaşmazlıklarda bir çeşit hakem rolü oynamakla görevli bir kimse (Tayşi,1997:106) olarak tanımlanmaktadır. Ombudsmanlık için her ülkede farklı isimler kullanılmıştır. İspanya'da "Halkın Savunucusu", Avusturya'da "Halk Avukatı", Fransa'da "Cumhuriyet Arabulucusu", Kanada'da "Vatandaş Koruyucusu", Portekiz'de "Adalet Temsilcisi", İtalya'da "Sivil Savunucusu", Polonya'da "İnsan Hakları Savunucusu" ve Türkiye'de "Kamu Denetçisi" ifadeleri kullanılmaktadır (Efe ve Demirci, 2013:51).

Ombudsmanlık kavramı ile ilgili olarak uygulamadaki ve işlevlerindeki farklılıklardan dolayı genel kabul bir tanıma ulaşmak oldukça zordur. Uluslararası Barolar Birliği Ombudsman Komitesi, ombudsmanlık kurumunu; "anayasa, yasama organı veya parlamento tarafından temin edilen, başında yasama organı veya parlamentoya karşı sorumlu olan yüksek seviyeli, bağımsız bir bürokratin olduğu, hükümet kuruluşları, yetkilileri ve çalışanları tarafından haksızlığa uğramış insanların şikayetleri doğrultusunda veya kendi inisiyatifi ile harekete geçen, araştırma yapan, disiplin uygulaması öneren ve rapor yayınlama hakkı olan bir ofis" (Özer,2007:155) şeklinde tanımlamaktadır.

Çok genel bir tanımlama ile kamu denetçisi, kamu kurumları ile vatandaşlar arasında arabuluculuk ve hakemlik görevi üstlenen (Özden ve Gündoğan, 2000:48), vatandaşlarla kamu kurumları arasında çıkan uyuşmazlıkların, hızlı, adil ve sağlıklı bir şekilde çözümlenmesine hizmet eden kişi olarak kabul edilmektedir (Kahraman,2011:361). Fendoğlu'na göre kamu denetçisi, hızlı ve güvenli bir şekilde geniş bir soruşturma ve araştırma yetkisi ile donatılmış

olan, yapılan haksızlıkları ortaya koymak, takdir yetkisinin kötüye kullanılmasını engellemek, mevzuata saygılı olmayı ve uygun hareket etmeyi temin etmek, hakkaniyet önlemlerini tavsiye etmek için gerekli reformların yapılması önerilerinde bulunmak amaçlarını güden seçilmiş bir kamu görevlisidir (Fendoğlu,2010:4). Mihçioğlu ise “Halkın yönetimle olan ilişkilerinde karşılaştıkları sorunları çözmek amacıyla yardımcı olan, soruşturma açan yetkisine sahip, parlamento tarafından atanan ve şikayet konusu ile ilgili olarak yaptığı incelemeler sonucunda kamu yöneticilerine önerilerde bulunma yetkisine sahip bağımsız bir kişi” olarak tanımlamıştır (Mihçioğlu,1987:169).

Ombudsmanlık kurumunun temelleri Çin'deki Han Hanedanlığında varolan “Yuan Kontrol Kurumu”na, Roma İmparatorluğu'ndaki Halk Tribünleri'ne ve 17. yüzyıl Amerikan kolonilerindeki “Censors Kurumu”na kadar götürülebilmektedir (Avşar,1997:41). Bunun yanı sıra günümüzde kavramsal olarak kabul gören ve İsveç'in de esinlendiği ombudsmanlığın ilk örneklerinin İslam coğrafyasına dayandığı belirtilmektedir. İslam ülkelerinde “Divan-ı Mezalim”, “Muhtesib”, ve “Şikayetleri İnceleme Kurulu” adı altında faaliyet gösteren kurumlar, kamu denetçiliği modeline uygun çalışan kurumlara benzetilmektedir (Pickl,1986:39). Nizamü'l-Mülk siyasetnamesinde sultanın haftada iki gün “Divan-ı Mezalim”de halkın şikayetlerini dinlemesini ve mazlumun hakkını koruması gerektiğini belirtmiştir (Nizamü'l-Mülk,2012:17). Yine Yusuf Has Hacıp Kutadgu Bilig adlı eserinde, hükümdara halkı adil kanunlar ile idare etmesini; birinin diğerine tahakküme kalkışmasına meydan vermemesini ve onları koruması gerektiği öğüt etmiştir(Hacıp,2006:128).

Osmanlı Devletinde idari yargı sisteminin olmaması nedeniyle halkın idareye yönelik şikayetlerini incelemek üzere, “Kadı-ül Kudat” adıyla özel görevli kadı tayin edilmiştir. Osmanlı Devletinde kazaskerlik unvanı ile kabul olunan Kadı-ül Kudat'lık makamı öğretim rütbesi olan yüksek kişilere veriliyordu. Bu şahıslar diğer kadılar gibi azlolunamazlar, uzun süre görevlerinde kalırlardı. Osmanlılarda devletin en büyük kadısı ve bütün kadıların üstü sayılıyorlardı. İlmiye sınıfından Kazasker ve Şeyhülislam rütbesine yükselenler Kadı-ül Kudat unvanını alıyorlardı(Odyakmaz,2013:5). Kadı-ül Kudatlar, padişah da dahil, idarenin işlem ve eylemleri ile tutum ve davranışlarına karşı halkın yaptığı başvuruları değerlendirerek etkin bir denetim sağlamaya çalışmışlardır(Abdioğlu,2007:81). Osmanlı devletindeki bu uygulamayı ilk keşfeden, 1709 yılında Ruslara yenilerek Osmanlı Devletine sığınan ve tarihte Demirbaş Şarl olarak bilinen İsveç Kralı XII. Charles olmuştur. Yaptığı incelemeler ve gözlemleri sonucunda Osmanlı devletinde kamu görevlilerini takip ve şikayetleri incelemekle görevli olan kurul ve görevlileri görüp etkilenmiş, benzer şekilde görevli bir kurumun o dönemde huzursuzluk ve düzensizliğin hakim olduğu kendi ülkesinde de oluşturulması için 1713 yılında ülkesine Kraliyet emri göndermiştir(Odyakmaz,2000:488). Ülkesinde döndüğünde atamış olduğu kişinin çalışmalarından memnun kalan Kral geçici olarak atadığı görevliyi sürekli olarak görevlendirmiş ve ombudsmanlık 1809 yılında İsveç Anayasası'na da girerek anayasal bir kurum haline gelmiştir.

Ombudsmanlık kurumu İsveç'ten sonra Finlandiya'da 1919 yılında kurulmuştur. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra ombudsman kurumu birçok ülkeye yayılmıştır. 1955 yılında Danimarka, 1959 yılında Batı Almanya, 1962 yılında Norveç ve Yeni Zelanda, 1967 yılında İngiltere ve 1971 yılında İsrail ombudsmanlık kurumunu hayata geçirirken, 1973 yılında Fransa aracılığıyla Kara Avrupası hukuk sistemlerinde yerini almıştır. Avrupa Konseyi İstişari Asamblesi 1975 tarihli ve 457 sayılı tavsiye kararı ile üye devletlere ombudsmanlık kurumunu tavsiye etmiştir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda Afrika ve Doğu

Avrupa'ya da yayılan ombudsmanlık, günümüzde de son derece hızlı bir şekilde yayılmaktadır (Erhürman, 1998:90; Köseoğlu,2010:32).

Ombudsmanlık kurumunun hukuksal dayanakları, seçilmesi, görevden alınması, statüsü, görevleri ve yetkileri ülkeden ülkeye bazı değişiklikler gösterse de bu özellikleri ve görevleri genelleştirmek mümkündür. Dünya örneklerine bakıldığında kurumun hukuksal dayanağını çoğu zaman anayasalardan aldığı görülmektedir.

Ombudsmanın seçilme yöntemi de ülkeden ülkeye değişmekle birlikte genel olarak parlamento tarafından seçilmektedir. Parlamento dışında, Devlet Başkanı, hükümet ya da bir başka organ tarafından atansalar bile görevden alınmaları mutlaka parlamento tarafından bırakılmaktadır(Akın,1998:524). Böylece kurum, meclisi temsil eder ve onun adına işlem yapar, ayrıca yürütmenin kamu denetçisi ve kurumu üzerinde etkiye sahip olması engellenir. İsveç, Norveç, Finlandiya, Danimarka, Almanya, Polonya gibi ülkelerde ombudsman Parlamento tarafından seçilmekte, İngiltere'de hükümetin önerisiyle Kraliçe tarafından atanmakta, Fransa'da ise hükümet tarafından belirlenmektedir(Soyupek,2014:20).

Ombudsmanlık kurumunun en önemli özelliği bağımsız oluşudur. Ombudsman anayasa veya yasaya dayanmak suretiyle ülkedeki yasama, yürütme ve yargı organlarından bağımsız hareket etmekte ve kimseden emir ve talimat almamaktadır. Ombudsman, yürütme organına bağımsız olduğu kadar kendisini seçen yasama organına karşı da bağımsızdır (Mutta,2005:56). Yasama organı tarafından kurulmasına ve bazı ülkelerde meclise bağlı olmasına rağmen meclisle birlikte hareket etmez. Ancak bu bağımsızlık sınırsız olmamakla birlikte, bağlı olduğu meclise karşı rapor hazırlama gibi birtakım yükümlülükleri de bulunmaktadır.

Ombudsmanı yargı kurumlarından ayıran en önemli özelliği kararlarının bağlayıcı olmaması ve yaptırım yetkisinin bulunmamasıdır. Bu yüzden idarenin ombudsman kararlarına uymamasının hiçbir hukuki yaptırımı yoktur. Ombudsmanların karar verme, yönetimce verilmiş kararları değiştirme veya tümden ortadan kaldırma gibi yetkileri de bulunmamaktadır. Yönetimin yurttaşlarla ilgili eylem ve işlemlerinde bulunduğu eksiklikleri ve yanlışları parlamento ve kamuoyunun bilgisine sunma yetkilerine sahip olan ombudsman, esas gücünü de zaten araştırma ve soruşturmaları sonucunda vardığı kanaati kamuoyuna açıklama yetkisinden almaktadır(Avşar,2007:77).

Ombudsmanı diğer denetim yollarından ayıran noktalardan birisi de, kuruma başvuru yöntemidir. Vatandaşlar idare ile ilgili her türlü şikayetini hiçbir masrafa girmeden, en kolay yöntemlerle (mektup, dilekçe, elektronik posta vb.) ve hiçbir şekil şartına bağlı kalmaksızın ombudsmana iletebilmektedirler. Ombudsman bu şikayetleri incelemek ve belli bir süre içerisinde sonlandırmak zorundadır. Üstelik bazı ülke uygulamalarında ombudsmanın harekete geçmesi için herhangi bir şikayete de gerek yoktur. Fransa ve İngiltere'de ombudsmana bir parlamenter vasıtasıyla başvurulabildiği gibi, Avusturya'da sadece sözlü başvuru dahi kabul edilmektedir(Soyupek,2014:20).

Kamu denetçisinin bir başka özelliği dokunulmaz olmasıdır. Yaptığı işler, görüşleri ve eylemleri nedeniyle sorgulanamaz, yargılanamaz ve tutuklanamaz. Hiçbir kişi veya kurumdan emir ve talimat almaz. Demokratik sistem ve işleyişin yerleşik olmadığı ülkelerde yasama dokunulmazlıklarının kötüye kullanılmasından hareketle, ombudsmanın dokunulmazlığı da eleştiriye uğramıştır.

Ombudsmanlığın özelliklerini Odyakmaz genel olarak şu şekilde belirtmiştir(2013:6-7);

- Yetkisini genellikle anayasadan, bazen kendi kuruluş kanunlarından alır,
- Ülkenin en yüksek otoritesi olan yasama organı ya da devlet başkanı tarafından atanması genel kuraldır,
- Fonksiyonel anlamda özerkliğe sahip olup idarenin dışında kalır,
- Deneyim sahibi, uzman ve tarafsızdır,
- Halk tarafından kolayca ulaşılabilir ve başvurulabilir bir kurumdur,
- Belli bir süre için atanır ve bu süre dolmadan prensip olarak görevden uzaklaştırılmaz,
- Yasama ve yürütmeden bağımsız olarak çalışır,
- Hiçbir makam ombudsmana göreviyle ilgili emir ve direktif veremez, yol gösteremez, yaptığı işlerden dolayı sorumlu tutamaz,
- Kurumun bütçesi ve özlük hakları üzerinde yürütme organının genellikle hiçbir yetkisi yoktur,
- İdareye karşı olmayan bir kurumdur,
- Ombudsmanlık kurumu idarenin eylemleri, işlemleri, tutum ve davranışları ile ilgilidir. Dolayısıyla özel kişiler arasındaki uyuşmazlıklarla, yasama işlemleriyle ve genellikle yargısal işlemlerle ilgili olarak incelemede bulunamaz,
- Ombudsmanlık kurumu yürütmeden ve idareden bağımsız bir kurumdur.

Ombudsmanlık kurumunun kamu yönetimi alanında sahip olduğu misyonu dikkate alındığında bu kurumu temsil edecek kişilerin sahip olması gereken vasıfların önemi de ortaya çıkmaktadır(Tortop,1998:8). Kamu denetçiliği görevi yapacak kişilerin evrensel hukuk ve ahlak kurallarına, demokrasiye ve insan haklarına inanmış kimseler arasından seçilmesi gerekmekte (Aktan,1998:77) ve bağımsızlık, tarafsızlık, dürüstlük, güvenilirlik, sır saklayabilme ve kamu sorumluluğu gibi vasıflara sahip olması beklenmektedir.

Ombudsmanın bir diğer özelliği de kendisine duyulan güvendir. Ombudsman, asıl gücünü arkasındaki vatandaşlardan aldığı için, iyi niteliklerle donatılmış, yüksek standartlara sahip, dürüst ve görevine bağlı kişilerden seçilmesi, vatandaşların güven ve desteğinin sağlanması bakımından önemlidir (Küçüközyiğit,2006:98).

4. Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu’nun Oluşturulması Çalışmaları

Türkiye’de Kamu Denetçisi sistemi, bir mevzuat çalışması olarak ilk kez 1982 Anayasasının hazırlık aşamasında gündeme getirilmiştir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinin hazırlamış olduğu Gerekçeli Anayasa Önerisi’nde, vatandaşların idarenin gerçekleştirmiş olduğu eylemleri karşısında mağdur olmamaları ve haklarını idare karşısında en kolay yoldan arayabilmeleri için Türkiye’de anayasal güvenceye kavuşturulmuş bir Kamu Denetçiliği Kurumu’nun kurulması teklifi yer almıştır. (SBF,1982:136-139). Bu teklif Milli Güvenlik Kurulu tarafından kabul edilmemiş,

farklı bir yapılanma olarak Cumhurbaşkanı'na bağlı olarak Devlet Denetleme Kurulu oluşturulmuştur (Saygın,2008:1049).

TÜSİAD, 1983 yılında yayınladığı bir raporunda, ombudsman benzeri bir büronun, parlamentoya bağlı olmak üzere Türkiye'de faaliyete geçirilmesinin, bürokratları vatandaşlarla ilişkilerinde daha dikkatli ve anlayışlı olmaya yönelteceğini belirtmiştir. (TÜSİAD, 1983: 90).

1991 yılında yayımlanan Kamu Yönetimi Araştırma Raporu'nda mevcut denetim sisteminin eksikliklerine değinilerek Devlet Denetleme Kurulu'nun bir kamu denetçisi olarak işlev görmesini sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur (TODAİE, 1991: 43).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Avrupa Birliği'nin kendi bünyesinde ve üye ülkelerin çoğunda da bulunan, halkın şikayetleriyle ilgilenen bir ombudsmanlık sisteminin Türkiye'de de kurulması sağlanacağı amaçlar arasında sayılmış ve ombudsmanlık sisteminin kurulması amacıyla bir kanunun yürürlüğe konulacağı ifade edilmiştir (DPT,1995:119-121). Yine Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; Kamu yönetimi-vatandaş ilişkilerinde karşılaşılan uyuşmazlıkların etkin ve hızlı bir şekilde çözümü amacıyla, halkın şikayetleriyle ilgili konularda, yönetimi denetleyen ama yönetime bağlı olmayan bir Kamu Denetçisi (ombudsman) sistemi kurulacağı, bu çerçevede, gerekli altyapının oluşturulmasına ve sistemin istisnasız tüm idari işlem ve eylemleri kapsamına önem verileceği belirtilmiştir (DPT,2000:193). Dokuzuncu Kalkınma Planı Kamuda İyi Yönetişim Özel İhtisas Komisyon Raporu'nda ombudsmanlık kurumunun bir an önce yaşama geçirilmesi, ombudsman olacak kişinin ehil kişiler arasından doğru seçilmesi, hukukun üstünlüğü ve yönetimin hukuka bağlılığı önündeki temel engeller aşılarak siyasal ve yönetsel kadroların eylem ve işlemlerine bu ilkelerin yön vermesinin sağlanması, ombudsmanın kendi inisiyatifi üzerine harekete geçebilmesi, yaptırım yetkisinin olmaması nedeniyle ombudsmanlık kurumunun anayasal dayanağı olması önerilerine yer verilmiştir (DPT,2007:37).

2003 yılında Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı TBMM'ye sunulmuş, bu tasarı ile her ilde, mahalli idareler ve bunlara bağlı kuruluşlar ile bu idareler tarafından kurulan birlik ve işletmelerin, kurum dışı gerçek ve tüzel kişilerle ilgili işlem ve eylemlerinden kaynaklanan anlaşmazlıkların çözümüne yardımcı olmak üzere "mahalli idareler halk denetçiliği" müessesesinin kurulması öngörülmüştür (Altun ve Kuluçlu,2005:37). Kanun TBMM'de kabul edilerek yayımlanmak üzere Cumhurbaşkanlığına gönderilmiş, Cumhurbaşkanı tarafından incelenen kanun, "hukukun genel ilkelerine, anayasal kurallara ve kamu yararına uymadığı" genel gerekçesiyle bir daha görüşülmek geri gönderilmiştir (Sevinç,2015:111).

Bu kez 2005 tarihinde TBMM'ne sunulan 5521 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu Tasarısı kabul edilmiş, ancak Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiş, bazı maddelerin tekrar görüşülmesi istenmiş ve TBMM'ye iade edilmiştir. Kanun, Meclis'te tekrar görüşülerek hiçbir değişikliğe gidilmeden 5548 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu olarak 28.09.2006 tarihinde TBMM tarafından yeniden kabul edilmiş, 13.10.2006 tarihinde de Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Yayımını takiben Anayasa Mahkemesi'nde iptal istemi ile dava açılmış, Anayasa Mahkemesi 5548 sayılı

Kanun'un esası hakkındaki gerekçeli kararında, kanunu tümüyle Anayasaya aykırı bularak oybirliği ile iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli kararı'nda (Anayasa Mahkemesi,E.2006/140,K. 2008/185);

“...Anayasa'nın 123. maddesi uyarınca, kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kamu tüzelkişiliği kurulabilmesi mümkün olmakla birlikte, kamu tüzel kişisi olarak kurulan idari bir kurumun "idarenin bütünlüğü ilkesi" gereğince idarenin bünyesinde ve idari teşkilat yapısı içinde yer alması gerekmektedir.

Anayasa'da kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kamu tüzelkişiliği kurulabilmesi konusunda yasa koyucuya takdir hakkı tanınması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu konuda sınırsız bir yetkiye sahip olması anlamını taşımamaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisince bir kamu tüzel kişiliğinin kurulmasında, Anayasa'da öngörülen kurallara uygun hareket edilmesi zorunludur. Bir kamu kurumu ya da kuruluşu kurulurken Anayasa'da öngörülen idari teşkilat yapısı dışına çıkılmaması gerekmektedir. Kamu kurum ya da kuruluşlarının söz konusu yapı dışında kurulması, idarenin bütünlüğü ilkesiyle bağdaşmaz”...

“...5548 sayılı Yasa'nın temelini, Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlı Kamu Denetçiliği Kurumu'nun kurulması oluşturmaktadır. Kamu Denetçiliği Kurumu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bağlı olduğunun belirtilmesi, Kurum ile TBMM arasındaki organik bağı göstermektedir. Yasa'nın diğer maddelerinde de bu bağılılığın sonucunu oluşturan düzenlemeler yer almaktadır. Anayasa'nın 123. maddesine göre idari teşkilat içinde merkezi idare veya yerinden yönetim kuruluşları arasında yer alması gereken bir kurumun, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına aykırı olarak "İdare" dışında kurulması ve "Yasama"ya bağlanması olanaklı değildir. Bu durum, hiç kimsenin veya organın kaynağını Anayasa'dan almayan bir Devlet yetkisi kullanamayacağı yolundaki Anayasa'nın 6. maddesine de aykırılık oluşturmaktadır”...

“...Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Anayasa'da belirtilen görev ve yetkileri arasında Kamu Denetçiliği Kurumuna Başdenetçi ve denetçi seçme görev ve yetkisi bulunmadığı gibi adı geçen Kurumla Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında bu seçime olanak verecek Anayasa'dan kaynaklanan doğal sayılabilecek bir ilişki de söz konusu olmadığından Yasa Anayasa'nın 87. maddesi ile uyumlu değildir”...

“Açıklanan nedenlerle 5548 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, Anayasa'nın 6., 87. ve 123. maddelerine aykırıdır. İptali gerekir...”

denilerek 5548 sayılı kanunu iptal etmiştir.

Kamu Denetçiliği Kurumuyla ilgili Anayasal düzenleme, Anayasa'nın 74. Maddesinde yapılan değişiklikle gerçekleştirilmiştir.

Bu düzenleme ile 74. madde'ye şu hükümler ilave edilmiştir;

“Herkes, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler.

Kamu Başdenetçisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla dört yıl için seçilir. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan aday seçilmiş olur.

Bu maddede sayılan hakların kullanılma biçimi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması, inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.” (TBMM,2010).

Anayasal düzenlemenin ardından 14.06.2012 tarihinde TBMM Genel Kurulu’nda 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu kabul edilerek 29.06.2012 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

5. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu’nun Değerlendirilmesi

5.1. Kurumun Amaç, Görev, Yetki ve Sorumlulukları

Kamu yönetiminin küresel dünyadaki değişmelere paralel olarak yeniden yapılandırılması konusu her geçen gün ülkelerin gündeminde daha çok yer almaktadır. Demokratik ve hukuka bağlı her yönetim anlayışında yönetimlerden katılımcı, şeffaf, insan hak ve özgürlüklerini koruyan bir kimliğe sahip olması beklenmektedir. Buna paralel olarak kamu yönetiminde, bireylerin idarenin işleyişinde karşılaştıkları sorunları hızlı ve kolay bir şekilde yetkili mercilere iletebilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu noktada, kamu hizmetleriyle ilgili vatandaşın idareden kaynaklanan şikayetlerini en aza indiren, idarenin haksız uygulamaları karşısında kişilerin haklarını hakkaniyete de uygun bir şekilde koruyabilen, vatandaş odaklı yönetim anlayışının ülkemizde de yerleşmesi büyük önem arz etmektedir.

6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun 1. maddesinde kurumun amacı; kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikayet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak olarak tanımlanmış, 5. maddesinde ise görevleri sıralanmıştır; idarenin işleyişi ile ilgili şikayet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir. Ancak;

- Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ile resen imzaladığı kararlar ve emirler,
- Yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler,
- Yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin kararlar,
- Türk Silahlı Kuvvetlerinin sırf askeri nitelikteki faaliyetler

kurumun görev alanı dışındadır. Ayrıca, 6328 sayılı Kanun uyarınca, yargı organlarında görülmekte olan veya yargı organlarıncaya karara bağlanmış uyuşmazlıklar;

sebepleri, konusu ve tarafları aynı olan ve daha önce sonuçlandırılan ve belirli bir konuyu içermeyen şikayetler de kurumun inceleme alanı dışındadır.

5.2. Kamu Başdenetçisi ve Denetçiler

Başdenetçi seçim usulü Anayasanın 74. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; Kamu Başdenetçisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla dört yıl için seçilir. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan aday seçilmiş olur.

Başdenetçi veya denetçi seçilebilmek için;

- Türk vatandaşı olmak,
- Seçimin yapıldığı tarihte Başdenetçi için elli, denetçi için kırk yaşını doldurmuş olmak,
- Tercihen hukuk, siyasal bilgiler, iktisadi ve idari bilimler, iktisat ve işletme fakültelerinden olmak üzere dört yıllık eğitim veren fakültelerden veya bunlara denkliği kabul edilmiş yurt içi veya yurt dışındaki yükseköğretim kurumlarından mezun olmak,
- Kamu kurum ve kuruluşlarında, uluslararası kuruluşlarda, sivil toplum kuruluşlarında veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında ya da özel sektörde toplamda en az on yıl çalışmış olmak,
- Kamu haklarından yasaklı olmamak,
- Başvuru sırasında herhangi bir siyasi partiye üye olmamak,
- Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile kasten işlenen bir suçtan dolayı hapis cezasına ya da affa uğramış olsa veya hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilmiş olsa bile Devletin güvenliğine karşı suçlar, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, Devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk suçları ile yabancı devletlerle olan ilişkilere karşı suçlardan veya zimmet, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkum olmamak.

Kamu Denetçiliği Kurumu personelleri, siyasi partilere üye olamazlar; herhangi bir siyasi parti, kişi veya zümrenin yararını veya zararını hedef alan bir davranışta bulunamazlar; görevlerini yerine getirirken dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı yapamazlar; görevleri sebebiyle herhangi bir şekilde öğrendikleri mesleki veya ticari sırları görevlerinden ayrılmış olsalar bile açıklayamazlar, kendilerinin veya başkalarının yararına kullanamazlar.

Başdenetçi, denetçiler, Genel Sekreter, kamu denetçiliği uzman ve uzman yardımcıları; kendilerinin, eşlerinin ve üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan ve kayın hısımlarının şikayetlerini inceleyemezler. Yine kurum personelleri görevleri süresince resmi veya özel hiçbir görev alamazlar, ticaretle uğraşamazlar. Bilimsel yayınlarda bulunma, görevleri veya meslekleri ile ilgili olarak davet edildikleri ulusal veya uluslararası kongre,

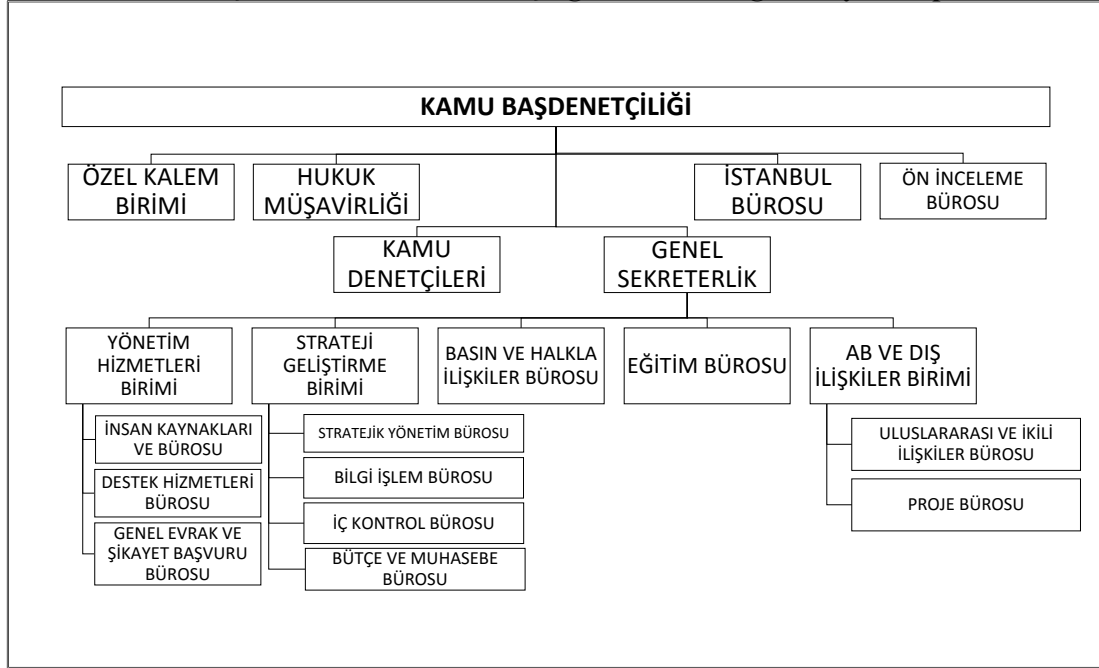
konferans ve benzeri toplantılara katılma, derneklerde üyelik ve kar amacı gütmeyen kooperatiflerde ortaklık halinde bu madde hükümleri uygulanmamaktadır.

5.3. Kuruma Başvuru

Kuruma, gerçek ve tüzel kişiler başvurabilirler. Başvuru sahibinin talebi üzerine başvuru gizli tutulur. Başvuru; başvuru sahibinin adı ve soyadı, imzası gibi bilgileri içeren dilekçe ile yapılır. Bu başvuru, yönetmelikte belirlenen şartlara uyulmak kaydıyla elektronik ortamda veya diğer iletişim araçlarıyla da yapılabilir. Kuruma başvuruda bulunulabilmesi için İdari Yargılama Usulü Kanununda öngörülen idari başvuru yolları ile özel kanunlarda yer alan zorunlu idari başvuru yollarının tüketilmesi gereklidir. İdari başvuru yolları tüketilmeden yapılan başvurular ilgili kuruma gönderilir. Ancak Kurum, telafisi güç veya imkansız zararların doğması ihtimali bulunan hallerde, idari başvuru yolları tüketilmese dahi başvuruları kabul edebilir. Kuruma, illerde valilikler, ilçelerde kaymakamlıklar aracılığıyla da başvurulabilir. Başvurulardan herhangi bir ücret alınmaz. Kuruma yapılacak başvuruya idare tarafından verilecek cevabın tebliği tarihinden, idare başvuruya altmış gün içinde cevap vermediği takdirde bu sürenin bitmesinden itibaren altı ay içinde başvurulabilir. Başvuru tarihi, dilekçenin Kuruma, valilik veya kaymakamlıklara verildiği, diğer hallerde başvurunun Kuruma ulaştığı tarihtir. Dava açma süresi içinde yapılan başvuru, işlemeye başlamış olan dava açma süresini durdurur. 6328 sayılı Kanuna göre, Kurumun şikayetleri kendisine yapılan başvuru tarihinden itibaren en geç altı ay içinde sonuçlandırması; yaptığı inceleme ve araştırmanın sonucuyla birlikte varsa önerilerini ilgili birime ve başvurana bildirmesi esastır. Şayet ilgili birim, kurumun önerilerini uygulanabilir nitelikte görmezse, bunu gerekçesiyle birlikte 30 gün içinde kuruma bildirmek zorundadır. Tavsiye kararına uymayan kuruluşları kurum, Meclise bildirmekte, ancak Meclisin bu konuda nasıl davranması gerektiği veya neleri yapılabileceği konusunda ilgili kanunda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır (Yatkın ve Taşer, 2015).

5.4. Kurumun Teşkilat Yapısı

6328 sayılı Kanunda öngörüldüğü şekliyle Kurumun organizasyon şemasında Kamu Başdenetçisi, Denetçiler ve Genel sekreterlik birimi yer alırken, kanunda Kurumun ana hizmetlerini yerine getirmede yardımcı ve danışma faaliyetlerini sunacak diğer birimler ayrıntılı olarak tanımlanmamıştır. Bu nedenle, kuruluş amacının gerçekleştirilmesi, kurumsallaşmanın sağlanarak daha etkin ve verimli bir hizmet sunumunun sağlanması ve birimlerin işbirliği ve uyum içerisinde çalışması için Kamu Başdenetçiliği Makamının 14/08/2013 tarihli ve 61 sayılı onayı ile “Kamu Denetçiliği Kurumu Teşkilat Yapısının Oluşturulmasına ve Personelin Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönergesi” yürürlüğe konularak Başdenetçiliğe ve Genel Sekreterliğe bağlı hizmet birimleri oluşturulmuştur. Söz konusu Yönerge 31/12/2015 tarihli ve 313 sayılı Onay ile yeniden güncellenmiş olup, bu çerçevede düzenlenen Kamu Denetçiliği Kurumu Organizasyon Şeması Şekil – 1’de gösterilmektedir.

ŞEKİL – 1 Kamu Denetçiliği Kurumu Organizasyon Yapısı

Kaynak: Kamu Denetçiliği Kurumu 2015 yılı Faaliyet Raporu,s.12.

5.5. Kamu Denetçiliği Kurumuna Ait İstatistikler

Kamu Denetçiliği Kurumu'nun yayınlamış olduğu yıllık faaliyet raporlarına göre kuruma yapılan başvurular Tablo -1 'de gösterilmiştir.

Tablo – 1 Yıllar İtibariyle Başvuru Sayıları

Yıl	2013	2014	2015	Toplam
Toplam Şikayet Sayısı	7638	5639	6055	19332

Kaynak: Kamu Denetçiliği Kurumu 2015 yılı Faaliyet Raporu, s.48

Kamu Denetçiliği Kurumuna 2013 yılı içerisinde 7638, 2014 yılında 5639 ve 2015 yılında 6055 olmak üzere toplam 19332 adet şikayet başvurusu yapılmıştır.

Tablo – 2 Yıllar İtibariyle Şikayetlerin Başvuru Şekillerine Göre Dağılımları

Başvuru Şekli	2013	2014	2015	TOPLAM
Faks	211	133	94	438
Elden	365	665	574	1604
Posta	2136	1775	1776	5687
E-başvuru	4356	2978	3516	10850
E-posta	570	88	95	753

TOPLAM	7638	5639	6055	19332
---------------	------	------	------	-------

Kaynak: Kamu Denetçiliği Kurumu 2015 yılı Faaliyet Raporu, s.48

Yıllar itibari ile en fazla başvuru yöntemi e-başvuru ve posta ile yapıldığı görülmektedir. Faks ve e-posta yöntemi ise en az başvuru yapılan yöntemlerdir.

Tablo – 3 Yıllar İtibari ile Şikayet Konuları

ŞİKAYET KONUSU	2013	2014	2015	Toplam	Toplam Yüzde
Kamu personel rejimi	2142	1349	1584	5075	25,46
Eğitim-öğretim, gençlik ve spor	1203	1056	1296	3555	17,84
Çalışma ve sosyal güvenlik	888	419	385	1692	8,49
Ekonomi, maliye ve vergi	784	440	295	1519	7,62
Mahalli idarelerce yürütülen hizmetler	455	343	329	1127	5,65
İnsan hakları	263	423	327	1013	5,08
Adalet, milli savunma ve güvenlik	455	283	190	928	4,66
DİĞER	141	381	384	906	4,55
Orman, su, çevre ve şehircilik	198	186	376	760	3,81
Mülkiyet hakkı	239	144	188	571	2,86
Ulaştırma, basın ve iletişim	271	125	95	491	2,46
Sağlık	158	131	130	419	2,10
Enerji, sanayi, gümrük ve ticaret	166	64	111	341	1,71
Engelli hakları	87	106	111	304	1,53
Kadın ve çocuk hakları	32	40	103	175	0,88
Sosyal hizmetler	46	73	52	171	0,86
Nüfus, vatandaşlık, mülteci ve sığınmacı hakları	37	17	26	80	0,40
Ailenin korunması	13	28	37	78	0,39
Bilim, sanat, kültür ve turizm	32	13	22	67	0,34
Gıda, tarım ve hayvancılık	28	18	14	60	0,30
TOPLAM	7638	5639	6055	19332	100

Kaynak: Kamu Denetçiliği Kurumu 2015 yılı Faaliyet Raporu, s.48

2013, 2014 ve 2015 yılları itibari ile en fazla şikayet konusunun %25,46 ile kamu personel rejimi ve %17,84 ile eğitim-öğretim, gençlik ve spor alanlarında olduğu görülürken, en az şikayet konuları %0,34 ile Bilim, sanat, kültür ve turizm ile Gıda, tarım ve %0,30 ile hayvancılık alanındadır. Şikayetlerin %50'den fazlasını ilk üç konu oluşturmaktadır.

Tablo – 4 Yıllar İtibari ile Karar Türlerine Göre Dağılım

Karar Türlerine Göre Dağılım	2013	2014	2015	TOPLAM	TOPLAM YÜZDE

Gönderme Kararı	2155	2323	2205	6683	36,44
İncelenemezlik Kararı	2240	2147	1759	6146	33,51
Başvurunun Geçersiz Sayılması	329	80	42	451	2,46
Birleştirme Kararı	522	806	1025	1975	10,77
Mahalli İdarelere İlişkin Başvurular	432	80	-	1328	7,24
Karar verilmesine Yer Olmadığına İlişkin Karar	307	643	675	1187	6,47
Tavsiye Kararı	64	93	56	213	1,16
Ret Kararı	37	150	109	296	1,61
Kısmen Tavsiye Kısmen Ret Kararı	11	26	26	63	0,34
TOPLAM	6097	6348	5897	18342	100

Kaynak: Kamu Denetçiliği Kurumu 2015 yılı Faaliyet Raporu, s.62

2013, 2014 ve 2015 yılları itibariyle kurumun verdiği kararlara bakıldığında; toplamda %36,44 ile en çok kendi görev alanına girmeyen ancak dosyayı başka bir kuruma “Gönderme Kararı” ve %33,51 ile dosyanın incelenemeyeceğine ilişkin “İncelenemezlik Kararı” verilmiştir. En az %0,34 ile “Kısmen Tavsiye Kısmen Ret Kararı” verilirken %1,61 ile “Ret Kararı” verildiği görülmektedir.

Sonuç

Kamu Denetçiliği Kurumunun temel politikaları ve öncelikleri çerçevesinde görevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için Uluslararası Ombudsmanlık Kurumlarının iyi uygulama örneklerine dayalı olarak ilgili ulusal mevzuatta değişiklikler yapılması gerekmektedir. Kurumun hedeflerini gerçekleştirmesi ve buna bağlı olarak Ülkemiz kamu yönetiminin “iyi yönetim ilkeleri” çerçevesinde değişiminin sağlanması, hak arama kültürünün bireyler nezdinde güçlendirilmesi ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarında insan haklarına dayalı, hukukun üstünlüğü ilkelerinin temel esas olarak uygulanması ve kurumdan beklenen katkının sağlanabilmesi için şu önerilerin dikkate alınması gerekir;

- ✓ Kuruma re’sen inceleme ve araştırma yetkisinin verilmesi,
- ✓ Kamu Başdenetçisinin vermiş olduğu tavsiye kararına idarenin uymaması durumunda yargı yollarına gidebilme veya bu konuda açılmış davaya katılma yetkisinin verilmesi,
- ✓ Paris prensiplerine uyumun sağlanması için Kamu Başdenetçisinin yetkilerinin artırılması,
- ✓ İnsan hakları ile ilgili mevcut kurumların Kamu Denetçiliği Kurumu çatısı altında birleştirilmesi ya da aralarındaki işbirliği düzeyinin üst seviyelere çıkarılması,
- ✓ Bütçe uygulamasındaki esnekliğin sağlanması,
- ✓ Kurum kararları doğrultusunda yapılacak işlem ve eylemlerden dolayı ilgili merci veya görevlilere sorumluluk yüklenmemesi,
- ✓ Kurumda çalışan uzmanların unvanının yapılan işin mahiyetini karşılayacak şekilde (raportör vb.) değiştirilmesi,
- ✓ Teşkilatlanmaya ilişkin sorunların giderilmesi,
- ✓ Yanlış anlama ve çağrışımları önlemek üzere Kurumun isminin değiştirilmesi

Kaynakça

- Abdioğlu, H. (2007). Yönetişim İlkelerinin Uygulanmasında Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu ve Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Açısından Önemi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:11,s.79-102.
- Akın, C. (1998). Cumhuriyetimizin 75. Kuruluş Yıldönümünde Yönetimin Denetlenmesinde Yeni Bir Denetim Yolu: Ombudsman (Yüksek Yönetim Denetçisi), *Türk İdare Dergisi*, Sayı:421,s. 517-550.
- Aktan, C.C (1998). Türkiye’de Devlet Ahlakının Yeniden Tesis Edilmesine Yönelik Öneriler, *Türkiye Günlüğü*, Sayı:51,s:74-78
- Altun M. ve Kuluçlu, E. (2005). Doktrin ve Mevzuat Işığında Kamuoyu Denetimine Genel Bir Bakış, *Sayıştay Dergisi*, S:56,s.23-51.,
- Anayasa Mahkemesi (2008). Esas Sayısı:2006/140, Karar Sayısı:2008/185, Resmi gazete Tarihi: 04.04.2009, Sayı:27190
- Anayasa Mahkemesi, (2016), Esas Sayısı:2016/19, Karar Sayısı:2016/17, Resmi Gazete Tarihi: 08.04.2016, Sayı:29678
- Avşar, B. Z. (1997). *Ombudsman*, Ankara:HAK-İş Eğitim Yayınları
- Avşar, B. Z. (2007). Ombudsman İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi, Ankara: Asil Yayın Dağıtım
- Atay, C. (1999). *Devlet Yönetimi ve Denetimi*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım
- DPT, (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara: DPT, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists /Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>, Erişim Tarihi: 12.01.2016.
- DPT, (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara: DPT, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists /Kalknma%20 Planlar /Attachments /2/plan8.pdf>, Erişim Tarihi: 12.01.2016.
- DPT, (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı, Kamuda İyi Yönetişim Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/29/oik674.pdf>, Erişim tarihi: 12.01.2016
- Efe, H. ve Demirci M. (2013), Ombudsmanlık Kavramı Ve Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumundan Beklentiler, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 90, s.49-72.
- Eryılmaz, B. (2011). *Kamu Yönetimi Düşünce/Yapılar/Fonksiyonlar/Politikalar*, Ankara: Okutman Yayıncılık
- Erhürman, T. (1998). Ombudsman, *Amme İdare Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 3, s. 87-102.
- Fendoğlu, H.T. (2010). *Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık)*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, SDE Analiz, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/Ombudsman.pdf>, Erişim Tarihi: 24.02.2016
- Hacıp, Y.H., (2006). Kutadgu Bilig, Hazırlayan: Hayati Develi, Alkım Yayınevi
- İnaç H. ve Ünal F. (2007). Türkiye’de Kamu Yönetiminin Denetlenmesinde Yönetimde Açıklığın Önemi ve Uygulama Düzeyi, *Dumlupınar Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:18, s.41-62.
- Kahraman, M. (2011), Hukuk Devletine Katkıları Bakımından Kamu Denetçiliği, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 16, s. 355-373.

- Kamu Denetçiliği Kurumu (2015). 2015 Yılı Faaliyet Raporu., [http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/2015%20YILI%20FAAL%C3%84%C2%B0YET%20RAPORU\(1\).pdf](http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/2015%20YILI%20FAAL%C3%84%C2%B0YET%20RAPORU(1).pdf), Erişim tarihi: 19.02.2016
- Kılavuz, R., Yılmaz, A. ve İzci, F., (2013). Etkin bir denetim aracı olarak ombudsmanlık ve türkiye'de uygulanabilirliği, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt :4, Sayı:1, s.49-68.
- Köseoğlu, Ö. (2010), “Avrupa Ombudsmanının Hukuki Statüsü, İşleyişi ve Kurumsal Etkinliği”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 79, s. 30-62
- Küçüközyiğit, H. G. (2006), Ombudsmanlık Kurumu - Hukuksal ve Siyasal Bir İnceleme, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:2, Sayı:5., s.90-111
- Mihçioğlu, C.(1987), *Kamu Yönetimi Alanında Türkçe Terim Denemeleri*, Ankara Üniversitesinin Kuruluşunun 40.Yılına Armağan, Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayını,
- Mutta, S. (2005), *İdarenin Denetlenmesi ve Ombudsman Sistemi*, İstanbul: Kazancı Kitap Yayıncılık,
- Nizamü'l-Mülk (2012). *Siyasetname*, Çev. Mehmet Taha Ayar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Odyakmaz, Z. (2000), *Türk Hukuk Kurultayına Sunulan İsveç Parlamento Ombudsmanlığı ile İlgili Bildiri Üzerine Düşünceler*, Ankara Barosu Hukuk Kurultayı,
- Odyakmaz, Z. (2013), Kamu Denetçiliği(Ombudsmanlık) Kurumunun Tanıtılması ve 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Bazı Maddelerinin Değerlendirilmesi, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı:14, s.1-84
- Özden, K. ve Gündoğan, E. (2000), Ombudsmanlık Sistemi: Tanımı, Tarihi Gelişimi, Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye'deki Uygulanabilirlik Tartışmaları, *Türkiye Günlüğü*, S:62
- Özer, M.A. (2007), Liberalizm ve Kamu Yönetiminde Etkinlik, *Kamu Yönetimi Yazıları*, Ed. Bilal Eryılmaz vd., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Pickl, V. (1986). Ombudsman ve Yönetimde Reform, Çev: Turgay Ergun, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:19, Sayı: 4,s.39-46
- Saygın, E. (2008), “Ombudsmanı Beklerken: Anayasa Mahkemesi'nin Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu İptaline Dair Gerekçeli Kararı Üzerine Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:12, Sayı:1-2, (1045-1072)
- SBF, (1982). Gerekçeli Anayasa Önerisi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını
- Sevinç, İ. (2015), Kamu Yönetiminin Denetlenmesinde Yeni Bir Yöntem Olarak Ombudsmanlık Kurumunun Uygulanabilirliği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.20, S.4, s.99-121
- Soyupek, Y.(2014). Türk Yasama Organı Bünyesinde Kamu Denetçiliği Kurumu Tartışmaları, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s.17-29.
- Tayşi, İ.(1997). Ombudsman Kurumu ve Ülkemizde Uygulanabilirliği, *Sayıştay Dergisi*, Sayı:25, <http://dergi.sayıstay.gov.tr/icerik/der25m10.pdf>, Erişim Tarihi: 01.02.2016
- TBMM (2010),Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun,Kanun No:5982, Kabul Tarihi:07.05.2010
- TBMM (2012).Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu,Kanun No:6328, Kabul Tarihi:14.06.2012
- Temizel, Z.(1997). Yurttaşın Yönetime Karşı Korunmasında Bağımsız Bir Denetim Organı Ombudsman, UJLA-EMME, Yerel Yönetim Dünyası, Kent Basımevi, İstanbul 1997, s.6.

- TODAİE, (1991). Kamu Yönetimi Araştırması Genel Raporu, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No: 238
- Tortop, N. İsbir, E.G. ve Aykaç, B. (1993). *Yönetim Bilimi*, Ankara:Yargı Yayınları
- Tortop, N.(1998). Ombudsman Sistemi ve Çeşitli Ülkelerde Uygulanması, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:31, Sayı:1,s.3-11
- Tutal, E.(2013). İdarenin Denetimi ve Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl 4, Sayı 13, s.509-543
- TÜSİAD, (1983). *Kamu Bürokrasisi*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları
- Yatkın, A. ve Taşer, İ., (2015). Kamu Yönetiminde Denetim Aracı Olarak Ombudsmanlık: Türkiye ve Avrupa Birliği Karşılaştırmalı Örnekolay Araştırması, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:25, Sayı:1,s89-103.

KAMU KURUMLARINDA AÇIK KAYNAK KODLU YAZILIMLARIN KULLANIMI

Geniş Özet

Mustafa Fedai ÇAVUŞ¹, Halenur Soysal KURT²

Özet

Açık kaynak kodlu yazılımlar (AKKY), kodları herkese açık olarak paylaşılan, kullanıcıların yazılım üzerinde istedikleri değişiklikleri yapabildikleri ve dağıtabildikleri yazılımlardır. Donanım giderleri, doğrudan ve dolaylı yazılım giderleri, personel giderleri vb. içeren yazılımın toplam sahip olma maliyetinin düşük olması, farklı alanlar ve farklı amaçlar için kullanılabilmesindeki esneklik, yazılımın kalitesi, yenilikçi olması, ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilebilir olması, bilgi güvenliği, kapalı kaynak kodlu yazılımlardan daha yüksek performans göstermesi ve daha uzun ömürlü olması gibi avantajlar kamu kurumlarının ve özel kuruluşların açık kaynak kodlu yazılımlara yönelmesine neden olmuştur. Açık kaynak kodlu yazılımların geleneksel yazılımlara olan üstünlükleri, kamu yönetiminde “açıklık ve şeffaflık” ilkesi ve devletin bilgi toplumu stratejileri, beraberinde AKKY'lere olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma ile açık kaynak kodlu yazılımların kamu kurum ve kuruluşlarında kullanımının ve yaygınlaştırma çalışmalarının araştırılması, TÜBİTAK tarafından geliştirilen Türkiye'nin en kapsamlı AKKY projesi olan PARDUS Projesi'nin irdelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Açık kaynak kodlu yazılım (AKKY), bilgi toplumu, özgür yazılım, kamu sektörü

OPEN SOURCE SOFTWARE USAGE IN PUBLIC INSTITUTIONS

Abstract

Open source software (OSS) refers to openness of the source code to everyone; hence users can change at will and distribute the code. Total cost of software including hardware costs, direct and indirect costs, staff costs etc. are low. They are flexible using in varied fields and varied aims. OSS's are of good quality, innovator, high performance and long-lasting than closed source software. They can be developed in line with the requirements and they provide information assurance. Due to all these advantages, public institutions and private organizations are oriented towards OSS. Superiorities of open source software to closed source software, principle of “openness and transparency” in public administration and information society strategies of government reveal necessity of open source software. This paper aims to investigate usage and dissemination studies of OSS's in public institutions and organizations, examine PARDUS which is the most comprehensive OSS project developed by TUBITAK in Turkey.

Keywords: Open source software (OSS), information society, free software, public sector

¹ Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, mfcavus@osmaniye.edu.tr

² Arş. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, halenursoysal@osmaniye.edu.tr

Giriş

Açık kaynak kodlu yazılımlar hem kamu sektörü hem de özel sektör için potansiyel birçok fayda sağlamaktadır. Bu faydalardan birkaçı; lisans maliyeti olmadan sahip olunabilmesi, bir yazılım satıcısının özel mülkü olmaması, kullanıcıların yazılımlar üzerinde çalışmada, değişiklik yapmada ve yazılımları dağıtmada özgür olmalarıdır. Bu sebeplerden dolayı AKKY'ler pazarda hızlı bir şekilde yer bulmakta ve kâr elde etmektedir (Van Loon ve Toshkov, 2015).

AKKY'ler günümüzde birçok devlette kullanılmaktadır ve farkındalığı devlet kurumlarının üstlendiği projelerle ve politikalarla artırılmaya çalışılmaktadır. Birçok çalışmada AKKY konusunda özel sektör için de devletlerin teşvik politikalarının bulunduğu görülmektedir. Birçok devleti ve özel kuruluşları AKKY kullanmaya teşvik eden sebeplerden en önemlileri, AKKY'lerin Microsoft Windows'un uygun fiyatlı alternatifi olarak görülmesi, birçok uygulamanın aylık lisans maliyetlerinin çok yüksek olması, AKKY'lerin ise genel kamu lisansına sahip olması ve kaynak kodunun açık olması sayesinde kodların soruna göre uyarlanabilmesi olarak sıralanabilir (Hwang, 2005).

Son yıllarda açık kaynak kodlu yazılımların özel mülk ticari yazılımlarla eş değer seviyelere ulaşarak rekabet edebilir olması ve ülke ekonomisine sağladığı faydalar kamu ve özel sektörün AKKY'lere yönelmesini sağlamış, açık kaynak kodlu yazılımlar konusunda birçok çalışma yapılmasına neden olmuştur. Ancak Türkiye'de kamu kurum ve kuruluşlarında AKKY'lerin kullanımına ilişkin literatürde yapılan çalışma sayısının oldukça az olduğu görülmüştür.

Açık kaynak kodlu yazılımların kamu kurum ve kuruluşları için öneminin araştırıldığı bu çalışmada, AKKY'lerin genel özelliklerinden bahsedilmiş, kamu kurum ve kuruluşlarında AKKY'lerin kullanılmasını teşvik eden indirgenmiş yazılım masrafları, gelecekteki birlikte çalışabilirlik, ulusal bilgi teknolojisi bağımsızlığı ve beraberinde ekonomik gelişmeler, azalmış yazılım korsanlığı gibi faktörlere değinilmiş, kamu kurumlarında AKKY'lerin benimsenme aşamasında karşılaşılabilecek sorunlardan bahsedilmiş, Türkiye'de kamu kurumlarında AKKY'lerin kullanımına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. AKKY konusunda Türkiye'nin kayda değer en önemli çalışması olan Pardus Projesi'nin, geçmişte yapılmış ve günümüzde halen uygulanmakta olan strateji ve eylem planlarıyla desteklenerek, kamu kurum ve kuruluşları için önemine ve gerekliliğine değinilmiştir. Türkiye'de kamu kurum ve kuruluşlarında açık kaynak kodlu yazılımların kullanımı konusunda son 10 yılda farkındalığın arttığı düşünülerek, bu alanda yapılan çalışmaların az olması sebebiyle bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Açık Kaynak Kodlu Yazılımlar (AKKY)

Açık kaynak kodlu yazılımlar (AKKY), kullanıcıların kaynak kodlarına erişimlerinin olduğu yenilikçi yazılımlardır. Yazılımların kaynak kodlarına erişim sağlanabilmesi AKKY'leri ticari amaçlı yayımlanan yazılımlardan ayıran en belirgin özelliktir. Bu sayede

kullanıcılara kodları değiştirme ve ihtiyaca göre geliştirebilme özgürlüğü sağlanmaktadır (Madey, Freeh ve Tynan, 2002; Shaikh 2016).

Geleneksel yazılımlarda, yazılımın mal veya hizmet gibi satılması söz konusudur. Yazılımı geliştiren firma kâr amacı gütmektedir ve fikri mülkiyet haklarını korumak istemektedir. Yazılımın kopyalanmasını ve uyarlanmasını önlemek amacıyla telif hakkını veya patentini alabilir. Yine de, yazılım sahibinin yasal haklarını aşmadan yazılımın değiştirilmesi mümkün olabilmektedir. Bu bakımdan firma, yazılımın nasıl çalıştığını ve kaynak kodlarını gizleme ihtiyacı duyar (Schmidt ve Schnitzer, 2003). AKKY ürünlerinde geleneksel yazılımların aksine kaynak kodları açıktır ve lisans bedeli yoktur. Çoğu zaman dağıtılması durumunda karşılığında bir ücret talep edilmemektedir.

Kurumlar genellikle AKKY'leri yazılım satıcılarına olan bağımlılığı azaltmak amacıyla kullanmaktadır. Geleneksel yazılımlarda güncel yazılım ürünlerine ve hizmetlere duyulan ihtiyaçtan kaynaklanan satıcılara olan bağımlılık ciddi maliyetlere neden olmaktadır. Ancak AKKY kullanımının satıcıya olan bağımlılığı tamamen ortadan kaldırmayacağını yöneticilerin göz önünde bulundurması gerekmektedir (Ven, Verelst ve Mannaert, 2008).

Kamu Kurumlarında Açık Kaynak Kodlu Yazılımların Yaygınlaşmasını Etkileyen Faktörler

Kullanıcı bilgisayarlarında AKKY'lere geçiş (göç) kademeli ya da topyekûn olarak gerçekleştirilebilmektedir. Kademeli geçişte, öncelikle kullanılan uygulamaların AKKY'ye dönüştürülmesi, sonrasında işletim sisteminin AKKY sistemine geçişi söz konusudur. Topyekûn geçişte, pilot alan belirlenmekte ve işletim sistemi ve uygulamalar AKKY'lere dönüştürülmektedir. Gerekli testler yapıp uygunluğuna karar verildikten sonra kurumdaki tüm istemcilerin göç işlemi gerçekleştirilmektedir (Çetin, Taşçı vd., t.y.). Her kuruma göre değişmekle birlikte, kullanıcı memnuniyeti ve güveninin oluşmasını sağlamak amacıyla kademeli geçiş yapılması daha doğru bir tercih olarak görülmektedir.

Dünya genelinde kamu sektöründe AKKY'lerin yaygınlaşmasını etkileyen beş ana faktörün varlığından söz edilebilir. Bu faktörler, indirgenmiş yazılım masrafları, kamu kurumlarında artan güvenlik ve şeffaflık, dijital veri sürekliliği ve gelecekteki birlikte çalışabilirlik, ulusal bilgi teknolojisi bağımsızlığı ve beraberinde ekonomik gelişme ve azalmış yazılım korsanlığıdır (Hwang, 2005).

Kamu kurumlarında açık kaynak kodlu yazılımların tercih edilmesine bağlı olarak *yazılımsal maliyetlerden* büyük bir tasarruf sağlanmaktadır. Bu tasarrufların sağlandığı yer en başta işyerlerindeki bilgisayarlardır. Geleneksel yazılımlara kıyasla işletim sistemlerinin ve ofis yazılımlarının daha kaliteli ve ucuz olması, kullanıcı bilgisayarlarının ve sunucuların daha uzun ömürlü olmaları, lisans maliyetlerinin düşük olması sayesinde uzun vadede maliyetlerde düşüş sağlanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde bilişim teknolojilerine ayrılan bütçenin kısıtlı olması sebebiyle AKKY'lerin bu ülkeler için gerekliliği daha fazladır.

Kamu kurumlarında bilgi teknolojilerinin yaygınlaşmasının en önemli etkeni *bilgi güvenliğidir*. Özellikle Savunma Bakanlıkları gibi yüksek düzeyde bilgi güvenliğine ihtiyaç duyulan birimler düşünüldüğünde AKKY'lerin bunu sağlayıp sağlayamayacağı akıllara

gelmektedir. Geleneksel işletim sistemleri ve yazılımlarla karşılaştırıldığında AKKY'lerin daha güvenli sistemler oldukları görülmektedir. AKKY'ler güvenliği bireylerin kendilerinin geliştirmesine izin verir, ayrıca özgür geliştirici takımlarıyla çalışarak sistemin güvenliğini değerlendirip geliştirme olanağı tanır (Bouras, Kokkinos ve Tseliou, 2013). Kaynak kodların görülebilmesi sayesinde "arka kapı" olarak nitelendirilen gizli girişlerin varlığı tespit edilebilmektedir, bu da AKKY'lerin daha güvenilir olduğunu göstermektedir. AKKY'ler kullanıcılara virüsleri bularak onarma imkânı tanır, virüsler geliştirici takımlarına ve diğer kullanıcılara tanıtıldığında tüm kullanıcılar sistemini iyileştirebilmektedir. Bu sayede daha güvenli kaynak kodlarla yazılımlar çalışmalarını sürdürecektir. Bunlara ek olarak, AKKY'ler özgür yazılım geliştiricilerini çok dikkatli olmaya ve en kaliteli araçları üretmeye zorlamaktadır. Kodları birçok kullanıcının görüp değerlendirmesi sayesinde olası sistem hatalarında büyük oranda düşüş sağlanabilmektedir (Hoepman ve Jacops, 2007).

Kamu kurumları büyük miktardaki doğum-ölüm kayıtları, vergi kayıtları, sağlık ve güvence kayıtları gibi hassas ve özel *bilgilerin sürekliliğinden* ve yüzyıllar boyunca korunmasından sorumludur. Bu yüzden bu verilerin uzun yıllar boyunca çalışabilecek formatta olmaları gerekmektedir. AKKY'lerin benimsenmesini teşvik eden unsurlardan biri eski ve yeni sistemlerin *birlikte çalışabilirliği*dir. Yalnızca açık standartları kullanan yazılımlar açık standartları kullanan diğer yazılımlar ile birlikte çalışabilme özelliğine sahip oldukları için AKKY'ler birlikte çalışabilirliği ve veri paylaşımını kolaylaştırmaktadır (Eser, 2011). Ticari yazılımlarda yıllar sonra belge formatının değişme olasılığı vardır, firma istediği zaman dosya formatını iptal edebilmektedir. Bu da şu an erişilebilen verilere yıllar sonra erişememe ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Kamu kurumlarında, açık standartları kullanan ve sürekli güncellemeye tabi olan AKKY kullanıldığında ise ticari yazılımlara ve dosya formatlarına bağımlılık ortadan kalkmakta ve kamu kayıtları yüzyıllar sonra da güvence altında olmaktadır (Hwang, 2005).

Ülke sınırlarının her yerinde kamu kurumlarının bulunması ve en çok istihdam edilen personel sayısının kamu kurum ve kuruluşlarında olduğu göz önüne alındığında kamu kurumları yazılım sektörünün en büyük müşterisi olarak nitelendirilebilir. Kamu kurumlarında ve özel kuruluşlarda AKKY'ler benimsendiği takdirde yerli yazılım endüstrisi gelişerek rekabet koşulları artacak ve kaynaklar ülke içinde kalarak *ekonomik gelişmelerde* artış görülecektir. Bunun yanında devletin yerli AKKY teşvikleri ve yabancı yazılımın yurtiçine giriş kısıtlamalarıyla yabancı teknoloji bağımlılığı azalarak lisans maliyetlerinde düşüşler olacaktır (Jokonya, Kroeze ve van der Poll, 2013).

Yazılım korsanlığı ülke ekonomisini ve yerli yazılım gelişimini olumsuz yönde etkileyen önemli unsurlardan biridir. AKKY'ler herkese özgürce dağıtılabildikleri için, devletin AKKY kullanımına ilişkin destekleri ve kamu kurumlarına yönelik politikaları yazılım korsanlığıyla baş etmede en etkili yol olarak görülebilir.

Kamu Kurumlarında AKKY'lerin Benimsenmesi Sırasında Yaşanabilecek Problemler

AKKY'ler birçok devlet kurumunda kabul edilmiş olmasına rağmen uygulamada sıkıntı çekilmektedir. Yöneticilerin AKKY'lere karşı olumsuz tutum sergilemelerinin başında yazılımı edinme sonrası olası profesyonel desteğin eksikliği gelmektedir. AKKY konusunda uzman kişilerin sayısı kısıtlı ise, yaşanan bir sorunda bilinmezlikle karşı karşıya kalınacak ve kamu kurumunun işleyişinde aksaklıklar meydana gelecektir. Bu da hem kamu açısından hem de kurum açısından olumsuz sonuçlara neden olacaktır. Yöneticilerin AKKY karşısındaki endişeleri arasında AKKY öğrenme eğrisinin dik olması, personelin yazılıma aşına olmayışı, Microsoft'la kıyaslandığında daha zor algılanması gibi sebepler de bulunmaktadır (Shaikh 2016; Rossi, Russo, ve Succi, 2012).

AKKY'lerin kamu kurumlarında kullanımına karşı oluşabilecek belli başlı sorunlar şunlardır (Wheeler ve Dunn, 2013):

Değişime karşı direnç: AKKY'lerin karşısındaki en önemli engel örgütlerin temel sorunu olan değişime karşı dirençtir. AKKY'lerin kullanımı zor olsa da olmasa da, çalışanlar bilmedikleri bir yazılımın kullanımını öğrenmeye çekinmekte ya da tembellik etmektedir. Kamu çalışanlarının bu çekincelerini gidermek için AKKY kullanan diğer kurumların çalışanlarından destek istenebilir.

Başka bir sisteme geçişteki yüksek geçiş maliyeti: Kurulu bir sistemi kaldırıp yerine yeni bir sistemin kurulması maliyetli ve zordur.

Yerleşik ürünlerden vazgeçememe: Çoğu kurum bilgisayar yazılımlarını toplu olarak satın almaktadır ve lisans anlaşmalarına büyük miktarlar ödemektedir. Yazılım satın alındıktan sonra ise hali hazırda yazılıma sahip olduğu ve ücreti ödendiği mantığıyla yerleşik olan yazılımlar kullanılmaya devam edilmektedir. Bu da düşük fiyatlı ancak daha kaliteli alternatif yazılımların dikkate alınmamasına ve uzun vadede daha yüksek maliyetlere neden olmaktadır.

Devletin yazılım uzmanı eksikliği: Devletin yazılımda uzman çalışanlara sahip olmaması, yeni alınacak yazılımın kullanımı sırasında karşılaşılabilecek sorunlara çözüm üretememesine sebep olacaktır. Özel kurumlardan AKKY konusunda bilgili kişilerden destek alınsa bile, kamu kurumlarının yapısına uygun çözümler üretmeleri zor olacaktır. Bu sebepten, kurumun yapısını bilen yazılım uzmanlarının yetiştirilmesi gerekecektir.

Çalışanların devletin AKKY politikalarını bilmemesi ya da göz ardı etmesi: Birçok devletin AKKY konusunda bazı politikaları ve hedefleri bulunmaktadır. Bu kararlar gerek yasalarla gerekse eylem planlarıyla kamuya duyurulmaktadır. Ancak girişimciler ve kamu çalışanları AKKY konusundaki yasaları ve planları anlamakta zorluk çekebilir, alınan kararları göz ardı edebilir.

Türkiye'de Kamuda Açık Kaynak Kodlu Yazılımların Değerlendirmesi

Pardus Projesi

Pardus, TÜBİTAK bünyesinde 2003 yılında fikri anlamda başlatılan ve 2004 yılından itibaren geliştirilen ulusal işletim sistemi projesidir. Türkiye'nin açık kaynak kodlu yazılımlar konusunda yapmış olduğu en büyük ve kapsamlı projesi olan Pardus¹ Projesi ULAKBİM (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) tarafından yürütülmektedir.

2003 yılında Başbakanlık tarafından ulusal güvenlik ve teknolojik bağımsızlığa duyulan gereksinimler nedeniyle bir ulusal işletim sisteminin geliştirilmesi görevi TÜBİTAK-BİLGEM (Bilişim ve Bilgi Güvenliği İleri Teknolojiler Araştırma Merkezi)'e verilmiştir (Akyıldız, 2012). Yurtiçinde bilişim teknolojileri alanında uzman kişilerin araştırılması, dünya genelinde AKKY ile çalışan ülkelerin incelenmesi, yazılım endüstrisinin koşullarının incelenmesi ve AKKY konusunun detaylı şekilde araştırılması gerçekleştirildikten sonra 2003 yılı güz döneminde Linux tabanlı bir ulusal işletim sisteminin GPL (Genel Kamu Lisansı) ile geliştirilebilir olduğuna karar verilmiş ve çalışmalara başlanmıştır. 2003 yılı sonunda Linux konusunda bilgili personellerden oluşan bir çekirdek takım oluşturularak Pardus Projesinin planlanmasına başlanmış ve 2004 yılı başlarında tasarım aşamasına geçilmiştir (<http://www.pardus.org.tr>). Oluşturulan teknik ekip tarafından Pardus'un, çeşitli Linux dağıtımlarının eksik yönlerinin giderilerek ve üstün yönlerinin kullanılarak kullanıcıların tüm masaüstü ihtiyaçlarını karşılayacak kullanışlı ve kolay bir işletim sistemi olarak tasarlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bilgisayar kullanıcılarının projeyi inceleyip eksik yönlerini ve kişisel görüşlerini iletmeleri için 1 Şubat 2005 tarihinde Pardus Çalışan CD 1.0 yayınlanmıştır. Proje Türkiye'de toplumsal bir etki yaratarak fazlasıyla ilgi görmüş ve 26 Aralık 2005'te de ilk kararlı ve kurulabilir sürümü Pardus 1.0 yayınlanmıştır (Keleştemur, 2011). Pardus'un sosyal etkileri sayesinde bireysel kullanıcıların da kullanabildiği sürümler yayınlanmaya başlamış ve AKKY'lerin bilinirliği artmıştır. 2007 yılında "Pardus 2007" adıyla yeni kurumsal sürüm yayınlanmış ve ilk kullanmaya başlayan kurum Milli Savunma Bakanlığı Askeralma Dairesi (ASAL) olmuştur. ASAL Ankara'daki merkezi ve Türkiye genelindeki tüm daire ve şubelerindeki toplam 625 adet sunucu ve 4500 adet istemcide bu işletim sistemini kullanmaya başlamıştır (Eğitek-Haber, 2007). 2014 yılı itibariyle 5000'in üzerinde aktif kullanıcısı bulunmakta ve tüm yerel ağda Pardus kullanılmaktadır. 2008 yılı itibariyle RTÜK, Sayısal Kayıt Arşiv ve Analiz Sistemi (SKAAS)'nde 100'e yakın bilgisayarda Pardus işletim sistemini kullanmaya başlamıştır. İSKİ'de 1700 bilgisayarda Pardus kullanılmaktadır (Çavuşoğlu, 2014). Temmuz 2015'te Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, mevcut işletim sistemlerini milli işletim sistemi Pardus'la değiştirmek amacıyla bünyesindeki Sanayi Ürünleri Güvenliği ve Denetimi Genel Müdürlüğünü pilot alan olarak seçmiştir. 2016 yılı sonuna kadar bakanlığın Pardus göçünü tamamlaması planlanmaktadır ("Bilim Sanayi ve Teknoloji...", 2015, s.35).

Kamu kurumlarıyla daha yakın çalışma sağlanabilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla Pardus Projesi 2012 yılı itibari ile TÜBİTAK/ULAKBİM Enstitüsüne devredilmiştir. 2013 yılında Pardus Debian tabanına geçirilerek "Pardus 2013 Anadolu Parsı" adıyla yeni bir kurumsal sürüm yayınlanmıştır. 2015 yılı itibariyle güncellemeler yapılarak en son kararlı sürüm olan Pardus Kurumsal 5 yayınlanmıştır.

---

¹ Anadolu parısı, Orta Doğu ve Batı Asya'da yaygın olan İran parsının (panthera pardus saxicolor) Anadolu'da yaşayan bir ırkıdır (Vikipedi, özgür ansiklopedi).

Strateji ve Eylem Planları

Kamu kurum ve kuruluşlarında AKKY uygulanabilirliği ile ilgili ciddi anlamda kamuda yapılan ilk araştırma e-Dönüşüm Türkiye Projesi 2005 Eylem Planı içerisinde yer almaktadır. “7 numaralı eylem” olarak geçen çalışmada AKKY’ler idari, mali ve hukuki açıdan incelenmiştir. AKKY’lerin kamuda ve kurumlarda kullanımının yaygınlaştırılması ve kamunun bilinçlendirilmesi için atılması gereken adımlar tespit edilmiştir (Çetin, Özel vd., t.y.).

Türkiye’nin en kayda değer AKKY projesi olan Pardus projesi 2008 yılında Kalkınma Bakanlığının Kamu Yatırım Programları içerisine dâhil edilmiş ve halen yatırım programlarında ve eylem planlarında yer almaktadır. 2006-2010 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı Nihai Değerlendirme Raporu’nun (Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, 2013) Kamuda Açık Kaynak Kodlu Yazılım Kullanımı başlıklı eyleminde, 2009 yılında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunda AKKY göçünün gerçekleştirilmesi için sözleşme imzalandığı ve çalışmalara başlandığı belirtilmiştir. Ağustos 2012 itibariyle dokuz göç ortağı Pardus işletim sistemini kullanmaya başlamıştır. Pardus’un geliştirilmesi maksadıyla üniversitelerle işbirlikleri yapılmıştır. Kalkınma Bakanlığı 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı’nda 62. madde kamuda AKKY’lerin ve Pardus’un yaygınlaştırılmasına ve özel sektör ekosisteminin geliştirilmesine yönelik planları içermektedir (Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, 2015a). Plana göre, Pardus’un ve AKKY’lerin kullanılmasını teşvik etmek amacıyla kamu kurumlarına yönelik bilgilendirme, tanıtım ve eğitim faaliyetleri gerçekleştirilecek ve talep eden kurumlara TÜBİTAK tarafından ücretsiz danışmanlık hizmeti ile eğitimler verilecektir.

Sözü geçen maddede;

“Kamu için AKKY stratejisi belirlenecektir. Bu bağlamda, kamu kurumlarınca yoğun olarak kullanılan uygulamaların AKKY alternatifleriyle değiştirilmesi ve başta PARDUS olmak üzere önemli görülen AKKY ürünlerinin yaygınlaşması için gerekli yol haritası belirlenecektir.”

“AKKY ekosisteminin oluşması için özel sektör kuruluşlarına yönelik destek mekanizması geliştirilecektir.” şeklinde kararların bulunması AKKY’lerin geleneksel yazılımlara göre üstün olduğunun kabul edildiğini ve AKKY’lere gereksinim duyulduğunu ortaya koymaktadır.

2015 Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yatırımları Raporu’na göre, Pardus Projesi 2015 yılı yatırım tutarı 3.700 bin TL, 2008-2015 yılları toplam proje tutarı 26.796 bin TL olarak belirlenmiştir (Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, 2015b). Milli işletim sistemi Pardus’un 2023 yılına kadar 1 milyon 800 bin bilgisayarda daha kullanılması planlanmakta ve işletim sistemi ve diğer yazılım lisanslarından yıllık 2.2 milyar dolar kâr elde edilmesi beklenmektedir (“Bilim Sanayi ve Teknoloji...”, 2015, s.35).

Açık kaynak kodlu yazılımları kullanan kurumlar arasında Adalet Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Emniyet Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Milli Piyango İdaresi, Merkez Bankası, İSKİ, çeşitli belediyeler, üniversiteler ve

sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır (Çetin vd., 2005, Keleştemur, 2011; Eser, 2011). Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) Projesinde kullanılan etkileşimli tahtalarda özel geliştirilmiş Pardus arayüzü kullanılmaktadır (TÜBİTAK, 2016).

Bunların dışında bazı kamu kurumlarının Pardus'a geçiş yapma isteğinin bulunduğu ancak Pardus ve bu ekosistemi destekleyen koşulların yeterli düzeyde sağlanmadığı gerekçesiyle milli işletim sistemi Pardus'a geçilmediği anlaşılmıştır. Bazı kurumlarda yalnızca sunucularda Pardus'a geçildiği, istemcilerde teknik altyapının uygun olmadığı gerekçesiyle Windows kullanıldığı anlaşılmıştır. Bazı kurumlarda ise yeterli düzeyde teknik destek sağlanamayacağı düşüncesiyle Pardus'a geçiş yapılmadığı görülmüştür. Her kurumun kendine özgü uygulamaları ve veri yapıları vardır, bu yüzden bir kurumda yeni bir AKKY sistemine göç düşüncesi oluşması halinde, teknik sorunların gerçekleşme olasılığı hesaba katılarak aşamalı olarak AKKY'lere geçilmesi daha doğru olacaktır. Bu süreçte kullanıcılara ve teknik personele AKKY kullanımı konusunda eğitimler verilmelidir. Kullanıcıların memnuniyet düzeyleri arttıkça AKKY'lere olan güven artacak ve başarılı bir göç gerçekleşecektir (Akyıldız, 2012).

Sonuç

Açık kaynak kodlu yazılımların kurumlara sağladığı faydaların ve benimsenmesinin önündeki engellerin değinildiği bu çalışmada, Türkiye'de kamu kurum ve kuruluşlarında AKKY kullanımına yönelik politikalar ve uygulama örnekleri incelenmiştir.

Ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkelerde dahi devletin AKKY politikaları geliştirmesi AKKY'lerin yalnızca mali açıdan değil bilgi toplumuna dönüşüm, teknolojik bağımsızlık ve rekabet gücü bağlamında da önemini göstermektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde AKKY'lere yönelmek ve bu yönde ulusal stratejiler geliştirmek ülke ekonomisine katkı sağlarken uluslararası rekabet edebilirlik düzeyini de artıracaktır. Ülkemizdeki AKKY alanında uzman teknik personelin eğitim ve teşviklerle desteklenmesi, bunun yanında güncel teknolojik altyapıların sağlanması ile bilişim sektöründe Türkiye'nin konumunda görece bir artış olması mümkündür. Kamu kurum ve kuruluşlarında AKKY'lere göç kararı alınırken her kurumun teknik altyapı uygunluğunu ve sürdürülebilirliğini iyi analiz etmesi gerekmektedir. Göç planlarının AKKY'lerin kuruma sağlayacağı avantajların yanı sıra olası dezavantajlarının da hesaba katılarak şekillendirilmesi büyük önem arz etmektedir. Henüz olgunlaşmamış yapıda ve uygun olmayan bir zamanda AKKY'lere göç yapıldığı takdirde kullanıcı memnuniyetsizliği, kuruma güvensizlik ve kurum işlerinde aksamalar olma ihtimali ortaya çıkacaktır.

Bilişim sektörünün en büyük müşterisinin kamu kurum ve kuruluşları olduğu düşünüldüğünde devletin kamu kurumları için AKKY stratejileri geliştirip gerekli uygulamaları gerçekleştirmesi bilişim sektörünün gelişmesini ve milli tasarrufları büyük oranda etkileyecektir. Hali hazırda TÜBİTAK tarafından yürütülen milli işletim sistemi Pardus'un, kamu kurum ve kuruluşlarındaki sunuculara ve kullanıcı bilgisayarlarına kurulması sayesinde hem işletim sistemi hem de çeşitli uygulamaların lisans maliyetlerinden büyük

oranda tasarruf sağlanacak ve nakit akışının büyük bir kısmının ülke içinde kalması sağlanacaktır. Kamu kurumlarında Pardus'un ve açık kaynak kodlu yazılımların yaygınlaşmasının ekonomik etkilerinin yanı sıra sosyal etkileri de söz konusu olacaktır. Pardus'un ilk sürümü yayınlandığında Türkiye'deki bilgisayar kullanıcıları tarafından büyük rağbet görmüş ve AKKY'lere olan ilgi artmıştır. Bu açıdan bakıldığında hem ulusal hem de küresel düzeyde AKKY'ler'in ekonomik, sosyal ve politik etkileri söz konusudur.

Kaynakça

- Akyıldız, F. (2012). Kamu yönetiminde açık kaynak kodlu yazılımlar. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(1), 17-41.
- Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı (2013). *Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2006-2010) Nihai Değerlendirme Raporu*. T.C. Kalkınma Bakanlığı.
http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Documents/1/Diger/BTS_VE_EYLEM_PLANI_NIHAI_DEGERLENDIRME_RAPORU.pdf adresinden 15 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı (2015a). *2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı*. T.C. Kalkınma Bakanlığı.
<http://www.bilgitoplumustratejisi.org/tr/doc/8a9481984680deca014bea4232490005> adresinden 24 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.
- Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı (2015b). *Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yatırımları*. T.C. Kalkınma Bakanlığı. http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2015/04/2015_Kamu_BIT_Yatirimlari_Raporu.pdf adresinden 15 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Pardus'a Geçti* (2015, Eylül). *Bilişim Dergisi*, sayı 179, 34-35.
- Bouras, C., Kokkinos, V. ve Tseliou, G. (2013). Methodology for Public Administrators for selecting between open source and proprietary software. *Telematics and Informatics*, 30(2), 100-110.
- Çavuşoğlu, A. (2014). Pardus Vizyonu.
<https://www.pardus.org.tr/documents/10180/770388050/2-Prof.Dr.Abdullah+Cavusoglu.pdf/ecefb02c-db20-4743-9e1c-4fa761885f8b> adresinden 24 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.
- Çetin, G., Özel, B., Taşçı, K., Köksal, M.A., Başar, N., Ayata, R., Gürler, S., Gülüm, T. ve Karadağ, Z. (t.y.). *E-Dönüşüm Türkiye Projesi 2005 Eylem Planı 7 numaralı eylem: Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Açık Kaynak Kodlu Yazılımların Uygulanabilirliği- Açık kaynak kodlu yazılımların idari, mali ve hukuki boyutları*.
<https://www.linux.org.tr/wp-content/uploads/2010/04/kamuda-akko-yazilimler.pdf> adresinden 26 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.
- Çetin, G., Taşçı, K., Ayata, R., Yılmaz, O., Gülüm, T., Şehitoğlu, O.T., Özyurt, B., Şanlı-Baykar, A. (t.y.). *E-Dönüşüm Türkiye Projesi 2005 Eylem Planı 7 numaralı eylem: Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Açık Kaynak Kodlu Yazılımların Uygulanabilirliği- Göç Planı Hazırlanması ve Uygulanması*. https://www.linux.org.tr/wp-content/uploads/2010/04/goc_kilavuzu.pdf adresinden 26 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.
- Eğitek-Haber (2007). *Pardus 2007 sürümü çıktı*. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü. Sayı 92.

- <http://uretim.meb.gov.tr/egitekhaber/s92/indeks.htm> adresinden 12 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Eser, İ. (2011). *Kamuda özgür yazılım kullanımı: Dünyada ve Türkiye'deki örnekleri üzerinden bir değerlendirme*. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Ankara.
- Hoepman, J-H. ve Jacobs, B. (2007). Increased security through open source. *Communications of the ACM*, 50(1), 79-83.
- Hwang, S-Y. (2005). Adopting open source and open standards in the public sector: Five deciding factors behind the movement. *Michigan Journal of Public Affairs*, 2, Summer, 1-19.
- Jokonya, O., Kroeze, J. H. ve van der Poll, J. A. (2013). A framework to analyze e-government OSS adoption benefits. *Proceedings of the Nineteenth Americas Conference on Information Systems, Chicago, Illinois, USA*.
- Keleştemur, A. (2011). *Pardus 2011*, İstanbul: Kodlab Yayıncılık.
- Madey, G., Freeh, V. ve Tynan, R. (2002). The open source software development phenomenon: An analysis based on social network theory. *Eighth Americas Conference on Information Systems, Dallas, Texas, USA*.
- Rossi, B., Russo, B., ve Succi, G. (2012). Adoption of free/libre open source software in public organizations: Factors of impact. *Information Technology & People*, 25(2), 156-187.
- Schmidt, K. M. ve Schnitzer, M. (2003). Public Subsidies for Open Source? Some Economic Policy Issues of the Software Market. *Harvard Journal of Law and Technology*, 16 (2), 473-505.
- Shaikh, M. (2016). Negotiating open source software adoption in the UK public sector. *Government Information Quarterly*, 33(1), 115-132.
- TÜBİTAK (2016). *Pardus 'Etkileşimli Tahta Arayüz Projesi' tanıtımı gerçekleştirildi*. Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi. <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/tr/haber/pardus-etkileşimli-tahta-arayüz-projesi-tanıtımı-gerçekleştirildi> adresinden 16 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Van Loon, A. ve Toshkov, D. (2015). Adopting open source software in public administration: The importance of boundary spanners and political commitment. *Government Information Quarterly*, 32(2), 207-215.
- Ven, K., Verelst, J. ve Mannaert, H. (2008). Should you adopt open source software?. *IEEE Software*, May-June, 54-59.
- Vikipedi Katılımcıları. *Pardus (İşletim sistemi)*. Vikipedi: Özgür Ansiklopedi. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Pardus_\(işletim_sistemi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Pardus_(işletim_sistemi)) adresinden 5 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Wheeler, D. A. ve Dunn, T. (2013). *Open source software in government: Challenges and Opportunities*. Homeland Security Science and Technology. https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/Open%20Source%20Software%20in%20Government%20E2%80%93%20Challenges%20and%20Opportunities_Final.pdf adresinden 28 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.

KAMU YÖNETİMİNDE STRATEJİK DEĞİŞİM ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: KAMU İŞLETMECİLİĞİ FONKSİYONLARI

M. Burhanettin COŞKUN¹, M. B. Fatih ALODALI²

Geleneksel kamu yönetimi mekanizmalarının içerdiği insani talep ve beklentilerin, bireylerin alışageldiği devlet katmanı ve bu katmanın sosyal, yönetsel, ekonomik ve siyasal değişim aşamalarını adeta zorunlu kılan sebep akıl almaz değişim araçlarının birbirini harekete geçiren devamlılığıdır. Ne oluyor da yönetimler insan doğasının ender de olsa kabul etmek istemediği kalıcı stratejik kararlar almak zorunda kalabiliyorlar? Gerçekte birey gibi hareket eden toplumsal organizmaların bu planda yeri ve fonksiyonu nedir? Hangi önemli güç veya güçler bu paradigmanın geçerliliğini sağlamlaştırmaktadır? İnsanın ve ait olduğu grupların yönetsel benzerliklerini ve bunların gelişim aşamaları ile doğru orantılı olarak beliren siyasal düzlemlerin, gelişmiş modern bürokrasilerin temel anlayışlarını şekillendiren görüş ve düşünce kümeleri, araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmanın temel amacı siyasi otoritenin kamusal alanda tahakkümü gerekli kılan geleneksel güç düşüncesinin yeni, etkin, pratik bir sistematik içerisinde ekonomik değerleri ön plana koyan Kamu İşletmeciliği anlayışı çerçevesinde etki alanını gerekli görülen stratejik noktalarda şekillendirebilecek reform stratejilerinin değişim anlayışını ortaya koymak ve mevcut seçenekleri geliştirecek öneriler sunmaktır. Eski ile yeni arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarken iktidar tarafından oluşturulan mal ve hizmetin sonuç alıcı yönünü unutmamak önemlidir. Bu ise bütünüyle siyasi otoritenin ekonomik fonksiyonları çalışma ve reform üretme kararlılığı ile ilgilidir.

Anahtar Sözcükler: Yönetim, Stratejik Değişim, Kamu İşletmeciliği, Reformizm.

AN ASSESSMENT OF STRATEGIC APPROACH ON CHANGES IN PUBLIC ADMINISTRATION: PUBLIC MANAGEMENT FUNCTIONS

Abstract

Traditional public management mechanisms include the humanitarian demands and expectations of individuals customary that government layers and layers of social, administrative, economic and political changes in the stages of the almost compelling reasons unfathomable change means the continuity of each other tick. What is it that the government can permanently forced to take strategic decisions that did not want to accept, albeit rare human nature? Place in the plan of moving subjects such as social organisms and functions. What is the reality? Which major power or powers, strengthens the validity of these paradigms? Human and it's group of managerial similarities and their stages of development that appears to be directly proportional to the political plane, the basic concept of shaping opinions and thoughts sets of advanced modern bureaucracy is the main subject of the research.

¹ Korkut Ata Üniversitesi, Yrd.Doç.Dr, burhanettincoskun@osmaniye.edu.tr

² Korkut Ata Üniversitesi, Doç.Dr,

The main purpose of research in the public sphere of political authority the new conventional power thinking that requires domination, effective, practical systematic in the economic value of the foreground put the Public Management approach necessary to effect the framework put forward in the reform strategies of change concept that can be shaped at strategic points and to offer suggestions to improve the options available. The goods and services generated by power revealing similarities and differences between the old and the new results it is important to note receiver direction. This is the economic function related to the stability of the political authorities fully operating and producing reforms.

Keywords: Management, Strategical Change, Public Management, Reformism.

Giriş

Günümüz kamu yönetimi ortamlarında, önceden kestirilebilirliğinin, kriz ölçümlerinin, standart öngörü ve yönetsel hataları en aza indirebilecek tedbirlerin sıklıkla konuşulan önemli konu başlıkları olduğunu hep birlikte görmekteyiz. Ülkelerin ekonomik yapılarındaki değişkenlik, yönetsel özelliklerinin de oynaklık göstermeye başladığı bir yapılanma açısından değerlendirilmeye ihtiyaç göstermektedir. Bu değişkenlik siyasi iktidarların bakış açılarındaki benzerlikleri bir araya getiren yeniden yapılanma ve zamanlama konusunda kendini ön plana çıkarmaya başlamıştır. Ülkelerin siyaset aktörleri, ekonomik ve sosyal durumlarını alacakları bir grup stratejik değişim araçlarıyla birlikte geliştirecekler ya da bir model ortaya çıkaracak reformlar ortaya koyacaklardır. Neo liberalizmin perdelediği bu politik çözümlerin günün birinde kendiliğinden hayat bulmasını beklemek tedbirsizce yok olayı beklemekle eşdeğer olarak algılanmalıdır.

Kamu yönetimi disiplininde Weber, sosyolojik çözümlenmeleri sonucu vardığı bürokrasi modeli ile; Taylor, özel sektör örgütlenmesinde verimlilik ve kâr artırmaya yönelik çözümlenmesi olan bilimsel yönetim yaklaşımıyla ve Wilson, özgür bir kamu yönetimi biliminin varlığını ön gören yaklaşımıyla farklı paradigmlar öne sürmüşlerdir. Günümüzde de, büyük oranda Weber'in bürokrasi modelini benimseyen geleneksel kamu yönetim anlayışı örgütlenme, işleyiş, yapı ve yönetim kültürü bileşenleri açısından ciddi bir biçimde eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştirilerin çıkış noktasını bir dizi gelişmeler oluşturmaktadır. Bu gelişmeleri beş başlıkta toplamak mümkündür (Felder, 2000: 6):

- Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş,
- Siyaset ve ekonominin birbiriyle olan bağlantısının yeni şeklinin ortaya çıkması (kamusal faaliyetlerin ekonomik açıdan yeniden düzenlenmesi),
- Fordist üretimden esnek üretime geçişin hız kazanması,
- Kamusal faaliyetlerin devletin kendi ülkesi ile sınırlı olma ilkesinin ortadan kalkması, ulus-devletler dünyasının yerini küreselleşmiş dünyaya terk etmeye başlaması (uluslararasılaşma ve Avrupalılaşma)
- Modernist düşüncenin yerini post-modernist düşüncenin almaya başlamasıdır. Bütün bu değişiklikler kamu yönetim disiplinine de ciddi biçimde tesir altında bırakmıştır. Ekonomik, demografik, teknolojik ve kültürel değişmelere paralel olarak kamu yönetimi disiplininin de bir paradigma değişimi geçirmesi kaçınılmaz

hale gelmiştir. Çünkü kamu yönetimi disiplininin kökleri ekonomi, politika ve hukuk bilimi ile sosyoloji gibi bilim dallarına uzanmaktadır.

Kamu Yönetiminde Yeni Yönelimler ve Stratejik Değişim

Kamu yönetiminin günümüzde en çok konuşulan ve üzerinde düşünülen paradigması “Yeni Kamu İşletmeciliği”dir. İşte bu paradigmanın birçok yansıması uygulanmak istenen kamu politikaları olarak karşımıza çıkabilmektedir. Sonuç odaklı yönetim, yeni kamu yönetimi ve yeni yönetim modeli şeklinde ortaya çıkan bu eğilimler aşağıda sıralanan gerekçeler sebebiyle ortaya çıkmıştır (Damkowski, 1995: 14):

- Model, bilimsel kuramlardaki teoriye ve uygulamaya ilişkin gelişmeleri kamu sektörü ve işletme yönetimiyle bağlantılı hale getirmek istemektedir. İşletme teori ve uygulamalarından kaynaklanan yönetim yaklaşımlarını kamu sektörü için geliştirme ve düzenleme olanaklarını araştırmaktadır. Hâlbuki klasik yönetim anlayışına göre kamu yönetimi, yönetimin özel bir biçimidir; özel sektörün yönetiminden oldukça farklıdır. Bu anlayışa göre biçimlenen ve işleyen kamu yönetimi, topluma ve piyasaya karşı duyarsız, fakat siyasilerin ve bürokratların talimatlarını yerine getiren bir işleyiş sergilemekteydi (Eryılmaz 1999: 45).
- Yeni yönetim paradigması, yönetim problemlerini kamu sektörü için tamamlayıcı olarak dikkate almaktadır. Yönetime ait görevlerin, gerçi aynı olmadığını, fakat hem politik sistem (parlamento, hükümet, partiler) hem de - dar anlamda- bürokrasi ve kamu işletmeleri, kamu yararı güden kurumlar ve dernekler için karşılaştırılabilir bir durum gösterdiği yolundaki bir kabulden hareket etmektedir.
- Yeni yönetim paradigması, ilgili disiplinlerden farklı bakış açılarını ve farklı gelir kaynaklarını kamu sektörüyle ilişkilendirip disiplinler arası olmayı denemektedir.
- Yeni yönetim paradigması sadece teorik gelişmeleri gerçekleştirmeye değil, aynı zamanda teoriyi -mümkün olduğu ölçüde- uygulamayla temellendirmeye ve buradan pratiğe yönelik çabaları yönlendirmeye gayret etmektedir. Buna göre paradigma değişimi; hiyerarşiden piyasaya, istikrardan esnekliğe, kurallara sıkı bağlılıktan sorumluluk içerisinde kendi olanaklarını kullanmaya, yöntemlere dayalı olmaktan amaçlara yönelime ve yöneticilerin direktiflerini gözetmekten müşterilere odaklanmaya doğru bir anlayış ve uygulama değişimini ortaya koymaktadır. Daha kısa ve net ifade etmek gerekirse “stratejik değişimi” ortaya koymaktadır (Klimecki, 1997: 49).

Yönetimdeki bu yeni anlayış, merkeziyetçi, örgütsel olarak sürekli genişleyip büyüyen, gizliliğin ve dışa kapalılığın hüküm sürdüğü, kuralcılık ve sorumluluk düşüncesinin kaçışa zorladığı, siyasallaşmayı ve nepotizmi körükleyen, bütçeyi zarara uğratan, vergi yükünü sürekli artıran, vatandaştan gittikçe uzaklaşan ve yavaş yönetim anlayışından, vatandaşı tıpkı müşteri gibi haklı gören, giderleri azaltan ve etkinlik amacıyla çalışan, hizmetin yarar sağlayanlarca finansmanını öngören, desantralizasyona önem veren, esnek örgüt yapısına sahip bir yönetim anlayışına doğru oluşan “Stratejik Değişimi” işaret eder.

Kamu yönetimi kuramı içinde işletmecilik yaklaşımının doğuşu 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başına kadar gitmektedir. Evrensellik iddiasında olan işletmecilik tekniklerinin kamu yönetiminde kullanılarak verimlilik ve etkinlik hedeflerine ulaşılması olarak tanımlanabilecek kamu işletmeciliği yaklaşımı, hem işletmecilik tekniklerinin kamuya

uygulanabileceği, hem de kamu hizmetlerinin verimlilik ve etkinlik gibi yine özel sektör amaç ve hedefleri etrafında toplanabileceği iddiasındadır. Bu anlayış, profesyonel yönetim tekniklerine, açıkça tanımlanmış standart ve performans ölçütlerine, sonuç odaklılığa, hesaplılığa ve müşteriye yakınlığa vurgu yapmaktadır (Rhodes, 1996: 655).

İşletmecilik yaklaşımında, kamu yönetiminde tanımlanan “idare” kavramının yerine, etkinlik, etkililik, müşteri odaklılık, toplam kalite ve sürekli iyileştirme gibi vurguların yapıldığı, sonuçlara ve kaynakların etkili kullanımına önem veren, standartların ve performans ölçümlerinin belirlendiği bir “yönetim/işletmecilik/işletmecilik” kavramı önerilmektedir. Özel sektör ve piyasa mantığına göre işlemesi öngörülen kamu sektörünün, çalışanları olarak kamu personeli birer iş yöneticisi olarak tasarlanmaktadır (Güzelsarı, 2004: 7). İşletmecilik anlayışına göre, tıpkı özel kesimde kazanç güdüsüyle hareket eden bir şirket gibi, kamu kuruluşları da performans hedeflerini ve göstergelerini belirlemeli, personel yönetimlerini bu yönetime göre tasarlamalı ve verimliliklerini bu yolla geliştirmelidir.

İşletmeciliğin en önemli özelliği kendine özgü bir tarz yaratmaya çalışması ve kamu yönetiminde kullanılan kavramlar yerine işletme yönetimi kavramlarını kullanmasıdır (Yalçın, 2010: 68). Örneğin, yönetim yerine “işletim”, vatandaş yerine “müşteri”, personel yönetimi yerine “insan kaynakları yönetimi” gibi kavramlar yeğlenmektedir. Bunların yanında, yönetişim, iç müşteri, dış müşteri gibi kavramlar, yine bu yaklaşımın yarattığı ve sıklıkla kullandığı kavramlardır. Kendine özgü bir dil yaratmanın bir başka yolu ise, var olan kavramların anlamının değiştirilmesidir. Söz gelimi katılım sözcüğü eskiden demokratik süreçlere katılımı ifade etmekteyken, artık piyasa ve sivil toplumla özdeşleşmiştir (Bilici, 2012: 29).

Yeni Kamu Yönetimi İşletmeciliği ve Arka Planı

1980’ler ve 1990’lar geleneksel kamu yönetimine refleks olarak yeni kamu işletmeciliğinin hayat bulduğu yıllardır. Geleneksel yönetim anlayışından uzaklaşmak adına örgüt, personel ve istihdam yaratma durumlarında esnekliğin göz önüne alındığı, reformların yanı sıra performans araçları ile başarının ölçülmesi, örgütsel ve kişisel hedeflerin açıkça belirlenmesi, hükümet programlarının gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin saptanması, özelleştirme ve sözleşmeler aracılığı ile hükümet fonksiyonlarının azaltılması yeni kamu işletmeciliği anlayışının genel çerçevesini oluşturmaktadır (Huges, 2013: 143-144).

Post-Fordist birikim rejimlerinin gereklerine göre yeniden yapılandırılan kamu işletmeciliği anlayışı; özelleştirme, kamu harcamaları ve çalışanlarının azaltılması, hükümetin hizmet ve işlevlerinin yerleşmesi yoluyla etki alanını küçültme, kamu yönetiminin bağımsız olarak işleyen parçalara ayrılması, özel işletme biçiminde çalışan kamu yönetimi, denetim ve yönetimde işletmecilik anlayışının vücut bulacağı bir değişim girişimidir (Şahin, 2009: 175).

Etkin, tutumlu ve verimli yönetim, sonuç odaklılık, dar merkez, esnek hiyerarşi, katılımcı yönetim, piyasa mekanizması, yurttaş odaklılık, yönetimde açıklık, çok yönlü değerlendirme, ekip yönelimli, azaltılan bürokrasi, stratejik planlama, toplam kalite yönetimi, performans ve performansa bağlı ücret, girişimci ve güçlendirilmiş yönetici, insan kaynakları

planlaması ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaştırılması yeni kamu yönetimi işletmeciliğinin diğer temel vurgularındır (Eroğlu, 2010: 228; Eryılmaz, 2013: 58).

Yeni kamu işletmeciliğinin tüm ilkeleri tam anlamıyla hayata geçirilebilmiş değilse de gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerin kamu işletmeciliği anlayışını takip etmektedir (Huges, 2013: 55). Bu anlayışın savunucuları siyasi söylem ve akademik yazında baskın olsa da yeni kamu işletmeciliğine çoğu kez çok çeşitli eleştiri yapılmaktadır. Kamu işletmeciliğinin eleştirildiği başlıklar; müşteri modelinin her kamu hizmeti için uygun olmadığı, özel sektör yönetim araçlarının kamu sektöründe uygulanma zorluklarının bulunduğu, etkinlik ve verimliliğin kamu yönetiminin temeli olan sosyal devlet, toplumsal sorumluluk ve kamu yararı gibi unsurların yerini aldığı, tarafsızlık, hizmetlerin yaygın amaçları gibi ilkelerin ortadan kalktığı, toplumsal boyutun ihmal edilmesi ve kamu hizmetlerinin basitleştirildiği şeklindedir (Özer, 2005; Ekşi, 2009; 497; Eryılmaz, 2013: 59).

Kamu kesimi ile özel kesim arasında bir fark bulunmadığı veya zayıf ve nispeten önemsiz farklar bulunduğu varsayımında olan yeni kamu işletmeciliğinin siyasal temelleri devlete piyasa ve müşteri gözüyle bakan ve insan davranışlarının tümünün kendi menfaati doğrultusunda olduğunu ifade eden kamu tercih teorisi (Genç, 2010: 146), işlem maliyetlerinin ne şekilde sifıra indiğini ve teknolojik pazarlarda neden daha az aracıya ihtiyaç duyulduğunu açıklayan işlem maliyeti teorisi (Kurt ve Uğurlu, 2007: 85) ve kamu yönetimi disiplini tüm toplumsal ve felsefi dayanaklarından alıkoyarak, kamu yönetimini bütçe artırımı, maliyet etkinliği ve verimlilik üzerine odaklanan teknik bir aygıt olarak algılayan ve kamu tercih yaklaşımını temel alan “agency” düşüncesine (Şahin, 2007: 53) dayanır. Bununla beraber yeni kamu işletmeciliği geleneksel değerleri geri plana atarak ekonomik değerleri önemser ve bu konu nedeniyle kamu örgütlerinin verimlilik doğrultusunda dönüşeceği konusundaki diğer ekonomi ve işletme teorileri ile yakından ilgilidir. Vatandaşlar tüketici ve müşteri olarak görülürken kamu hizmeti sunanlar ise kişisel çıkarları ardından giden sağlayıcılar olarak görülürler. Böylece yeni kamu işletmeciliği tüketicinin hizmet kalitesini seçme hakkının olduğu bir vatandaşlık modeli üzerine inşa edilmiştir (Karcı, 2008: 50).

Max Weber'in bürokratik örgütlenme modeli üzerine kurulu olan geleneksel kamu yönetimi katı hiyerarşi ve merkeziyetçiliğe dayanır. Kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesinde devlet doğrudan bir aktör olarak ekonomik ve sosyal alanda etkilidir. Dışa kapalı ve hiyerarşik olarak işleyen devlet yapısı içinde performans derecesi ve maliyet unsuru gibi piyasaya ait faktörler göz önünde bulundurulmaz. Profesyonel bürokrasi, iş güvenliği, siyasi iktidara eşit mesafe ve tarafsızlık temelinde bir kamu yönetimi anlayışı egemendir (Çelikbaş, 2012: 14). Kapitalizmin içine girmiş olduğu krizden sonra Weberyen bürokratik modelin yetersizliği yönündeki ve kamu kesiminin daralması ve/veya verimliliğin artırılması eleştirileri ile birlikte,

- Sanayi toplumundan büyük teknolojik yeniliklerin ve hızlı biçimde bilgi teknolojisinin geliştiği bilgi toplumuna geçiş,
- Moderniteden postmoderniteye dönüşüm,
- Artan rekabet ile ekonominin küreselleşmesinin yeni düzen olarak görülmesi,
- Küreselleşmenin ve küreselleşme ile birlikte ulus üstü yapılanmaların yönetim üzerindeki etkileri,
- Yolsuzluk, kaynak kullanımındaki verimsizlik vb. nedenlerin ulusal hazine üzerindeki ağır yükünün ekonomiyi serbestleştirmeyi zorunlu kıldığı düşüncesi,

- Rekabetin hakim olduğu dünyada insanların kaliteli mal ve hizmeti talep ediyor olması kamu yönetiminde değişimi zorunlu kılan dinamikler ve çevresel nedenler olarak kabul edilir (Ekşi, 2009: 492; Kalimullah, vd., 2012: 5-6). zet olarak yeni sağın 1980’lerde birçok ülkeyi etkisi altına alan reformlarla sağlamak istediği, kaynak israfına neden olan hantal bürokrasiden ve onun neden olduğu az gelişmişlikten kurtulmanın yegâne çaresi devlet ve kamu yönetiminin faaliyet alanlarının daraltılması ve özellikle ekonomik nitelikteki faaliyetlerin bırakılmasıdır. Kamu yönetiminin geri kalan faaliyet alanlarında verimliliği sağlamasının en geçerli yolu da işletmecilik mantığının kamuda bu alanlarda uygulanmasıdır (Arslan, 2010: 25).

Yeni Kamu işletmeciliği yaklaşımının teorik alanda ve uygulamada hızlı bir şekilde gelişmesinin nedeni, kapitalizmin ekonomik, kültürel ve epistemolojik köklerine dayanmaktadır. Endüstriyel ve post-endüstriyel kapitalizm, kamu örgütlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Modern ağda kamu bürokrasisinin yükselişi, kapitalist girişimlerin taleplerine bağlı olarak ortaya çıkmış, bürokratik örgütler “maksimum etkinlik” sağladıkları için işlevsel bulunmuştur. Ancak 20. Yüzyıl sonu ve 21. Yüzyıl başlarında kapitalizmde yaşanan değişim, kamu örgütlerini de değişime zorlamaya başlamıştır (Felts ve Jos, 2000: 521).

Yeni Kamu işletmeciliğinin toplum merkezli demokrasi anlayışını tehdit etmesi, reform uygulamalarıyla refah devletinin hedef alınması biçiminde karşımıza çıkmaktadır. YKİ anlayışına bağlı kamu örgütlerinin ortaya çıkması, küresel çerçevede refah devleti anlayışının daha çok mali istikrara önem verilmesi hedefi doğrultusunda yeniden düzenlenmesiyle (re-regulation) ilgilidir. Politika reformu; refah hizmetleri için zelleştirme, düzenleme dışı bırakma ve desantralizasyon yönelimli yeni yönetim sistemleri getirmek gibi daha geniş bir amaca sahiptir (Desai ve Imrie, 1998: 637).

Yeni Kamu işletmeciliği çerçevesinde; refah devleti anlayışı içinde sosyal adalet, eşitlik, kamu malı, toplumsal sorumluluk, toplumsal dayanışma gibi kavramların yerini sınırlı devlet, zelleştirme, rekabet, gnllleştirme, bireysel sorumluluk, karlılık, verimlilik gibi kavramlar almıştır. Kamu yararı, kamu çıkarı, kamu güvencesi, ortak faydanın gözetilmesi gibi değerler zayıflarken, kişisel yarar, kişisel çıkar, kar elde etme, risk alma, girişimcilik gibi değerler gelişmiştir. Bu doğrultuda kamu hizmetlerinin sunumunda karar alma aşamasında biçimsel ve yönetsel kararların yerine, tüketicisi ve müşteri olarak görülen vatandaşların istek ve beklentilerinin piyasa düzeni içinde etkili olduğu bir sistem ortaya çıkmıştır (Saran, 2004: 19).

Yeni Kamu işletmeciliği’nin getirdiği, piyasa kurallarının egemenliği ve vatandaşların müşteri olarak algılanması gibi kamu hizmeti gelenek ve değerleri ile ters düşen özel sektör yönetim değer, ilke ve tekniklerinin fazla sorgulamadan kabul görmesi ciddi şekilde eleştirilmektedir. YKİ’nin fazla sorgulanmadan kabul edilmesinin, kamu kesiminin geleneksel ve olmazsa olmaz olan demokrasi karışımının, bireysel tercih ve toplum arasında daha iyi bir denge yaratıp yaratmadığı ise cevapsız kalmıştır. Müşteri olarak algılanma belki de insanlara temsili demokrasinin sağladığından daha çok katılma ve tercih hakkı taniyabilir (Christensen ve Laegreid, 2002:284).

Görüldüğü gibi YKİ ile getirilen ekonomik değerlerin katılım ve eşitlik gibi bazı demokratik değerlere olumsuz etkisi olabileceği ileri sürüldüğü gibi, bu ekonomik değerlerin katılım ve eşitliği daha fazla sağlayabileceği de ifade edilmektedir. Eşitlik, adalet, tarafsızlık, yurttaşlık hakları, kamusal çıkar, kamusal ahlak, kamusal sorumluluk gibi değerlerini zedeleyeceği kimi yazarlarca belirtilmektedir (Ömürgönülşen, 2003: 31). Yeni ve uygulanabilir pratiklerin kamu yönetimini güçlendirebileceği anlayışının yukarıda bahsedilen disiplinlerde düşünülmesi büyük önem taşımaktadır. Toplumsal menfaat ölçütlerinin yükseltilebilmesi için adeta karma bir sistematik oluşturulması ve halkın yönetime katkıda bulunmasının sağlanması gereklidir.

Sonuç

Günümüzde piyasa modelinin önlenemez yayılmacılığının da etkisiyle devletlerin mali kontrol mekanizmalarının şeffaf ve bireysel odaklı olmasına yol açan gerekliliklerinin önü açılmış bulunmaktadır. Bu gerekliliğin sistematik sonuçları devletlerin finansal konu başlıklarında kaybettiği güven ortamının piyasa normlarıyla elde edilen reformlara paralel olarak geliştirilen politikalarla yenilenmek için düşünülmesine yeni yollar açmıştır. Bu yolların her biri eninde sonunda Kamu Yönetimindeki yeni işletmecilik anlayışının yaşam alanı bulan durumu olarak belirlemektedir.

Gelişmiş ülkelerin 1970'lerden itibaren süre gelen para politikalarındaki değişimin merkezi yönetsel güçlerden daha alt yerel birimlere geçmesinin sağladığı esneklik toplumun genelini değil bireyin ön planda tutulduğu temel bir hizmet odaklı anlayışı doğurmuştur. Bu anlayışın sistematığında ise vatandaşların değişen ihtiyaç ve zorunlu talepleri önemli rol oynamıştır. Serbest ekonomik düzenlerin işletildiği yaygın neo-liberal piyasa sistemlerinde özel kesimin de paydaş olduğu bu sistem “Yeni Kamu Yönetimi İşletmeciliği”dir. Ülke yönetimlerinin gelişmiş ülkeler ve uluslararası kuruluşlarca öngörülen devletin birçok alanda geri çekilme yaşadığı bu dönem, vatandaşların oyuncu olarak özel kesimi gördüğü ve devletin daha çok kural koyucu özelliğini ön plana çıkardığı bir dönem olmaktadır. Mevcut devlet mekanizmalarında rol alan kamu görevlilerinin menfaatlerinin her şekilde ikinci plana oturtulduğu ve bireysel odaklılığın gelişme gösterdiği bu anlayışın etik değerlere daha çok ihtiyaç duymaya başlaması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Küreselleşme gerçeğiyle yüz yüze yaşadığımız bu günlerde değişimin ve stratejik boyutlarının bireyci yansımalarının önemsendiği yenilikçi politikalar üreten devletlerin, üretmeyenlere göre ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan daha şeffaf, faydacı, sürdürülebilir, ekonomik ve güçlü olacağını söylemek yerinde bir davranış olacaktır. Ülkeleri neoliberal politikalarla etkileyen unsurlar ise uluslararası kuruluşlar, düşünce toplulukları, bilim insanları, politikacılar ve aydınlar vb. sayılabilir. Tüm bunların etkilediği bir toplumsal ortamda refah hedefinin toplumdan bireye dönüşmesine ve ön planda tutulmasına şaşırılmaması gerekmektedir.

Kaynakça

- ARSLAN, N., T., (2010), Klasik-Neoklasik Dönüşüm Süreci:, “Yeni Kamu Yönetimi”, C. Ü. İİBF Dergisi, 11 (2), 21-38.
- BİLİCİ, G., (2012), “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Bütçe Sistemi: Türkiye Örneği”, Akdeniz Üniversitesi, SBE, Maliye ABD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- CHRISTENSEN, T., ve LAEGREID, P., (2002), New Public Management: Puzzles of Democracy and The Influence of Citizens, *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 10, No. 3, 267-295.
- ÇELİKBAŞ, R., (2012), Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Türkiye Uygulamaları, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 9-32.
- DAMKOWSKI, W., (1995), Public Management, Neuere Steuerungskonzepte für Den Öffentlichen Sektor, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, S. 14.
- DESAI, V. ve IMRIE, R. (1998), The New Managerialism in Local Governance: North-South Dimensions, *Third World Quarterly*, Vol 19, No 4, 635-650.
- EKŞİ, H., (2009), Kamu Yönetiminde Değişim ve Yeni Yönetim Modelleri, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11 (7), 491-500.
- ERYILMAZ, B., (1999), Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Yerel Yönetimler Üzerinde Etkileri, Yerel Gündem 21 içinde, İzmir, S. 45.
- ERYILMAZ, B., (2013), *Kamu Yönetimi*, 6. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- FELDER, M., (2000), Verwaltungsmodernisierung die Transformation von Staatlichkeit und die neue Sozialdemokratie. UTOPIE Kreativ, Heft 121/122, November/Dezember 2000, s. 1091, GÖYMEN, Koral, Türkiye’de Yerel Yönetim ve Yönetişim: Gereksinmeler, Önergeler, Yönelimler, ÇYY, Cilt: 9, Sayı 2, Nisan 2000, S. 6.
- FELTS, A. A., ve JOS, P. H., (2000), Time and Space: The Origins and Implications of The New Public Management, *Administrative Theory & Praxis*, Vol. 22, No. 3, 519-533.
- GENÇ, F. N., (2010), Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı, *Türk İdare Dergisi*, 466, 145-159.
- GÜZELSARI, S., (2004) Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu Yönetimi İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları, Tartışma Metinleri, Ankara Üniversitesi, SBE, Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- HUGES, O. E., (2013), Kamu İşletmeciliği ve Yönetimi, Ankara, BigBang Yayınları.
- KARCI, Ş. M., (2008), Yeni Kamu Yönetimi İşletmeciliği Yaklaşımının Temel Değerleri Üzerine Bir İnceleme, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16, 40-64.
- KURT, M., UĞURLU. Ö. Y., (2007), Yeni Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımının Gelişiminde Avrupa Birliğinin Rolü, İlerleme Raporları İçerik Analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9 (2), 81-109.
- ÖMÜRGÖNÜLŞEN, U., (2003), Kamu Sektörünün Yönetimi Sorununa Yeni Bir Yaklaşım: Yeni Kamu İşletmeciliği, Acar, M., ve Özgür, H., (der.) *Çağdaş Kamu Yönetimi I* içinde, Nobel, Ankara, 3-43.
- ÖZER, A. (2005), Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi, *Sayıştay Dergisi*, 59, 3-46.
- RHODES, R. A. W.,(1996), The New Governance; Governing Without Government, *Political Studies*, XLIV, 562-667.
- SARAN, U., (2004), *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma*, Atlas, Ankara.

- ŞAHİN, Y. E., (2007), Kamu Yönetimi Disiplininin Kamusalılık ve Karlılık Karşıtlığı Açısından Çözümlemesi, In. Ş. Aksoy & Y. Üstüner, *Kamu Yönetimi Yöntem ve Sorunlar*, Nobel Yayın, Ankara, 49-63.
- ŞAHİN, Y. E., (2009), Sosyal Devlet ve Yönetişimci Devletin Kamu Politikalarında Yaşanan Değişim, IV. ve IX. Kalkınma Planları Örnekleri, *Toplum ve Demokrasi*, 3 (5), 57-72.
- YALÇIN, Y., (2010), Kamu Yönetimi Kuramları: Yöntembilimsel Bir Değerlendirme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Yönetim Bilimleri ABD. Ankara

KAMUSAL BEYAZ FİL SENDROMU VE TÜRKİYE’DE KAMUSAL BEYAZ FİL TARTIŞMALARI

Betül HAYRULLAHOĞLU¹

Özet

Kamusal beyaz filler, yüksek statüye sahip, görkemli ve kolayca kurtulmanın mümkün olmadığı yatırımlardır. Günümüzde bu terim verimsiz kamu yatırımlarının vurgulanması amacıyla kullanılmaktadır. Ancak bir kamu yatırımını beyaz fil olarak nitelendirmek çok kolay değildir. Zira her yatırım kendine has özellikler taşımakta ve topluma çeşitli faydalar sağlamaktadır.

Kamusal beyaz fil sendromuyla ne ifade edildiğini, beyaz fillerin olumlu ve olumsuz yanlarını ele alarak açıklamayı amaçlayan çalışmada, Türkiye’de kamusal beyaz fil olarak nitelendirilen bazı kamu yatırım projelerinin, birer kamusal beyaz fil olup olmadıkları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beyaz Fil, Kamusal Beyaz Fil, Verimsiz Kamu Yatırımları, Olimpiyatlar, Havalimanları.

PUBLIC WHITE ELEPHANT SYNDROME AND PUBLIC WHITE ELEPHANT DISCUSSIONS IN TURKEY

Abstract

Public white elephants are investments, which have high-status possession, magnificent and you can not get rid of easily. Today, this term is using for emphasizing the unproductive public investments. Nevertheless, qualifying a public investment as a white elephant is not so easy. Because, each public investment has their own idiosyncrasy and make various contribution to society.

This study aims to clarify what is stated with “public white elephant syndrome” by using their positive and negative sides. In this context, some public investments, qualified as white elephants, are argued whether they are white elephants or not.

Keywords: White Elephant, Public White Elephant, Unproductive Public Investments, Olympics, Airports.

Giriş

Henüz yeni bir kavram olması nedeniyle üzerinde fikir birliğine varılamayan kamusal beyaz filler; görkemli, yüksek statüye sahip ancak üretken olmayan, koruması yüksek maliyet gerektiren ve vazgeçmenin mümkün olmadığı yatırımlar için kullanılmaktadır.

Beyaz fil projelerinin kapsamlı ve farklı karakteristik özelliklere sahip olmaları nedeniyle bir proje ya da yatırımı kamusal beyaz fil olarak nitelendirmek çok kolay değildir.

---

¹ Araştırma Görevlisi, T.C. Uşak Üniversitesi Maliye Bölümü, betul.hayrullahoglu@usak.edu.tr

Ancak atıl durumda olan, fayda-maliyet analizi yeterince iyi yapılmadan prestij amacıyla ya da oy kaygısıyla inşa edilen, topluma sağladığı faydadan öte yük getirerek bireylerin vergi ödeme motivasyonunu olumsuz etkileyen yatırımları kamusal beyaz fil olarak değerlendirmek mümkündür.

Negatif sosyal değerlere sahip kamusal beyaz fil projelerinin özelliklerini ve Türkiye'de kamusal beyaz fil tartışmalarına konu olan projeleri ele alan bu çalışmada; öncelikle kamusal beyaz fil kavramı özellikleri ve olumlu- olumsuz yanlarıyla açıklanmaya çalışılmakta, devamında ise Türkiye'de kamusal beyaz fil olup olmadıkları tartışılan belirli kamu yatırımları ve mevcut durumları ele alınmaktadır.

Kamusal Beyaz Fil Sendromunun Tanımlanması ve Özellikleri

Kamusal beyaz fil deyimini henüz yeni bir kavram olması nedeniyle kesin bir tanıma sahip olmamakla birlikte çeşitli özellikleri öne çıkarılarak farklı yazarlarca değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde, kamusal beyaz fillerin ne olduğunun açıklanabilmesi amacıyla çeşitli tanımların yanı sıra kamusal beyaz fil olarak nitelendirilen projelere de yer verilmektedir.

Kamusal Beyaz Fil Kavramı

Kamusal beyaz fil deyimini, insanların kökünün nereden geldiğini bilmeden kullandıkları deyimlerden bir tanesidir. Bu terim Antik Siyam İmparatorluğu'nda anlatılan bir hikayeden günümüze kadar gelmiştir. Antik Siyam İmparatorluğu'nda albino filler nadir bulunmaları ve göz alıcı görüntüleri nedeniyle kutsal olarak görülmekte ve İmparatorluğun gücü ve yarı tanrısal özelliklerinin sembolü olarak kabul edilmekteydiler. Bir gün imparator kendisini kızdıran saray mensuplarından bir tanesini cezalandırmak için dahice bir plan hazırlamıştı: Adama İmparatorluğun kutsal beyaz fillerinden bir tanesini hediye etti. Hediye reddedilmesi ya da başka birine verilmesi mümkün değildi. Ayrıca imparator biliyordu ki fili layıkıyla muhafaza etmek, varlıklı soyluları bile iflasın eşiğine getirebilirdi. İşte kökü bu hikayeye dayanan beyaz filler kamu ekonomisinde “kamusal beyaz fil” tabiriyle anılan ve görkemli, yüksek statüye sahip ancak üretken olmayan, koruması yüksek maliyet gerektiren ve vazgeçmenin mümkün olmadığı yatırımlar için kullanılmaktadır (Evans, 2008: 51). Diğer bir ifadeyle beyaz fil deyimini, maliyeti çok yüksek olan ancak faydalı bir amacı olmayan yatırımları ifade etmektedir (Cambridge Dictionary Online, 2016).

Kamusal beyaz fil kavramı, bu alanda çalışmalar yapmış çeşitli yazarlarca farklı şekillerde tanımlanmıştır: Robinson ve Torvik'e göre beyaz filler, negatif sosyal değerlere sahip projelerdir (Robinson ve Torvik, 2005: 198). Bradburne ise beyaz fillerini bilim merkezlerini örnek göstererek hükümetin sırtına düzeltilemez borçlarla yüklenmiş olan projeler şeklinde tanımlamaktadır (Bradburne, 1998: 2). Evans'a göre ise beyaz filler deyimini, hikayede de ifade edildiği gibi görkemli, yüksek statüye sahip ancak üretken olmayan, koruması yüksek maliyet gerektiren ve vazgeçmenin mümkün olmadığı yatırımlar için kullanılmaktadır (Evans , 2008: 51). Engel, Fischer ve Galetovic ise beyaz fillerini sosyal maliyetleri sosyal faydalarını aşan projeler olarak tanımlamaktadırlar (Engel, Fischer ve Galetovic, 1997: 12).

Bir proje ya da yatırımı kamusal beyaz fil olarak nitelendirmek çok kolay değildir. Zira beyaz fil projeleri son derece kapsamlı ve farklı karakteristik özelliklere sahip olup tespit edilmeleri zordur. Ayrıca bazı kesimlerce prestij unsuru olarak görülen ve son derece önemsenen bu projeleri verimsiz olarak nitelendirmek çoğu zaman sıkıntı yaratmaktadır (Berksoy, Şahin ve Uysal, 2012: 113). Hangi yatırım ve projelerin kamusal beyaz fil kapsamına girdiğinin daha net ortaya konulabilmesi açısından kamusal beyaz fil olarak nitelendirilen projeleri ve bu şekilde değerlendirilmesinin nedenlerini açıklamak yerinde olacaktır:

Yapılan bir çalışmada kamusal beyaz fil projelerinin tipik bir örneği olarak “Litchfield Opera Binası” gösterilmiştir. Opera binası 1900 yılında toplumun kültürel ve sosyal aktivite merkezi olarak inşa edilmiştir. Bina, sinemanın gelişine kadar gayet iyi işlemiş, ancak 1920'lere gelindiğinde sinemanın gelişiyile opera binasının kullanımı ve buna bağlı olarak bina için ayrılan ödenek ciddi şekilde azalmıştır. 1935 yılında Litchfield Şehir Konseyi binanın daha verimli kullanılması amacıyla bir arayışa girmiş ve sonunda binanın belediye binası olarak kullanılmasına karar vermiştir. Bir süre belediye binası olarak kullanılan bina 2001 yılında yeni bir belediye binasının inşa edilmesiyle yeniden atıl duruma gelmiş ve bir beyaz fil halini almıştır (Engan, 2008: 4).

O halde beyaz fillere kullanım amacını yitirmiş atıl durumda bulunan ancak toplum açısından değer verilmesi nedeniyle vazgeçmenin mümkün olmadığı binaları dahil etmek mümkündür. Atıl durumda bulunması nedeniyle beyaz fil olarak nitelendirilen bir başka tarihi bina ise “St. Francis Tıp Merkezi”dir.

Green, beyaz filleri bakımı yüksek maliyet gerektirmesi nedeniyle hem hediye eden, hem de hediye alan bakımından yararsız olan değerli varlıklar olarak tanımlamış ve bölgede yer alan atıl durumdaki St. Francis Tıp Merkezi'ni beyaz fil olarak nitelendirmiştir. Bu boş ve görkemli binanın başka bir hastane tarafından çalışanlarının oturabilecekleri bir yer olarak tasarlanması amacıyla satın alınana kadar kimsenin ne yapacağını bilmediği bir beyaz fil olduğunu ifade eden Green, satın alınan bu görkemli binanın yeniden tasarlanması ile hiç kimsenin yararı olmayan bir beyaz filin yok edilmiş olduğunu ifade etmektedir (Green, 2006: 1,3).

Yine yapılan bir çalışmada “geri dönüşüm parkları” da beyaz fil olarak nitelendirilmiştir. Goss, Kate ve Street, yapmış oldukları çalışmalarında gerçekte birçok insanın olmasını umduğu gibi yeşil nirvanalar olmayan geri dönüşüm parklarının beyaz fil olarak nitelendirilmelerinin haksızlık olarak nitelendirilebileceğini ancak bölgesel geri dönüşüm ve simbiyotik² bağlantıların geri dönüşüm parklarına ihtiyaç duyulmadan gerçekleştirilen bazı başarılı örneklerinin bulunduğunu, bu nedenle başarılı geri dönüşüm endüstrileri için geri dönüşüm parklarının bir ön koşul olarak görülmemesi gerektiğini vurgulamışlardır(Goss, Kane ve Street, 2006: 11).

Beyaz fillere bir diğer örnek olarak milyonlarca ve hatta milyarlarca Euro harcanarak yapılan, ekonomik getirisi az, ömrü kısa ve artan çevresel ve sosyal etkilere sahip olan büyük ve pahalı kayak merkezleri gösterilmektedir. Bu projelerin gerek özel kesim, gerekse ve özellikle kamu kesimi tarafından uzun dönemde fayda ve maliyetleri çok iyi analiz edilerek ihtiyatla karar verilmesi gereken projeler olduğu, ancak, artan finansal ve ekonomik

---

² Simbiyotik: Birlikte yaşayan (Türk Dil Kurumu, 2016).

zorlukların yaşandığı günümüzde, kamu kesimi ve özel kesim tarafından yakın gelecekte “yeşil dağlardaki beyaz filler” olması muhtemel projelere milyarlarca Euro harcandığı belirtilmektedir (World Wildlife Fund, 2008: 13).

Beyaz filler konusunda belki de en tartışmaya açık konu devlet üniversitelerinin beyaz fil sayılıp sayılamayacağıdır. Ganedogage ve Rambaldi, Sri Lanka’da üniversitelere her yıl önemli miktarda kaynak aktarıldığını ancak üniversitelerin ekonomik büyümeye ne derece katkı sağladığı üzerine bir inceleme yapılmadığını belirterek Sri Lanka’da üniversite eğitiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ölçmeyi hedefleyen bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmanın neticesinde üniversite eğitiminin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu ancak bu etkinin oldukça küçük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ganedogage ve Rambaldi devlet üniversitelerinin tıp ya da bilgi teknolojileri gibi birkaç sınırlı alan dışında çalışanlar hariç olmak üzere mezunlarının işsiz olduklarını ve bu mezunların elde ettikleri derecelere yurtiçi ya da yurtdışında talep olmadığını belirtmişlerdir. Ülkenin üniversite sisteminde en önemli paya sahip olan devlet üniversitelerinin modasının geçmiş olduğunu ifade eden Ganedogage ve Rambaldi, devlet üniversitelerinin beyaz fil olarak nitelendirilebileceği sonucuna ulaşmışlardır (Ganedogage ve Rambaldi, 2010).

Berksoy, Şahin ve Uysal ise son derece maliyetli, bakımı zor ve masraflı olmaları, ayrıca son derece az kullanımlarının bir sonucu olarak düşük getiri sağlamaları nedeniyle stadyumların ve ev sahibi ülkelerle uluslararası kuruluşlar tarafından finanse edilerek olimpiik oyunların gerçekleştirilmesi amacıyla yapılan altyapı yatırımlarının gelecekte nasıl kullanılacakları yönündeki belirsizlikler nedeniyle zamanla beyaz fillere dönüşme ihtimallerini vurgulamışlardır (Berksoy vd., 2012: 113).

O halde kamusal beyaz fil yatırımlarını; atıl durumda olan, fayda-maliyet analizi yeterince iyi yapılmadan prestij amacıyla ya da oy kaygısıyla inşa edilen, topluma sağladığı faydadan öte yük getirerek bireylerin vergi ödeme motivasyonunu olumsuz etkileyen yatırımlar olarak değerlendirmek mümkün olmaktadır.

Kamusal Beyaz Fillerin Özellikleri

Her projeye göre farklılık göstermekle birlikte, kamusal beyaz fil projelerinin öne çıkan özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Kamusal beyaz fillerin en öne çıkan özellikleri tanımından da anlaşılacağı gibi devlete ekonomik anlamda büyük yük getirmelerine rağmen vazgeçmenin mümkün olmadığı yatırımlar olmalarıdır.
- Ayrıca beyaz filler kullanımı çok özel olan, orijinal olarak tasarlanmış bir yapıya sahiptirler. Bu yapıların yeniden kullanıma elverişli hale getirilmeleri en iyi yol olarak görünmektedir. Zira özel amaçlarla üretilerek inşa edilmiş amaçları yönündeki kullanımları sona erdikten sonra boş bir şekilde bırakılarak ihmal edilen çok sayıda bira fabrikaları, depolar, tahıl ambarları ve hapishane türü yapılar mevcuttur (Andre , 2008: 14).
- Kullanım amacını doldurmuş olan tarihi yapıların yanı sıra modern bazı kamusal yapılar ile kamusal harcamalara konu olan fiziki ve sosyal altyapı projeleri ve üretken üstyapı yatırımları da beyaz fil kapsamında değerlendirilebilecek proje ve yatırımlardır. Bu yapıların maliyetleri faydalarını aşmaktadır (Beyaz Filler, 2012).

- Beyaz fil projelerinin bir diğer özelliği doğal tekel özelliği ağır basan projeler olmalarıdır. Ancak, her doğal tekel projenin beyaz fil olarak nitelendirilmesi söz konusu olamayacağı gibi, her beyaz fil projesinin de mutlak surette doğal tekel olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Ancak çoğunlukla beyaz fil niteliğindeki projeler büyük, kapsamlı ve sembolik özellikleriyle doğal tekel özelliği gösteren projelerde ortaya çıkmaktadırlar. Bu nedenle her doğal tekel projesi beyaz fil olmamakla birlikte, beyaz fil projelerinin çoğunun doğal tekel özelliği ağır basan projeler olduğunu söylemek mümkündür (Berksoy vd., 2012: 112).

- Beyaz fil niteliğindeki yapılar onarımı ve yeniden kullanımı noktasında bazı zorluklarla karşılaşılsa da, günümüz modern toplumlarında eksik olan değerlerinin birer örneği niteliğindedirler. Varlıkları toplum için bir semboldür ve toplumun geçmişle bağlantısını kurarlar (Engan, 2008: 5).

- Beyaz fil niteliğindeki yapılar genel yapıda olan binalardan farklı, eşsiz ve sıra dışıdır. Toplum bu yapıların etrafında gelişmektedir. Bu yapıları inşa edenler; toplum, işletme ya da kuruluşlar için bir imge yaratma amacındadırlar. Beyaz fillerin eşsiz yapıları korunmaları arzusunu taşıyan bir hayran kitlesi yaratmaktadır. Bu yapıların gerçek sahipleri binalarının korunmasını arzu etmekle birlikte sahiplerinden ziyade halk bu yönde çaba göstermektedir. Ancak bu yapıların restorasyonu bazı meseleleri gündeme getirmektedir. Kaynak yetersizliği ve bu yapıları korumanın ne derece önemli olduğu konusunda yaşanan anlaşmazlıklar restorasyon faaliyetlerinin yıllarca hatta on yıllarca yıl gereksiz yere uzamasına neden olmaktadır (Engan, 2008: 3).

- Beyaz fil projeler fiziksel olarak büyük boyutları, kapsamlı, maliyetli ve sözde 'ikonik', prestijli yapıları ve sembolik değerleriyle öne çıkmaktadırlar (Prasser, 2007: 49).

- Beyaz fil yapıların üretiminde üretildiği dönemde son derece yaygın olan, ancak günümüzde nadir bulunan ve son derece pahalı olan malzemeler kullanılmaktadır. Bu binaları ön plana çıkaran özellikleri emek yoğun uygulamalar ve el işçiliğiyle oluşturulmuştur. Bu yapılar günümüzün özel ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına sıklıkla mevcut teknolojilerin etkisi altında kalmaktadırlar. Bu binalar gelişen teknolojiyle işlev ve işleyişleri değiştikçe zamanın gerisinde kalmışlar ve ayakta kalabilmek için yeni bir neden arayışına girmişlerdir (Engan, 2008: 3).

Kamusal Beyaz Fillerin Ortaya Çıkma Nedenleri

Beyaz fillerin ortaya çıkma nedenlerine yönelik olarak yapılan çalışmalarda Robinson ve Torvik kamu yatırımlarında neden beyaz filler olduğunu irdelerken, Bohn ise neden az sayıda verimli kamu yatırımlarının olduğunu incelemiştir. Her iki çalışmada da ortak nokta olarak hükümetlerin beyaz fillere yönelmelerinin gerekçeleri ortaya konulmaktadır (Bohn, 2004: 1-2).

Robinson ve Torvik yapmış oldukları çalışmalarında beyaz fil projelerinden elde edecekleri politik çıkarların sosyal açıdan verimli projelerle kıyaslandığında hükümete daha fazla yarar sağlaması halinde beyaz fil projelerinin bu projelere tercih edilebileceğini ortaya koymaktadırlar. Onlara göre beyaz fil projelerinin seçimlerin sonuçlarını etkilemeyi amaçlayan bir yeniden dağıtım mekanizması olarak görülmesi gerekmektedir. Tüm politikacılar gelir getiren verimli projeler oluşturma eğilimindedirler. Bu nedenle tüm politikacılar verimli kamu projelerinin devamını sağlamaya isteklidir. Ancak, politikacılar beyaz fillerden refah sağlayan bir gruba dahil olduklarında, diğer grupta olan ve projelerden elde edilecek gelire önem veren

politikacılar farklı olarak beyaz fil projelerine yer vermeyi uygun bulabilmektedirler. Böyle durumlarda beyaz fil projeler oylama davranışlarını etkilemeleri nedeniyle politik bakımdan cazip olabilmektedirler. Bu durumda politikacılar gelir getiren verimli projelerle, politik çıkarlarını etkileyen verimsiz projeler arasında bir tercih sıkıntısı yaşamakta ve özellikle iktidarda kalma arzusu taşıyan politikacılar verimsiz beyaz fil projelerine yönelebilmektedirler (Robinson ve Torvik, 2005: 197, 209).

Bohn ise verimli kamu yatırımları ile yeniden dağıtım konusunda hükümetin karar verme problemini incelemiştir. Buna göre, gelecekte bir başka hükümetin iktidara gelerek istenmeyen kararlar alması ihtimali, bugünün hükümeti üzerinde bir negatif dışsalığa neden olmaktadır. Bu da hükümetlerin politik miyopluklarının temelini oluşturmaktadır. Eğer politik istikrarsızlık politik miyopluluğa neden oluyorsa, mevcut hükümetin tamamıyla kamu yatırım harcamalarından kaçınması uygun olacaktır. Siyasi istikrar arttıkça yatırımların artırılması gereken optimal noktanın üzerine çıkılması söz konusu olmaktadır. Bu hususlardan hareketle Bohn, gelişmekte olan ülkelerde verimli kamu harcamalarının son derece kötü seviyelerde olmasının nedenlerine açıklık getirmeye çalışmaktadır. Öncelikle, bu ülkelerin bazılarında görülen politik istikrarsızlık, batı demokrasilerinde yaşandığı gibi seçim belirsizliklerinden ziyade politik yapının doğasından kaynaklanmaktadır. İkinci olarak, özel sektörün emek, tüketim ve yatırıma ilişkin kararlarının önemsenmemesi sanayileşmiş ülkelerde söz konusu olan bir durum değildir. Ancak hiç ekonomik büyümenin olmadığı ya da dış faktörlere bağlı olduğu (doğrudan yabancı yatırımlar gibi) gelişmekte olan ülkelerde bu durumu görmek mümkün olabilmektedir (Bohn, 2004: 12-13).

Gelişmekte olan ülkelerde beyaz fillerin ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer faktör stratejik planların zayıflığıdır. Gelişmekte olan ülkelerde altyapı yatırımlarına ilişkin stratejik planlama son derece zayıftır, hatta hiç yoktur. Sosyal projeler kısa dönemde siyasi amaçları tatmin edecek yönde planlanmaktadır. Hatta verimsiz projelerin ayıklanması gündeme geldiğinde maliyetler olduğundan düşük, talep ise olduğundan fazla hesaplanmaktadır (Engel, Fischer ve Galetovic, 1997: 11). Bu da kamusal beyaz fillerin oluşumunu körüklemektedir.

Beyaz fillerin varlığına neden olan bir diğer etken yöneticilerin tutkularıdır. Bu anlamda beyaz filler yöneticilerin tutkularının en kötü belirtileri olarak ifade edilmektedir. Özellikle saydamlık ve hesap verilebilirliğin zayıf olduğu totaliter rejimlerde ve demokrasinin işlerliğinin az olduğu gelişmekte olan ülkelerde yöneticilerin halkın isteklerini göz önüne almak yerine, kendi prestijlerini öne çıkaran projelere öncelik vermeleri söz konusu olabilmektedir. Gücünü halktan almayan yöneticiler, halkın gözünde kendilerini yüceltmek ve sıradan insanlara karşı üstünlüklerini ispat etmek adına görkemli saraylar, köprüler, kuleler vb. beyaz fil yapılarına imza atmaktadırlar (Berksoy vd., 2012: 115).

Fayda ve Zararları ile Kamusal Beyaz Filler

Beyaz filler yöneticilerin büyüklük tutkularının en kötü yansımalarıdır. Seçmenlerin özel bir grubunun gelirlerini arttırmalarında önemli bir araç olan kamusal beyaz filler, yeniden dağıtımın etkisiz bir biçimini oluşturmaktadır (Robinson ve Torvik, 2005: 197, 201).

Birçok gelişmekte olan ülkede az gelişmişliğin yatırım eksikliğinden kaynaklandığı düşünülmüş ve çok sayıda politik iktisat teorisi de az gelişmişliğin nedenini yatırım eksikliği olarak görmüştür. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde çok sayıda yatırım yapılmaktadır. Bu

noktada ortaya çıkan problem yatırımlardaki artışın büyümeye yol açmamış olmasıdır. Bu nedenle sadece yetersiz yatırım değil, aynı zamanda yanlış kaynak tahsisi sorununun da üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Zira bu hususların sonucu negatif sosyal değerleri ile beyaz fil projeleridir ve bu durum gelişmekte olan ülkelere zarar vermektedir (Robinson ve Torvik, 2005: 197, 198). Negatif sosyal değer yaratılması, kaynakların kalkınmaya yönelik amaçlar yerine tam tersi toplumsal refahı düşüren projelere tahsis edilmesi anlamına gelmektedir. Oysa gelişmekte olan ülkelerde kalkınma amacıyla yapılması gereken zaten kıt olan kaynakların bu şekilde negatif sosyal değer yaratan projeler yerine verimli projelere tahsis edilmesi olmalıdır (Berksoy vd., 2012: 117).

Beyaz fil projeleri büyük, pahalı ve tahmin edilenden daha uzun sürede inşa edilme gibi olumsuz özellikleri bünyesinde barındıran projeler olmalarının yanı sıra biçimsel ve prestij yönü, fonksiyonlarından daha baskın olan projelerdir. Bu nedenle bu projeler belirtilen rolleri açısından ve mali açıdan tatminkar değildirler. Dahası, bu projeleri gerçekten beyaz fil yapan husus zayıf tasarımları, karmaşık rolleri ve işe başlamada gerekli olan ve “olur durumu” olarak ifade edilen yetkinliğin eksikliği nedeniyle bakımlarının ve devamlılıklarının sağlanmasının maliyetli olmasıdır. Bu problemler en çok resim galerileri ve müzelerde görülmektedir. Bu binalar beklenen katılımın sağlanması yönünden başarısızdır ve sık tekrarlanan bakım çalışmalarını gerektirirler ki bu çalışmalar çoğu zaman orijinal yapımından daha pahalıya mal olmaktadır (Prasser, 2007: 50). O halde kamusal beyaz filler verimsiz yatırımlar olmaları nedeniyle ülkelerin büyümeleri üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadırlar.

Tüm bu olumsuz yanlarının yanı sıra beyaz fil projelerinin bir takım olumlu yanları da mevcuttur. Daha önce de ifade edildiği gibi kamusal beyaz filler sosyal maliyetleri sosyal faydalarını aşan projeler olarak tanımlanmaktadır (Engel, Fischer ve Galetovic, 1997: 12). O halde kamusal beyaz fillerin olumsuz bazı özelliklerinin yanı sıra olumlu bir takım özelliklere de sahip olduklarını, ancak yarattıkları yüksek maliyetler nedeniyle verimsiz yatırımlar olarak nitelendirilerek tartışma konusu yapıldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Simgesel kimlik, yeni gelişen toplumlarda eksik olan ve aynı zamanda toplumun gelişimini son derece arzu ettiği bir olgudur. Toplumlarda bir gelecek yaratılabilmesi için geçmişe bakılması zorunludur. İşte beyaz fil yapılar toplumların kimliklerini geliştirme ve tarihlerini şekillendirmelerinde geçmişle günümüz arasında bağlantılar sağlamaktadır. Bu nedenle bu yapılar kültürel geçmişle olan duygusal bağlantının korunmasında büyük başarı sağlamaktadır (Engan, 2008: 5).

Beyaz fil yapılar, toplumları bir arada tutan ortak değerleri temsil etmektedirler. Toplumsallığın önemini gün geçtikçe kaybettiği, bireyselleşmenin ön planda tutulduğu günümüz dünyasında insanları ortak bir noktada buluşturan ve ortak değerleri temsil eden bu yapıların insanlığın ortak değerleri olarak görülerek korunması gerekmektedir. Bu amaçla çoğu beyaz fil yapı UNESCO³ tarafından koruma altına alınmaktadır (Berksoy vd., 2012: 112).

Görüldüğü gibi beyaz fil olarak kabul edilen çok sayıda tarihi binanın koruma altına alınmasıyla tarihsel ve kültürel yapı korunmuş olmaktadır. Ayrıca beyaz fil yapılar her ne kadar maliyetleri faydalarını aşsa da azımsanamayacak sosyal faydaya sahiptirler. Bu yapıların özel sektör tarafından devamlılığının sağlanması mümkün olamayacaktır. Zira özel kesimde amaç kar maksimizasyonudur. Ancak kamusal beyaz fil şeklinde ortaya çıkan bu yapılar sahip

---

³ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı.

oldukları önem ve fayda nedeniyle devlet tarafından korunabilecektir. Sonuçta kamu kesiminde temel amaç özel kesimden farklı olarak kar elde etmek değil, kamusal faydanın sağlanmasıdır. Özellikle öncelikli amacı kalkınma olmayan gelişmiş ülkelerde bu hususa daha çok önem verilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de Kamusal Beyaz Fil Tartışmaları

Türkiye’de kamusal beyaz fil denilince akla belli başlı projeler gelmektedir. Ancak bu projelerin gerçekten kamusal beyaz fil niteliği taşıyıp taşımadığı tartışmaya açık bir konudur. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de kamusal beyaz fil konusu kapsamında tartışılan belli başlı yatırımlar ele alınmaktadır.

Uluslararası Spor Organizasyonları

Uluslararası spor organizasyonları şehirlerde gerçekleştirilen büyük ölçekli etkinliklerden birini oluşturmaktadır. Büyük ölçekli etkinlik (mega-event) kavramı, Roche tarafından etkileyici bir karaktere sahip, kitlesel çekiciliği olan, popüler ve uluslararası önem taşıyan büyük ölçekli kültürel, ticari ve spor amaçlı etkinlikler olarak tanımlanmıştır (Roche, 2000: 1).

Büyük ölçekli etkinlikler, kısa sürmelerine rağmen kent ve kentli için etkisi uzun süre devam eden organizasyonlardır. Bu organizasyonlarda yalnız organizasyonun gerçekleşeceği seçilmiş kentte değil, aynı zamanda bunun için yarışan aday kentlerde de büyük çaplı bir fiziksel altyapı inşası işine girilmektedirler. Bu noktada önem kazanan husus, kısa süren organizasyon sonrasında bu altyapının ne şekilde ve hangi koşullarda kent yaşamına geri dönüşünün sağlanacağı olmaktadır (Erten, 2012: 21).

Büyük ölçekli bu etkinliklerin ve dolayısıyla uluslararası spor organizasyonlarının; tanıtım ve reklam, yatırım ve fon çekme, kentsel peyzaj, spor turizminin gelişmesi, uluslararası standartta tesisler ve alt yapı, kentlerdeki sportif alt yapının güçlenmesi, kentte spor kültürünün geliştirilmesi, kentsel dönüşüm ve iyileştirme ve kalkınma politikalarının çeşitlenmesi gibi yerel ve ulusal katkılar sağlanması beklenmektedir (Karaca, 2012: 43).

Spor organizasyonlarının olumsuz etkileri ise; “Olimpiyatları neden istemiyoruz?” başlığı altında yayımlanan raporda alt gelir gruplarının yaşadıkları bölgelerde gerçekleştirilen zorla tahliyeler ve yıkımlar⁴, organizasyonların getireceği mali yük⁵, doğa ve çevre katliamı, bezdiren altyapı çalışmaları, iflas eden şehir planlaması ve nihayet yapılan yatırımların beyaz file dönüşme olasılıkları olarak ele alınmaktadır (Olimpiyatları Neden İstemiyoruz?, 2013).

Bu etkinliklerin gerekliliği tartışmaları ve yol açtıkları diğer olumsuz etkiler bir kenara bırakıldığında, spor organizasyonları nedeniyle yapılan yatırımların birer kamusal beyaz file

⁴ 1998’den 2008’e Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapan kentleri inceleyen COHRE (Center of Housing Rights and Evictions- Konut Hakları ve Tahliyeler Merkezi) 2009’da BM İnsan Hakları Komitesine sunduğu raporda, 4 milyondan fazla insanın zorla tahliye edildiğini belirtmiştir (İstanbul Ne Kazandı?, 2013).

⁵ 2020 Olimpiyatları adaylık yarışından Roma’nın çekilme nedeninin ekonomik zorluk yaşayan İtalya’ya getireceği mali yük olduğu, 2004 Atina Olimpiyatlarının hesaplanan maliyeti 1,6 milyar dolarken, gerçekte 10 katına çıkarak 16 milyar dolara ulaştığı ve Yunanistan’ın bugünkü ekonomik krizinde Olimpiyat Oyunları’nın payının olduğu (Olimpiyatları Neden İstemiyoruz?, 2013), yine Münih’de Kasım 2013’de 2022 Kış Olimpiyatlarına başvuru için yapılan halk oylamasında “hayır” sonucunun çıkmasının altında da kamunun finansal risklerinin olduğu ifade edilmektedir (Yildiz ve Yıldiz, 2005: 6).

dönüşmelerinin önlenmesi için, atıl kalmalarının engellenmesine çalışılarak kent yaşamına geri dönüşlerinin sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Dünyada spor organizasyonları nedeniyle yapılan ve bugün kamusal beyaz fil haline gelen ya da gelme potansiyeli bulunan çok sayıda yatırım bulunmaktadır. 2010 Dünya Kupası için 2 milyar doları aşan bir maliyetle Güney Afrika'da yapılan ve günümüzde çoğu maliyetlerini karşılayamayan 10 adet stadyum (O'Connor, 2010; King, 2014), 2004 Atina Yaz Olimpiyatları kapsamında inşa edilen 22 tesisten çoğu bugün terk edilmiş olan spor tesisi Bloor, 2014), Pekin 2008 Yaz Olimpiyatları için 450 milyon Dolar'a inşa edilen ve yıllık bakım maliyetleri 15 milyon Dolar'ı bulan, "Kuş Kafesi" olarak bilinen Beijing Ulusal Stadyumu (Kuo, 2010) bu yatırımlara örnek oluşturmaktadır.

Türkiye'de düzenlenen ve kamusal beyaz fil tartışmalarına konu olan sportif organizasyonların önde gelenleri; 2005 yılında İzmir'de düzenlenen 23. Üniversitelerarası Yaz Oyunları (Universiade 2005), 2011 yılında Erzurum'da düzenlenen 25. Üniversitelerarası Kış Oyunları (Universiade 2011), 2011 yılında Trabzon'da düzenlenen Avrupa Gençlik Olimpik Oyunları ve 2013 yılında Mersin'de düzenlenen 17. Akdeniz Oyunları'dır.

Tablo 1: Türkiye'de Düzenlenen Seçilmiş Uluslararası Spor Organizasyonları ve Maliyetleri

Yıl	Etkinlik Adı	Düzenlenen İl	Toplam Maliyet
2005	23. Üniversitelerarası Yaz Oyunları	İzmir	314.446.745 YTL
2011	25. Üniversitelerarası Kış Oyunları	Erzurum	562.151.000 TL
2011	Avrupa Gençlik Olimpik Oyunları	Trabzon	302.818.428 TL
2013	Akdeniz Oyunları	Mersin	382.061.349 TL

Kaynak: (Karaca, 2012: 43; T.C. Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı, 2005; T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2013).

Tablo 1'den de görülebileceği gibi söz konusu uluslararası spor organizasyonları önemli maliyetlerle gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu sportif organizasyonlar, ev sahibi şehirlere ciddi yatırımlar yapılması, bu yatırımların daha sonra ne kadar verimli kullanıldıkları ve kaynaklarla sağlanan faydalarla paranın karşılığının ne ölçüde elde edilebildiğinin tartışmalı olması gibi nedenlerle potansiyel kamusal beyaz filler olarak görülmektedir (Berksoy vd., 2012: 118; Beyaz Filler, 2012). Bu organizasyonlardan kalan mirasların gerçekten birer kamusal beyaz fil olup olmadıklarının değerlendirilmesinde atıl durumda olup olmadıkları ve kent yaşamına ne ölçüde geri dönüşlerinin sağlandığı önem taşımaktadır.

Universiade 2005 İzmir Yaz Oyunlarında 10 tanesi yeni olmak üzere toplam 59 tesis kullanılmıştır. Oyunlar esnasında sporcu ve görevlilerin ağırlanması, oyunlardan sonra ise konut olarak satışının sağlanması amacıyla inşa edilen Oyunlar Köyünde 5372 sporcu, 2512 görevli ağırlandı (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2005: 3-4). Oyunlar sonrasında planlandığı gibi konut olarak kullanıma geçen olimpiyat köyü, hem atıl durumda kalmamış, hem de satıştan elde edilen kaynakla organizasyona finansal katkı sağlanmıştır. Ayrıca organizasyon için gerekli olan tesislerde genellikle yenileme çalışmaları tercih edildiğinden, bazı tesisler için

Fuar alanında yer alan pavyonların kullanılması ile kentte gelişmemiş branşlar için salonların inşası yerine, bu pavyonlar içerisinde geçici-alternatif çözümler yaratıldığından, bugün kentte atıl durumda kalmış olan tesis sayısı oldukça azdır. Özellikle yeni yapılan Karşıyaka Spor Salonu ile Göztepe Spor Salonu kulüpler tarafından etkin bir şekilde kullanılmaktadır. 1971 Akdeniz Olimpiyatları sırasında inşa edilen ve bu organizasyon için yenilenen Atatürk Stadyumu da birçok karşılaşmaya ev sahipliği yapmaya devam etmektedir. Özetle kullanımı beklenenden az olan tesisler de bulunmakla birlikte kent genelinde sayıları oldukça azdır (Saf, 2012: 40-41). Bu bakımdan Universiade 2005'i kamusal beyaz fil yaratan bir spor organizasyonu olarak değerlendirmenin doğru olmadığı düşünülmektedir.

Kamusal beyaz fil tartışmaları Erzurum Üniversitelerarası Kış Oyunları için de söz konusudur. Universiade 2011 için inşa edilen tesislerin organizasyon sonrasında atıl kalmaması ve şehirde kış sporlarını uluslararası boyuta taşınması beklenirken (Bu tesisler Erzurum'a çağ atlatacak, 2014), Palandöken ilçesi Kiremitliktepe'de yaptırılan Türkiye'nin ilk ve tek kayakla atlama kulelerinin 2014 ve 2015 yıllarında iki kez çökmesi (Erzurum'daki Atlama Kuleleri, 2015) tesislerin atıl kalmasına ve kamusal beyaz fil tartışmalarına neden olmuştur. Bugün tesislerin yeniden inşası çalışmaları devam etmektedir.

Organizasyonlar için yapılan tesisler, Kiremitliktepe atlama kulelerinin heyelan potansiyeli taşıyan alanlar üzerine yapılması ve bazı tesislerin inşası için şehrin gelişmemiş ve uzak bölgelerinin tercih edilmiş olması nedeniyle eleştirilmektedir (Erzurum'un Turizm Umudu, 2014). Ancak tesislere ilişkin bu eleştiriler yatırımların birer kamusal beyaz fil oldukları anlamına gelmemektedir. Üniversitelerarası Kış Oyunları için inşa edilen tesisler halen kullanılmaktadır. Ayrıca 2017 yılında Erzurum'da gerçekleştirilecek olan dünyanın en büyük olimpiik kış sporları organizasyonlarından biri olma özelliğini taşıyan Avrupa Gençlik Kış Olimpiyatları Festivali (EYOWF) bu tesislerin atıl kalmaması ve kamusal beyaz file dönüşmemeleri noktasında önemli bir gelişmedir.

Universiade 2011 Erzurum'un uluslararası platformda tanınmasına katkıda bulunarak, kış sporları ve turizminin gelişmesine de katkı sağlamıştır (Altıparmak, 2015). Tablo 2'de 2010 ve 2014 yılları arasında Erzurum'a gelen yerli ve yabancı turist sayıları yer almaktadır.

Tablo 2: Erzurum'a Gelen Turist Sayıları (2010-2014)

	Yabancı Turist Sayısı	Yerli Turist Sayısı	Toplam Turist Sayısı
2010	34.409	399.321	433.730
2011	44.050	382.354	426.404
2012	41.817	405.396	447.213
2013	47.678	398.992	446.670
2014	51.068	341.209	392.277

Kaynak: (Altıparmak, 2015).

Tablo'dan da izlenebileceği üzere yerli turist sayısındaki azalmaya bağlı olarak toplam turist sayısındaki azalışa rağmen, yabancı turist sayısında artış söz konusudur. Üniversitelerarası Kış Oyunları için inşa edilen Kandilli ve Konaklı Kayak Merkezleri gerçekleştirilen tanıtım faaliyetlerinin de etkisiyle yabancı turist sayısının artışına katkıda bulunmaktadır.

Benzer şekilde 2011 yılında Avrupa Gençlik Olimpik Oyunları'na ev sahipliği yapan Trabzon'a yapılan yatırımlar da kamusal beyaz fil olma potansiyelleri nedeniyle eleştirilmektedir. Özellikle Beşirli Olimpiyat Tesislerinin çürümeye terk edilmesi (Beşirli Olimpiyat Tesisleri, 2016) tepki çekmiştir. Ancak Avrupa Gençlik Olimpik Oyunları için yapılan tüm tesislerin atıl durumda olmadığı da unutulmamalıdır. Organizasyon için inşa edilen diğer bir tesis olan Hayri Gül Spor Salonu bugün Medical Park Trabzon Spor Basketbol takımınca kullanılmaktadır. Ayrıca olimpiyatlarda sporcuların konaklamasında kullanılması amacıyla inşa edilen yeni yurtlar olimpiyatlardan sonra Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencilerinin barınmalarına yönelik olarak kullanılmıştır (Olimpiyat Köyü, 2010). 11 – 18 Temmuz 2016 tarihlerinde düzenlenecek olan Okul Sporları Olimpiyatları'na ev sahipliği yapacak olan Trabzon için organizasyon, (T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2016) söz konusu tesislerin yenilenmesi ve kamusal beyaz file dönüşmelerinin engellenmesi noktasında bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

2013 yılında Mersin'de düzenlenen 17. Akdeniz Oyunları kapsamında 11'i sıfır olmak üzere 54 adet tesis inşa edilmiştir (Akdeniz Oyunları'nın Maliyeti, 2013). Bu tesislerden Mersin Stadyumu, 17. Akdeniz Oyunları kapsamında gerçekleşen 32 spor branşında birçok müsabakaya ev sahipliği yapmış ve Akdeniz Oyunları sonrasında Mersin İdman Yurdu'na tahsis edilmiştir (Mersin İdman Yurdu, 2016). Organizasyon için inşa edilen bir diğer tesis olan Servet Tazegül Spor Salonu'nda ise basketbol ve voleybol müsabakaları oynanmaktadır.

Özetle, Türkiye'de gerçekleşen ve büyük yatırımlar gerektiren dört önemli uluslararası spor organizasyonları kapsamında yapılan yatırımlar incelendiğinde, atıl durumda olan ya da kullanımı beklenenden az gerçekleşen tesisler olduğu görülmektedir. Ancak bu tesislerin önemli bir kısmından aktif olarak faydalandığı da bir gerçektir. Bu bakımdan uluslararası spor organizasyonların genel olarak kamusal beyaz fil olarak değerlendirilmesi doğru bulunmamaktadır.

Türkiye'de kamusal beyaz fil tartışmalarına konu olmuş bir diğer yatırım Formula 1 yarışlarının düzenlendiği İstanbul Park'tır. 2003 yılında temelleri atılan ve çevre yollarla birlikte toplam maliyeti 220 milyon Dolar olarak açıklanan İstanbul Park 2005 yılında tamamlanmıştır. İlk yıllarda büyük talep yaratan ve tüm biletleri satılan Formula 1 yarışları ilerleyen yıllarda giderek etkisini yitirmiştir. Öyle ki 2009 yılı yarışlarında 150 bin kişilik kapasitesi olan pistte yalnızca 30 bin bilet satılmıştır (Küçüktaş, 2015: 53).

Türkiye'nin ve İstanbul'un en büyük uluslararası tanıtım projelerinden biri olarak, İstanbul Ticaret Odası ve devletin ortak projesi şeklinde hayata geçirilen Formula 1 İstanbul yarışlarının Formula One Administration'ın (FOA) patronu Bernie Ecclestone'un, 13.5 milyon dolarlık yıllık (garanti) ödemenin 2012 için 26 milyon dolara yükseltilmesini istemesi ve bu teklife hükümetin olumlu yanıt vermemesi üzerine düzenlenememesi neticesinde yaklaşık 300 milyon liralık yatırımın inşa edilen Formula 1 yarış pisti boş kalmıştır (Formula 1, 2011).

İstanbul Park'ın işletme giderlerinin oldukça yüksek olması, F1 yönetiminin Türkiye'nin ödemekte olduğu katkı payında fahiş artışlara gitmesi ve biletlerin beklenen ilgiyi görmemesi nedeniyle yarışların 2011 yılından beri düzenlenememesi sonucu İstanbul Park pisti F1'den Türkiye'ye miras kalan bir beyaz fil olarak değerlendirilmiştir (Küçüktaş, 2015: 53). Maliye Bakanlığı ve FOA patronunun net tavırlarından diğer yıllarda da anlaşma sağlanamayarak atıl kalacağı düşünülen İstanbul Park'ın işletme hakkı yıllık 10 milyon TL'ye özel bir firmaya kiralanarak (İstanbulpark F1, 2015) pistin kamusal fil olarak kalmasının önüne

geçilmiştir. Yeni adıyla Intercity İstanbul Park'ta günümüzde çeşitli yarışlar düzenlenmektedir (Intercity İstanbul Park, 2016).

Havalimanları

Kamusal beyaz fil tartışmalarının en yoğun olarak yaşandığı alanlardan birisi de gerçekleştirilen havalimanları yatırımlarıdır. Türkiye'de havacılık sektörü yıldan yıla gelişmekte ve havayolu ulaşımı daha çok tercih edilir hale gelmektedir. Bu durum Tablo 3'ten de görülebilmektedir.

Tablo 3: Türkiye Geneli Yolcu Trafiği (Gelen-Giden) (2014-2015)

2014 Yıl Sonu			2015 Yıl Sonu			2015/2014 (%)	
İç Hat	Dış Hat	Toplam	İç Hat	Dış Hat	Toplam	İç Hat	Dış Hat
85.416.166	80.304.068	165.720.234	97.041.210	84.033.321	181.074.531	13,6	4,6

Kaynak: (Devlet Hava Meydanları İşletmesi, 2016a).

Ancak bu durum bazı havalimanlarının kamusal beyaz fil haline gelmelerinin yönündeki endişeleri yok etmemektedir. Sayıştay'ın 2012 yılı sonu itibariyle mevcut 43 havalimanından yalnızca 7 tanesinin kar elde ettiğini açıklaması (36 Havalimanı Zarar Ediyor, 2014), bazı havalimanlarında seferlerin azaltılması veya iptali ve yabancı kuruluşların dünyadaki örneklerine dikkat çekerek İstanbul'a yapılmakta olan 3. Havalimanı'nın beyaz fil olma ihtimali olduğunu belirtmesi (Üçüncü Havalimanı, 2012) birçok şehirdeki havaalanı projelerinin beyaz fil olma endişelerini güçlendirmektedir (Berksoy vd., 2012: 118).

Gerek toplumsal değerleri ve önemleri, gerekse kamu hizmeti sunma gereğinin bir sonucu olarak havalimanlarının zarar ediyor olsalar da hizmet vermelerine çalışılmaktadır. Nitekim Ulaştırma Bakanlığı'nca da 2001 Ekonomik Krizi sonrası uygulamaya konulan Tasarruf Tedbirleri kapsamında 6 adet havalimanının⁶ 31.01.2002 tarihi itibariyle hava trafiğine kapatılmak zorunda kalındığı, söz konusu havalimanlarının hava trafiğine kapatılmalarında tek ölçütün zarar etmeleri olmadığı, seçilen 6 havalimanı dışında kalan bazı havalimanlarının da kapasite altı çalışmakla birlikte bu işletmelerin "kamu hizmeti sunma" vasıfları nedeniyle hizmet vermeye devam ettikleri ifade edilmiştir (T.C. Ulaştırma Bakanlığı, 2002: 2).

Türkiye'de 2016 yılı itibariyle 55 adet havalimanı bulunmakta olup bunlardan Çanakkale Gökçeada Havalimanı sadece insani yardım amaçlı uçuşlara açık bulunmaktadır (Devlet Hava Meydanları İşletmesi, 2016b). Aydın Çıldır Havalimanı ise uzun yıllar atıl durumda kalmasının ardından 2012 senesinde yapılan ihaleyle 20 yıllığına Türk Hava Yollarına devredilerek pilot yetiştirilmesi amacıyla kullanılmaya başlanmış ve kamusal beyaz fil olmaktan kurtarılmıştır (Çıldır'da Uçuşa Sıcak Bakılmıyor, 2013). Geri kalan 53 havalimanından Zonguldak Çaycuma Havalimanı'nda ise iç hat seferlerinde yeterli yolcu sayısına ulaşamaması neticesinde yalnızca dış hat seferleri düzenlenmektedir (Gurbetçilere Özel Havalimanı, 2015). Balıkesir Merkez Havalimanı'na ise günümüzde düzenlenen tarifeli sefer bulunmamaktadır (Devlet Hava Meydanları İşletmesi, 2016c). Bu durumda Balıkesir Merkez Havalimanı'nın bir kamusal beyaz file dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer havalimanlarının kamusal beyaz fil olma potansiyellerinin değerlendirilmesinde

⁶ Bu havalimanları; Balıkesir Merkez, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak ve Zonguldak Çaycuma Havalimanlarıdır.

gerçekleşen yolcu trafikleri ile alternatif diğer havalimanlarına olan mesafelerinden yararlanmak mümkündür.

Tablo 4: 2002 Yılında Kapatılıp Yeniden Açılan Havalimanları Yolcu Trafikçi (Gelen-Giden) (2014-2015)

Havalimanı	1999	2000	2001	2014	2015	Alternatif Havalimanı*	Alternatif Havalimanına Uzaklığı (km)*
Balıkesir Merkez Havalimanı	4.884	5.497	519	534	286	Balıkesir Koca Seyit Havalimanı	100
Sinop Havalimanı	763	858	13	81.497	92.411	Samsun Çarşamba Havalimanı	182
Sivas Havalimanı	7.324	10.080	4.132	422.556	530.941	Tokat Havalimanı	129
Tokat Havalimanı	682	95		35.067	56.165	Sivas Havalimanı Amasya Havalimanı	129 134
Uşak Havalimanı	1.236	1.936	15	8.405	11.017	Zafer Havalimanı	94,2
Zonguldak Çaycuma Havalimanı	---	---	---	30.722	27.631	Kastamonu Havalimanı	205

Kaynak: (Devlet Hava Meydanları İşletmesi, 2016a; T.C. Ulaştırma Bakanlığı, 2002: 5).

* Alternatif havalimanı ve uzaklıklar Devlet Hava Meydanları İşletmesi'nin havalimanına ilişkin vermiş olduğu coğrafi koordinatlar baz alınarak Google Haritalar aracılığıyla hesaplanmıştır.

Tablo 4'de 2002 yılında kapatıldıktan sonra yeniden hizmete açılan havalimanlarının⁷ kapatılmadan önce ve son iki yılda gerçekleşen yolcu trafikleri ile alternatif hava limanları ve bunlara olan mesafeleri yer almaktadır. Tablodan da havalimanlarında yolcu trafiği son iki yılda artmış olsa da hala Sivas Havalimanı dışında kalanlarda yolcu trafiğinin düşük olduğu izlenebilmektedir. Üstelik bu havalimanlarının varlığından alternatifleri olabilecek havalimanları da olumsuz etkilenmektedir. Nitekim Samsun Çarşamba Havalimanı hariç diğer alternatif havalimanlarında da yolcu trafiği düşük seyretmektedir. Örneğin Sayıştay raporlarında yolcu trafiği oldukça düşük olan Uşak Havalimanı'nın alternatifi olan Zafer Havalimanı'nın yeterli yolcu sayısına ulaşamaması nedeniyle zarar ettiği ve bu zararın devlet tarafından tazmin edildiği ifade edilmektedir (Zafer Havalimanı, 2015).

Turizm potansiyeli yüksek olmasına rağmen İzmir Adnan Menderes Havalimanı'na yakınlığı nedeniyle rantabl olmadığı gerekçesiyle Aydın Çıldır Havalimanı'nın Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'nca yatırım programına dahil edilmediği de göz önünde bulundurulduğunda (Çıldır'da Uçuşa Sıcak Bakılmıyor, 2013), Sivas Havalimanı hariç, yolcu trafiği düşük olan diğer havalimanlarının kamusal beyaz fil potansiyeli taşıdıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

⁷ Değerlendirmenin bu havalimanları üzerinden yapılmasının nedeni daha önce kapatılmış olmalarının ve buna bağlı olarak kapatılmadan önceki yıllara ait veri bulunabilmesinin yanı sıra, Sivas Nuri Demirağ Havalimanı hariç diğer havalimanlarında hala yolcu trafiğinin diğer havalimanları ile karşılaştırıldığında düşük olmasıdır.

Türkiye’de spor organizasyonları ve havalimanları dışında hastane projeleri, otoyol projeleri, yüksek hızlı tren ve Marmaray projeleri, Kanal İstanbul Projesi, her şehirde plansız kurulan üniversiteler gibi çok sayıda proje, kamusal beyaz fil olmaları ya da olma ihtimali taşımaları açılarından eleştirilmektedir (Berksoy vd., 2012: 118; YHT ve Marmaray, 2015). Bu noktada Osmangazi Köprü Projesi de endişe uyandırmaktadır. Zira İstanbul-Bursa-İzmir Otoyolu Projesi’nin en önemli ayağı olan ve yakın geçmişte tamamlanan köprünün geçiş fiyatının Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı yetkililerince 35 dolar + KDV olarak açıklanmış ve tepkiyle karşılanmıştır (Ayhan, 2016). Fiyatın düşürülmemesi halinde köprüden beklenen faydanın sağlanamayacağı ve bir kamusal beyaz fil yaratılmış olunacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Kamusal beyaz filler negatif sosyal değer yaratan verimsiz yatırımlardır. Bu nedenle kaynakların kalkınmaya yönelik amaçlar yerine tam tersi olarak toplumsal refahı düşüren projelere tahsisine yol açmakta ve bireylerin vergi ödeme motivasyonlarını olumsuz etkilemektedir. Özellikle kalkınmaya öncelik vermesi gereken gelişmekte olan ülkelerde bu durum daha da büyük bir sorun oluşturmaktadır. Ancak bu durum kar elde etmeyen her kamu yatırımının kamusal beyaz fil olarak değerlendirilmesi anlamına gelmemektedir. Zira her yatırım kendine has özellikler taşımakta ve topluma çeşitli faydalar sağlamaktadır. Sonuçta kamu kesiminde temel amaç özel kesimden farklı olarak kar elde etmek değil, kamusal faydanın sağlanmasıdır. Bu bakımdan karlılığı düşük olsa da bazı kamu yatırımlarının kamu hizmeti sunma vasıfları nedeniyle devamı sağlanmalıdır.

Bir kamu yatırımının beyaz fil olarak değerlendirilebilmesi için kendisinden beklenen toplumsal faydanın sağlanamamış olması önemlidir. Bu bakımdan Türkiye’de düzenlenen uluslararası spor organizasyonları başta ülke tanıtımı ve turizm geliri sağlamak üzere kent yaşamının canlanması gibi çeşitli açılardan beklenen faydayı sağlamıştır. Ayrıca bu organizasyonlar için inşa edilmiş olan tesislerin birçoğu kent yaşamına kazandırılmış olup atıl kalmamıştır. Bu bakımdan uluslararası spor organizasyonlarının kamusal beyaz fil mirasları bıraktığı düşüncesi doğru bulunmamaktadır.

Havalimanlarından beklenen toplumsal fayda ise devamlıdır. Bu nedenle yapılan havalimanı yatırımlarına bireylerin ne kadar talep gösterdiği önem taşımaktadır. Türkiye’de havalimanlarının birçoğu zarar ediyor olmakla birlikte kamu hizmeti sunma zorunluluğu gereği faaliyetlerine devam etmektedir. Ancak bu durum yolcu trafiğinin düşük olmasına bağlı olarak uçuş başına maliyeti yüksek olan, önemli bir turizm ve ticaret potansiyeli taşıyan bir bölgede bulunmayan ve alternatif havalimanlarına yakın mesafede bulunan havalimanlarının faaliyetlerine devam etmeleri gerektiği anlamına gelmemektedir. Zira bu havalimanlarının alternatifleri konumunda olanları da olumsuz etkilemekte ve kamusal beyaz fil tartışmalarını gündeme getirmektedir.

Kaynakça

- Akdeniz Oyunları'nın Maliyeti 382 Milyon TL. (2013, 07 Temmuz). Finans Caddesi. <http://www.finanscaddesi.com/Guncel/42299/akdeniz-oyunlarinin-maliyeti-382-milyon-tl.html> adresinden 22 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Altıparmak, A. (2015). Festivaller ile Büyüyen Şehir: Erzurum. Turizm Dünyası Dergisi. <http://www.turizmdunyasi.com.tr/arsiv/yazi/146-festivaller-ile-buyuyen-sehir-erzurum> adresinden 23 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Ayhan, Deniz. (2016, 23 Nisan). Osman Gazi Köprüsü için Protesto Çağrısı. Sözcü. http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/osman-gazi-koprusu-icin-protesto-cagrisi-1198600/?utm_source=sm_fb&utm_medium=free&utm_campaign=gundem adresinden 27 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Berksoy, T., Şahin, M. ve Uysal Ö. (2012). Kamusal Beyaz Filler ve Kamu Özel Sektör Ortaklıkları. 27. Türkiye Maliye Sempozyumu'nda Sunulmuş Bildiri.
- Beşirli Olimpiyat Tesisleri Çürütüldü. (2016, 10 Ocak). Önce Trabzon. http://www.oncetrabzon.com/besirli-olimpiyat-tesisleri-curutuldu_h442.html adresinden 23 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Beyaz Filler ve Kamu İsrafı. (2012, 11 Haziran). Karadeniz Gazetesi. <http://www.karadenizgazete.com.tr/kose-yazilari/beyaz-filler-ve-kamu-israfi/39953> adresinden 12 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Bloor, S. (2014, 13 Ağustos). Abandoned Athens Olympic 2004 Venues, 10 Years on- in Pictures. The Guardian. 13.08.2014, <http://www.theguardian.com/sport/gallery/2014/aug/13/abandoned-athens-olympic-2004-venues-10-years-on-in-pictures> adresinden 22 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Bohn, F. (2004). White Elephants and the Limits to Efficient Investment. Centre for Economic Research Working Paper Series WP04/13. <http://www.ucd.ie/economics/research/papers/2004/WP04.13.pdf> adresinden 12 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Bradburne, J. M. (1998). Dinosaurs and White Elephants. <http://www.bradburne.org/downloads/museums/InstitutioninCrisisWEB.pdf> adresinden 10 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Cambridge Dictionary Online (2016). White Elephant. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/white-elephant> adresinden 10 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Çıldır'da Uçuşa Sıcak Bakılmıyor. (2013, 24 Temmuz). Airport Haber. <http://www.airporthaber.com/thy-haberleri/cildir-da-ucusa-sicak-bakilmiyor.html> adresinden 26 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi. (2016a). İstatistikler. <http://www.dhmi.gov.tr/istatistik.aspx> adresinden 26 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi. (2016b). Çanakkale Gökçeada Havalimanı. http://www.dhmi.gov.tr/havaalanlari.aspx?hv=43#.Vx9B_dSLQdU adresinden 26 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi. (2016c). Balıkesir Merkez Havalimanı. <http://www.balikesir.dhmi.gov.tr/havaalanlari/sayfa.aspx?hv=17&mnu=2037#.Vx9D79SLQU> adresinden 26 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Engan, R. P. (2008). The Importance of Reusing Our White Elephants. The Minnesota Preservationist, 11(5), 3-5.
- Engel, E., Fischer R. ve Galetovic, A. (1997). Public-Private Partnerships: When and How. <http://www.econ.uchile.cl/uploads/publicacion/c9b9ea69d84d4c93714c2d3b2d5982a5ca0a67d7.pdf> adresinden 10 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Erdoğan: 'Bu tesisler Erzurum'a Çağ Atlatacak'. (2014, 15 Temmuz). Cumhuriyet. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/94769/Erdogan___Bu_tesisler_Erzurum_a_cag_atlatacak_.html# adresinden 22 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.

- Erzurum'daki Atlama Kuleleri Yine Çöktü. (2015, 07 Temmuz). Aktif Haber. <http://www.aktifhaber.com/erzurumdaki-atlama-kuleleri-yine-coktu-1196885h.htm> adresinden 22 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Evans, R. (2008). A Passion for White Elephants: Some Lessons from Australia's Experience from Nation Building. Editör J. Butcher, Australia Under Construction Nation-Building-Past, Present and Future, (pp. 49-56). Australia: The Australian National University ANU E-Press.
- Formula 1 İstanbul'a Veda Ediyor. (2011, 22 Nisan). Ntv. http://www.ntv.com.tr/turkiye/formula-1-istanbula-veda-ediyor,q6gq6usQkenGVMDyQh-rA?_ref=infinite adresinden 25 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Ganedogage, K. R. ve Rambaldi, A. (2010). Is the State University System in Sri Lanka a 'White Elephant'?. <http://www.uq.edu.au/economics/mrg/3810.pdf> adresinden 12 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Goss, S., Kane, G. ve Street, G. (2006). The Eco-Park: Green Nirvana or White Elephant?, <http://www.tees.ac.uk/docs/docrepo/clemance/ecopark.pdf> adresinden 10 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Green, H. (2006). St. Francis- A White Elephant?. <http://www.populareconomics.com/documents/Harlan052106PG80.pdf> adresinden 27 Aralık 2012 tarihinde alınmıştır.
- Gurbetçilere Özel Havalimanı. (2015, 15 Ocak). Hürriyet. <http://www.hurriyet.com.tr/gurbetcilere-ozel-havalimani-27972891> adresinden 26 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Intercity İstanbul Park. (2016). <http://intercitypark.com/> adresinden 25 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- İstanbul Ne Kazandı?. (2013, 09 Eylül). Evrensel. <http://www.evrensel.net/haber/67353/istanbul-ne-kazandi> adresinden 21 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- İstanbulpark F1'e geri dönüyor!. (2015, 23 Mayıs). Türkiye F1.com. <http://turkiyef1.com/haberler/38828/istanbulpark-f1-e-geri-donuyor.html> adresinden 25 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi, (2005). 2005 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/25.12.2013%2016_36_34_universiade.pdf adresinden 22 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Karaca, Servet. (2012). Türkiye'deki Büyük Ölçekli Spor Organizasyonlarının Kentin Kültürel Gelişimine Etkileri: Trabzon ve Erzurum Örnekleri. Oda Dergisi, 4, 42-47.
- Kelli, A. (2008). Extreme Makeover: White Elephants Edition. The Minnesota Preservationist, 11(5), 14-15.
- King, K. (2014, 17 Nisan). World Cup White Elephants. <http://www.news24.com/MyNews24/World-Cup-White-Elephants-20140416> adresinden 22 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Kulelerle Birlikte Erzurum'un Turizm Umudu Çöktü. (2014, 16 Temmuz). Haberciniz. <http://haberciniz.biz/kulelerle-birlikte-erzurumun-turizm-umudu-coktu-3027449h.htm> adresinden 22 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Kuo, L. (2010, 15 Şubat). Beijing's National Stadium is on Thin Ice. Los Angeles Times. <http://articles.latimes.com/2010/feb/15/world/la-fg-china-birds-nest15-2010feb15> adresinden 22 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Küçüktaş, R. (2015). Büyük Ölçekli Etkinliklerin Ev Sahibi Ülkelere ve Kentlere Olan Etkileri. (Uzmanlık Tezi). T.C. Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara 2015.

- Mersin İdman Yurdu. (2016). Mersin Stadyumu. <http://mersinidmanyurdu.org.tr/mersin-arena> adresinden 23 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- O'Connor, M. (2010). World Cup: Are South Africa's Stadiums White Elephants? South Africa's 10 New Stadiums Face Uncertain Future. http://www.tucsonsentinel.com/sports/report/070710_worldcup_stadiums/world-cup-are-south-africas-stadiums-white-elephants/ adresinden 22 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Olimpiyat Köyü İhale Edildi. (2010, 31 Mart). Medya Trabzon. <http://www.medyatrabzon.com/olimpiyat-koyu-ihale-edildi-10920h.htm> adresinden 23 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Olimpiyatları Neden İstemiyoruz?. (2013, Ağustos 17). Sendika.org. <http://sendika10.org/2013/08/olimpiyatları-neden-istemiyoruz-2/> adresinden 21 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Prasser, S. (2007). Overcoming the 'White Elephant' Syndrome in Big and Iconic Projects in the Public and Private Sectors. <http://press.anu.edu.au/wp-content/uploads/2011/08/ch0510.pdf> adresinden 12 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Robinson, J., ve Torvik, R. A. (2005). White Elephants. *Journal of Public Economics*, 89, 197-210.
- Roche, M. (2000). *Mega Events & Modernity Olympics and Expos in the Growth of the Global Culture*, London: Routledge.
- Saf, H. O. (2012). 23. Universiade 2005, İzmir Yaz Oyunları. *Oda Dergisi*, 4, 38-41.
- T.C. Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı. (2005, 15 Kasım). 7/8568 Esas No'lu Soru Önergesi Cevabı. <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/7/7-8568c.pdf> adresinden 22 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2013, 02 Temmuz). 7/21960 Esas No'lu Soru Önergesi Cevabı. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-21960c.pdf> adresinden 22 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2016, 28 Mart). Trabzon, Okul Sporları Olimpiyatları'na Hazırlanıyor. <http://www.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/60502/trabzon-okul-sporlari-olimpiyatlarına-hazırlanıyor.aspx> adresinden 23 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Ulaştırma Bakanlığı. (2002, 07 Mart). 7/5812-13280 Esas No'lu Soru Önergesi Cevabı. <http://www2.tbmm.gov.tr/d21/7/7-5812c.pdf> adresinden 26 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Türk Dil Kurumu. (2016) Büyük Türkçe Sözlük. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.57232b9fe206a8.67374299 adresinden 10 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Üçüncü Havalimanı için 'Beyaz Fil' Endişesi. (2012, 27 Kasım). İstanbul Haber Ajansı. <http://www.istanbulhaber.com.tr/ucuncu-havalimanı-icin-beyaz-fil-endisesi-haber-150658.htm> adresinden 26 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- World Wildlife Fund. (2008). White Elephants in the Green Mountains Ski Developments in Bulgaria, Romania, Slovakia and Ukraine., WWF Danube- Carpathian Programme 2008. http://assets.panda.org/downloads/ski_danubecarpathians_report_final_09dec08_web.pdf adresinden 12 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- YHT ve Marmaray TCDD'nin Beyaz Fili'dir. (2015, 03.Ocak). Kent ve Demiryolu. <http://kentvedemiryolu.com/icerik.php?id=1053> adresinden 26 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Yildiz, M. ve Yıldiz, Ö. (2005). Olimpiyatlara Hayır Olimpik Oyunlara Başvurunun ve Ev Sahipliğinin Riskleri. http://mehmet-yildiz.de/wp-content/uploads/2015/12/NOlympia_Datei_TR.pdf adresinden 21 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.

- Zafer Havalimanı'nın Zararına Çare Aranıyor. (2015, 9 Mayıs). Haberler.com. <http://www.haberler.com/zafer-havalimani-nin-zararina-care-araniyor-7291327-haberi/> adresinden 26 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- 36 Havalimanı Zarar Ediyor. (2014, 26 Nisan). Sözcü. <http://www.sozcu.com.tr/2014/ekonomi/36-havalimani-zarar-ediyor-496020/> adresinden 26 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.

KUZEY KUTUP BÖLGESİ'NDEKİ İŞBİRLİĞİNDE ARKTİKA KONSEYİ'NİN ROLÜ

Selçuk DEMİRKILINÇ¹, Ragıp PEHLİVANLI²

Özet

Kuzey Kutup Bölgesi ya da diğer bir deyişle Arktika Bölgesi, son çeyrek asırdır yaşadığı fiziksel ve politik değişimlerle dikkat çekmektedir. Bölgede Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte ideolojik kamplaşma son bulmuş ve bölge devletleri işbirliğine yönelmiştir. Devletler tarafından bölgede başlatılan işbirliği girişimleri, bugün bölgenin geleceğinde devlet dışı aktörlerin de söz hakkına sahip oldukları aktör çeşitliliği etrafında bir Arktika yönetimine doğru evirilmektedir. Pek çok organizasyon da aktörler arasında işbirliğinin sürdürülebilmesi için bölgede faaliyette bulunmaktadır. Bu organizasyonların içerisinde en gelişmiş kurumsal niteliğe sahip olan yapılanma ise Arktika Konseyi'dir.

Arktika Konseyi, tüm Arktika ülkelerinin daimi üyeliğini ve bölgedeki yerli halk organizasyonlarından altısının daimi katılımcılığını bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca Konsey'in ilk başlarda hükümetler arası bir tartışma platformu şeklinde oluşturulan yapısı, giderek yasal bağlayıcılığı olmaya başlayan bir organizasyona dönüşmekte ve Konsey, sunduğu vizyon ile hem bölgede hem de bölge dışında politik bir özne olarak tanınmaktadır. Nitekim bugün, bölge dışından on iki devlet ve yirmi adet uluslararası organizasyon, Konsey'in gözlemci üyelik statüsüne sahiptir. Bu arka plandan hareketle çalışmada, 1996 yılında kurulan Arktika Konseyi'nin yapısı, faaliyet alanları ve Arktika Bölgesi'ndeki işbirliğine olan katkısı incelenmek suretiyle bölge geleceğinin inşasında nasıl bir rol oynayacağı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Kutbu, Arktika Bölgesi, Arktika Konseyi.

THE ROLE OF ARCTIC COUNCIL IN THE COOPERATION IN THE NORTH POLE REGION

Abstract

North Pole Region, in another saying Arctic Region is taking attention with physical and political changes within last quarter of century. Ideological polarization has been ended in the region after end of the Cold War and regional states have been started cooperation. The cooperation attempts has been evolving to Arctic governance which is started by regional states, also non government organizations have the right to speak round variety of actors. Plenty of organizations engaging in activities for sustainable cooperation in the region. Arctic Council is the leading intergovernmental organization around the region.

All countries in the Arctic Region and six organizations representing Arctic Indigenous people have status as permanent participants are members of the Arctic Council. Also form of the council is changing to legally binding organization which is designed by intergovernmental discussion platform earlier and the Council is starting to known as a political subject with its

¹Arş. Gör., Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, selcukdemirkilinc@akdeniz.edu.tr

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, ragip06@hacettepe.edu.tr

vision in the Arctic Region as such outside World. Thus twelve countries and twenty international organizations have observer status to the Council. From this background by examining of structure, activity areas and contribution to role of cooperation in the region of the Council which came into existence in 1996, there will be discussing role of the Council in future of region.

Keywords: North Pole, Arctic Region, Arctic Council.

DIE ROLE DES ARKTISCHEN RATS UND IHRER KOOPERATION IM NORDPOL

Zusammenfassung

Der Nordpol bzw. die arktische Region zeigt im letzten viertel Jahrhundert physische als auch politische Veränderungen. Die ideologische Polarisierung folgte mit dem Ende des Kalten Krieges. Folglich kam es zum Beginn einer Zusammenarbeit der regionalen Staaten. Versuche einer Zusammenarbeit zeigte eine Entwicklung des arktischen Governance, ausgelöst durch die regionalen Staaten. Auch verfügen führende Sprecher der Nichtregierungsorganisationen über eine Vielzahl an Sprachrecht. Viele Organisationen betreiben Aktivitäten, um eine nachhaltige Zusammenarbeit in der Region zu schaffen. Der Arktische Rat tritt als führende, zwischenstaatliche Organisation innerhalb der Region auf. Die Länder der arktischen Regionen und sechs weitere Organisationen, die die dauerhaften Teilnehmer somit die indigenen arktischen Völker repräsentieren, sind Mitglieder des Arktischen Rats. Darüber hinaus fanden mit Hilfe von zwischenstaatlichen Diskussionen und Plattformen konstruierte Veränderungen im Rat statt, die nun als legal verbindliche Organisationen gelten. Der Rat, nun bekannt als politisches Subjekt, nimmt seine Vision in der arktischen Region als auch weltweit in Angriff. Somit sind zwölf Länder und 20 weitere internationale Organisationen Beobachter im Rat. Vor dem Hintergrund der prüfenden Strukturen sind Aktivitätsbereiche und Beiträge, die zur Kooperation in der Region des Rates, welcher im Jahre 1996 gegründet wurde beitragen, zukünftig zu erörtern.

Stichwörter: Nordpol, arktische Region, Arktischer Rat.

Giriş

Kuzey Kutup Bölgesi ya da diğer bir deyişle Arktika,³ üç kıtanın -Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'nın- birlikte birbirine en yakın olduğu bölgedir. Bölgenin sınırları bu üç kıtanın en kuzey kesimlerini kapsamaktadır. Kabaca bir tarifle Rusya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada, Norveç, İsveç ve Finlandiya'nın kuzey kesimleri ile İzlanda ve Grönland topraklarının neredeyse tamamını kapsayan ve merkezinde Kuzey Kutup Noktası'nın yer aldığı bölgeyi Arktika olarak tanımlamak mümkündür.⁴ Dünyanın en kuzeyinde yer alan ve çoğunluğu buzlarla kaplı olan bu coğrafya, son çeyrek asırdır fiziksel ve politik değişimler yaşamakta ve yaşadığı bu değişimlerle sürekli olarak uluslararası gündemde yer almaktadır.

³ Arktika kelimesinin etimolojik kökeni, Kuzey gecelerinde yıl boyunca gökyüzünde görülen Küçük Ayı ve Büyük Ayı takımyıldızlarındaki ayı anlamına gelen Yunanca 'arktos' kelimesine dayanmaktadır. (Nutall, 2005: 117)

⁴ Bilimsel çalışmaların faaliyet alanlarına göre astronomik sınır, bitki örtüsü sınırı, deniz sınırı, permafrost sınırı, iklim sınırı gibi Arktika Bölgesi'nin çeşitli sınır tanımları bulunmaktadır. Arktika Bölgesi'nin farklı sınır tanımları için detaylı bkz. (Demirkılınç, 2015a: 109-131)

Bölgedeki fiziksel değişimi en iyi ifade eden gelişme ise hiç şüphesiz küresel ısınmadır.⁵ Küresel ısınma, bir taraftan Arktika buzulları üzerinde etkisini gösterirken diğer taraftan bölgede yaşayan bitki ve hayvan familyasını olumsuz etkilemekte ve dolaylı olarak bölgedeki yerli nüfusun doğayla iç içe olan geleneksel yaşam biçimlerine zarar vermektedir (Ebinger ve Zambetakı, 2009: 1218-1219). Bu fiziksel değişimler sadece bölgeyle sınırlı kalmayıp etkisi günümüzde de hissedilmeye başlayan küresel ölçekte çevresel ve sosyal sonuçlara yol açmaktadır (Uysal Oğuz ve Ersoy, 2016).

Ayrıca Arktika Bölgesi'ndeki buzulların erimesiyle bu coğrafyanın ekonomik önemi ön plana çıkmaya başlamıştır. Bölge, dünyanın keşfedilmemiş doğal gaz ve petrol rezervlerinin %22'sini barındırmaktadır (USGS İnternet Sitesi, 2008). Altın, gümüş, demir, çinko, nikel, elmas gibi değerli metaller de bu coğrafyada mevcuttur (Hyodo, 2014: 861). Günümüzde bölgenin yer altı kaynakları teknolojik gelişmelerin yardımıyla dünya piyasasında rekabet edilebilir hale gelmektedir (Gümrükçü, 2015: 7). Canlı ve cansız doğal kaynakların yanı sıra eriyen buzulların arasından bölgedeki ulaşımın giderek daha da kolaylaşması, bölgeyi yeni ticaret güzergahı olmaya aday göstermektedir.⁶ Ayrıca bölgeye erişilebilirliğin artması giderek kutup turizmini de cazip kılmaktadır (Borgerson, 2008: 73).

Arktika, çeyrek asırdır fiziksel değişimin yanı sıra yaşadığı politik değişimle de dikkat çekmektedir. Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte ideolojik kamplaşmanın son bulması ve bölge devletlerinin işbirliğine yönelmesi bölgenin küreselleşme sürecini başlatmıştır. Bölgede devletler tarafından başlatılan işbirliği girişimleri, bugün bölgenin geleceğinde devlet dışı aktörlerin söz hakkına sahip oldukları aktör çeşitliliği etrafında bir Arktika yönetişimine doğru evirilmektedir. Bölgedeki devletler ve yerli halk organizasyonları, bir taraftan çevre meseleleri üzerinde eylem planları hazırlarken diğer taraftan bölgede sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için gayret göstermektedir.

İşbirliği girişimlerine rağmen halen daha bölgede devam eden kıta sahanlığı ile ilgili sorunlar ve bölge dışında gelişen krizler (2008 yılındaki Gürcistan-Rusya Savaşı, 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve hala devam eden Suriye Krizi) bölgedeki işbirliğinin geleceği hakkında soru işaretleri oluşturmaktadır. Bu belirsizliğe ek olarak bölgedeki ekonomik fırsatlardan kazanım elde etmek isteyen Avrupalı ve Asyalı ülkelerin giderek kutup politikalarına müdahil olmalarıyla Arktika siyaseti daha girift bir hal almaktadır. Ancak devletler arasında işbirliğinin önünde engeller oluşturan tüm bu zorluklara rağmen bölgedeki işbirliği yolunda önemli mesafeler kat edilmiş, bazı sınır sorunları çözüme kavuşturulmuş ve bölge içinden/dışından bu coğrafya ile ilgilenen aktörlerin pozisyonları tüm Arktika devletleri tarafından konsensüs ile belirlenmeye başlanmıştır (Ottawa Declaration, 1996: md. 7). Bölgedeki işbirliği ve istikrar açısından olumlu kabul edilebilecek bu gelişmeleri ise 1996 yılında kurulan, giderek kurumsallaşmasını sürdüren ve küresel ölçekte devlet ve devlet dışı aktörlerin gözlemci üye olmak için başvurdukları Arktika Konseyi'nin başarısı üzerinden okumak mümkündür.

---

⁵ Son on yıllık ölçümlerde Arktika'da yaz aylarındaki buzul erimelerinin 1979-2000 yılları arasındaki ortalama buzul erimelerinden fazla olduğu tespit edilmiş ve tüm zamanların ölçülmüş en düşük buz seviyesi 2012 yılının Eylül ayında kaydedilmiştir. 2015 Eylül ayında ise en düşük dördüncü buz seviyesinin yaşandığı belirtilmiştir (NSIDC İnternet Sitesi, 2015). Bu durumun daha trajik boyutu ise bilim insanlarının önümüzdeki 25-40 yıl içerisinde Arktika'da yaz aylarının neredeyse tamamen buzsuz geçebileceğini belirtmiş olmalarıdır (Emerson ve Lahn, 2012: 14).

⁶ Bugün bölgede sadece yaz aylarında kullanılabilen ancak buzul erimelerine bağlı olarak gelecekte daha uzun süre kullanılabilmesi öngörülen iki deniz geçidi (Kuzey Batı Geçidi ve Kuzey Deniz Yolu) bulunmaktadır. Asya ile ABD'nin doğu kıyıları arasındaki ulaşım mesafesi Kuzey Batı Geçidi'nin kullanımı ile yaklaşık 5000 mil kısalmaktadır. Kuzey Deniz Yolu kullanıldığında ise Rotterdam ile Yokohama arasındaki mesafe Süveyş Kanalı'nın kullanımı ile kıyaslandığında %40 oranında yani yaklaşık 6500 mil kısalmaktadır (Borgerson, 2008: 69).

Yukarıdaki arka plandan hareketle bu çalışmada Kuzey Kutup Bölgesi'ndeki politik gelişmeler, tüm Arktika ülkelerinin daimi üyeliğini ve bölgedeki yerli halk organizasyonlarından altısının daimi katılımcılığını bünyesinde barındıran Arktika Konseyi özelinden incelenecektir. Arktika Konseyi'nin bu çalışmanın merkezinde yer almasının nedeni ise, Konsey'in ilk başlarda hükümetler arası bir tartışma platformu şeklindeki yapısının giderek yasal bağlayıcılığı olmaya başlayan bir organizasyona dönüşmesi ve sunduğu vizyon ile hem bölgede hem de bölge dışında politik bir özne olarak tanınmaya başlamasıdır. Çalışmada öncelikle Soğuk Savaş sonrasında bölgede başlatılan işbirliği girişimlerine ve Arktika Konseyi'nin kuruluşuna giden süreçte değinilecektir. Ardından Konsey'in yapısı ve bölgedeki faaliyetleri ele alınacaktır. Son olarak bölgesel işbirliğinin önündeki engeller ile bu engellerle başa çıkma noktasında Arktika Konseyi'nin yeterliliği tartışılacaktır.

1. Arktika Konseyi'nin Kuruluşuna Giden Süreç

Uluslararası politikada Soğuk Savaş olarak adlandırılan ideolojik kutuplaşma dönemine girildiğinde, dünyanın en kuzeyinde yer alan Arktika Bölgesi iki süper gücün birbirlerini düşman olarak algıladığı ve birbirlerine karşı savunma sistemlerini yerleştiği bir coğrafya haline gelmiştir. Nitekim Alaska-Sibirya hattı düşünüldüğünde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) ve ABD'nin birbirine en yakın olduğu coğrafya Arktika'dır ve iki devlet bu coğrafyada komşu durumundadır (Sphor vd., 2013: 15). 20. yüzyılın ikinci yarısında nükleer dönemin başlaması ise bu coğrafyanın SSCB ve ABD arasında stratejik bir bölge haline dönüşmesine neden olmuştur (Baev, 2009: 18). Arktika Okyanusu'ndan nükleer denizaltılar ile donanmaların geçebiliyor olması ve bölgede düşmanı havadan, karadan, denizden fırlatılan füzeler ile vurabilecek askeri sistemlerin kurulması, her iki ülkenin de bu bölgede devriye gezen askeri unsurlar bulundurmasını zorunlu kılmıştır (Atland, 2011). Hatta Arktika Okyanusu, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş zamanında dünyanın en çok askerleştirilmiş deniz alanı unvanına bile sahip olmuştur (Borgerson, 2008: 68). Soğuk Savaş döneminin en önemli gelişmelerinden biri ise, savaşın gerilediği 1987 yılının Ekim ayında Sovyet lider Mihail Gorbaçov'un SSCB'nin Murmansk kentinden tüm dünyaya verdiği işbirliği mesajıdır. Gorbaçov konuşmasında, Arktika'nın bir barış bölgesi olması için bölgede silahsızlanmayı önermiş ve bölge devletleri arasında barışçıl işbirliğinin kurulmasını, bilimsel araştırmalarda koordinasyonun sağlanmasını, çevrenin korunması için ortak adımların atılmasını ve Kuzey Deniz Yolu'nun ulaşımına açılmasını temenni etmiştir (Gorbaçov, 1988: 41-44).

Soğuk Savaş'ın bitişi ile bölgedeki askeri unsurlar tamamen dağıtılmamış olsa da sayıları epey azaltılmıştır (Atland, 2011). İki bloklu sistemin bölgede son bulduğunun en somut örneği ise Gazprom, Rosneft ve Lukoil gibi petrol şirketlerinin Arktika'da ekonomik faaliyetlere başlamasıdır (Atland, 2011). Nitekim Soğuk Savaş dönemi boyunca askeri-siyasi bağlar haricinde dünyanın geri kalanı ile kopuk bir görüntü sergileyen Kuzey Kutup Bölgesi, Soğuk Savaş'ın sonra ermesi ve SSCB'nin dağılışı ile birlikte *güvenlik dışlaştırılmış*⁷ ve Lassi Heininen'in deyimiyile *'küreselleşmenin', 'iletişimin', 'bilgi akışı'*nın etkisiyle bölge kapitalizm tarafından çevrelenmiştir (Heininen, 2015: 34).

⁷ 'Güvenlik dışlaştırma' kavramı Bary Buzan (2008: 108) tarafından şöyle açıklanır: "Güvenlik dışlaştırma, daha önce tehdit olarak kabul edilen bir şeyin artık tehdit olarak inşa edilmemesidir."

Harita 1: Arktika Bölgesi ve Arktika Devletleri (Heikkila ve Laukkanen, 2013: 25)

Soğuk Savaş sonrasında Arktika'da devletler arasında işbirliğinin kurulması için pek çok girişimde bulunulmuş ve bu girişimlerin hemen hepsinin önceliği çevre sorunlarına çözüm bulmak yönünde olmuştur. Her ne kadar bu işbirliği girişimleri, Soğuk Savaş sonrasında başlamış olsa da çevresel kaygılar ve işbirliği yönündeki çağrılar 1980'lerde dilendirilmeye başlanmıştır (Pedersen, 2012: 147). 1990'larla birlikte çevre problemlerine karşı başlatılan işbirliği girişimlerinin çoğu finans ve koordinasyonsuzluk sorunuyla karşılaşmıştır (Huebert, 1998: 37). Buna rağmen bu girişimlerin bölgesel işbirliğine büyük katkısı da olmuştur.⁸ Özellikle, çevrenin korunması amacıyla tüm Arktika devletlerinin (Kanada, Grönland/Danimarka⁹, Finlandiya, İzlanda, Norveç, İsveç, SSCB ve ABD) 1989 yılında başlattıkları görüşmeler neticesinde 14 Temmuz 1991 tarihinde Arktika Çevre Koruma Stratejisi'nin (*Arctic Environmental Protection Strategy - AEPS*) imzalanması, ileride Arktika

⁸ Bu girişimlerden bazıları şunlardır: Uluslararası Arktika Bilim Komitesi (1990), Arktika Gözetleme ve Denetleme Programı (1991), Arktika Çevre Koruma Stratejisi (1991), Baltık Denizi Devletleri Konseyi (1992), Barents Avro-Arktika Konseyi (1993), Arktika Bölgesi Parlamenterler Konferansı (1994), Yerli Halklar Sekreteryası (1994), Nordik Konseyi (1995), Arktika Askeri Çevresel İşbirliği Programı (1996) (Hasanoğlu ve Demirkılınç, 2016).

⁹ Grönland, Danimarka'ya bağlı bir özerk yönetim olduğu için Danimarka, Arktika devleti olarak kabul edilmektedir.

Konseyi'nin kurulmasına zemin hazırlayacak bölgesel birlikteliğin sağlanmasına hizmet etmiştir.

1991 yılından sonra da düzenli olarak görüşmelerin devam ettiği AEPS'de 1995 yılına gelindiğinde Kanada, AEPS'nin dönüşerek Arktika meselelerinde daha kapsamlı faaliyet gösteren bir uluslararası örgütün yani Arktika Konseyi'nin kurulmasını önermiştir (Bloom, 1999: 712). Ancak bu önerinin tüm Arktika devletlerinin üzerinde mutabık kaldığı şekilde pratiğe geçirilebilmesi çok kolay olmamıştır. AEPS'nin Konsey'e dönüşümü aşamasında Konsey'in statüsü ile ilgili sekiz Arktika devleti arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Kanada ve diğer üyeler Konsey'i daha geniş meselelerde faaliyet gösteren bir yapıya sahip olmasını isterken; ABD, Konsey'in faaliyetlerinin kısıtlı olmasını istemiştir (Pedersen, 2012: 153). ABD, kurulacak Konsey'in uluslararası bir organizasyon olarak kurulmasına karşı çıkmış ve eğer bir Konsey kurulacak ise bu kurumun sınırlı fonksiyonları ile danışma forumu şeklinde bir işleve sahip olması gerektiğini savunmuştur (Smieszek ve Kankaanpaa, 2015: 251). ABD'nin bu yaklaşımı, kurulacak olan Konsey Başkanlığı'nın Arktika devletleri adına diğer ülkelerle ve uluslararası organizasyonlarla görüşmeler yapmasının ABD tarafından istenmediği şeklinde yorumlanmıştır (Smieszek ve Kankaanpaa, 2015: 252). Ancak Arktika devletleri arasındaki fikir ayrılıklarına rağmen 1996 yılında Arktika Konseyi, sürdürülebilir kalkınma ve çevre meselelerinin tartışıldığı *gevşek bir forum (loose forum)* olarak kurucu antlaşmanın olmadığı bir deklarasyonla kurulmuştur (Pedersen, 2012: 153).

2. Arktika Konseyi'nin Yapısı ve Bölgedeki Faaliyetleri

Arktika'daki hükümetler arası girişimler içerisinde sekiz Arktika devletinin üye olduğu en büyük girişim Arktika Konseyi'dir (Bloom: 1999: 712). Konsey, 19 Eylül 1996 tarihinde imzalanan Ottawa Deklarasyonu ile kurulmuştur. Deklarasyonda Konsey şu şekilde tanımlanmıştır:

"Bir yüksek seviyeli forum olarak kurulan Arktik Konseyi,

- *Ortak Arktika meselelerinde, özellikle Arktika'da çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma meselesinde, Arktika yerli toplulukları ve diğer Arktika'da oturanların katılımıyla, Arktika devletleri arasında işbirliğini, koordinasyonu ve etkileşimi teşvik etmek için bir araçtır,*
- *AEPS altında kurulan Arktika Gözetleme ve Denetleme Programı (AMAP), Arktika Flora ve Fauna Koruma (CAFF), Arktika Deniz Çevresi Koruma (PAME) ve Acil Durum Önleme, Hazırlık ve Müdahale (EPPR) programlarını gözetler ve koordine eder,*
- *Sürdürülebilir kalkınma programından referans alan koşulları kabul eder ve sürdürülebilir kalkınma programını koordine eder ve gözetler,*
- *Arktika ile ilgili meselelerde bilgiyi yayar, eğitimi destekler ve ilgiyi teşvik eder."* (Ottawa Declaration, 1996: md. 1)

Arktika Konseyi'nin yapısında daimi üyelik, daimi katılımcı ve gözlemci üyelik statüleri bulunmaktadır ve Konsey'in faaliyetlerine yardımcı olmak amacıyla Konsey bünyesinde çalışma grupları, uzman gruplar ve geçici süreliğine oluşturulan özel görev grupları yer almaktadır (Bkz. Tablo 1). Konsey'de daimi üyelik statüsüne, sekiz Arktika ülkesi - ABD, Kanada, Danimarka, İzlanda, Norveç, İsveç, Finlandiya ve Rusya- sahiptir ve başka hiçbir ülkeye daimi üyelik statüsü verilmemektedir (Observer Manual For Subsidiary Body,

2013: 4). Ayrıca Konsey'in en büyük özelliklerinden biri, bölgede yönetsel açıdan çerçeveyi oluşturan mekanizmalar arasında yer almasıdır (Conley vd., 2012: 14-15).¹⁰

Deklarasyonda Konsey'in ortak Arktika meselelerinde işbirliğini ve koordinasyonu teşvik etmek için bir araç olarak nitelendirilmesinin istisnası askeri meseleler olarak belirtilmiştir. Askeri meseleler, Konsey'in yetki ve sorumluluk alanı dışında tutulmuştur (Ottawa Declaration, 1996: md. 1'in dipnotu). Bunun nedeni ise ABD'nin, kuruluş aşamasındaki tartışmalarda Konsey'in askeri güvenlik ile ilgili meselelere dahil olması durumunda Konsey'in bir üyesi olarak yer almayacağını ifade etmesidir (Huebert, 1998: 54). Askeri meselelerdeki bu çekince, ABD'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) bölgedeki varlığını devam ettirmek ve NATO üzerinden bölgedeki politik gücünü korumak istemesi şeklinde yorumlanabilir.

Arktika Konseyi'ni uluslararası bir organizasyon olarak nitelendirmek yerine, Konsey'i devletler arasında gayri resmi işbirliğine dayanan bir *forum* olarak düşünmek daha doğru olacaktır (Bloom: 1999: 712). Çünkü Arktika Konseyi, kuruluşundan bu yana hiçbir zaman hukuk yapıcı bir güç olarak dizayn edilmemiş, bunun yerine Konsey'e işleyişi bilime dayanan ve bilimle çalışan bir organizasyon misyonu yüklenmiştir (Van Der Zwet vd., 2014: 8). Ayrıca Arktika Konseyi'nin yasal bağlayıcılığı olmadığı için uluslararası yasal kişiliği de bulunmamaktadır ve bu nedenle Konsey, kendi gündemini oluşturan ve kendi işleyiş kurallarını koyan sınırlı bir fonksiyona sahip olmuştur (Wilson, 2015: 3). Bu noktada Romaniuk'un (2013: 69) belirttiği gibi Arktika Konseyi'ni farklı görüşteki Arktika devletlerinin bölge meselelerinde orta yol bulabilmelerine hizmet eden bir platform olarak nitelendirmek doğru olacaktır.

Daimi sekreteryası Norveç'in Tromso kentinde bulunan Konsey, iki yılda bir düzenlediği bakanlar düzeyindeki toplantı sonrasında bir deklarasyon yayınlama geleneğini bugüne dek sürdürmüştür. Böylelikle her iki yılda bir yayımlanan deklarasyonlar ile hem geçmiş iki yılın bir nevi muhasebesi yapılırken hem de Konsey'in gelecek hedefleri saptanmaktadır. 1996 yılındaki kurucu deklarasyon yani Ottawa Deklarasyonu da hesaba katıldığında, 2015 yılı itibarıyla on toplantı gerçekleştirilmiş ve on deklarasyon yayımlanmıştır.¹¹ 1998 yılında Iqaluit Bakanlar Toplantısı da kuruluşundan sonra Arktika Konseyi bünyesinde gerçekleştirilen ilk toplantıdır. Konsey Iqaluit Toplantısı'nda kendi işleyiş kurallarını ve referans terimlerini benimseyerek daha kurumsal bir nitelik kazanmıştır (Iqaluit Declaration, 1998: md. 1).

Daimi katılımcı (*permanent participant*) statüsü yani yerli halk organizasyonlarının Konsey'de temsil edilmesi ise, Konsey'i diğer örgütlerden farklı kılan önemli özelliklerinden bir diğeridir (Simon, 2002: 13). Evan Bloom (1999: 716), daimi katılımcılar statüsüne sahip yerli halk organizasyonlarının Konsey'de bulunmalarının, Konsey'i diğer uluslararası kurumlardan ayırdığını ve Konsey'in '*birleştirici bir teması*' olduğunu ifade eder. 'Inuit Kutup Çevresi Konferansı', 'Sami Konseyi' ve 'Kuzey'in, Sibirya'nın, Rusya Federasyonu'nun Uzak Doğu'nun Yerli İnsanlarının Rus Derneği' Arktika Konseyi'nin daimi katılımcıları olarak sıralanmıştır (Ottawa Declaration, 1996: md. 2). 1998 yılında Iqaluit Deklarasyonu (1998: md.

¹⁰Bölgede yönetsel açıdan diğer çerçeveler ise Bileşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Uluslararası Denizcilik Örgütü'tür (Conley vd., 2012: 14-15).

¹¹Sırasıyla tüm deklarasyonlar ve toplantı tarihleri şunlardır: Ottawa (1996), Iqaluit (1998), Barrow (2000), Inari (2002), Reykjavik (2004), Salekhard (2006), Tromso (2009), Nuuk (2011), Kiruna (2013) ve son olarak Iqaluit Deklarasyonu (2015) (Arktika Konseyi İnternet Sitesi-a). Toplantılar iki yılda bir yapılmasına rağmen 2006 yılından sonra bir yıl gecikmeli olarak (bir defaya mahsus) 2009 yılında toplantı yapılmıştır.

2) ile 'Aleut Derneği', 2000 yılında ise Barrow Deklarasyonu (2000: 22) ile 'Arktika Atabaşkan Konseyi' ve 'Uluslararası Gwinch Konseyi' daimi katılımcı üye olarak kabul edilmiştir. Kurucu deklarasyonun 2. maddesinde daimi katılımcı statüsünün diğer yerli halklara da açık olduğu ifade edilmesine rağmen daimi katılımcıların sayısına, her durumda daimi üye devletlerin sayısından az olma kısıtlaması getirilmiştir (Ottawa Declaration, 1996: md. 2). Bu da gelecekte daimi katılımcıların oy hakkına sahip olmaları olasılığına karşılık devletlerin tedirginliğini yansıttığı ve oy çoğunluğunun sekiz Arktika devletinde kalması istendiği yönünde yorumlanabilir.

Bugün Konsey'in altı daimi katılımcısı bulunmaktadır. Daimi katılımcı kabulündeki sayı kısıtlaması ile daimi üyeliğin sadece sekiz Arktika Devleti ile sınırlı olduğu göz önünde bulundurulursa daimi katılımcı statüsü için en fazla bir organizasyona daha yer vardır. Daimi katılımcılar oylamaya katılma hakkına sahip olamamasına rağmen Konsey'in tüm toplantılarına katılabilmektedir (Bloom, 1999: 712). Evan Bloom (1999: 717), daimi katılımcıların Konsey'de görüşlerini bildirmelerinin yanı sıra devletlerle birlikte aynı masada oturup diyalog kurabilmelerinin bile çok önemli olduğunu belirtmiştir. Ancak Arktika devletleri, Ottawa Deklarasyonu'nda yerli halklar için şöyle bir açıklama yapma ihtiyacı duymuştur: *"Bu deklarasyonda halklar teriminin kullanılmasından uluslararası hukuka ilişkin hakların terime iliştilerilebileceğine yönelik tavsiyeler içerdiği manası çıkarılmamalıdır."* (Ottawa Declaration, 1996: md. 2'nin dipnotu) Bu ibare ile Arktika devletleri tarafından, bölgedeki yerli halklarla ilgili herhangi bir meselenin uluslararasılaşmasının yani kontrolden çıkmasının önüne geçilmek istenmiştir.

Yerli halkların da Arktika Konseyi'nde temsil ediliyor olması, Arktika'daki uluslararası işbirliğinin tekrardan canlanmasına hizmet ederken aynı zamanda bu halkların kültürel yaşam biçimlerinin varlığına yönelik farkındalığın ve duyarlılığın gelişmesine de hizmet etmiştir (Simon, 2002: 13). Ayrıca Konsey toplantılarına yerli halk organizasyonlarının katılımı, Konsey için *sui generis* bir durum oluştururken; aynı zamanda bu yapı gelecekte bölgesel örgütlenmelere model teşkil edebilecek bir motif olarak da düşünülmelidir (Demirkılınc, 2015b: 61). Konsey tarafından 2013 yılında yayınlanan *'Arktika için Vizyon'* isimli belgede, bilimsel (modern) ve geleneksel (yerlilere ait) bilginin bölgeyi anlamada ve bölge adına karar vermede ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır (Vision for the Arctic, 2013: 2). Uluslararası Aleut Derneği Yönetici Müdürü Jim Gamble'ın da Arktika Bölgesi'nde yerli halkların önemi hakkında söylediği *"(...) yerlilerin bilgisi sadece kullanışlı değil pek çok durumda Arktika'yı anlamak için zorunludur."* (Gamble, 2015: 385) sözleri devlet ve devlet olmayan aktörlerin bölgede birbirlerine olan bağımlılığının göstergesidir. Ayrıca Konsey'de yerli halkların desteği ile Çocukların Geleceği (*Future of Children*) ve Arktika Gençliği (*Youth of the Arctic*) gibi yenilikçi projeler de yürütülmektedir (Simon, 2002: 13).

'Arktika için Vizyon' isimli belgede daimi üyeler ve daimi katılımcılar; bölgenin bir barış bölgesi olduğunu, bölgedeki sorunların çözümü noktasında kendilerini yeterli hissettiklerini ve yasal çerçeve olarak Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne (BMDHS) bağlı olduklarını belirtmişlerdir. Yerli halkların kültürel geleneklerini, dillerini ve yaşam koşullarını korumak ve sürdürülebilir olmasını sağlamak için üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getireceklerini beyan etmişlerdir (Vision for the Arctic, 2013: 3). Ayrıca daimi üyeler ve daimi katılımcılar, Konsey'e verdikleri önemi ve Konsey'in gücünü göstermek için bölgedeki işbirliği bağlamında Konsey'i *'Kuzey Yıldızı'* (*North Star*) olarak nitelendirmişlerdir (Vision for the Arctic, 2013: 5).

Daimi üye ve daimi katılımcı statüsü haricinde Arktika Konseyi'nde bir diğer üyelik statüsü gözlemci üyeliktir. Öncelikli rolleri Konsey'in çalışmalarını izlemek ve aksi kararlaştırılmadıkça Konsey'in toplantıları ile diğer aktivitelere katılabilmek olan gözlemci üyeler, daimi üye ülkelerin konsensüs ile aldıkları karara dayanarak gözlemci üyelik statülerini devam ettirirler (Arctic Council Rule of Procedure, 2013: 6). Arktika Konseyi'nde gözlemci üyelik statüsü şu aktörlere açıktır:

- Arktika Bölgesi'nde yer almayan devletlere,
- Hükümetler arası ya da parlamentolar arası küresel ya da bölgesel organizasyonlara,
- Hükümet dışı örgütlere (Ottawa Declaation, 1996: md. 3).

Konsey'in 1998 tarihli Iqaluit Bakanlar Toplantısı'nda Almanya, Hollanda, Polonya ve Birleşik Krallık (Iqaluit Declaation, 1998: md. 3); 2002 tarihli toplantıda Fransa (Inari Declaration, 2002: md. 13); 2006 tarihli toplantıda İspanya (Salekhard Declaation, 2006: 9); ve 2013 tarihli Kiruna Toplantısı'nda da İtalya, Çin, Hindistan, Güney Kore, Japonya ve Singapur gözlemci üyelik statülerine sahip olmuştur (Kiruna Declaation, 2013: 6). 2013 yılına kadar gözlemci üyeleri Avrupa devletlerinden oluşan Konsey, 2013 yılında beş Asya devletine gözlemci üyelik statüsü vererek daha küresel bir nitelik kazanmıştır. Konsey bünyesinde on iki gözlemci devletin yanı sıra pek çok hükümetler arası ve hükümet dışı örgüt de yer almaktadır.¹²

Avrupa ülkelerinden yedisinin Konsey'de gözlemci üye olarak yer almasının nedeni bu ülkelerin bölgeye coğrafi yakınlığının olması, bölgeyle sıkı ekonomik bağlara sahip olmaları ve bölgedeki politik gelişmelerin Avrupa kıtasını doğrudan etkileyebilecek olması ile açıklanabilir. Beş Asya ülkesinin bu coğrafya ile ilgilenmesinin ve Konsey'de gözlemci üye olarak yer almalarının nedenleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Bölgenin sahip olduğu değerli mineraller ve enerji kaynakları,
- Arktika Okyanusu'ndaki geçitlerin zaman ve maliyet açısından sağladığı tasarruf,
- Bölgedeki bilimsel araştırmalar ve iklim değişikliği hakkında elde edilebilecek bilgi (Huebert, 2012: 35).

Daha önce de bahsedildiği gibi Konsey'in üyelik statüleri haricinde işleyişe yardımcı olmak ve gerekli faaliyetleri gerçekleştirmek için Konsey bünyesinde yer alan *çalışma grupları*, *uzman gruplar* ve geçici süreliğine oluşturulan *özel görev grupları* yer almaktadır. Ottawa Deklarasyonu'nda Arktika Gözetleme ve Denetleme Programı (AMAP), Arktika Flora ve Fauna Koruma (CAFF), Acil Durum Önleme, Hazırlık ve Müdahale (EPPR) ve Arktika Deniz Çevresi Koruma (PAME) Konsey'in çalışma grupları olarak tanımlanmıştır (Ottawa Declaration, 1996: md. 1). 1998 tarihli Iqaluit Toplantısı'nda Sürdürülebilir Kalkınma Çalışma Grubu (SDWG) (Iqaluit Declaration, 1998: md. 9) ve 2006 tarihinde de Salekhard

¹² Konsey'e gözlemci üye olan hükümetler arası ve parlamentolar arası dokuz organizasyon şunlardır: Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu, Uluslararası Doğayı Koruma Birliği, Nordik Bakanlar Konseyi, Nordik Çevre Finans İşbirliği, Kuzey Atlantik Deniz Memeleri Komisyonu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Birleşmiş Milletler Çevre Programı, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu ve Arktika Bölgesi Parlamentolar Daimi Komitesi (Arktika Konseyi İnternet Sitesi-b).Gözlemci üye olan on bir hükümet dışı organizasyon ise şunlardır: Deniz Koruma Danışma Komitesi, Kuzey Amerika Arktika Enstitüsü, Dünya Ren Geyiği Yetiştiricileri Derneği, Kutup Çevresi Koruma Birliği, Uluslararası Arktika Bilim Komitesi, Uluslararası Arktika Sosyal Bilimler Derneği, Uluslararası Kutup Çevresi Sağlık Birliği, Yerli Halkların Sorunları İçin Uluslararası Çalışma Grubu, Kuzey Forumu, Arktika Üniversitesi ve Dünya Doğayı Koruma Vakfı - Küresel Arktika Programı (Arktika Konseyi İnternet Sitesi-b). Uluslar üstü bir yapıya sahip olan Avrupa Birliği'nin Arktika'ya yönelik politikaları nedeniyle gözlemci üyelik başvurusu 2013 yılında (Kiruna Declaration, 2013: 6) ve 2014 yılında reddedilmiştir (Van Der Zwet vd., 2014: 6).

Toplantısı'nda Arktika Atık Eylem Programı (ACAP) çalışma grubu olarak kabul edilmiştir (Salekhard Declaration, 2006: 6).

Bahse konu altı çalışma grubunun görev tanımları ve faaliyet alanları hakkında kısaca şunlar söylenebilir: AMAP, Arktika'da iklim değişikliğini ve kirliliği gözetleme ve değerlendirme işlevini gerçekleştirip bu meseleler hakkında raporlar ve eylem planları hazırlar (AMAP İnternet Sitesi); CAFF, Arktika'nın biyoçeşitliliği üzerine araştırmalar yapan ve bulgularını Konsey üyelerine ileten bir çalışma grubudur (CAFF İnternet Sitesi); EPPR, Arktika'da çevrenin korunması, olası felaketlere karşı hazırlık ve acil durumlarda müdahale planları oluşturur (Arktika Konseyi İnternet Sitesi-c); PAME, Arktika deniz çevresinin korunması ve sürdürülebilirliği üzerine faaliyette bulunup eylem planları hazırlar (PAME İnternet Sitesi); SDWG, bölgede sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, çevrenin, yerli halkların ekonomik, kültürel ve sağlık koşullarının korunması ve iyileştirilmesi amacını güder (SDWG İnternet Sitesi); ACAP, ise emisyon ve kirliliğe sebep olan diğer bileşenleri azaltmak amacı güden bir çalışma grubudur (Arktika Konseyi İnternet Sitesi-d). Çalışma gruplarının Konsey'e olan en büyük katkısı ise Konsey'in bilimsel doğrular ile hareket etmesi için sunduğu raporlardır.¹³ Çalışma gruplarının hazırladıkları bilimsel raporlar da Arktika devletlerinin Konsey'de karar almalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca raporlar sayesinde Konsey'in nokta tespiti/güdümlü hedeflere yönelmesi sağlanarak zaman-maliyet açısından tasarruf edilmektedir.

Tablo 1: Arktika Konseyi'nin Yapısı (Arktika Konseyi İnternet Sitesi-f)

ARKTİKA KONSEYİ'NİN YAPISI			
Daimi Üyeler	Daimi Katılımcılar	Gözlemci Üyeler	Çalışma Grupları
ABD	Inuit Kutup Çevresi Konferansı	Almanya	ACAF
Rusya	Sami Konseyi	Hollanda	AMAP
Kanada		Polonya	CAFF
Norveç	Kuzey'in, Sibiry'a'nın, Rusya Federasyonu'nun Uzak Doğunun Yerli İnsanlarının Rus Derneği	Birleşik Krallık	EPPR
İsveç		Fransa	SDWG
Finlandiya		İspanya	PAME
Danimarka		İtalya	
İzlanda	Aleut Derneği	Çin	Diğer Gruplar
	Arktika Atabaşkan Konseyi	Hindistan	Özel Görev Grupları
	Uluslararası Gwinch Konseyi	Güney Kore	Uzman Gruplar
		Japonya	
		Singapur	

Yukarıda faaliyetleri açıklanan altı çalışma grubunun haricinde Konsey'de uzman gruplar (*task force*) ve geçici süreliğine spesifik meseleler için kurulan özel görev grupları da bulunmaktadır. Örneğin şu an faaliyette bulunan Arktika Deniz İşbirliği Üzerine Özel Görev Grubu ve Bilimsel İşbirliği Özel Görev Grubu gibi. Bu grupların faaliyetleri ise hedeflere ulaşıldığı anda sonlandırılmaktadır (Arktika Konseyi İnternet Sitesi-e).

¹³ Çalışma gruplarının hazırladıkları raporlara Arktika Konseyi'nin resmi internet sitesi üzerinden ücretsiz bir şekilde erişim sağlanabilmektedir. (Bkz. Arktika Konseyi İnternet Sitesi-g, <http://www.arctic-council.org/index.php/en/documents>)

3. Bölgesel İşbirliğinin Önündeki Engeller ve Arktika Konseyi'nin Yeterliliği

Arktika Bölgesi, hem fırsatları hem de zorlukları bir arada bulunduran bir coğrafyadır. Ancak fırsatların ve zorlukların aynı temel konular üzerinden filizlendiği gerçeğiyle yüzleşildiğinde bu durum daha da karmaşık hale gelmektedir. Ayrıca bölgede ortaya çıkan fırsatlar, ekonomik kazanımlar çerçevesinde değerlendirilebilecek iken; zorlukları tanımlarken ekonomik, güvenlik, çevresel ve kültürel bağlamda değerlendirmek gerekecektir.

Bölgenin sahip olduğu doğal kaynaklar, geçitler ve turizm potansiyeli ekonomik temelde bölge için birer fırsattır. Petrol ve gaz başta olmak üzere pek çok değerli ve ender kaynakların bulunduğu bu coğrafya, hem bölge devletlerinin hem de küresel sermayenin ilgi odağıdır. Gelecekte buzul erimelerindeki artış nedeniyle Kuzey Batı Geçidi ve Kuzey Deniz Yolu Avrupa ve Amerika kıtaları ile Asya kıtası arasında bağlantı oluşturabilecektir. Deniz ulaşım mesafesini kısaltan bu geçitler sayesinde hem zamandan hem de maliyetten tasarruf edilebilecek ve bu kolaylıklar da dünya ticaret yollarından biri olacak olan Arktika Okyanusu'nun önemini artıracaktır (Karş. Borgerson, 2008: 69). Bölge kaynaklarını bu geçit yollarından pazarlanabilmesine imkan veren bağlantı hatları da oluşturulabilirse Arktika Okyanusu giderek artan oranda jeopolitik öneme sahip olacaktır. Ayrıca konaklama ve ulaşım imkanlarındaki iyileşmeye bağlı olarak bölgenin büyüleyici doğal güzellikleri ve birbirinden renkli ve çeşitli yerli halkların yaşam biçimleri, gelecekte kutup turizminin bölgenin en önemli ekonomik faaliyetlerinden biri olmasını sağlayacaktır (Karş. Borgerson, 2008: 73).

Tüm bu ekonomik getiriler üzerinden değerlendirilen fırsatlara rağmen bölgede kazanımların önünde büyük zorluklar da bulunmaktadır. Öncelikli olarak doğal kaynakların çıkarılışı ve çıkarılış esnasında yaşanabilecek olası kazalar bölge ekosistemine geri dönüşü olmayan zararlar verebilecektir (Bkz. EY Report, 2013). Ayrıca doğal kaynakların çıkarımı için gerekli olan bölgenin sanayileşmesi, hem bölgenin doğal yaşamına hem de on birlerce yıldır doğa ile iç içe yaşayan yerli halkların yaşam biçimlerine zarar verecektir. Geçitlerin kullanılması ve turizm faaliyetleri de doğal kaynak çıkarımı ile aynı oranda zorluklara gebe dir. Geçitlerin kullanımında devasa gemilerin ve turizm faaliyetleri esnasında insanoğlunun Arktika Okyanusu'nu kirletmeleri söz konusu olacaktır. Ayrıca bölgede ticari ve turistik faaliyetlerin yapılabilmesi için kurulacak olan limanların ve şehirlerin de bölgedeki sosyal ve çevresel hayat üzerinde etkileri olacaktır. Geçitlerin kullanılabilmesi ve bölgenin giderek sanayileşmesi aynı zamanda geleneksel olmayan¹⁴ (çevresel, ekonomik, toplumsal ve siyasi) güvenlik meselelerinin üzerinde daha fazla düşünmeyi ve eyleme geçmeyi zorunlu kılacaktır.¹⁵

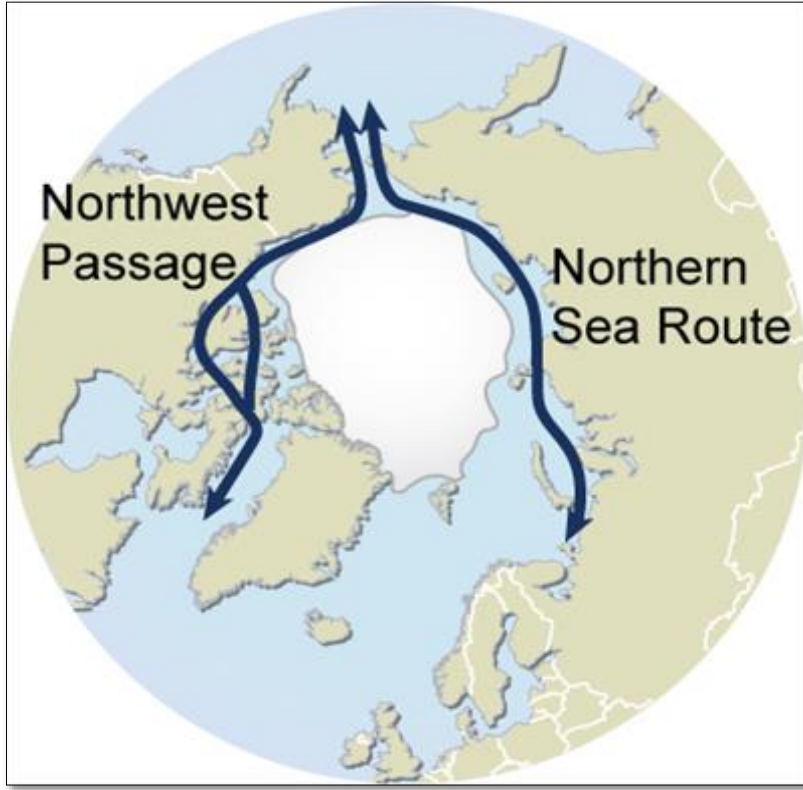
Yukarıdaki anlatıların ışığında Arktika'daki hem çevresel hem de ekonomik zorluklar bölge devletleri arasında işbirliğini kaçınılmaz hale getirmektedir (Van Der Zwet vd., 2014: 1). Bölgede yaşamını idame ettiren yaklaşık 4 milyon civarındaki nüfusun (Heleniak ve Bogoyavlensky, 2014: 102) yaşam koşulları da göz önünde bulundurulduğunda bahse konu zorluklar daha da ağırlaşmaktadır. Ayrıca bölge devletleri arasında var olan sınır ve kıta sahanlığı sorunları, bu zorlukları daha da karmaşık hale getirmektedir.

---

¹⁴ Geleneksel olmayan, genişletilmiş güvenlik tanımları için bkz. (Brauch, 2008).

¹⁵ Arktika'daki fırsatları ve zorlukları detaylı olarak ele alan bir çalışma için bakınız (Gümrükçü, 2015).

Harita 2: Arktika Deniz Rotaları - Kuzey Batı Geçidi ve Kuzey Deniz Rotası (Grid Arendal İnternet Sitesi, 2005)

Örneğin; Arktika Okyanusu'na kıyıdaş ülkeler arasındaki pek çok tartışmalı alandan bazıları şunlardır: Kanada, AB ve ABD arasında Kuzeybatı Geçidi (*Northwest Passage*) ile Rusya, AB ve ABD arasında Kuzey Deniz Yolu'nun (*Northern Sea Route*) statü sorunu; Lomonosov Sırtı'nda Kanada, Rusya ve Danimarka'nın hak iddiaları; Baffin Körfezi'nde Kanada ve Danimarka arasındaki sınır sorunu; Norveç ve Rusya arasında Svalbard Takımadaları çevresindeki balıkçılık hakları ile ilgili anlaşmazlık gibi (Bert, 2012: 11-12). Bu minvalde önemli gelişmelerden biri Mayıs 2008'de yayımlanan Ilulissat Deklarasyonu'nda¹⁶ Arktika devletlerinin yeni sınırlarını barış içinde ve BMDHS ile uyumlu bir şekilde belirleyecekleri hususunda beyanda bulunmalarıdır (Huebert, 2012: 18). Böylelikle Arktika Okyanusu'na kıyıdaş beş devlet, işbirliği için olumlu bir mesaj vermiş ve uluslararası hukuk içerisinde adım atacaklarını belirtmişlerdir (Ilulissat Declaration, 2008). Arktika devletlerinin işbirliğini desteklemek amacıyla çabalarını ortaya koydukları bir diğer gelişme ise Norveç ile Rusya arasında devam eden Barent Denizi ile ilgili sınır sorununun Eylül 2010'da bir antlaşmaya varılarak sona ermesidir (Huebert, 2012: 18). Ayrıca iki ülke arasında antlaşma sağlanması yabancı yatırımların bölgede artmasını da sağlamıştır (Haftendorn, 2013: 6-7). Arktika ülkeleri bölgenin zenginliklerinden faydalanabilmeleri için kendi aralarındaki kıta sahanlıkları üzerindeki anlaşmazlıkları barışçıl yöntemlerle çözmelidir (Haftendorn, 2013: 7). Tüm bu

¹⁶ Bu deklarasyon Arktika Konseyi bünyesinde hazırlanmamıştır. Deklarasyon, Arktika Okyanusu'na kıyıdaş beş ülke (ABD, Kanada, Rusya, Norveç ve Danimarka) tarafından 'Arktika Okyanusu Konferansı'nda yayınlanmıştır.

olumlu gelişmeler, her ne kadar Arktika Konseyi dışında karara varılan sonuçlar olsa da Konsey'in bölge devletlerini, sorunların çözümü noktasında bir araya getiren birleştirici unsuru göz ardı edilmemelidir.

Bugün Arktika Konseyi'nin karar verici bir yapı yerine kararların şekillendiği bir yapıya sahip olması Konsey'in yasal bağlayıcılığı olmayan bir forum olarak anılmasına neden olmaktadır. Ancak 2011 ve 2013 yılındaki iki gelişme bu durumun değişebileceği yönünde işaretler vermiştir. Sekiz Arktika ülkesi, 2011 yılında "Arktika'da Havacılık ve Denizcilik Arama Kurtarma İşbirliği"¹⁷ ve 2013 yılında da "Arktika'da Deniz Petrol Kirliliğine Hazırlık ve Müdahalede İşbirliği"¹⁸ adında iki bağlayıcılığı olan antlaşma imzalamıştır. Arka planında çevre ve güvenlik kaygılarının yer aldığı bu iki antlaşma, Berkman'a göre Konsey'in kendi gelişiminde yeni bir evreye girdiğinin işaretidir (Berkman, 2012: 126). Rottem ise, iki bağlayıcı antlaşmaya rağmen Konsey'i hala karar verici bir yapıdan ziyade kararların şekillendiği bir yapı olarak görmenin daha uygun olacağını belirtir (Rottem, 2015: 56).

Ancak bu iki antlaşma ile Konsey'in bağlayıcı antlaşmalar yapabilecek potansiyele sahip olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca imzalanan iki antlaşma, Konsey'in kendisini tanımladığı '*yüksek seviyeli bir forum*' şeklindeki yapısının gelecekte yasal bağlayıcılığı olan bir yapıya dönüşebileceği izlenimi uyandırmaktadır. Arktika'da Deniz Petrol Kirliliğine Hazırlık ve Müdahalede İşbirliği Antlaşması Konsey'in çevre meselelerine karşı attığı somut adımların yanı sıra daimi üyelerin bir antlaşma ile kendilerini yükümlülük altına almaları anlamında dikkat çekicidir. Arktika'da Havacılık ve Denizcilik Arama Kurtarma İşbirliği Antlaşması ise insan güvenliğini hedeflemesinin yanın da belki de en büyük faydası ülkelerin katılacakları ortak tatbikatlar ile birbirleriyle kuracakları iletişimin kolaylaşmasıdır (Rottem, 2015: 56).

Berkman (2012: 127), Arktika Okyanusu'ndaki güvenlik meselelerinin askeri güvenlik kapsamından çok daha geniş olduğunu belirtir. Nitekim Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte askeri güvenlik alanına girmeyen tehditlerin üstesinden artık güç ve askeri maksimizasyon ile gelinemeyeceği anlaşılmıştır (Akgül Açıkmeşe, 2014: 241). Arktika Konseyi de çevresel, sosyal, ekonomik ve insan güvenliğinin alanına giren bu yeni tehditlerin üzerine eğilmektedir. Ottawa Deklarasyonu'nda güvenlik meselelerinin Konsey'in dışında tutulacağı ifadesi ise sadece askeri güvenlik meselelerini kapsamaktadır. Böylelikle imzalanan arama-kurtarma antlaşması çerçevesinde Arktika ülkelerinin birlikte hareket etmesi ileride tüm ülkelerin arasında karşılıklı güvenin sağlanabileceği izlenimi vermektedir (Conley vd., 2012: 37). Ancak bölgede NATO'nun liderliğini üstlenen ABD ve Sovyetlerin doğal mirasçısı konumundaki Rusya'nın güvenlik algılamalarının birbirinden farklı olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Şenol Kantarcı'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen uluslararası sistemin kendi dengesini bulana kadar zaman zaman '*krizlerin ve kötü ilişkilerin*' yaşanabileceği uyarısı (Kantarcı, 2012: 77) Arktika Bölgesi'ndeki politik gelişmelerde de göz önünde bulundurulmalıdır.

Arktika Konseyi'nin bölgedeki işbirliği açısından oynadığı rol sadece devletler tarafından değil aynı zamanda bölge insanları tarafından da önemli görülmektedir. Kankaanpaa ve Young, yaptıkları bir saha araştırmasında 'Arktika Konseyi'nin Etkililiği' üzerine şu sonuca varmışlardır.

- Arktika Konseyi, bölgede ortaya çıkan sorunların tanımlanmasında ve politik gündeme gelebilmesinde bir hayli başarılı olmuştur.

¹⁷ Detaylı bkz. (Agreement on Cooperation Aeronautical and Maritime Search and Rescue in the Arctic, 2011).

¹⁸ Detaylı bkz. (Agreement on Cooperation on Marine Oil Pollution Preparedness and Response in the Arctic, 2013).

- Arktika Bölgesi'nin bugün olduğu gibi gelecekte de etkili bir Arktika Konseyi'ne ihtiyacı olacaktır (Kankaanpaa ve Young, 2012: 1).

Ancak belirtmek gerekir ki bölge devletleri, birbirlerinden farklı Arktika politikalarına ve bölgeye yönelik farklı ulusal çıkarlara sahiplerdir. ABD'nin bölgedeki temel çıkarı güvenlik ve deniz meselelerinde serbestlik iken; Kanada'nın temel politikası sorunlu deniz alanlarında egemenliğini sağlamaktır (Huebert, 2012: 18). Norveç için bölgesel istikrar önemli bir mesele iken; Rusya için hem bölgesel istikrar hem de Arktika'daki hidrokarbon rezervlerinin ekonomik potansiyeli önem arz etmektedir (Huebert, 2012: 18). Yine Rusya açısından bakıldığında Arktika Bölgesi'nde ulusal kalkınmasının önünde bazı engeller bulunmaktadır. Nitekim jeolojik bilgi, teknoloji, altyapı, yatırım konusunda eksiklik ve çevre maliyeti gibi yapısal engeller Rusya'yı partner arayışına zorlamaktadır (Yenikeyef ve Krysiak, 2007: 8). Tüm bu ulusal çıkarların farklılıklarına rağmen Konsey, bölge devletlerinin işbirliğini sürdürmelerine, zorluklarla mücadelede ortak hareket etmelerine ve Arktika Bölgesi'nin sınırları dışındaki gözlemci üyelerden istifade etmelerine hizmet etmektedir. Haftendorn'un deyişiyle *"bugün Arktika Konseyi, Arktika yönetiminde çok önemli bir unsurdur."* (Haftendorn, 2013: 15) Ayrıca 19 Eylül 2014 tarihinde Arktika'daki ekonomik gelişmelerin koordinasyonu için bağımsız bir Arktika Ekonomik Konseyi kurulmuştur. Ekonomik Konsey, Arktika Konseyi ile iş dünyası arasında köprü vazifesi görmeyi amaçlamaktadır (Arktik Ekonomik Konseyi İnternet Sitesi). Bir bakıma Arktika Konseyi bölgenin politik yönüne, Ekonomik Konsey'de ekonomik yönüne dönük bölge devletlerinin uyumlu politikalar üretmelerine hizmet etmektedir. Ayrıca her ne kadar bugünkü koşullarda zor olsa da gelecekte Ekonomik Konsey ile bölgede ekonomik entegrasyonun gerçekleştirilebileceği ihtimali üzerinde durulmalıdır (Demirkılınc, 2015b: 61).

Sonuç

Soğuk Savaş'ın son yıllarında hem Doğu Bloğu'ndan hem de Batı Bloğu'ndan yükselen işbirliği çağrıları, savaşın sona ermesi ile işbirliği girişimlerine dönüşmeye başlamıştır. Bölge ülkeleri arasındaki işbirliğinin odak noktasını ise çevre sorunları oluşturmuştur. 2000'li yıllara yaklaşıldığında bölge genelinde hükümetler arası veya hükümet dışı pek çok organizasyonun kurulduğu ve çeşitli alanlardaki hedefleri gerçekleştirmek üzere işbirliği programlarının başlatıldığı görülmüştür. Bu girişimlerin içerisinde en dikkat çeken ve bölgede çevre, sosyal hayat ve kalkınma alanında tüm bölge aktörlerinin katılımının sağlandığı girişim ise Arktika Konseyi olmuştur.

Arktika Konseyi'ne bölgedeki sekiz Arktika ülkesinin sekizinin de üye olması, Konsey'de yerli halk organizasyonlarından altısının daimi katılımcı statüsü ile temsil edilmesi ve Konsey bünyesindeki çalışma gruplarının hazırladığı bilimsel raporlar ile Konsey'in bilimsel gerçekler ışığında faaliyette bulunması Arktika Konseyi'nin hem bölgesel hem de küresel düzeyde prestijini artırırken aynı zamanda gelecekteki bölgesel örgütlenmelere model olabilecek bir örnek teşkil etmektedir. Konsey'in prestijini küresel düzeyde artıran bir diğer özelliği ise aralarında Birleşmiş Milletler gibi önemli organizasyonların yer aldığı yirmi adet uluslararası organizasyonun ve Avrupa ile Asya kıtasından coğrafi yakınlığına bakılmaksızın toplamda on iki ülkenin Konsey'de gözlemci üye olarak yer almasıdır. Konsey'e gözlemci üyelik başvurularının giderek artacağı beklenirken Avrupa Birliği'nin iki kez başvurusu da reddedilmiştir. Konsey'in gözlemci üyelik başvurularını onaylama ya da reddetme erkini kullanması, Konsey'in kendi prensiplerine göre hareket ettiğinin ve Kutup siyasetinde giderek

bir aktör gibi davranmaya başladığının sinyalleri olarak anlaşılmalıdır. Ayrıca Konsey'in 2011 yılındaki ve 2013 yılındaki toplantılarına Dışişleri Bakanlığı düzeyinde katılımın olması Konsey'in artan önemini de ortaya koymaktadır (Rottem, 2015: 51).

Konsey, ilk başlarda yetkili ve yasal bağlayıcılığı olan bir organizasyon şeklinde kurulması planlanırken; ABD'nin güçlü bir başkanlığı olan Konsey'i kendi ulusal çıkarlarına aykırı bulması nedeniyle Konsey, danışma merci şeklinde bir forum olarak kurulmuştur. Buna rağmen 2011 yılında 'Arktika'da Havacılık ve Denizcilik Arama Kurtarma İşbirliği' ve 2013 yılında da 'Arktika'da Deniz Petrol Kirliliğine Hazırlık ve Müdahalede İşbirliği' adında üye ülkeleri bağlayıcı iki antlaşmanın Konsey bünyesinde hazırlanması ve tüm üyeler tarafından imzalanması, Konsey'in bölgedeki önemi ve gelecekteki konumu hakkında daha fazla düşünülmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Kuruluşunda yasal bağlayıcılığının olmaması ve askeri güvenlik meselelerinin Konsey'de görüşülmemesi, Konsey'in zayıf ve olumsuz bir yönü olarak algılanmasına rağmen aslında bu özellik Konsey'in bugünkü ve gelecekteki başarısının en önemli mihenk taşı olarak da değerlendirilmelidir. Nitekim Rusya ve ABD gibi iki süper gücün Soğuk Savaş'ın hemen ardından birbirlerini doğrudan bağlayacak antlaşmalara ve askeri güvenlik meselelerini tartışmaya başlamalarını beklemek imkansız olacaktır. Hatta bugün bile, Suriye'de olduğu gibi dünyanın farklı coğrafyalarında bu iki devletin nüfuz mücadelesi devam etmektedir. Dolayısıyla Arktika Bölgesi'nde hayati önemi olan askeri güvelik konularının görüşülmesini ve devletlere yükümlülükler sunan bağlayıcı antlaşmaların bölgede hızla onaylanmasını beklemek yanlış olacaktır. Bunun yerine Konsey'in devletler için kabulünde çok tereddüt edilmeyen çevre, yerli halkların korunması ve kalkınma gibi meselelerde bilimsel raporlar ile desteklenen adımlar atması daha akıllıcadır. Ancak bu söylemin bahsi geçen konuları önemsiz yapmak yerine, aksine çok önemli olan bu konularda harekete geçmek için devletlerin gönüllü olmalarının önünde engel olmadığı anlamı çıkarılmalıdır.

Bölgede bazı kıta sahanlıkları konusundaki sorunlar, sorunun tarafı olan devletler arasında çözüme kavuşturulmuştur. Halen devam eden pek çok antlaşmazlık bulunmasına rağmen sıkıntılı konularda çözüm örneklerinin yer alması ve bölge devletlerinin BMDHS'yi bölgedeki geçerli ve danışılacak uluslararası bir rejim olarak görmeleri önemli birer gelişmedir. Ancak bölge içinde ve bölge dışında meydana gelen bazı krizlerin (örneğin; 2007 yılında Rusya'nın Kuzey Kutbu'na bayrak dikmesi¹⁹ gibi bölge içinde yaşanan bir gelişme ve 2008 yılında Gürcistan-Rusya Savaşı, 2014 yılında Kırım Krizi ve devam Suriye Krizi gibi) Arktika Konseyi'ne ve bölgedeki işbirliğine zarar verme ihtimali de vardır. Bu nedenle Konsey'in bölgede faaliyetlerine devam etmesi, bölge devletlerinin iradelerine ve politikalarına bağlıdır. Arktika ülkelerinin bölgeye dönük çıkarları ve politikaları farklılık arz etse de bölgedeki her ülke savaşın ya da düşük yoğunluklu çatışmanın olduğu bir coğrafyada arzuladıkları maksimum ekonomik kazancı elde edemeyeceklerdir. Bu noktada nükleer denizaltıların gezdiği bir denizde petrol şirketlerinin ya da balıkçılık firmalarının faaliyet göstermesi ne derece mümkün olabilir sorusu sorulmalıdır.

Konsey'in varlığı daimi üyeler için olduğu kadar daimi katılımcılar için de çok önemlidir. Daimi katılımcıların temsil ettiği yerli halklar ile kar marjına odaklanan küresel sermaye arasındaki tek ince duvar Arktika Konseyi'dir. Konsey ya da daha özel bir ifadeyle Konsey'deki ulus-devletler küresel sermaye ile doğal yaşam arasında denge vazifesi

---

¹⁹ Rusya, 2 Ağustos 2007 tarihinde Kuzey Kutbu'ndaki Lomonosov Sırtı'na bayrak dikerek bu sırtın kendi kıta sahanlığının uzantısı olduğunu iddia etmiştir (Parfitt, 2007).

görmektedir. Yerli halk temsilcilerinin Konsey'de oy hakları olmasa da en azından sahip oldukları söz hakkı, nispeten bölge geleceğinin şekillenmesinde etkisi olmaktadır/olacaktır.

Merak edilen ve Konsey'in gelecekteki tutumu ile cevabı bulunacağı düşünülen soru ise Arktika Konseyi'nin, arka planında ekonomik motivasyonların etkili olduğu 'çevre-yerli halklar-ulus devletler-küresel sermaye' arasındaki ilişki biçimini gelecekte nasıl tanımlayacağı ve gözlemci üyelerin bu süreçte ne ölçüde aktif rol alacağıdır. 'Bugün için' bahse konu ilişki biçimindeki dengeyi, Konsey'in vizyon ve misyonları çerçevesinde 'korunuyor' şeklinde ifade etmek mümkündür. Ancak gelecekte de bu dengenin korunması, Konsey'in başarısına ve bir aktör olarak bölge adına hareket edebilmesine bağlıdır.

Son olarak, Kırım Krizi ve Suriye Krizi nedeniyle Konsey'in bu dönemki gündemine damgasını vuracak olan konu Arktika ülkeleri ile Rusya arasında bozulan ilişkiler olacaktır. 2015-2017 dönemi Arktika Konseyi Başkanlığı'nı yürütecek olan ABD'nin, Konsey'de Rusya'ya karşı 'kavgacı retorikten' ziyade 'yatıştırıcı/uzlaştırıcı' bir retorik kullanması ise Konsey'i bölge dışındaki kötüleşen ilişkiler ve gerilimlerden uzak tutabilecektir (Smieszek ve Kankaanpaa, 2015: 257). Böylelikle ABD'nin başkanlığını yapacağı bu dönem, Konsey'in kriz zamanlarındaki performansının da nasıl olacağını gösterecektir.

Kaynakça

- Agreement on Cooperation Aeronautical and Maritime Search and Rescue in the Arctic.* (2011). https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/531/Arctic_SAR_Agreement_EN_FINAL_for_signature_21-Apr-2011%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden 4 Şubat 2016 tarihinde alınmıştır.
- Agreement on Cooperation on Marine Oil Pollution Preparedness and Response in the Arctic.* (2013). https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/529/MM08_agreement_on_oil_pollution_preparedness_and_response_%20in_the_arctic_formatted%20%282%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden 02 Şubat 2016 tarihinde alınmıştır.
- Arctic Council Rules of Procedure.* (15 Mayıs 2013). Kiruna, Sweden. https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/940/2015-09-01_Rules_of_Procedure_website_version.pdf?sequence=1 adresinden 12 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Arktik Ekonomik Konseyi İnternet Sitesi. <http://arcticeconomiccouncil.com/about-us/> adresinden 10 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Arktika Konseyi İnternet Sitesi-a. <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/83/discover> adresinden 11 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.
- Arktika Konseyi İnternet Sitesi-b. <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/arctic-council/observers> adresinden 10 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Arktika Konseyi İnternet Sitesi-c. <http://arctic-council.org/eppr/about-eppr/> adresinden 10 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.

- Arktika Konseyi İnternet Sitesi-d. <http://www.arctic-council.org/index.php/en/acap-home> adresinden 10 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Arktika Konseyi İnternet Sitesi-e. <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/subsidiary-bodies/task-forces> adresinden 10 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Arktika Konseyi İnternet Sitesi-f. <http://www.arctic-council.org/index.php/en/> adresinden 18 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Arktika Konseyi İnternet Sitesi-g. <http://www.arctic-council.org/index.php/en/documents> adresinden 11 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.
- Arctic Enviromental Protection Strategy*. (14 Temmuz 1991). Rovaniemi, Finland. http://cil.nus.edu.sg/wp/wp-content/uploads/2014/06/1991_Artic_Environmental_Protection_Strategy.pdf adresinden 20 Nisan 2015 tarihinde alınmıştır.
- Akgül Açıkmeşe, S. (2014). Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenikleştirme. Editör E. Balta, *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (ss. 241-279). İstanbul: İletişim Yayınları.
- AMAP İnternet Sitesi. <http://www.amap.no/about> adresinden 10 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Atland, K. (2011). *Militarization of the Barents Region*. Contribution to the Barents Encyclopedia. <http://bar-enc.didaktekon.se/Editor/Sample-articles/Ex-Militarization-L-Atland-2011-09.pdf> adresinden 25 Şubat 2016 tarihinde alınmıştır.
- Baev, P. K. (2009): Troublemaking and Risk-Taking: The North in Russian Military Activities. Editör E. W. Rowe, *Russia and the North* (ss. 17-34). University of Ottawa Press.
- Barrow Declaration. (10-11 Ekim 2000). Alaska, United States of America. <https://oarchive.arctic-council.org/handle/11374/87> adresinden 12 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Berkman, P. A. (2012). Our Common Future in the Arctic Ocean. *The Round Table*, 101(2), 123-135.
- Bert, M. (2012): The Arctic Is Now: Economic and Natioanl Security in the Last Frontier. *American Foreign Policy Interest: The Journal of the National Commitee on American Foreign Policy*, 34(1), 5-19.
- Bloom, E. (1999). Establishment of the Arctic Council. *The American Journal of International Law*, 93(3) July, 712-722.
- Borgerson, S. G. (2008). Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming, *Foreign Affairs*, 87(2), 63-77.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 1-47.
- Buzan, B. (2008). Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18) Yaz, 107-123.
- CAFF İnternet Sitesi. <http://www.caff.is/about-caff> adresinden 12 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Conley, H., vd. (2012). A New Security Architecture for the Arctic. *Center for Strategic and International Studies*. Washington.
- Demirkılınç, S. (2015a). Politik Bir Bölge Olarak Arktika'nın Tanımlanışı. Editör H. Gümrükçü vd., *Küresel Bakışla Kutup Çağı: Çatışmalar, İşbirlikleri ve Ulusal Çıkarlar*, (ss. 109-131). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Demirkılınç, S. (2015b). Bölgeselcilik Teorisi Çerçevesinde Arktika Bölgeselciliği. Editör H. Gümrükçü vd., *Küresel Bakışla Kutup Çağı: Çatışmalar, İşbirlikleri ve Ulusal Çıkarlar*, (ss. 47-71). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Ebinger, C. K. ve Zambetakis, E. (2009). The Geopolitics of Arctic Melt. *International Arctic Affairs*, 85(6), 1215-1232.
- Emerson, C. ve Lahn, G. (2012). Arctic Opening: Opportunity and Risk in the High North. *Llyod's and Clatham House*.
- EY Report. (2013). Arctic Oil and Gas. http://www.safety4sea.com/images/media/pdf/EY-Arctic_oil_and_gas.pdf adresinden 20 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.
- Gamble, Jim. (2015). The Arctic Council Permanent Participants: Capacity and Support - Past, Present and Future. *Arcticyearbook 2015*, 385-388.
- Gorbaçov, M. (1988). *Murmansk Konuşması*. Çeviren S. Sert, Barış Basın Yay. San., Birinci Basım.
- Grid Arendal İnternet Sitesi. (2005). Arctic Sea Routes - Northern Sea Route and Northwest Passage. http://www.grida.no/graphicslib/detail/arctic-sea-routes-northern-sea-route-and-northwest-passage_ba56 adresinden 04 Şubat 2016 tarihinde alınmıştır.
- Gümrükçü, H. (2015). Küresel Bakışla Kutup Çağının Genel Hatları. Editör H. Gümrükçü vd., *Küresel Bakışla Kutup Çağı: Çatışmalar, İşbirlikleri ve Ulusal Çıkarlar*, (ss. 3-29), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Haftendorn, H. (2013). The Case of the Arctic Governance: The Arctic Puzzle. *The Centre for Arctic Policy Affairs*, Institute of International Affairs.
- Hasanoğlu, İ. ve Demirkılınç, S. (2016). Arktika'da Bölgesel Güvenlik: İşbirliği ve Çatışma Arasında Gelgitler. Editör H. Gümrükçü vd., *Küresel Bakışla Kutup Çağı 2: Farklı Disiplinler Çok Yönlü Perspektifler*. Basım Aşamasında.
- Heikkilä, M. ve Laukkanen, M. (2013). *The Arctic Calls: Finland, European Union and the Arctic Region*. Arctic Centre/University of Lapland. file:///C:/Users/user/Downloads/Englanti_PDF.pdf adresinden 19 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.
- Heininen, L. (2015). Küreselleşmenin Etkileri ve Dünya Siyasetinde Kuzey Kutbu'nun Yeri. Çeviren D. Tunçeri, Editör H. Gümrükçü vd., *Küresel bakışla Kutup Çağı: Çatışmalar, İşbirlikleri ve Ulusal Çıkarlar* (ss. 33-46). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Heleniak, T. ve Bogoyavlensky, D. (2014). Arctic Population and Migration. *Arctic Human Development Report* (ss. 53-104). Nordic Council of Ministers.
- Huebert, R. vd., (2012). *Climate Change and International Security: The Arctic as a Bellwether*. Arlington, Virginia: Center for Climate and Energy Solutions.
- Huebert, R. (2010). The Newly Emerging Arctic Security Environment. *Canadian Defence and Foreign Affairs Institute*.
- Huebert, R. (1998). New Directions in Circumpolar Cooperation: Canada, the Arctic Environmental Protection Strategy and the Arctic Council. *Canadian Foreign Policy Journal*, 5(2), 37-57.
- Hyodo, S. (2014). Russia's Strategic Concerns in the Arctic and Its Impact on Japan-Russia Relations. *Strategic Analysis*, 38(6), 860-871.
- Ilulissat Declaration*, (2008). http://www.oceanlaw.org/downloads/arctic/Ilulissat_Declaration.pdf adresinden 03 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Iqaluit Declaration*. (17-18 Eylül 1998). Ottawa, Canada. <https://oarchive.arctic-council.org/handle/11374/86> adresinden 12 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Inari Declaration*. (9-10 Ekim 2002). Finland. <https://oarchive.arctic-council.org/handle/11374/88> adresinden 12 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Kankaanpää, P. ve Young, O. R. (2012). The Effectiveness of the Arctic Council. *Polar Research*, 31, 1-5.

- Kantarıcı, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı Koalisyonlar Dönemi mi? *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), 47-84.
- Kiruna Declaration. (15 Mayıs 2013). Kiruna, Sweden. <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/93> adresinden 12 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Mokhtar, F. (12 Kasım 2015). Challenges Facing Arctic Will Affect Singapore and the World: DPM Teo. *Channel News Asia*.
<http://www.channelnewsasia.com/news/singapore/challenges-facing-arctic/2255196.html> adresinden 11 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.
- NSIDC İnternet Sitesi. (15 Eylül 2015). <http://nsidc.org/arcticseaicenews/2015/09/> adresinden 04 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.
- Nutall, M. (2005). Editör M. Nutall, *Encyclopedia of the Arctic*. New York: Routledge.
- Observer Manual For Subsidiary Body. (15 Mayıs 2013). Kiruna, Sweden. <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/939> adresinden 12 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Ottawa Declaration. (19 Eylül 1996). Ottawa, Ontario, Kanada. <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/85> adresinden 12 Aralık 2015 tarihinden alınmıştır.
- PAME İnternet Sitesi. <http://www.pame.is/index.php/shortcode/about-us> 10 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Parfitt, T. (2 Ağustos 2007). Russia Plants Flag on North Pole Seabed. The Guardian İnternet Sitesi. <http://www.theguardian.com/world/2007/aug/02/russia.arctic> adresinden 08 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.
- Pedersen, T. (2012). Debates Over the Role of the Arctic. *Ocean Development and International Law*, 43(2), 146-156.
- Romaniuk, S. N. (2013). *Global Arctic: Sovereignty and the Future of the North*. Berkshire: Academic Press.
- Rottem, S. V. (2015). A Note on the Arctic Council Agreements. *Ocean Development and International Law*, 46(1), 50-59.
- Salekhard Declaration. (26 Ekim 2006). Russia. <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/90> adresinden 12 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- SDWG İnternet Sitesi. <http://www.sdwg.org/about-us/mandate-and-work-plan/> adresinden 10 Aralık 2015 tarihinden alınmıştır.
- Simon M. (2002). The Arctic Council: Tackling Sustainable Development in the Circumpolar Region. *Biodiversity*, 3(3), s. 13.
- Smieszek, M. ve Kankaanpaa, P. (2015). Role of the Arctic Council Chairmanship. *Arcticyearbook 2015*, 247-262.
- Sphor, A. P. vd., (2013). The Militarization of the Arctic: Political, Economic and Climate Challenge. *UFRGS United Nation Journal*, 11-70.
- Straitstimes İnternet Sitesi. (12 Kasım 2015).
<http://www.straitstimes.com/singapore/environment/6-things-to-know-about-the-arctic-circle-singapore-forum> adresinden 04 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.
- USGS İnternet Sitesi, (2008). <http://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/fs2008-3049.pdf> adresinden 10 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Uysal Oğuz, C. ve Ersoy, G. (2016). Kutuplardaki İklim Değişikliğinin Bölgesel ve Küresel Sonuçları. Editör H. Gümrükçü vd., *Küresel Bakışla Kutup Çağı 2: Farklı Disiplinler Çok Yönlü Perspektifler*. Basım Aşamasında.
- Van Der Zwet, A., Bachtler, J. ve McMaster, I. (2014). Arctic Connections: Mapping Regional Cooperation in the Arctic. *EPRC, University of Strathclyde Glasgow*.
- Vision for the Arctic. (15 Mayıs 2013). Kiruna, Sweden. https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/287/MM08_Kiruna_Vision_for_the_Arctic_Final_f

ormatted%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden 12 Aralık 2015 tarihinden alınmıştır.

Yenikeyef, S. M. ve Krysiek, T. F. (2007). The Battle for the Next Frontier: The Russia Polar Expedition and the Future of Arctic Hydrocarbons. *Oxford Energy Comment, Oxford Institute for Energy Studies*, 1-15.

Wilson, P. (2015). Society, Steward or Security Actor? Three Visions of the Arctic Council. *Cooperation and Conflict*, 1(20), 1-20.

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN KAMU HARCAMALARI ÜZERİNE ETKİLERİ VE TÜRKİYE

Özcan KARATAY¹, Mehmet KAPUSIZOĞLU²

Özet

Küresel iklim değişikliği, küresel ısınma yoluyla atmosferde ve okyanuslarda ortalama sıcaklıkların normal değerlerin üstünde oluşmasıyla ortaya çıkar. Küresel ısınmaya bağlı olarak dünyanın bazı bölgelerinde kasırgalar, seller ve taşkınların şiddeti ve sıklığı artarken bazı bölgelerde uzun süreli, şiddetli kuraklıklar ve çölleşme etkili olmaktadır. Bu durum temiz su kaynaklarını, kullanılabilir tarım alanlarını, yerleşim alanlarını, turizm ve sanayii bölgelerini doğrudan etkilemektedir. Bu etkilerin en aza indirilmesi için ülkeler daha fazla kaynak ayırmak zorundadırlar. Etkili önlemler alınmadığı takdirde, küresel ısınmanın gelecekteki etkileri, bugün öngörülenden daha ağır olabilecektir.

Bu çalışmada, küresel iklim değişikliğinin nedenleri ve ekonomik etkileri dikkate alınarak kamu harcamaları üzerine ülkemize etkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Isınma, Küresel İklim Değişikliği, Kamu Harcamaları, Sera Gazları, Ekonomi, Çevre

GLOBAL CLIMATE CHANGE IMPACTS ON PUBLIC EXPENDITURE

Abstract

Global Climate Change is caused by Global Warming which occurs due to above average temperatures in the atmosphere and oceans. Due to Global Warming we have witnessed increased occurrences of hurricanes and floods and in some parts of the World we can see with increased intensity and frequency long term severe droughts and desertification. Areas directly affected include fresh water resources available for agriculture, residential areas, tourism and industrial areas. To minimize and combat the effects of global warming countries have to allocate more resources. If effective measures are not taken now, then the future effects of global warming may be more severe than anticipated today.

In this study, we will look at the causes of global climate change and the economic impact on our country, taking into account the impact of public spending and its effects will be evaluated.

Keywords: Global warming, Global Climate Change, Public Expenditure, Greenhouse Gases, Economy, Environmental

Giriş

¹ Öğretim Görevlisi, Bayburt Üniversitesi, karatay@bayburt.edu.tr

² Öğretim Görevlisi, Bayburt Üniversitesi, mkapusiz@bayburt.edu.tr

Küresel ortalama sıcaklık XIX.yüzyıldan sonra ortalama 0.75 °C artmıştır. Fosil yakıtla çalışan tüm elektrik santrallerini kapatsak, tüm uçak, araba, ve tren ve gemileri durdursak, orman yangınlarını engellesek bile, hala 0,6 °C daha ısınma yaşanacaktır. Çünkü atmosfer zaten havaya bırakmış olduğumuz sera gazları sayesinde açığı kapatmaktadır. Dolayısıyla sanayi öncesi dönemlerle kıyaslandığında, dünya için olası en az sıcaklık artışı 1,4 civarındadır. Yani, en azından bu kadarını durdurmak için yapabileceğimiz bir şey yok.(Walker ve King, 2009) Son yıllarda yaşadığımız kuraklık, don, dolu olayları, aşırı sıcaklar şiddetli yağışlar, insanların doğaya verdiği zararın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliğini yerel ölçekte değil, genel olarak küresel ölçekte ve kısa vadeli değil uzun vadeli değerlendirmek gerekir. Çünkü iklim değişikliklerindeki artış, beraberinde iklimsel coğrafyanın değişmesine neden olacaktır.

Türkiye küresel iklim değişikliğine dair Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2011 yılında yayımlanmış "İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011-2023" adlı raporuna sahip, ama pratikte uygulanabilirliği için ciddi endişeler taşımaktadır. Gün geçtikçe dünyada ve ülkemizde nehirler ve göller başta olmak üzere su kaynakları kuruyor, tarım arazileri ve ormanlar azalıyor. Birbirini tetikleyen olumsuz koşullar çığ etkisi oluşturarak, iklim değişikliğindeki süreci daha da hızlandırıyor.

Kısa vadede ekonomik etkileri ile anlayabildiğimiz iklim değişikliğini, artan gıda fiyatları ile zaten görmeye başladık. Uzun vadede bunun faturası, sadece fiyat artışları şeklinde olan ekonomik problemler ile karşımıza çıkmayacağı kesin. Sosyal problemlerin çözümü, güvenlik, yoksulluk, göç, açlık, suç oranlarında artış ile daha maliyetli olacaktır.

Yerel yönetimlerin imar planlarının çevreye etkiler hesaplanmadan ranta bağlı olarak oluşturulması, tarım arazilerinin imara açıldığı, akarsu, göl ve denizlerin özel şirketlere kiralanması yoluyla meydana gelen çevre kırımını dikkate alınması gereken önemli bir konudur.

1. Küresel İklim Değişikliği

1.1. Tanımı

Küresel iklim değişikliği, küresel ısınma sonucunda, diğer iklim öğelerinin de (hava hareketleri, yağışlar, nemlilik, vb.) etkilenecek, dünya ikliminin uzun jeolojik dönemlerin aksine, son 15-20 yıl gibi kısa bir dönemde hızla değişmesini ifade eden bir kavramdır. Daha dar anlamıyla bu terim sıcaklık artışı ile birlikte, yukarıda sayılan diğer iklim öğelerinin de tüm karalar ve sular dünyasında dramatik bir şekilde değişimi anlamını taşımaktadır.(Çepel, 2008)

Küresel iklim değişikliğini; belirli olmayan zamanlarda meydana gelen hava halleri değişikliği ile karıştırmamak gerekir. Örneğin belirsiz zamanlarda veya herhangi bir mevsimde meydana gelen kuraklık (örneğin bizde kış kuraklığı) veya yaz kuraklığı olan bölgelerde yağışlı yazlar olayı "hava değişikliği" olarak nitelenir yani iklim değişikliği değildir.(TEMA;2014) Küresel ısınma, insanların neden olduğu faaliyetler sonucunda meydana gelen ve "sera gazları" olarak nitelenen bazı gazların artması sonucunda, yeryüzüne yakın atmosfer tabakaları ve katı yer kürenin dış sıcaklığının yapay olarak artmasıdır.

1.1.1. Küresel İklim Değişikliğinin Nedenleri

İklim, belirli bir zaman diliminde, belirli bir yerdeki hava durumu ortalamasıdır. İklim değişikliği, karşılaştırılabilir dönemlerde gözlenen doğal değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak dünya atmosferinin yapısını olumsuz yönde etkileyebilecek insan faaliyetleri sonucunda iklimde meydana gelen kalıcı değişikliklerdir. Bu açıdan küresel ısınmanın yapay olarak meydana gelmesi ve iklim değişikliğinin ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Küresel ısınmanın çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunların en önemlileri,

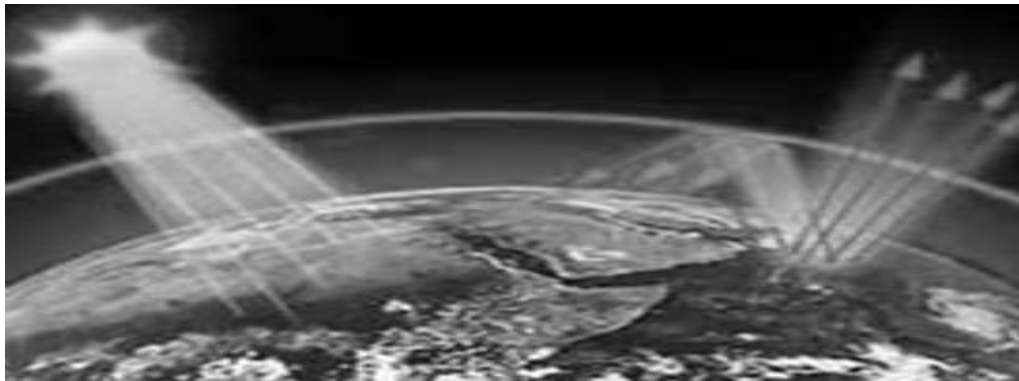
- Fosil yakıt kullanımıyla sera gazlarının, özellikle karbondioksitin anormal derecede artarak atmosferde birikmesi,
  - Bitki örtüsünün, özellikle ormanların tahribi ve yok edilmesi,
  - Hızlı ve çarpık kentleşme,
  - Hızlı sanayileşme.
- Olarak sıralanabilir. (Çepel, 2008)

Fosil yakıtların kullanılmasından dolayı artan sera gazları ile hızlı sanayileşme temel olan iki faktördür. Küresel ısınmayı etkileyen bu faktörler içinde ormansızlaşma ve çarpık kentleşme etkileri ikinci derece etkiye sahiptirler. Ancak her biri dolaylı olarak birbirini tetikleyerek bir neden- sonuç sirkülasyonu oluşmaktadır.

1.1.2. Küresel İklim Değişikliğinde Sera Gazlarının Etkisi

Küresel iklim değişikliğinin en temel belirleyicisi sera gazlarının artışıdır. Küresel ısınmada en büyük payı alan sera etkisi güneş ışığından gelen dalgalı radyasyonun bir kısmı doğrudan atmosfer tarafından uzaya verilirken, bir kısmı da yeryüzü tarafından emilir. Isınan yeryüzünden salınan uzun dalgalı radyasyonun önemli bir bölümü tekrar atmosfer tarafından emilir. Atmosferdeki gazların kısa dalgalı güneş ışınlarına karşı çok geçirgen, yeryüzünden verilen uzun dalgalı radyasyona karşı, biriken sera gazları nedeniyle daha az geçirgen olması sonucunda, yere yakın kısımların beklenenden daha fazla ısınması olayına sera etkisi denilmektedir.

Şekil:1 Sera Etkisi

Kaynak: <http://www.eie.gov.tr>

Sera etkisinin aşamalarını maddeler halinde ifade edecek olursak;

1. Güneşten gelen kısa dalgalı ışınların % 51' i yeryüzü tarafından tutulur. Bu enerji ile yeryüzü ısınır.
2. Yeryüzü tarafından emilen bu enerjinin bir kısmı atmosfere geri gönderilir.
3. Güneşten gelen enerjinin bir kısmı yeryüzüne ulaşmadan atmosferden uzaya geri döner.
4. Isınan yeryüzünden bir kısım enerji uzun dalgalı ışınlar hâlinde atmosfere verilir. Bu enerjinin bir kısmı atmosferdeki sera gazları tarafından tutulur. Bu tutulan enerji atmosferin alt kısımlarını ısıtır. Bu ısınma atmosferin sera etkisidir.
5. Sera gazları tarafından tutulan enerjinin bir kısmı yeniden uzaya geri verilir.
6. Yeryüzünden uzaya verilen enerjinin bir kısmı doğrudan uzaya gider.

1.1.2.1. Sera Gazlarının Türleri

Kirleticiler atmosferde yer alış durumlarına göre birincil ve ikincil kirleticiler şeklinde iki temel sınıfta toplanırlar. Birincil kirleticiler, atmosfere kirletici kaynaklardan doğrudan salınan kirleticilerdir. İkincil kirleticiler ise atmosferde bulunan birincil kirleticiler ile atmosferik özellikler arasındaki kimyasal girişimler sonucunda meydana gelir.(Zeydan ve Yıldırım, 2007)

Karbondioksit: Bilinin en yaygın sera gazı türüdür. Sanayileşme ile birlikte fosil yakıtların (petrol ve türevleri, kömürlerin ve doğal gaz vb.) kullanılması sonucunda atmosfere karışmaktadır. Atmosferdeki karbondioksit miktarı, %80 – 85'i fosil yakıtların kullanılmasından , %15-20'si de canlıların solunumundan ve mikroskobik canlıların organik maddeleri ayrıştırmasından kaynaklanmaktadır. Küresel ısınmada önemli bir etkidir. Atmosferdeki ömrü 50 – 100 yıldır.

Halokarbonlar: Karbon atomu en az bir tane halojen(flor, klor, iyodun ve bromin) içeren insan yapımı bir gaz olan bileşimlerdir. Sprey gazlarında itici gaz olarak, yumuşak ve sert köpük üretiminde, soğutma ve iklimlendirme gibi çeşitli sanayi ve endüstriyel alanlarda kullanılmaktadır. Halokarbonlar ozonun delinmesi ve sera gazı etkisi oluşturmaktadır.(Başaran, Özgener ;2013. “Doğaya Zararlı Halokarbon Soğutkanların Çevresel Etkileri ve Alınan Önlemler,” Mühendis ve Makina, cilt 54, sayı 640, s. 45-53.) En fazla bilinenleri kloroflorokarbonlar (CFC'ler), Hidrocloroflorokarbonlar (HCFC'ler) ve Hidroflorokarbonlar'dır (HFC'ler). Yoğunlukları diğer sera gazlarının çok altında olup karbondioksitten 3.000-13.000 kat küresel ısınmada etkili olurlar. Doğal olarak çok nadir meydana gelirler. Atmosferde 400 yıl kadar kalabilirler.

Kloroflorokarbon Gazları (CFC-H): Bu sera gazları için doğal kaynak yoktur. Spreylerdeki püskürtücü gazlar, soğutucu aletlerde kullanılan gazlar, bilgisayar temizleyiciler, bu gazların başlıca yapay kaynaklarıdır. Atmosferin üst kısmına ulaştıklarında serbest kalarak ozonla bileşim yapar. Küresel ısınmadaki payları % 22 oranındadır.

Metan: Organik artıkların oksijensiz ortamda ayrışması sonucunda meydana gelmektedir. Başlıca kaynakları pirinç tarlaları, çiftlik gübreleri, çöp yığınları ve bataklıklardır. Etki payı % 13 kadardır. Küresel ısınmada karbondioksite göre 23 kat daha fazla etkilidir. Atmosferde kalış süresi 11-12 yıldır.

Ozon: Başlıca kaynağı, egzoz gazlarının 2/3'ünü oluşturan azot oksitlerdir. Güneşin ışınlarına bağlı olduğu için (geceleri üretilmez) miktarı çok değildir. Küresel ısınmadaki sera etkisi % 7 kadardır.

Azot Oksitleri: Kaynakları egzoz gazları, fosil yakıtlar ve organik maddelerdir. Küresel ısınmadaki payı % 5'dir. Isıyı tutmada Karbondioksitten 200-300 kat daha etkilidir. Ancak atmosferdeki miktarı karbondioksit göre daha azdır. Atmosferde kalış süresi 150 yıldır. Atmosferde artmasında azot içeren gübreler, lağım suyuyla temas etmiş bitkiler ana sebebi olabilir.

Su Buharı: Küresel ısınmada sera etkisi bakımından en başta gelir. Ancak yeryüzüne yakın atmosfer içindeki miktarı çok nadir hallerde yükselir. Bol miktarda bulunduğu atmosfer katmanı genellikle bulutların olduğu yükseklerdeki atmosfer tabakalarında. O nedenle daha çok güneşten gelen ışınları tutmada ve yükseklerle yansıtma (albedo) etkilidir. Atmosferdeki yoğunlukları değişir. Soğuk hava az su tuttuğundan dolayı kutuplarda su buharı çok azdır. Bunun aksine tropik bölgelerde ise atmosferdeki rutubet % 4'e kadar su buharı içerebilir. İnsan aktivitelerinin su buharı oluşumu üzerindeki etkisi çok azdır.

1.1.3. *Bitki Örtüsünün, Özellikle Ormanların Tahribi Ve Yok Edilmesi*

Ormansızlaşma, tarımsal faaliyetler sonucu çevreyle ilgili bitki örtüsünün değiştirilmesi ya da yok edilmesi, küresel ısınmaya neden olacaktır. Küresel ısınmanın temel faktörü atmosferdeki karbondioksit miktarının artmasıdır. Ormanlar karbondioksiti kullanarak atmosferden çeker.

- Ormanların azalması küresel ısınmayı arttırmaktadır.

• Her yıl yaklaşık 13 milyon ha orman alanı ormansızlaşma sonucu yok olmaktadır, ancak son yıllarda yapılan ağaçlandırmalar ve ormanların doğal yollarla alanlarını genişletmesi sonucu net orman kaybı 7 milyon hektara kadar düşmüştür.(Ataş ve Çiftçi, 2007)

Ormansızlaşma, küresel ısınmaya yol açan sera gazı emisyonunun yaklaşık % 20'sinden sorumlu tutulmaktadır.

1.1.4. *Hızlı ve Çarpık Kentleşme*

Hızlı nüfus artışı ve kentlerde nüfus yoğunlaşması, topoğrafik ve meteorolojik şartlara göre şehirlerin yanlış yerleşmesi ve dolayısıyla çarpık kentleşme şehirlerimizde görülen hava kirliliğini artırmaktadır. Kış aylarında ısınma amacıyla soba ve kaloriferlerde genellikle odun, kömür, fuel-oil ve doğal gaz yakılmaktadır. Soba veya kalorifer kazan bacalarından karbonmonoksit (CO), kükürtdioksit (SO₂), azotdioksitler (NO_x) ve partikül maddeler (is, kurum ve toz) etkileri itibari ile küresel ısınmaya neden olacaktırlar.

1.1.5. *Hızlı sanayileşme*

Fabrikaların bacalarından çıkan kimyasal gazlar, tozlar ve dumanlar çevreyi kirletmektedir. Fabrikalar üretim faktörlerinden olan enerji ihtiyacını karşılamak kullandıkları yakıtlar ve üretim esnasında oluşan katı ve gaz atıklar, baca ile havaya atılarak kirliliğe neden olmaktadır. Sanayileşme yerinin uygun seçilememesi, kirliliğe neden olan girişimcilerin çevre

duyarlılığına sahip olmaması ve gerekli yasal düzenlemelerin yetersiz olması sanayileşmenin, küresel ısınmaya dolayısıyla küresel iklim değişikliğine neden olacak etkilerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

2. Küresel İklim Değişikliğinin Etkileri³

Küresel iklim değişikliğinde, son otuz yıllık gözlemsel veriler, özellikle sıcaklık artışı olmak üzere bölgesel iklim değişikliğinden pek çok fiziksel (kar, buz ve donmuş toprak; hidroloji ve kıyı süreçleri) ve biyolojik (karasal, denizel ve tatlı su) sistemlerin gözle görülebilir şekilde etkilendiğini ortaya koymuştur. En önemlileri aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

• Doğal sistemler

Buzul göllerinin sayılarında ve büyüklüklerinde artış;

Permafrost alanlardaki zemin özelliklerinde değişim ve dağlık alanlarda kaya çığlarında artış; Arktik ve Antarktik bölgedeki bazı ekosistemlerde değişimler,

• Hidrolojik sistemler

Buzul ve karla beslenen akarsularda ilkbahar maksimum akım tarihlerinin daha erken gerçekleşmesi ve akım değerlerinde artış,

Bir çok bölgede göl ve akarsu sıcaklığında artış ve buna bağlı olarak termal yapıda ve su kalitesinde değişim,

• Karasal Biyolojik Ekosistemler

İlkbaharda bitkilerde erken yapraklanma; kuş göçleri ve yumurtlama gibi fenolojik ve biyolojik olayların daha erken tarihlerde gerçekleşmesi;

Bitki ve hayvan türlerinde kutuplara doğru kayma,

1980'lerin başından itibaren yapılan uydu gözlemlerin sonuçlarına göre, son ısınma nedeniyle uzayan termal büyüme önemine bağlı olarak ilkbaharda bitki örtüsünde daha erken yeşerme,

• Deniz ve tatlı su ekosistemleri

Artan su sıcaklığı ile buz örtüsü, tuzluluk, oksijen düzeyleri ve sirkülasyondaki değişikliklere bağlı olarak;

Yüksek enlem okyanuslarında alg, plankton ve balık varlığında azalma,

Yüksek enlemlerde ve yüksek enlem göllerinde alg ve zooplankton sayısında artış,

³ Bu başlık hazırlanırken 2007 tarihli Küresel Isınmanın Etkileri ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi Konusunda Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu dikkate alınmıştır.

Akarsulardaki balıklarda azalış ve erken göçler,

3. Küresel İklim Değişikliğinin Kamu Harcamaları Üzerine Etkileri

İnsanların bir arada yaşamasından dolayı ortaya çıkan ortak ihtiyaçların finanse edilmesi kamu harcaması olarak nitelendirilir.

Savunma, Güvenlik, Diplomasi, adalet, altyapı ve çevrenin korunması gibi hizmetler, serbest piyasa ekonomisinde bireysel üretime ve tüketime konu olmamakta, toplumun ortak gereksinimlerinden doğan bu tür mallar devlet tarafından verilmektedir. Küresel ısınma nedeniyle ortaya çıkan birçok etki esasında klasik kamu harcamaları anlayışında değişiklikleri beraberinde getirecektir.

Küresel iklim değişikliğinin kamu harcamaları üzerinde etkisini ifade edebilmek için, iklim değişikliğinin ekonomik ve sosyal anlamda olumsuz sonuçlarının ortaya çıkması gerekir. Ekonomik etkileri doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayırabiliriz.

3.1. Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri

3.1.1. Doğrudan Ekonomik Etkileri

- Ulusal büyümede kayıp, ekonomik gelişmede gecikme
- Finansal kaynak bulmada zorluk (kredi riski)
- Çiftçi gelirlerinde ve tarımsal üretimin doğrudan (direkt) bağlı olduğu endüstrilerde kayıplar

- Enerjide kaynak azalması
- Üretimde düşüşe bağlı işsizlik
- Nehir ve kanalların denizciliğe olan katkılarında kayıplar
- Yeni ve ilave su kaynaklarının geliştirilmesinde ve suyun taşınmasında pahalılık
- Çiftçi gelirlerinde ve tarımsal üretimin doğrudan (direkt) bağlı olduğu endüstrilerde kayıplar

- Enerjide kaynak azalması
- Üretimde düşüşe bağlı işsizlik
- Kereste üretiminde kayıplar

3.1.2. Dolaylı Ekonomik Etkiler

- Orman yangınları
- Sel ve taşkınlar
- Ekim alanlarının verimliliğinin azalması ve ürün kalitesinde düşüklük ve kayıp
- Böcek istilası ve bitki hastalıkları
- Süt ve çiftlik hayvanları kaybı
- Otlakların verimliliğinin azalması
- Hayvanlar için su ve besin temin edilememesi
- Ağaç hastalıkları ve orman alanlarının verimliliğinin azalması
- Balık yetiştirme alanlarına zararı ve balık üretiminde kayıplar
- Yiyecek üretiminde düşüş ve yiyecek stoklarında azalma
- Toprakta su ve rüzgâr erozyonu

- Suyun kalitesine etkileri
- Hayvan kalitesine ve hayvan doğal yaşamına etkileri

3.2. Küresel İklim Değişikliğinin Sosyo- Ekonomik Etkileri

İklim değişikliği insanların her türlü faaliyeti üzerinde ciddi değişiklikler meydana getirme potansiyeline sahiptir. Dünyanın her tarafında doğal kaynaklar ve geçim vasıtaları üzerinde dramatik değişikliklerin oluşması aşağıda yer alan sosyo-ekonomik sorunların ortaya çıkmasına yol açabilir. (Özcan ve Kayman, 2008)

- Güvenlik,
- Barınma,
- Yoksullukta artış,
- Açlık
- Sosyal çözülme

Tablo:1 Dünya’da 2015 Yılında Oluşan Doğal Afetler Ve Etkileri

YIL	KITA	Afet Türü	Olay	Toplam Ölümler	Etkilenen	Yaralanan	Evsiz	Toplam Etkilenen	Toplam Maliyet (000 US\$)
2015	Afrika	Kuraklık	9		20389652			20389652	2044000
2015	Afrika	Salgın	9	422	3826	23095		26921	
2015	Afrika	Aşırı Sıcaklık	2	125		66		66	
2015	Afrika	Sel	28	827	2744528	807	100000	2845335	446000
2015	Afrika	Heyelan	2	17	3480	12		3492	
2015	Afrika	Fırtına	9	167	6109	156	183225	189490	47100
2015	Amerika	Kuraklık	8		2725000			2725000	4660000
2015	Amerika	Deprem	2	19	682084	16		682100	1000000
2015	Amerika	Salgın	1	170	20000			20000	
2015	Amerika	Aşırı Sıcaklık	1		200620			200620	
2015	Amerika	Sel	38	374	1346439	121	30091	1376651	8900000
2015	Amerika	Heyelan	3	725	1243	63	300	1606	
2015	Amerika	Fırtına	23	316	83569	410	5390	89369	11835010
2015	Amerika	Volkanik hareketlilik	6		956092			956092	600000
2015	Asya	Kuraklık	3	11	18000000			18000000	14747
2015	Asya	Deprem	17	9506	6232112	78586	173835	6484533	3877850
2015	Asya	Salgın	3	39	3026	2402		5428	
2015	Asya	Aşırı Sıcaklık	4	3536	1045000			1045000	
2015	Asya	Sel	62	1943	21608984	1489	93970	21704443	10790500
2015	Asya	Heyelan	15	619	36775	39	8420	45234	
2015	Asya	Fırtına	46	480	10044594	6013	33115	10083722	9827257
2015	Asya	Volkanik hareketlilik	1						
2015	Avrupa	Aşırı Sıcaklık	3	3762					
2015	Avrupa	Sel	16	49	196800	16		196816	3512600
2015	Avrupa	Fırtına	2	4	15600			15600	1100000

2015	Avustralya	Kuraklık	5	24	2467000			2467000	60000
2015	Avustralya	Sel	4	7	20500			20500	671000
2015	Avustralya	Fırtına	10	29	213640	10	448	214098	2102400
			332	23171	89046673	113301	628794	89788768	61488464

Kaynak: EM- DAT. 2016

Tablo 2:Türkiye’de 1900-2015 Dönemleri Arasında Oluşan Doğal Afetler Ve Etkileri

Afet Türü	Afet Alt Tipi	Toplam Olay	Toplam Ölüm	Toplam Etkilenen	Toplam Maliyet('000 Us\$)
Deprem	Zemin Hareketi	77	89236	6924329	24685400
Salgın	Paraziter Hastalıklar	2	0	100000	0
Salgın	Bakteriyel Bir Hastalıklar	1	11	150	0
Salgın	Viral Bir Hastalıklar	5	602	104705	0
Aşırı Sıcaklık	Soğuk Hava Dalgası	3	69	0	0
Aşırı Sıcaklık	Sıcak Hava Dalgası	2	14	300	1000
Aşırı Sıcaklık	Şiddetli Kış Koşulları	2	17	8150	0
Sel	-	15	946	372620	65000
Sel	Su Baskını	11	252	1341382	1892000
Sel	Nehir Taşkın	19	210	64521	238500
Heyelan	Heyelan	10	293	13481	26000
Fırtına	Konvektif Fırtına	6	53	13636	2200
Toplam		153	91703	8943274	26910100

Kaynak: EM- DAT. 2016

İklim değişiminin doğrudan ve parasal olarak ölçülebilen zararları Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından daha 2002’de Johannesburg Zirvesinde yayınlanmıştır. Zirve sonrasındaki değerlendirme raporunda 20. asırdaki iklimsel afetlerin yılda %10 hızla şiddetlenip sıklaştığı belirtilerek, 1987-2002 döneminde ödenen hasar tazminatlarının 1 trilyon \$ düzeyine eriştiği ve 2002 zararının 150 milyar \$ olduğu belirtilmektedir.(Satır ve Reyhan, 2013) İklim afet envanterinin 2012 yılında 2.5 trilyon \$ olacağı, hasarların sigorta sektörünü çökertebileceği gibi sosyoekonomik kaosa neden olabileceği vurgulanmıştır. Emisyon azaltımı ve emilim kapasitesinin geliştirilmesi için karbon ticareti yatırım hacminin 2020 yılına kadar 4 trilyon \$ olması gerektiği belirtilmiştir.(Akyel,2009)

İklim değişimi ile ilgili gerekli önlemler alınmadığı takdirde, küresel ısınmanın dünya ekonomisine 2100 yılına kadar birikimli maliyetinin 2 katrilyon \$ civarında olacağı öngörülmektedir. Bu büyüklük dünya üretiminde yıllık % 6-8 oranında bir küçülmeye işaret etmektedir. Ortalama 4 derecelik bir sıcaklık artışının yalnızca yiyecek sektöründe olmak üzere ve yılda 9,9 milyar €, akaryakıt sektöründe 5,9 milyar € ve bankacılık sektöründe 8,9 milyar € sermayeyi riske atacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca küresel ısınmanın çeşitli

etkileriyle doğrudan insan sağlığı üzerinde de tehdit oluşturduğu ve artan sayıda ölümlere neden olduğu da ortaya konulmaktadır(Satır ve Reyhan, 2011)

2002 yılında AB tarımındaki ozon tabakası incelmesinin sonucu olan mor ötesi stresinin 1.1 milyar € zarara neden olduğu belirtilmektedir. Ortalama sıcaklıkta meydana gelecek 2 derecelik bir artışın, afetlerle birlikte dünya toplam üretimini yılda %1,9 oranında olumsuz olarak etkileyebileceği öngörülmektedir.

İklim koruma çalışmalarına 2025 yılından önce tedbir alınmama durumunda, küresel ısınma artışının 2 derece ile sınırlı tutulamayacağı, dünyadaki tüm ekonomik ve siyasi aktörlerin işbirliği içerisinde hayata geçirebileceği koruma önlemlerinin, geç alınması durumunda maliyetlerin artacağı ve korumaya yönelik 3 trilyon \$ ayrıldığında, küresel ısınmanın yıllık maliyetinin 12 trilyon \$ azalacağı yönünde yapılan öngörülerdir.

4. Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye

Türkiye, orta kuşakta kıtaların batı bölümünde oluşan ve Akdeniz iklimi olarak adlandırılan iklim bölgesinde yer almaktadır. İklim değişimi varsayımları genellikle 2070–2100 yılları arasında atmosferdeki karbondioksit oranlarının günümüzden en az iki kat ve daha fazla olacağı üzerinedir. Buna göre; Türkiye üzerinde yıllık ortalama sıcaklıktaki artış 2,5–4 °C arasında olmakla beraber özellikle Ege Bölgesi ve Doğu Anadolu'nun önemli bir kısmındaki artış 4 °C'ye ulaşmaktadır. Bölgedeki yıllık ortalamadaki bu değişimin asıl nedeni ise yaz aylarındaki Avrupa kaynaklı sıcak hava dalgasıdır. Özellikle kış aylarında Türkiye'nin Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu'yu da kapsayan güney bölümünde % 20 ile % 50 arasında yağış azalması beklenmektedir. Karadeniz Bölgesi ise aynı oranda olmasa da önemli ölçüde yağış artışıyla karşı karşıyadır. Rüzgâr değişimleri güney bölgelerimize nem girişini yavaşlatacak ve yağışın azalmasına sebep olacaktır. Yine yağıştaki değişimin belirli olduğu sonbahar mevsiminde ise Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun bir kısmını kapsayan bölgede % 50'yi aşan artışlar eklenmektedir.(MEB, 2011)

4.1. Türkiye'deki Canlı Türlerine Etkisi

İklim değişikliğinin ülkemizdeki doğal ekolojik sistemlerin bileşimini ve üretkenliğini bozacağı ve biyolojik çeşitliliği azaltacağı kaçınılmaz olacaktır. Artan olumsuzluklar biyolojik çeşitlilikte azalmaya ve istenmeyen türlerde artışlara yol açabilecek, organizmanın yerleştiği ve yaşadığı yerlerde bölünmeler, iklime bağımlı türlerin göçü için yeni engeller yaratabilecektir.

İklim değişiklikleri ve onunla bağlantılı tüm değişiklikler madde ve besin döngüsünü, atık kalitesini, akarsu rejimini ve akışını, toprak erozyonunu, hava kalitesini ve iklimi kontrol ederek mal ve hizmet üretimine katkı sağlayan canlı ekosistemleri etkileyecektir.

Türkiye'de ısı dalgalarında gözlenen artış nedeniyle ortaya çıkan ölümlerde ve bazı bulaşıcı hastalıklarda artış beklenmektedir.

Artan çevresel afetler sonucunda hem bitki hem hayvan türlerinde çevresel göçlerin artması, su ve besin kaynaklarının azalmasıyla ilişkili beslenme bozuklukları ve su kaynaklı hastalıkların artması gelecekte Türkiye için sorunlarından olacaktır.

4.2. Türkiye’de Doğal Afetler

Türkiye farklı iklim etkenlerinin yanı sıra karmaşık topoğrafik yapısı ve zengin biyolojik çeşitlilik içeren bitki örtüsü nedeniyle iklimsel değişkenliklere karşı çok hassas bir ülkedir. Bu hassaslığından dolayı Türkiye küresel iklim değişiminden olumsuz etkilenecektir.

4.2.1. Ani Seller (Şiddetli Yağmur ve Yıldırımlar)

Kısa süreli ve şiddetli yağışlar neticesinde nehirlerde, su kanallarında yağmur sularının hızla yükselerek cadde ve sokaklarda akmasıyla oluşan, su altında bırakarak etkili olan hasarlardır.

Ani seller sonucu Türkiye’yi bekleyen tehlikeler:

- Enerji ve iletişim hatlarında tahripler
- Toprak kaymaları ve akarsu yatağı genişlemesi
- Ağaç ve bitki kayıpları
- Nehir yataklarında bulunan yerleşim alanlarının ve endüstriyel tesislerin yıkılması
- Alt yapının kullanılamaz hâle gelmesi
- Canlı kayıpları

4.2.2. Deniz Su Seviyesi Yükselmeleri

İklim değişikliğinden en fazla deniz seviyesinin yükselmesinden dolayı kıyı bölgelerimiz etkilenecektir. Deniz suyu seviyesinin yükselmesi 8–20 km’lik kıyı şeridinde sahip ülkemiz için çok önemli bir problemdir.

4.3. Türkiye’deki Tarımsal Faaliyetlere Etkisi

Sadece sıcaklıktaki değişim bile Türkiye’deki tarımsal rekolteyi büyük ölçüde etkilemektedir. Türkiye nüfusunun büyük bir kısmının geçimini sağladığı tarımda, meydana gelecek kayıplar ekonomik manada bir yük getirecektir.

4.4. Türkiye’deki Orman Alanlarına Etkisi

Türkiye’de kullanılabilir suyun yarısı, erozyon ve toprak kaybının önlenmesi bakımından tarımsal faaliyetlerin sigortası durumunda olan ormanlardan süzülerek elde edilmektedir. Yanan her ağaç, Türkiye’deki su kaynaklarının yok olması anlamına gelmektedir. Ormanlarımız yok olduğu sürece kullanılabilir sularımız azalacak ve her geçen sürede tehlikeli boyutlara varacaktır.

Yanan her hektar alan, hem doğadan hem de canlılardan bir parça götürmektedir.

Türkiye yarı kurak bir ülke olmasından dolayı ve küresel ısınma sebebiyle günden güne artan kuraklık riskine karşı en önemli silahımız ormanlarımızdır.

4.5. Türkiye’deki Su Kaynaklarına Etkisi

Türkiye’nin toplam yüz ölçümü 780.000 kilometrekaredir. Yüksek dağlardaki küçük göllerle birlikte 120’den fazla doğal göl bulunmaktadır. Ayrıca 555 baraj gölü vardır. Tatlı suların en önemli yenilenebilir kaynağı yağışlardır.

Türkiye ve yakın çevresinde Batı ve Güneydoğu Anadolu'da yıllık 4–5 °C, kış mevsiminde 2–3°C sıcaklık artışı tahmin edilmektedir. Yağış rejimlerinde dengesizlik, yağışlarda Karadeniz Bölgesinde % 10–20 artış, iç ve güneyde % 30 azalma, kış aylarında Yukarı Fırat Havzasında azalma, kuzeyde Kafkas kıyı bölgesinde önemli artış, değişmeyen yaz yağışları ve biraz artacak sonbahar yağışları tahmin edilmektedir.

Gerek sıcaklık artışı sonucu terleme ve buharlaşmanın artması gerekse yağışlardaki azalma ve yağış rejimindeki değişiklikler nedeniyle barajlarımızda su azalmakta ve iç ve güney kesimlerde kuraklık riski artmaktadır.

4.6. Türkiye'de Ulaşımın Küresel Isınmaya Etkisi

Türkiye'deki enerji politikalarındaki hatalı tercihler, iklim değişiminin sonuçlarıyla birleşip yeni sorunlar getirmektedir.

Türkiye'de ulaşımın % 95'inden fazlasının kara yolu ile yapılmasından dolayı karbondioksit salınımının olumsuz etkilenmesi ulaşım da bu sorun yaratan sektörlerden bir tanesidir.

5. Sonuç ve Öneriler

Son 200 yılda insan kaynaklı sera gazlarının atmosferin tolere edebileceğinden daha fazla oranlara doğru artmış ve küresel ısınma başlamıştır ve devam etmektedir.

Türkiye dünyanın oluşumundan bugüne kadar görülen, iklim değişikliğinden en fazla etkilenen ülkeler arasındadır. Bundan sonrada tartışmasız iklimde meydana gelebilecek bir çok değişiklikten en fazla etkilenecek ve büyük sorunlar yaşayabilecek bir ülke konumundadır.(Öztürk, 2002).

Sanayi devriminden sonra artış gösteren fosil yakıtları tüketimi ve beraberinde getirdiği sera gazı emisyonları atmosferdeki doğal sera etkisini kuvvetlendirmiş ve küresel ısınma süreci başlamıştır. Isınma süreci iklimi oluşturan yağış, buharlaşma, rüzgâr gibi etmenleri etkileyerek iklim sistemlerinde değişikliğe neden olmaktadır. İklim değişikliklerinin gelecekteki etkilerini kestirebilmek için iklim modellerinden yararlanılmaktadır. Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli'nin son ilerleme raporuna göre 2100 yılına kadar küresel ortalama sıcaklıkların 1.8 ile 4.0 °C arasında artacağı, deniz seviyesinin 0.18 ile 0.59 m arasında yükseleceği öngörülmektedir.(IPCC, 2007)

Küresel iklim değişikliğinin geri döndürülemez bir boyuta ulaşmadan alınabilecek tedbirler şöyle sıralanabilir;

1. Enerji tasarrufu için binalarımıza yalıtım yaptırın.
2. Pencerelerinizde çift cam tercih edin.
3. Tasarruflu ampuller kullanın. Normal ampulü, tasarruf ampulü ile değiştirmek, yılda 75 kilogram kg karbondioksit tasarrufu sağlıyor
4. Su ısıtıcınızı ayarlayın.
5. Klimanızı yalnızca gereksinim duyduğunuzda çalıştırın.

6. Buzdolabınızı ısı kaynaklarından uzağa yerleştirin ve yemekleri buzdolabına koymadan önce oda sıcaklığına kadar soğumasına dikkat edin.
7. Daha az atık üreten daha az enerji ve doğal kaynak kullanan cihazları tercih edin.
8. Enerji üretimi için yenilenebilir (rüzgâr, güneş, hidroelektrik, jeotermal) enerjiyi destekleyin.
9. Kirli filtreler fazla yakıt harcanmasına yol açmaktadır. Otomobilinizin hava ve yakıt filtrelerinin her zaman temiz olmasına dikkat edin.
10. Lastiklerinizi kontrol edin. (Düzgün şişirilmiş lastiklerle alınacak yol artacağından yakıt tasarrufu sağlanır)
11. Daha az araba kullanın! (Daha sık yürüyün, bisiklet kullanın, toplu taşıma araçlarından daha fazla yararlanın)
12. Geri dönüşüme katkıda bulunmak. Evlerden çıkan çöplerin sadece yarısını geri dönüştürerek yılda 1200 kg karbondioksit tasarrufu sağlanabilir.
13. Daha az sıcak su kullanmak. Suyu ısıtmak için çok fazla enerji kullanmak gerekiyor. Daha az su Ambalajları fazla olan ürünlerden kaçınmak.
14. Elektronik cihazları tamamen kapatmak. Özellikle ısınmada güneş enerjisi ile çalışan sistemleri kullanmak. Bu çok büyük tasarruflar sağlayacaktır.
15. Ormanlarda piknik yapmak yerine çok az ağaçlık küçük park ve bahçelerde piknik yapmak, orman yangınlarını engelleyecektir.
16. Orman içlerinde yakıcı ve yanıcı maddelerle piknik yapılması engellemek.

Kaynakça

- Ataş, E, Çiftçi M., (2007)Küresel Isınmanın Etkileri ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi Konusunda Kurulan Meclis Araştırma Komisyonuna Takdim
- Başaran, A., Özgener, L. (2013). “Doğaya Zararlı Halokarbon Soğutkanların Çevresel Etkileri ve Alınan Önlemler,” Mühendis ve Makina, cilt 54, sayı 640, s. 45-53.)
- Çepel, N., 2008. Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri. Ankara: TÜBİTAK, Popüler Bilim Kitapları 180,
- En Büyük Darbe Hangi Sektöre,(2007) <http://www.capital.com.tr/ekonomi/makro-ekonomi/en-buyuk-darbe-hangi-sektore-haberdetay-4461> adresinden 20.04.2016 tarihinde alınmıştır.
- Disaster Profiles,(2016), http://www.emdat.be/disaster_profiles/index.html adresinden 27.04.2016 tarihinde alınmıştır.
- İklim Değişikliği Nedir?(2016) http://www.eie.gov.tr/iklim_deg/i_deg_nedir.aspx adresinden 19.04.2016 tarihinde alınmıştır.
- IPCC WGI Dördüncü Değerlendirme Raporu;(2007)
- Küresel Isınma Ve Etkileri (2011) http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/K%C3%BCresel%20Is%C4%B1nma%20Ve%20Etkileri.pdf adresinden 20.04.2016 tarihinde alınmıştır.
- Küresel Isınmanın Etkileri ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi Konusunda Kurulan (10/1,4,5,7,9,10,11,13,14,15,16,17) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu
- Özcan E, R. , Kayman S.,;(2008). Enerji Tüketimindeki Değişimin Küresel Isınmaya Etkisi ve ABD, AB Ülkeleri, Japonya, Çin ve Türkiye Karşılaştırması: 1980-2004 -(Öğrenci Tebliği) ,
- Öztürk, K., “Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye’ye Olası Etkileri”, (2002) G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22: 47-65,
- Satır, A. (2011). Ülkemizde Ve Dünya’da Yaşamdaki Kalkınmanın Sürdürülebilirliği Çerçevesinde İklim Değişikliği Göstergeleri Ve Etkileri. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Walker, G., King, D,S., Dünyamız Isınıyor! Küresel Isınmayla Nasıl Başa Çıkabiliriz. (2009) Boğaziçi Yayınları, İstanbul
- Zeydan, Ö. Yıldırım, Y. (2007). Küresel Isınmada Etken Olan Hava Kirleticileri Ve Ülkemiz Emisyonları. I. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi TİKDEK (2007), 220-227, 11–13 Nisan, İTÜ, İstanbul

KÜRESELLEŞME VE TÜRK BİRLİĞİ

Remzi KILIÇ¹

Giriş

Sovyetler Birliği'nin 1990-1991'de dağılmasıyla, ABD kendisini tek başına küreselleşmenin öncüsü ilan ederek ortaya çıkmıştır. İngiltere ve diğer Batı Avrupa ülkeleri ise bu oluşumu destekleyerek takibe koyuldular. Kısaca güçler dengesi değişerek tek boyutluluk kazanmıştı. Amerika Birleşik Devletleri, gelinen noktada dünyanın en güçlü ekonomisi, teknolojisi ve siyasal gücüne sahip, global ve küresel oluşumları ve projeleri yönlendiren ülke konumuna geçmiştir. Bu durumda Türkiye ve Türk dünyası nasıl hareket etmelidir? Avrasya toplulukları nasıl bir yol ve siyaset takip edebilir.

Bağımsızlığına kavuşan Türk dünyasında kurulan Türk Cumhuriyetleri, bu devletler ve diğer Türk toplulukları ile bölgede bulunan devletler ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bu ülkeler ile ilişkileri hangi düzeyde, ortaya çıkan meseleler ve çözümleri, bu uğurda yapılan çalışmalar, gündeme gelen görüşler, öneriler hakkında yapılan değerlendirmeler nelerdir? Küreselleşme sürecinde Türk dünyasında, kültürel, sosyal, ilmî ve siyasî açıdan çeşitli alanlarda yapılan faaliyetler ve gelişmeler nelerdir?

Sovyetler Birliği'nin 1990-1991 yıllarında dağılma sürecine girmesiyle birlikte, diğer topluluklar gibi, Türk toplulukları da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Başta, Kazakistan Cumhuriyeti olmak üzere, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan Türk Cumhuriyetleri ve birçok muhtar ve özerk Türk toplulukları ortaya çıkmıştır. Bu Türk Cumhuriyetleri ve Türk topluluklarının bağımsızlıklarına kavuşmaları, Türkiye Cumhuriyeti devleti ve Türk halkı tarafından son derece olumlu karşılanmıştır.

Özellikle, Türk devlet ve bilim adamları, Türk dünyasındaki bağımsızlık gelişmelerini ve soydaş toplulukların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesini öteden beri arzu etmekteydiler. Gazi Mustafa Kemal'in Türk dünyası hakkında beyan ve işaret ettiği hususlar, Türkiye'de ve Türk dünyasında Türk aydınları tarafından bilinmekteydi. Türk bilim dünyası; Türkiye Cumhuriyeti devleti her türlü emperyalizmden uzak, bağımsız millî bir devlet olarak yaşarken, Sovyet-Rusya'daki soydaşlarımız başta olmak üzere, bütün dünya Türkleri, hür ve bağımsız bir şekilde varlığını sürdürmelidir, anlayışı içerisinde hareket etmişlerdir.

Sovyet-Rusya hegemonyası altında tuttuğu başta Türkler olmak üzere, bütün unsurları veya çeşitli halkları, her konuda kontrol ya da baskı altında bulunduruyordu. Nitekim, Sovyet Sosyalist rejimi ancak yetmiş yıl kadar devam edebilmiştir. Sovyet-Rusya Gorbaçov ile birlikte uygulamaya koyduğu "prestroika ve glastnost" politikasıyla dağılma sürecini yaşamıştır. Bu hadiselerin pek çok iç ve dış sebepleri vardır.

Ruslar, küreselleşme bağlamında "Bağımsız Devletler Topluluğu" adı altında, Avrasya'da yine de güç ve hâkimiyetlerini ortaya koymuş, çağın şartlarına uygun olarak Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere, Sovyet-Rusya'dan ayrılan diğer topluluk ve halkları

---

¹ Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölüm Başkanı, kilicremzi@gmail.com

örgütlenme başarısını göstermişlerdir. Ruslar, Rusya Federasyonu adı altında kurdukları devlet ile hala Avrasya'nın en büyük topraklarına sahip, yaklaşık olarak 145 milyon nüfuslu, nükleer gücü olan, birçok doğal kaynaklara hükmeden bir devlettir. Rusların ayrıca yüzyılları aşan, farklı milletleri kendi sömürge faaliyetleri ile kontrol altında tutabilme deneyimleri de göz ardı edilmemelidir.

Türk dünyası ile ilgili olarak, Türkiye'de ve Türkistan sahasında kurulan cumhuriyetlerin bilgeleri başta olmak üzere, Türk dünyasının her tarafından Türk aydınları, düşünürleri, bilim insanları, siyasetçileri ve eğitimcileri, son çeyrek asır içerisinde, Türklüğe dair yüzlerce kitap, makale, araştırma, dil çalışmaları, projeler yapmış ve yazmışlardır. Siyaset adamları, akademisyenler, gençlik teşkilatları, iş adamları ve eğitimciler, birçok toplantılar, kurultaylar, konferanslar, sempozyumlar yaparak, yaklaşık 250 milyon Türkçe konuşan insanın, Türk halklarının dost ve kardeşliğini artırmayı amaçlamaktadırlar. Türkler milletler mücadelesinde, mazlum milletlere, düşkün ve yoksul halklara, tarihleri boyunca kol kanat germiş, onları korumuş, asla köle muamelesi yapmamıştır. Bu gibi nedenler ile Türklük ulu çınarı hiç yıkılmamış, hep var ola gelmiştir. Türk aydınları ve bilgeleri, Türk milletinin evlatlarına daima yol göstericilik, rehberlik yapmışlardır. Türk Milleti, tarihi boyunca kurmuş olduğu devletli yapı içerisinde, birçok halkı etrafında barındırmış, felakete uğrayanları bünyesinde korumuştur.

Türk dünyası temsilcilerini ilmî, kültürel, sağlık, eğitim ve ekonomik amaçlı toplantılarda kendi bayrakları altında görmek ve Türklüğü burada kaynaştırmak, dostluğa ve kardeşliğe yönelik çağruları sürdürmek, kalıcı hale getirilmelidir. Niçin Türk aydınları, Türk dünyasına yönelik, eğitim, ekonomik ve ticari işbirliği, kalkınma ve gelişme, kültürel faaliyetler alanında zayıf ve etkisiz kalmaktadırlar? Bunlar üzerinde düşünülmesi gereken ve cevap arayan sorulardır.

Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Türkmenistan başta olmak üzere, buralarda Türklük ve Türkiye adına uğraşan, Turan Yazgan, Ümit Özdağ, Özcan Yeniçeri, Mümin Köksoy, Mustafa Erdem gibi şahsiyetlerin dışında, çok az sayıda insanımızın sosyal ve kültürel konularda faaliyet göstermekte olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Kırgızistan'da Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Kazakistan'da Kazakistan-Türkiye Ahmet Yesevî Üniversitesi gibi, önemli ilmî merkezleri ve buralarda çalışan fedâkar Türk akademisyenleri ve eğitim veren okulları, Türklüğe hizmetleri bakımından tebrik etmek gerekir. Türk dünyasına yönelik faaliyetler genel anlamda yetersizdir.

Küreselleşme Sürecinde Türk Birliği'ne Doğru Meseleler:

Türk Cumhuriyetleri'nin küreselleşme karşısında karşılaştıkları bazı önemli meseleler vardır. Bunların başlıcaları: Siyâsî, Askerî, Ekonomik, Kültürel, Dinî, Eğitim, Kalkınma, İşbirliği, Çevre meseleleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu meselelerin yanında birçok tâli konular da bulunmaktadır.

“Türk Devletleri Birliği” oluşumu için, önce bu anlayışın akıl ve mantık yoluyla kabul edilebilecek somut deliller ve fikrî alt yapı ile ortaya konulması gerekir. Bu bağlamda verilecek örnekler ve uygulanacak projeler çok önemlidir. Bu konuda birçok Türk

akademisyen ve araştırmacı eser ve makaleler yazmıřlardır². Ayrıca, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, TİKA, TİSAV, AYSAM, ASAM, TUSAM gibi merkezler, Bilig, Bilge, Türk Yurdu, 2023, Asya Avrupa Dergisi, Siyaset ve Toplum, Türkiye’de ve Türk dünyasında etkin faaliyetleri ile yararlı olan kuruluşlar ve yayınlardır.

Bugün Amerika kıtasında, Amerika Birleşik Devletleri yaklaşık olarak 9.315.000 km kare yüz ölçüm üzerinde 300 milyon nüfusla dünyanın en büyük ekonomik ve siyasi gücü olarak bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri 50 eyaletten oluşmuş, dünya ekonomisinin %33’ünü elinde bulunduran küresel bir güçtür. Avrupa kıtasında, Avrupa Birliği yaklaşık olarak 9.500.000 km kare yüz ölçüm üzerinde 500 milyon nüfusla dünyanın ikinci büyük ekonomik ve siyasi gücüdür. Avrupa Birliği elli yıldır kurulmakta olan bugün itibariyle 28 üye ülkeden oluşan ve dünya ekonomisinin % 32’sini elinde tutan küresel bir güçtür. Avrupa Birliği üyesi ülkeler, Amerika Birleşik Devletleri gibi, tek ekonomi, tek para birimi, tek ordu, tek meclis, tek hukuk vs. olma yolunda yoğun çaba içerisinde.

Öte tarafta Çin Halk Cumhuriyeti, yaklaşık olarak 9.516.000 km kare yüz ölçüm üzerinde 1 milyar 500 milyon nüfusu ile Asya’da Türklüğü ve insanlığı tehdit eden bir siyasi ve ekonomik güç durumundadır. Asya’da her üç insandan biri, dünyada her beş insandan biri Çinlidir. Yine Asya’da Hindistan yaklaşık 4.500.000 km kare yüzölçümü ve 1 milyar 250 milyon nüfusu ile önemli bir bölgesel ekonomik ve siyasi güç durumundadır. Bunların dışında Arap dünyası II. dünya savaşından sonra İngilizler başta olmak üzere batılılar tarafından sömürge için dahi kurulmuş ve desteklenmiş olsalar bile, gelinen noktada Arap Birliği’ni kurmuşlardır ve Arap Birliği’ne üye elli civarında Arap devleti bulunmaktadır.

Bütün bu gelişmeler dünyamızda ortada iken, yeryüzünün en eski milletlerinden olan ve en çok devlet kurmuş bulunan, en kudretli ordular ve geniş sahalara hükmeden devletler ile yüzyıllar boyuca bağımsızlığını hiç kaybetmeyen Türk Milleti, niçin XXI. yüzyılda bir Türk Birliği kurmasın? Tanrı dağlarından Tuna boylarına kadar on milyonlarca km karelik sahalarda yaşayan ve 250 milyon nüfusu bulan Türkler, yer altı ve yer üstü zenginlikleri ile enerji kaynakları, yetişmiş insan güçleri, tarihi birikimleri, jeopolitik ve jeo-stratejik konumları ve kurulmuş bağımsız Türk Cumhuriyetleri ile gecikmiş olan Türk Birliği’ni derhal gerçekleştirmelidir. Adı; Türk Birliği, Türk Devletleri Topluluğu, Asya Türk Devletleri, Türk Dünyası Devletleri, Asya Devletleri Birliği, Avrasya Türk Devletleri vb. olabilir. Adı ne olursa olsun, ama mutlaka bir Türk Devletleri Birliği kurulmalıdır. Bu hususta Türk milleti her zaman öncüler, bilgeler, önderler çıkarmıştır. İşbirliğine ve güç birliğine her hususta hazır olmalıdır.

18 Şubat 2005 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in; “Bizim ekonomik çıkarlarımız tarihi-kültürel köklerimiz, ekolojik sorunlarımız, dış tehditlerimiz ortaktır. Yeni bir imparatorluk bekleyemeyiz. Dünya ekonomisine sonuna kadar hammadde sağlayan ülke olmak konumundan çıkmak için Orta Asya Bölgesinin somut entegrasyon sürecini başlatmamız gerekir. Ancak bu şekilde bölgemiz dünyada itibar ve saygın bir konum elde edebilir. Ancak bu şekilde kendi güvenliğimizi temin edebiliriz. Köktencilik ve terörizm ile etkin bir şekilde mücadele edebiliriz. Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında Orta Asya Devletler Birliği’ni kurmayı teklif ediyorum. Sıkı ekonomik entegrasyonu başlatmalıyız. Ortak Pazar ve ortak para birimine doğru ilerlemeliyiz”³, görüş ve teklifini olumlu

² Özcan Yeniçeri, “Türk Dünyasının Başlıca Sorunları”, *Yeniden Türkleşmek*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, ss. 309-330; Çağrı Kürşat Yüce, *Türk Dünyası Temel Meseleler ve Çözüm Önerileri*, Tutubay Yayınları, Ankara, 2001.

³ Özcan Yeniçeri, “Aysam’dan Bakış”, *Asya Avrupa/ Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 3, Ankara, Temmuz 2005, s. 2.

bulmaktayız. Bu düşünce Türkistan'da bulunan Türk toplulukları ve Türk devletleri açısından olduğu kadar Türkiye içinde son derece önemlidir.

“Tek ekonomik saha kurmaya yönelik Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan arasındaki, Orta Asya üçlü ittifakın oluşması sürecine Nazarbayev büyük katkı sağlamıştır. 1994'te Ruble bölgesinin kaldırılmasından sonra ilk önce Kazakistan ve Özbekistan'da tek bir ekonomik bölge yaratma çabasına girişildi ve 10 Ocak 1994'te iki ülke arasında gümrük sınırlarının kaldırılmasına ilişkin anlaşma imzalandı. Daha sonra bu anlaşmaya Kırgızistan'da katıldı. Kırgızistan'ın Çolpan Ata kentinde bir araya gelen Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan devlet başkanları ülkeleri arasında ekonomik işbirliğinin sağlanması amacıyla “üçlü ittifak” olarak adlandırılan aralarında tek ekonomik bölge kurulmasına ilişkin anlaşmayı imzaladılar. Bütün bunlar küresel anlamda Avrasya Birliği'ne, bölgesel anlamda da Orta Asya Devletler Birliği'ne giden yolun aşamalarıdır”⁴.

Nazarbayev'in bu görüşü dünya siyasetini ve tarihini çok iyi bilen bir lider olduğunu göstermektedir. Burada Özbekistan gerçeğine dikkat etmek gerekir. Çünkü Özbekistan 30 milyon nüfusu, Aral Gölü'ne dökülen Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasında, Arap kaynaklarının Maveraunnehir diye adlandırdıkları, Batı Türkistan sahasında hem tarihi bakımdan çok önemli ve stratejik, hem de coğrafyası bakımından verimli bir bölgede bulunmaktadır. Uluğ Türkistan'ın kalbi durumundadır. Tarihte birçok Türk devleti bu bölgeden çıkmıştır. Özbekistan'ın Türk dünyasındaki tarihî ve jeopolitik önemi unutulmamalıdır.

Ayrıca Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan toprakları, Türk tarihinin ve Türk adı ve kültürünün binlerce yıldan beri doğduğu, geliştiği ve yayılıp, beslendiği merkezlerdir. Azerbaycan Cumhuriyeti ise XX. asrın başından itibaren Türklük düşüncesinin Türk dünyasında en güçlü olduğu merkezdir. Azerbaycan M.Ö. VII. asırda Saka-İskit hakanı Alper Tunga'dan bu tarafa Türklükle meskün stratejik bir bölgedir. Bugün Türkistan topraklarının önemli bir sahası da hala Çinlilerin işgalinde bulunan Doğu Türkistan'dır. Bütün bir Türk dünyasının her türlü imkanlarını ve zengin kaynaklarını sayıp dökmeye gerek yoktur.

Türkistan ve Kafkasya coğrafyasında Sovyetlerin dağılmasından sonra eski Sovyet alanı diyebileceğimiz saha, bölgesel ve bölge dışı güçlerin aktif rekabet alanına dönüşmüştür. “İlk küresel imparatorluk” kurmanın peşinde olan ABD, bölgesel güçleri sınırlandırma ve engelleme çabası içerisindedir. ABD'nin bölgesel güçlerle çekiştiği bölgelerden biri olan Orta Asya, olağanüstü bir dönemden geçmektedir. Afganistan operasyonu bahanesiyle Orta Asya'ya yerleşen ABD, ülkelerin iç siyasetinde otoriter rejimlerin oluşturduğu statükoyu bozmakta ve çalkantılara sebep olmaktadır.

Avrasya bölgesi, başta ABD, Çin ve Rusya Federasyonu arasında büyük bir mücadele sahası haline gelmiştir. Bu mücadele bölge ülkelerinin demokratikleşme, istikrar ve barış içerisinde kalkınmalarını engellemektedir. Bölge ülkeleri ya zengin petrol ve doğalgaz kaynakları, ya da bu zenginlikler kadar önemli olan stratejik konumları yüzünden bölgesel ve küresel güçlerin hedefi olmaktadır. B. Clinton “XXI. yüzyılda ABD'nin en önemli stratejik görevi Avrasya bölgesinde stratejik bir blok kurulmasına engel olmaktır” demektedir. ABD'li Geral Robins ise “İpek boru hatlarını kontrol eden dünyayı da kontrol edecektir” tespitinde

⁴Yeniçeri, “Orta Asya'da Kazakistan Merkezli Oynanan Satranç”, *Aynı Dergi*, s. 16.

bulunmaktadır⁵.

Eski Sovyet coğrafyasında bir tarafta ABD'nin desteklediği GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova), diğer taraftan Avrasya Ekonomik Topluluğu (Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan) ve Kollektif Güvenlik Anlaşması Teşkilatı'nın (Rusya, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan) bulunduğu bloklaşma süreci keskinleşirken, denge politikasını yürütmeye çalışanlar tek tek seçimini yapmaya zorlanmaktadır. Bu durumda Özbekistan Rusya'ya yaklaşırken, Türkmenistan "bağılantısız" konumunu terk mi edecektir?

Bir tarafta ise Orta Asya'da etkinliğini korumaya çalışan Rusya, Kolektif Güvenlik Anlaşması Teşkilatı'nı (KGAT) ve Şangay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) kullanmaktadır. ŞİÖ aynı zamanda Çin'in Orta Asya politikası açısından önemli bir örgüttür. ŞİÖ, ABD'nin demokrasi ihraç faaliyetlerine ve Orta Asya'daki askeri varlığına Rusya ve Çin'in tepkilerini dile getirdikleri bir platform haline gelmiştir. 5 Temmuz 2005 tarihinde yapılan Şangay İşbirliği Örgütü zirvesinde imzalanan deklarasyon Avrasya ülkelerinin, bölgelerinde hegemon istemediklerinin açık beyanlarıyla doludur. Deklarasyonda, ABD'nin Kırgızistan ve Özbekistan'dan ne zaman askerlerini çekeceğine dair bir cevap vermesi talep edilmiştir⁶. Kazakistan, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Belarusya 7 Mayıs 2003 tarihinde aralarında serbest ekonomik organizasyonun kurulması konusunda görüş birliğine vardılar. Rus Gazprom şirketi, Kazakistan'ın petrol ve doğalgaz şirketi ile anlaşarak, 21 Temmuz 2003'de Orta Asya doğalgazının Avrupa pazarlarına etkin bir şekilde ulaştırılması için işbirliği kararı aldı⁷.

Önemli jeopolitik konuma ve zengin doğal kaynaklara sahip olan Orta Asya ülkeleri açısından, kendilerini bölge dışı güçlere karşı korumalarının ve genel olarak güvenliklerini sağlamalarının en etkin yolu bir birlik oluşturmalarından geçmektedir. Orta Asya Birliği bu açıdan ele alınmalıdır. Halbu ki, Orta Asya birlikteliği hep AB örneğinden yola çıkılarak yapılmaktadır. Uzmanlara göre, Orta Asya'da entegrasyonun yolu ortak pazardan geçmektedir. Şüphesiz bir birlik için ekonomik entegrasyon şarttır. Bir diğer acil ihtiyaç ise güvenlidir. Orta Asya güvenliğinin sağlanması açısından Türkistan coğrafyasının bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Bu açıdan Orta Asya devletlerinin Afganistan'daki Türklerle, Rusya'nın Kazakistan'a sınır bölgelerinde yaşayan bütün Türklerle, Tataristan ve Başkurdistan cumhuriyetleriyle, Orta Asya ile Çin'in sınır olduğu bölgede bulunan Doğu Türkistan Türkleriyle başta kültür alanında olmak üzere ilişkileri geliştirmeleri gerekmektedir.

Doğu Türkistan ve Orta Asya devletleri arasındaki işbirliği çok mühimdir. Ancak Uygur Türkleri ile Orta Asya Türklerinin ilişkilerine Çin'in izin vermeyeceği bilinmelidir. Buna karşı Türklerin kader birliği fikrî bilincini yaymak gerekir. Türk Birliği sürecinde öne çıkarılması gereken önemli bir unsur da Türk kimliğidir. Şüphesiz ortak kimlik konusunda Türkistan coğrafyasında çok güçlü bir potansiyel bulunmaktadır. Ancak bu potansiyelin harekete geçirilmesi için planlı ve koordineli çabalar gerekmektedir⁸.

Avrasya halkları arasında XX. yüzyılda Avrupa'da yaşanan savaflara benzer savaflar

⁵ Özcan Yeniçeri, "Türk Dünyasındaki Son Gelişmeler Üzerine Düşünceler", *Türk Yurdu*, S. 221, Ankara, Ocak 2006, s. 13-17.

⁶ Anar Somuncuoğlu, "Yeni Gelişmeler Işığında Orta Asya Güvenliği", *Türk Yurdu*, C. 25, S. 216, Ankara, Ağustos 2005, s. 10.

⁷ Yakup Deliömeroğlu, "11 Eylül Öncesi ve Sonrasında Avrasya", *Türk Yurdu*, C. 25, S. 216, Ankara, Ağustos 2005, s. 22.

⁸ Somuncuoğlu, A.g. mk., s. 12-13.

olmamıştır. Mesela Türkler ile Ruslar en son 1917'de savaşmışlardır. Türkiye ile İran 350 yıldır birbirleriyle barış içinde yaşamaktadır. Rusların diğer Avrasya halkları üzerinde kurduğu kolonyalist imparatorluk çökeli on altı yıl olmuştur. Bu zaman içerisinde Moskova ile Orta Asya'nın başkentleri arasında karşılıklı eşitliğe dayalı bir ilişki modeli kurulması için gereken ön şartlar oluşmuştur. Bölge halklarının etkin bir ekonomik işbirliğini gerçekleştirmeleri için oluşturulmuş olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve ECO kuruluşları genişletilip, birleştirilerek, bir Avrasya örgütüne kısa zamanda dönüştürülebilir. Bunun için gereken ise sadece siyasi iradedir⁹. Bu gelişmeleri sağlayacak alt yapının var olduğunu düşünmekteyiz. Başlamış olan ilişkiler artırılarak geliştirilmelidir. Bütün bir Karadeniz'in kuzeyi, güneyi, batısı ve doğusu öteden beri Türklüğün hâkimiyeti altında kalmış ve Türk kültürünü en kuvvetli temsil eden yerlerdir.

Hazar Havzası Meseleleri:

Millet, kültür ve coğrafya olarak Türk dünyası ve Türk milleti, asimilasyonun ve totalitarizmin en zalim uygulamaları ile karşı karşıya kalmıştır. Türk soylu topluluklara Çinliler ve Ruslar tarafından uygulanan asimilasyonun yüzlerce yıllık bir geçmişi vardır. Bilindiği gibi, gerek Çarlık Rusyası gerekse Kızıl Bolşevikler, büyük bir kararlılıkla diğer mahkûm uluslara olduğu gibi, Türk soylu topluluklara da asimilasyon için her türlü şiddeti ve kaba yöntemi kullanmışlardır¹⁰.

Artık dünya şartları değişmiş, gelişmeler Türklerin lehine sonuçlar doğurmaktadır. Çağımızın son derece önemli kaynakları arasında yer alan petrol, doğalgaz gibi zenginlikler Hazar havzasında, yani Türk yurtlarında yoğun miktarda bulunmaktadır. Avrasya merkezli enerji mücadelesinde Rusya, ABD ve Çin başta olmak üzere, AB ülkelerinin şirketleri bölgeye komşu ülkeler olan İran, Pakistan, Türkiye gibi ülkeler, Hazar havzası enerji kaynakları için büyük bir rekabet içerisinde. Enerji ihracatıyla Orta Asya ve Kafkasya'ya gelecek olan zenginlik, burada kurulmuş olan devletlerin egemenliklerini korumalarının yanı sıra, siyasi ve ekonomik istikrara da yardımcı olacaktır. Ancak gelişmeler, Rusya'nın Hazar havzasının ekonomik kaynakları üzerinde gerçek kontrolü sağlamayı hedeflediğini açıkça göstermektedir¹¹.

ABD yönetimi, bölgenin zengin enerji kaynaklarının Batı'ya güvenli bir şekilde aktarılmasını istemekte ve kaynaklar üzerinde Amerika'nın kontrolünü sağlayacak bir politika izlemektedir. Bu amacın ekonomik olmasının ötesinde stratejik yönü de vardır. Amerika enerji kaynakları üzerindeki Rus hâkimiyetinin kalkmasını isterken, kendisi bu kaynaklara sahip olmak istemektedir. Yine Amerika, Çin'in ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu azaltmak için çalışmaktadır. Türkiye ise, bölgedeki enerji siyasetinde Orta Asya ve Kafkaslara yönelik, belirlenmiş ve gerçekçi politikalar takip etmelidir. Türkiye, teknik, ekonomik ve jeopolitik alanlardaki başarılı çalışmalarıyla enerji pazarı ve transit bir ülke olmak konumunu geliştirmeli hatta bunu aşmalıdır¹².

Petrol ve doğalgaz XXI. yüzyılın etkili enerji kaynağı olmaya devam ederken, Hazar

⁹ Ümit Özdağ, "Türkiye'nin Türk Dünyası Politikasının Teorik Çerçevesi", *Asya Avrupa/ Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 1, Ankara, Aralık 2004, s. 24.

¹⁰ Özcan Yeniçeri, *AB-ABD-ÇUŞ Kısacasında Türkiye*, Tutubay Yayınları, Ankara, 2003, s. 57-58.

¹¹ Çağrı Kürşat Yüce, *SSCB'nin Dağılmasından sonra Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerindeki Mücadele*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde, 2005, s. 312.

¹² Yüce, A.g.e., s. 313.

Bölgesi, Ortadoğu petrollerinden ve Sibiryâ Bölgesi'nden sonra üçüncü en büyük petrol yataklarına sahip olmakla birlikte, güçlü devletlerin ve dev şirketlerin mücadele sahası olacaktır. Hazar havzası enerji kaynakları dünya petrol ve doğalgaz ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü sağlayacaktır. Dolayısıyla bölgemiz önümüzdeki dönemde daha çok rekabet, hâkimiyet ve mücadele alanı olmaya devam edecektir.

Eğer, Hazar havzasında yani Kafkaslarda ve Orta Asya'da, yüzyıllarca egemen olmuş Türklerin, bölge devletlerinin dayanışmaları ile yeniden etkin olmaları sağlanmazsa, emperyalizm Hazar havzasına girecektir. Çıkabilecek üçüncü dünya savaşını durdurmanın yolu, Hazar havzasında Türk devletlerinin emperyalizmin saldırısına karşı ortak hareket etmeleri ve bölgesel birlik oluşturmalarıdır. Merkezî Devletler Birliği adı altında oluşturulacak bölgesel birlik dünyanın merkezinde otorite ve düzen sağlamalıdır.

Günümüzde küresel emperyalizm, dünya egemenliği doğrultusunda batıdan doğuya yöneldiğinde, Ortadoğu üzerinden Hazar havzasına çıkmayı hedeflemektedir. Türkiye Cumhuriyeti'ni Hazar havzasına girişin kapısı ve üssü haline getirmeye çalışmaktadır. Bölgede iki büyük devlet olan Türkiye ve İran'ın rejim farklılığı ve alt mezhepçilik kışkırtılarak, karşı kaşıya getirilip birbirleriyle savaşmaları istenmektedir. Küresel emperyalizmin Hazar havzası planı, Türkiye'nin bütün doğu bölgelerini cephe konumuna getirmektedir. Güneydoğu'da Kürdistan, Doğu Anadolu'da Büyük Ermenistan, Doğu Karadeniz'de ise, Pontus Rum devletleri kurularak, bu cephe bölgede küresel Hıristiyan emperyalizminin önü açılmak istenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde yer alan bu üç bölge, küresel emperyalizmin patronlarının çıkarları için cephe yapılmakta ve bütün Türkiye ile beraber Türk milleti bir emperyal savaş uğruna harcanmak istenmektedir¹³.

ABD ve AB emperyalizmi hazırladıkları Hazar havzası savaşı planı içerisinde, bütün Türkiye'yi askeri üs haline getirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, eğer fırsat verilirse küresel emperyalizm yüzünden top yekûn yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilir. Hazar havzasının komşusu olan Türk devleti yaklaşmakta olan bu tehlikeye karşı önlem almak zorundadır. Aksi takdirde Türkiye'nin bir devlet olarak devam edebilmesi mümkün olmayacaktır.

Türklerin yüzyıllarca yönettikleri Hazar havzasında, büyük bir çöküş yaşamaları ve küçük devletlere bölünerek üstünlüklerini kaybetmeleri planlanmaktadır. Oysa, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Özbekistan, Başkurdistan ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri, hep Türk devletleri olmalarına rağmen, Hazar havzasında küçük devletler halinde kendi geleceklerini kurtarmaya çalışmaktadırlar. Emperyalizm, böl ve yönet ilkesi doğrultusunda, Hazar havzasının büyük Türk nüfusunu küçük devletlere bölerek, bu bölgedeki Türk egemenliğini kırmayı amaçlamıştır¹⁴. ABD eski devlet başkanı Clinton: "XXI. yüzyılda ABD'nin en önemli stratejik görevi, Avrasya bölgesinde stratejik bir blok kurulmasına engel olmaktır" demektedir.

Sovyet-Rusya'nın yıkılmış siyasi sisteminin enkazları üzerinde, bölge barışına katkı sağlayacak, sağlıklı ve kalıcı bir siyasi yapının oluşturulması, gerçekten çok zor gözükmektedir. Bu zorlukların aşılabilmesi için azimli, bilgili, tecrübeli, akıllı ve cesur yöneticilere ihtiyaç vardır. Bu kazanımlar ise Hazar bölgesi Türk devletlerinin hemen hepsinde mevcuttur. Fakat ortak noktalarda ve paydalarda buluşmalıdırlar.

¹³ Anıl Çeçen, "Hazar Devleti'nden Hazar Havzası'na", 2023, S. 53, Ankara, 15 Eylül 2005, s. 11.

¹⁴ Çeçen, A.g.mk., aynı yer.

Ancak, bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin tam bağımsızlıkları için kendi millî ordularını kurmaları, yurtlarının savunmasını ve güvenliğini gerektiğinde bu ordular ile sağlamaları şarttır. Güçlü ve millî bir ordu devletler bazında her zaman caydırıcı bir güçtür. Azerbaycan Cumhuriyeti kendi millî ordusunu kurmuştur. Orta Asya bölgesindeki öteki Türk Cumhuriyetleri de Azerbaycan gibi kendi millî ordularını sağlıklı ve modern bir biçimde kurmalıdırlar¹⁵.

Eski Sovyetler Birliği, Türk ülkelerindeki zenginlikleri, kendi çıkarları doğrultusunda yıllardır sömürmüşlerdir. Gerçekten Türk dünyasının yerleştiği alanların % 75'i bugün Bağımsız Devletler Topluluğu toprakları içerisinde yer almakta ve bu geniş sahalar çok zengin doğal kaynaklara sahip bulunmaktadır. Başkurdistan ve Tataristan petrol kuyuları ile doludur. Bağımsız Devletler Topluluğu'nda bulunan petrolün % 40 bu iki özerk Türk cumhuriyetinden % 10'uda diğer Türk Cumhuriyetleri'nden çıkmaktadır.

Yine aynı şekilde eski Sovyetler Birliği'nin bakır, krom, uranyum, kurşun, çinko, fosfor, altın vb. önemli madenlerinin üretiminin büyük bir kısmı, Türk Cumhuriyetleri'nden karşılanmaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğu içerisinde, en fazla doğalgaz yine Türk Cumhuriyetleri'nden çıkarılmaktadır. Türkmenistan bölgedeki en zengin doğalgaz yataklarına sahiptir. Türkistan coğrafyasının her tarafında doğalgaz bulunmaktadır. Türkistan'ın toplam doğalgaz rezervinin 21 trilyon metre küp olduğu tahmin edilmektedir¹⁶. Türk devletlerinin maden veya diğer hammadde yönünden zengin olmaları sorunları çözememektedir.

Batılı ülkeler ve başta Amerika Birleşik Devletleri, Türk Cumhuriyetleri'nde nüfuz kazanmak için onlara yardım elini uzatmaktan geri durmadılar. Yani bir koyup üç alma mantığından hareket ederek bunda da başarılı oldular denebilir. Özellikle Kazakistan'ın doğal kaynakları bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren yabancıların dikkatini çekmiştir. İlk anlaşma 1992 yılının Şubat ayında Batı Kazakistan'da petrol aranması ve geliştirilmesi ile ilgili olarak Fransız ELF-Aquitaine şirketi ile imzalandı. Dev Tengiz Petrol sahasının geliştirilmesiyle ilgili Chevron anlaşmasını British Petrol ve İtalyan Egip firmasıyla imzalanan mukaveleler izledi. Avrupa'dan her zaman bir adım önde olma özelliğine sahip ABD, 1993'te Kazakistan ile "en fazla gözetilen ülke statüsü kazandıran" bir anlaşmayı imzaladı. Bunu arkasından Kırgızistan ve Özbekistan ile yapılan mutabakatlar takip etmiştir¹⁷. Tarih milletler arası ilişkilerde asla boşluk olmadığını göstermektedir.

Sonuç

Türk milletinin farklı şubelerinin tarih boyunca çok büyük coğrafyalarda, dağınık ve ayrı yönetimler altında yaşamış olmasının onların aralarında sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik işbirliği yapılamayacağı anlamına gelmez. Türklük dünyayı bir bütün olarak değerlendirmek durumundadır. Siyasî oluşumlar hedefsiz, plansız bir parça kısım politikası ya da dost ve düşman politikası değil, menfaat esasları üzerine otururlar.

Türklerin kültürel kökleri bakımından; Ahmet Yesevî, Manas, Köroğlu, Nasreddin Hoca, Korkut Ata, Oğuz Han, Ali Şir Nevaî, Yusuf Has Hâcîp, Kaşgarlı Mahmut, Bilge Kağan vb. şahsiyetler, hem Uluğ Türkistan'ın hem de Ön Asya Türklüğü'nün değerleri olduğu sürece,

¹⁵ Yüce, *Türk Dünyası Temel Meseleler ve Çözüm Önerileri*, s. 84.

¹⁶ Yüce, *A.g.e.*, s. 85-86.

¹⁷ Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2003, s. 96.

bu toplulukların çeşitli alanlarda birlik oluşturmaları gayet doğal ve kolay olacaktır. Zira onları birleştiren ana damarlar canlı ve yaşamaktadır¹⁸.

Türkiye Cumhuriyeti, Türk dünyası içerisinde bulunan Türk devletlerinin yönetim kadrolarına, asker ve bürokratlarına, sivil halk topluluklarına karşı, bugüne kadar sürdürdüğü dost ve kardeş siyasetini sürdürmeye devam etmelidir. Asya Türk Cumhuriyetleri ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin teknolojik gücünden, yetişmiş insan gücünden, demokrasi deneyimlerinden yararlanabilir. Eğitim ve öğretim Türk Birliği için her kademede titizlikle sürdürülmelidir. Bunun yanı sıra, ticarî ve ekonomik işbirliği, karşılıklı ithalat ve ihracat ilişkileri geliştirilerek, Türk iş dünyası tarafından artırılmalıdır.

Avrupa ve Balkanlar'da, Suriye'de, Çin'de, Irak'ta, velhasıl bütün dünyadaki Türk topluluklarının sorunları, uluslararası platformlarda gündemde tutulmalıdır. Türklerin sorunları dünya kamuoyunda öne taşınmalıdır¹⁹. Bu cümleden olarak Türkçe, Birleşmiş Milletler teşkilatı tarafından, en büyük dünya dillerden biri olarak kabul edilmelidir. Burada ifade edilen Türk Milleti'ne ait sorunların çözümü, münasebetlerin sağlıklı planlı ve kalıcı olması, bütün Türklerin temel insan hak ve özgürlüklerinden yararlanması ve dünya barışına katkı için Türkiye Cumhuriyeti'nin bir "Dış Türkler Bakanlığı" kurması kaçınılmaz şarttır.

Kaynakça:

- BAL, İdris; "ABD'nin Orta Asya Politikası", *Siyaset ve Toplum*, S. 2, Ankara, Bahar 2005, ss. 40-70.
- ÇEÇEN, Anıl; "Hazar Devleti'nden Hazar Havzası'na", 2023, S. 53, Ankara, 15 Eylül 2005, ss. 8-11.
- DELİÖMEROĞLU, Yakup; "11 Eylül Öncesi ve Sonrasında Avrasya", *Türk Yurdu*, C. 25, S. 216, Ankara, Ağustos 2005, ss. 19-22.
- GÖMEÇ, Saadettin; *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2003.
- ÖZDAĞ, Muzaffer; *Türk Dünyası ve Doğu Türkistan Jeopolitiği Üzerine*, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- ÖZDAĞ, Ümit; "Türkiye'nin Türk Dünyası Politikasının Teorik Çerçevesi", *Asya Avrupa/Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 1, Ankara, Aralık 2004, ss. 22-30.
- SOMUNCUOĞLU, Anar; "Yeni Gelişmeler Işığında Orta Asya Güvenliği", *Türk Yurdu*, C. 25, S. 216, Ankara, Ağustos 2005, ss. 10-13.
- YENİÇERİ, Özcan; *Yeniden Türkleşmek*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.
- AB-ABD-ÇUŞ Kıskaçında Türkiye*, Tutibay Yayınları, Ankara, 2003.
- "Orta Asya'da Kazakistan Merkezli Oynanan Satranç", *Asya Avrupa/Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 3, Ankara, Temmuz 2005, ss. 10-25.
- "Aysam'dan Bakış", *Asya Avrupa/ Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 3, Ankara, Temmuz 2005, ss. 1-2.
- "Türk Dünyasındaki Son Gelişmeler Üzerine Düşünceler", *Türk Yurdu*, C. 26, S. 221, Ankara, Ocak 2006, ss. 13-25.
- YÜCE, Çağrı Kürşat; *Türk Dünyası Temel Meseleler ve Çözüm Önerileri*, Tutibay Yayınları,

¹⁸ Yeniçeri, *AB-ABD-ÇUŞ Kıskaçında Türkiye*, s. 390-391.

¹⁹ Yüce, *Türk Dünyası Temel Meseleler...*, s. 98.

Ankara, 2001.
SSCB'nin Dağılmasından sonra Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerindeki Mücadele, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde, 2005.

MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI'NDA SIRASIYLA İSTANBUL HÜKÜMETİ, HEYET-İ TEMSİLİYE VE ANKARA HÜKÜMETİ'NİN 'ÂKIL ADAMLAR' UYGULAMASI: 'HEYET-İ NASİHALAR'

Şenol KANTARCI*

Özet

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılan Osmanlı Devleti, savaş sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nde ağır hükümlerin altına imza atmıştır. İtilaf Devletleri antlaşma metninde, her ne kadar Osmanlı yönetimine yönelik kayıtsız şartsız bir teslimi öngören açık hükümler koymaktan kaçınmış olsalar da Birinci Dünya Savaşı sırasında kendi aralarında imzaladıkları -Osmanlı Devleti'ne yönelik- gizli paylaşım proje ve anlaşmalarını hayata geçirmek için Mütareke metnine oldukça ağır ancak yoruma açık bir şekilde hükümler koymuşlardır. Zaten 30 Ekim 1918'de imzalanan mütarekenin hemen sonrasında -Mütareke hükümleri gerekçe gösterilerek- İtilaf Devletleri tarafından Anadolu'da işgaller başlamıştır. Bu tebliğin konusunu oluşturan Heyet-i Nâsihalar (Nasihat Heyeti/Akıl Adamlar Heyeti), Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'da önce İstanbul Hükümeti, Milli Mücadele sırasında ise, Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükümeti tarafından halka Nâsihat verme amaçlı oluşturulmuş “*öğüt kurulları*” olarak faaliyet göstermiştir. Bu dönemde Heyet-i Nâsihalar, halk tarafından ‘Nâsihatçılar’ olarak da isimlendirilmiştir. Mondros Mütarekesi sonrası ilk olarak İstanbul Hükümeti tarafından Anadolu ve Rumeli Nâsihat Heyetleri oluşturulmuş ve bu Heyet-i Nâsihalar, Anadolu'nun çeşitli bölgeleri ile Trakya'yı gezmişler ve günün şartlarına göre halka telkinler verme amacı ile görevlendirilmişlerdir. Milli Mücadele döneminde ise, çeşitli illerde kurulan milli cemiyetlerin kendi iç teşkilatlanmalarında bu heyetler kurulmuş ve çalışmalar yürütmüştür. Milli Cemiyetlerin “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” adı altında birleştirilmesinin ardından sırayla önce Heyet-i Temsiliye daha sonra Ankara'da TBMM'nin kuruluşu ile Nâsihat Heyetleri bu defa Ankara Hükümeti tarafından oluşturulmuştur. Tebliğde Mütareke sonrasında gerek İstanbul Hükümeti'nin gerekse önce Heyet-i Temsiliye'nin ve daha sonra kurulan Ankara Hükümeti'nin oluşturduğu Heyet-i Nasihalar ve bu heyetlerin çalışmaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Heyet-i Nâsiha, Nasihat Heyetleri, Âkıl Adamlar Heyeti, Öğüt Kurulları.

PRACTICE OF THE 'WISE MEN' OF, RESPECTIVELY, THE ISTANBUL GOVERNMENT, THE REPRESENTATIVE COMMITTEE AND THE ANKARA GOVERNMENT, IMMEDIATELY AFTER THE SIGNATURE OF THE ARMISTICE OF MUDROS: THE COMMITTEE OF ADVISORS

Abstract

Ottoman Empire, which came out of the World War I as defeated, put signature under heavy provisions introduced by the Armistice of Mudros that was signed following the war. Even though the Allied Powers abstained from putting explicit provisions which set forth the unconditional defeat of the Ottoman government, they inserted considerably heavy but open-

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, skantaci@akdeniz.edu.tr

ended provisions into the main text of the Armistice with the aim of carrying out their covert projects and secret agreements, which were signed among them during the World War I, regarding the sharing of the Ottoman territories. The occupation of the different regions of Anatolia by the Allied Powers immediately after the signature of the Armistice on 30 October 1918 —justifying the occupation by referring to the provisions taking place in the Armistice — can be regarded as a supportive fact for the aforementioned argument. The Committee of Advisors (Advisory Committee/The Committee of Wise Men), which is the central topic of this paper, was constituted formerly by the İstanbul Government in Anatolia following the signature of the Armistice of Mudros and then by the Representative Committee and the Ankara Government during the War of Independence in order to give advice to the public and it acted as an “advisory board”. In this period, the Committee of Advisors was also called by the public as “sermonisers”. Following the signature of the Armistice of Mudros, the Anatolian and Thracian Committee of Advisors, which was firstly established by the İstanbul Government, travelled to many different parts of Anatolia and Trakya and was responsible for giving advices to the public. During the period of the War of Independence, these sorts of committees were mainly established inside their own organisational structure of the national associations and exercised divergent duties. After these national associations had been united to form a head organization under the Association for Anatolian and Thracian Defence of National Rights, the Committee of Advisors was generated this time by the Ankara Government with the formation of the Representative Committee first and then the Ankara Government. This paper aims to examine the nature and practices of the Committees of Advisors, which were established after the armistice by both the İstanbul Government and by the Committee of Representatives first, and then by the Ankara Government.

Keywords: The Committee of Advisors, Advisory Committee, The Committee of Wise Men, Advisory Board.

Heyet-i Nâsiha (Nasihât Heyeti/Âkıl¹ Adamlar Heyeti), Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu’da önce İstanbul Hükümeti, Milli Mücadele sırasında ise, Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükümeti tarafından halka Nâsihat verme amaçlı oluşturulmuş “*öğüt kurulları*”dır. Heyet-i Nâsihalar, halk tarafından ‘Nâsihatçılar’ olarak da isimlendirilmiştir. Mondros Mütarekesi sonrası ilk olarak İstanbul Hükümeti tarafından Anadolu ve Rumeli Nâsihat Heyetleri oluşturulmuştur. Milli Mücadele döneminde ise, çeşitli illerde kurulan milli cemiyetlerin kendi iç teşkilatlanmalarında da bu heyetler kurulmuş ve çalışmalar yürütmüştür. Milli Cemiyetlerin “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” adı altında birleştirilmesinin ardından sırayla önce Heyet-i Temsiliye daha sonra Ankara’da TBMM’nin kuruluşu ile Nâsihat Heyetleri bu defa Ankara Hükümeti tarafından oluşturulmuştur. İstanbul Hükümeti tarafından kurulan Heyet-i Nâsihalar, Anadolu’nun çeşitli bölgeleri ile Trakya’yı gezmişler ve günün şartlarına göre telkinler verme amacı ile görevlendirilmişlerdir.²

İlk olarak Damat Ferit Paşa, İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb’i ziyaret ederek taşradaki karışıklık ve huzursuzluğa son vermek üzere, kuvvetli bir merkezi hükümet

---

¹ Şemseddin Sami’nin "Kamus-ı Türkî"sinde, yani, "Türkçe Sözlük"ünde de "âkıl" kelimesi "Akıllı, uslu, hoşyâr (aklı kendisine yarayan), hıredmend (anlayışlı), bâliğdir.

² İstanbul Hükümeti tarafından oluşturulan Heyet-i Nâsihalar hakkında geniş bilgi için bkz. Mevlüt Çelebi, Heyet-i Nâsiha: Anadolu ve Rumeli Nâsihat Heyetleri, İzmir, 1992.

komitesi oluşturulacağını, (ki 31 Mart 1919'da alınan bir kararla, halk arasına Heyet-i Fevkalade (Olağanüstü Kurul) adı ile kurullar gönderilmesine karar verilmişti.)daha sonra bu komiteden iki heyeti taşraya göndereceklerini ve bunların hükümet adına tam yetkili olacaklarını söylemiş, bu komite ve heyetlere İngiliz subaylarının da katılmasını istemiştir. Amiral Webb, buna imkân olmadığını ancak İngiliz denetim subaylarının komisyonlara, yerel koşullar ve şikâyetler konusunda bilgi verme şeklinde yardımcı olmalarının buyrulmasını rica edeceğini söylemiştir (Akşin, 1998: 249).

Kısa süre sonra İstanbul Hükümeti tarafından iki heyet oluşturulmuş, biri Anadolu'ya diğeri Trakya'ya gönderilmiştir. Heyetlerin başında saltanat hanedanını temsilen birer şehzade bulundurulmuştur. Bunlar gittikleri yerlerde halka, Sultan Vahdeddin'in mesajını okumuş ve kendi deyimleri ile '*selâm-ı şahane*'yi müjdelemişlerdir (Bayar, 1997: 25). Anadolu'ya giden heyette, Şehzade Abdurrahim, Ali Rıza Paşa, (sonra Sadrazam olmuştur) Ferik Mahmut Hayret, Süleyman Şefik Paşa, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, Pazarcık eski Müftüsü Halil Fehmi, Bâbüâlî Memurlar Kalemî Müdürü Ohannes Ferid, Karahisar eski Mebusu Yanko Gönenidis Bey bulunmuştur. Bir şehzâde, üç askerî Paşa, iki müftü, bir Rum ve bir de Ermeni diye özetlenebilecek olan bu heyet, 16 Nisan'da İstanbul'dan hareketle Bursa, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Denizli, Burdur, Muğla, Afyon, Antalya, Isparta, Konya ve Eskişehir'i dolaşmış, İzmir'in işgalinden sonra 18 Mayıs'ta İstanbul'a dönmüşlerdir. 28 Nisan'da ise, Şehzade Cemalettin başkanlığında, eski Harbiye Nazırı Cevat ve Fevzi paşaların dâhil olduğu heyet, Trakya gezisine çıkmış ve 9 Mayıs 1919'da İstanbul'a dönmüşlerdir (Akşin, 1998: 249).

İrade-i seniyyedeki açıklamaya göre, heyetlerin amacı savaştan etkilenen '*Sunuf-u teba-yı şahane*' hakkında padişahın şefkat ve teveccühlerini tebşir ve iblâğ etmektir. Alemdar gazetesine göre amaç, '*Teftişat icrasiyla beynelanasır muhadenet ve mevedetin iade ve temini*' yani durumun incelenmesi ve unsurlar arası uyumu sağlamaya çalışmaktır (Akşin, 1998: 249). İstanbul Hükümeti tarafından görevlendirilen bu kurullar, devlet ve milletin mukaddes varlığını ve hukukunu koruma gibi bir görüntü sergilerken aslında, Osmanlı padişah ve hanedanının Meşrutiyet'in ilanı ile kırılan nüfusunu artırmak, Meşrutiyet dönemini ve özellikle 1914-1918 savaşının sorumluluğunu İttihat ve Terakki'ye yükleyerek Anadolu ve Trakya'da İttihatçılığı sindirmek ve İttihatçıları halk nazarında kötüleme gibi bir misyonla çalışmalar yürütmüşlerdir (Bayar, 1997: 25). Bir anlamda bu heyetler saltanatın tabandan destek bulması için çaba sarf etmişlerdir (Akşin, 1998: 249). Anadolu'da iktisadi ıslahat yapılacağı vaadini de dile getiren heyetler, bir taraftan da işgal güçlerine karşı bütün azınlıklara eşit davranıldığı mesajını verme amacını gütmüştür. Bu dönemde halk arasında ıslahat vaadine inanan olmamıştır. Çünkü hükümetin buna ne iktidarı vardı ne de bunun için ortam müsait olmuştur. Gezdikleri yerlerde sistemli bir şekilde İttihat ve Terakki aleyhinde çalışan heyet, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin propagandasını yapmaktan geri durmamıştır. Aynı zamanda azınlıklarla iyi geçinilmesi hususunda Müslüman halka tavsiyelerde bulunmuşlardır (Bayar, 1997: 26). Ayrıca, Şehzade Abdurrahim, Türklerin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğradığını, halkın bu gerçeği kabul etmesi gereği üzerinde halka telkin ve Nâsihatlerde bulunmuştur (Jaeschke, 1986: 69).

İzmir ve Antalya gibi yerlerde iyi karşılanan heyet, Aydın ve Isparta gibi yerlerde ise, beklenen ilgiyi görmemiştir. Aydın'da heyete karşı açık cepheler dahi oluşmuştur. Bu durumu Celal Bayar "*Ben de Yazdım*" isimli eserinde şöyle anlatmıştır: "*Heyet 29 Nisan 1919'da Aydın'a geçti. Aydınlılar bu heyeti, kendilerinin beklediği şekilde karşılamadı. Bu hususta açık cephe alanlar oldu. Bu hal heyetin gözünden kaçmadığı için, Şehzade, hocalardan kurulu Kızılay İrşad Heyeti'nin başkanı, Hoca Esat Efendi'yi nezdine davet ederek: Hocanız,*

Halifenin ne olduğunu bilirsiniz; bu nama, bir şehzade memleketinize geliyor; neden istikbalimizde sizlerden kimse bulunmuyor? Cevap verildi: Efendim, bize Nâsihat için teşrif ettiğinizi işittik. Halbuki, asıl Nâsîhata muhtaç olan tahrikçi Rumlardır. Bir taraflı hitabınız, medeniyet âleminde, aleyhimize yanlış telâkkiler uyandırabilir endişesiyle kenarda kalmayı tercih ettik. Bunun üzerine, heyetin enMutaasıp ve hatta şımarık bir üyesi olan Süleyman Şefik Paşa, bu yolda konuşan hoca'yı göstererek: Bu da onlardan (İttihatçı) maalesef her yerde bulunuyorlar. Tarzındaki ifadeleriyle, Şehzade'nin öfkesine iştirak etti. Akşam verilecek ziyafetin listesinden şehzadenin emri ile hocanın ismi silindi. Heyet, Aydın'dan sonra Denizli'ye ve oradan Isparta'ya geçecekti. Isparta'da³ da Aydın'dakine benzer bir hadise olmuştu.” (Bayar, 1997: 27-28).

İstanbul Hükümeti tarafından kurulmuş olan Nâsihat Heyetleri, Türk halkının milli bilincini uyuşturmakla kalmamış bu heyetlerden etkilenenler daha sonra oluşturulan Kuvâyı Milliye'ye dahi karşı olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışıyla başlayan Milli Mücadele hareketinde özellikle, Heyet-i Temsiliye'nin çalışmaları sırasında daha sonra TBMM'nin kuruluşu ve Ankara Hükümeti'nin çalışmalara başlaması ile gerek propaganda amaçlı gerekse siyasi ve askeri alanda Heyet-i Nâsihalardan faydalanılmıştır. Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış hazırlıklarının yapıldığı sırada Kuzeybatı Anadolu'da, İzmit'in doğusunda, Kuvâyı Milliye aleyhine, Padişah, Damad Ferid Paşa ve İtilâf Devletleri'nin teşviki ile ayaklanmalar cereyan etmiştir. Konya'da Bozkır isyanına benzer rahatsızlıklar Mart –Nisan 1336 (1920)"da ortaya çıkan “Beypazarı Ayaklanması” adını almıştır. Bu ayaklanma, TBMM'nin 25 Nisan 1336 (1920) tarihli oturumunda görüşülmüştür. Mustafa Kemal'in Beypazarı'ndaki durum ve ayaklanmanın bastırılması için yapılması gereken şeyler hakkında bilgi vermesinden sonra, Beypazarı halkına Kuvâyı Milliye'yi anlatmak, TBMM, saltanat ve hilâfet gibi konuları konuşmak ve halkın bu konulardaki kuşkularını gidermek üzere aralarında Müftü Rifat Efendi, Çelebi Efendi (Abdülhalim Çelebi), Şeyh Servet (Akdağ) ve Beypazarı ileri gelenlerinden Hacı Mehmed Efendi'nin bulunduğu bir Heyet-i Nâsiha oluşturularak isyan bölgesine gönderilmesine karar verilmiş ve oluşturulan bu Heyet-i Nâsiha'nın çalışmaları sonucu ayaklanma bastırılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, I. Dönem: 46-51).

Bu dönemdeki diğer ayaklanmalardan birisi Adapazarı'nda, diğeri ise, Hendek'te çıkmıştır. Bunları 13 Nisan 1920'de ortaya çıkan Düzce ayaklanması takip etmiştir (Çağlar, 1997: 15). TBMM'nin açılışını engellemeye yönelik olarak Düzce-Bolu ayaklanmalarının etkisi Ankara yakınlarına kadar yayılmıştır. Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Reisi olan Mustafa Kemal Paşa, Ankara'yı tehdit eden Düzce ayaklanmasını, Bolu-Mudurnu hattında durdurmak ve etkisiz hale getirmek için bir takım askerî tedbirlerin yanı sıra ayaklanma bölgesine doğru bir de Heyet-i Nâsiha göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu heyetin oluşturulmasını TBMM'nin gizli oturumunda şöyle anlatmıştır: “...böylece başsız kalan ve müzlim bir takım cereyanlara sahne olarak terk edilen Bolu için yalnız kuvvet sevk etmek gayri kâfi olduğu ve sevk ü idareye muktedir bir arkadaşın gönderilmesine lüzum hasılolduğu anlaşıldı. Bu maksatla rüfekay-i muhtermeden Hüseyin Bey'i, diğer bildiğiniz arkadaşları memur ettik.” (Çağlar, 1997: 17)

Bolu'ya gönderilmesi kararlaştırılan Heyet-i Nâsiha'nın görevi, Bolu ve Düzcelileri Kuvâyı Milliye saflarına çekmek ve böylece milli bir teşkilat vücuda getirmek, Ankara

³ Isparta'ya Heyet-i Nâsiha'nın gelişi hakkında bkz. Bayram Kodaman-Hasan Babacan, Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele ile İlgili Belgeler, Isparta, 1998, s. 18.

harekâtını Padişah'a karşı değil, yurdu her yönüyle işgal eden İtilâf Devletleri'ne karşı yapıldığını anlatmak ve tek yönlü şartlanan halkı aydınlatarak, Ankara tarafına çekmektir. Görevlendirilen heyet 32. Kafkas Alayı ile buluşarak birlikte Bolu'ya gidecek ve burada Kaymakam Mahmud Bey'le teşrik-i mesai yapacaktır. Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilen bu heyet içerisinde heyet başkanı olarak Hüsrev (Gerde) Bey, üye olarak ise, Dr. Mehmed Fuad (Umay) Bey, Şükrü (Güle) Bey ve Osman Nuri (Özgen) Bey yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilen Hüsrev Bey Heyet-i Nâsihası, TBMM açılmadan iki gün önce 21 Nisan 1920 Çarşamba günü Ankara'dan isyan bölgelerine doğru yola çıkmışlardır. Hüsrev Bey ve arkadaşları kısa süre içerisinde görevlerini tamamlayabileceklerini düşünürken bölgedeki isyanın büyümesi sonucu asilerin tuzağına düşmüşler ve asiler tarafından önce Gerde'de sonra da Düzce'de tutuklanarak gözaltına alınmışlardır. Ancak Heyet-i Nâsiha Gerde'de tutuklulukları süresince yaptıkları gibi Düzce'deki tutuklu kaldıkları süre içerisinde de görüşme fırsatı buldukları asi liderlerini ve taraftarlarını Ankara lehinde ikna etme gayreti sarf etmişler ve bunda da başarılı olmuşlardır (Çağlar, 1997: 17-74). Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen gerek Milli Mücadele sırasında gerekse Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra çıkan ayaklanmalarda Nâsihat Heyetlerinden faydalanılmıştır. Oluşturulan bu 'Öğüt Kurulları'/'Heyet-i Nâsihalar' ile halk, ikna/telkin yoluyla kazanılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Çelebi, M. (1992). *Heyet-i Nâsiha: Anadolu ve Rumeli Nâsihat Heyetleri*. İzmir.
- Akşin, S. (1998). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C. 1. Ankara.
- Bayar, C. (1997). Ben de Yazdım, C.6. İstanbul.
- Jaeschke, G. (1986). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*. Ankara.
- Kodaman, B. ve Babacan, H. (1998). *Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele ile İlgili Belgeler*. Isparta.
- TBMM. (I. Dönem). *Zabıt Ceridesi*, C. I.
- Çağlar, G. (1997). *Hüsrev Bey Heyet-i Nâsihası (Nisan-Haziran 1920)*. Ankara.

MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN MESLEĞE BAKIŞ AÇILARI: ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ BESNİ MESLEK YÜKSEKOKULUNDA BİR UYGULAMA

Burcu DOĞAN¹, Erdem HİLAL²

Özet

Meslek yüksekokulları işletmelerin vasıflı ara eleman ihtiyacını karşılamada büyük önem arz etmektedir. Muhasebe ve vergi uygulamaları bölümü de bu amaca hizmet eden bölümlerden birisidir. Çalışmamızın amacı Besni Meslek Yüksekokulunda Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümünde okuyan öğrencilerin bu bölümü bitirdikten sonra meslek hayatlarına okudukları bölüm ile ilgili devam edip etmeyeceklerini saptamak ve okudukları bölüm hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarını belirlemeye çalışmak amacıyla yapılmıştır. Ayrıca, 2008 yılında 3568 sayılı kanunda yapılan değişiklikle serbest muhasebeci unvanının kaldırılması bu programlar da okuyan öğrenciler tarafından bilinilirlik düzeyi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: muhasebe ve vergi bölümü, muhasebe alanı, meslek yüksekokulu

Abstract

Vocational schools are of great importance in meeting the business needs of suitably qualified. Accounting and taxation department is also one part that serve this purpose. In our aim Besni Vocational Studies students studying in Accounting and Taxation section was performed to try to determine what they have to determine whether they would continue on the section they read their career after finishing this section and is knowledgeable about the section they read. In addition, a public accountant in 2008 3568 change the title of No. removal made in the law will be studied to determine the level of bilinilirlik by students studying in these programs.

Keywords: accounting and tax department, accounting, vocational schools

Giriş

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sanayi ve hizmet sektörlerindeki karşılaştıkları önemli sorunlardan birisi vasıflı “Ara Eleman” eksikliğidir. Gelişmiş ülkeler, bu eksikliği karşılayan mesleki ve teknik eğitim kurumlarına daha fazla önem vermektedirler. Özellikle birçok gelişmiş ülkede ekonomik kalkınmanın itici gücü bu kurumlarda yetiştirilmiş ara elemanlar olmuştur (Büte, 2010:175). Ülkemizde mesleki eğitim ön lisans düzeyinde meslek yüksekokullarında, lisans düzeyinde ise fakültelerde verilmektedir.

Meslek yüksekokulları çeşitli alanlarda verdikleri meslek eğitimleri ile işletmelerin ara eleman ihtiyacını karşılamaktadır. Muhasebe ve vergi uygulamaları programı da vasıflı ara eleman yetiştirmektedir. Muhasebe programının amacı, ön lisans düzeyinde verilecek eğitimlerle, işletmelerin ihtiyacı olan vasıflı elemanların yetişmesine katkı sağlamaktadır.

¹ Öğr. Gör., Adıyaman Üniversitesi, budogan@adiyaman.edu.tr

² Öğr. Gör., Adıyaman Üniversitesi

Programa dahil olan öğrenciler iki yıl içinde aldıkları mesleki eğitim ile birlikte sektörde istihdam edilebilmektedirler. Bu programdan mezun olan öğrenciler, eğitimlerine örgün ya da uzaktan eğitim ile devam ederek kariyer basamaklarında geçerek, muhasebe ara elemanı, SMMM, YMM ya da denetim gibi konularda uzmanlaşarak meslek hayatlarına devam etmektedirler.

26.07.2008 tarih ve 26948 Sayılı Resmi Gazete’de 5786 Sayılı “Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu’nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” yayınlanarak, aynı tarihte yürürlüğe girmiştir. “Serbest Muhasebecilik” ünvanı kaldırılmıştır. 26.07.2008 tarihinden itibaren meslek mensupları SMMM ve YMM olmak üzere iki kategoriden oluşmaktadır. http://www.verginet.net/dtt/11/VergiSirkuleri2008_134.aspx27.04.2016

Bu yeni düzenleme ile birlikte meslek yüksekokulları muhasebe programlarından mezun olan öğrenciler “ serbest muhasebeci” olma yolları kapanmıştır.

Bu çalışmada da muhasebe ve vergi uygulamaları bölümünden mezun olan öğrencilerin yeni düzenleme hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları ve meslek hayatlarında kariyer olarak hangi aşamaya kadar gelebileceklerini bilip bilmedikleri ölçülmeye çalışılacaktır.

1. Muhasebe Mesleği

Modern anlamda işletme faaliyetleri her geçen gün daha karmaşık bir hal almaktadır. Bu karmaşıklık içinde alınan bilgiler, hem işletme yöneticilerini, hem üçüncü kişileri, hem de kamuyu ilgilendirmektedir. İşletme yöneticileri kadar bütün bu gruplar da işletmenin içinde bulunduğu durum ve faaliyetleri yakından takip etme ve en doğru mali bilgiler elde etme ihtiyacı duyarlar. İşte gerek işletme yöneticilerinin, gerekse diğer grupların ihtiyaç duydukları bu bilgileri muhasebe sağlamaktadır (Kavak, 2006:3).

Uzmanlık gerektiren ve bünyesinde birçok zorluğu barındıran muhasebe mesleğinin seçilmesinde birçok kişisel, çevresel, karakteristik ve mesleğe özgü faktörler mevcuttur (Can, Karaca ve Gökgez, 2010:2). Muhasebe mesleği; bilgi ve yeterliliğin yanı sıra bazı etik değerlere de sahip olmayı gerektiren bir meslektir. Muhasebe mesleği, bilindiği üzere, ülkelerin ekonomik yapısını oluşturan özel ve kamu işletmelerinin muhasebe ve denetim ile ilgili tüm iş ve işlemlerinin yasalara, kurallara, ilkelere, standartlara ve yöntemlere dayalı olarak tarafsız, nesnel, sır tutar ve güvenilir bir tutumla gerçekleştirilmesini sağlayan bir iş alanıdır. Muhasebe mesleği ekonomik, sosyal, finansal ve teknolojik alanlarda ortaya çıkan değişikliklerle birlikte artan oranda önem kazanmaya başlamış ve günümüzde toplum ve ticaret hayatı içinde oldukça etkili bir konuma gelmiştir (Gökgez ve Zeytin, 2012: 69). Muhasebe ve muhasebecilik mesleği, işletmelere yönelik olarak, geçmişe yönelik sağlıklı, tam ve doğru bilgiler sunmasının yanında, bu verilerle geleceğe yönelik planların hazırlanmasında doğru ve etkin karar alma sürecinde yol gösterici bir rol üstlenmektedir. Muhasebenin bu fonksiyonlarını etkili bir şekilde yerine getirebilmesinin ilk şartı, mesleğinin sorumluluğunu bilen, iyi eğitim almış muhasebecilerin varlığıdır. Özellikle son yıllarda ortaya çıkan skandallar, muhasebeci ve muhasebecilik mesleğinin önemini daha da arttırmıştır. Bu açıdan bakıldığında ve diğer işletme fonksiyonları ile karşılaştırıldığında muhasebe ve muhasebecilik eğitimi daha da önemli hale gelmektedir (Ekşi, Özçalıcı ve Büyükkoyunlu, 2011: 68). Ayrıca

muhasabe meslek mensuplarının bağımsız denetçi olarak da çalışabilmeleri mesleğin denetim boyutunda da gelişmesine katkı sağlamıştır.

Ülkemizde muhasebecilik mesleği 3568 Sayılı “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” ile düzenlenmiştir. Bu Kanunun amacı, işletmelerde faaliyetlerin ve işlemlerin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işleyişini sağlamak, faaliyet sonuçlarını ilgili mevzuat çerçevesinde denetlemeye, değerlendirmeye tabi tutarak gerçek durumu ilgililerin ve resmî mercilerin istifadesine tarafsız bir şekilde sunmak ve yüksek meslekî standartları gerçekleştirmek üzere, (5786 sayılı Kanunun 19'uncu maddesi ile çıkarılan ibare, Yürürlük: 26.07.2008)(*) "Serbest Muhasebeci Malî Müşavirlik" ve "Yeminli Malî Müşavirlik" meslekleri ve hizmetleri ile Serbest Muhasebeci Malî Müşavirler ve Yeminli Malî Müşavirler Odaları, Serbest Muhasebeci Malî Müşavirler ve Yeminli Malî Müşavirler Odaları Birliğinin kurulmasına, teşkilat, faaliyet ve denetimlerine, organlarının seçimlerine dair esasları düzenlemektir. <http://www.istanbulsmmmodasi.org.tr/html.asp?id=398927.04.2016> Kanuna göre muhasabe meslek mensubu unvanlarının tanımı şu şekildedir: (Erol ve Atmaca, 2004: 173):

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik: Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik’e göre gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin, genel kabul görmüş muhasabe prensipleri ve ilgili mevzuat hükümleri gereğince defterlerini tutmak, malî tablolar ve beyannameleri ile diğer belgelerini düzenlemek ve benzeri işlerini yapmak, işletmelerin muhasabe sistemlerini kurmak ve geliştirmek; işletmecilik, muhasabe, finans ve mali mevzuatla ilgili uygulamaları düzenlemek ve bu konularda danışmanlık yapmak faaliyet alanlarını oluşturmaktadır.

Yeminli Mali Müşavirlik: Serbest muhasebeci mali müşavirlerin yaptığı danışmanlık ve denetim faaliyetleri yanında, tasdik işlemleri de yapma yetkisine sahiptir. Tasdik faaliyetleri, özellikle vergi beyannameleri ile bunların ekleri ve mali tablolarla ilgili olarak yapılmaktadır. Bununla birlikte mali tabloların ve beyannamelerin mevzuat hükümleri, muhasabe prensipleri ile muhasabe standartlarına uygunluğunu ve hesapların denetim standartlarına uygunluğunu ve hesapların denetim standartlarına göre incelendiğini tasdik etmektedir.

Bağımsız denetçi, denetim; iktisadi faaliyet ve olaylara ilişkin iddiaların, önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçlarını ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreç olarak tanımlanmaktadır(Kaval,2008:3). Bağımsız denetim, bir denetim şirketinin ortağı ya da serbest meslek sahibi olarak kendi adına çalışan kişiler tarafından işletmelerin finansal tablolarının genel kabul görmüş muhasabe ilkelerine uygunluk derecesinin belirlenmesi için yapılan denetim çalışmasıdır (Kepekçi, 1996: 7). Bağımsız denetçiler; yeminli mali müşavirlik ya da serbest muhasebesi mali müşavirlik ruhsatını almış meslek mensupları arasından KGK(Kamu Gözetimi Muhasebe Ve Denetimi Standartları Kurumu)tarafından yetkilendirilen kişilerdir (http://www.kgk.gov.tr/contents%5Cfiles%5CPdf%5CKGK_Brosur.pdf02.05.2016).

Meslek Yüksekokulu (MYO): Belirli mesleklere yönelik ara insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan ve dört yarı yıllık eğitim-öğretim sürdüren bir yükseköğretim kurumudur. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=8.5.7479&MevzuatIliski=0&sourceXml>

Search=27.04.2016 bu bölümden mezun olan öğrencilerin SMMM ya da YMM olarak meslekte ilerlemelerine ek olarak KGK tarafından denetim yetkisinin de verilmesi mesleğin tercih edilme noktasında daha parlak hale gelmesine katkı sağlamıştır.

2. Literatür Taraması

Felton vd. (1994), Kanada'da 897 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada muhasebe mesleğini seçerken etkili olan faktörleri belirlemiştir. Bu faktörler, başlangıçta yüksek kazanç, uzun vadede yüksek kazanç, mesleki itibar, meslek içi mükafat ve okulda alınan muhasebe eğitimi olarak belirtilmiştir.

Erol ve Atmaca (2004), Meslek Yüksekokullarında muhasebe eğitimi alan öğrencilerin iş dünyasında muhasebe mesleğinde çalışmaya karşı tutumlarını belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe mesleğinde çalışmaya karşı tutumlarının olumlu olduğu tespit edilmiştir. Buna paralel olarak muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe mesleğini saygın bir meslek olarak gördüğü ve gelecek kariyerlerini muhasebe alanında yapmayı planladıkları sonucu ortaya çıkmıştır.

Yayla ve Cengiz (2005), yaptıkları çalışmada meslek seçimine etki eden faktörleri incelemişler ve aile, çevre, geniş iş olanakları, yüksek kazanç gibi faktörlerin muhasebe mesleğini seçmede etkili olduğu ve öğrencilerin mesleki tercihlerinde muhasebe mesleğinin ilk sırada yer aldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Demir ve Çam (2006:160-169), meslek yüksekokuluna kayıtlı öğrencilerin muhasebe öğreniminde başarısızlıklarının nedenlerini belirlemeye yönelik bir araştırma yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda; Meslek yüksekokullarında muhasebe teknolojilerinin etkin bir şekilde kullanılmadığı, Öğrenci memnuniyetinin göz ardı edildiği, Öğrencilerin demografik ve sosyolojik özellikleri uygun eğitim anlayışının benimsenmeyip bütün öğrencilere aynı eğitim metodunun uygulanması başarısızlık nedenleri olarak saptanmıştır.

Yardımcıoğlu ve Büyükşalvarcı (2007:173-178), muhasebe eğitiminde meslek yüksekokullarının yeterliliğini ve meslek yüksekokulu muhasebe programlarının tercih edilme nedenlerini araştırmışlardır. Çalışmalarının sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin % 48,8 gibi büyük bir oranda ÖSS sisteminden kaynaklı olarak, bu bölümde olduklarını ifade etmişlerdir.

Diğer bir çalışma (Otlu ve Diğerleri, 2012:35-49), Meslek yüksekokullarındaki muhasebe ve vergi bölümü öğrencilerinin bu program ile ilgili düşünce ve beklentilerinin belirlenmesi amacıyla, Malatya Meslek Yüksekokulu'nda 2010-2011 bahar yarıyılında eğitimine devam eden 560 öğrenci üzerinde yapılan anket çalışmasının neticesinde muhasebe ve vergi bölümü öğrencileri aldıkları teorik eğitimin ve bu teorik eğitimi destekleyecek uygulama eğitimlerinin yetersiz olduğunu, fiziki ve teknolojik olanaklara yeterince sahip olmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca, 2008 yılında 3568 sayılı kanunda yapılan değişiklikle serbest muhasebeci unvanının kaldırılması bu programlarda okuyan öğrencilerin meslek elemanı olma olanaklarını ellerinden aldığı için programın geleceğine bakışlarının olumsuz olduğu tespit edilmiştir.

3. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Kariyer Planlarında Muhasebecilik Mesleğine Bakış Açılarını Ölçmeye Yönelik Hazırlanmış Anket Soruları

Ön lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin meslek seçimi ve meslekte ilerleme konularında etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik anket çalışması yapılmıştır. Özelde muhasebe meslek kanununda yapılan değişikliğin Meslek Yüksekokulu Muhasebe öğrencileri tarafından bilinirliği ve meslek hayatlarında kariyerlerinin nasıl olması gerektiği üzerinde yaptığı etki araştırılmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Ön lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe mesleğine bakış açıları belirlenmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Bu çalışma kapsamına Adıyaman Üniversitesi bünyesinde bulunan Besni MYO da muhasebe ve vergi uygulamaları bölümünde okuyan 75 öğrenciye anket uygulanarak, 20 adet anket sorusu yöneltilmiştir.

3.3. Araştırma Yöntemi

Araştırma, seçilen örnek büyüklüğüne göre araştırmanın amacına yönelik olarak anket soruları hazırlanarak, öğrencilere uygulanmıştır.

3.4. Varsayımlar

Ankete cevap verenlerin doğru olarak cevap verdikleri ve cevap verenlerin hiçbir şekilde yönlendirilmediği varsayılmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Hazırlanan anket çalışması bire bir karşılıklı olarak uygulanmıştır. Elde edilen veriler sınıflandırılmış ve belirli gruplara ayrılmıştır. Daha sonra bu veriler SPSS 22 paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve elde edilen tablolar yorumlanmıştır. Verilerin analizi ve yorumlanmasında frekans analizi ve ölçeklendirme yapılmıştır.

3.6. Araştırmanın Bulguları

Araştırma katılımcılarının demografik özellikleri ve analizler neticesinde elde edilen bulgular aşağıda açıklanmıştır.

3.6.1. Demografik Bulgular

Araştırmamıza 75 öğrenci katılmıştır. Ankete katılan öğrencilerin demografik özellikleri hakkındaki bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyetiniz nedir?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kadın	51	68.0	68.0	68.0
	Erkek	24	32.0	32.0	100.0
	Total	75	100.0	100.0	

Tablo 1 öğrencilerin cinsiyet dağılımını göstermektedir. Tablodan görüldüğü gibi Besni Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin % 68'i kız öğrenci ve %32'si erkek öğrenciden oluşmaktadır.

Tablo 2. Yaşınız nedir?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18-22	68	90.7	90.7	90.7
	23-27	7	9.3	9.3	100.0
	Total	75	100.0	100.0	

Tablo 2 öğrencilerin yaş dağılımını göstermektedir. Tablodan görüldüğü gibi Besni Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin % 90.7'si 18-22 yaş ve %9.3 ise 23-27 yaş arası erkek öğrencidir.

Tablo 3. Mezun olduğunuz lise türü?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Anadolu lisesi	10	13.3	13.3	13.3
	Düz lise	47	62.7	62.7	76.0
	Meslek lisesi	12	16.0	16.0	92.0
	Diğer	6	8.0	8.0	100.0
	Total	75	100.0	100.0	

Tablo 3 öğrencilerin mezun olduğu lise türünü göstermektedir. Tablodan görüldüğü gibi Besni Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin % 62.7'si Düz lise, %16'sı Meslek lisesi, %13.3'ü Anadolu lisesi ve %8'i diğer lise mezunudur.

Tablo 4 öğrencilerin üniversite sınavında tercih sırasını göstermektedir. Tablodan görüldüğü gibi Besni Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin % 63.5'i 4. ve üzeri, %16.2'si 1. ve 2. Ve %4.1'i ise 3. tercihi olarak belirtmiştir.

Tablo 4. Üniversite sınavında tercih sıranız

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1	12	16.0	16.2	16.2
2	12	16.0	16.2	32.4
3	3	4.0	4.1	36.5
4 ve üzeri	47	62.7	63.5	100.0
Total	74	98.7	100.0	
Missing System	1	1.3		
Total	75	100.0		

Tablo 5. Kaçınıcı sınıftasınız?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1	30	40.0	40.0	40.0
2	41	54.7	54.7	94.7
Okulu uzattım	3	4.0	4.0	98.7
4.00	1	1.3	1.3	100.0
Total	75	100.0	100.0	

Tablo 5 öğrencilerin kaçınıcı sınıfta okuduğunu göstermektedir. Tablodan görüldüğü gibi Besni Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü öğrencilerinin %54.7'si 2. Sınıf, %40'ı 1. Sınıf ve %4'ü okulu uzatan öğrencilerden oluşmaktadır.

3.6.2. Demografik Özelliklerle Muhasebe Programından Mezun Olduktan Sonra Alanınızla İlgili Çalışıp Çalışmamanın İlişkisi

Tablo 6. Cinsiyet ile Muhasebe Programından Mezun Olduktan Sonra Alanınızla İlgili Çalışıp Çalışmamanın İlişkisi

	Cinsiyetiniz nedir?	
	Kadın	Erkek
	Mean	Mean
Mezun olduktan sonraki hedefler	3.62	3.81
Meslekle ilgili yeterli bilgi düzeyi	3.12	3.06
Mesleğin saygınlık algısı	2.99	2.84

Tablo 6 ile birlikte öğrencilerin muhasebe programından mezun olduktan sonra mezuniyet alanlarından çalışıp çalışmamanın cinsiyete oranına baktığımızda; kız öğrencilerin 3.62'si ve erkek öğrencilerin 3.81 ise mezun olduktan sonraki hedeflerinde alanlarından devam edeceklerini, kız öğrencilerin 3.12'si ve erkek öğrencilerin 3.06'sı meslekle ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibi olduklarını, kız öğrencilerin 2.99'u ve erkek öğrencilerin 2.84'ü ise muhasebe mesleğinin saygın olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 7. Yaş ile Muhasebe Programından Mezun Olduktan Sonra Alanınızla İlgili Çalışıp Çalışmamanın İlişkisi

	Yaşınız nedir?		
	18-22	23-27	28 yaş ve üzeri
	Mean	Mean	Mean
Mezun olduktan sonraki hedefler	3.73	3.24	.
Meslekle ilgili yeterli bilgi düzeyi	3.11	3.00	.
Mesleğin saygınlık algısı	2.98	2.64	.

Tablo 7 ile birlikte öğrencilerin muhasebe programından mezun olduktan sonra mezuniyet alanlarından çalışıp çalışmamanın yaşa oranına baktığımızda; 18-22 yaş arasındaki öğrencilerin 3.73'ü ve 23-24 yaş arasındaki öğrencilerin 3.24'ü ise mezun olduktan sonraki hedeflerinde alanlarından devam edeceklerini, 18-22 yaş arasındaki öğrencilerin 3.11'i ve 23-24 yaş arasındaki öğrencilerin 3.00 meslekle ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibi olduklarını, 18-22 yaş arasındaki öğrencilerin 2.98'i ve 23-24 yaş arasındaki öğrencilerin 2.64'ü ise muhasebe mesleğinin saygın olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 8. Mezun Olunan Lise Türü İle Muhasebe Programından Mezun Olduktan Sonra Alanınızla İlgili Çalışıp Çalışmamanın İlişkisi

	Mezun olduğunuz lise türü?			
	anadolu lisesi	düz lise	meslek lisesi	diğer
	Mean	Mean	Mean	Mean
Mezun olduktan sonraki hedefler	3.89	3.71	3.31	3.93
Meslekle ilgili yeterli bilgi düzeyi	3.22	3.10	3.03	3.06
Mesleğin saygınlık algısı	2.92	2.96	2.94	2.92

Tablo 8 ile birlikte öğrencilerin muhasebe programından mezun olduktan sonra mezuniyet alanlarından çalışıp çalışmamanın mezun olduğu lise türüne oranına baktığımızda; Anadolu lisesinden mezun olan öğrencilerin 3.89'u, düz liseden mezun olan öğrencilerin 3.71'i, meslek lisesinden mezun olan öğrencilerin 3.31'i ve diğer seçeneğini işaretleyen öğrencilerin 3.93'ü ise mezun olduktan sonraki hedeflerinde alanlarından devam edeceklerini, Anadolu lisesinden mezun olan öğrencilerin 3.22'si, düz liseden mezun olan öğrencilerin 3.10'u, meslek lisesinden mezun olan öğrencilerin 3.03'ü ve diğer seçeneğini işaretleyen öğrencilerin 3.06'sı meslekle ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibi olduklarını, Anadolu lisesinden mezun olan öğrencilerin 2.92'si, düz liseden mezun olan öğrencilerin 2.96'sı, meslek lisesinden mezun olan öğrencilerin 2.94'ü ve diğer seçeneğini işaretleyen öğrencilerin 2.92'si

ise muhasebe mesleğinin saygın olduğunu ifade etmiştir. Bu sonuçlarda dikkatimizi çeken nokta Anadolu lisesi mezunu olan öğrencilerin mezun olduktan sonraki dönemde mesleğe devam edebileceklerini ve meslek hakkında bilgi düzeylerinin meslek lisesinden gelen öğrencilere göre fazla bilgi sahibi olmaları dikkat çekicidir.

Tablo 9. Üniversite Sınavında Tercih Sırası İle Muhasebe Programından Mezun Olduktan Sonra Alanınızla İlgili Çalışıp Çalışmamanın İlişkisi

	Üniversite sınavında tercih sıranız			
	1	2	3	4 ve üzeri
	Mean	Mean	Mean	Mean
Mezun olduktan sonraki hedefler	3.43	3.83	3.78	3.68
Meslekle ilgili yeterli bilgi düzeyi	3.32	3.18	3.17	3.03
Mesleğin saygınlık algısı	2.63	3.00	2.92	2.99

Tablo 9 ile birlikte öğrencilerin muhasebe programından mezun olduktan sonra mezuniyet alanlarından çalışıp çalışmamanın üniversite sınav tercihleri sırası ile ilişkisine baktığımızda 2. sıra da tercih eden öğrenci oranı 3.83, 3. sırada tercih eden öğrenci oranı 3.78, 4 ve üzeri sırada tercih eden öğrenci oranı 3.68 ve 1. sırada tercih eden öğrenci oranı 3.43'tür. Meslekle ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibi olan öğrenci sıralaması ise 1. sırada tercih eden öğrenci oranı 3.32, 2. sıra da tercih eden öğrenci oranı 3.18, 3. sırada tercih eden öğrenci oranı 3.17, 4 ve üzeri sırada tercih eden öğrenci oranı 3.03'tür. Muhasebe mesleğinin saygın olduğunu düşünen öğrenci oranı ise sırası ile şöyledir: 2. sıra da tercih eden öğrenci oranı 3.00, 4 ve üzeri sırada tercih eden öğrenci oranı 2.99, 3. sırada tercih eden öğrenci oranı 2.92, 1. sırada tercih eden öğrenci oranı 2.63'tür.

Tablo 10. Öğrencinin Kaçınıcı Sınıfta Olduğu İle Muhasebe Programından Mezun Olduktan Sonra Alanınızla İlgili Çalışıp Çalışmamanın İlişkisi

	Kaçınıcı sınıftasınız?			
	1	2	Okulu uzattım	4.00
	Mean	Mean	Mean	Mean
Mezun olduktan sonraki hedefler	3.72	3.71	2.50	.
Meslekle ilgili yeterli bilgi düzeyi	3.03	3.11	3.11	4.50
Mesleğin saygınlık algısı	3.11	2.88	2.33	3.00

Tablo 9 ile birlikte öğrencilerin muhasebe programından mezun olduktan sonra mezuniyet alanlarından çalışıp çalışmamanın kaçınıcı sınıfta oldukları ile olan ilişkisine baktığımızda 1. Sınıfta okuyan öğrencilerin 3.72'si, 2. sınıfta okuyan öğrencilerin 3.71'i ve okulu uzatan öğrencilerin 2.50'si mezun olduktan sonra muhasebe alanında çalışabileceklerini ifade etmişlerdir. Meslekle ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibi olan öğrenci sıralaması ise 2. Sınıfta okuyan öğrenciler ile okulu uzatan öğrencilerin 3.11'i ve 1. sınıfta okuyan öğrencilerin 3.03'dür. Muhasebe mesleğinin saygın olduğunu düşünen öğrenci oranı ise sırası ile şöyledir: 1. sınıfta okuyan öğrencilerin 3.11'i, 2. sınıfta okuyan öğrencilerin 2.88'i ve okulu

uzatan öğrencilerin 2.33'ü mesleğin saygın bir meslek olduğunu düşünmektedir. Burada dikkat çeken nokta ise öğrencilerin aldıkları eğitim arttıkça meslekle ilgili bakış açılarının değişmesi olarak gözlemlenmiştir.

Tablo 10. Muhasebe mesleğini seçerken 3568 Sayılı Meslek Yasasının detaylarını biliyor musunuz

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Hiç bilmiyordum	18	24.0	24.3	24.3
Bilmiyordum	30	40.0	40.5	64.9
Kısmen	19	25.3	25.7	90.5
Biliyordum	5	6.7	6.8	97.3
Tüm detayları ile biliyordum	2	2.7	2.7	100.0
Total	74	98.7	100.0	
Missing System	1	1.3		
Total	75	100.0		

Tablo 10 da öğrencilerin 3568 sayılı yasa ile getirilen değişiklik hakkındaki bilgi düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak öğrencilerin %40 bilmiyordum, %25.3'ü kısmen, %24'ü hiç bilmiyordum, %6.7'si biliyordum ve % 2.7'si tüm detayları ile biliyordum cevabını vermişlerdir. Öğrencilerin muhasebe ve vergi uygulamaları bölümünü seçer iken yasa ile getirilen yeni düzenleme hakkında bilgi sahibi olmadan bölümü tercih ettikleri gibi bir sonuca varabiliriz.

Tablo 11. Mezun olduktan sonra SMMM olabilmek için gerekli koşullar hakkında bilgi sahibi olduğunuzu düşünüyor musunuz ?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Kesinlikle katılmıyorum	6	8.0	8.0	8.0
katılmıyorum	17	22.7	22.7	30.7
Kararsızım	33	44.0	44.0	74.7
Katılıyorum	16	21.3	21.3	96.0
Kesinlikle Katılıyorum	3	4.0	4.0	100.0
Total	75	100.0	100.0	

Ankete cevap veren öğrencilerin %21.3 'lük bir kısmı bilgi sahibi olduğunu düşünür iken %44'lük bir kısmı kararsız kalmakta, %22.7'lik bir kısmı ise bilgi sahibi olduğunu düşünmemektedir.

Tablo 12. Mezun olduktan sonra eğitiminize devam edip Mali müşavir olma düşünceniz var mı?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid hiç istemiyorum	2	2.7	2.7	2.7
istemiyorum	12	16.0	16.0	18.7
kararsızım	10	13.3	13.3	32.0
istiyorum	24	32.0	32.0	64.0
çok istiyorum	27	36.0	36.0	100.0
Total	75	100.0	100.0	

Tablo 11 de %36'lık kısım ile birlikte öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun mali müşavirlik alanında kariyer yapmak istediklerini söyleyebiliriz. %32'si istiyorum, %16'sı istemiyorum, %13.3'ü kararsızım ve %2.7'si hiç istemiyorum cevabını vermiştir.

Tablo 13. SMMM olmayı düşünüyor iseniz mesleğinizdeki kariyer aşamasının son evresinin yeminli mali müşavirlik olduğunu biliyor musunuz ?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Hiç bilmiyorum	5	6.7	6.7	6.7
Bilmiyorum	10	13.3	13.3	20.0
Kısmen	17	22.7	22.7	42.7
Biliyorum	39	52.0	52.0	94.7
Tüm detayları ile biliyorum	4	5.3	5.3	100.0
Total	75	100.0	100.0	

Araştırmaya katılan öğrencilerin %52'lik kısmı YMM olabileceklerini bilir iken %6.7'lik kısmı hiç bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmiştir. Hangi aşamalardan geçerek YMM olunabileceğini bilen öğrenciler ise % 5.3 'lük kısmı ile en son yüzde oranını oluşturmaktadırlar.

Ankete katılan öğrencilerin %37.3'lük kısmı kariyer planlarında denetim alanında da ilerleyebileceğini bilir iken, hiç bilmeyenlerin oranı %4 ile sınırlı kalmıştır. Muhasebe ve vergi uygulamaları bölümünde muhasebe denetimi dersinin olmasının öğrencilerin bu konuda bilgi sahibi olmalarında katkı sağladığı öngörüsünde bulunabiliriz.

Tablo 14. SMMM olmayı düşünüyor iseniz denetim kısmında da kariyer yapabileceğinizi biliyor musunuz?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Hiç bilmiyorum	3	4.0	4.0	4.0
Bilmiyorum	14	18.7	18.7	22.7
Kısmen	24	32.0	32.0	54.7
Biliyorum	28	37.3	37.3	92.0
Tüm detayları ile biliyorum	6	8.0	8.0	100.0
Total	75	100.0	100.0	

4.Sonuç

Besni meslek yüksekokulunda yapılan araştırma sonucunda muhasebe ve vergi uygulamaları bölümünde okuyan ve ankete katılan öğrencilerin %36'sı çok istiyorum, %32'si istiyorum cevabını vererek muhasebe mesleğini icra edebilmek için ilk ünvanları olan SMMM olmak istedikleri sonucu çıkmıştır. Serbest muhasebeci mali müşavir (SMMM) olduktan sonra Yeminli mali müşavir (YMM) ve denetim alanında kariyer yapabilecekleri hakkında bilgi sahibi oldukları ortaya çıkmıştır.

3568 Sayılı “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” ile yeni bir düzenleme yapılmıştır ve 26.07.2008 tarihinden itibaren meslek mensupları SMMM ve YMM olmak üzere iki kategoriden oluşmaktadır. Bu yeni düzenleme ile birlikte meslek yüksekokulları muhasebe programlarından mezun olan öğrenciler “ serbest muhasebeci” olma yolları kapanmıştır. Ankete katılan öğrencilere 3568 sayılı kanun hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulduğunda ise %40'lık kısmın bilgi sahibi olmadığı ve %24'lük kısmın ise hiç bilgi sahibi olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bölümü okuyan öğrencilerin bir kısmı ise okul bittikten sonra memur olmak için bu bölümü tercih ettiklerini vurgulamışlardır.

Araştırmamızın bulguları değerlendirilip sonuçlar yorumlandığında ortaya çıkan noktaların, öncelikle Besni Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümü öğrencilerinin tercih ettiği bölüm hakkında kısmen de olsa bilgi sahibi oldukları yönünde bir sonuç çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- http://www.verginet.net/dtt/11/VergiSirkuleri2008_134.aspx27.04.16
- Tepeli, Y. ve Kayıhan, B. (2015). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Mesleğine Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Örneği, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* - Cilt:13 Sayı:3 (Eylül 2015)
- Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER620> 138
- <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=8.5.7479&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=27.04.16>
- Kavak, Ş. (2006), *Genel Muhasebe*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Gökgöz, A. ve Zeytin, M. (2012) “Muhasebe Mesleğinin Seçilmesini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Yalova Ve Bilecik İlleri Örneği”, *International Journal of Economic & Administrative Studies*, Cilt: 4, Sayı: 8, s. 67-85.
- Ekşi, H.İ., Özçalıcı, M. ve Büyükkoyunlu, B. (2011) “Meslek Algılanmasında Etkili Olan Faktörler: Muhasebecilik Örneği”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 52, s. 67-80.
- <http://www.istanbulsmmmmodasi.org.tr/html.asp?id=398927>.04.2016
- Erol, M. ve Atmaca, M. (2004) “Meslek Yüksekokullarında Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin İş Dünyasında Muhasebe Mesleğinde Çalışmaya Karşı Tutumları”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 24, s. 171-179.
- Felton, S., N. Burh, ve M. Northey. (1994) “Factors Influencing The Business Student’s Choice of a Career in Chartered Accountancy”, *Issues in Accounting Education*, Cilt: 9, Sayı:1, s. 131-141.
- Yayla, H. ve Cengiz, E. (2005) “Muhasebe Mesleğinin Tercih Edilmesinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması: Karadeniz Teknik Üniversitesi Örneği” *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, Sayı: 3, s. 147-168.
- Demir, M. Çam, M. (2006). “Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Öğreniminde Başarılarını Olumsuz Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Araştırma”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD)*, Sayı: 32.
- Yardımcıoğlu, M. Büyüksalvarcı, A. (2007). “Muhasebe Eğitiminde Meslek Yüksekokullarının Yeterliliği ve Tercih Edilme Sebepleri: Selçuk Üniversitesinde Bir Uygulama Öğrencilerin Profili ve Muhasebe Mesleğine Bakışları”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 36, Ekim.
- Otlu, F. Durmuş, A. F. Solak B. (2012). “Meslek Yüksekokulları Muhasebe ve Vergi Bölümlerindeki Muhasebe Eğitimi ve Bölümünün Geleceği Hakkında Bir Araştırma”. Malatya Meslek Yüksekokulu Uygulaması, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 55, Temmuz.
- Kaval, H. (2008). *Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS/IAS) Uygulama Örnekleri İle Muhasebe Denetimi* (3. Baskı). Ankara : Gazi Kitabevi
- Kepekçi, C. (1996). *Bağımsız Denetim*, Ankara: Lazer Ofset
- http://www.kgk.gov.tr/contents%5Cfiles%5CPdf%5CKGK_Brosur.pdf02.05.2016

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI ALİ VƏZİFƏLİ ŞƏXSİNİN SƏLAHİYYƏTLƏRİ VƏ ONLARIN HƏYATA KEÇİRİLMƏ FORMALARI

**Naxçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Görevli Şahsının Yetkileri Ve Bu Yetkilerin
Uygulanma Şekilleri**

**Competences of The highest official of Nakhchivan Autonomous Republic and their
realization forms**

Mikayıl V. YUSİFOV¹, Mustafa Latif EMEK²

I. Giriş. II. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinə seçkilərin təyin edilməsi. III. Naxçıvan Muxtar Respublikası dövlət orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyətinin təmin edilməsi. IV. Naxçıvan Muxtar Respublikası qanunlarının imzalanması və dərc edilməsi. V. Dövlət və ictimai-siyasi həyatın mühüm məsələləri barədə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinə məlumat verilməsi. VI. Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinin istefası haqqında qərar qəbul edilməsi. VII. Naxçıvan Muxtar Respublikasının mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının yaradılması. VIII. Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinin tərkibinin fəaliyyətinin təmin edilməsi. IX. Naxçıvan Muxtar Respublikasının təmsil edilməsi. X. Naxçıvan Muxtar Respublikası hakim və prokurorlarının vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilməsinə dair təkliflər verilməsi. XI. Naxçıvan Muxtar Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin seçilməsi haqqında Ali Məclisə təqdimat verilməsi. XII. Vətəndaşlıq məsələlərinə dair təklif verilməsi. XIII. Əfv edilmə məsələlərinə dair təklif verilməsi. XIV. Naxçıvan Muxtar Respublikasının fəxri adlarının təsis edilməsi və Azərbaycan Respublikasının dövlət təltifləri ilə təltif edilməyə dair Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təklif verilməsi. XV. Naxçıvan Muxtar Respublikasında Azərbaycan Respublikası hərbi doktrinasının həyata keçirilməsi və komandan heyətləri haqqında təklif verilməsi. XVI. Təhlükəsizlik Şurasının təsis edilməsi və ona rəhbərlik edilməsi. XVII. Ümumi və qismən səfərbərliyin həyata keçirilməsinin təmin edilməsi. XVIII. Vətəndaşların müddətli hərbi xidmətə çağırılmasına və tərxis olunmuş hərbi qulluqçuların sosial müdafiəsinin təmin olunmasına yardım edilməsi. XIX. Fövqəladə və hərbi vəziyyət rejiminin həyata keçirilməsinə yardım edilməsi, fəvqəladə və hərbi vəziyyət elan olunmasına dair təklif verilməsi. XX. Naxçıvan Muxtar Respublikası dövlətçiliyinin varisliyinin təmin edilməsi. XXI. Fərman və sərəncamların qəbul edilməsi. XXII. Yekun.

Xülasə

Məqalədə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali vəzifəli şəxsinin konstitusiya-hüquqi statusunun vacib elementlərindən biri kimi onun səlahiyyətləri təhlil edilir və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasında təsbit olunmuş həmin səlahiyyətlərin Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq həyata keçirilməsi üsulları, həyata keçirilərkən meydana çıxan problemlər araşdırılır. Aparılmış təhlillərin yekunu olaraq sözü gedən səlahiyyətlərin təkmilləşdirilməsi, onların həyata keçirilməsi zamanı meydana çıxan problemlərin aradan qaldırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının qanunlarına müvafiq düzəlişlərin edilməsi və Ali vəzifəli şəxsin zəruri səlahiyyətlərlə təmin olunması təklif olunur.

¹ Konsolos, Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi, mvyusifov@gmail.com

² Direktor, İKSAD, mustafalatifemek@gmail.com

Məqalə ali təhsil müəssisələrinin tələbələri, müəllimləri, konstitusiya hüququnun aktual problemlərindən olan unitar dövlətin tərkibində muxtar dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi məsələləri üzərində çalışan tədqiqatçılar üçün faydalı ola bilər.

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası, Naxçıvan Muxtar Respublikası, Ali vəzifəli şəxs, Ali Məclis, dövlət, hakimiyyət, konstitusiya, qanun, səlahiyyət.

Özet

Bu çalışmada Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek görevli şahsının (Ali Meclis başkanının) anayasal hukuki statüsünün önemli unsurlarından olan yetkileri incelenir ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Anayasası ile belirlenmiş bu yetkilerinin Azerbaycan Cumhuriyetinin yasalarına uygun bir şekilde uygulanması yolları, uygulanırken ortaya çıkan sorunlar araştırılır. Yapılmış incelemeler sonucunda sözkonusu yetkilerin geliştirilmesi, bu yetkiler uygulandığında ortaya çıkan sorunların ortadan kaldırılması amacıyla Azerbaycan Cumhuriyetinin kanunlarına uygun hale getirilmesi ve Ali vazifeli şahsa diğer zaruri yetkilerin verilmesi öneriliyor. Çalışma üniversite öğrencileri, akademisyenler, anayasa hukukunun güncel problemlerinden olan üniter devlet içinde özerk devlete ait hâkimiyetin gerçekleştirilmesi alanında çalışan araştırmacılar için faydalı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Cumhuriyeti, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Ali vazifeli şahıs, Ali Meclis, devlet, hakimiyet, anayasa, kanun, yetki.

Abstract

In this article competences of The highest official of Nakhchivan Autonomous Republic (Chairman of Ali Mejlis) are analyzed as one of the important elements defining the constitutional-legal status of him. The application of the competences reflected in the Constitution of Nakhchivan Autonomous Republic into the laws of Azerbaijan Republic and occurrence of the problems related with it. As a result of carried out analyses amendments to acts of Azerbaijan Republic are suggested for improving the authority and elimination problems which appear during their realizing and guaranteeing superior official with necessary power. The article can be useful for university students, teachers and researchers who work one of the actual problems of constitutional law, at realizing autonomy regime in unitary state.

Keywords: Azerbaijan Republic, Nakhchivan Autonomous Republic, The highest official, Ali Majlis, state, power, constitution, law, competence.

I. Giriş

Azərbaycan Respublikasının (bundan sonra – AR) dövlət orqanları ya bütövlükdə, ya da ayrı-ayrı kontekslər üzrə elmi-tədqiqat obyektı olmuş olsa da Naxçıvan Muxtar Respublikasının (bundan sonra – NMR) dövlət orqanlarına, xüsusən Ali vəzifəli şəxs institutuna elmi-praktiki tədqiqat obyektı kimi müraciət edilməmiş, haqqında araşdırmalar aparılmamışdır. AR müstəqillik əldə etdikdən sonra ötən dövr ərzində dəyişən ictimai münasibətlər, o cümlədən AR-ın və NMR-ın Konstitusiyalarının qəbulu, hətta onlara əlavə və dəyişikliklərin edilməsi problemin aktuallığını artırmışdır. Bundan başqa, müvafiq orqanların muxtar respublikada təşkil olunması onların AR-ın dövlət orqanları ilə səlahiyyət bölgüsü və

münasibətlərində araşdırıla biləcək məqamların olmasından xəbər verir və öz növbəsində mövzunun aktuallığının artmasına təsirini göstərir. Qeyd edək ki, NMR-ın (muxtariyyət) statusunu 1921-ci il Moskva müqaviləsinin³ 3-cü maddəsi, 1921-ci il Qars müqaviləsinin⁴ 5-ci maddəsi, AR Konstitusiyasının⁵ 134-cü maddəsi və NMR Konstitusiyasının⁶ 1-ci maddəsi müəyyən edir.

NMR Ali vəzifəli şəxsinin (bundan sonra – Ali vəzifəli şəxs) səlahiyyətləri NMR Konstitusiyasının 5-ci maddəsində təsbit olunmuşdur. Ali vəzifəli şəxsin NMR Ali Məclisinin (bundan sonra – Ali Məclis) sədri olmasına baxmayaraq sözü gedən səlahiyyətlər onun konkret bir orqanın deyil, muxtar dövlətin ən yüksək məsul şəxsi statusundan irəli gəlir. Ona görə də Ali vəzifəli şəxsin səlahiyyətlərini nəzərdə tutan 5-ci maddə struktur etibarilə NMR Konstitusiyasının ilk fəslində qərarlaşıb. Başqa sözlə, müxtəlif hakimiyyət qollarına həsr olunmuş fəsilərin strukturuna daxil edilməmişdir. Lakin bununla belə, 5-ci maddənin II hissəsinə əsasən Ali vəzifəli şəxsin müvafiq səlahiyyətləri qanunvericilik və icra hakimiyyəti sahələrinə aiddir. Qanunvericiliyin belə mövqeyinə müəyyən qədər bəraət qazandırmaq olar. Belə ki, Ali vəzifəli şəxsin səlahiyyətləri dövlət hakimiyyəti xarakterinə malik olduğuna görə o, hansısa hakimiyyət sahəsinə (sahələrinə) aid olmalıdır. Belə olmasa ya bu səlahiyyətlər öz hakimiyyət xarakterini itirər, yaxud dövlət hakimiyyətinin yeni qolu yaranmış olar. Lakin indiki ifadə forması da reallığı olduğu kimi əks etdirə bilmir. Belə ki, qanunvericilik sahəsində səlahiyyətlər Ali Məclis tərəfindən xüsusi, hətta kollegial qaydada həyata keçirilir və NMR Konstitusiyasının ayrı maddələrində əksini tapmışdır. İcra hakimiyyəti sahəsinə aid məsələlər də NMR Konstitusiyasının ayrı maddələrində nəzərdə tutulmaqla yanaşı, Ali vəzifəli şəxs Ali Məclisin sədri kimi icra hakimiyyəti orqanı deyil. Qeyd olunanlardan başqa, səlahiyyətlərin bir qisminin aidiyyət nöqtəyi-nəzərdən yalnız qanunverici və icra deyil, hətta bir qisminin heç bir hakimiyyət qoluna aid olmaması onların başqa mənbədən qaynaqlandığını göstərir. Bu mənbə isə Ali vəzifəli şəxsin məxsusi – muxtar respublikanın rəhbəri statusudur. Əks təqdirdə həmin səlahiyyətlərin toplandığı 5-ci maddə NMR Konstitusiyasının I fəslində yerləşməzdi.

II. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinə Seçkilərin Təyin Edilməsi.

NMR-ın Konstitusiyasına əsasən Ali vəzifəli şəxsin Ali Məclisə seçkilərin təyin edilməsi səlahiyyətinə əsasən müvafiq seçkilərin keçirilməsi prosesi Ali vəzifəli şəxsin seçkilərin (tarixinin) təyin edilməsi haqqında aktı qəbul etməsi ilə başlaya bilər. Müvafiq qərar növbəti çağırış üzrə seçkilərdə əsasən seçki prosesinin təşkilati məsələlərinin həllində əhəmiyyət daşıyır. Bunun səbəbi ondadır ki, qanunvericilik seçkilərin (şərti olaraq) dəqiq gününü və prosesin ən azı nə qədər müddət əvvəldən başlanmasını müəyyən edir. Belə ki, NMR Konstitusiyasının 14-cü maddəsinin II hissəsinə əsasən Ali Məclisin hər çağırışının seçkiləri hər 5 ildən bir noyabr ayının birinci bazar günü keçirilir. Bununla belə Ali Məclisə keçirilən əlavə, təkrar və yeni seçkilərdə Ali vəzifəli şəxsin aktı həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Çünki müvafiq seçkilərin keçirilməsi tarixini Ali vəzifəli şəxs özü müəyyən edir.

III. Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Orqanlarının Qarşılıqlı Fəaliyyətinin Təmin Edilməsi.

---

³ <http://dmfa.nakhchivan.az/page.php?lang=az&page=00010101>

⁴ <http://dmfa.nakhchivan.az/page.php?lang=az&page=00010102>

⁵ <http://e-qanun.az/framework/897>

⁶ <http://e-qanun.az/framework/1755>

Ali vəzifəli şəxsin müstəsna səlahiyyəti kimi dövlət hakimiyyəti orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyətini təmin etməsi onun parlamentli idarəetmə formasına malik muxtar dövlətə rəhbərlik etməsinə əsaslanır. Hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipinin mövcud olduğu şəraitdə bu səlahiyyət heç bir hakimiyyət qoluna malik olmayan orqan tərəfindən həyata keçirilir ki, belə orqan parlamentli idarəetmə formalarında məhz dövlətin rəhbəri hesab edilir. Belə idarəetmə formasına malik dövlətlərdə bu səlahiyyətin həyata keçirilməsi heç də ciddi çətinliklərlə müşayiət olunmur. Çünki, dövlət başçısının mövqeyi hər bir halda tərəfsiz – heç bir hakimiyyət qolunda təmsil olunmayan subyektin mövqeyi kimi qəbul edilir. Lakin bu funksiyanı həyata keçirən subyekt hər hansı hakimiyyət qoluna mənsub olduqda onun mövqeyinin (hətta ədalətli olduğu halda) maraqları təmin olunmayan hakimiyyət qolu tərəfindən razılıqla qarşılanması çətin olur. Ali vəzifəli şəxsin Ali Məclisin sədri kimi qanunvericilik hakimiyyəti ilə bağlılığı onun müvafiq səlahiyyəti həyata keçirməsində böyük dövlət idarəçilik təcrübəsinə malik olmasını və qəbul olunmuş qərarların hərtərəfli ölçülb- biçilməsini tələb edir.

IV. Naxçıvan Muxtar Respublikası qanunlarının imzalanması və dərc edilməsi.

Muxtar respublikanın qanunlarının imzalanıb dərc edilməsi ilə bağlı Ali vəzifəli şəxsin səlahiyyəti təəssüf ki, sırf vəzifə kimi müəyyən edilmişdir. Belə ki, NMR-ın Konstitusiyası Ali vəzifəli şəxsin qanunu imzalamadan Ali Məclisə qaytarmaq səlahiyyətini nəzərdə tutmur. Bu isə qanunun imzalanması fəlsəfəsinin mahiyyətinə uyğun deyil. Konstitusiya, “qanunların dərci” anlayışı altında onların mətninin olduğu kimi rəsmi və dövrü mətbuatda nəşr olunmasını nəzərdə tutur. NMR-də belə nəşr vasitəsi Ali Məclisin və NMR Nazirlər Kabinetinin rəsmi orqanı olan “Şərq qapısı” qəzetidir. Qanunların dərci onların qüvvəyə minməsinin mühüm şərtlərindən biridir. NMR Konstitusiyasının 28-ci və 49-cu maddələrinə əsasən qanunun özündə başqa hal nəzərdə tutulmadıqda o dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir və yalnız dərc olunmuş qanunların tətbiqi və icrası məcburi xarakter daşıyır. Lakin qanunvericilik qanunların imzalandıqdan sonra hansı müddət ərzində dərc olunması haqqında göstəriciyə malik deyil. Belə göstəricinin müəyyən olunması məqsədəuyğun olardı. NMR-ın Konstitusiyasında əksini tapmasa da Ali vəzifəli şəxs qanunları imzalayıb dərc etməsi ilə yanaşı, onların tətbiqi haqqında qərar qəbul etmək səlahiyyətindən də istifadə edir. Ali vəzifəli şəxsin qanunun tətbiqi ilə əlaqədar aktlarında icra hakimiyyəti orqanlarına bununla bağlı müvafiq göstərişlər verilir.

V. Dövlət Və İctimai-Siyasi Həyatın Mühüm Məsələləri Barədə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinə Məlumat Verilməsi.

NMR-ın Konstitusiyası ilə müəyyən olunmuş səlahiyyətindən istifadə edərək Ali vəzifəli şəxs NMR-ın dövlət və ictimai-siyasi həyatının mühüm məsələləri barədə Ali Məclisə məlumat verir. Yaranmış ənənəyə görə Ali vəzifəli şəxs hər sessiyanın ilk iclasında Ali Məclisi əvvəlki sessiyadan ötən dövr ərzində dövlət və ictimai-siyasi həyatda baş vermiş hadisələr barədə məlumatlandırır. Xarakterinə görə bu məlumatlandırma informasiya təyinatını yerinə yetirir və hansısa xüsusi nəticələrə səbəb olmur. Burada əsas məqsəd Ali Məclisin qəbul etdiyi qərarların yerinə yetirilməsi vəziyyətini müəyyən etmək və yeni qərarların qəbulunda Ali Məclisə kömək etməkdir.

VI. Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinin İstefası Haqqında Qərar Qəbul Edilməsi.

NMR Nazirlər Kabinetinin istefası haqqında qərar qəbul etmək səlahiyyətindən Ali vəzifəli şəxs üç əsasla istifadə etmək hüququna malikdir: Ali vəzifəli şəxsin öz təşəbbüsü, istefa haqqında NMR Nazirlər Kabinetinin müraciəti və Ali Məclisin NMR-ın Nazirlər Kabinetinə etimad göstərməməsi. Bununla belə, hər bir halda Ali vəzifəli şəxs müvafiq qərarı qəbul etməkdə müstəqildir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, NMR Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsinin 5-ci və 6-cı bəndləri və 34-cü maddəsinin III hissəsi haqqında danışdığımız səlahiyyəti müəyyən edən normaya uyğun deyil. Çünki, NMR Nazirlər Kabinetinin istefası haqqında qərar qəbul edən subyekt həm də onun tərkibini formalaşdırmaq və ondan hesabat tələb etmək hüququna da malik olmalıdır. Amma NMR-ın Konstitusiyası Ali vəzifəli şəxsi bu mühüm səlahiyyətlə təmin etməmişdir.

VII. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Mərkəzi İcra Hakimiyyəti Orqanlarının Yaradılması.

Ali vəzifəli şəxs muxtar respublikanın icra hakimiyyəti orqanları sisteminin mühüm həlqəsini təşkil edən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarını təşkil edir. NMR-ın Konstitusiyasında müvafiq səlahiyyət “yaradır” istilahından istifadə edilməklə təsbit olunsa da əslində yaratma deyil, həm də ləğv və yenidən təşkil etmə (bölmə, ayırma, birləşdirmə, qoşma) səlahiyyətlərini ehtiva edir. Bu da öz növbəsində təbiidir. Belə ki, məhz yaradan subyekt orqanı ləğv və yenidən təşkil etmək hüququna malikdir. Muxtar respublikada mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının say həddini müəyyən edən və ya bununla bağlı hər hansı məhdudiyət nəzərdə tutan norma yoxdur. NMR Konstitusiyasının özündə nəzərdə tutulan yeganə hal – muxtar respublikanın büdcəsində icra hakimiyyəti üçün nəzərdə tutulmuş xərclər çərçivəsi – isə heç də ciddi məhdudlaşma hesab edilməməlidir. Çünki müvafiq orqanların təşkili zamanı onların saxlanma xərclərinin (ştatların və səlahiyyətlərin həcmi hesabına) azaldılması orqanların sayının artırılmasına imkan yaradır. Eyni fikirləri mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının ləğvi üçün də söyləmək mümkündür.

VIII. Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinin Tərkibinin Fəaliyyətinin Təmin Edilməsi.

NMR Nazirlər Kabinetinin tərkibinin böyük hissəsini mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının rəhbərləri təşkil edir ki, onların da rəhbərlik etdikləri orqanlar bilavasitə Ali vəzifəli şəxs tərəfindən yaradılır. Bunu əsas götürən NMR-ın Konstitusiyası da Ali Məclisin sessiyaları arasındakı dövrdə Ali vəzifəli şəxsin NMR Baş nazirinin təklifi ilə NMR Nazirlər Kabinetinin tərkibinin fəaliyyətini təmin etməsini nəzərdə tutur. Bu səlahiyyət eyni zamanda NMR Nazirlər Kabinetinin istefası haqqında qərar qəbul etmək səlahiyyəti ilə uzlaşır. Bu dövrdə NMR-ın Nazirlər Kabinetinə bilavasitə rəhbərliyi həyata keçirən orqan kimi onun qərarlarının həyata keçirilməsinə də Ali vəzifəli şəxs səlahiyyətli olur. Lakin nəzərə alsaq ki, NMR-ın Nazirlər Kabineti fəaliyyətinə görə Ali Məclis qarşısında özü hesabat verir və bununla əlaqədar Ali Məclisin ona etimad göstərməmək səlahiyyəti var, onda Ali vəzifəli şəxsin sözü gedən səlahiyyətinin həyata keçirilməsində problemlərin yaranmaması üçün ciddi hüquqi mexanizmlərlə tənzimlənmə məqsədəuyğun olardı.

IX. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Təmsil Edilməsi.

Ali vəzifəli şəxs NMR-ın Konstitusiyasına uyğun olaraq xarici dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla, habelə başqa fiziki və hüquqi şəxslərlə münasibətdə muxtar respublikanı təmsil edir. Xarici dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla münasibət bilavasitə

beynəlxalq münasibətlər hesab edilir ki, bununla bağlı NMR Konstitusiyasının 5-ci maddəsinin III hissəsi Ali vəzifəli şəxsin müvafiq səlahiyyətinin həyata keçirilməsi çərçivəsini müəyyən edir. Bu normaya görə Ali vəzifəli şəxs NMR-nı onun mənafeləri ilə bağlı iqtisadi və mədəni məsələlərdə NMR-ın Konstitusiyası ilə müəyyən olunmuş həddə və AR-ın qanunları ilə müəyyən olunmuş qaydada AR-ın beynəlxalq münasibətlərində təmsil edir.

Müəyyən olunan çərçivələr təmsilçiliyin NMR-ın mənafeləri ilə bağlılığı, iqtisadi və mədəni məsələlər olması, NMR-ın Konstitusiyası ilə müəyyən olunan həddə həyata keçirilməsi, AR-ın qanunları ilə müəyyən olunan qaydada realizəsi və AR-ın beynəlxalq münasibətləri daxilində mümkünliyündən ibarətdir. Təmsilçiliklə bağlı ilk üç tələb bir-biri ilə sıx əlaqədardır.

Ali vəzifəli şəxsin muxtar respublikanın rəhbəri kimi NMR-ın mənafeləri ilə bağlı məsələlər üzrə təmsilçiliyi həyata keçirməsi məqsəduyğundur. Lakin NMR-ın Konstitusiyası muxtariyyətin mənafeləri ilə bağlı həmin məsələlərin yalnız iqtisadi və mədəni sahələrə aid ola bilməsini nəzərdə tutur. NMR-ın Konstitusiyası burada ehtiyac olduğundan daha artıq məhdudlaşdırıcı üsuldən istifadə edir. Belə ki, əgər NMR Konstitusiyasının 24-cü maddəsi iqtisadi və mədəni məsələlərlə yanaşı sosial təminat, ətraf mühitin qorunması, turizm, səhiyyə kimi sahələr üzrə Ali Məclisin təmsilində NMR-ə səlahiyyəti verirsə, Ali vəzifəli şəxsə də qeyd olunan sahələr (məsələlər) üzrə təmsilçilik səlahiyyəti verməli idi. Təmsilçiliyin həyata keçirilməsi üçün NMR-ın Konstitusiyası ilə müəyyən olunmuş hədd, muxtar respublika (və ya onun orqanları) üçün nəzərdə tutulmuş səlahiyyət həddidir. Başqa sözlə, konstitusiya muxtariyyətin səlahiyyətinə aid etdiyi məsələlərin həllində onun müstəqilliyini hansı həddə müəyyən edirsə, Ali vəzifəli şəxsin təmsilçiliyinin də həmin həddə olmasını nəzərdə tutmalıdır.

AR-ın beynəlxalq münasibətlərində təmsilçilik hamılıqla qəbul olunmuş beynəlxalq hüquq normalarından irəli gəlir. Belə ki, beynəlxalq münasibətlərin tərəfləri kimi beynəlxalq hüquq subyektləri çıxış edə bilərlər. NMR-ın statusu isə onun beynəlxalq hüquq subyektinə və buna görə də beynəlxalq münasibətlərin tərəfi kimi təmsil olunmasına imkan vermir. Qeyd olunanlara əsasən Ali vəzifəli şəxsin təmsilində NMR AR-ın qurmuş olduğu beynəlxalq münasibətlərdə təmsil olunur.

NMR Konstitusiyasının sonuncu tələbi sözü gedən təmsilçiliyin AR-ın qanunları ilə müəyyən olunmuş qaydada həyata keçirilməsidir. Müvafiq münasibətləri tənzimləyən "AR-ın beynəlxalq müqavilələrinin bağlanması, icrası və ləğv edilməsi qaydaları haqqında" AR Qanununun⁷ 7-ci maddəsinə uyğun olaraq AR-ın Prezidenti bütün beynəlxalq müqavilələr, AR-ın Baş naziri və Xarici işlər naziri isə ratifikasiya olunmalı istisna olmaqla, digər beynəlxalq müqavilələr barəsində danışıqlar aparmaq və onları imzalamaq hüququna malikdir. İstisna hal kimi yalnız AR-ın diplomatik nümayəndəliyinin başçıları xüsusi səlahiyyət almadan müvafiq surətdə qəbul edən dövlətlə və ya beynəlxalq təşkilatla beynəlxalq müqavilələrin bağlanması haqqında danışıqlar aparmaq hüququna malikdirlər.

Göründüyü kimi beynəlxalq danışıqlar aparmaq və beynəlxalq müqavilələr bağlamaq səlahiyyətinə malik subyektlər sırasına qanunvericilik Ali vəzifəli şəxsi aid etmir. Hesab edirik ki, müvafiq qanunun normaları NMR Konstitusiyasının tələblərinə uyğunlaşdırılmalı və onun

⁷ <http://e-qanun.az/framework/9460>

Ali vəzifəli şəxsə verdiyi səlahiyyətlərin həyata keçirilmə mexanizmləri qanunda əksini tapmalıdır.

NMR-ın Konstitusiyası Ali vəzifəli şəxsin təmsilçilik münasibətlərinin qarşı tərəfini iki qrupa bölür – birinci qrupa xarici dövlət və beynəlxalq təşkilatlar, ikinci qrupa isə başqa fiziki və hüquqi şəxslər aid edilir. Qanunvericilikdə “başqa” istilahının istifadəsi müvafiq fiziki və hüquqi şəxslərin AR-na aid olmamasını, yaxud xarici ölkədən olmalarını nəzərdə tutur. Bu isə onu göstərir ki, NMR-ın Konstitusiyası Ali vəzifəli şəxsin yalnız xarici əlaqələrdə NMR-ın təmsilçiliyini həyata keçirməsini nəzərdə tutur. Başqa sözlə, Ali vəzifəli şəxsin muxtar respublika daxilində fiziki və hüquqi şəxs, ictimai təşkilat və dövlət orqanları ilə münasibətdə NMR-ın təmsilçiliyini həyata keçirməsi səlahiyyəti NMR-ın Konstitusiyasında məhdudlaşır ki, bunun aradan qaldırılması doğru olardı.

X. Naxçıvan Muxtar Respublikası Hakim Və Prokurorlarının Vəzifəyə Təyin Və Vəzifədən Azad Edilməsinə Dair Təkliflər Verilməsi.

Ali vəzifəli şəxs NMR-ın Konstitusiyasına görə muxtar respublikada fəaliyyət göstərən məhkəmələrin hakimlərinin vəzifəyə təyin və vəzifədən azad olunmasına dair təkliflər verir. AR-ın qanunvericiliyinə əsasən NMR Ali Məhkəməsinin (apellyasiya məhkəməsi kimi) hakimləri AR Prezidentinin təqdimatı ilə AR Milli Məclisinin, digər məhkəmələrin hakimləri isə birbaşa AR-ın Prezidenti tərəfindən vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edirlər. “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” AR Qanununun⁸ 94-cü maddəsi xüsusi olaraq muxtar respublika məhkəmələrinin hakim vəzifələrinə namizədlərin seçilməsində Ali vəzifəli şəxsin iştirak etməsini nəzərdə tutur. Burada yeganə şərt hakim vəzifəsinə irəli sürülən namizədin AR-ın qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş tələblərə cavab verməsi ola bilər.

Hakimlərin vəzifədən azad edilməsində Ali vəzifəli şəxsin iştirakı ilə əlaqədar qanunvericilik hansısa hal nəzərdə tutmur. Belə ki, AR Konstitusiyasının 127-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən hakimlər səlahiyyətləri müddətində dəyişilməzdirlər. AR Konstitusiyasının bu müddəasına uyğun olaraq “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” AR Qanununun 97-ci maddəsi qanunla müəyyən olunmuş əsaslar istisna olmaqla, öz razılıqları olmadan hakimlərin vəzifədən kənarlaşdırılmasını və onların səlahiyyətlərinə xitam verilməsini qadağan edir. Beləliklə, yalnız adı çəkilən qanunun 113-cü maddəsində göstərilən əsasların mövcudluğu Ali vəzifəli şəxsə hakimlərin vəzifədən azad olunması haqqında təklif verməyə əsas verir.

NMR Prokurorunun, rayon (şəhər) və ixtisaslaşdırılmış prokurorların vəzifəyə təyin və vəzifədən azad olunmasına dair təklif vermək səlahiyyəti NMR Konstitusiyasının 46-cı maddəsinə əsaslanır. Həmin maddəyə əsasən Ali vəzifəli şəxs öz təkliflərini AR-ın Baş prokuroruna verir. Verilmiş təkliflər məqbul olduqda AR-ın Baş prokuroru NMR prokurorunun vəzifəyə təyin olunması haqqında AR-ın Prezidentinə təqdimat verir, digər prokurorları isə AR Prezidentinin razılığı ilə vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edir. Konstitusiyanın 46-cı maddəsi NMR prokurorunun vəzifədən azad olunması qaydasını nəzərdə tutmasa da AR Konstitusiyasının 133-cü maddəsinin IV hissəsinə əsasən NMR-ın prokuroru AR Baş prokurorunun təqdimatı ilə AR-ın Prezidenti tərəfindən vəzifədən azad edilir. Məqsəduyğun olardı ki, NMR-ın Konstitusiyası NMR prokurorunun vəzifədən azad olunması qaydasını da nəzərdə tutsun və bu zaman Ali vəzifəli şəxsin təklifləri nəzərə alınsın.

---

⁸ <http://e-qanun.az/framework/3933>

XI. Naxçıvan Muxtar Respublikasının İnsan Hüquqları Üzrə Müvəkkilinin Seçilməsi Haqqında Ali Məclisə Təqdimat Verilməsi.

NMR-ın İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (Ombudsmanın) seçilməsində iştirak səlahiyyətinə əsasən Ali vəzifəli şəxs bununla bağlı Ali Məclisə təqdimat verir. “NMR-ın İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (Ombudsman) haqqında” NMR Qanununun 2-ci maddəsinə əsasən təqdim olunmuş namizəd seçilir, yaxud Ali Məclisə digər şəxsin namizədliyi təqdim edilir.

XII. Vətəndaşlıq Məsələlərinə Dair Təklif Verilməsi.

AR-da vətəndaşlıq məsələləri AR-ın Konstitusiyası və “AR-ın vətəndaşlığı haqqında” AR-ın Qanunu⁹ ilə tənzimlənir. Qanunun 11, 14, 15 və 17-ci maddələrinə əsasən şəxs vətəndaşlığı əldə edə, qəbul oluna, onun vətəndaşlığı bərpa edilə və ya o, vətəndaşlıqdan çıxara bilər. AR Prezidentinin müvafiq fərmanı ilə təsdiq edilmiş AR-ın vətəndaşlığı məsələlərinə baxılması və onların həlli qaydaları haqqında Əsasnaməyə¹⁰ görə isə vətəndaşlığı əldə etmək istəyən şəxs AR Prezidentinin adına yazılmış ərizə-anketlə AR-ın Dövlət Miqrasiya Xidmətinə müraciət edir. Daha sonra həyata keçirilən zəruri prosedurlardan sonra toplanmış sənədlər AR-ın Prezidenti yanında Vətəndaşlıq məsələləri komissiyasına təqdim edilir. Yekunda AR-ın Prezidenti qanunvericiliyə uyğun olaraq komissiyanın tövsiyələri nəzərə alınmaqla müvafiq qərar qəbul edir. Göründüyü kimi qanunvericilik vətəndaşlıqla bağlı təşəbbüsün yalnız vətəndaşlığa qəbul ediləcək şəxsin özü tərəfindən irəli sürülə bilməsini nəzərdə tutur.

Lakin AR Prezidentinin fərmanı ilə təsdiq olunmuş AR-ın fəxri vətəndaşlığı haqqında Əsasnaməyə görə fəxri vətəndaşlıq verilməyə şəxsin təşəbbüsü ilə deyil, yalnız razılığı tələb olunur. Fəxri vətəndaşlığın verilməsi üçün AR-ın Prezidenti yanında Vətəndaşlıq məsələləri komissiyasının tövsiyəsi də bir qayda olaraq tələb edilmir. Fəxri vətəndaşlıq dünya birliyi, Azərbaycan dövləti və ya Azərbaycan xalqı qarşısında xüsusi xidmətləri olan və AR-ın vətəndaşı olmayan şəxslərə verilir. Fəxri vətəndaşlar AR-ın vətəndaşları ilə eyni hüquqlara malik olmaqla yanaşı, AR Prezidentinin xüsusi himayəsi altında olurlar. Hesab edirik ki, muxtar respublika qarşısında xüsusi xidmətləri olan əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin AR-ın fəxri vətəndaşlığına qəbulu haqqında Ali vəzifəli şəxsin təkliflər vermək səlahiyyətinin qanunvericilikdə nəzərdə tutulması məqsədəuyğun olardı.

XIII. Əfv Edilmə Məsələlərinə Dair Təklif Verilməsi.

Əfv etmə ilə bağlı münasibətlər AR-ın Konstitusiyası və Cinayət Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Bundan başqa, AR Prezidentinin müvafiq fərmanı ilə təsdiq edilmiş Əfv etmə haqqında Əsasnamədə əfv etmənin həyata keçirilməsi mexanizmləri öz əksini tapır. AR Cinayət Məcəlləsinin 82-ci maddəsinə əsasən əfv etmə fərdi qaydada müəyyən edilmiş, məhkum olunmuş şəxs barəsində AR-ın Prezidenti tərəfindən həyata keçirilir. Şəxs əfv etmə aktı ilə cəzanın qalan hissəsini çəkməkdən azad edilə bilər və ya ona təyin olunmuş cəzanın müddəti azaldıla bilər, yaxud belə şəxsin cəzasının çəkilməmiş hissəsi daha yüngül cəza növü ilə əvəz edilə bilər. Əfv etmə aktı ilə cəzasını çəkmiş şəxsin məhkumluğu da götürülə bilər. Əfv etmə haqqında Əsasnamənin 7-ci və 12-ci bəndlərinə görə isə əfv etmə barədə müraciət məhkum olunmuş şəxs, onun müdafiəçisi, nümayəndəsi və ya qanuni nümayəndəsi tərəfindən

⁹ <http://e-qanun.az/framework/3187>

¹⁰ <http://e-qanun.az/framework/5317>

verilə bilər. Əfv etmə barədə həmçinin AR Milli Məclisinin deputatı, AR-ın İnsan hüquqları üzrə müvəkkili, cəzanı icra edən orqan, beynəlxalq və ya qeyri-hökumət təşkilatı da öz təşəbbüsü ilə vəsatət qaldıra bilər. Cinayət törədərkən yetkinlik yaşına çatmamış və məhkum olunmuş şəxslərin əfv olunması barədə yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar da vəsatət verə bilər. Göründüyü kimi müvafiq əsasnamə Ali vəzifəli şəxsin konstitusion səlahiyyətinin həyata keçirilməsi üçün lazımi imkan yaratmışdır. Bununla bağlı əsasnamənin NMR-ın Konstitusiyasına uyğunlaşdırılması, əfv etmə haqqında vəsatət vermək hüququ olan vəzifəli şəxslər sırasına Ali vəzifəli şəxsin də daxil edilməsi zəruridir.

XIV. Fəxri Adların Təsis Edilməsi Və Fəxri Adlarla Təltif Etmə.

Ali vəzifəli şəxsin fəxri adlar təsis etməsi və fəxri adlarla təltif etməsi səlahiyyəti muxtar respublika həyatının müxtəlif sahələrinin inkişafında, ümumiyyətlə muxtar respublikanın tərəqqisi yolunda böyük nailiyyətlər qazanmış şəxslərin əməyinin qiymətləndirilməsi və cəmiyyətin digər üzvlərinə örnək göstərilməsi üçün vasitə kimi çıxış edir. Muxtar respublikanın fəxri adları Ali Məclis sədrinin “NMR-ın fəxri adları haqqında” 18 iyun 1998-ci il tarixli Fərmanı ilə müəyyən olunmuşdur. Həmin fərmanın 1-ci bəndi ilə muxtar respublikanın əməkdar müəllim, əməkdar həkim, əməkdar artist, əməkdar incəsənət xadimi, əməkdar rəssam, əməkdar mədəniyyət işçisi, əməkdar dövlət qulluqçusu, əməkdar bədən tərbiyəsi və idman xadimi, əməkdar jurnalist, əməkdar mühəndis, əməkdar hüquqşünas və əməkdar kənd təsərrüfatı işçisi kimi fəxri adları təsis olunmuşdur.

Fəxri adlar onların sahiblərinə müvafiq sahədə xüsusi xidmətinə, yüksək peşə ustalığına və ictimai həyatda fəal iştirakına görə verilir. Məsələn, “əməkdar müəllim” fəxri adı təhsil sahəsində xüsusi xidmətlərinə görə ümumtəhsil, internat, orta-ixtisas məktəblərinin müəllimlərinə və tərbiyəçilərinə, məktəbəqədər uşaq müəssisələrinin müdirlərinə və tərbiyəçilərinə, uşaq evlərinin tərbiyəçilərinə və xalq təhsili sisteminin digər işçilərinə verilir. Bu adlarla Ali vəzifəli şəxs öz təşəbbüsü ilə, habelə Ali Məclisin və ya NMR Nazirlər Kabinetinin təqdimatı ilə təltif edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, fəxri ada layiq görülmüş şəxslər qanunvericiliklə müəyyən olunmuş güzəştlərdən istifadə hüququnu da qazanmış olurlar. Lakin muxtar respublikada hüquq münasibətlərini tənzimləyən qanunvericilik aktları AR-ın normativ-hüquqi aktları olduğuna görə onlarda nəzərdə tutulan güzəştlər də yalnız AR-ın fəxri adlarının daşıyıcılarına şamil olunur. Başqa sözlə, muxtar respublikanın fəxri adları ilə təltif olunmuş şəxslər bütün güzəştlərdən istifadə edə bilmirlər. Məqsədəuyğun olardı ki, qeyd olunan çatışmazlıq aradan qaldırılsın və NMR-ın fəxri adlarına layiq görülmüş şəxslər də bu güzəştlərdən istifadə etsinlər.

XV. Naxçıvan Muxtar Respublikasında Azərbaycan Respublikası Hərbi Doktrinasının Həyata Keçirilməsi Və Komandan Heyətləri Haqqında Təklif Verilməsi.

NMR-ın Konstitusiyası Ali vəzifəli şəxsin üzərinə təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlı çoxsaylı vəzifələr qoyur. Bunun göstəricisi NMR-ın Konstitusiyası ilə Ali vəzifəli şəxsin müvafiq sahə ilə bağlı müxtəlif məsələlərin həlli üçün səlahiyyətlərlə təmin edilməsidir. Belə ki, NMR Konstitusiyasının 5-ci maddəsinin I hissəsinin 14-cü və 17-20-ci bəndlərinə əsasən

Ali vəzifəli şəxs NMR-də AR-ın hərbi doktrinasını həyata keçirir, AR Silahlı Qüvvələrinin NMR ərazisində yerləşmiş birləşmələrinin komandan heyətləri haqqında təklif verir, Təhlükəsizlik Şurasını təsis edir və ona rəhbərlik edir, ümumi və qismən səfərbərliyin həyata keçirilməsini təmin edir, vətəndaşların müddətli hərbi xidmətə çağırılmasını və müddətli hərbi xidmətdən tərxis olunmuş hərbi qulluqçuların sosial müdafiəsinin təmin olunması tədbirlərinin həyata keçirilməsinə yardım edir, AR-ın Prezidenti tərəfindən elan edilmiş fəvqəladə və hərbi vəziyyət rejiminin həyata keçirilməsinə yardım edir, NMR-də fəvqəladə və hərbi vəziyyət elan olunması məsələsinə dair təklif verir.

Ali vəzifəli şəxsin hərbi doktrinanı həyata keçirməsi səlahiyyəti haqqında danışmamışdan əvvəl onu demək lazımdır ki, AR-ın hərbi doktrinası milli təhlükəsizlik konsepsiyasından törəmə sənəd kimi hərbi sahədə dövlətin prioritet fəaliyyət istiqamətlərini özündə əks etdirir. Hərbi doktrina da milli təhlükəsizlik konsepsiyası kimi "Milli təhlükəsizlik haqqında" AR-ın Qanununa¹¹ əsaslanır. Müvafiq qanunda əksini tapan məsələlər mahiyyət etibarilə AR-ın Konstitusiyasına və hamılıqla qəbul olunmuş beynəlxalq hüquq normalarına əsaslanmaqla özündə müdafiə prinsiplərini əks etdirir və təcavüzkar hərəkətləri inkar edir. Belə ki, "Milli təhlükəsizlik haqqında" AR Qanununun 19-cu maddəsinə əsasən hərbi sahədə milli təhlükəsizliyin təmin olunması AR-ın müstəqilliyi, suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı yönəlmiş hərbi xarakterli real və potensial təhdidlərdən müdafiə sahəsində tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsi və milli maraqların hərbi vasitələrlə qorunması qabiliyyətinin təmin edilməsidir.

Elə həmin maddəyə görə bunun üçün görülməli olan əsas tədbirlər isə silahlı birləşmələrin hərbi hazırlıq səviyyəsinin və döyüş qabiliyyətinin artırılması, mövcud hərbi ehtiyatların səfərbərlik üçün hazır vəziyyətdə saxlanması, hərbi-sənaye kompleksinin inkişafı, müasir silah və hərbi-texniki nailiyyətlərin tətbiq edilməsi, dövlət sərhədləri yaxınlığında əlverişli qüvvələr nisbətinin yaranmasının əldə olunması, dövlət sərhədlərinin etibarlı mühafizəsinin təmin edilməsi, hərbi təhsil sisteminin inkişaf etdirilməsi və silahlı birləşmələrin ixtisaslı kadrlarla təminatı işinin yaxşılaşdırılması, silahlı birləşmələrin döyüş hazırlığının və qabiliyyətinin zəiflədilməsinə yönəlmiş fəaliyyətin qarşısının alınması, müdafiə kompleksi sahəsində strateji əhəmiyyətli obyektlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsindən və sairədən ibarətdir. Göründüyü kimi hərbi doktrina olduqca geniş spektrli məsələləri əhatə etməlidir ki, bunların hamısının səlahiyyətləri baxımından bir orqan tərəfindən həyata keçirilməsi qeyri-mümkündür. Ona görə də Ali vəzifəli şəxs hərbi doktrinanı öz səlahiyyətləri daxilində həyat keçirir. Bunun isə NMR-ın Konstitusiyasında öz əksini tapması məqsədəuyğun olardı.

Muxtar respublikada hərbi doktrinanın həyata keçirilməsinə məsul şəxs kimi Ali vəzifəli şəxs bunun üçün AR Silahlı Qüvvələrinin muxtar respublika ərazisində yerləşən birləşmələrinin komandan heyətləri haqqında təklif verir. Qeyd olunan vəzifələrə muxtar respublika ərazisində yerləşən diviziya (korpus), hərbi hissə və hərbi idarə komandanlarının vəzifələri aiddir. Müvafiq təkliflər həmin vəzifələrə təyinatı həyata keçirən və ya təyinat üçün təqdimat verən vəzifəli şəxslərə verilir. Bu vəzifəli şəxslər AR-ın müdafiə naziri və Silahlı Qüvvələrin Baş qərargah rəisi vəzifələridir. Lakin nəzərə alsaq ki, muxtar respublika ərazisində AR-ın başqa hərbi birləşmələri də mövcuddur, onda həmin birləşmələrin də

¹¹ <http://e-qanun.az/framework/5455>

komandan heyətləri haqqında Ali vəzifəli şəxsin təklif vermək səlahiyyətinin NMR-ın Konstitusiyasında təsbit olunması məqsədəuyğun olardı.

XVI. Təhlükəsizlik Şurasının Təsis Edilməsi Və Ona Rəhbərlik Edilməsi.

Təhlükəsizlik Şurası məşvərətçi orqan kimi bir qayda olaraq məcburi xarakterli qərarlar qəbul etmir, başqa sözlə, o, belə qərarlar qəbul etmək üçün təsis edilmir. Təhlükəsizlik Şurası Ali vəzifəli şəxs tərəfindən qərarlar qəbul olunmamışdan əvvəl həmin məsələ üzrə ətraflı müzakirələrin keçirilməsi və daha əsaslandırılmış qərarların (müvafiq qərarlar təkliflər vermək şəklində də ola bilər) qəbul olunması üçün fəaliyyət göstərir. Şurada AR-ın milli təhlükəsizlik konsepsiyası ilə müəyyən olunmuş istiqamətlər üzrə NMR-ın mənafeələrinə aid məsələlər müzakirə oluna bilər. Bura təhlükəsizlik mühitinin yaradılması, qorunub-saxlanması və möhkəmləndirilməsi, muxtariyyətin konstitusion maraqlarının təmin edilməsi, təhlükəsizliyə qarşı təhdidlərin öyrənilməsi və aradan qaldırılması, təhlükəsizlik siyasətinin həyata keçirilməsi məsələləri aiddir. NMR status etibarilə muxtar dövlət olduğuna görə onun Təhlükəsizlik Şurasında əsas etibarilə təhlükəsizliyin daxili siyasət vasitəsilə təmin olunan məsələləri müzakirə olunur. Belə ki, AR-ın milli təhlükəsizlik konsepsiyasının 4.3-cü bəndinə əsasən bu qrupa demokratiyanın möhkəmləndirilməsi, milli və dini tolerantlıq mühitinin, elm, təhsil, mədəniyyət və mənəviyyatın qorunması, iqtisadi və sosial inkişaf, miqrasiya siyasəti, daxili və sərhəd təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi, enerji, nəqliyyat və informasiya təhlükəsizliyi siyasəti, əhəlinin sağlamlığının və ətraf mühitin qorunması məsələləri daxildir. Bununla yanaşı Təhlükəsizlik Şurası AR-ın maraq və mənafeələri çərçivəsində muxtar respublikanın ərazi bütövlüyünün bərpa olunması, beynəlxalq təşkilatlarla və region ölkələri ilə əməkdaşlıq, müdafiə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsi məsələlərini də müzakirə edə bilər.

Qeyd olunan məsələlərlə əlaqədar Təhlükəsizlik Şurasının müzakirələr keçirməsinə bununla bağlı real və ya ehtimal olunan təhdidlərin mövcud olması əsas verir. Milli təhlükəsizlik konsepsiyasının 3-cü bəndinə görə belə təhdidlər ərazi bütövlüyü və konstitusiya quruluşu əleyhinə qəsdlər, qanunun aliliyinə nail olunması, ictimai asayişin qorunması və insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində dövlət orqanlarının funksiyalarını yerinə yetirməyə qarşı fəaliyyət, terrorçuluq, separatçılıq, etnik, siyasi və dini eksterimizm, regional münaqişələr və hərbiləşdirmə, transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq, enerji infrastrukturuna qarşı fəaliyyət, xarici asılılıq, iqtisadi qeyri-stabillik, peşəkar insan ehtiyatlarının çatışmazlığı və ekoloji problemlər ola bilər. Təhlükəsizlik Şurası muxtar respublikanın vəzifəli şəxslərindən ibarət tərkibdə təşkil olunur və bir qayda olaraq ona Ali vəzifəli şəxs bilavasitə özü rəhbərlik edir.

XVII. Ümumi Və Qismən Səfərbərliyin Həyata Keçirilməsinin Təmin Edilməsi.

AR Konstitusiyasının 109-cu maddəsinə əsasən ümumi və qismən səfərbərlik AR-ın Prezidenti tərəfindən elan edilir. AR-da səfərbərliklə bağlı əsas məsələlər “AR-da səfərbərlik hazırlığı və səfərbərlik haqqında” AR-ın Qanunu¹² ilə tənzimlənir. Qanunun 1.0.2-ci maddəsinə görə səfərbərlik – iqtisadiyyatın, icra hakimiyyəti və yerli özünüidarətmə orqanlarının və təşkilatların müharibə dövrünün iş rejiminə, silahlı və xüsusi birləşmələrin müharibə dövrü üçün müəyyən edilmiş təşkilati-ştat strukturuna keçirilməsinə dair tədbirlər kompleksidir. Qanunun 1.0.1-ci maddəsinin məzmununa görə səfərbərlik hazırlığı səfərbərliyə

---

¹² <http://e-qanun.az/framework/10850>

hazırlığa aid dinc dövrdə əvvəlcədən keçirilən tədbirlər kompleksidir. Məqsədəuyğun olardı ki, NMR-ın Konstitusiyası bununla bağlı Ali vəzifəli şəxsin səlahiyyətlərini yalnız səfərbərliklə məhdudlaşdırmasın, ona həm də səfərbərlik hazırlığının həyata keçirilməsinin təmin edilməsini həvalə etsin. Bu məntiqi cəhətdən də doğru olardı. Belə ki, səfərbərlik lazımı səviyyədə olmadan səfərbərliyin həyata keçirilməsini təmin etmək qeyri-mümkündür – qeyd olunanlar bir-biri ilə üzvi əlaqədə olan amillərdir. Səfərbərliyin həyata keçirilməsini təmin edən subyektə səfərbərlik hazırlığını təmin etmək səlahiyyətinin verilməsi onun, eləcə də muxtar dövlətin üzünə qoyulmuş funksiyaların daha yaxşı yerinə yetirilməsinə xidmət edər.

Qeyd olunan qanunun 4.3-cü maddəsinə görə səfərbərlik hazırlığı və səfərbərlik sahəsində dövlətin vəzifələri hüquqi tənzimləmə, səfərbərlik zamanı və müharibə dövründə dövlət orqanları, bələdiyyə və təşkilatların iş rejiminin müəyyənləşdirilməsi, onların müharibə dövrünün iş rejiminə keçirilməsi ilə bağlı tədbirlərin görülməsindən, səfərbərliyə hazırlığın və səfərbərliyin keçirilməsindən, iqtisadiyyatın səfərbərliyə və müharibə dövrü şəraitinə keçirilməsinə dair tədbirlərin görülməsindən, müharibə dövründə dövlətin, silahlı və xüsusi birləşmələrin, əhalinin tələbatlarının ödənilməsi məqsədi ilə məhsulların istehsal olunması üçün qüvvələrin səfərbər olması, istehsal obyektlərinin inkişaf etdirilməsi və qorunub saxlanılmasından, səfərbərlik zamanı və müharibə dövründə silahlı və xüsusi birləşmələrin vətəndaşların hərbi uçot ixtisaslarına görə komplektləşdirilməsindən və s. ibarətdir. Lakin bununla belə müvafiq qanunun 5-ci maddəsi bununla əlaqədar yalnız icra hakimiyyəti orqanlarının müəyyən funksiyalar yerinə yetirməli olduğunu nəzərdə tutur. Bu isə NMR-ın Konstitusiyasına uyğun deyil. Belə ki, əgər NMR-ın Konstitusiyası Ali vəzifəli şəxsin müvafiq səlahiyyətini müəyyən edirsə, bunu qanun da müvafiq həcmdə nəzərdə tutmalıdır.

XVIII. Vətəndaşların Müddətli Hərbi Xidmətə Çağırılmasına Və Tərxis Olunmuş Hərbi Qulluqların Sosial Müdafiəsinin Təmin Olunmasına Yardım Edilməsi.

Vətəndaşların müddətli hərbi xidmətə çağırılması və müddətli hərbi xidmətdən tərxis olunmuş hərbi qulluqların sosial müdafiəsinin təmin olunması tədbirlərinin həyata keçirilməsinə yardım etmək səlahiyyəti NMR-ın Konstitusiyasında üç səbəbə görə Ali vəzifəli şəxsin yüksək statusuna uyğun səviyyədə təsbit olunmamışdır. Əvvəla ona görə ki, burada vətəndaşların müddətli hərbi xidmətdən tərxis olunmalarında iştirak öz əksini tapmamışdır. Məlum olduğu kimi hərbi xidmətə çağırış hərbi xidmətdən tərxis olunanların əvəzinə, silahlı birləşmələrin komplektliyinin pozulmaması üçün həyata keçirilir və hərbi xidmətdən tərxis təşkil olunmadan çağırış da lazımı səviyyədə təşkil oluna bilməz. İkinci uyğunsuzluq, müddətli hərbi xidmətdən tərxis olunmuş hərbi qulluqların sosial müdafiəsinin təmin olunması tədbirlərinin həyata keçirilməsində iştirakla bağlıdır. Bununla bağlı qeyd etmək lazımdır ki, Ali vəzifəli şəxs muxtar respublikanın rəhbəri kimi yalnız qeyd olunan şəxslərin deyil, bütün sosial qruplar üzrə vətəndaşların qanunvericiliklə müəyyən olunmuş tədbirlərinin həyata keçirilməsilə məşğul olur. Üçüncü uyğunsuzluq, Ali vəzifəli şəxsin müvafiq səlahiyyətlərinin “yardım edir” şəklində ifadəsidir. Hesab edirik ki, Ali vəzifəli şəxsin statusu onun müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsində “yardımcı” deyil, “təminatçı” kimi çıxış etməsinə əsas verir.

Qeyd olunan hər üç hal Ali vəzifəli şəxsin yüksək statusuna uyğun olmadığı kimi AR Konstitusiyasına da uyğun deyil. Çünki Ali vəzifəli şəxsin müvafiq səlahiyyəti AR Prezidentinin AR Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin I hissəsinin 26-cı bəndində təsbit olunmuş səlahiyyətinin muxtar respublikada realizəsinin əlavə təminatı kimi çıxış edir. Müvafiq norma isə AR Prezidentinin səlahiyyəti vətəndaşların müddətli hərbi xidmətə

çağırılması və müddətli hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçuların ehtiyata buraxılması haqqında qərar qəbul etməsi şəklində təsbit olunur.

Vətəndaşların hərbi xidmətə çağırışı və hərbi xidmətdən ehtiyata buraxılması ilə bağlı məsələlər “Hərbi vəzifə və hərbi xidmət haqqında” AR-ın Qanunu¹³ ilə tənzimlənir. NMR ilə bağlı müddəalar Qanunun 49-51-ci maddələrində təsbit olunmuşdur. Lakin həmin müddələrdə də Ali vəzifəli şəxsin səlahiyyətlərinə dair heç bir norma əksini tapmır. Qeyd olunanları nəzərə alaraq, “Hərbi vəzifə və hərbi xidmət haqqında” AR-ın Qanunun NMR-ın Konstitusiyasına uyğunlaşdırılmasını məqsədəuyğun hesab edirik.

XIX. Fövqəladə Və Hərbi Vəziyyət Rejiminin Həyata Keçirilməsinə Yardım Edilməsi, Fövqəladə Və Hərbi Vəziyyət Elan Olunmasına Dair Təklif Verilməsi.

Ali vəzifəli şəxsin AR-ın Prezidenti tərəfindən elan edilmiş fövqəladə və hərbi vəziyyət rejiminin həyata keçirilməsinə yardım etmək və NMR-də fövqəladə və hərbi vəziyyət elan olunması məsələsinə dair təklif vermək səlahiyyəti də əvvəl qeyd olunan səlahiyyət kimi öz daşıyıcısının yüksək statusuna tam cavab vermir və məhdud xarakter daşıyır. Ona görə ki, Ali vəzifəli şəxsin statusu onun muxtar respublika ərazisində fövqəladə və hərbi vəziyyət rejimini həyata keçirilməsinə “yardım” deyil, “təmin” etməyə uyğundur. Çünki muxtar dövlətin rəhbəri kimi o, müvafiq vəziyyətlərdə səlahiyyətli orqanların, o cümlədən hərbi komandanlığın fəaliyyətinə yardımçı deyil, səlahiyyətləri daxilində nəzarət və rəhbərlik edən subyekt rolunda çıxış edir və ya etməlidir.

Müvafiq səlahiyyətin NMR-ın Konstitusiyasında “AR-ın Prezidenti tərəfindən elan edilmiş fövqəladə və hərbi vəziyyət rejimi” kimi ifadə olunması da AR-ın Konstitusiyasına uyğun deyil. Belə ki, AR Konstitusiyasının 109-cu maddəsinə əsasən AR Prezidentinin “fövqəladə və hərbi vəziyyət rejimi” deyil, sadəcə “fövqəladə və hərbi vəziyyət” elan edir. Fövqəladə və hərbi vəziyyət özü mahiyyət etibarilə xüsusi hüquqi rejim olduğuna görə “rejimin rejimi” elan oluna bilməz. Digər tərəfdən “rejimin” deyil, “rejimdən irəli gələn tədbirlərin” həyata keçirilməsi mümkündür. Qeyd olunanlardan başqa, NMR-ın Konstitusiyasında “AR-ın Prezidenti tərəfindən elan olunmuş” ifadəsindən istifadə olunmasına da xüsusi ehtiyac yoxdur. Fövqəladə və hərbi vəziyyətin hansı orqan tərəfindən elan olunması qanunvericiliklə müəyyən olunmuşdur. Bu mənada NMR-ın Konstitusiyası qanunvericilik sisteminin əsası kimi xüsusi ehtiyac duyulmayan ifadələrdən maksimum azad olmalıdır.

AR-da, eləcə də onun tərkib hissəsi kimi NMR-də fövqəladə və hərbi vəziyyətlə bağlı münasibətlər AR-ın Konstitusiyası, eləcə də “Fövqəladə vəziyyət haqqında”¹⁴ və “Hərbi vəziyyət haqqında”¹⁵ AR-ın Qanunları ilə tənzimlənir. AR Konstitusiyasının 112-ci maddəsinə əsasən təbii fəlakətlər, epidemiyalar, epizootiyalar, böyük ekoloji və başqa qəzalar baş verdikdə, habelə AR-ın ərazi bütövlüyünün pozulmasına, dövlətə qarşı qiyama və ya dövlət çevrilişinə yönəldilən hərəkətlər edildikdə, zorakılıqla müşayiət olunan kütləvi iğtişələr yarandıqda, vətəndaşların həyatı və təhlükəsizliyi, yaxud dövlət təsisatlarının normal fəaliyyəti üçün qorxu törədən digər münaqişələr meydana gəldikdə ayrı-ayrı yerlərdə fövqəladə vəziyyət tətbiq edilir. AR Konstitusiyasının 112-ci maddəsinə əsasən isə AR ərazisinin müəyyən hissəsi faktik işğal olunduqda, xarici dövlət və ya dövlətlər AR-na müharibə elan etdikdə, AR-na qarşı real silahlı hücum təhlükəsi yarandıqda, AR-ın ərazisi blokadaya alındıqda, habelə belə

---

¹³ <http://e-qanun.az/framework/23021>

¹⁴ <http://e-qanun.az/framework/6193>

¹⁵ <http://e-qanun.az/framework/8984>

blokada üçün real təhlükə olduqda AR-ın bütün ərazisində və ya ayrı-ayrı yerlərində hərbi vəziyyət elan edilir. “Hərbi vəziyyət haqqında” AR-ın Qanunu hərbi vəziyyətin elan edilməsinin əsaslarına həmçinin AR-ın müharibə elan etməsini də əlavə edir.

“Fövqəladə vəziyyət haqqında” AR Qanununun 6-cı maddəsinə əsasən fövqəladə vəziyyətin qüvvədə olma müddəti 60 gündən artıq ola bilməz. Bu müddət ərzində fövqəladə vəziyyətin tətbiqində nəzərdə tutulan məqsədlərə nail olunmazsa, onun qüvvədə olma müddəti 60 gündən çox olmayan müddətə artırıla bilər. “Hərbi vəziyyət haqqında” AR Qanununun 3-cü maddəsinə əsasən isə hərbi vəziyyət onun tətbiq edilməsinə səbəb olan hallar aradan qaldırıldıqda və yaxud müharibə aparan dövlət və ya dövlətlərlə sülh müqaviləsi bağlandıqda ləğv edilir.

Fövqəladə və hərbi vəziyyət mahiyyət etibarilə yaranmış qeyri-ordinar vəziyyətdən çıxmaq məqsədilə zəruri olan məhdudiyətlərin tətbiqinə imkan verən xüsusi hüquqi rejimlərdir. Bu rejimlərdə konstitusion hüquq və azadlıqlar qanuna müvafiq qaydada və həddə məhdudlaşdırıla bilər. Yuxarıda adı çəkilən qanunların müvafiq olaraq 8-ci və 11-ci maddələrinə əsasən fövqəladə və ya hərbi vəziyyət dövründə konkret şəraitin kəskinliyi nəzərə alınaraq hərəkət sərbəstliyi məhdudlaşdırıla, günün müəyyən edilmiş vaxtlarında xüsusi sənədlər olmadan müəyyən yerlərdə olmaq qadağan edilə, fövqəladə və ya hərbi vəziyyət tətbiq edilən əraziyə, habelə hərbi əməliyyatlar bölgəsinə gediş-gəlişin xüsusi qaydaları tətbiq edilə, əhalinin hərbi əməliyyat bölgəsindən evakuasiyası, senzura tətbiq edilə, kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyəti dayandırıla, əmək və mülkiyyət hüquqları məhdudlaşdırıla, müəssisə və təşkilatların ehtiyatları səfərbərliyə alına və fəaliyyəti zəruri məhsulların istehsalına yönəldilə, ərzaq və sənaye məhsulları norma ilə buraxıla, əhalinin mülki müdafiə hazırlığı ilə əlaqədar məcburi tədbirlər həyata keçirilə, təhsil müəssisələrinin fəaliyyəti dayandırıla, dövlət orqanlarına və ictimai birliklərə məxsus binalar və nəqliyyat vasitələri yoxlanıla, təhlükəsizlik baxımından zərərli hesab edilən əşyalar müvəqqəti alına, kütləvi tədbirlər keçirmək qadağan edilə, ictimai birliklərin fəaliyyəti dayandırıla, fövqəladə və ya hərbi vəziyyət şəraitində dövlət sirri ilə işləməyə buraxılma məhdudlaşdırıla bilər və s.

Lakin elə həmin qanunlar fövqəladə və ya hərbi vəziyyət rejimində səlahiyyətli orqanlar kimi icra hakimiyyəti orqanlarını nəzərdə tutur. NMR Konstitusiyasının Ali vəzifəli şəxsə vermiş olduğu səlahiyyətlərin həyata keçirilməsini təmin edə bilmək məqsədilə AR-ın müvafiq qanunvericiliyi NMR Konstitusiyasının tələblərinə uyğunlaşdırılmalı, sözü gedən məsələlərlə əlaqədar Ali vəzifəli şəxsin səlahiyyətləri AR-ın qanunvericiliyində öz əksini tapmalıdır.

XX. Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlətçiliyinin Varisliyinin Təmin Edilməsi.

NMR Konstitusiyasının 5-ci maddəsinin IV hissəsi Ali vəzifəli şəxsin səlahiyyəti kimi olmasa da onun hüquqi statusunu müəyyənləşdirən elementlərdən birini müəyyən edir. Həmin müddəaya əsasən Ali vəzifəli şəxs NMR-ın dövlətçiliyinin varisliyini təmin edir. Dövlətin varisliyi beynəlxalq hüququn subyektləri arasında yaranmış münasibətləri tənzimləyən institutdur. Dövlətin varisliyi müəyyən beynəlxalq hüquq və vəzifələrin bir dövlətdən digərinə keçməsidir. Bu məsələlər müəyyən ərazi üzərində dövlət suverenliyi dəyişdikdə meydana çıxır. Muxtar respublika yalnız AR-ın beynəlxalq münasibətlərində təmsil olunduğuna görə, onun beynəlxalq öhdəlik və hüquqları da elə AR-ın beynəlxalq öhdəlik və hüquqlarıdır. Bununla əlaqədar AR Konstitusiyasının 8-ci maddəsinin III hissəsinə görə AR-ın tərəfdar

çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə riayət olunmasını AR-ın Prezidenti təmin edir. Ona görə də müvafiq funksiyanın realizəsinin qanunla da tənzimlənməsi doğru olardı.

XXI. Fərman Və Sərəncamların Qəbul Edilməsi.

Hakimiyyət səlahiyyətli subyekt kimi Ali vəzifəli şəxs öz səlahiyyətləri daxilində normativ-hüquqi aktlar qəbul edir. NMR Konstitusiyasının 5-ci maddəsinin V hissəsi bununla bağlı nəzərdə tutur ki, Ali vəzifəli şəxs NMR-ın Konstitusiyası ilə onun səlahiyyətlərinə aid edilən məsələlər üzrə fərmanlar, başqa məsələlər barəsində isə sərəncamlar qəbul edir. Qeyd etmək lazımdır ki, NMR Konstitusiyasının bu norması onun digər normalarına cavab vermir. Əvvəla ona görə ki, NMR Konstitusiyasının 5-ci maddəsinin II hissəsilə nəzərdə tutulmuş səlahiyyətlərin bir çoxunu Ali vəzifəli şəxs fərman qəbul etmədən həyata keçirir. Ona görə ki, bu səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi üçün fərman qəbul etmək mümkün deyil və ya buna ehtiyac yoxdur. Həmin səlahiyyətlərə NMR Konstitusiyasının 5-ci maddəsinin II hissəsinin 4-16-cı bəndlərində təsbit olunanları misal göstərmək olar. Qeyd olunan məsələlərin bir qismi (məsələn, NMR-ın ictimai və siyasi həyatının mühüm məsələləri haqqında Ali Məclisə məlumat vermək) heç bir akt qəbul etmədən, digər qismi isə (məsələn, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı yaratmaq) sərəncam qəbul etməklə həyata keçirilir. İkincisi ona görə ki, konstitusion orqan kimi Ali vəzifəli şəxsin bütün səlahiyyətləri NMR-ın Konstitusiyasında nəzərdə tutula biləcəyi və tutulduğu halda “başqa məsələlər barəsində sərəncamlar qəbul etmək” haqqında konstitusiya müddəaları hər hansı arqumentə əsaslanmır. Məqsədəuyğun olardı ki, NMR-ın Konstitusiyası Ali vəzifəli şəxsin aktlarının fərqləndirilmə meyarlarını AR Prezidentinin aktları üçün mövcud olan meyarlar üzrə müəyyən etsin. Belə ki, AR Konstitusiyasının 113-cü maddəsinə əsasən AR-ın Prezidenti öz səlahiyyətləri daxilində ümumi qaydalar müəyyən etdikdə fərmanlar, digər hallarda isə sərəncamlar qəbul edir.

Prinsip olaraq təklif olunan yanaşmanı əsas götürən NMR Konstitusiyasının 48-ci maddəsi də Ali vəzifəli şəxsin yalnız fərmanlarını NMR-ın qanunvericilik sistemində daxil etmişdir. Bundan əlavə, NMR Konstitusiyasının 48-ci maddəsinin II hissəsinə görə NMR-ın qanunvericilik sistemi AR-ın qanunvericilik sistemində uyğundur. Qeyd olunanlara istinad edən NMR Konstitusiyasının 49-cü maddəsinin III hissəsinə əsasən Ali vəzifəli şəxsin fərmanları AR-ın Konstitusiya və qanunlarına, NMR-ın Konstitusiya və qanunlarına, AR Prezidentinin fərman və sərəncamlarına, AR Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarına zidd olmamalıdır və yalnız dərc edildikdə NMR-də onların tətbiqi və icrası vətəndaşlar, mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları, hüquqi şəxslər üçün məcburidir. Əvvəla, NMR Konstitusiyasının 49-cü maddəsində nəzərə alınmamışdır ki, AR Prezidentinin və AR Nazirlər Kabinetinin sərəncamları AR-ın qanunvericilik sistemində daxil olmadığına görə Ali vəzifəli şəxsin fərmanlarının adı çəkilən sənədlərə uyğun olması vacib deyil. İkincisi, hüquqi qüvvəsinə görə AR Nazirlər Kabinetinin qərarları Ali vəzifəli şəxsin fərmanlarından daha yüksək hüquqi qüvvəyə malik deyil və buna görə Ali vəzifəli şəxsin fərmanlarının AR Nazirlər Kabinetinin qərarlarına da uyğun olması vacib sayıla bilməz. Üçüncüsü, fərmanların məcburi olduğu subyektlərin dairəsi məhdud müəyyən edilmişdir. Belə ki, vətəndaşlar bura daxil edilsələr də əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər kənarında qalıb. Yaxud müvafiq fərmanlara əməl etmək mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarına məcburi sayılsa da yuxarı icra hakimiyyəti orqanı (NMR-ın Nazirlər Kabineti) üçün belə tələb nəzərdə tutulmayıb.

XXII. Yekun.

Hesab edirik ki, qeyd olunan halların aradan qaldırılması muxtar dövlətin rəhbəri kimi Ali vəzifəli şəxsin konstitusiyə-hüquqi statusunun yüksəlməsinə xidmət etməklə yanaşı, eyni zamanda funksiyalarının daha real şəkildə həyata keçirilməsinə təminat yaradar. Beləliklə:

1. Ali vəzifəli şəxs tərəfindən dövlət hakimiyyəti orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyətinin təmin etməsi üçün xüsusi hüquqi mexanizm yaradılmalıdır;
2. Ali vəzifəli şəxsin qanunu imzalamadan Ali Məclisə qaytarmaq səlahiyyəti nəzərdə tutulmalıdır;
3. Ali vəzifəli şəxs NMR Nazirlər Kabinetinin tərkibini formalaşdırmaq və ondan hesabat tələb etmək səlahiyyəti ilə təmin edilməlidir;
4. Ali vəzifəli şəxsin təmsilçiliklə bağlı səlahiyyəti qanunvericilikdə də öz əksini tapmalıdır və təmsilçiliyin həyata keçirməsindəki məhdudiyət aradan qaldırılmalıdır;
5. Ali vəzifəli şəxsin təkliflərinin NMR prokurorunun vəzifədən azad olunması halında da nəzərə alınması qanunvericilikdə əksini tapmalıdır;
6. Ali vəzifəli şəxsin vətəndaşlıqla əlaqədar səlahiyyətləri qanunvericilikdə konkret və reallığa uyğun şəkildə əksini tapmalıdır;
7. Ali vəzifəli şəxsin əfv sahəsində səlahiyyətinin həyata keçirilməsinin hüquqi mexanizmi müəyyən edilməlidir;
8. Ali vəzifəli şəxs tərəfindən verilən fəxri adların sahibləri digər fəxri ad sahibləri ilə eyni hüquqlardan istifadə haqqına malik olmalıdırlar;
9. Ali vəzifəli şəxsin hərbi doktrinanı həyata keçirməsi ilə bağlı səlahiyyətləri qanunvericilikdə daha dəqiq ifadə olunmalı və Silahlı Qüvvələrlə yanaşı digər hərbi birləşmə komandan heyətlərinin də haqqında təklif vermək səlahiyyəti nəzərdə tutulmalıdır;
10. Ali vəzifəli şəxsin ümumi və qismən səfərbərliyin həyata keçirilməsini təmin etməsi səlahiyyəti qanunvericilikdə nəzərdə tutulmalı, həmçinin səfərbərlik hazırlığına da şamil edilməlidir;
11. Ali vəzifəli şəxsin vətəndaşların müddətli hərbi xidmətə çağırılmasına və tərxis olunmuş hərbi qulluqçuların sosial müdafiəsinin təmin olunmasına yardım etməsi səlahiyyəti onun yüksək statusuna uyğunlaşdırılmalıdır;
12. Ali vəzifəli şəxsin fəvqəladə və hərbi vəziyyət rejiminin həyata keçirilməsinə yardım etməsi, fəvqəladə və hərbi vəziyyət elan olunmasına dair təklif verməsi səlahiyyəti onun yüksək statusuna uyğunlaşdırılmalı və bu səlahiyyətin həyata keçirilmə mexanizmi müəyyən edilməlidir;
13. Ali vəzifəli şəxsin NMR dövlətçiliyinin varisliyini təmin etməsi səlahiyyətinin həyata keçirilmə yolları qanunvericiliklə tənzimlənməlidir;
14. Ali vəzifəli şəxsin qəbul etdiyi aktların xarakterinə əsasən fərqləri, həmçinin hansı orqan və şəxslər üçün məcburi olduğu dəqiq müəyyən edilməlidir.

Mənbələr

<http://dmfa.nakhchivan.az/page.php?lang=az&page=00010101>
<http://dmfa.nakhchivan.az/page.php?lang=az&page=00010102>
<http://e-qanun.az/framework/897>
<http://e-qanun.az/framework/1755>

<http://e-qanun.az/framework/9460>
<http://e-qanun.az/framework/3933>
<http://e-qanun.az/framework/3187>
<http://e-qanun.az/framework/5317>
<http://e-qanun.az/framework/5455>
<http://e-qanun.az/framework/10850>
<http://e-qanun.az/framework/23021>
<http://e-qanun.az/framework/6193>
<http://e-qanun.az/framework/8984>

THE EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF RENEWABLE ENERGY POLICIES IN TURKEY

Nurcan KILINÇ-ATA¹

Abstract

Energy has been one of the foremost needs for human being so energy is the most important factor today that affects the economics, political and international relation among countries. Due to the ongoing increase of energy consumption at countries, valid energy governance and policies have been inescapable. In other words, energy management and policies have an important role for using the accurate and effective energy selection. Turkey, a country with massive energy needs, is highly dependent on foreign resources in energy such as coal, natural gas and petroleum. It needs major developments in renewable and diversified energy resources. Moreover, Turkey has a strategic location and energy potential between the countries, especially EU, Iran and Russian because Turkey constitutes a major energy market. The main objective of this paper is to examine the development of energy policies and management studies in Turkey up until today. This study investigates how can renewable energy governance and politics of Turkey with respect to current literature. Then the study examines the current situation of energy policies, economics and management in Turkey. The conclusion section of the study is about necessary policies and governance, which enable Turkey to be an energy economics base in the near future.

Keywords: energy policies, energy governance, renewable energy, and Turkey.

1. Introduction

Renewable energy (RE) sources are crucial that could affect the economic, political and international relations among countries. The increasing energy needs of countries influence them to form new relations with countries with the same interests or with those that have sufficient energy resources. Establishing political agreements to protect energy corridors are also important so many countries invest a considerable amount of money in research and development activities for RE. Today, RE sources are proposed as one of the solutions to the ever growing energy needs of the world and the last decade has been a turning point for RE sources (Poizot and Dolhem, 2011). Intensive research and development activities focus on new methods and tools that could utilize RE. Currently, many new commercial applications have been developed using RE sources and products in different areas have been launched into the market in variety countries (Angelis-Dimakis et al., 2011). The current landscape indicates that the worlds are on the brink of a new economy, called RE economy. There is a rapid growth trend both in the RE and renewable related areas in terms of economic considerations, security of supply, and climate change. Promoting renewable energy and energy efficiency plays very substantial role to deal with those challenges. This is true especially for developed economies, which possess dramatic greenhouse gas emissions on the one hand, and energy security problem on the other since most of them are highly dependent on foreign fossil fuels. Increasing economic wealth by creating new jobs for their citizens and new markets for their

¹ Dr, Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Economics, Fakuşağı, 80020 Osmaniye/Turkey, nurcankilinc@yahoo.com

industries is another ground for developed as well as developing economies. The energy transition is new industrial revolutions for those nations that will help them survive their economies in the coming decades. To this end, research development, innovation and high tech in energy have nowadays become the main drivers for those countries, creating fierce competition among them for technological leadership in the world.

Turkey has intended to switch its energy system to a more sustainable future since a couple of years. The country has a very serious supply security question (an import dependency accounting for 74 percent of its energy demand), and economic concerns especially to reduce burden of such import bills and environmental problems (70 percent of its greenhouse gas emissions comes from energy sector). Furthermore, as an emerging economy, ongoing industrialization and urbanization processes have been causing a dramatic increase in Turkish electricity demand, and this trend will continue in the next decades too. Therefore, promotion of renewable energy for Turkey has become very essential. In 2009, Turkey set a target for its renewable energy, aiming to reach 30 percent green power in its total generation by 2023. In order to achieve this goal, however, domestic investments and present national technological skills seem as barriers. Thus, the country needs effective energy policies and energy management.

The objective of this research is thus to investigate the dynamics of renewable energy policies of Turkey by answering the following questions. What are the incentives and policy instruments in Turkey? Who are the main actors? and What are the barriers to deployment RE sector in Turkey? Turkey was chosen because it has a strategic location/importance for RE sources, specifically, solar, wind, biomass, and hydroelectric and Turkey needs to consider RE sources because energy consumption is gradually increased. This research reviews and evaluates the energy overview within the renewable policies and governance of the Turkey framework with respect to current literature, where Turkey as a significant country is observed in terms of RE sources. The purpose of this study is to review the current literature on the RE policies and governance studies in Turkey. In this frame, this paper is organized in four main parts. Part two presents some very basic information about conventional/fossil energy and RE sources for Turkey. Part three presents a view of the relationship between energy policies and governance. The final part is the conclusion.

2. Motivations for RE

Turkey has traditionally been benefitting from hydraulic energy for its power generation, which currently accounts for 25 percent of its electricity demand. The country has recently begun to gradually utilize other renewable energy sources such as wind, geothermal, and biomasses, meeting only 3-5 percent of its power need. However, these initial developments are not sufficient to meet its dramatically increasing demand in electricity (the ongoing urbanization and industrialization process of the country will maintain current growing trends by the coming two decades too). Turkey, therefore, is very eager to benefit from its whole green resource capacity since the country is very fortunate in terms of solar, wind, geothermal and water. Other factors behind greening its power system are import dependence, economic and environmental considerations. As for security of supply, almost all of natural gas and crude oil of Turkey is coming from foreign countries, a dependence more than 95 percent for each source. And gas itself accounts for half of Turkish power generation. Beside that these two sources have been creating a serious economic burden for Turkey (in 2014, for example, Turkey paid roughly \$ 60 billion). Another motivation to expand renewable

share is to have more clean energy system, helping mitigate the effects of climate change as well as stimulate its economy. Thus, promotion of renewable electricity has been intended to reduce import dependence of the country, increase its economic growth, and mitigate the level of CO2 emissions. Therefore, RE has been one of the most important and the most strategic products of recently both in national and international economy (Haas et al., 2011). In addition, as the energy demand rises, the gap between energy supply and energy demand also grows continually and this requires a persistent approach to find RE resources.

In order to increase the share of renewable energy within its total power generation, Turkey decided, in 2009, to produce 30 percent of its electricity from these sources by 2023 (Strategy Paper on Electricity Market and Supply Security) (Turkish Strategy Paper on Electricity Market and Supply Security, 2009). At present, we have roughly the same renewable ratio in the power consumption; however, the demand in electricity is increasingly growing which has been estimated as 424 TWh by 2023 whereas this was 246 TWh in 2013 (ETKB, 2014). According to the Ministry of Energy, to reach 30 percent renewable electricity set by the country, each renewable energy source will have the following installed capacity up to 2023: hydropower: 34.000 MW; wind: 20.000 MW; solar: 5.000 MW; geothermal: 1.000 MW; and biomass: 1.000 MW (Figure 1 compares installed capacities reached in 2013 with those expected by 2023). In order to achieve these targets up to 2023, Turkey needs huge investments and higher green technology.

Figure 1: Installed Capacity and Power Generation from Renewable Sources in 2013 and expected by 2023

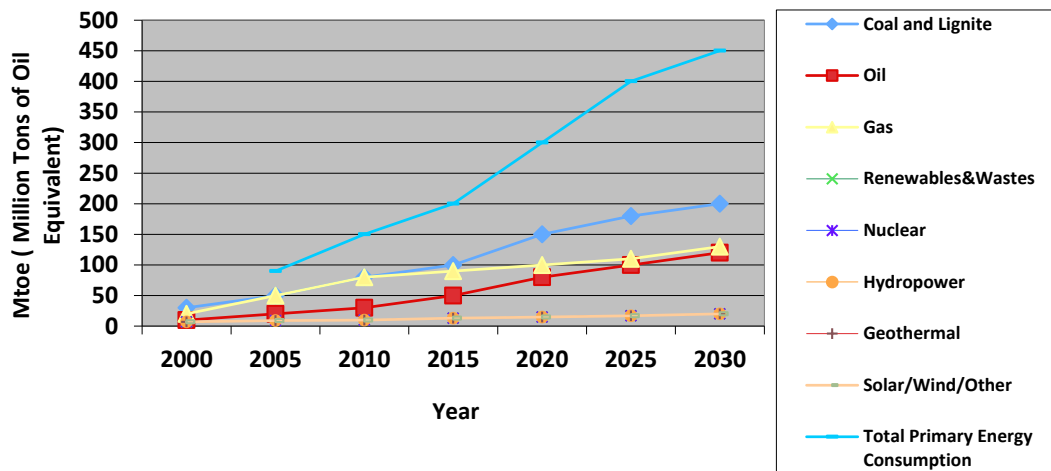
Source: ETKB, (2014).

2.1. Conventional Energy Sources in Turkey

The dramatic rise in Turkish electricity entails the national government and the industry to increase power generation. In 2012, the total installed capacity was 57,058 MW whereas the country intends to have 100 GW by 2023 (http 1) in order to meet such demand growth. The primary energy need of Turkey has been growing by 6% per annum for decades. Near forecasts show that energy demand will continue as a result of rapid industrialization. Primary energy demand is estimated to reach 220 million toes in 2020, revealing 150% increase as compared to the current figure (Akman et al., 2013). This calls for new investments of billion dollars so Turkish energy markets need \$120 billion up to 2023. However, domestic investors are not able to fill this gap despite their increasing numbers in this sector.

The energy demand of Turkey will be doubled between the years 2000-2010 and will be fivefold between 2000 and 2025 (Yuksel, 2010). The forecasted amount of investments for production facilities by the year 2010 is around 45 billion dollars. In addition, transmission and distribution facilities required an extra 10 billion dollar investment in the same period (Yuksel, 2010). Turkey's main energy consumption, which reached around 92 million tons of oil equivalents (toe) in 2006 and is expected to be 222 million toe in 2020 (Toklu et al., 2010). The restrictions of Turkey's national energy sources in light of its rising energy demand have resulted in dependency on energy imports, especially of oil and gas (Yuksel and Kaygusuz, 2011). Turkey assigns big significance to a more efficient and rational functioning of the energy sector for stimulating the competitiveness of the national economy (European Commission, 2007).

Figure 2: Turkey's Primary Energy Consumption between 2000 and 2030

Source: Yuksel, (2010).

Currently, oil is the leading source of primary energy consumed in the world. It is based on an energy consumption source of 39% in the world and 30 billion barrels oil in the world is daily consumed (EIA, 2014). According to Hedenus et al. (2010), the supply of oil has some features that are significant to consider in this context. Firstly, the oil market is not a competitive market. Secondly, oil is traded in an internationally integrated market which means that there is basically one uniform oil price in the all world. Finally, the oil price influences

substitute energy prices. Coal is a main fuel source for Turkey and the rest of the world. Coal production is almost 24% of the country's total energy consumption domestically, used mainly for power generation, steel manufacturing and cement production (Kaya, 2006). For the energy needs in the world about 25% is met with coal. There are 630 billion tons of coal reserves in the world with USA that has 30%. After the USA, Russia, China, India and Australia are followed (EIA, 2014). The growing demand for natural gas is expected in all the regions of the world, as resource availability, cost and environmental considerations all favor its use. However, natural gas generation for Turkey is very small and nearly all natural gas is imported from other countries (EIA, 2014). 22% of the world energy consumption in 2006 was based on natural gas. While 41% of natural gas reserves are in the Middle East, 27% is in Russia. Turkey has the biggest natural gas dependency and the ratio is 45% for Turkey (EIA, 2014).

2.2. Turkey's RE Sources

Turkey is very fortunate country possessing enormous capacity in terms of solar, wind, water, geothermal and biomasses (Tukenmez and Demireli, 2012). The county has thousands of kilometers coastline that can be benefitted for offshore wind farms surrounded with the Black Sea, the Mediterranean, Aegean and Marmara. Balıkesir-Sanlı, İzmir-Cesme, Gallipoli Findikli, Bandırma, Kusadasi and Canakkale are crucial regions for wind energy. The energy generation is estimated to be between 56.500 and 112.900-megawatt power in these regions. However, Turkey is using only 5% of the capacity of wind (Erdogdu, 2009). Sunshine duration in Turkey is higher than the average of European countries and sunbathing for Turkey is 7.2 hours per day and the annual sunshine duration is 2640 hours (Kick, 2011). In geothermal, Turkey possesses the largest capacity in Europe; and is quite rich in terms of river basins and biomasses. Turkey is the seventh richest country in the world with regard to geothermal energy. The overall geothermal energy in Turkey is projected at 35,000 MW (Yuksel, 2010). Furthermore, Turkey is surrounded on three sides by water, which are the Aegean, Black and Mediterranean Seas so hydroelectric power stations are indispensable for Turkey. The Ministry of Energy and Natural Resources aims to complete a \$12 billion hydroelectric power plant project by 2023 (Balat, 2009).

Despite having such noticeable geographic condition resource capacity in renewable energy, Turkey has not yet utilized this entire potentiality except for relative use of hydropower. However, the country has become very ambitious to reach the targets it established by promoting the institutional structure, creating incentives for investors as well as searching cooperation with more advanced green countries. For Turkey, currently the lack of financial and technical capabilities is impeding the industry to promote the RE. Turkey should do research and development (R&D) for renewable sources. Although the Turkey Primary Ministry State Planning Organization (DPT), the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) and research funds of universities do the funding of R&D projects via national funds, the Turkey budgets are quite small for renewable sources (Kaya, 2006). In this context, Turkey has joined the European Community (EU) Sixth Frame project and Turkey has many project opportunities in this program regarding RE. At the same time, there are many barriers, which are lack of financial resources, lack of detailed RE resource assessments and knowledge (Verbruggen et al., 2010). Turkey has been seeking to cooperate for transferring its higher renewable technology such as wind turbines and solar panels.

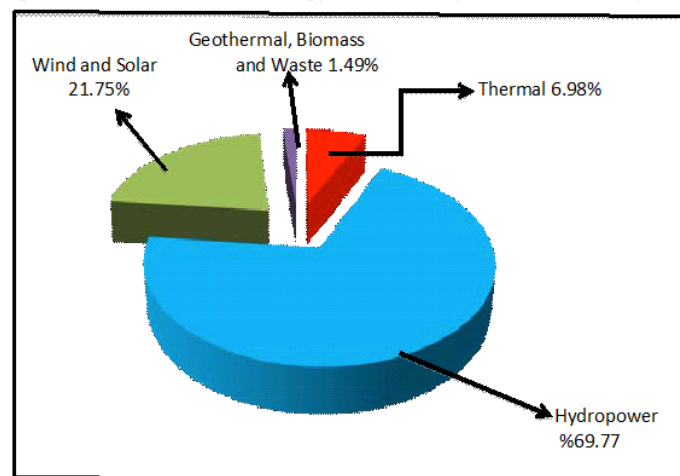
3. RE Policies and Energy Governance for Turkey

From economic perspective, the energy transition is a new industrial revolution with which countries around the world have been seeking to stimulate their economies. Even the main push, in the beginning, behind such transition for the advanced economies was to fight for climate change; economic benefits of switching their energy systems to a more carbon-efficient economy have become very considerable. Actually, countries who have renewable resource capacity but not sufficient technological and financial power are in need to cooperate with more developed economies to realize their ambitious green projects.

At this point, figure 3 shows that nearly 93 percent of energy investments in 2014 were done in renewable sector in Turkey, this confirms the previous argument and proves how all investors (foreign and domestic) are interesting in investing in this sector. Essentially, there are various barriers to deployment RE sources, which are technical such as interconnection of wind energy with the existing power grids; bureaucratic hurdles; preparation of documents needed during the license process and poor institutional coordination. Therefore, policy makers must built its future energy plans and utilize its rich domestic RE resources. Indeed, environmental, security and economic concerns have become major causes to expand the share of renewable electricity and improve energy efficiency in the Turkey.

Turkey has a distinguished role for such policy implementation. The country has begun to liberalize its energy market with the European Union's energy rules and standards. And also Turkey interconnected its power and gas markets with those of European internal energy market. These developments have created an attracted environment for member states' companies to directly invest in Turkish energy market. Its growing economy, hence the increased energy demand, which will be doubling by the next decades, is another attraction for investors of the developed European member states and other countries around the world such as Japan, the US, China, and Russia (the sectors of foreign direct investment in energy are including also fossil fuels and nuclear markets in which the latter group of countries are highly interested). As an emerging economy, Turkey's economic growth relatively depends on foreign capital flows; the country is therefore keen to welcome new investors from abroad. For instance, between 4.000 and 5.000 German companies are operating in Turkey.

Figure 3: Investment in Turkish Energy Sector in 2014 (Share of Each Source)

In this frame, Turkey's energy policies are summarized below as broadly.

- National and international R&D activities should increase.
- RE technologies in the world should follow and Turkey's energy policy should take shape (configuration).
- Turkey economy should receive attention to gain economic investments in the long term and not in the short term.
- Foreign dependency on the energy sector should be avoided with regard to energy security and priority should be given to local sources.
- Investments should increase for domestic energy raw materials produce, processing and production.
- Exploration, extraction, production, transportation and consumption activities of the energy supply cycle should protect to environment.
- Efficiency and effectiveness of energy production, transmission and distribution should increase, energy lost in transmission and distribution should be a minimum with regional production and distribution policy.
- Energy production facilities in Turkey must be modern and should become more economically.
- RE technologies should be developed and production of energy should include renewable resources. In this context, the most important RE sources -wind, solar and hydro energy- of Turkey should be used effectively and should be an investment from the government and private sector. Encouraging a policy for solar, wind and geothermal should be adopted.
- R&D effectiveness for hydrogen fuel cell technologies should be increased and should be applied as economically.

3.1. Energy Governance

“Global governance” denotes to efforts to deal with the wide range of border-crossing issues linking many states and other actors from many parts of the world. It contains the work of intergovernmental organizations established by governments although these kinds of works are not limited. Managing the supply of and demand for energy poses four sets of difficulties that need worldwide governance (Dingwerth and Pattberg, 2006) which are energy, environmental sustainability, economic development, and respect for human rights (Florini, 2008).

The IEA is a leading actor of energy governance and it is inter-governmental organization. Currently, the IEA is commonly considered an authority on energy market forecasts; generate several scientific publications on energy statistics and issues, by drawing on the expertise of its energy experts and statisticians from member countries. Other authorities - organizations- for energy governance are the Group of Eight (G8), the Asian Development Bank (ADB), the Renewable Energy and Energy Efficiency Partnership (REEEP), the Energy Charter Treaty, the World Trade Organization (WTO), International Energy Forum, The World Bank. These organizations are global governors presently influencing energy policies in

the world (Florini and Sovacool, 2009; Florini, 2008). Therefore, Turkish policymakers have made a clear and strong linking between Turkey's service as an energy corridor and the accession process. Public investment and management have dominated energy expansion in Turkey. Turkish government has to create the process of strong liberalization, restructuring and privatization in the energy sector. The role of the government in formulating and implementing appropriate policies for RE development is significant. However, non-government sector has the capacity to assemble funds, needs to be required in RE development. Besides of these, several RE projects that are hydro and solar thermal applications are very substantial for Turkey. The potential of these RE sources should be appraised recurrently and RE applications should be applied to obtain that the most cost-effective renewable applications are supported (Kaya, 2006).

4. Conclusion

This study has made a review of the development of energy policies and management studies from the RE sources Turkey point of view. The paper then evaluated the current energy policies and the factors that bring about the emergence of a new energy economics under policies and management. The general conclusions that could be drawn from such a review are that;

- The R&D activities should improve for energy policies and management and R&D working are launched into market even though there are some barriers to market for full commercialization and energy governance.
- Energy policies are going on in an intensive level.
- The energy market looks to be very competitive in the coming years because Turkey should head towards alternative energy policies.
- In the present the energy policies are very likely to be dominated that make great investments, which those countries are likely to be the key players.

The R&D activities in Turkey seem to gain momentum especially in the recent years and there is an (material and human resources wise) infrastructure being formed around both universities and private companies. The government should be investing some funds for RE research and development projects. All these activities are likely to give some push to the research and development works in Turkey, by which it would be possible to close the existing gap and harmonize the spread out R&D activities in the country. Turkey also acknowledges the need to reduce energy intensity and to improve energy efficiency.

5. References

- [1] Akman, U., Okay, E. and Okay, N. (2013) Current Snapshot of the Turkish ESCO Market. *Energy Policy*, 60:106-115.
- [2] Angelis-Dimakis, A., Biberacher, M., Dominguez, J., Fiorese, G., Gadocha, S., Gnansounou, E. and Robba, M. (2011), "Methods and tools to evaluate the availability of renewable energy sources", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15(2), 1182-1200.
- [3] Balat, M. (2009), "Electricity consumption and economic growth in Turkey: a case study", *Energy Sources, Part B*, 4(2):155-165.
- [4] Dingwerth, K., and Pattberg, P. (2006), "Global governance as a perspective on world politics", *Global governance: a review of multilateralism and international organizations*, 12(2):185-203.
- [5] EIA, (2014), "Turkey", <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Turkey/turkey.pdf>, [02.08.2014].
- [6] Erdogdu, E. (2009), "On the wind energy in Turkey", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13(6):1361-1371.
- [7] European Commission, (2007), "Turkey's Energy Strategy", http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/european_energy_policy/turkeys_energy_strategy_en.pdf, [02.08.2014].
- [8] ETKB, (2014), "National Renewable Energy Action Plan for Turkey".
- [9] Florini, A., and Sovacool, B. K., (2009), "Who governs energy? The challenges facing global energy governance", *Energy Policy* 37:5239-5248.
- [10] Florini, A., (2008), "Global Governance and Energy", *Centre on Asia and Globalisation, CAG working paper series*, 001.
- [11] Haas, R., Panzer, C., Resch, G., Ragwitz, M., Reece, G., and Held, A. (2011), "A historical review of promotion strategies for electricity from renewable energy sources in EU countries", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15(2): 1003-1034.
- [12] Hedenus, F., Azar, C., Johansson, D, J. A., (2010), "Energy security policies in EU-25—the expected cost of oil supply disruptions", *Energy Policy* 38:1241–1250.
- [13] http 1, (2013), "The Energy Sector-A Quick Tour for the Investor", invest.gov.tr, Access date: 15 March, 2016.
- [14] Kaya, D., (2006), "Renewable energy policies in Turkey", *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 10:152–163.
- [15] Kick, C., (2011), "How is 100% Renewable Energy Possible for Turkey by 2020?", *Research Associate, Global Energy Network Institute (GENI)*, July.
- [16] Poizot, P., and Dolhem, F. (2011), "Clean energy new deal for a sustainable world: from non-CO 2 generating energy sources to greener electrochemical storage devices", *Energy & Environmental Science*, 4(6):2003-2019.
- [17] Toklu, E., Güney, M. S., Işık, M., Comaklı, O., and Kaygusuz, K. (2010), "Energy production, consumption, policies and recent developments in Turkey", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 14(4):1172-1186.
- [18] Tukenmez, M., and Demireli, E. (2012), "Renewable energy policy in Turkey with the new legal regulations", *Renewable Energy*, 39(1):1-9.
- [19] Verbruggen, A., Fishedick, M., Moomaw, W., Weir, T., Nadai, A., Nilsson, L. J., and Sathaye, J. (2010), "Renewable energy costs, potentials, barriers: conceptual issues", *Energy Policy*, 38(2):850-861.

- [20] Yuksel, I., (2010), "Energy production and sustainable energy policies in Turkey", *Renewable Energy* 35:1469-1476.
- [21] Yuksel, I., and Kaygusuz, K. (2011), "Renewable energy sources for clean and sustainable energy policies in Turkey", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15(8):4132-4144.

TÜRKİYE – KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİNDE MEDYA SİYASET İLİŞKİSİ VE KARŞILIKLI ALGILAMALAR

Umsunay ZHUMASHEVA*

ÖZET

Bu makalede Kazakistan ve Türkiye ilişkilerinin gelişmesi ve bu gelişimlerin Kazakistan'da Türkiye algısına etkisi incelenmiştir. Ayrıca ikili siyasi ilişkilerde, medyada kullanılan dil ve iki taraflı bakışlar özetlenmiştir. Bunun dışında Kazakistan'da Türkiye algısı konusunda yapılan çalışmaların incelenmesi neticesinde Kazakistan'da Türkiye algısının olumlu ve olumsuz şekilleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte Kazakistan'da Türkiye algısını oluşturan kaynaklar incelenmiştir. Kazakistan–Türkiye basın yayın ilişkileri son senelerde ortaya çıkan önemli kriz üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Türkiye, siyaset, medya, basın, yayın, algı, yargı.

THE ROLE OF THE POLITICAL MEDIA AND MUTUAL PERCEPTIONS IN RELATIONSHIPS BETWEEN TURKEY AND KAZAKHSTAN

ABSTRACT

This article analyses developments of the international relations between Turkey and Kazakhstan. Moreover, it also analyses the impact of these developments in Kazakhstan. Besides this, it's also overview the bilateral political relationships via the language which are using in mass media and how these two countries seeing one another. Apart from this, as the result of Turkish research in Kazakhstan, the positive and negative perceptions towards Turkey have been identified. Along with, the sources which were led to cause of the perception to Turkey in Kazakhstan are examined. The bilateral mass media relationship between Turkey and Kazakhstan are also studied after the crisis in recent years.

Keywords: Kazakhstan, Turkey, Media, printing, publishing, perception, Justice.

GİRİŞ

Türkiye Kazakistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ve Kazakistan tarafından “kardeş ülke” olarak adlandırılan bir ülkedir. Bağımsızlığını ilan ettiği andan itibaren iki ülke arasındaki ilişki bağı hiç kopmamıştır. Kültürel, ekonomik, siyasi ilişkilerin kurulması yeni egemenliğine kavuşan Kazakistan'ın ekonomik ve kültürel canlanmasında ve gelişmesinde büyük bir katkıda bulunmuştur. Bu ilişkiler zaman zaman daha da güçlenerek, son 10 senedir geniş kapsamda günümüzde de devam etmektedir. Uluslararası TÜRKSOY teşkilatı, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, Aksakallar Kurulu, Türk Akademisi ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği konseyinin kurulması ve birçok ortak anlaşmaların gerçekleştirilmesi buna delildir. Bunların hepsi, dini, dili, kültürü aynı olan iki kardeş ülkenin kültürel ilişkilerinin gelişmesini, ortak tarihimizin, milli değerlerimizin, edebiyatımızın, sanatımızın iki ülke halkı

* Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, umsunay.1994@gmail.com

arasında tanınmasını sağlamıştır. Böylece iki halk arasında dostluk, kardeşlik payları başlamıştır.

Bu gelişmeler sosyal hayatta da görülmeye başlamıştır. Uzun zaman Rus Çarlığı, Sovyet yönetimi altında olan, dininden, dilinden, kültüründen ayrılmak üzere olan halkın psikolojisinin değişmesini, gelecek neslin daha da aydınlanıp büyümesini sağlamıştır. Ancak bunlar kolayca gerçekleşmemekte ve zaman gerektirmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz işbirliği sadece siyaset çerçevesinde değil toplumsal bağlarda da gerçekleştirilmiştir ve söz konusu olan Kazakistan'da Türkiye ve Türk algısının olgunlaşmasını sağlamıştır.

Kazakistan'da bağımsızlığı kazanmadan önce Türkiye, Türk algısı farklı bakışlar üzerinden oluşmuştur. Bu bakışlar o zamanki Rus etkisiyle oluşmuş ama daha sonra küreselleşmenin getirdiği kültürel bağlarla olumlu yönde gelişmeye başlamış. Bu gelişmeleri etkileyen birçok faktör vardır. Bunlar iki ülke arasındaki eğitim sistemleri, sosyal paylaşım ağları, medya ve ticarettir. Bunların içinde medyanın etkisi daha büyüktür ve Kazakistan'da Türkiye algısının kaynaklarından biridir. Çünkü medya herhangi bir bilgiyi, haberi insana, topluma, dünyaya iletmekte ve bilgilendirmektedir. Toplumda genel algı bu bilgilerden oluşuyor.

1. İkili Siyasi İlişkilerde Kullanılan Dil

Kazakistan ve Türkiye'nin ikili ilişkilerinde Devlet yöneticileri tarafından iki taraflı yüksek düzeyde ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bunların arasında son 10 senede gerçekleşen ziyaretler büyük öneme sahip olmuştur. Bu ziyaretler sürecinde iki devlet arasındaki ortak siyasi ve diplomatik ilişkileri geliştirilmesi amacıyla, yeni anlaşmalar, projeler, ticari-ekonomik işbirlikleri konusunda konuşmalar yapılmıştır.

13-15 Aralık 2007 tarihlerinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Kazakistan Cumhuriyetine resmi ziyaretinde, iki ülke arasındaki siyasi, ticari, enerji ve kültür alanlarındaki işbirliği geniş olarak değerlendirilmiştir. (Kazakistan-Türkiye: Dostluk ile İşbirliğinin 20 yılı, s. 47).

22-24 Ekim 2009 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Başkanının Türkiye'ye resmi ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret sürecinde N. Nazarbayev Türkiye Büyük Millet Meclisinde konuşma yapmış ve Türkiye ile Kazakistan arasındaki Stratejik Ortaklık Anlaşması'na imza atılmıştır. (Kazakistan-Türkiye: Dostluk ile İşbirliğinin 20 yılı, s.49)

23-25 Mayıs 2010 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Kazakistan Cumhuriyetine resmi ziyareti düzenlenmiştir. Ziyaret sürecinde A. Gül Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu'nda konuşması gerçekleşmiş. Astana şehrinde Türkiye Büyükelçiliği binasının ve Türk Akademisi'nin açılış törenine katılmıştır. (Kazakistan-Türkiye: Dostluk ile İşbirliğinin 20 yılı, s. 49)

10-13 Ekim 2012 tarihinde N. Nazarbayev'in Türkiye Cumhuriyeti'ne resmi ziyareti, akraba iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin 20'nci yılı çerçevesinde düzenlenen yüksek düzeyli ziyaretlerin hülasası olmuştur. Birkaç anlaşmalara, projelere imza atılmıştır.

Forumlarda konuşmalar yapılmıştır. (Kazakistan-Türkiye: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği 2010-2013, s.5)

Bütün bu ziyaretler sürecinde yapılan konuşmalara bakacak olursak her iki ülkenin ortak amaçlarının olduğunu ve bu amaca erişmek yolunda birleşerek, bir güç olduğunu görebiliyoruz. Amaçları, ortak işbirliğinde bulunarak ilişkilerini devam ettirilmesi ve dostluk, kardeşlik paylarının daha da büyüterek geliştirilmesi olmuştur. Bununla birlikte, dili ve kültürü, dini ile manevi değerleri aynı olan, aynı dili konuşan Türk ülkelerin bir araya gelmesi, bir bayrak altına toplanması olmuştur. Örneğin, Nazarbayev 2012 yılında İstanbul'da yaptığı konuşmada "Bugün hepimizin hayal ettiği gibi, Türk Dili konuşan ülkelerin tamamı bir bayrak altında toplanarak, bayrağımızı göğe yükselteceğimiz çok sevinçli bir gün. Bizim birleşerek yükselttiğimiz bayrağımız, her zaman yükseklerde görünsün" demiştir. (12 Ekim 2012, İstanbul, N. Nazarbayev'in Türk Konseyi'nde yaptığı konuşması, Kazakistan-Türkiye: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği 2010-2013, s.5).

Abdullah Gül de 2007 yılına yaptığı konuşmada "Her iki ülkenin ortak amacı kendi bölgelerinden başlayarak dünyanın diğer bölgelerine doğru genişleyen bir barış ve refah çemberi oluşturmaktır. İki ülke halkları arasındaki ortak kültür ve kardeşlik bağları ilişkilerimize müstesna bir nitelik kazandırmıştır" demiştir. (14 Aralık 2007. A.Gül'ün Kazakistan-Türkiye İş Forumunda yaptığı konuşma. Kazakistan-Türkiye: Dostluk ile İşbirliğinin 20 yılı, 127 s.)

2. Basın ve Yayında İkili İlişkilerle İlgili Kullanılan Dil

Kazakistan Türkiye ilişkilerinde son 25 yıl içinde öne çıkan iki önemli kriz meydana gelmiştir. Kazakistan Türkiye ilişkilerinin basın ve yayın boyutu da bu çalışmada bu iki kriz örneğinde incelenmiştir. Bunlardan ilki 2006 yılında Kazakistan'daki bir fabrikada Kazaklar ile Türkler arasındaki kavgadır. İkinci kriz ise doğrudan Türkiye Kazakistan ilişkileri ile ilgili olmamakla birlikte ilişkileri etkileyen, 2015 yılında Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesi olayıdır. İki örneğin seçilmesindeki önemli nedenlerden birisi de 2006 yılındaki algılarla 2016 yılındaki algıların mukayesesini yapabilmektir. Elbette burada iki olay arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Ancak olayların siyasi boyutundan çok basın yayın dilini nasıl etkilediği incelenmiştir.

2.1. 2006 Yılındaki Türk – Kazak İşçilerin Kavgası

20 Ekim 2006'da Kazakistan'ın Atırav şehrindeki ENKA şantiyesinde çıkan Türk-Kazak İşçilerinin kavgasından sonra Kazakistan ve Türkiye basın yayınlarında kavga nedenleri tartışılmaya başladı. Kimileri bu olayı "İşçilerin arasındaki basit bir kavga" derken, kimileri de "Kışkırtma olabilir üzerine gidilmeli" diye değerlendirmiştir.

Bu olaya Kazakistan ve Türkiye basın ve yayınlarda farklı nedenler söylenmiştir. Kazak basını ilk günlerde suskun kalmayı tercih ederken, birkaç gün sonra kavgayı Kazak işçilerin çalışma haklarının sömürülmesinden doğan, yıllarca ihmal edilen ve biriken sosyal adaletsizliğin patlaması şeklinde değerlendirmiştir. (azzattıyq.org -1-, 18.03.2016).

Kazak basınlarında olayın nedenleri:

- Hiçbir nedensiz Kazak işçilerinin işten atılmaları

- Türkiye işçileri ile Kazakistan işçilerinin maaşları arasındaki farklılık
- Kazak işçilerinin sözleşme maddelerinde belirtilen şekilde yönetim kadrosunda temsil haklarının kısıtlanması;
- Kalitesiz beslenme.
- Türk işverenlerin Kazak işçilerine karşı sert davranmaları;

Türkiye basınları ise olayı ilk günden “Tengiz Meydan Savaşı” diye aşağıdaki nedenlere dayandırmıştır:

- Kazak işçilerinin vasıflı olmalarından dolayı kendilerinden fazla maaş alan Türk işçilerini kıskanmaları;
- Kazakların tembelliği. (İsina, 18.03.2016).

2.2. Türkiye – Rusya Uçak Krizi Hakkında.

Türkiye'nin 24 Kasım 2015 tarihinde Rus uçağını düşürmesiyle başlayan kriz bütün ülkelerin en önemli gündem konusu olmuştu. Türkiye uçağın düşürme nedenini “Türkiye sınırlarının ihlal edilmesi” olarak açıklarken, Rusya herhangi bir sınır ihlali olmadığını savunarak bunu “sırtımızdan bıçaklanmak” diye değerlendirmiştir. Bu kriz neticesinde Türkiye- Rusya ilişkilerinin neredeyse kopma noktasına geldiği iki ülke içinde hoş olmadığı bellidir. Türkiye-Rusya uçak krizi Rusya ile ortak ilişkilerde olan Orta Asya ülkelerini çok endişelendirmiştir. Ayrıca bir yanda Türkiye ile kardeş ülke olan, Rusya ile ise yıllardır ciddi ekonomik ortaklıkta bulunan Kazakistan için daha da endişeli olmuştur. Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev bu olayı “endişe verici” olarak değerlendirmiş ve dengeyi korumak için “*Ne kadar zor olursa olsun, buna rağmen, ortak komisyonun kurularak, çalışmaların sonucunda suçlular tespit ederek, cezalandırılarak tekrar bu ilişkiyi düzeltmek lazım. Dostlarımız Rusya'ya ve Türkiye'ye bunu teklif ediyorum*” demiştir. (azattyq.org -2-, 18.03.2016). Bununla birlikte Nazarbayev, hem Rusya hem de Türkiye liderlerine yönelik ortak çağırıda bulunarak, “Ben, Rusya ile Türkiye'nin pozisyonlarını birbirleriyle yakınlaştırmak için yıllardır çalışan, onların bir birlerine dost ülke olması için çaba sarf eden adamım. Demirel hükümetinden başlayarak, Elsin Cumhurbaşkanlığına kadar bunun gibi çalışmalar yapıldı. Yıllardır çaba harcayan bu çalışmalarımız bir anda yok olma durumuna geldi” demiştir. (stan.kz. 18.03.2016)

Olayın olduğu günden bu güne kadar Kazakistan tarafından yapılan konuşmalara baktığımızda iki tarafla da ortak işbirliği olan Kazakistan iki tarafında ilişkileri düzeltmede sorumlu olmalarını ve ilişkilerini devam ettirmelerini belirlemiştir.

3. Kazakistan'daki Türkiye Algılaması İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Kazakistan'da Türkiye algılaması konusunda kapsamlı ve ilmi çalışmalar sayısı oldukça sınırlıdır. Çalışmaların çoğunda Kazakistan'da Türkiye algısı SSCB döneminde Rus etkisiyle olumsuz şekilde oluştuğunu, Bağımsızlığı kazandıktan sonra Türkiye ile birçok alanda yapılan işbirlikleri ve ilişkileri neticesinde olumlu şekilde gelişmeye başladığını söylemişlerdir. Dr. Anar Somuncuoğlu “*Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyetinde “Türkiye” ve “Türk” Algısının Geçirdiği Değişim*” başlıklı çalışmasında bu ikili ilişkilerin en çok geliştiği alanlar turizm, ticaret genel olarak ekonomik ilişkiler ve eğitim olduğunu belirtmiş. Ancak bu ilişkiler gelişme beraberinde birçok sorun ve önyargı oluşturduğunu kaydetmiştir. Bu oluşan algı ve önyargılar şu şekilde sıralanmıştır:

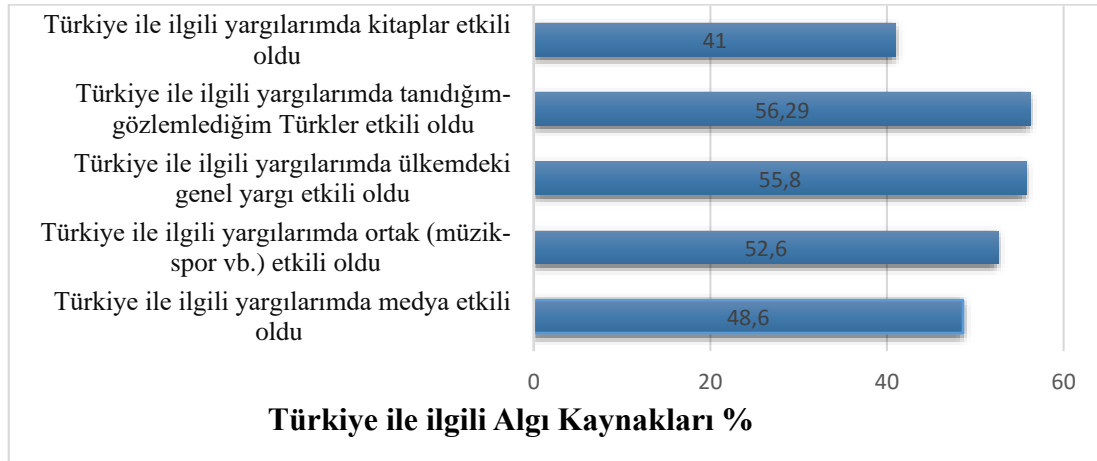
1. *Eğitim ilişkilerinden doğan algılar.* Burada Kazakistan'dan öğrenim görmek için gelen birçok öğrencilerin gelmesi, kazak gençlerinin Türkiye'yi yakından tanımasını sağlamıştır. Ancak kimi zaman bu öğrencilerin birçoğu farklı nedenlerden dolayı, olumsuz düşüncelerle ülkelerine döndüklerini kaydetmiştir.

2. *Ekonomik ilişkilerden Doğan Algılamalar.* Türkiye ve Kazakistan ilişkilerinin yoğun olduğu ekonomi alanı da Kazakistan'da Türkiye ile ilgili birtakım yeni olumsuz algılamaların oluşmasına yol açtığını ve bu algılamalar inşaat sektöründe oluştuğunu belirtmiştir.

3. *İnsani Dolaşımdan Kaynaklanan Algılamalar.* Ticaret ve diğer ekonomik sebeplerle meydana gelen insan dolaşımı ve ilişkilerinde, Kazakistan'daki Türkiye algısını olumlu etkiden çok, olumsuz etkilediği söz konusu olmuştur. Birçok nedenlerden dolayı Kazakistan'a gidince, ya da Kazakistan'dan Türkiye'ye gelince kültür şokunu geçiren bazı işçilerin olumsuz davranışları iki ülkenin de algısını olumsuz etkilediklerini belirlemiştir. (Somuncuoğlu, 2007, s. 51-54).

Bu konuda diğer bir çalışma da “Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi” tarafından “Kazakistan'da Türkiye ve Türk Algısı” başlığıyla yapılmıştır. Bu çalışmanın Kazakistan'da olumlu ve olumsuz Türkiye algısını ölçmek ve bu algı kaynaklarını tespit etmek gibi birçok amaçtan oluşmuştur.

Kişilerin Türk ve Türkiye algısının kaynakları, beş ayrı soru ile ölçülmüştür. Aşağıda grafikte verilen ortalama değerler Kazakların Türkler ve Türkiye hakkındaki algı ve yargılarının kaynakları tespit edilmiştir. Bu grafikte Kazakların Türkler ve Türkiye hakkındaki algı ve yargılarının oluşmasında, tanınan-gözlemlenen Türklerin ve ülkedeki genel yargının daha fazla etkili olduğu gösterilmiştir.

Kaynak: Salih Akyürek, *Kazakistan'da Türkiye ve Türk Algısı*, Rapor No: 44 Ankara 2012.

Sonuç

İki ülke arasındaki ilişkiler, işbirliği daha da büyüyerek gelişmeye devam etmektedir. Kazaklar Türkiye'yi "Kardeş ülke", "Güçlü ülke", "Güzel coğrafya" ve "Milli vatanseverliğin örneği" olarak değerlendirmektedirler. Kazakistan'daki Türkiye algısı bazı istisnai olaylar dışında olumludur. Ancak siyasi bağlamda Kazakistan Türkiye ile ilişkilerini bozmamak için çaba harcarken, Türk-Rus gerginliğinde doğrudan Türkiye tarafında yer almamaktadır. Bu durum Kazakistan ile Rusya arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerdeki karşılıklı bağımlılıktan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de ise Kazakistan ile ilgili 2006 yılındaki "Türk - Kazak işçi kavgası" dışında çıkan haberler ve ikili ziyaretlerdeki verilen mesajlar olumludur.

Kaynakça

- AKYÜREK, Salih, (2012), *Kazakistan'da Türkiye ve Türk Algısı*, BİLGESAM, Ankara.
- SOMUNCUOĞLU, Anar, (2007), Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyetinde "Türkiye" ve "Türk" Algısının Geçirdiği Değişim, OAKA,C.II, S.3, s.41-70.
- tasam.org "Kazak-Türk İşçi Kavgası" (www.tasam.org/tr/Icerik/438/kazak-turk_isci_kavgasi). Erişim tarihi 18.03.2016
- azzattyq.org -1- "Atırauda Kazakıstandık jane turkiyalık jumışşılar tobesip kaldı" (<http://www.azattyq.org/content/article/1168787.html>). Erişim tarihi 18.03.2016.
- azzattyq.org -2- "Turkiya Resey janjalında Ortalık Aziya kimge jaktasadı?". (http://www.azattyq.org/content/russia-turkey-kazakhstan_azerbaijan/27413280.html). Erişim tarihi 18.03.2016.
- stan.kz "Nazarbayev Turkiya men Resey janjalına katıştı pikir bildirdi" (<http://stan.kz/prezident-resey-men-t%D2%AFrkiya-arasynda-k/>), Erişim tarihi 18.03.2016

TÜRKİYE'DE DEVLET SUKUKU İHRAÇLARI VE İHTİYACI

Ahmet ULUSOY¹, Mehmet ELA²

Özet

Son yıllarda İslami finans piyasası önemli yenilikçi gelişmelere şahit olmaktadır. Bu yenilikçi gelişmelerden birisi de hiç şüphesiz sukuktur. Sukuk ihraçları ilk yıllarda özel sektör kuruluşlarınca yoğun olarak yapılmaktayken son yıllarda özellikle devletlerce yoğun olarak yapılmaktadır. Birçok ülkenin yasal ve vergisel düzenlemelerini tamamlamasının ardından artan devlet sukuku ihraçlarıyla birlikte sukuk piyasası devlet sukukunca domine edilmeye başlanmıştır. Bu açıdan son yıllarda sukuk piyasasının gelişiminin en temel nedenlerinden birisi devlet sukuklarındaki artıştır. Sukuk birçok çeşide sahip olmasına rağmen birçok ülke sadece ijara sukuk ihraç etmektedir. Bu ülkelerden birisi de hiç şüphesiz Türkiye'dir. Türkiye'de yasal düzenlemeler beş çeşit sukuk türünün ihraç edilmesine imkân verirken vergisel düzenlemeler sadece ijara sukuka yöneliktir. İjara sukuk ise önemli derecede Şeri risk taşımaktadır. Diğer yünden Türkiye'de özel sektöre öncülük edecek ve bir gösterge (benchmark) oluşturacak sukuk çeşitlerinin ihracına ihtiyaç vardır. Bu açıdan ülkemizde diğer sukuk türlerinin de ihracına olanak tanıyacak vergisel düzenlemelerin yapılması ve bu konuda bir altyapı oluşturulması önemli bir gerekliliktir.

Bu çalışmada sukukun özellikleri ve çeşitleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmış ve Türkiye'de çeşitli sukuk türlerinin ihraç edilebilmesine yönelik gerekli vergisel düzenlemelerin yapılması ve bu yolla sukuk enstrümanlarında çeşitlendirmeye gidilmesinin gereği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sukuk, devlet sukuku, devlet borçlanması, vergi reformu.

SOVEREIGN SUKUK ISSUANCE AND ITS NECESSITY IN TURKEY

Abstract

In recent years, Islamic finance market has been witnessing significant innovative progresses. Undoubtedly, one of these innovative progresses is sukuk. In the early years, private sector units issued sukuk constantly but in recent years especially after law and tax reforms about sukuk made by a lot of country sovereign sukuk started to dominate the sukuk market. In this regard, the major reason of development in sukuk market is increase in sovereign sukuk. Despite the fact that sukuk has a lot of types, a lot of countries issue just ijarah sukuk. One of these countries is Turkey. In Turkey legal arrangements allow five types of sukuk but tax regulations are include ijarah sukuk only. But ijarah sukuk have Sharia compliant risk substantially. On the other hand, in Turkey it is necessary to issue other types of sukuk to form a benchmark for special sector units. So, in Turkey it is a necessary to make legal and tax reform for the purpose of enabling other types of sukuk.

In this study, it is explained the types and characteristics of sukuk in a detailed manner. And it is exhibited the necessity of making legal and tax reform to issue other types of sukuk and diversify the debt instruments.

¹ Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.

² Arş. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.

Keywords: Sukuk, sovereign sukuk, public borrowing, tax reform.

Giriş

İslami finans piyasası son yıllarda hızlı bir şekilde büyümektedir. İslami finasta büyüme temel olarak İslam ülkeleri ekonomik büyümelerinde ve böylece de bu ülkelerin ortalama gelirlerinde görülen artış yanında İslam ülkesi olmayan ülkelere İslami finansa olan ilginin artışı ile açıklanabilir. Diğer yandan özel sektörün ve devletlerin fon ihtiyacı sonucunda İslami finansal ürünlerle ilgili artan inovasyonlar İslami finansal ürünlerin çeşitlenmesine ve artmasına neden olmaktadır. Çeşitlenen İslami finansal ürünlere artan ilgi ise İslami finans piyasasının gelişimini destekleyen unsurlardan bir diğeridir. İslami finans piyasasında görülen yeniliklerden birisi de hiç şüphesiz sukuktur. Sahiplerine dayanak varlık üzerinde sahiplik hakkı veren sukuk son yıllarda İslami finans piyasasının gelişen yüzü ve en çok başvurulan enstrümanı haline gelmiştir.

Birçok çeşide sahip olan sukuk, ilk yıllarda özel sektör kuruluşlarınca sıkça ihraç edilmiştir. Son yıllarda ise sukuk piyasası gerek sukuk piyasasında var olan devletlerin ihraçlarını arttırması ve gerekse de Müslüman ve Müslüman olmayan ülkelerin piyasaya girmesi sonucu devlet sukukları tarafından domine edilir hale gelmiştir. Özellikle son yıllarda sukukun ihraç edilebilmesine yönelik yapılan yasal düzenlemeler, kısıtların kaldırılması ve vergisel düzenlemeler sukukun devletlerce ihraç edilmesini desteklemiştir.

Günümüzde sukuk Müslüman ve Müslüman olmayan birçok devlet tarafından ihraç edilmesine rağmen, Müslüman bir nüfusa sahip olan Türkiye piyasaya ancak 2012 yılında girebilmiştir. Dahası Türkiye’de yasal düzenlemeler sukukun beş çeşidinin ihraç edilebilmesine izin vermekteyken vergisel düzenlemeler sadece ijara sukuka yönelik olarak kalmıştır. Bu anlamda Türkiye sadece ijara sukuk ihraç etmekle yetinmektedir. Bu durum birçok problemi de beraberinde getirmektedir. İlk olarak ijara sukuk dışındaki sukuk türleri için özel sektöre yönelik bir gösterge (benchmark) oluşturulamamaktadır. İkincisi ve en önemlisi ise ijara sukuk önemli Şeri riskler içermektedir ve 2008 benzeri bir Şeri risk ile karşılaşması muhtemeldir. Bu açıdan Türkiye’de yasal ve vergisel düzenlemelerin çeşitli sukuk türlerini kapsayacak şekilde genişletilmesi önemli bir gerekliliktir.

Sukukun Tanımı

Arapça bir kelime olan sukuk, sakk kelimesinin çoğuludur (Ahmed, 2011:1; Godlewski vd., 2013:746; Karimzadeh, 2012:97;Alshamrani, 2014:306). Sakk, yasal belge, sözleşme, çek veya sertifikaya mühür basmak anlamına gelmektedir (Godlewski vd., 2013:746; Karimzadeh, 2012:97). Bu bağlamda sukuk kelimesinin kökeni klasik İslami literatüre kadar gitmektedir. Devlet görevlilerinin ücretlerinin ödenmesinde kullanılan ve günlük mal ve bakkalık ihtiyaçların karşılanmasında bir metot olan sertifikalar; bu anlamda mal ve bakkal ihtiyaçları ile ilgili sertifikalar (sakk al-bada’i)’a ilişkin olarak kullanılmakta idi (Ulus, 2013:299). Sukuk kelimesi, Müslüman toplumlarda Orta Çağ’da kullanılmış ve ticaret ve diğer ticari faaliyetler nedeniyle oluşan finansal yükümlülükleri ifade eden kağıt anlamına gelmiştir. Ancak sukuk geleneksel yapısı ile ilgili birçok değişiklikler de geçirmiştir (Alshamrani, 2014: 306). Dolayısıyla, sukukun şimdiki kullanımı geçmiş kullanımlarından oldukça farklıdır. Günümüze ait şekliyle anlaşılan sukuk, İslami Fıkıh Konseyi (IJC)’nin 1988 tarihli kararı sonucu doğmuştur: “Sukuk tarafından temsil edilen varlık grupları kompozisyonunun çoğunluğunun (maddi) duran varlıklardan oluşması şartıyla, herhangi varlık

(veya bu varlıkların kullanım hakkı) bileşimi (kombinasyonu), piyasa fiyatından satılan yazılı finansal enstrümanlar şeklinde temsil edilebilir.” Güncel anlamıyla sukuk ise, trust (vekil, yediemin) sertifikaları veya katılım belgeleri, İslami yatırım sertifikaları (Karimzadeh, 2012:94; Zakaria vd., 2012:662; Oladunjoye, 2014:337) gibi isimlerle anılmaktadır.

Sukuk birçok özelliğine göre tanımlanabilir bir sertifikadır. En geniş tanım İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu (AAOIFI) tarafından, “Bir maddi duran varlık, kullanım hakkı ve hizmetler üzerindeki veya da belirli bir projenin veya özel yatırım faaliyetinin varlıkları üzerindeki bölünmemiş (ortak) payları gösteren eşit değerdeki sertifikalardır.” olarak tanımlanmıştır (Oladunjoye, 2014:337). Hazine Müsteşarlığı'nın tanımına göre ise sukuk “Kira sertifikaları, varlık kiralama şirketlerince, kendi nam ve sertifika sahiplerinin hesabına ve yararına, satın almak veya kiralamak suretiyle devralınan varlıkların finansmanını sağlamak amacıyla düzenlenen ve sahiplerinin bu varlıklardan elde edilen elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan menkul kıymetlerdir.” olarak tanımlanmıştır (Hazine Müsteşarlığı[HM], 2013a:72). Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)'nın 07/06/2013 tarih ve 28670 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan III-61.1 sayılı Kira Sertifikası Tebliği'nde kira sertifikası, “Her türlü varlık ve hakkın finansmanını sağlamak amacıyla varlık kiralama şirketi tarafından ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık veya haktan elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan menkul kıymeti” olarak tanımlanarak kapsamı esnetilmiş ve genişletilmiştir. AAOIFI'nin tanımının aksine hazine Müsteşarlığı ve SPK tarafından sukuka kira sertifikası adı verilmiş ve tanımlamalar da bu yönde yapılmıştır. Bu açıdan en başta söz konusu tanımlamalar genişletilmeli ve kira sertifikası adı tüm sukuk tiplerine hitap edecek şekilde “sukuk” olarak değiştirilmelidir.

Sukukun Özellikleri

Sukuk öncelikle dayanak varlık üzerindeki sahipliği yansıtmaktadır. Diğer bir deyişle, sukuk, yatırımcılarına dayanak varlık üzerinde sahiplik hakkı ve bu hakla ilgili risk ve getiriler vermektedir (Karimzadeh, 2012:94). Bu açıdan, teorik olarak sukuk, sahipliği trust vasıtasıyla sukuk sahiplerine aktarıyor olsa da bu durum ancak sukukun varlığa dayalı (asset backed) olması halinde geçerlidir. Şöyle ki, varlığa dayalı (asset backed) sukukta, sukuk sahipleri dayanak varlığın sahipleridir ve varlığın performansı sukuk yatırımcılarına yapılacak ödemenin göstergesidir. Varlığa dayalı (asset backed) sukukta dayanak varlığın mülkiyeti kaynak kuruluşun SPV'ye gerçek satış (true sale) ile aktarılır, böylece sukuk sahipleri, varlıkların kontrolü ve varlıklar üzerinde belirli sahiplik haklarına (sahipliğin getirdiği haklara) erişirler. Kaynak kuruluşu başvuruya gerek kalmamaktadır. Varlık temelli (asset based) sukukta, kaynak kuruluş sadece varlıktan yararlanma hakkını SPV'ye transfer eder. Gerçek satış (true sale) (güvenli bir menkul kıymetleştirmedir ve alacaklar üzerinde yasal haklar verir) yoktur ve sukuk sahipleri varlıklara başvuramazlar. Bu nedenle işlem varlık riskine değil, sukuku çıkaranın kredibilitesine odaklanmaktadır. Bu açıdan, temerrüt halinde sukuk sahiplerine varlıkların satışı veya diğer tasarruflarda bulunma hakkı doğmamaktadır (Lahsasna ve Lin, 2012: 506-507; Yean, 2009:3-5). Piyasadaki sukukların çoğunluğunun varlık temelli (asset based) olduğu düşünüldüğünde ise varlığın sahipliğinin tam olarak sukuk sahiplerine aktarılmadığı söylenebilir.³

³ AAOIFI Şeriat Kurulu'nun bu konudaki görüşü sukukların varlığa dayalı (asset backed) olması gerektiği yönündedir. Ancak birçok ülkede yasal altyapının yetersizliği, yabancı sahipliğinin kısıtlanması ve kaynak kuruluşun varlığın sahipliğini

Sukuk, özel sektör ve kamu kurumlarınca ihraç edilen bir sermaye piyasası aracıdır. Sukuk belirli bir dönem için fon sağlamak üzere ihraç edilmektedir ve bir vadeye sahiptir. Sukuk, vadeye kadar olan süreçte yatırımcılarına varlıktan sağlanan düzenli getiriler sağlamaktadır. Sukuk yapısı altında, sukuk yatırımcılarının getirisi, bir ticari işlemde veya belirli bir varlık veya ticari (iş) girişimindeki varlıkların sahipliğinden dolayı ödeme (bedel) alma hakkını ifade etmektedir (Oladunjoye, 2014:337). Burada belirtmek gerekir ki, sukukun getirisi faizi yansıtmaktadır. Şöyle ki, Müslüman ekonomistler ve Şeriat alimleri, faiz oranına alternatif olabilecek, karlılığı yansıtan bir göstere üretmemişlerdir. Bu nedenle, İslami finansal kurumlarda, yani sukuka ilişkin uygulamalarda LIBOR'un göstere (benchmark) olarak kullanılması uygulamanın bir parçası haline gelmiştir (El-Qua vd., 2008:15). Ancak, kullanımına izin verilmiş olsa da getirilerin belirlenmesi için LIBOR'a bağlı kalmak doğru değildir (Al-Amine, 2008:8). Bu anlamda, LIBOR'u göstere olarak kullanan sukukta (özellikle ijara sukuk) getiriler varlığın veya projenin gerçek performansını değil faizi yansıtmaktadır. Örneğin, birbirinden tamamen farklı iki varlık var iken, piyasa gerçeklerine göre ikisinden farklı kira gelirleri beklenir. Ancak, iki farklı sukuk ihracında dayanak varlık olarak kullanıldıklarında geçerli faizi yansıtan aynı getiri oranı gözlenmektedir. Şeri açıdan böyle bir uygulama kesinlikle kabul edilemez durumdadır (Al-Amine, 2008:8).

Sukuk, tıpkı geleneksel bonolar gibi bir vadeye sahiptir ve vadede sukuk sahiplerinin sermayesi kendilerine geri ödenmektedir. Ancak uygulamada (özellikle ijara, mudaraba ve müşaraka sukukta) sıkça başvurulan bu yönteme, AAOIFI ve İslami Fıkıh Akademisi'nce izin verilmemiştir. Şöyle ki, vadeden önce genellikle kaynak kuruluş, anaparanın sukuk yatırımcılarına ödeneceğini garanti etmektedir (Al-Amine, 2008:4-6). Bu konseptte, bir taraf yatırımcıya ticari girişimin karlı olduğunu ve zarar olması halinde yatırımcılara başlangıçtaki yatırımlarını ödemeyi veya daha önceden anlaşılan bir formül (sukuk sahibinin ilk yatırımını ve 6 aylık beklenen karı içerir) miktarını ödemeyi garanti eder. Ayrıca, bir göstere (benchmark), yani belirli bir kar oranı belirlenerek bunun üzerindeki kar yatırımcılarca karşı tarafa (kaynak kuruluşu) teşvik ücreti olarak verilir (Lahsasna ve Lin, 2012:502). Hemen belirtmek gerekir ki, gerek anaparanın garanti edilmesi ve gerekse de kaynak kuruluşu teşvik ücreti verilmesi AAOIFI tarafından uygun görülmemiştir (Yean, 2009:8).

Sukukun temel özelliği bir varlığa dayalı olarak ihraç edilmesidir. Bu açıdan sukuku geleneksel tahvilden ayıran en önemli özellik sukukun bir varlığa dayanması gerekliliği ve bu varlık üzerinde sahiplik hakkı vermesidir (Alshamrani, 2014:312). Bugüne değin sukuk ihracı için popüler varlık sınıfları emlaklar veya diğer maddi varlıklar olmuştur. Sukuk için diğer uygun varlık sınıfları mal ve emtialar ile uçak ve motorlu araç gibi menkullerdir. Ancak problem şudur ki, uygun şartlara sahip varlıklar sınırlıdır (Al-Amine, 2008:9). Şöyle ki, eğer binanın ana kiracısı, alkol üreticisi, domuz eti ile ilgili bir işletme, kumarhane vb. olacaksa bina sukukun dayanak varlığı olmaya haiz değildir (Oladunjoye, 2014:338; Stevens, 2013a:3). Diğer yandan sukuk varlıklarının SPV'ce elde tutulması kaynak kuruluşu yapılacak bir iflas talebinden bu varlıkların korunması anlamına gelmektedir (Stevens, 2013b:5). Bu bağlamda, sukuk varlıkları temerrüt halinde kaynak kuruluşu satılamaz ve haczedilemez (Stevens, 2013a:2,5). Ayrıca, sukuk varlıkları mevcut olan veya kira süresince tüketilmeyecek varlıklar olmalıdır (Stevens, 2013a:2,5; Ulus, 2013:300).

Son olarak sukuk Şeriatı uygun bir finansal enstrümandır (Ulus, 2013:299). Bu nedenle Şeriatı uygun tahvil olarak isimlendirildiği de olmuştur (Nisar, 2007). Bu nedenle

---

aktarma konusundaki isteksizliğin varlığa dayalı (asset backed) sukukun yaygınlaşmasını engellemektedir. Bu konuda bkz. Yean, 2009; Lahsasna ve Lin, 2012.

sukuk faiz değil kar payı getirisi sağlamaktadır (Lackmann, 2015:1). Bu açıdan faize yatırım yapmak istemeyen fonlar ve yatırımcılar açısından sukuk çekici bir enstrüman halini almıştır (Zakaria vd., 2012:663).

Sukukun Çeşitleri

Sukuk çeşitleri çeşitli faktörler baz alınarak sınıflandırılabilir. (Hussin vd., 2012:93; Nisar, 2007; Karimzadeh, 2012:97). Bunlar arasında dayanak olan unsur (sahiplik, ortaklık), getiriye ilişkin oran (sabit, değişken), ikincil piyasada işlem görebilme (devredilebilme) sayılabilmektedir. Sukuk oldukça çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulabilmekle birlikte AAOIFI tarafından 14 tür sukuk tipi belirlenmiştir (AAOIFI, 2015). AAOIFI tarafından belirtilen standartlara göre 14 çeşit sukuk ihraç edilebilirken bunlardan hepsi kullanımda değildir (Yean, 2009:2). Bu açıdan aşağıda belli başlı sukuk tiplerinden bahsedilecektir.

İjara (İcara) Sukuk

İjara bir İslami fıkıh kelimesidir ve kelime olarak Arapça 'da "bir şeyi kiraya verme" anlamına gelmektedir (Usmani, 2002:109). İslami finasta ijara, bir varlığın intifa (kullanım) hakkının karşı tarafa kira karşılığı verilmesi olarak belirtilebilmektedir (Latham &Watkins, t.y.: 9). Bu anlamda kullanılan ijara, İngilizce bir terim olan "leasing" ile eşdeğerdir.

İjarah sözleşmesinin geçerli olabilmesi için bazı şartları taşıması gerekmektedir. Bunlar kısaca şöyledir (Usmani, 2002:111-112): İjarah, bir şeyin sahibinin o şeyin kullanım hakkını başka birine belirlenen süre ve karşılık için transfer etmesidir. Varlık fayda sağlayan ve kullanılabilen bir varlık olmalıdır. Yarar sağlamayan varlıklar kiralanamamaktadır. Diğer yandan sahiplik kiraya veren tarafta kalmakta ve sahiplikle ilgili yükümlülükler kiraya veren tarafa ait iken kullanıma ilişkin yükümlülükler kiracıya aittir. Ayrıca, kira süresi açıkça belirlenmelidir (belirsizlik olmamalıdır). Kiracı kira sözleşmesinde belirlenen amaç dışında kiralanmış varlığı kullanamamaktadır. Kiracı ihmalkârlık ve kötü kullanımdan doğacak zararlardan da ayrıca sorumludur. Ancak kira süresince kiracının elinde olmayan durumlardan doğan zararlar kiraya verence karşılanmaktadır.

İjara sukuk, en yaygın sukuk türüdür. Yaygın olması birçok faktöre bağlanabilmektedir. Bazı yorumlamalara göre ijara sukuk diğer sukuk türlerinin kendisinden türetildiği klasik bir sukuk türü iken diğer bir yoruma göre, basitliği ve genel kabul görmüşlüğü nedeniyle geleneksel yatırımcılar ve sukuk yatırımcıları yanında kredi derecelendirme kuruluşları tarafından kolayca anlaşılabilir. Son olarak Şariat alimleri tarafından da kabul görmüştür. (DIFC, 2009:13; Latham &Watkins, t.y.: 9).

İjara sukukun işleyişi şu şekildedir (DIFC, 2009:14-15): Öncelikle SPV (Özel amaçlı kuruluş) bölünmemiş sahiplik payı ve periyodik ödeme ve vadede anapara ödemesini alma hakkını gösteren sukuku ihraç eder. Yatırımcılar sukukları satın alır ve SPV'ye ödeme yaparlar. SPV bu getiriler ve getirilerle alınan varlıklar üzerinde vekillik (trust) ilan eder ve yatırımcılar adına vekil (trustee) olarak hareket eder. Ardından kaynak kuruluş SPV ile satış ve satın alma sözleşmesi içerisine girer. Buna göre kaynak kuruluş varlığı satarken SPV satın alır. SPV sukuk ihracından edinilen getirilerle kaynak kuruluştan varlığı satın alır. SPV daha sonra kaynak kuruluşa kiralama sözleşmesi (ijara) altında sukukun vadesini yansıtan bir süre için

varlığı geri kiralar. Ardından kaynak kuruluş SPV'ye periyodik kira ödemeleri (sabit veya değişken olabilir) yapar. SPV bu yolla elde ettiği kiralara sukuk yatırımcılarına aktarır. Temerrüt halinde veya vadede, veya da opsiyonel geri çağırma (vadeden önce sukuku geri alma) ve verginin ortaya çıkmasında SPV varlığı kaynak kuruluşa belirlenen kullanım fiyatından (exercise price) satar ve SPV de anapara ve ödenmeyen periyodik kiralara öder. SPV elde ettiği bu ödemeleri sukuk yatırımcılarına aktarır.

Muşaraka Sukuk

Muşaraka Arapça bir terim olan shirakah keilmesinden türemiştir ve ortaklık anlamına gelmektedir (Latham & Watkins, t.y.:19; Usmani, 2002:17). Muşaraka ticari olarak ortak girişim (Usmani, 2002:17) veya sermaye ortaklığı (Döndüren, 2014:95) olarak adlandırılabilir. Muşaraka sözleşmesi, iki veya daha fazla taraf arasında yapılan, tarafların ortaklığa (muşarakaya) aynı veya nakdi katkı yaptığı bir sözleşme türüdür (DIFC, 2009:20). Genel olarak iki tür ortaklıktan bahsedebiliriz. Bunlardan ilki sharikat al-'aqd (sözleşmeye dayalı ortaklık), ikincisi ise sharikat al-melk (mal ortaklığı)'dır. Sukuk ihracı ile ilgili olarak sharikat al-'aqd kaynak kuruluş ve vekil (SPV) arasında varlıklar, işgücü ve yükümlülüklerin birleştirilmesi yönündeki sözleşmeyi içerirken sharikat al-melk bir varlık üzerine kaynak kuruluş ve SPV'nin ortak girişimi ile sonuçlanan işlemi içerir. Ortaklık tipini belirlerken (sharikat al-'aqd veya sharikat al-melk) kaynak kuruluşun işinin ve sukuk ihracını destekleyecek varlık olup olmadığının belirlenmesi gerekir. Örneğin sukuk ihracını destekleyecek maddi varlık yoksa sharikat al-'aqd daha iyi bir seçimdir.

Muşaraka sözleşmesinin geçerli olması için bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu şartlar (Usmani, 2002: 223-24): Karların taraflar arasında dağıtım oranı sözleşmede belirtilmelidir. Belirtilmediği halde sözleşme geçersiz sayılmaktadır. Her bir ortağa verilecek karlar girişimden elde edilecek gerçek karın bir oranı olmalıdır. Zarar gerçekleşmesi halinde ise taraflar yaptıkları sermaye katkısı oranına göre zarara katlanacaklardır. Diğer yandan gayri faal olmayı seçen ortağın alacağı kar girişimdeki sermaye oranını geçemez (El Shazly ve Tripathy, 2013:5).

Muşaraka sukukun işleyişi şu şekildedir (DIFC, 2009:21-23): SPV, dayanak varlık, ticari faaliyet veya proje üzerindeki bölünmemiş sahiplik payını ve ayrıca SPV'den periyodik ödeme ve anaparayı alma hakkını gösteren sukuku ihraç eder. Yatırımcılar sukukları satın alır ve SPV'ye ödeme yaparlar. SPV bu getiriler ve getirilerle alınan varlıklar üzerinde vekillik (trust) ilan eder ve yatırımcılar adına vekil (trustee) olarak hareket eder. SPV kaynak kuruluş ile SPV'nin sukuktan elde ettiği getirileri ve kaynak kuruluşun da aynı veya nakdi meblağı müşarakaya (ortaklığa) yatıracağı ve yaptığı bu katkıya oranla pay alacağı yönünde müşaraka sözleşmesi imzalar. SPV ve kaynak kuruluşun katkıları müşaraka varlıklarını oluşturur. Periyodik ödeme döneminde SPV ve kaynak kuruluş daha önceden belirlenen orana göre eğer kar edilmişse karları paylaşırlarken zarar halinde yaptıkları sermaye katkısı oranında zararı paylaşırlar. Ancak SPV'nin elde ettiği kar sukuk yatırımcısına ödenecek periyodik miktara yetecek derecede yüksek olmalıdır. SPV elde ettiği periyodik ödemeyi yatırımcılara aktarır. Temerrüt halinde veya vadede veya da opsiyonel geri çağırma (vadeden önce sukuku geri alma) ve verginin ortaya çıkmasında SPV müşarakadaki payını kaynak kuruluşa müşaraka varlıklarının adil piyasa değerine göre belirlenen kullanım fiyatından (exercise price) satar. Elde edilen tutar SPV'ce sukuk sahiplerine anapara ve ödenmeyen periyodik meblağları ödemek için kullanılır.

Mudaraba Sukuk

Mudâraba emek-sermaye ortaklığıdır (Tabakoğlu, 2008:307). Diğer bir anlatımla mudaraba bir tarafın (rab al-maal) sermaye ve diğer tarafın (mudarib) emek (yönetim) sunduğu bir ortaklık şeklidir. Mudarabada, mudarib kardan belirlenen oranda pay almak için uzmanlığını ve emeğini kullanır (Latham &Watkins, t.y.:15). Bu açıdan sermayedarın sermayesini işleten durumunda olan mudarib beir nevi ecîr (emeğini kiralayan işçi) gibidir. Mudaraba ortaklığın şartları şunlardır: (i) Sermayenin geçerli bir para olması, (ii) Sözleşme zamanında sermayenin çalışana belli olarak teslim edilmesi, (iii) Karın oranlı olarak tespit edilmesi (Tabakoğlu, 2008:307).

Bu şartlarla mudaraba sözleşmesi oluşturulduğunda sermaye, emek sahibine emanet olarak teslim edilir. Kendisi de (mudarib) vekil sıfatı kazanır. Herhangi bir sebeple mudaraba akdi bozulursa karın hepsini sermayedar alır; ancak sermayedar, mudaribin emeğinin karşılığı olan ücreti öder. Sermaye iş sırasında bir azalmaya uğrarsa, işe emeğiyle katılan onu tazmin etmez. Ortaya çıkan zarar sadece sermaye sahibine aittir. Zararın ortak olması dahi şart koşulamaz (Tabakoğlu, 2008:307).

Mudaraba sukuk mudaraba varlığının eşit değerdeki birimleri üzerindeki sahipliği gösterir. Mudaraba sukuk, sukuk sahipleri adına kaydedilerek mudaraba sukuk sahiplerinin varlığı üzerindeki bölünmemiş sahipliğine ve sahipliğin oranına göre getiriye olan hakkını ifade eder (Nisar, 2007). Mudaraba sukukunda sertifika ihraççısı (kaynak kuruluş) mudaribdir (DIFC, 2009:28). Fon sağlayanlar (yatırımcı) ise sermaye sahibidir. Mudaraba sukuk, büyük yatırım projelerine kamunun katılımını sağlamak üzere kullanılmaktadır (Nisar, 2007).

Mudaraba sukukun işleyişi şu şekildedir (DIFC, 2009:29-30) SPV, dayanak varlık, ticari faaliyet veya proje üzerindeki bölünmemiş sahiplik payını ve ayrıca SPV'den periyodik ödeme ve anapay alma hakkını gösteren sukuku ihraç eder. Yatırımcılar sukukları satın alır ve SPV'ye ödeme yaparlar. SPV bu getiriler ve getirilerle alınan varlıklar üzerinde vekillik (trust) ilan eder ve yatırımcılar adına vekil (trustee) olarak hareket eder. SPV ve kaynak kuruluş, SPV'nin rab al-maal olarak mudaraba girişimine sukuk ihracından elde ettiği getirileri yatıracığı ve kaynak kuruluşun mudarib olarak girişimi uzmanlığı ile yöneteceği yönünde mudaraba sözleşmesi imzalarlar. Kaynak kuruluş ve SPV mudaraba girişimini kurarlar. Mudaraba girişimince üretilen karlar sözleşmede oranlar dahilinde SPV (rab al-maal) ve kaynak kuruluş (mudarib) arasında paylaşılır. Eğer karlar taraflarca belirlenen gösterge miktarı aşarsa mudaribe bir teşvik ücreti de ödenebilir. SPV mudaraba karlarını alır ve yatırımcılar adına elde tutar. SPV elde ettiği karları (periyodik getirileri) yatırımcılara aktarır. Sukukun vadesinde mudaraba ortaklığı feshedilir ve SPV kaynak kuruluştan kendi (SPV'nin) payını satın alması yönünde çağrı yapar. SPV kaynak kuruluşu payını satmaktan elde ettiği satış geliri ile sukuk yatırımcılarının anaparasını öder.

İstisna Sukuk

İstisna, bir üreticiye belirli bir malın üretimini ısmarlamak anlamına gelmektedir. Uygun yapısına rağmen istisna sukuk pek başvurulan bir sukuk türü değildir (DIFC,2009:40). İstisna sukuk, sertifika sahiplerinin sahip olduğu malları üretmek için gerekli fonu temin etmek amacıyla ihraç edilir ve eşit değerdedirler. Sertifikayı ihraç eden taraf üretici (tedarikçi/satıcı), yatırım yapanlar planlanan ürünün alıcıları, yatırımcılardan elde edilen fon ise malın maliyetidir. Sertifika sahipleri, malın sahibidirler ve sertifikanın satış bedeline veya var ise

paralel istisna ile satılan malın satış bedeline hak kazanırlar (Nisar, 2007). Ayrıca sertifika sahipleri malların üçüncü tarafa satışına kadarki sürede malların zarar görme riskini üstlenirler (Shaikh ve Saeed, 2010). İstisna sukuk, büyük altyapı projelerini finanse etmek konusunda oldukça kullanışlıdır. İstisnanın finansal aracılık için elverişliliği ve kullanışlılığı, istisnadaki yüklenicinin altyüklenici ile paralel istisna yapmasına izin vermesine bağlıdır. Bu nedenle bir finansal kuruluş, bir tesisin yapımını vadeli bir fiyat için yüklenebilir ve altyüklenici sözleşmesiyle inşa işlemini uzman bir firmaya devredebilir (Nisar, 2007).

Şeriat bu borç sertifikalarının itibari (ön) değeri dışında bir değerden üçüncü taraflara satışını yasaklamıştır. Açıkça bu nedenle bu sertifikalar ikincil piyasada işlem görememektedir (Nisar, 2007).

İstisna sukukun işleyişi şu şekildedir (DIFC, 2009:41-42): SPV, dayanak varlık, ticari faaliyet veya proje üzerindeki bölünmemiş sahiplik payını ve ayrıca SPV'den periyodik ödeme ve anaparayı alma hakkını gösteren sukuku ihraç eder. Yatırımcılar sukukları satın alır ve SPV'ye ödeme yaparlar. SPV bu getiriler ve getirilerle alınan varlıklar üzerinde vekillik (trust) ilan eder ve yatırımcılar adına vekil (trustee) olarak hareket eder. Kaynak kuruluş SPV ile kaynak kuruluşun belirli malları üreteceği veya inşa edeceği ve belirlenen ileri bir tarihte teslim edeceği; SPV'nin ise ısmarladığı malları teslim alacağı yönünde istisna sözleşmesi imzalar. SPV mallar için toptan olarak fiyatı öder. SPV varlıkları bir kira sözleşmesi (ijara mawsufah fi al-dimmah) ile belirli bir süre için (sukukun vadesini yansıtır) kaynak kuruluşa kiralar. Kaynak kuruluş, malların tesliminden önce avans kira ödemeleri malların tesliminden sonra ise gerçek kira ödemelerini (sabit veya değişken olabilir) yapar. SPV bu periyodik ödemeleri (avans veya gerçek kira ödemeleri) sukuk yatırımcılarına aktarır. Temerrüt halinde veya vadede, veya da opsiyonel geri çağırma (vadeden önce sukuku geri alma) ve verginin ortaya çıkmasında SPV malları kaynak kuruluşa belirlenen kullanım fiyatından (exercise price) satar. Elde edilen kullanım fiyatı (exercise price) ve eğer anlaşma feshedilirse fesih ödemesi kaynak kuruluşça yapılır ve SPV de elde ettiği bu getirilerle sukuk yatırımcısına anapara ve ödenmeyen periyodik kiralari öder.

Sukuk İhraçlarının Seyri

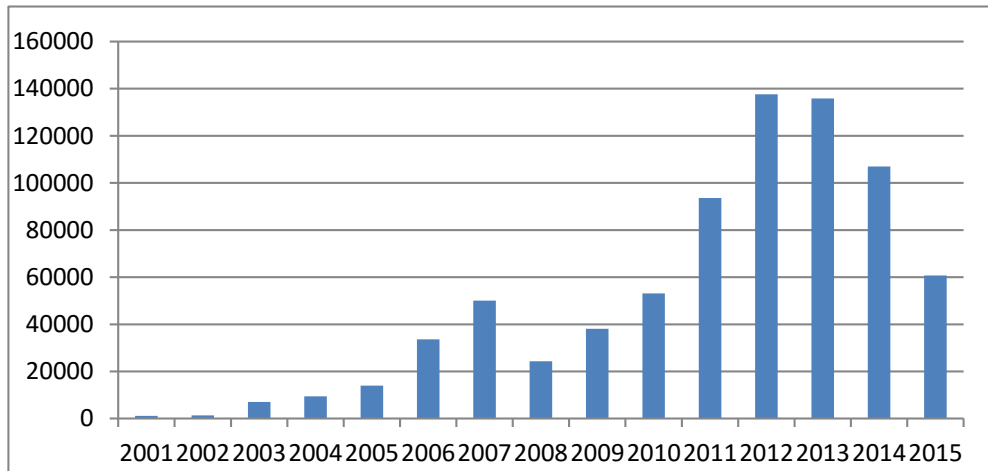
Müslümanlar, 1975'te kurulan ilk İslami finansal kuruluş olan Dubai İslam Bankası'ndan önce kendi dini kurallarına uygun varlıklara yatırım yapmışlardır (Sergie, 2014:1). Ancak İslami finansın modern dönemi, İslam Kalkınma Bankası (IDB), Dubai İslam Bankası ve Faisal İslam Bankası'nın Mısır'da açılması ile başlamıştır. Zaman geçtikçe de İslami finansal ürünlerin çeşitlendirilmesi ihtiyacı artmış, bu da sukukun gelişimine yol açmıştır (Khan vd., 2015). Ancak geleneksel sermaye piyasalarında menkul kıymetleştirme gelişip İslami piyasalara da bir yol açmadan önce gelişim yakalanamamıştır (Ulus, 2013:299) 1980 ve 1990'lı yıllarda Malezya'da sukuk benzeri finansal ürünlerin finansman amacıyla kullanılmasının ardından (Hussin vd., 2012:92) nihayet 1990'da Shell Group tarafından 125 milyon ringit tutarında ilk sukuk ihracı yapılmıştır. 2000'li yıllara değin gelişimini özel sektör aracılığıyla sağlayan sukuk piyasası, 2002'de Malezya'nın ilk devlet sukuku ihracının ardından devlet sukuku ihraçlarıyla daha da hızlı büyümeye başlamıştır (Khan vd., 2015). Sukuk diğer yandan İslam ülkeleri sınırını çoktan aşmıştır. 2004'te Saksonya Eyaleti'nce batı ülkelerindeki 100 milyon avroluk ilk sukuk ihraç edilmiştir. ABD'de ilk sukuk 2006'da ihraç edilmiştir. Japonya, Singapur, Almanya ve diğer Avrupa Birliği ülkeleri ihraçları sukuk piyasasının gelişimini desteklemiştir (Perera, 2015). Ayrıca son zamanlarda piyasaya giren çeşitli

Müslüman ve Müslüman olmayan ülkeler sukuk ihraçlarının artmasında rol oynamıştır. Bu bağlamda aşağıda global sukuk ihraçları ve devlet sukuku ihraçlarına yer verilmiştir.

Global Sukuk İhraçları

Global sukuk ihraçları, (1)İslami yatırımcıların sukuk gibi Şeriata uygun yatırım aracına yatırım yapma isteği (Perera, 2015; Austrade, 2010:15; Sergie, 2014:1) ve İslami olmayan (Müslüman olmayan) yatırımcı sayısında artış (getiri, portföy çeşitlendirmesi, İslami finans yoluyla sosyal yönden sorumlu yatırımlar -SRI- ve global finansal kriz ile Avrupa borç krizinin etkilerini bertaraf etme amacı ile), (2) daha iyi durumda olan yatırımcı duyarlılığı (Ulus, 2013:298) ve bunun sonucunda sukuk talebinin arzı aşması (Stevens, 2013a:1); (3) İslam ülkelerinde devlet fonları-ulusal varlık fonu- SWF (sovereign wealth fund)'nın artan yatırımı; (4) Piyasa altyapısı oluşturmaya yönelik gelişimler (süreçler) ve sukuk ihracını kolaylaştıran vergi reformlarını da içeren çeşitli reformlar; (5) Devletlerin likidite ihtiyacı nedeniyle devlet sukukunda artış (Ahmad vd., 2015:257); ve (6) İslam ülkelerinde geniş ölçekli altyapı inşası ve gelişim projelerinin fonlanmasında sukukun artan kullanımı (Lackmann, 2015:19); (7) Artan petrol gelirleri nedeniyle Körfez ülkelerinde artan likidite (Austrade, 2010:15); (8) Uzun vadeli global ekonomik büyüme; (9) Girişim sermayesi ihtiyacı; (10) Fon elde etmek için sınır ötesi bölgelerin çekiciliği (Ahmad vd., 2015:257) sonucunda oldukça hızlı artmakta ve bunun sonucunda sukuk piyasaları hızla büyümektedir (Lackmann, 2015:19).

Grafik 1: Global Sukuk İhraçları (Milyon Dolar)

Kaynak: IIFM, 2016:5.

Grafik 1'den görüldüğü üzere global sukuk ihraçları son yıllara değin oldukça hızlı biçimde artış göstermiştir. Nitekim 2001 yılında 1.172 milyon dolar olan global sukuk ihraçları 2012 yılında zirve yaparak 137.599 milyona ulaşmış ancak 2015'te düşüş eğilimi göstererek 60.693 milyona gerilemiştir.

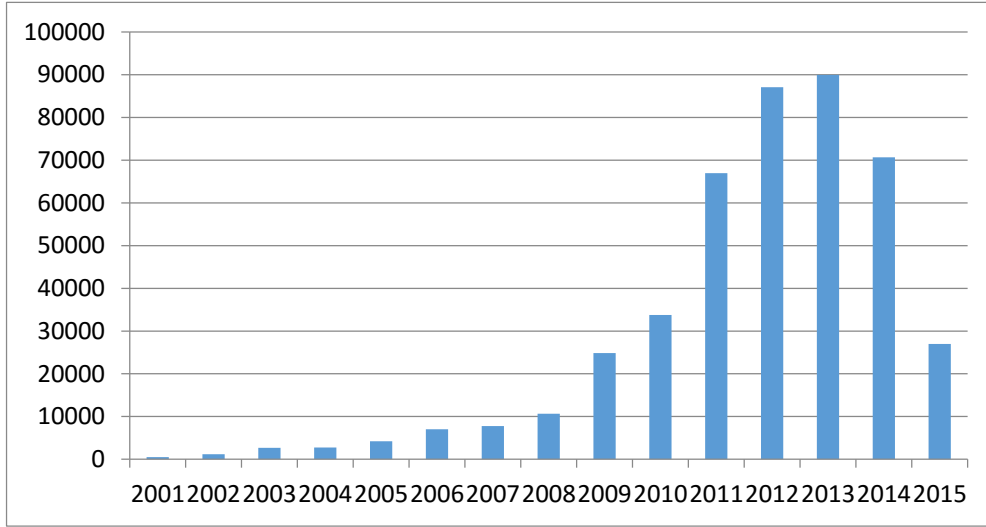
Sukuk ihraçları 2002 yılında Malezya'nın ilk devlet sukuku ihracına değin özel sektöre domine edilmiş ancak bu tarihten sonra devlet sukuku ihraçları artışa geçerek sukuk ihraçlarını arttırmıştır. Özellikle Müslüman olmayan ülkelerin de piyasaya girmesiyle artan

sukuk ihraçları global finansal krizden olumsuz etkilenmiştir(Ahmed, 2011:10; Stevens, 2013a:1; Ahmad ve Radzi, 2011:33). Kredi daralması, yatırımcıların İslami modeli de içeren sabit getirili piyasadan çekilmesine neden olmuştur. Kriz sukukun krizlere karşı duyarlı ve kırılabilir olduğunu göstermiştir. Ancak yine de krizin sukuka etkisi geleneksel tahviller boyutunda olmamıştır. Sukuk belirli temel prensiplerinin yardımıyla krizden bir anlamda korunmuştur (Ahmad ve Radzi, 2011:33). Böylece Grafik 1'e göre sukuk ihraçları 2008'de %50'den fazla azalarak 24.337 milyon dolara gerilemiştir. Sukuk ihraçlarının bu denli gerilemesinin tek nedeni şüphesiz finansal krizdir. 2008'de Sukuk ihracının düşmesinin bir diğer nedeni, Sheikh Thağı Usmani ve AAOIFI'nın açıklamasıdır. Buna göre, Usmani, Körfez Ülkelerinde ihraç edilen Sukukun %85'inin Şeriata uygunluğunu sorgulamıştır ve ayrıca 2008'de AAOIFI sukuk yapısını ihlal eden (ve de desteklemeyen) bazı ihraçları yasaklamıştır. Bu sırada Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (GCC) ülkelerinde emlak balonu ve temerrüt olayları ile birlikte borç yeniden yapılandırma zorlukları (Shaikh ve Saeed, 2010) sukuk ihracının düşmesinde rol oynamıştır (Rauf, 2013:43). Tüm bu problemlere rağmen 2008'den sonra sukuk ihraçları artmaya devam etmiştir. Avrupa'daki ülke borcu krizinin ve diğer gelişmiş ülkelerde yeni bir resesyon korkusunun dünya ekonomisinde belirsizliklere yol açması Sukuk ihracının hızlanmasının nedenleri arasında yer almıştır (E&Y, 2012). Ancak Grafik 1'e göre 2015 yılına doğru azalışa geçen söz konusu ihraçlar 2015 yılında 60.693 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun nedenleri arasında ise gelişmekte olan ülkelerde büyümenin yavaşlaması ve düşük petrol fiyatlarının yatırımcı talebini düşürmesi sayılabilmektedir (Bouyamourn, 2015).

Devlet Sukuku İhraçları

Devlet sukuku ihraçları son yıllarda giderek artmaktadır. Bu anlamda devletlerin sukuk ihraç etmelerinin çeşitli nedenleri söz konusudur. Bunlar arasında iç piyasadaki likidite havuzundan yararlanmak, düşük tutarlar için talep toplamak, yerel borsalarda kotasyon yapılması, artan altyapı projelerini finanse etmek (E&Y, 2012), kredi notu tesis etme, para politikası aracı olarak kullanma ve İslami finans sektörü için gösterge (benchmark) oluşturma (Oladunjoye, 2014:338) gibi nedenler sayılabilir.

Malezya'nın 2002 yılında dünyada ilk devlet sukukunu ihraç etmesinin ardından diğer ülkeler de devlet sukuku ihraçlarına başlamışlardır. Örneğin, Bahreyn (2001'de 250 milyon dolar), Katar (2003'te 700 milyon dolar), Saxony-Anhalt Eyaleti (İslam İşbirliği Teşkilatı piyasası dışındaki ilk devlet sukuku, ilk Müslüman azınlık ülke sukuk ihracı 2004'te 136 milyon dolar), Dubai (2004'te 1 milyon dolar) ve Pakistan (2005'te 500 milyon dolar) devlet sukuku ihraç etmeye başlamışlardır (Khan vd., 2015). Dahası çeşitli ülkeler devlet sukuku ihraç etmek adına çeşitli düzenlemelere gitmektedirler. Ürdün kabinesi sukuk ihracını çoktan kabul etmiştir. Diğer yandan, Avustralya daha fazla sukuku teşvik etmek ve İslami finansı kolaylaştırmak üzere vergi kanunları üzerinde çalışmaktadır. Filipinler ve Sri Lanka sukuk piyasasına girme amaçları taşıdıklarını göstermişlerdir. Nijerja 2011'de ilk sukukunu ihraç etme isteğini açıklamıştır. Benzer şekilde Senegal, Rusya, Fransa, Güney Kore, Japonya ve Brezilya Sukuk piyasasını genişletmeye yönelik ilgilerini (amaç ve alakalarını) göstermektedirler (Rauf, 2013:44). Tüm bu gelişmeler ve ülkelerin sukuk ihracını arttırmaya ve sukuku geleneksel tahvil ile aynı vergi yüküne kavuşturmaya yönelik çabaları (KPMG, 2009:7; Chang, 2011:72) son yıllarda devlet sukukunun piyasaya hakim olmasını sağlamıştır (Ulus, 2013:99). Öyle ki 2014 ve 2015 yıllarında devlet sukuku ihraçları sukuk piyasasını domine etmiştir (IIFM, 2016:8).

Grafik 2: Global Devlet Sukuku İhraçları (Milyon Dolar)

Kaynak: IIFM, 2016:15.

Grafik 2’den görüldüğü üzere son yıllara değin global devlet sukuku ihraçları sürekli bir artış içerisinde olmuştur. Nitekim 2001 yılında 492 milyon dolar olan devlet sukuku ihraçları 2013 yılında zirve yaparak 89.975 milyona ulaşmıştır. 2000’li yılların başında oldukça düşük olan devlet sukuku ihraçları daha sonraki yıllarda artış kaydetmiştir. Global sukuk ihraçlarından farklı şekilde devlet sukuku ihraçları global finansal krizden fazla etkilenmemiştir. 2008 yılında artışını sürdüren devlet sukuku ihraçları bu dönemde 10.637 milyon dolara ulaşmıştır. Daha sonraki dönemde sukuk piyasasına yeni giren devletlerin de etkisiyle oldukça hızlı bir artış trendine giren devlet sukuku ihraçları 2014 ve 2015 yıllarında düşüş kaydetmiştir. Bu yıllardaki düşüşe rağmen devlet sukuku ihraçları sukuk piyasasının oldukça büyük bir kısmını oluşturmaktadır (IIFM, 2016:8). Son yıllarda yaşanan azalışa rağmen gerek çeşitli ülkelerin sukuka ilişkin vergisel düzenlemelere gitmesi (RAM, 2014; Austrade, 2010) gerekse de yeni ülkelerin sukuk ihraç etme amacında olması nedeniyle (IFN, 2015a) önümüzdeki yıllarda devlet sukuku ihraçlarının yeniden canlanacağını söyleyebiliriz.

Türkiye’de Devlet Sukuku İhraçları

Türkiye, geniş Müslüman halk kitlesine ve sukuk piyasasını geliştirebilecek güçlü potansiyeline (Ulusoy ve Ela, 2015) rağmen sukuka ilişkin düzenlemelere ancak 2010 yılında başlamıştır. Bu anlamda Türkiye’de kira sertifikasına (sukuka) ilişkin ilk çalışma 1 Nisan 2010 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Seri:III No:43 sayılı “Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ” olmuştur. Söz konusu Tebliğ ile SPK, Türkiye’de fon sağlamaya olanak tanıyan Kira Sertifikası enstrümanının ihracına ilişkin ilk düzenlemeyi yapmıştır (Büyükkakın ve Önyılmaz, 2012:11). Tebliğ ile özel sektöre kira sertifikası ihracı yoluyla sermaye piyasalarından fon temin etme imkânı sağlanmıştır (Büyükkakın ve Önyılmaz, 2012:11). Ancak, “kira sertifikası” ve bu yönde yapılan ilk düzenlemeler sadece ijara sukuka ilişkin iken, III-61.1 sayılı Tebliğ ile kira sertifikasına 5 adet yeni sertifika türü eklenmesine karşın, tebliğde hala kira sertifikası (icara sukuk) adı kullanılmaktadır (Ulusoy ve Ela, 2015).

Kira sertifikalarına ilişkin başka bir düzenleme ise 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu yerine, 06/12/2012 tarihli ve 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanununun getirilerek, kira sertifikalarına ilişkin maddelerin eklenmesidir. 2010 yılında yapılan düzenlemelerin kapsamının dar olması ve çeşitli sukuk çeşitlerinin ülkemizde ihracına olanak vererek finansmanda çeşitlendirmeye gitme ve sukuk piyasasını geliştirme isteği ile 2013 yılında kira sertifikalarına ilişkin yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu bağlamda, 07/06/2013 tarih ve 28670 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan III-61.1 sayılı Kira Sertifikası Tebliği yayınlanmıştır (Ulusoy ve Ela, 2015).

Bahsedilen bu düzenlemeler ile özel sektör kuruluşlarına kira sertifikası (sukuk) ihraç etme imkanı tanınırken Hazine tarafından sukuk ihraç edilebilmesine yönelik olarak birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Bu bağlamda, 29/06/2012 tarih ve 6327 sayılı Kanun ile 749 sayılı Kanunun dördüncü bölümünün başlığı “İç ve Dış Borçlanma ile Kira Sertifikası İhracı” şeklinde değiştirilmiş ve kanuna 7/A maddesi eklenmiştir. Bu düzenleme sonucunda Hazine Müsteşarlığı’na kira sertifikası ihraç edebilme olanağı tanınmış ve bu yöndeki hukuki yapı tamamlanmıştır (Ulusoy ve Ela, 2015).

Tablo 1: Hazine Müsteşarlığı Yurtiçi Sermaye Piyasasında Gerçekleştirilen Sukuk İhraçları

Para Birimi	Valör Tarihi	İtfa Tarihi	Vadesi	Kira Oranı(%)	Miktar (TL)
TL Cinsi	17.02.2016	14.02.2018	2 Yıl	5,32	1.900.352.000
TL Cinsi	19.08.2015	16.08.2017	2 Yıl	4,98	1.588.783.919
TL Cinsi	18.02.2015	15.02.2017	2 Yıl	3,90	1.801.515.314
TL Cinsi	01.10.2014	28.09.2016	2 Yıl	4,84	1.839.964.070
TL Cinsi	19.02.2014	17.02.2016	2 Yıl	5,30	1.332.820.000
TL Cinsi	21.08.2013	19.08.2015	2 Yıl	4,50	1.817.300.000
TL Cinsi	20.02.2013	18.02.2015	2 Yıl	2,85	1.515.326.823
TL Cinsi	03.10.2012	01.10.2014	2 Yıl	3,70	1.624.482.560

Kaynak: HM. <https://www.hazine.gov.tr>

Tablo 1’den görüldüğü üzere Hazine Müsteşarlığı, kira sertifikası ihraç edebilmesine yönelik düzenlemelerin tamamlanmasının hemen ardından 03.10.2012 tarihinde Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Şirketi (VKŞ) aracılığıyla ilk yurtiçi kira sertifikası ihracını gerçekleştirmiştir. İlk yıl olan 2012 yılının ardından Hazine Müsteşarlığı her yıl iki kez kira sertifikası ihraç etmeye başlamıştır. 2012 yılından itibaren toplamda sekiz kez kira sertifikası ihraç eden Hazine Müsteşarlığı 2016 Ağustos ayında bir ihraç daha yapmayı planlamaktadır (HM, 2015:27). Kira sertifikalarına ilişkin dikkat çekici bir husus ise kira oranlarının genel olarak artıyor olmasıdır. Bu durum ise, ülke ekonomisinin durumu ve TL’nin değeri ile ilgili kaygılardan kaynaklanmaktadır (Mohammed, 2015).

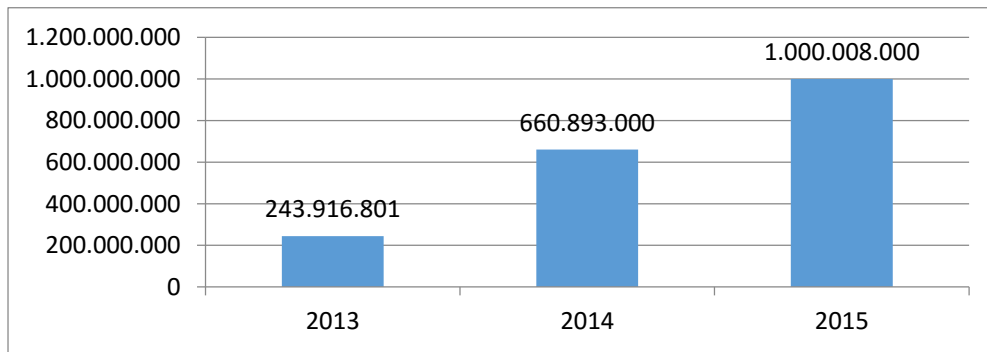

Tablo 2: Hazine Müsteşarlığı Uluslararası Sermaye Piyasasında Gerçekleştirilen Sukuk İhraçları

Para Birimi	Valör Tarihi	İtfa Tarihi	Vadesi	Kira Oranı(%)	Miktar (Dolar)
ABD Doları Cinsi	18.11.2014	25.11.2024	10 Yıl	4,489	1.000.000.000
ABD Doları Cinsi	10.10.2013	10.10.2018	5 Yıl	4,555	1.250.000.000
ABD Doları Cinsi	26.09.2012	26.03.2018	66 Ay	2,803	1.500.000.000

Kaynak: HM. <https://www.hazine.gov.tr>

Tablo 2'den görüleceği üzere Türkiye, uluslararası sermaye piyasasında ilk sukuk ihracını 2012 yılında gerçekleştirmiştir. Ayrıca söz konusu ihraç günümüze kadar yapılan üç ihraç içerisindeki en yüksek miktartlı ihraç olarak göze çarpmaktadır. Söz konusu ihraç için yapılan ihalenin sonucunda ihraca 5 kat talep gelmiştir. Bu ihalede ihraç edilen kira sertifikasının %58'i Ortadoğu, %13'ü Avrupa, %12'si Asya, %9'u Türkiye ve %8'i de ABD'deki yatırımcılara satılmıştır (Yılmaz, 2014:95). Diğer yandan, 18 Kasım 2013 tarihinde yapılan ihraca, 330 yatırımcı, ihraç tutarının 6 katının üzerinde talep göstermiştir. Kira sertifikasının %27'si Orta Doğu, %19'u Türkiye, %19'u İngiltere, %14'ü Avrupa, %11'i ABD ve %10'u Asya ve diğer bölgelerdeki yatırımcılara satılmıştır (HM, 2013b). Ayrıca 10 yıl vade ile en uzun vadeli uluslararası sermaye piyasasında ihraç edilen sukuk olan 18 Kasım 2014 valör tarihli ve %4,489 kira oranına sahip olan sukuk ihracına 140 yatırımcı, ihraç tutarının 3 katından fazla talep göstermiştir. Kira sertifikasının %37'si Orta Doğu, %17'si Türkiye, %16'sı İngiltere, %14'ü ABD, %9'u Avrupa ve %7'si Asya ve diğer bölgelerdeki yatırımcılara satılmıştır (HM, 2014b).

Grafik 3: Kira Sertifikası Giderleri (Kira Ödemeleri)

Kaynak: BÜMKO, 2015.

Grafik 3'te kira sertifikası ihracı nedeniyle yapılan kira sertifikası ödemeleri gösterilmektedir. Buna göre 2013'te 243.916.801 TL olan kira sertifikası giderleri artan sukuk ihraçlarına paralel olarak 2015 yılında artarak 1.000.008.000 TL olarak gerçekleşmiştir. Kira sertifikası arttıkça artmaya devam eden kira sertifikası giderlerinin yapılan ve yapılması planlanan ihraçlar göz önüne alındığında önümüzdeki yıllarda da 2015 yılı seviyelerinde devam edeceği söylenebilir.

Türkiye’de Sukuk İhracında Çeşitlendirme Gereği

Türkiye, III-61.1 sayılı Kira Sertifikası Tebliği ile ülkemizde 5 çeşit kira sertifikası ihraç edilmesine imkan tanımıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki gerek Türkiye’de sukuka verilen isim, gerek Hazine Müsteşarlığı Yatırım Klavuzu’nun sadece kira sertifikasını (ijara sukuk) kapsamayı, gerekse de vergisel düzenlemelerin sadece ijara sukuka yönelik olması (IFN, 2015b; IFN, 2015c) nedeniyle Türkiye ijara sukuk dışında bir devlet sukuku ihraç etmeye henüz hazır değildir. Bunlardan en önemlisi ise vergisel düzenlemelerde reformun açıkça gerekliliğidir (IFN, 2015b). Bu açıdan ülkemizde vergisel düzenlemelerin diğer sukuk türlerini de kapsayacak biçimde tekrar gözden geçirilmesi, Yatırımcı Klavuzu’na diğer sukuk türlerinin eklenmesi ve tüm sukuk türlerini kapsayacak yeni bir isim bulunması (ki bu sukuk olabilir) son derece gereklidir.

Tablo 3: Ülkelerce İhraç Edilen Devlet Sukuku Türleri

	İjara	Wakala	Salam	Murabaha	Muşaraka	Hibrid
Almanya	x					
Bahreyn	x		x			
Brunei	x					
Hong Kong	x					x
Endonezya	x	x				
Fildişi Sahilleri	x					
Lüksemburg	x					
Malezya	x	x		x	x	x
Umman	x					
Pakistan	x					
Katar	x			x		
Sudan	x					x

Kaynak: www.sukuk.com.

Tablo 3’e bakıldığında ülkelerin devlet sukuku ihraçlarının ijara sukukta yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun nedeni basitliği ve genel kabul görmüşlüğüdür (DIFC, 2009:13; Latham &Watkins, t.y., 9). Diğer yandan Tablo 3’e göre Katar, Malezya, Endonezya ve Bahreyn gibi ülkelerin oldukça çeşitli sukuk türlerinden yararlandığı görülmektedir. Çeşitli sukuk türlerinden yararlanan ülkelerin ise Şeri riske daha az maruz kaldığı söylenebilir. Şöyle ki, sukuk geleneksel tahvilden farklı olarak Şeri risk içermektedir. Bu anlamda her işlem adımında Şeriat Kurallarına uymak zorunda olan ihraççının (SPV) vekillik kurallarına uymaması (ihlali) nedeniyle, varlıkların değerindeki düşme riskine Şeriata uygunluk riski denmektedir. Zararsız ve kaçınılmaz hatalar hariç olmak üzere ihraççı tarafından yapılan herhangi bir Şeriata uymayan işlem vekillik (trust) sorumluluğuna uymadığı anlamına gelmektedir. İzahnamede yer alan hükümlerde ise Şeriata uygun olmayan işlemlerden dolayı sukuku geçersiz kılan sebepler açıkça belirtilmektedir (Al Elsheikh vd., 2011:188). Dolayısıyla tercih edilen sukukun Şeriat alimlerin ve genel kabul görmüş kurumlarca onaylanması oldukça önemlidir. Örneğin Usmani’nin 2008’deki açıklamasından önce müşaraka sukuk sıkça ihraç edilen bir sukuk türü iken Usmani tarafından yapılan eleştiri ve AAOIFI tarafından getirilen düzenlemeler sonrası eleştirilen birçok sukuk türünün yerine ijara sukukun ikame edildiği bir gerçektir. Bu açıdan tek bir sukuka bağlı kalınması doğru bir tercih değildir. Örneğin etkili bir kurum olan İslami Fıkıh Akademisi’nce ijara sukukun pratik uygulamasına ilişkin henüz bir açıklama

yapılmamıştır. Ayrıca ijara sukukun getirilerinin belirlenmesinde LIBOR'a dayanılması ve yatırımcıların anaparasına verilen garanti İslam alimlerinince sıkça eleştirilmektedir (Al-Amine, 2008:3-8). Dolayısıyla literatürde altyapı yatırımları için sukuk aracılığıyla finansman sağlanabileceği tartışılırken (Oladunjoye, 2014), Hazine Müsteşarlığı'nca sukuk ihracı ile proje finansmanı yapılmasına ilişkin çalışmaların hala devam ettiği belirtilmektedir (HM,2014a:66). Ayrıca devletlerce çeşitli sukuk türlerinin ihraç edilmesi yoluyla özel sektör için gösterge (benchmark) de oluşturulabilecektir. Bu açıdan Türkiye'de yasal ve vergisel düzenlemelerin azami bir hızla çeşitli sukuk türlerinin ihracına olanak verecek şekilde yeniden yapılması ve Türkiye'nin 2008 yılı benzeri Şeri bir risk ile karşılaşmaması için çeşitli sukuk türlerini ihraç etmeye hazır olması gerekmektedir.

Sonuç

İslami finans piyasası son yıllarda önemli yenilikçi gelişmelere sahne olmaktadır. Bu gelişmelerden en önemlisi hiç şüphesiz sukuktur. Sukuk, Şeriata uygun olma zorunluluğu nedeniyle geleneksel tahvilden ayrı olarak birtakım özelliklere sahiptir. Sukuk temel olarak içerdiği dayanak varlıktan, ihraççısına kadar Şeriata uygun olmak zorundadır. Sukuk dayanak varlığa dayanmak zorundadır ve yatırımcılar dayanak varlığın sahibidirler. Yatırımcılar varlıktan kaynaklanan getiriyi (sabit veya değişken) ve vade sonunda anaparalarını almaya hak kazanmaktadırlar. Ancak sukukun belirtilen özelliklerinin pratikte tam olarak uygulama bulunduğunu söylemek pek mümkün değildir. Nitekim yoğunlukla varlık temelli (asset based) ihraç edilen sukukun sahipliği yatırımcılara aktarmaması ve vadede anapara garantisi verilmesi sıkça eleştirilmektedir.

Sukuk, ilk olarak 1990 yılında bir özel sektör kuruluşu tarafından ihraç edilmesine karşın asıl büyümeyi 2000'li yıllarda devlet sukuklarının piyasaya çıkması ile yapmıştır. Nitekim birçok Müslüman ve Müslüman olmayan ülkenin yasal ve vergisel düzenlemeler yaparak piyasaya girmesi ve sukuk ihraç etmesiyle artan devlet sukuku ihraçları sukuk piyasasına hakim olmaya başlamıştır. Özellikle son iki yılda sukuk piyasasındaki büyüme devlet sukukları yoluyla sağlanmaktadır.

Sukuk birçok çeşide sahip olmasına rağmen devlet sukukları özellikle ijara sukuka odaklanmıştır. Malezya, Katar, Endonezya gibi ülkeler çeşitli sukuk türlerini ihraç edebilecek yasal ve vergisel yapıya sahip olmasına rağmen birçok ülke sukuka yönelik yasal ve vergisel kısıtları ancak kaldırılabilmıştır. Bu ülkelerden bir tanesi de hiç şüphesiz Türkiye'dir. Türkiye Müslüman nüfusuna rağmen sukuk piyasasına ancak 2012'de girebilmiştir. Dahası Türkiye'deki yasal ve vergisel düzenlemeler daha çok ijara sukuka yöneliktir. Kira Sertifikası Tebliği ile beş çeşit sukuk tipinin ihraç edilebilmesine imkan tanınırken bu durum vergisel düzenlemelerle desteklenmemiştir. Türkiye'de vergisel düzenlemeler hala ijara sukuka yöneliktir. Bu açıdan Türkiye, hala tek sukuk tipi, yani ijara sukuk ihraç etmektedir. İjara sukuk birçok İslam alimince eleştirildiğinden ve İslami Fıkıh Akademisi'nce hala ijara sukuk hakkında bir açıklama yapılmadığından dolayı önemli derecede Şeri risk taşımaktadır. Bu anlamda ülkemizde borç enstrümanlarının çeşitlendirilmesi açısından çeşitli sukuk türlerinin ihraç edilmesi ve buna imkan verecek vergisel düzenlemelerin yapılması son derece önemli bir gerekliliktir.

Kaynakça

- Ahmad, W. ve Radzi M. R. (2011). Sustainability of sukuk and conventional bonds during financial crisis: Malaysian capital market. *Global Economy and Financial Journal*, 4(2), 33-45.
- Ahmad, N. W., Ripain, N., Bahari, N. F. ve Shahar, W. S. S. (2015). Growth and prospects of sukuk in Malaysia market: A review. *II. International Conference on Management and Muamalah Kogresine Sunulmuş Bildiri*.
- Ahmed, K. (2011). Sukuk: Definition, structure and accounting issues. *MPRA Paper*, No. 33675.
- Alshamrani, A. (2014). Sukuk issuance and its regulatory framework in Saudi Arabia. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 2(1), 305-333.
- Al-Amine, M.A.M. (2008). Şukuk market: Innovations and challenges. *Islamic Economic Studies*, 15(2), 1-22.
- Austrade, (2010). *Islamic finance*. <https://www.austrade.gov.au>, adresinden 20 Ağustos 2015 tarihinde alınmıştır.
- AAOIFI (2015). <https://www.aoifi.com>, adresinden 20 Ağustos 2015 tarihinde alınmıştır.
- Bouyamoun, A. (2015). *S&P warns of slowdown threat to global sukuk issuances*. *The National Business*. <http://www.thenational.ae/business/economy/sp-warns-of-slowdown-threat-to-global-sukuk-issuance>, adresinden 10 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- BÜMKO (2015). <http://www.bumko.gov.tr/> adresinden 10 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Büyükakın, F. ve Önyılmaz, O. (2012). Faizsiz finansman bonusu sukuk ve Türkiye uygulamaları. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7, 1- 16.
- Chang, J. (2011). *Tax neutrality- the way forward for Islamic finance*. Theedge Malaysia. <https://www.pwc.com> adresinden 10 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Döndüren, H. (2014). *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi*. İstanbul: Erkam Yayınları
- DIFC (Dubai International Finance Centre) (2009). *Sukuk guidebook*. <https://www.difc.ae> adresinden 10 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- El Shazly, M. R. ve Tripathy, P. (2013). *Sukuk structures, profiles and risk*. Columbia College. <http://abeweb.org/proceedings/Proceedings13/El%20Shazly.pdf>, adresinden 10 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- El-Qua, O. M., Hasan, F., Rout, B. ve Joubaili, A. (2008). *Sukuks-a new dawn of Islamic finance era*. Global Investment House. <http://www.globalinv.net/> adresinden 1 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- E&Y (Ernst & Young) (2012). *Günümüzün gözde finansman aracı: Sukuk*, www.ey.com/Publication adresinden 1 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Godlewski, C.J., Turk-Ariss, R. ve Weill, L. (2013). Sukuk vs. conventional bonds: A stock market perspective. *Journal of Comperartive Analysis*, 41(3), 745-763.
- HM (Hazine Müsteşarlığı), (2013a). *Kamu borç yönetimi raporu*. <https://www.hazine.gov.tr>, adresinden 1 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- HM (Hazine Müsteşarlığı), (2013b). *Basın duyurusu*. Sayı:2013/171. Tarih: 3 Ekim 2013, <https://www.hazine.gov.tr> adresinden 1 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- HM (Hazine Müsteşarlığı), (2014a). *Kamu borç yönetimi raporu*. <https://www.hazine.gov.tr> adresinden 1 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- HM (Hazine Müsteşarlığı), (2014b). *Basın duyurusu*. <https://www.hazine.gov.tr>, adresinden 1 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.

- HM (Hazine Müsteşarlığı), (2015). *Kamu borç yönetimi raporu*. <https://www.hazine.gov.tr>, adresinden 1 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Hussin, M. Y., Muhammad, F. ve Awang, S. A. (2012). Development of sukuk ijarah in Malaysia. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 8(2), 91-102.
- IIFM (2016). *A comprehensive study of global sukuk market*. <http://www.iifm.net> adresinden 1 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- IFN (2015a) *Country analysis – Turkey, Islamic finance news*. <http://www.islamicfinancenews.com/>, adresinden 1 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- IFN (2015b). Turkey targets Gulf wealth with new listing rules; A more spirited ıslamic capital market in 2016? <http://www.islamicfinancenews.com/> adresinden 1 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- IFN (2015c). *Emerging trends in the sukuk marketplace*. <http://www.islamicfinancenews.com/> adresinden 1 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Karimzadeh, M. (2012). Role of sukuk in Islamic capital market: experience of Iran (1994-2011). *Arabian Journal of Business and Management Review (OMAN Chapter)*, 1(7), 94-105.
- Khan, T., Elsiefy, E. ve EunKyoung, L. (2015). *Legal and regulatory issues in issuing sukuk in South Korea lessons from developed countries' experience*. http://swfa2015.uno.edu/G_Islamic_Finance_I/p201.docx adresinden 5 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- KPMG (2009). *Development an Islamic bond market in Hong Kong. What are the tax implications*. <https://www.kpmg.com> adresinden 5 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Lackmann, B. G. (2015). Types of sukuk (ıslamic bonds) and history of Japanese company issuance. *Nomura Journal of Capital Markets*, 6 (3), 1-20.
- Lahsasna, A. ve Lin, L. S. (2012). Issues in Islamic capital markets: Islamic bond/sukuk. *3rd International Conference on Business and Economic Research Proceeding Kongresine Sunulmuş Bildiri*.
- Nisar, Shariq (2007). Islamic bonds (sukuk): its introduction and application. www.iefpedia.com adresinden 15 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.
- Latham &Watkins (t.y.). *The sukuk guidebook: A guide to structuring sukuk*. <https://www.lw.com>, 15.06.2015. adresinden 15 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.
- Mohammed, N. (2015). *Turkish sukuk borrowing rate jumps 2.16%*. <https://www.sukuk.com/article/turkish-sukuk-borrowing-rate-jumps-2-16-4573/>, adresinden 15 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.
- Oladunjoye, M. O. (2014). Sukuk as a tool for infrastructural development in Nigeria. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 2(1), 335-344.
- Perera, S. I. (12 Ocak 2015). *Sukuks- the emerging trend in Islamic finance*. Islamic Finance Today. <http://www.sureshivantaxblog.com/> adresinden 15 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.
- RAM (2014). *Sukuk focus. sukuk and taxation: the road to liberalization*. Kuala Lumpur: RAM Ratings Services.
- Rauf, A. L. A. (2013). Emerging role for sukuk in the capital market. *South Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law*, 2(2), 41-45.
- Stevens, S. (2013a). Islamic bonds go mainstream. special update. (part 1). *Infrastructure Journal*, October 2013.
- Stevens, Simon (2013b). Islamic bonds go mainstream. (part 2). *Infrastructure Journal*. November 2013.

- Shaikh, S. and Saeed S. (2010). Sukuk bond: global Islamic financial instrument. *MPRA Paper*, No. 26700. (1 November 2010).
- Sergie, M. A. (2014). *The rise of Islamic finance*. Council of Foreign Relations, <http://www.cfr.org/economics/rise-islamic-finance/p32305>, adresinden 15 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ulus, Sabri (2013). Fixed income investment (sukuk) in Islamic finance. *Afro Eurasian Studies*, 2(1&2), 298-305.
- Usmani M. M. T. (2002). *An Introduction to Islamic Finance*. Hollanda: Kluwer Law International.
- Ulusoy, A. ve Ela, M. (2015). Türkiye'de sukuk sertifikalarının kamu finansmanında kullanımı: genel bir değerlendirme. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresine Sunulmuş Bildiri*.
- Yean, T. W. (2009). *Sukuk: issues and the way forward*. *international legal news*. www.assaif.org adresinden 15 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.
- Yılmaz, Erdal (2014). Yeni bir finansal araç olarak sukuk: çeşitleri, Türkiye uygulaması ve vergilendirilmesi. *Journal of Accounting & Finance*, 61, 81-100.
- Zakaria, N. B., Isa, M. A. M. ve Abidin, R. A. Z. (2012). The construct of sukuk, rating and default risk. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 65, 662-667.

TÜRKİYE'DE E-BELEDİYECİLİK UYGULAMALARI: OSMANİYE BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

M. Fatih Bilal ALODALI¹, M. Burhanettin COŞKUN², Tuğba YOLCU³

Özet

Bilgi teknolojilerinin 1970'lerin ortasından itibaren kullanılmaya başlanması ve 1980'li yılların başında mikro bilgisayarın ve kişisel bilgisayarların yaygın bir kullanım alanı bulması ile birlikte bilgisayarlar hayatın bir parçası olmaya başladı. Bilgisayar destekli eğitim, bilgisayar destekli üretim, bilgisayarlı dizgi, bilgisayarlı tasarım, sağlık kuruluşlarındaki bilgisayarla çalışan aletler gibi hayatımızda kullandığımız hemen hemen her şeyde bilgisayar kavramına sıkça rastlanmaktadır.

İnternet kullanımının tüm dünyada yaygınlaşmasıyla, kamu hizmetleri de artık hızla internete taşınmaya başlamıştır. Bu süreçte e-devlet, bimer, e-vatandaş, e-Türkiye, e-belediye gibi yeni kavramlar ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Belediye, e-Devlet, e- Belediye

E- MUNICIPALITY APPLICATION IN TURKEY: CASE OF OSMANIYE MUNICIPALITY

Abstract

The technological developments in the area of arrival, information, micro electronic and communication make countries close to each other. These developments also decrease the cost of arrival and communication. Natural handicaps such as time and place separate countries markets and people from each other. However these handicaps almost disappeared. The internet takes great part in our life and it creates so interactive atmosphere that transparent and accountable governments can occur. These developments change the structure of economy, government, competition between countries and occupation.

The use of internet becomes common and it becomes to existence in the area of public service too. In this period new concepts like e-state, e-citizen, e-turkey, e-municipality come to light.

Keywords: Government, Municipality, e- government, e- Municipality

1. Giriş

Bilgi teknolojilerinin 1975'den sonra hayatımıza etkili olarak girmesi ve 1980'li yılların başında kişisel bilgisayarların yaygın olarak kullanılmaya başlanması ile yeni alt teknolojiler de gelişmiştir. Bilgisayar destekli eğitim, bilgisayarlı dizgi, bilgisayarlı tasarım,

¹ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İ.İ.B. Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fatihalodali@osmaniye.edu.tr

²Yrd. Doç. Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, burhanettincoskun@osmaniye.edu.tr, mbcoskun94@gmail.com

³ Yrd. Doç. Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, tyolcu@osmaniye.edu.tr

bilgisayar destekli üretim, sağlık kuruluşlarındaki bilgisayarla çalışan aletler gibi hayatımızda kullandığımız hemen hemen herşeyde bilgisayar kavramına sıkça rastlanmaktadır. Bu döneme damgasını vuran diğer bir unsur da iletişim teknolojilerindeki gelişmelerdir. Radyo, televizyon, cep telefonu, görüntülü telefonlar gibi iletişim cihazlarındaki gelişmeler sayesinde artık toplumlar bütünleşir hale gelmişlerdir. Veri otomasyonu ve elektronik iletişimde teknik ve örgütlenme açısından elde edilen büyük ilerlemeler bilişim teknolojisi ile kamu yönetimi arasında daha sıkı bir işbirliği yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Yönetimde hızı, çabukluğu, ekonomikliği ve böylelikle maliyet etkenliğini sağlayacak en önemli etmen olan bilişim teknolojisi kamu yönetiminde yapısal ve köktenci değişiklikler yapılması konusunda önemli olanaklar sunmaktadır (Yaşamış, 1997:15-16).

Bilişim teknolojilerindeki hızlı değişim ve gelişim ile birlikte iletişimden devlet yönetimine herşey değişmektedir. Birçok ülke kamu hizmetlerini elektronik ortamda yürütmek için çaba sarf etmekte ve projeler geliştirmektedir. Bilgi teknolojileri aracılığıyla; vatandaşların yaşamını kolaylaştırmak, ticareti ve hizmetleri daha ucuz hale getirmek, doğal ve yapay sınırlılıkları ortadan kaldırmak, vatandaşa yedi gün yirmi dört saat hizmet sunmak, daha iyi bir eğitim ve sağlık hizmeti sunmak, vatandaşın her konuda bilgilendirmek, gereksiz düzenlemeleri ortadan kaldırmak, vatandaşların ihtiyaçlarını doğru tespit etmek ve hizmet kalitesini artırmak istemektedir (www.nao.org.uk).

1. Bilişim Teknolojileri ve Kamu Yönetiminde Yaşanan Değişim

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru bir geçişin söz konusu olduğu bu dönemde bilişim (bilgi ve iletişim) teknolojileri her alanı etkilediği gibi kamu yönetimi alanını da yoğun bir şekilde etkilemektedir (Parlak&Sobacı, 2008a:213).

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu, ulaşım ve iletişim maliyetleri düşmüş, ülkeleri, insanları ve piyasaları birbirinden ayıran zaman ve mekân gibi doğal engeller büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Aktel, 2003: 102-103). Küreselleşen dünyada iletişimin hızlanması, yaygınlaşması ve vazgeçilmez bir hale gelmesinin sonucu olarak vatandaşın devletten ve devletin kurum ve kuruluşlarından beklentileri de giderek artmaktadır. Vatandaşın bu artan beklentisinin klasik devlet organları ve bunların uygulamalarıyla karşılanması anlayışı terk edilerek, devlet içinde bir değişimin başlatılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu değişimin günümüzdeki en önemli şekli devletin tüm organlarınca e-devlet anlayışının benimsenmesi olarak görülmektedir (Kayalı&Yereli, 2002: 120-121).

2. E-Devlet Kavramı ve Ülkemizde E-Devlet Uygulamaları

E-devlet, bir takım yazılı, klasik bürokratik işlemlerinin (kamusal hizmetlerin) elektronik ortama (online) taşınması anlamına gelmektedir. (Ateş, 2003: 485).

Dijital devlet ya da e-devlet; kamu kurum/kuruluşları, vatandaşlar ve ticari kurumlar arasındaki bilgi, hizmet ve mal alışverişlerinde bilgi teknolojilerinin kullanılarak performans ve verimlilik artışını hedefleyen devlet modeli olarak tanımlanmaktadır (Türkiye Bilim Şurası, 2002: 10).

Vatandaşların 7 gün/ 24 saat, ulaşmak istedikleri bilgiye ve resmi evraklara daha hızlı bir şekilde erişebilme imkanı veren e-devlet ile devlet şeffaflaşmakta, vatandaşlar da devletin karar mekanizmalarında daha aktif olarak katılmaktadırlar (Yüçetürk, 2002: 146).

Kamu yönetiminde, e-devlet uygulamaları ile amaçlananlar ise şu şekilde özetlenebilir (Türkiye Bilim Şurası, 2002: 10-11, D.P.T. Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı-2007, www.bilgitoplumu.gov.tr, Altınok, 2005: 138, Erdal, 2002: 168);

- Devletin şeffaf ve hesap verebilir hale getirilmesine katkıda bulunulması,
  - Devletin hızlı ve etkin bir şekilde işleyişinin sağlanması,
  - Kurumlar arası bilgi alışverişinin sağlanarak iş ve veri yinelenmesinin önlenmesi,
  - Kamunun hizmet verdiği vatandaşların yaşamlarının kolaylaştırılması,
  - Karar vericilerin bilgiye dayalı karar verme süreçlerinin geliştirilmesi ve hızlandırılması.
  - Vatandaşın, bilgi ve iletişim teknolojileri yardımıyla, kamusal alandaki karar alma süreçlerine katılımını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi,
  - Kamu hizmetlerinin sunumunda, bilgi ve iletişim teknolojilerinden azami ölçüde yararlanılarak iyi yönetim ilkelerinin hayata geçirilmesine katkıda bulunulması,
  - Vatandaşlara sunulan hizmetin kalitesini artırılması,
  - Kamu kurumlarında üretkenlik ve etkinliğin artırılması,
  - Hukuk sisteminin ve kanunların icrasının güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.
- Ülkemizde hayata geçirilmiş e-devlet projelerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir (Kayalı ve Yereli, 2002: 126-127, Yüçetürk, 2002: 151, Yıldız, 2003: 313):
- Emekli Sandığı Sağlık Projesi (www.emekli.gov.tr),
  - VEDOP (Vergi Daireleri Tam Otomasyon Projesi) (www.gelirler.gov.tr),
  - Tapu Kadastro Bilgi Sistemi (TAKBİS),
  - MERNİS Projesi (www.nvi.gov.tr),
  - Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP),
  - BİMER (www.basbakanlik.gov.tr),
  - e-Türkiye Projesi (www.e-turkiye.gov.tr),

3. E-Belediye Kavramı ve Türkiye’de E-Belediye Uygulamaları

Dünyada bir yandan “küreselleşme” süreci yaşanırken, aynı zamanda da “yerelleşme” eğilimlerinin gittikçe güçlendiği görülmektedir. Özellikle son elli yıl içinde yaşanan teknolojik gelişmeler, diğer kurum ve kuruluşların olduğu gibi, yerel yönetimlerin de işlerini kolaylaştırmakta ve hızlandırmakta, buna karşılık yerel yöneticileri yeni taleplerle ve yeni tür yönetimler arası ilişkilerle yüz yüze getirmektedir (Emrealp, 1994: 1).

E-devlet düşüncesinin yerel yönetim birimlerine yansımaları olarak, e-belediyeçilik anlayışı ortaya çıkmış ve uygulamaya konulmuştur. E-belediyeçilik, belediyelerin gerçekleştirmiş olduğu mal ve hizmet sunumunun, elektronik ortamda o yörenin halkının hizmetine sunulması olarak ifade edilebilir.

Ayrıca, e-belediye, belediyelerin, yerel halkla elektronik ortamda iletişime geçerek, onlardan gelecek talep ve şikâyetlerinin değerlendirildiği bir platform bir olarak değerlendirilebilir.

“Elektronik Belediye” ya da kısaca “e-belediye”, belediyelerin, kente ilişkin verilerin güncel teknolojiye dayalı bilişim teknolojileri destekli çalışmalarla yönetilerek bu verilerden kent ve toplum yararına çeşitli bilgiler üretilmesi ve etkin bir biçimde vatandaşın hizmetine sunulması (www.tbd.org.tr, 2004) olarak ifade edilmektedir.

E-belediyeçilik anlayışı ile belediyeler, daha büyük halk kitlesine ulaşmakta ve belediye hizmetlerinde hız ve kolaylık sağlamakta, yapılacak ihale ilanlarını, meclis kararlarını, gelir ve giderlerini kısacası belediyelere ait hemen hemen tüm bilgileri web sitesi üzerinden yayınlayıp, “halka açık-şeffaf-7 gün/24 saat ulaşılabilir” bir belediye olabilmek için önemli bir adım atılmış olmaktadır.

E-Belediyeçilik uygulamaları ile vatandaşların ulaşmak istedikleri bilgi veya resmi evraklara kolay ve daha hızlı ulaşabilmeleri ve belediyeye gelmeden işlemlerini gerçekleştirebilme olanağı sağlanmaktadır. Vatandaşlarda e-belediyeçilik uygulamaları ile su, doğalgaz, vergi vb. borçlarını öğrenerek, fatura ve vergi ödemesi elektronik ortamdan yapabilmektedir. Özellikle online olarak gerçekleştirilen fatura ve vergi tahsilatı sayesinde, ilgililer belediyeye gelmeden işlemlerini gerçekleştirebilmekte böylece zamandan da tasarruf sağlanmış olmaktadır (Gürler Hazman, 2005; 66-67).

4.Osmaniye Belediyesi E-Belediye Uygulamalarının Analizi

Çalışmanın bu kısmında Osmaniye belediyesinin, e-belediye uygulamaları web sayfası üzerinden analizi anlatılacaktır. Analizi gerçekleştirirken, Parlak, Sobacı ve Caner, (2007: 1195)’in ve Parlak ve Sobacı (2008b:242-245)’nin çalışmalarında kullanmış oldukları e-belediyeçilik kriterleri olan “Bilgi Verme, İletişim ve Online İşlemler” başlıkları esas alınmış ve bazı alt kriterler eklenerek değerlendirmede bulunulmuştur.

E-belediyeçilik uygulamalarının değerlendirilmesinde “bilgi ve belge verme hizmetleri, iletişim hizmetleri ve online işlem hizmetleri” olarak 3 ana kriter ve 14 alt kriter belirlenerek Osmaniye belediyesinin web sayfasının analizi yapılmıştır.

Bilgi ve belge verme hizmetleri; kurumsal tanıtım, resmi başvurular için bilgi ve belge sunumu, meclis kararlarının yayınlanması, stratejik planların yayınlanması, yapılmış ve yapılacak olan ihalelerin yayınlanması adı altında beş alt kriterden oluşmaktadır.

İletişim hizmetleri ise; beyaz masa uygulaması, e-bilgi edinme, e-talep ve e-şikâyet formu, t-belediyeçilik (telefon belediyeçiliği) ile Başkana Mesaj olarak 5 alt kriterden oluşmaktadır.

Online işlem hizmetleri ise; fatura ödeme, vergi ödeme, online lisans ve ruhsat verme, anket uygulamaları olarak dört alt kriterden oluşmaktadır.

Osmaniye belediyesinin web sayfasına ait bilgiler hem web sayfalarının internet ortamında taranması hem de belediyeye konu hakkında elektronik ortamda iletişime geçilmesi ile e-belediyecilik uygulamaları değerlendirilmiştir.

2010- 2012- 2016 yılında Osmaniye Belediyesi'nin e-belediyecilik uygulamalarına bakarsak;

Şekil 1: Yıllara Göre Osmaniye Belediyesi E-Belediyecilik Hizmetleri

OSMANİYE BELEDİYESİ	Bilgi-Belge Verme Hizmetleri					İletişim Hizmetleri					Online İşlem Hizmetleri				Toplam
	Kurumsal Tanıtım	Resmi Başvurular İçin Bilgi ve Belge Sunumu	Meclis Kararlarının Yayınlanması	Stratejik Planların Yayınlanması	Yapılacak ve Yapılmış Olan İhalelerin Yayınlanması	Beyaz Masa	E- Bilgi Edinme	E-talep ve E-Şikayet Formu	Telefon Belediyeciliği	Başkana Mesaj	Fatura Ödeme	Vergi Ödeme	Anket	Online Lisans ve Ruhsat Verme	
2010	Web Sayfası Güncellenmektedir														-
2012	+	-	+	+	+	-	-	-	+	+	-	-	-	-	6
2016	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	11

2010 yılında web sayfası güncellenen Osmaniye belediyesinin, 2012 yılında yapılan değerlendirmede Kurumsal Tanıtım Hizmeti, Meclis Kararlarının Yayınlanması, Stratejik Planların Yayınlanması, Yapılacak Olan İhalelerin Yayınlanması, Telefon Belediyeciliği ve Başkana Mesaj kriterlerini yerine getirirken 2016 yılında bunlara ilave olarak Resmi Başvurular İçin Bilgi ve Belge Sunumu, e-Bilgi Edinme hizmeti, e-Talep ve e-Şikayet hizmeti, Fatura Ödeme ve Vergi Ödeme olarak toplam 11 alt kriteri yerine getirmektedir.

Osmaniye belediyesi web sayfasında yapılmış olan ihale sonuçlarını, meclis kararlarını web sitesinden halka ve ilgililere duyurmaktadır. Bu durum, belediye hizmetlerinde şeffaflık uygulamalarının önemsendiğinin bir göstergesi olarak kabul edebiliriz.

Ayrıca e-belediye sayfasında arsa rayiç sorgulama, inşaat maliyet bedelleri, bina aşınma oranları, çevre temizlik tarifesini, çöp toplama saatleri, encümen kararları, evrak takip, su tarife bilgileri, alo doğum ve alo ölüm hattı, engelli taksi, hoş geldin bebek-hemşerilik berati gibi vatandaşların işlerini kolaylaştıran bilgi, belge ve hizmetler de sunulmaktadır.

5. Sonuç Ve Değerlendirme

Ülkemizde, ilk yıllarda web sayfalarında yalnızca belediye başkanı, belediye teşkilatı ve belediyenin faaliyetleri gibi konularda kurumsal tanıtım hizmeti verilirken, son yıllarda belediyelerde iletişim hizmetleri sunumu hızla artmaktadır. Belediyelerin fatura ve vergi ödeme gibi online işlem hizmet sunmalarıyla birlikte vatandaşların zamandan tasarruf elde etmelerini sağlanırken, belediyelerin de iş yükünü hafifletmekte, belediyelere farklı işleri gerçekleştirebilmek için zaman, kaynak ve eleman sağlamasına yardımcı olmaktadır.

Ülkemizdeki il belediyelerin çoğunda, beyaz masa adı altında (özel sektördeki müşteri hizmetleri gibi) talep, şikâyet ve önerilerin alınabildiği doğrudan bir telefon numarasının olması da bu durumun göstergesidir. Ayrıca, vatandaşlar, e-bilgi edinme, e-talep, e-şikâyet formlarıyla belediyeye e-posta yoluyla ulaşabilmekte, Başkana Mesaj kısmından da doğrudan belediye başkanlarına mesaj iletebilmektedirler.

Yıllar itibari ile Osmaniye belediyesinin web sayfasının aktif olması e-belediyeçilik uygulamalarına belediyece önem verildiğinin göstergesidir. 2010 yılında güncelleme dolayısıyla değerlendirilemeyen site 2012 yılında altı, 2016 yılında ise 11 alt kriteri yerine getirdiği bunlara ilave olarak da vatandaşlarına yönelik daha farklı bilgi, belge ve hizmetleri de yerine getirmektedir.

Sonuç olarak, yerel yönetim birimlerine yansımaları olan e-belediyeçilik anlayışı, bürokrasiyi azaltmakta önemli bir işlev görmektedir, vatandaşın belediyelere olan bakış açısını değiştirmektedir.

Kaynakça

- Aktel, M., (2003), Küreselleşme Ve Türk Kamu Yönetimi, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Alodalı, M.F.B. ve S. Usta, "Türkiye'de Yerel Yönetimlerde E-Belediyeçilik Uygulamaları ve İl Belediyelerinin Karşılaştırmalı Analizi", Yerel Yönetimler Yerel Siyaset ve Kentsel Politikalar, Editör: Bekir PARLAK, Dora Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2010, ss.467-478
- Altınok, A.R. (2005), "E-Dönüşüm Yolunda Türkiye: E-Devlet Stratejisi Hazırlama Süreci Ve Yaşanan Sorunlar", Bilgi Çağında Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması, Edt: Ahmet Nohutçu, Asım Balcı, Beta Basım, İstanbul.
- Ateş, H. (2003), "E-Devlet'in Kurumsal Temelleri: Eleştirel Bir Yaklaşım", Kamu Yönetiminde Kalite 3. Ulusal Kongresi, TODAİE, Ankara, ss. 481-500.
- Burdur Belediyesi, <http://www.burdur-bld.gov.tr/>
- D.P.T. Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, Erişim Tarihi: 12.10.2007, <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/>,
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı (2007), Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojisi Projeleri Hazırlama Kılavuzu, Erişim Tarihi: 28.03.2008, <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yatirim>,

- Emrealp S. (1994), Yerel Yönetim ve Bilgi Teknolojisi, Kent Basımevi, İstanbul.
- Erdal, M. (2002), “Elektronik Bilgi Çağında Kamu Yönetimi Ve Bir Yerel Yönetim Uygulaması: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi”, 1.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, ss.165-180.
- Gürler Hazman, G. (2005), “Afyonkarahisar Belediyesinde E-Belediye Uygulamaları ve Yerel Farkındalık”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C. VII, S. 2, ss.65-84.
- Hatay Belediyesi, <http://www.antakya.bel.tr/>
- <http://www.nao.org.uk/publications/modexec1.pdf>
- Isparta Belediyesi, <http://www.isparta.bel.tr/defaultt.asp>
- Kahramanmaraş Belediyesi, <http://www.kahramanmaras.bel.tr/>
- Kayalı, C. A.ve Yereli A. (2002), “Türkiye’de Bilgi Toplumu Yaratılması ve E-Devlet Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, 1.Ulusal Bilgi, Ekonomi, ve Yönetim Kongresi, İzmit.
- Kilis Belediyesi, <http://www.kilis.bel.tr/>
- Osmaniye Belediyesi, <http://www.osmaniye-bld.gov.tr/>
- Parlak B; Sobacı Z. ve Cantürk C, (2007), “Marmara Bölgesindeki Büyükşehir Belediyelerinin Website Temelli E-Devlet Hizmetleri: Karşılaştırmalı Bir İşlevsellik Analizi”, VI. Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi, C:2, İstanbul,
- Parlak, B.& Sobacı, Z. (2008a), Kuram ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi Ulusal ve Global Perspektifler, Alfa Aktüel, İstanbul.
- Parlak B.,& Sobacı, Z. (2008b), “Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin Website Temelli Hizmetleri: Karşılaştırmalı Bir İşlevsellik Analizi”, Parlak, Bekir Ed. Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Yıldız, Mete (2003), “Elektronik (E)-Devlet Kuram Ve Uygulamasına Genel Bir Bakış Ve Değerlendirme”, Çağdaş Kamu Yönetimi, Editörler: Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Yücetürk, E. Elif (2002), “Türk Kamu Yönetiminde E-Devlet Uygulamaları Ve Tabana Yayılabilme Yeteneği Bakımından Bir Değerlendirme: Bolu Örneği”, 1.Ulusal Bilgi, Ekonomi, ve Yönetim Kongresi, İzmit.

TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİŞİMİN UYGULANABİLİRLİĞİ VE KENTLEŞME SÜRECİNDE PAYDAŞLARIN KENT YÖNETİMİNE KATILIMI

Emel ÇINAR¹

Özet

Bu çalışmada, dünyadaki gelişmeler ve hızla değişen ekonomik yapılar, daha hızlı ve etkili bir yönetim anlayışının ortaya çıkması gerekliliği, merkezden yönetimin çözüme yetersiz kalması sonucunda literatürde kendine yer bulan “yönetişim” kavramı incelenecektir. Çalışma kapsamında, ilk olarak, büyük oranda örgütlü grupların katılımına-temsiline dayalı kentsel yönetim modelinin, yurttaşların katılımına ne denli imkân tanıdığı incelenmiştir. İkinci olarak da paydaşların sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyi, konut-çevre ilişkisi ve örgütlülük durumu ile katılım algılamaları ve katılıma dair politika önerileri arasındaki ilişki nitel ve nicel incelenmiştir. Son bölümde ise, kentsel yönetim modelinin sınırları dikkate alınarak, paydaşların katılımını artırabilecek görüş ve önerilere yer verilerek; yönetim kavramının boyutları, özellikleri ve yerel yönetim araçları üzerinde durulacak ve araştırmanın mihengini oluşturan Türkiye’de yerel yönetişimin uygulanabilirliği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Kentleşme, Katılım.

Abstract

The last decade of the twenty century and the first decade of the twenty-first century have witnessed rapid global developments and changing economic structures which lead to a necessity need to develop more effective management strategies. In this regard, this study aimed to examine the concept of “yönetişim” which appeared to meet the need of bureaucratic institution’s changing procedures. First of all, this study argues how urban management models are effective in making citizens active participants in the administration process. Secondly, socio-economic level of participants, the relationship between housing conditions and environment, correlation between perception level of citizens related to participation and state of organization and their offers regarding to participation process are highlighted. The last part of the study is dedicated to the suggestions enable to increase participatory strategies. Additionally, multiple aspects of the concept of “yönetişim” and the administrative tools of local management were explored. Based on these concepts, the present study questioned the applicability of local management inside the country.

Keywords: Governance, Urbanization, Participation

Giriş

---

¹ Öğr.Gör., Kırklareli Üniversitesi, Babaeski MYO

Kent, Kentleşme ve Kentleşme kavramlarındaki gelişmeler, her ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel dinamiklerine bağlı olarak birbirinden farklı gerçekleşmektedir. Bu farklılık söz konusu kavramlara ait tanımların çeşitliliği ve fazlalığı noktasında da kendisini göstermektedir. Gerek nüfus ölçütü, gerekse gelişmişlik düzeyi, sosyal yapı gibi kriterlerden faydalanarak bu kavramları tanımlamak mümkündür. literatürde çok sık kullanılan –nüfus ölçütü dikkate alınmadan- tanıma göre kent; tarımsal olmayan üretim yapılan ve tarımsal olan, olmayan tüm üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği, belirli teknolojinin beraberinde getirdiği, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme türüdür. (Geray vd., 1971; 8) Kendisinden küçük yerleşim birimlerinde yaşayanların çoğu için fırsatlar mekanı olan kent; kendi içinde fırsatların yanında risklerin, karmaşanın, yaşanabilirliğin sorgulandığı, kalabalıklar içinde artan yalnızlığın – yabancılaşmanın ve ötekileşmenin giderek derinleştiği ve ortak mekanda birbirinden uzak hayatların yaşandığı ve gerisinde hemen herkesin de bundan şikayet ettiği bir mekandır. (Karadağ, 2008; Kentleşme Şurası, 2010; 16-17)

19. ve 20. yüzyılların ayırt edici özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkan kentleşme, sanayileşme ve modernleşmenin şekillendirdiği toplumsal yapıda köklü niteliksel ve mekânsal değişimleri beraberinde getirmiştir. Kentleşme, günümüzde az gelişmiş ülkelerin içine girdiği değişim sürecinin en belirgin yönü ve aynı zamanda da söz konusu değişim sürecinin en temel argümanlarından birisi kabul edilmekle birlikte kentlerin zaman içindeki değişim ve dönüşümlerini ifade eden dinamik bir kavramdır (Yıldırım, 2014; 336) . Kentleşme olgusu ise bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişmelerin ürünüdür. (Keleş, 2002; 21) Bir diğer tanıma göre; kentleşme nüfusun kentlerde toplanması ve kentin büyümesini içeren bir demografik olay hatta nüfusun tarımdan endüstri ve hizmetlere kayması, fiziksel çevre ve yaşam koşullarında değişim yaşanması, sosyal değişme ve yeni bir biçimlenme süreci yaratan yönetsel örgütlenme süreci (Suher, 1991; 3) olarak tanımlanırken; İsbir (1982; 8-9) ise kentleşmeyi “Üretimin, ticaretlerin ve hizmetlerin süratle büyümesini sağlayan sanayileşmenin etkisiyle dağılım oranının fazla olması ve bu fazlalığın kentin dışı da yerleşme yerlerinde iskan edilmeleri nedeniyle nüfusun kentlerde birikmesine ve kent sayısının artmasına neden olan aynı zamanda da buralarda yaşayanların özel hayatlarında, ekonomik, sosyal ve siyasal davranış açısından etkileyen ve devletin de belirli bir takım faaliyetlerini gerektiren değişiklikler” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlardan hareketle kentleşmenin neden ve sonuçları açısından toplumsal yaşama planlı ve programlı müdahale gerektiren bir değişim ve dönüşüm sürecini beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür.

Sosyal yaşamın temel unsurunun kentler olması, kentin örgütsel yapısının mahiyeti nedeniyle toplumun destekleyicisi olması ve sosyo-ekonomik görevleriyle ekonominin istikrarının sağlanması noktasında temel etken olması kentin somut varlığına ayrıca önem kazandırmaktadır. Sosyo-ekonomik, fiziksel ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimler neticesinde bireyin yeni yaşam alanı olarak sistemde kendisine yer edinen kenti; tarihin farklı dönemlerine ait fiziksel, sosyal yapı ve kültürel katmanların üst üste kurulması sonucu oluşan fiziksel, mekânsal ve sosyal bir ortam (Bırol, 2008; 28) olarak tanımlayabiliriz. Buradan hareketle kentin fiziksel bir mekân olmanın ötesinde sosyo-kültürel, ekonomik değerleri de kapsadığı ve bu değerlerin fiziksel mekândaki anlatım aracı olduğunu söylemek mümkün iken yönetim anlayışındaki değişimler kentsel yaşam alanlarında da kendini göstermeye başlamış ve yönetim kavramını ivme kazanmıştır.

Paydaşların kent yönetiminde daha aktif rol oynamasını hedefleyen yönetim ve katılım kavramlarından söz edebilmek için önemle üzerinde durulması gereken nokta söz konusu bilinci oluşabilmenin en önemli şartının bireylerin yaşadıkları kent ile anlamlı, güçlü ve sürdürülebilir bağlar kurabilmeleri ve kendilerini yaşadıkları kentin bir parçası gibi hissetmeleri gereğidir. Buradan hareketle de çalışmamızda örgütlü grupların katılımına-temsiline dayalı kentsel yönetim modelinin, yurttaşların katılımına ne denli imkân tanıdığı incelenmeye çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

1.Yönetişim ve Kent Konseyi

Günümüzde teknoloji ve üretim yapısındaki değişmelere bağlı olarak ekonomik ve politik düzlemde de bir değişim gerekliliğinin altı çizilmekte, genel olarak devletin rolü, konumu ve işlevlerine ilişkin yeni beklentiler tanımlanmaktadır. (Adıgüzel, 2003;46) Buna paralel olarak bireyin kentsel yaşamda daha aktif rol oynama isteği, yeniden yapılanmaya başlayan ekonomik ilişkilerle birlikte ulaşım ve iletişim kaynaklarının farklılaşp güçlenmeye başlaması ile değişen kentsel yönetimin sınırları bu yeni beklentilerin rotasını belirlemeye başlamıştır. Bu artan beklentiye cevap verebilmek amacıyla 1990'lı yıllarda "yönetişim" kavramını literatürde sıkça kullanılmaya başlanmıştır.

Dünya Bankası tarafından demokratik süreç ve kurumlarla ilişkilendirilen; yönetsel kapasiteye gönderme yapan "governance" sözcüğü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nda(UNDP) "bir ülkenin her türlü işinde kullandığı ekonomik, siyasal ve yönetsel otorite" biçiminde tanımlarken, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ise , yönetişimi "toplumun ekonomik ve sosyal kalkınması için kullanılan kaynaklarıyla ilgili olarak icra edilen siyasal erk ve kontrol" şeklinde tanımlamıştır ve yurttaşların ve diğer grupların çıkarlarını dile getirdikleri, farklılıkları uzlaştırdıkları mekanizma, süreç ve kuruluşları da kapsadığı belirtilmiştir. (UNDP, 1995: 19) Bu tanımlamaların ortak noktasını Kamu ve özel sektör arasındaki sınırların hemen hemen ortadan kalktığı ya da çok belirsizleştiği ortamlarda yeni yönetim biçimlerinin geliştirilmesi(Palabıyık,2004;2) olarak belirtmek de mümkündür.

Yönetişim olgusu, sorumlu aktörlerin yerel ölçekte kendilerinden beklenen fonksiyonları gerçekleştirebilmelerine olanak sağlayacak kurumsal, örgütsel ve hukuki çerçevenin ulusal düzeyde sağlanmasını, kamu yönetimi ve yurttaşlar arasında özellikle yerel ölçekte etkin iletişim olanaklarının geliştirilmiş olmasını gerektirmektedir.(Palabıyık,2004;12) Yönetişim genelde ve yerelde bir anlamda "yeni bir toplumsal işbölümü" ortaya çıkarmaktadır. Bu işbölümü sürecinde belirleyici tek "özne" olarak devletin egemenliğini sürdürmek yerine, toplumsal sorunların çözümünde var olan yerel, ulusal ve uluslar arası aktörleri de sisteme dahil etme arayışı söz konusudur.(Çukurçayır vd.,2012; 3)

Yönetim sürecinde çok sayıda aktör vardır ve hiyerarşiler yerine karşılıklı etkileşim söz konusu(Yüçetürk, 2000;226) olmaya başlamış; yönetim sürecinde esen değişim rüzgârları kentsel yaşam alanlarında da iyiden iyiye kendini hissettirmeye başlamıştır. Artık kentsel odaklar da bölgesel bir etkileşim ağı içerisinde bölge-kent(city-region) olarak işlev kazanmaya başlamıştır. Bu gelişme birden fazla merkezin etkin olduğu ve yerel aktörlerin kentin karar verme süreçlerinde aktif rol aldığı bir kentsel yönetim(governance) gereksinimini doğurmuş, (Ataöv ve Osmay, 2007;69) katılım sorunsalının literatürde daha fazla yer almasına neden

olmuştur. Bununla birlikte kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, yerel düzeyde alınan kararların gerçekçi hizmetlere dönüşebilmesi, katılım kanallarının açık tutulmasına ve çoğalmasına bağlıdır. İletişim devrimi, günümüz toplumlarına her konuda birtakım kolaylıklar sağladığı gibi yurttaş-yönetim ilişkilerinde de karşılıklı işbirliğini sağlayacak önemli olanaklar sağlamaktadır. (Çukurçayır, 2000;212'den aktaran Adıgüzel, 2003;47) Buna yasal destek sağlamak amacıyla da hazırlanan yasama çalışmalarında yerel idarelerde yerel aktörlerin katılımıyla mekânsal ve kurumsal stratejik planların üretilmesi gereğine yer verilmiştir. Böylelikle yerel halkın kentine aidiyeti güçlendirilmiş ve kendi yaşam alanındaki karar verme süreçlerinde etkin rol oynamasına imkân tanınması, yaşanması muhtemel anlaşmazlıklardan kaynaklı zaman, çaba ve maddi kaynak israfının önlenmesi ilaveten açık diyalog ortamlarında gerçekleştirilmesi öngörülen katılımlı planlama süreçleriyle de birlikte karar alma mekanizmasının demokratikleştirilmesi amaçlanmıştır. Kaldı ki yerel halkın katılımı kent in ilgi gruplarının aleyhine alınan kararların sonradan değiştirilmesinden doğan kaynak israfını engellemesi, karar verme süreçlerinin demokratikleşmesi, karar uygulama taahhütlerinin alınması ve toplumsal öğrenmeyi desteklemesi açısından önemlidir. (Ataöv, 2007;74) Dolayısıyla yerel yönetimler demokrasinin başlıca öğeleri kabul edilen, halkın yönetime katılımı, çoğunluk ilkesi, yöneticilerin danışmaya önem vermesi, daima hesap verme sorumluluğu içinde bulunmalarını hissetmeleri gibi değerleri içinde bulundurarak demokrasinin işleyebilmesi için önemli bir zemin hazırlamaktadır (Özer, 2000: 130-131) Hem yerel katılımı sağlamak hem de paydaşların bu sürece uyumu kolaylaştırmak amacıyla da Yerel Gündem -21 çalışmalarıyla sıkça karşımıza çıkan Kent konseyleri ve devreye sokulmuştur.

2. Ülkemizde Yerel Yönetişim ve Katılım Çalışmaları

Yapıları ve çalışma yöntemleri bir kentten diğerine farklılık göstermekle birlikte, kent konseylerinin genel işlevi kentteki tüm paydaşları bir araya getirerek, tüm kenti kucaklayan bir ortak akıl oluşturulmasını sağlamaktır. (Pektaş ve Koçak, 2007; 132) Bu bağlamda her kentli bireyin kent yönetimi ve karar alma süreçlerine katılımı ve yerel demokrasinin güçlendirilmesi yolunda iyi yönetişim prensipleri ile kent konseyleri örtüşmektedir (Çukurçayır vd., 2012;10). Kent Konseyleri, ülkemize özgü bir yapılanmayla, merkezi yönetimi, yerel yönetimi ve sivil toplumu iş birliği ortaklığı çerçevesinde bir araya getiren, genellikle de 1/3'lik bölümü merkezi yönetim kuruluşlarının ve belediyelerin temsilcilerinden geri kalan 2/3'lik bölümü de sivil toplum kuruluşlarından meydana gelen, kent in büyüklüğüne bağlı olarak da üyeleri 100 ile 600 arasında değişen eşsiz yönetim mekanizmalarıdır. (Batal, 2010; 9) Yönetişimi temel alan kent yönetimi yaklaşımlarının başarılı olabilmesi için toplumdaki tüm aktörlerin desteği ve aktif katılımları şarttır. (Shehrin, 2010; 268-269) Yerel Gündem 21 sürecini benimseyen ve kurumsallaştırılan belediyelerde; karar alma, uygulama ve izleme süreçlerine halkın doğrudan ya da sivil toplum örgütleri vasıtasıyla katılımına imkân sağlanması, yönetsel süreçlerdeki yetersizlikleri ortadan kaldıracak, aynı zamanda yaratılan kaynağın kent in öncelikleri doğrultusunda kullanılmasına ve şeffaf bir belediye yönetimi modelinin oluşumuna katkı sağlayabilecektir (Uzan, 1999; 100). Özellikle 1980 sonrası dönemde çağdaş yerel yönetimin gerektirdiği verimli, etkin aynı zamanda demokratik yerel yönetim yapısının, halkın yönetime katılımı ve denetlenmesiyle gerçekleştirilebileceği öngörülmektedir (Turgut, 2010; 421-422).

1992 yılında Rio de Janeiro' da düzenlenen Dünya Yeryüzü Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda ülkemizde yerel yönetimlere katılım sürecinin başlatılması

kapsamında 1998 Mayıs ayı itibari ile Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı hazırlama çalışmaları başlatılmış, bu kapsamda Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı (IULA-EMME)'nin koordinatörlüğü ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin desteğiyle yürütülen "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi" projesi 1997 yılında başlatılmış (Adıgüzel, 2003;46) , 1999 yılında sona eren bu projenin ikinci aşaması olan "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Uygulanması" projesi 2000 yılında başlatılmış, üye olan pek çok kentte de bu proje kapsamında, kentte katılımcı bir yerel yönetsel süreç oluşturma çabaları içerisine girmiştir(IULA-EMME, 2001;2).

Kent konseylerinin kuruluş amacı tamamen kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesine ve yerel demokrasinin gelişmesine katkı niteliği taşımaktadır. (Çukurçayır vd., 2012; 18) Katılımcı demokrasi açısından önem taşıyan, pek çok belediye tarafından uygulanan görüş bildirme ve buna esas teşkil edecek araştırmaları yapmakla görevlendirilen kurumsal yapılar olan Yerel Gündem 21 meclisleri 5393 sayılı Belediye Kanunu ile hukuki nitelik kazanmışlardır. (Kentges, 2009;46) 5393 sayılı Belediye Kanunu ile hukuki nitelik kazanan kent konseyleri, toplumun her kesiminde vatandaş ve vatandaş gruplarının karar süreçlerine katılmasını sağlamak ve bu süreçlerin geliştirilmesi için kent ölçeğinde danışma mekanizmaları yaratmak amacıyla tasarlanmıştır. Belediye Kanunu'na göre kent konseyinin kentsel yaşama ilişkin görevleri: "kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi; kentin hak ve hukukunun korunması; sürdürülebilir kalkınma; çevreye duyarlılık; sosyal yardımlaşma ve dayanışma; saydamlık; hesap sorma ve hesap verme; katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışmak" (md.76/1) olarak belirlenmekle birlikte ilaveten belediyeler; kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlamakla görevli (md.76/2) olmakla birlikte birçok kentte de ilgili yerel yönetim kent konseyinin etkinliklerini ve kararlarını desteklemek amacıyla, alınan kararları kendi meclis gündemlerinde tartışmaya alarak kent konseylerinin tavsiye niteliğindeki kararlarının yaşama geçirilmesi (Batal,2010;9) hususunda önemli bir etkinliğe sahip bulunmaktadırlar.

Yerel Gündem 21 ile birlikte yerel düzeyde karar alma süreçlerine katılım işlevi, kent yaşamını kolaylaştırıcı projeler geliştirici işlevi, geliştirilen projelere finansman sağlama işlevi, yerel yönetsel dizgenin sorunlarını çözücü işlevi, demokratik yaşamın yerel halka benimsetilmesi işlevi, kentsel yaşam kalitesinin sağlanması ve artırılması işlevi, kent sorunlarına duyarlı insan kaynağı yetiştirme işlevi, yerel düzeydeki sorunlara çözüm sağlama (Yıldırım, 2014; 85-86) gibi işlevlere sahip yerel yönetim yapısının hayata geçirilmesi, esas itibari ile de söz konusu yapılanmayla birlikte kent yönetiminde demokratik bir zemine dayalı olarak katılımcı bir yönetim anlayışının oluşturulması hedeflenmektedir(Çukurçayır vd., 2012;7). Gündem 21'in yerel yönetimlerle ilgili bölümünde yer alan "Yerel Gündem 21", yerel sürdürülebilir kalkınma sorunlarını çözmek için uzun dönemli, stratejik bir planın hazırlanması ve uygulanmasıyla yerel düzeyde Gündem 21'in hedeflerine ulaşılmasını amaçlayan *katılımlı* bir süreçtir. (Çamur ve Vaizoğlu, 2007;51). Türkiye'de katılımlı karar alma yaklaşımı konusunda yapılan çalışmalar izleyen kısımda tarihsel olarak derlenmektedir(Kentges, 2009;15). Ülkemizde özellikle Rio Konferansı sonrası alınan kararlarla beraber 1990'lı yıllarla birlikte ülke genelinde halkın katılımın sisteme yerleşmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Ülkemizde katılım yaklaşımının başarıyla uygulandığı örnekler olmakla beraber, henüz tam anlamıyla yerleşmiş bir katılım kültürünün olduğundan söz etmek olanaklı değildir. Bu konuda hala almamız gereken yol vardır(Kentges, 2009; 21).

Sonuç Yerine

Ülkemizde yönetim henüz sınırları net bir şekilde çizilememiş, anlam ve içeriği tam olarak belirginleşen bir kavram niteliğini kazanmamış olmakla birlikte; söz konusu kavramla katılımcı demokrasi, hukukun üstünlüğü, şeffaflık, sorumluluk, eşitlik, etkinlik, hesap verebilirlik ve stratejik vizyon gibi kavramların ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu amacı en iyi şekilde gerçekleştirmek için de Kent Konseyi yapıları oluşturulmuştur.

Kent Konseyleri, toplumsal yapıyı oluşturan ilgi gruplarının, STK' ların, yerel idarelerin belirli aralıklarla toplumu ve genel olarak ülkeyi ilgilendiren konularda bir araya gelerek, çözüm yolları aramalarını sağlamaya çalışan demokrasi mekanizması olarak ülkemizde günden güne artan bir öneme ve yere sahip olmaktadır. Bununla birlikte katılım mekanizmasının etkin işlemeyişi kaynakla paydaşların yaşadığı yerel problemlerin çözümü için merkezi ve yerel idarelerin almaları gereken birçok önlem bulunmaktadır. Fakat asıl ve en önemli görev kentte yaşayanların tamamına düşmektedir. Kentlerimize sahip çıkmak, kentle aramızda güçlü ilişkiler tesis etmek ve kentin geleceği ile kendi geleceğimiz arasında anlamlı köprüler oluşturmaktır. Bunu sağlamanın yolu ise katılımcı olmak, paydaşlara daha fazla söz hakkı tanımak ve yerel demokrasiyi tam ve etkin olarak tesis etmekten geçmektedir.

Sonuç olarak ülkemiz yönetiminin sorumlu idarecilerin kent paydaşlarını kent yönetiminin ayrılmaz bir parçası olarak görmeleri ve paydaşların da bu sürece aktif olarak katılmaları sonucu katılımcı demokrasi anlayışı gerçekleşeceği inancına sıkı sıkıya bağlı olması, katılımcı demokrasinin gelişmesi için önemli ve büyük bir adım olacaktır.

Kaynakça

- ADIGÜZEL, Ş.(2003) " *Yerel Düzeyde Yönetime Katılım ve Yerel Yönetim Sürecindeki İşlevleri Açısından Yerel Gündem 21 : Malatya Belediyesi Yerel Gündem 21 Örneği*", Çağdaş Yerel Yönetimler 12(1), Ocak
- ATAÖV A. ve OSMAY S.(2007), "*Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım*", METU JFA 2007/2
- ÇAMUR, D. ve S. A. VAİZOĞLU.(2007) "*Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler*". TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni. Cilt 6. Sayı 4.
- ÇUKURÇAYIR, A., (2003), "*Çok Boyutlu Bir Kavram Olarak Yönetişim*", Çağdaş Kamu Yönetimi, Ed:Muhittin Acar, Hüseyin Özgür, Ankara: Nobel Yayını.
- ES M. , ATEŞ H. (2004),"*Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*" Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, sayı 48
- GERAY C. (1998),"*Belediyeler ve Çevre*", Kent Kooperatifçiliği, Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği Yayınları, Sayı:99-102 Ankara
- ÖNER, Ş. (2001), "*Belediyelerde Yönetime Katılmada Halkla İlişkilerin Rolü ve Önemi*", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı:2.
- ÖNER, Ş. (2006), "*Yeni Mevzuat Çerçevesinde Türkiye'de Belediye Yönetimi*", Nobel Yayınları, Ankara.
- ÖZER, M. Akif, (2000), "*Yerel Demokrasi, Demokratik Yerel Yönetimler ve Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesi Kavramlarının Tahli Üzerine*", Türk İdare Dergisi, Yıl:72, Sayı: 426
- TEKELİ, İ. 1993. "*Kent Planlaması Ve Katılım Üzerine Düşünceler*". Planlamaya Katılım. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Rektörlük Matbaası.
- TEKELİ, İ. (1998) "*Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması*". 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları & Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- TORTOP, N. (1991), "*Özerk, Üretken ve Katılımcı Mahalli İdare Anlayışı*", AİD, C.24, S.4, Aralık.
- TÜTENGİL, C.O.(1985) "*Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*", Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi, İstanbul
- YILDIRIM, A.(2014), " *Türkiye'de Yerel Yönetişimin Uygulanabilirliği ve Yerel Gündem 21 Örneği Üzerinden Bir İnceleme*" Anemon, Cilt:2 Sayı :1
- YILDIRIM, M.(2015),"*Kavramsal Çerçevesi İçerisinde Kent, Kentleşme ve Kentleşme*" Toplum Bilimleri Dergisi, Ocak-Haziran • 8 (15) : 321-348

Elektronik Kaynak

http://www.kentges.gov.tr/_dosyalar/sura_raporlari/kitap10.pdf, 10 Mart 2016-05-01

http://www.tepav.org.tr/upload/files/1408538775-7.Yonetisim_ve_Katilim.pdf, 02 Nisan 2016

TÜRKİYE'DE VATANDAŞLIK EĞİTİMİNİN ULUS-ÜSTÜ BOYUTU VE AB-TÜRKİYE ENTEGRASYONUNA KATKISINA YÖNELİK POTANSİYELİ

Vahap Atilla OĞUŞGİL¹

Özet

Bu çalışma, Türkiye'de ilkökul 4. sınıfta okutulan "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" dersi kapsamında verilen vatandaşlık eğitiminin ulusal boyutun yanı sıra çoğulculuk esasına dayalı vatandaşlık kapsamında ulus-üstü boyuta da sahip olup olmadığını tespit etmeyi ve Avrupa vatandaşlığı bilincinin oluşturulması bağlamında gelecekteki AB-Türkiye entegrasyonuna katkısına yönelik potansiyelini sorgulamayı amaçlamaktadır. Söz konusu dersin Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde yürüttüğü faaliyetler çerçevesinde 2011-2015 yılları arasında Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortak finanse edilen ve Avrupa Konseyi ile Milli Eğitim Bakanlığı ortaklığında yürütülen "Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi"nin en önemli somut çıktılarından birisi olması ve içinde bulunduğumuz 2015-2016 eğitim-öğretim yılında adı geçen sınıfta ilk kez okutuluyor olması, çalışmayı bu yönüyle anlamlı kılmaktadır. Çalışma, bahse konu dersin kitap ve öğretim programı kapsamında söylem analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada sonuç olarak Türkiye'de vatandaşlık eğitiminin ulus-üstü modele doğru bir evrim geçiriyor olmakla birlikte hala ulusal boyutunun ağır bastığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, bahse konu dersin gelecekte Birliğe üye olması beklenen ve bu anlamda halkı edineceği Avrupa vatandaşlığı kapsamında ortak bir Avrupalı kimliğine sahip olması gereken olan Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesine katkı yapmaya yönelik potansiyelinin düşük olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Vatandaşlığı, Vatandaşlık Eğitimi, "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" Dersi, AB-Türkiye Entegrasyonu

THE SUPRA-NATIONAL DIMENSION OF CITIZENSHIP EDUCATION IN TURKEY AND ITS POTENTIAL FOR CONTRIBUTION TO THE EU-TURKEY INTEGRATION

Abstract

This study aims to detect whether the citizenship education given as part of the 4th grade course in the Turkish primary schools named the "Human Rights, Citizenship and Democracy" has a supra-national dimension within the context of citizenship based upon the principle of pluralism in addition to the national dimension and also to question its potential for its contribution to EU-Turkey integration in the future as part of building European citizenship consciousness. The course's being one of the most significant outputs of the "Democratic Citizenship and Human Rights Education" project, which was co-financed by the European Union and Republic of Turkey and implemented by the Council of Europe in partnership with the Ministry of National Education between 2011 and 2015 within the framework of activities that Turkey has been undertaking in the EU harmonization process and being implemented in

¹ Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, atillaogusgil@gmail.com

the aforementioned class for the first time in the present 2015-2016 school year make this study meaningful. The study was carried out by discourse analysis method within the scope of the textbook and the curriculum of the course in question. As a conclusion, in the study, it was detected that while the citizenship education in Turkey has been evolving towards a supra-national model, its national dimension still dominates the textbook and the curriculum. In this context, it is claimed that the course under discussion has low potential within the context of its contribution to Turkey's integration with the EU as a country which is expected to be a member of the Union in the future and in this sense which will require to have a common European identity within the scope of European citizenship to be acquired by its public.

Keywords: European Citizenship, Citizenship Education, "Human Rights, Citizenship and Democracy" Course, EU-Turkey Integration

Giriş

Vatandaşlık kavramı yakın zamana kadar, salt ulus-devlet ile özdeş ve onunla "ayrılmaz bir biçimde ilişkili" olarak görülmekteydi (Keating, 2009, s.136). Toplum ve ulus-devlet arasında var olan bu ilişki sebebiyle vatandaşlık kavramının gelişimi, temel amacı ulusal vatandaş oluşturma olan ulus inşa projesi olarak görülmüştür (Turner, 2006, s.225). Bu projeyi hayata geçirmeye yönelik olarak kullanılan en etkili araç ise eğitim olmuştur. Eğitim ile ulus devletin oluşumu arasındaki bağlantı incelendiğinde, genel olarak, ulusal öğretim programlarının vatanseverliğe güçlü bir vurgu yaptığını ve ulusun tarihi ile kültürüne ilişkin motif ve kahramanların efsaneleştirilmesi gibi birçok ortak özellikleri paylaştıkları görülmektedir.

Bugün geldiğimiz noktada, ulusal nitelikli vatandaşlık anlayışı geleneksel olarak sahip olduğu statik niteliğinden sıyrılıp dinamik bir niteliğe bürünmüştür. Zira, bu kavram artık çok-kültürlü heterojen toplumların ihtiyaçlarına tam olarak karşılık verememektedir. Bu değişimi sağlayan unsurlar ise küreselleşme, uluslararası göç ve nüfus hareketleri olmuştur (Kaya, 2005, s.6). Söz konusu gelişmeler ile birlikte vatandaşlık kavramının anlamı ve sınırları sorgulanmaya başlanmıştır. (Bakan ve Akyol, 2010, s.131). Avrupa ülkeleri, örneğin, başta AB üyeliği ve üyelik kaynaklı genişleme ile serbest dolaşım hakkı ve göç olmak üzere birçok nedenden ötürü demografik yapılarına ilişkin büyük bir değişim yaşamıştır. Bu değişim, ülkelere dahil olan yeni etnik gruplar bağlamında Avrupa ulus-devletlerinde çeşitliliğin artmasını da beraberinde getirmiştir (Fass, 2007, s.162). Bundan böyle Avrupa, farklı kültürlerin oluşturduğu bir bütüne işaret eden çok-kültürlü bir yapıyı bünyesinde barındıran bir kıta hüviyetine bürünmüştür.

Yukarıdaki gelişmeler neticesinde ulus-devlet ile olan bağlantısını git gide koparan vatandaşlık kavramına yönelik olarak etno-kültürel kökene dayalı olan geleneksel vatandaşlık anlayışının ötesine geçecek daha esnek ve geniş bir kavrama ihtiyaç duyulmuştur (Smith, 2007, s.33). Vatandaşlık kavramına ulusal bağlamın ötesinde bir boyut kazandıracak olan bu dönüşüm gerekliliği, nihayetinde, yeni bir vatandaşlık modelinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. "Ulus-üstü vatandaşlık modeli" (Delanty, 2000, s.45; Keating, 2009, s.136) olarak adlandırılan ve vatandaşlık haklarının evrensel prensipler ile uluslararası hukuka dayalı olduğu söz konusu model, ulusal kimliği dışlayan değil onunla birlikte var olan bir anlayışa dayalıdır (Soysal, 1994, s.19). Söz gelimi, AB tarafından oluşturulan Avrupa vatandaşlığı, söz konusu ulus-üstü vatandaşlık modeline verilebilecek en bariz örnektir.

Bu çalışmada, öncelikle, 2012 yılında gerçekleştirilen eğitim reformu neticesinde Türkiye'de içinde bulunduğumuz 2015-2016 yılından itibaren ilkököl 4. sınıfta ilk kez okutulmaya başlayan "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" dersi referansında verilen vatandaşlık eğitiminin ulusal boyutun yanı sıra çoğulculuk esasına dayalı vatandaşlık anlayışı bağlamında ulus-üstü boyuta da sahip olup olmadığını tespit etmek amaçlanmaktadır. Söz konusu dersin AB ile halihazırda üyelik müzakerelerini yürüten, ileriki yıllarda Birliğe üye olması beklenen ve bu bağlamda halkı Avrupa vatandaşı statüsünü kazanacak olan Türkiye'nin AB ile entegrasyonuna katkısına yönelik potansiyelini sorgulamak, çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Söz konusu dersin kitabı ile öğretim programının incelendiği araştırma, söylem analizi yöntemi ile gerçekleştirilmektedir.

Ulus-üstü Vatandaşlık Bağlamında AB ve Çok-kültürlülük

"Çok-kültürlülük", Avrupa kimliğine ilişkin tanımlayıcı unsurlardan birini teşkil etmektedir. AB vatandaşları, bu bağlamda, farklı ırk ve milletlerden oluşan, çeşitli örf ve geleneklere sahip olan, değişik dilleri konuşan, bununla beraber bir arada yaşayan kozmopolit bir yapıyı yansıtmaktadır. Birlik, birçok projesinde ve çeşitli zirvelerin sonunda yayınladığı bildirelerinde de kültürel çoğulculuğun önemini vurgulamaktadır (Avrupa Konseyi, 1988; Avrupa Konseyi, 1989). AB, öte yandan, çeşitlilik içerisinde ortak bir Avrupa kimliği oluşturma gayreti içindedir. Zira, çok kültürlü toplumların bir arada var olabilmesinin koşulu, "ortak bir aidiyet" geliştirebilme potansiyelleri ile yakından ilgilidir (Parekh, 2002, s.251).

İlk olarak 1970'li yıllarda tartışılmaya başlayan ancak 1990'lara kadar kurumsallaşamayan Avrupa vatandaşlığı ilkesi, nihayet 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile yasallaşmıştır (Lemke, 1998, s.213). Avrupalı politikacı ve bürokratların tasarısı çerçevesinde ilerlediği algısına dayanan Avrupa'daki entegrasyon sürecini Avrupalı halklarla bağlantılı ve aynı zamanda onların gelişmelerden haberdar olacakları bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla hayata geçirilen Avrupa vatandaşlığı, temelde değişik üye devletlerdeki değişik vatandaşlar arasındaki bağı güçlendirmek ve böylelikle bir Avrupa kimliği oluşturmak üzere tasarlanmıştır. Bu bağlamda, en başından beri Avrupa halkları arasında gittikçe yaklaşan bir Birlik yaratmak ve vatandaşlarının birbirlerini eşit haklar, görevler, sorumluluklar, fırsatlar ve tehditler çerçevesinde algılamalarını sağlayacak bir zemin oluşturmak amacıyla güden AB (İnaç ve Güner, 2006, s.323-324), bunu gerçekleştirmek için Avrupa vatandaşlığı fikrini önemli bir araç olarak görmüştür.

Avrupa'daki entegrasyon sürecini kıta halklarından kopuk olmayacak şekilde gerçekleştirme amacına yönelik olarak tasarlanan Avrupa vatandaşlığı, bu yönüyle, entegrasyon sürecine katkı yapacak önemli bir girişim olarak da görülmektedir. Zira söz konusu ulus-üstü vatandaşlık anlayışı, "çok kültürlülük" ve "çeşitlilik" temelinde heterojen bir niteliğe sahip olan Avrupa toplumunda bütünleşmeyi kolaylaştıracak bir etkiye sahip olma potansiyelini taşımaktadır. Nitekim, çok-dillilik, çok-ulusluluk, çok-etniklilik ve dinsel çeşitliliğe dayanan Avrupa vatandaşlığı üye devletlerin kendi çoklu milliyetçilik perspektiflerini oluşturmaları ve çoğunluk ve azınlık gruplarının dinamik ve içsel çeşitliliğini tanımları için uygun bir normatif ve kurumsal çerçeve sunmaktadır (Triandafyllidou, 2014, s.54).

Vatandaşlık Eğitiminin Ulus-üstü Boyutu

Bireylere ulus-üstü bir vatandaşlık anlayışı kazandırılmasında kritik role sahip araçların başında eğitim gelmektedir. AB'nin öğrencilere toplumdaki çeşitlilik anlayışını aşılama yönelik gündem ve önceliği, özellikle 1990 sonrası eğitim politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Avrupa kıtasındaki ulus devletlerde değişikliğe uğrayan demografik yapılar, siyasi, kültürel ve sosyal eğitim için merkezi bir konumda olan önceki önceliklerin öğrencilerin içinde yaşadığı daha çeşitli ve çoğulcu toplum yapısını yansıtacak şekilde gözden geçirilmesini sağlamıştır (McCann ve Finn, 2006, s.54). Sonuç olarak, Avrupa kimliği ve boyutuna eğitim boyunca daha fazla önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (European Commission, 2005, s.8-9).

Avrupa boyutlu vatandaşlık, farklı kültürler ve geleneklerin birlikte var oluşuna dayanmaktadır (European Commission, 1998, s.3). Farklılığı bir fırsat olarak benimsemeyi öğrenen demokratik ve çoğulcu bir toplumun yaratılması bu anlayışla mümkün olabilecektir. Söz konusu boyuttaki vatandaşlık, bu bağlamda, sadece AB vatandaşlarının ulus-üstü kapsamda sahip olduğu ve kullandığı haklar anlamına gelmemekte, aynı zamanda yukarıda bahsi geçen çeşitlilik temelinde inşa edilen çoğulcu toplumda yaşamak için gerekli olan bilgi ve becerilerin edinilmesini de kapsamaktadır (European Commission, 1998, s.16). 29 Eylül 1993 tarihli AB Konseyi'nin "Eğitimin Avrupa Boyutu" konusundaki Yeşil Kitap, örneğin, farklı kültürel kimliklere saygı göstermek ile aşırı milliyetçilik ve yabancı düşmanlığıyla mücadele etmenin Birliğin eğitim alanındaki eyleminin temel unsurları olduğunun altını çizmiş ve bu mücadelenin Avrupa vatandaşlığına katkı yapacak bir girişim olacağını vurgulamıştır (European Council, 1993).

Önceki bölümdeki gelişmeler ışığında ortaya çıkan ulus-üstü vatandaşlık modeli, bireylerin adı geçen modeli edinmelerini sağlamaya yönelik ne tür bir eğitimin gerekli olduğuna yönelik araştırmaları da beraberinde getirmiştir. Tartışma konusu model, bu bağlamda, özellikle ulus-üstü, kozmopolitan ve küresel vatandaşlık eğitimine ilişkin olmak üzere vatandaşlık eğitimi üzerine olan araştırmalara ilham kaynağı olmuştur. Söz konusu araştırmaların odağında ise vatandaşlık eğitimine ilişkin ulusal ve ulus-üstü model arasında ne tür farkların olduğu sorusu yer almıştır.

Bahse konu soruyu cevaplamaya yönelik olarak ise birçok fark ve özellikler öne çıkarılmıştır. Bu bağlamda, örneğin, ulusal modelde milli marş ve bayrak gibi ulusal sembollerin öğretim programına hakim olduğu ve daha çok vatanseverliğin ön plana çıkarıldığı görülürken ulus-üstü modelde bölge/dünya odaklı bir öğretim programı esas alınmaktadır. İkinci olarak, ulusal modelde yerel ve ulusal hükümetin tarihi, yapısı ve işlevi ile birlikte ulus vatandaşlığı vatandaşlık hususunun temelini oluştururken, ulus-üstü modelde, bunların yanında, vatandaşlığın asıl odak noktası bölgesel ve uluslararası örgütler ile birlikte bölge ve dünya vatandaşlığıdır. Üçüncü olarak, insan hakları bağlamında ulusal modelde hak ve yükümlülükler ulusal seviyedeki aidiyet ve hususlar çerçevesinde ele alınırken ulus-üstü modelde bu kavramlar bölgesel ve küresel seviyedeki aidiyet ve hususlar çerçevesinde de ele alınmaktadır. Dördüncü olarak, ulusal modelde ulus-devlet ve ulusal kültür tarafından benimsenen değerler vurgulanırken, ulus-üstü modelde içinde çoğulcu toplumda farklılıklara saygının da olduğu evrensel değerler vurgulanmaktadır. Son olarak, ulusal modelde vatandaşlık eğitimi beceriler bağlamında öğrencilere aktif ve eleştirel düşünmeyi

kazandırmaya yönelik bir anlayıştan uzakken, ulus-üstü modelde ise öğrencilere işbirliği içinde çalışma ve eleştirel düşünme becerilerini kazandırmak esastır (Soysal, 1994, Rauner, 1998, Heater, 1999).

Türkiye'de Vatandaşlık Eğitimi

Türkiye'de vatandaşlık bilgisi, geleneksel olarak, bir ulus birliği oluşturmak amacıyla hizmet eden ulusal eğitimin merkezinde yer almıştır (Üstel, 2005, s.13). Ders kitaplarında Türk vatandaşlığı devlet kontrolündeki Sünni İslamık temelli tek din ve Türk dili temelli tek dile dayanan bir perspektifte betimlenmiştir. Söz konusu kitaplar, ayrıca, etnik, dini ve dilsel azınlıkları yok sayan organik tek kültürlü bir toplum vizyonu geliştirmiştir (Çayır, 2011, s.22).

Türkiye'de 1998 yılına kadar "Vatandaşlık Bilgisi" adı altında okutulan ders ilk kez detaylı bir şekilde insan hakları konularını da içerecek şekilde yeniden yapılandırılarak "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi" adını aldı ve ilkokul 7. ve 8. sınıflarda zorunlu ders olarak okutulmaya başladı. Söz konusu ders, insan haklarına ilişkin temaları içermesine rağmen vatandaşlığa ilişkin konular evrensel bir vizyon sunmaktan uzak ve tikel bir vatandaşlık anlayışı geliştirmekteydi. Adı geçen ders, bu yönüyle paradoksal bir içeriğe sahipti. Zira, ders bir yandan içerik olarak detaylı insan hakları temalarını bünyesinde barındırmakta, öte yandan oldukça tikel, ulusçu, pasif ve otoriter bir vatandaşlık anlayışını teşvik etmekteydi. Tartışma konusu olan ders, bu açıdan, tikel bir Türk kimliği muhafaza etmek ile medeni dünyanın bir parçası olma isteği arasında gidip gelmekteydi (Çayır ve Gürkaynak, 2007, s.56).

2005 yılında Türk eğitim tarihindeki en kapsamlı reformlarından birisi gerçekleşmiş ve öğretim programları ile birlikte ders kitapları yenilenmiştir. Bilgi kavramı ve bilgi toplumu anlayışındaki gelişmeler, hayat boyu öğrenme yaklaşımını esas alan bir öğretim anlayışının gelişmesi ve AB normlarına uygunluk gerekçelerine dayanan reformla birlikte önceki benimsenen davranışçı müfredat yaklaşımı yerini yapılandırmacı yaklaşıma bırakmıştır (Şahin, 2009, s.407). Söz konusu reformla birlikte değişikliğe uğrayan derslerden birisi de, yukarıda bahsi geçen "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi" dersidir. Bu değişiklik uyarınca adı geçen ders kaldırılmış ve dersin konuları, farklı sınıflarda "Sosyal Bilgiler", "Hayat Bilgisi" ve "TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük" gibi farklı ders programlarına ara disiplin konuları olarak eklenmiştir (Kondu ve Sakar, 2013, s.51).

2010 yılına geldiğimizde ise söz konusu eğitime ilişkin yeniden değişikliğe gidilmiş ve 2010-2011 öğretim yılından itibaren vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ayrı bir ders olarak ilköğretim programlarında tekrar yerini almıştır. Yeni adı "Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi" olan ders, 2011-2012 öğretim yılından itibaren ilköğretim 8. sınıfta zorunlu ve haftada bir saat okutulmak üzere uygulanmaya başlanmıştır. İnsan hakları çağında yaşadığımızın ve bu bağlamda insan haklarını benimseme, koruma ve yararlanmanın tüm insanlar için bir gereklilik olduğunun ve insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyan vatandaşlar yetiştirmenin eğitim programlarına insan hakları dersinin dahil edilmesini gerektirdiğini vurgulayan Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2010), öğretmen, okul müdürleri ve sivil toplum örgütlerinin 2005 sonrası değişikliklerle ilgili eleştirileri ile bu dersin ayrı bir ders olarak okutulması gerekliliğine ilişkin düşüncelerini de dikkate alarak "Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi" adını verdiği dersi ilköğretim programlarına ilave etmiştir.

Bahse konu ders, 2005 reformu öncesinde okutulan eşdeğer ders ile karşılaştırıldığında bazı olumlu gelişmelere sahip olmakla birlikte, mevcut birtakım sorunların ise halen devam ettiği gözden kaçmamaktadır. Olumlu gelişmeler ile başlayacak olursak, önceki 8. sınıf kitabında yer alan ve iç ve dış politikayı militarist bir bakış açısı ve dil ile işleyen "ulusal güvenlik ve gücün unsurları" ünitesinin kitaptan çıkarılması, ileri bir adım olarak görülmektedir (Çayır, 2011, s.24).

Ayrımcılık ve ilişkili kavramların açıkça ele alınması ve hak arama mekanizmalarına yer verilmesi, tespit edilen ikinci bir olumlu gelişme olarak göze çarpmaktadır. Öncelikle, her türlü ayrımcılığın fark edilmesi ve ayrımcılıkla mücadele, diyalog ve etkili iletişimin birlikte yaşama için gerekliliği, farklılıkların toplumsal zenginlik olduğu, önyargının olumsuzluğu, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında rol alma, işbirliği ve iş bölümü gibi becerilerin kazandırılmasına yönelik hedeflerin öğretim programına bizzat dahil edilmesi, önemli bir gelişme olarak dikkat çekmektedir. Bu çerçevede hazırlanan ders kitabında "dışlama", "önyargı", "ayrımcılık", "ırk ayrımcılığı" gibi kavramların açıkça ve demokrasi kültürüyle ilişkili olarak ele alınması, geçen süre zarfında kayda değer görülen bir başka husustur (Eğitim Reformu Girişimi, 2011, s.106).

Öte yandan, söz konusu dersin öteden beri hakim olan ulusal vatandaşlık kodlarını bünyesinde barındırdığı da gözden kaçmamaktadır. Örnek vermek gerekirse, "kültürümüz", "kültürel değerler" ve "sosyal kurallar" temalarının konu edildiği üniteye kültür kavramına sürekli olarak Türk bağlamında tekil olarak atıf yapılmış ve Türkiye'de yaşayan ancak Türk ve Müslüman olmayan kitlelere hiçbir referans verilmemiştir. Kitapta, örneğin, Hz. Muhammed'e "bizim peygamberimiz" diye atıf yapılarak inançsız veya Müslüman olmayan kişileri hiçe sayan bir kültür anlayışı mesajı verilmiştir. Sonuç olarak tartışma konusu yeni ders, hala tek dil ve tek kültürlü bir Türklük anlayışına dayalı olup etnik ve kültürel farklılıkları görmezden gelen bir bakış açısına sahiptir (Çayır, 2011, s.26-27).

Vatandaşlık eğitiminin sadece insan hakları bilgisi hususundan ibaret olmadığı aynı zamanda özellikle etnik ve dini olarak "Biz"den farklılık gösteren kimseler hakkında nasıl düşündüğümüz ve bu kimselere karşı nasıl davrandığımız hususunu da kapsadığı (Kymlicka, 2001, s.304) gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda bahse konu dersin öğrencilere yönelik bu tür bir bakış açısı sağlamaktan uzak olduğu iddia edilebilir (Çayır, 2011, s.26). Türkiye'nin tarihindeki güçlü devlet geleneği, farklılıkları görmezden gelen cumhuriyetçi vatandaşlık modeli ve etnik milliyetçi uygulamalar göz önünde tutulduğunda yukarıda bahsi geçen ünite referansında bu anlayışın hakim ulusal değerlere mutlak itaat ve uyum talebinde olan bir yurttaşlık kültürü aktarmak işlevine sahip olduğu değerlendirilmektedir (Çayır, 2011, s.26).

Özetle, özellikle dil, din ve etnisite temelinde tek kültürlü vatandaşlık esasına dayalı bir çerçeve çizen "Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi" dersinde etnik ve kültürel farklılıklar kendine yer bulamamıştır. Öğretim programında ve ders kitabında farklılıklara ilişkin tema ve referanslar olmakla birlikte bu farklılıklar sadece insanlar arasındaki fiziksel veya mesleki farklılıklara ilişkindir (Çayır, 2011, s.27). Ders kitabı boyunca kendine yer bulan farklılık kavramı kişilerin sahip olduğu farklı yeteneklerin ötesine geçememiştir. Sonuç olarak, bahse konu ders, Türkiye'nin günümüze ait siyasi ve sosyal sahnesi bağlamında "farklılıklara kör" olması yönüyle sorunlu olup, mevcut hukuki yapı ve hakim olan ulusçu siyasi kültürden dolayı hala farklı kimlik ve görüşlerin temsiline izin vermeyen tekil bir sosyal hayal gücüne dayalıdır (Çayır, 2011, s.23).

İleriki yıllara ait ders kitaplarında ise farklılıklar kavramına insanlar arasındaki fiziksel ve yeteneksel farklılıkların ötesinde bir anlam yüklenmiştir. Bu çerçevede ilgili ders kitaplarında toplumsal zenginlik ve birlikte yaşama kültürü gibi hususlar vurgulanmıştır. Örnek vermek gerekirse, 2012-2013 yılına ait ders kitabında "Demokrasi Kültürü" başlığı altında sunulan bir metin çerçevesinde yürütülen bir etkinlikte "ekonomik nedenlerle evinizi kiraya vermek istiyorsunuz" denildikten sonra bir tablo eşliğinde "görüşleri, düşünceleri, inançları" vs. farklı 12 aile başvurusunda bulundu, "kimlerle yaşamak istersiniz?" sorusu yöneltilir. Bu noktada "siyasi faaliyet yürüten üç arkadaş, iş bulmak amacıyla ülkemize gelmiş Güney Afrikalı siyah bir aile, sizden farklı bir inanca ya da mezhebe sahip bir aile" örnekleri üzerinden önyargıları ve ayrımcılığı tartışmaya imkan tanıyan bir örnek verilir (Özpolat, 2012, s.51).

Yukarıda bahsi geçen etkinlik aracılığıyla, söz konusu kavramların ders kitaplarında ilk kez bu kadar açık seçik ve iyi örnek teşkil edecek şekilde yer aldığı görülmektedir. Bu şekilde, önceki kitaplarda yerleştirilen homojen "Biz" kurgusunun dışına çıkıldığı söylenebilir (Çayır, 2014, s.65). Bu yaklaşım, öğrencilere farklılıklara saygılı ve hoşgörülü davranma ve çoğulcu bir toplumda birlikte yaşama bilincini kazandırmasına yönelik fırsat sunması bakımından önemlidir. Zira, bu değişim söz konusu dersin daha önce belirli sınırlar dahilinde portre edilen "Biz" kategorisinin daha kapsamlı bir kurguya dönüşme yolunda atılan dikkat çekici bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Bu değişimi önemli kılan husus, kimlik konusunun öğrencilerde ayrımcılık konusunda bilinç geliştirecek şekilde ele alınmasıdır. Bu yaklaşım öğrencilerin kimliklerin tekil olmaktan öte çok boyutlu olduklarını fark etmelerine alan açmaktadır. Yukarıda bahsi geçen etkinlik, Türkiye'de farklı mezheplere dahi gönderme yaparak değişik kitle ve gruplara karşı önyargıları tartışmaya açmayı öğretmenler açısından ise ayrımcılık hususunda sosyal mesafe ve önyargı gibi kavramların işlenebilmesini mümkün kılmaktadır (Çayır, 2014, s.65).

Bir başka örnekte, 2013-2014 eğitim yılına ait ders kitabında yer alan "Farklılıklar ve Toplum" başlığı altında sunulan etkinliklerde ise "demokrasinin farklılıkların bir arada uyum içinde yaşayabildiği bir toplum düzeni olduğu"nun altı çizilmiştir. Bu mesaj çerçevesinde Kars ve Mardin illeri hakkında verilen iki ayrı metinde söz konusu yerlerin çeşitli etnik gruplar ile mezhepleri barındıran zengin ve renkli kültürlere sahip oldukları, Terekemeler, Türkler, Kürtler, Azeriler, Türkmenler, Süryaniler ve Araplar gibi farklı etnik grupları ve Müslüman, Hristiyan ve Yezidi gibi farklı inançlara sahip insanları bünyesinde barındırdıkları, ancak tüm farklılıklara rağmen insanlar arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin son derece geliştiği ve birlikte yaşadıkları ve bu çok kültürlülüğün yöreye zengin bir folklorik özellik sunduğunun altı çizilmiştir (Aşan, 2013, s.52-54).

Söz konusu etkinlikler kapsamında en dikkat çekici husus, farklı etnik ve dini kimliklerin bahse konu ders kitabında kendine yer bulabilmesidir. Bu yaklaşım, daha önceleri tek din ve tek dil temelinde bir vatandaşlığa dayanan "Biz" kurgusunun dar kapsamından sıyrıldığına yönelik bir başka somut veri sunmaktadır. "Biz" kurgusu, Türkiye'deki vatandaşlık eğitimi sürecinde bu kadar geniş kapsamlı bir içeriğe sahip olabilme şansını nihayet yakalayabilmiştir. Bu durum daha önceden bahse konu ders kitabında hakim olan etnik, dini ve dilsel azınlıkları yok sayan organik tek kültürlü bir toplum vizyonu geliştiren bir anlayıştan (Çayır, 2011, s.27) artık uzaklaşıldığına yönelik umut verici bir gelişme teşkil etmektedir. Söz konusu yenilik, öğrencinin kendinden farklı kimliklere sahip çoğulcu bir toplumun varlığına

ilişkin farkındalığının artması ve farklı kesimlerin barışçı bir şekilde bir arada yaşayabilmelerini hayal edebileceği bir perspektif kazanmasına kapı aralamaktadır. Sonuç olarak, söz konusu etkinlik referansında bu gelişme, Türkiye'deki vatandaşlık eğitiminin ulus-üstü boyuta doğru seyrettiğine dair ilk sinyali vermektedir.

2012-2013 ile 2013-2014 yıllarına ait ilgili ders kitapları, bir başka gelişmeye daha imza atmış ve Hz. Muhammed'e referans olarak kullanılan "bizim peygamberimiz" ifadesini kitaptan çıkarmıştır. Söz konusu ifade yerini sadece "Hz. Muhammed"'e bırakmıştır (Özpolat, 2012, s.12; Aşan, 2013, s.12-13). Ne var ki, söz konusu değişikliklerle birlikte problemlerin tam olarak çözüldüğü anlaşılmamıştır. Örneğin, 2013-2014 yılına ait ders kitabında "değerler" ve "toplumsal birlikteliğimiz" temalarının konu edildiği üniteye örneğin, bu kez de dil kavramına sürekli olarak Türk bağlamında tekil olarak atıf yapılmış ve Türkiye'de yaşayan ancak ana dili Türkçe olmayan gruplara referans verilmemiştir. Bu bağlamda, kitapta yer alan "Atatürk, dilimizin yabancı dillerin etkisinden kurtulması için çok çaba harcamıştır" (Aşan, 2013, s.132), "ana dilimizi korumak ve geliştirmek neden her Türk vatandaşın sorumluluğudur?" (Aşan, 2013, s.133) ve son olarak "size göre dilimizi korumak ve geliştirmek için neler yapılabilir" (Aşan, 2013, s.133) ifadeleri bu kez ana dili Türkçe olmayan kesimleri "Biz" kategorisinin dışında tutmuş ve bu sayede onları görmezden gelen bir kültür anlayışı mesajı verilmiştir.

Sonuç olarak, "Biz" kurgusunun sınırlarının zaman içinde çok-kültürlülüğü yansıtacak şekilde genişlemesine yönelik umut verici gelişmeler yaşanmakla birlikte, vatandaşlık dersi de dahil olmak üzere diğer tüm ders kitaplarına öteden beri hakim olan "Biz" in sınırları çizilirken vatandaşlığın etnik olarak Türklük, dinsel olarak da İslamiyet bağlamında tanımlanması sorununun söz konusu derste hala baskın olduğu gözlemlenmektedir.

İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi

Yukarıda tartışma konusu edilen "Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi" dersinin uygulanmaya başlandığı eğitim-öğretim yılında Türkiye, eğitime ilişkin tarihindeki bir başka kapsamlı reform sürecine tanıklık etmiştir. Öyle ki, 2012 yılındaki değişikliklerle birlikte mevcut 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu ilköğretim uygulaması, yerini 4 yılı ilköğretim, 4 yılı ortaokul ve 4 yılı lise olmak üzere kesintili ve zorunlu sisteme bırakmıştır. Her kademedeki öğretim programları üzerinde kapsamlı değişiklikler öngörülen reform uyarınca çalışmamıza esas oluşturan ders ise artık 8. sınıf yerine 4. sınıfta ve haftada 2 saat okutulmaya başlanmıştır. Yeni dersin ismi ise "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" olarak belirlenmiştir. 2012 yılında yapılan bu değişiklik kademeli olarak uygulamaya konulduğundan söz konusu uygulama, içinde bulunduğumuzu 2015-2016 yılından itibaren hayata geçmiştir.

Altı üniteden oluşan ders kitabının her bir ünitesinin içerisinde farklı temaların işlendiği ve farklı ana fikirlere sahip masallar yer almaktadır. Bu çerçevede söz konusu ders kitabı, toplamda altı ünite, otuz altı başlık ve otuz masaldan müteşekkildir. Çocukların edineceği kazanımların masallar aracılığıyla verilmesi planlanmaktadır. Ayrıca, her bir masalın sonunda masal kahramanı, masalın ait olduğu ülkeye ve o ülkeye ait millete dair bilgilendirici notlar verilmektedir.

Ders ait öğretim programı, yurttaşlık kavramını hangi esasa dayandırdığına yönelik net olmasa da, ders kitabı esasen buna yönelik ipuçları vermektedir. Kitap, Türkiye'de yaşayan farklı etnik veya dini grupların temsiline imkan verecek şekilde yurttaşlığı siyasi bir anlayışa dayandırmaya yönelik temalara sahip olsa da ağırlıklı olarak yurttaşlığı etnik ve dini bir temele

dayandıracak şekilde içeri doldürmüştür. Zira, programda sözü edilen "Biz" kavramının içeri daha çok Türk-Müslüman kimliğini yansıtan kahramanlar ve onların tarihleri, masalları ve hayatlarıyla doldurulmuş olup yurttaşlık kavramı da bu anlamda tek boyutlu bir kimliğe indirgenmiştir.

Farklı etnik veya dini grupların temsiline imkan verecek şekilde yurttaşlığı siyasal bir anlayışa dayandırmaya yönelik temalarla başlayacak olursak, örneğin, "İnsan Olmak" başlığına sahip birinci ünitedeki masallardan ikisi olan "Kırk Günün Beyliği" ve "Hazreti Hazer" adlarını taşıyan masallar, Kürt masallarıdır. Birbirinin devamı olan masalların kahramanı ise bir bilim insanı olan "İsmail Ebul İz Bin Rezzaz El-Cezeri" adını taşıyan ve 12. yüzyılda yaşayan Cizreli bir Kürt vatandaşıdır. Masalın akabinde ayrıca Kürtler ve bahsi geçen masal kahramanının hayatı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Türkiye'nin Kürtler ile ortak yurdumuz olduğu vurgulanmıştır. Söz konusu masal ve akabindeki sorulara dayalı etkinlik, farklılıkların temsili açısından belki de en önemli sorunlardan biri olarak ders kitaplarında varlıklarından bahsedilmediği ve kolektif kimlik içinde kendilerine yer verilmeyen Kürtlerin (Çayır, 2014, s.34) temsiline yönelik bir fırsat sunmaktadır. Öyle ki, söz konusu ünite çerçevesinde öğrencilerin ortak yurt içinde etnik temelde kendinden farklı bir kimlik ve kültüre sahip kesimlerin varlığına yönelik bilinçlerinin gelişmesi sağlanabilir. Dahası, bahse konu kimliğin adı geçen üniteye kendine yer bulması, bu kimliği taşıyan öğrencilerin ders kitaplarını okurken, bir öğretmenin tanımlamasıyla, "Burada benden bir şey yok mu, öğretmenim"? (Çayır, 2014, s.37) şeklindeki bakışına yönelik cevap niteliğindedir. Söz konusu ekleme ile mevcut ders kitabında kendilerine yer bulan Kürtlerin kolektif kimlik öyküsü içine yerleşmeleri ve ülkeye aidiyet hissetmeleri mümkün hale gelebilecektir.

Toplumun çoğulcu yapısını yansıtmaya yönelik olarak farklı kimlik ve kültürlerin temsili, yukarıdaki örnekle sınırlı değildir. "Adalet ve Eşitlik" adını taşıyan üçüncü ünitenin "Şah Abbas ile Avetik" başlıklı masalı, örneğin, Ermenice anlatımı da olan bir masaldır. Masalın kahramanlarından biri olan Avetik "kutsal bilgi" anlamına gelen Ermenice bir isim olup masalda Ermeni bir çobanın oğlu olarak canlandırılmıştır. Söz konusu masalın geçtiği üniteye, Şah Abbas hakkında bütün Kafkasya halklarının masallar anlattığı ve bu halklardan birinin de Ermeniler olduğu vurgulanmıştır. Ermenistan Cumhuriyetinin tarihine yönelik bilgiler de sunulan bölümde, bunun yanında, uzun süreden beri Türklerin Ermenilerle beraber yaşadığı vurgulanmıştır. Yukarıda bahsi geçen örnekteki gibi, bu masal çerçevesinde şekillenecek olan ders, bu kez, öğrencilerde hem etnik hem de dini temelde toplumun çeşitliliğine yönelik farkındalığın oluşması yönünde bir başka fırsat olarak kullanılabilir. Bahse konu masal özelinde söz konusu ünite, genel olarak ders kitaplarının temel felsefesini oluşturan etno-kültürcü yaklaşım doğrultusunda görmezden gelinen ve ya damgalanan azınlıklardan biri olarak varlıklarından, bayramlarından ve tarihlerinden neredeyse hiç bahsedilmeyen ve Türk tanımının dışında tutulan Ermenilere (Çayır, 2014, s.33) karşı oluşan önyargı ile olumsuz duyguların ve dahası artan nefret söyleminin bertaraf edilmesine olanak sağlayabilecektir. Söz konusu kimlik ve kültürün ders kitabında kendine yer bulması, bu kez de, Ermenilerin "Biz" kurgusu içine dahil olmalarının ve ülkeye aidiyet hissetmelerinin önünü açabilecektir.

Adalet ve eşitlik temasının işlendiği yukarıda bahsi geçen masal, ayrıca, önyargı ve ayrımcılık gibi toplumsal sorunlara ilişkin farkındalık yaratılmasına yönelik fırsat sunması yönüyle de kayda değer görülmektedir. Örneğin, Şah Abbas'ın masalda geçen "Bir çoban oğlu ile nasıl evlenir benim biricik kızım? Üstelik aynı dinden, aynı dilden de değiller." sözü,

masalın hemen akabindeki "İnsanların evlenmesi için aynı dili konuşup aynı inançtan olmaları şart mıdır?" ve "Farklı inançtan, farklı görüşten, farklı dilden olmak bir üstünlük sağlar mı" sorularıyla tartışmaya açılmış ve böylece önyargı ve ayrımcılığı tartışma ve öğrencilerde buna ilişkin bilinç geliştirme imkanı tanınmıştır. Söz konusu etkinlik, öğrencilerin özellikle farklı dil ve din temelinde kimliklerin tekil olmaktan ziyade çok boyutlu olduklarını fark etmelerini sağlamasına imkan verecek bir başka fırsat sunabilir. Bu sayede farklılıkların doğal olduğu ve bu tür farklılıklara saygı gösterilmesi gerektiği ile farklılıkların birbirlerinin tamamlayıcı bir zenginlik unsuru olduğu konusunda öğrencileri donanımlı hale getiren bir ders işlenebilir. Söz konusu bağlamda bilinç kazanan öğrenciler nazarında, ayrıca, "Biz" kurgusu da dar kapsamından sıyrılıp daha kapsayıcı bir niteliğe sahip olabilir.

Bahse konu ders kitabına ilişkin toplumdaki kültürel çeşitliği yansıtmaya yönelik bir başka olumlu adım ise tıpkı Ermeniler gibi daha öncelerde ders kitaplarında görmezden gelinen ve varlıklarından neredeyse hiç bahsedilmeyen Süryanilerin (Çayır, 2014, s.33) kendine yer bulabilmesidir. Öyle ki, "Kurallar" adını taşıyan beşinci üniteye yer alan ve birbirlerinin devamı olan dört masal, "Balıkçioğlu'nun Başına Gelenler", "Balıkçioğluna Rastlayan", "Küçük Sultan'ın Kitaplığı" ve "Balıkçioğlu'nun Dönüşü", Süryani masallarıdır. Söz konusu üniteye Süryanilerin eski Mezopotamya halklarının mirasçıları olduğu vurgulanmış, tarihi ve önemli figürlerine yer verilmiştir. Ünite, yine hem etnik hem de dini temelde olmak üzere öğrencilerin toplumdaki kültürel çeşitliliğe dikkatini çekmek ve buna ilişkin farkındalıklarını geliştirmeye yönelik bir başka imkan sunmaktadır. Farklı kimliklerin varlığına yönelik bilinç geliştirme amacına yönelik işlev görebilecek söz konusu ünite ile, ayrıca, farklılıklarla birlikte yaşama sürecine katkı sağlanması da mümkün kılınabilecektir. Zira, bu ünite ile birlikte Süryanilerin de oluşturulması hedeflenen "Biz" kategorisine dahil edilmelerinin ve ülkeye aidiyet hissi kazanmalarının yolu açılacaktır.

Buna ek olarak, yukarıda adı geçen masallardan "Balıkçioğlu'na Rastlayan" başlıklı masalda farklı dinlere ait motiflerden bahsedilmiş ve masal kahramanlarının farklı ibadet yerlerinde birlikte vakit geçirdiklerinden bahsedilmiştir. Örnek verilecek olursa, masal kahramanlarının yapmış oldukları yolculuk akabinde giriş yaptıkları şehir şu şekilde tasvir edilmiştir:

"Sırtını dağa yaslamış eski bir şehir. Oyma oyma taş binalar. Nakışlı, kavisli pencere ve kapılar. Bir yanda bazalt sütunlu kilise yapılar, bir yanda mermer sütunlu cami ve hanlar, türbe ve manastırlar... İpek Yolu'ndan gelip geçen kervanlar. Dağın üstünde ise bir kale varmış. Kaleden aşağı şırıl şırıl sular akarmış... Şehri adım adım dolaşmış, şehre hayran kalmışlar... Cami ve kilise kitaplıkları kitapla doluymuş. İş çıkışı kitap okumaya gidiyorlarmış." (Ülger, Dombaycı ve Feyzioğlu, 2015, s.153)

Yukarıdaki kesitte dikkat çeken ilk unsur, farklı dinlere ait ibadet yerleri olan cami ve kilisenin şehrin tasvirinde birlikte yer almasıdır. Söz konusu ibadet yerlerinin öğrenciler gözünde daha iyi yer edinebilmesine yönelik olarak da adı geçen masalın ilk sayfasında bu ibadet yerleri birlikte resmedilmişlerdir. Tartışma konusu olan kesitte dikkat çeken ikinci unsur ise şehrin İpek Yolu güzergahında olmasının altının çizilmesidir. Söz konusu tasvirde bölgede yaşayan ırkların, dinlerin ve kültürlerin izlerini taşımakta olan ve bu yönüyle tarihsel ve kültürel zenginlik sunan İpek Yolu'nun tercih edilmesi, bu ayrıntıyı anlamlı kılmaktadır. Tıpkı yukarıda bahsi geçen Ermeni masalında olduğu gibi bu üniteye de bu ayrıntılar aracılığıyla öğrencilerin din temelinde farklı kimliklerin varlıklarından haberdar olmalarının ve ayrıca bu

tür farklılıkların birlikteliğe engel bir durum teşkil etmeyeceğinin bilincinde olmalarının sağlanması mümkün olabilir. Sonuç olarak, söz konusu masal öğrencilerin kimliklerinin tekil olmaktan öte çok boyutlu olduklarının bilincinde olmalarını sağlamaya yönelik örnek bir etkinlik olarak değerlendirilebilir.

Tartışma konusu olan bu yeni derste Türkiye'de yaşayan farklı etnik ve dini kesimlere yer verilmesi, şüphesiz, öğrencilerin çoğulcu bir Türkiye hayal edebilmeleri yolunda önemli bir adımdır. Ancak bununla birlikte, bahse konu çoğulculuğun sadece Kürtler, Ermeniler ve Süryaniler özelinde yansıtıldığı buna karşılık Türkiye'nin kültürel çeşitliliği içinde önemli yer tutan diğer kesimlerden, örneğin, Alevi, Yahudi, Roman, Rum, Arap vb. kültürlerini yansıtmak üzere kimliklerin ise kendilerine yer bulamadığı görülmektedir. Dahası, kendine yer bulan ve yukarıda bahsi geçen kimliklerin yansıtıldığı üniteler haricinde kitabın büyük bölümünde hakim olan anlatı Türk-Müslüman kimliği odaklıdır. Öyle ki, ders kitabı büyük oranda Türk-Müslüman kimliğini yansıtmak üzere coğrafyaya ait masallar ile bu coğrafyanın tarihi, kahramanları, düşünürleri ve bilim insanları ile doldurulmuştur.

Daha açık bir ifadeyle, ders kitabında oluşturulmak istenen "Biz" kurgusu, daha çok, Orta Asya referanslı Türk kimliği ile özdeşleşmiş bulunmaktadır. Bu anlamda, geçmişten beri süregelen ders kitaplarında "Biz" kategorisiyle kastedilenin kökü Orta Asya'ya dayanan Türkler olduğu tespitinin (Çayır, 2014, s.129) hala baskın olduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse, ders kitabında yer alan 30 masaldan 16 sı Orta Asya coğrafyasına ait masallardan oluşmaktadır. Söz konusu masalların işlendiği ünitelerde eski Türk toplulukları, Türkçe'nin farklı lehçeleri ve özellikle Türk-İslam düşünürleri öne çıkarılan hususlar olarak dikkat çekmektedir. Örnek verecek olursak, "Hak, Özgürlük ve Sorumluluk" başlığını taşıyan ikinci üniteye yer verilen ve birbirlerinin devamı olan "Derinden Gelen Ses", "Şirince Şeşen ve Öğrencileri" ve "Sancar ile Kuşlar" masalları bütün Orta Asya'da tanınan Kazak masallarıdır. Söz konusu masalları takiben Kazakistan Cumhuriyeti'nin anlatıldığı üniteye ülkenin resmi dilinin Kazak Türkçesi olduğu ve "Hoca Ahmet Yesevi'nin büyük bilgilerimizden" biri olduğu vurgulanmıştır (Ülger, Dombaycı ve Feyzioğlu, 2015, s.45).

Başka örnekler verecek olursak; yukarıda adı geçen üniteye bir başka masal olan "Alp ile Asamat Köprüsü" başlıklı Çuvaş masalı, "Uzlaşım" başlığını taşıyan dördüncü üniteye "Er Tapıldı ile Kardıgaç" başlıklı Kırgız masalı ile "Birlikte Yaşama" başlığını taşıyan altıncı üniteye "İkizler ile İki Kurbağa" başlıklı Hakas masalı metinlerini takiben adı geçen Çuvaş, Kırgız ve Hakas Türklerinin Orta Asya'nın en eski Türk topluluklarından oldukları ders kitabının bahse konu ünitelerinde öne çıkarılan hususlar olarak dikkat çekmektedir (Ülger, Dombaycı ve Feyzioğlu, 2015, s. 74, 122, 199).

Yukarıda bahsi geçen bölge haricinde ders kitabında kendine yer bulan nadir coğrafyalardan biri de Balkanlardır. Söz konusu coğrafya da tıpkı Orta Asya gibi Türk-Müslüman kimliğini yansıtmak üzere coğrafya olarak dikkat çekmektedir. Zira, ders kitabında yer alan masallar içinden 3 tanesi, sırasıyla Kosova, Makedonya ve Gagavuz masallarıdır. "Adalet ve Eşitlik" başlıklı üçüncü üniteye yer alan "Üç Kafadar" masalı, örneğin, bir Kosova masalı olup bu masalın işlendiği bölümde Kosova ve Sancak Türkleri anlatılmaktadır (Ülger, Dombaycı ve Feyzioğlu, 2015, s.98). Yine aynı üniteye yer alan "Kadının Yardımı" başlıklı masal, bir Makedonya masalıdır. "Avrupa'ya yayılmış kültürümüzün bir örneği" olan masalın işlendiği üniteye Makedonya Cumhuriyeti tanıtılmış ve ülkenin eğitim dilinin Türkçe olduğu ifade edilmiştir (Ülger, Dombaycı ve Feyzioğlu, 2015, s.105). Bir başka örnekte ise, "Birlikte

Yaşama" başlığını taşıyan altıncı ünite'deki "Dağoğlu" masalı, "kökleri Oğuz boylarına dayanan Gagavuz (Gökoğuz)" masalıdır. Türkiye Türkçesi'ne yakın bir dil olan Gagavuz Türkçesi ile konuştuklarının altının çizildiği bölümde, "güçlü bir Gagavuz kimliğinin oluşması için hayatlarını adanmış olan Gagavuzlar"ın ünlü edebiyatçıları tanıtılmıştır (Ülger, Dombaycı ve Feyzioğlu, 2015, s.175).

Görüldüğü üzere, ders kitabında Türkiye ve Orta Asya coğrafyası haricinde kendine yer bulan bölge Balkanlardır. Söz konusu coğrafyanın Avrupa kıtası içinde en çok Türk ve Müslüman nüfusu barındıran ayrıca Türk dilinin en yaygın kullanıldığı bölgeler arasında yer alması, bu tercihi anlamlı kılmaktadır. Bu doğrultuda, bahse konu masalların işlendiği ünitelerde adı geçen coğrafyada yaşayan ve çok kültürlü yapılara sahip olan milletlerin bu yönü yerine, etnik olarak salt Türk kimliği ve dil olarak ise Türk dili öne çıkarılmıştır. Bu durum, vatandaşlığı kimlik sınırının etno-kültürel ve etno-dinsel bir milliyetçilik temelinde çizilmesi anlayışına dayandırılanların sıklıkla Türkiye'nin Orta Asya ve Balkanlardaki hinterlandına dikkat çektiği ve bu hinterlandı etkilemek için ise Türklük olgusunun vurgulanmasının gerektiğini hatırlattıkları tespitinin (Çayır, 2014, s.30) açık bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Orta Asya ve Balkanlar gibi Türk-Müslüman kimliğini yansıtan coğrafya dışında da yukarıda bahsi geçen türden bir sorunun izleri görülmektedir. Daha somut bir ifadeyle, yukarıda adı geçen hinterlandda vurgulanan Türklük olgusu bu kez başka bir etnik ve dine mensup kesimin yaşadığı yer özelinde olmak üzere yerini Müslümanlık vurgusuna bırakmıştır. Örnek vermek gerekirse, ders kitabındaki üçüncü ünite olan "Adalet ve Eşitlik" ünitesindeki "Şah Abbas ile Avetik" masalı akabinde Ermenistan Cumhuriyeti'nin tanıtıldığı bölümde Ermenilerin dil veya din özelinde kültürlerine dair hiçbir bilgi yer almamakta olup aksine İstanbul'da yer alan "Bezmialem Valide Sultan Camii, Ortaköy Camii, Hamidiye Camii, Pertevniyal Valide Sultan Camii gibi İstanbul'un en güzel camilerini yapanın Ermeni kökenli Balyan Ailesi" (Ülger, Dombaycı ve Feyzioğlu, 2015, s.87) olduğu vurgulanmıştır. Söz konusu tespit, ders kitabında Süryanilerin konu edildiği beşinci ünite'de daha bariz bir şekilde kendini göstermektedir. Öyle ki, "Balıkçının Başına Gelenler" masalını takiben yer alan bölümde aynı şekilde Süryanilerin dili veya dinine ilişkin hiçbir bilgiye rastlanmamakta olup bunun yerine "İslam uygarlığının gelişmesine en büyük katkıyı sunanlardan biri olan Süryani yazar Sabit bin Kurra" (Ülger, Dombaycı ve Feyzioğlu, 2015, s.151) konu edilmiştir. Ayrıca söz konusu yazarın "döneminde halifenin başhekimisi olduğunun ve eski dünya klasik eserlerini Arapça'ya çeviren grubun başında yer aldığı" (Ülger, Dombaycı ve Feyzioğlu, 2015, s.151) da altı çizilmiştir. Bu tür bir kimlik anlatısına hizmet eden bu bölümde ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin birçoğunun, aksi işlenmedikçe, Ermeni veya Süryanileri kendileri gibi Müslüman olarak tahayyül etmeleri oldukça kuvvetli bir ihtimaldir.

Son olarak, ders kitabında geçen kimi "iyelik" veya diğer bir adıyla "sahiplik" ekleri, oluşturulmak istenen "Biz" kurgusunun kapsamı ve boyutuna yönelik bir başka ipucu vermektedir. Örnek vermek gerekirse, bir Anadolu masalı olan "Badi ile Bidi"nin konu edildiği "Hak, Özgürlük ve Sorumluluk" başlığını taşıyan ikinci ünite'deki Türkiye Cumhuriyeti'nin tanıtıldığı bölümde "On bin yıl içinde birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Anadolu'ya 11. yy'dan itibaren milletimiz yerleşmiş, ..." (Ülger, Dombaycı ve Feyzioğlu, 2015, s.62) denilerek "milletimiz" ifadesiyle sadece Türklere atıf yapılmıştır. Bir diğer örnekte ise, bir Tatar masalı olan "Yaşlıları Ne Yapmalı"nın konu edildiği "Birlikte Yaşama" başlığını taşıyan altıncı ünite'deki Tatarların tanıtıldığı bölümde ifadesini bulan "Kaşgarlı Mahmut ilk sözlüğümüz "Divanü Lügati't Türk"te Tatarların Uygurlara komşu olduğunu yazmıştır" (Ülger,

Dombaycı ve Feyzioğlu, 2015, s.191) cümlesinde ise "sözlüğümüz Divanü Lügati't Türk" ifadesiyle sözlüğüne atıf yapılan kesim Türklerdir. Söz konusu örnekler, önceki yıllardaki ders kitabında Hz. Muhammed'e gönderme yapan "bizim peygamberimiz" örneği özelinde tespit edilen sorunla aynı minvalde örnekler teşkil etmektedir. Öyle ki, bahse konu örnek kapsamında kültür kavramına Müslüman bağlamında tekil olarak yapılan atıf, bu kez ise Türk bağlamında yapılmış olup bu yönüyle Türk olmayanları görmezden gelen bir kültür anlayışı mesajı verilmiştir.

Özetle, yukarıdaki örnekler, tartışma konusu olan dersin geçmişten beri hakim olan ulusal vatandaşlık kodlarının izlerini hala taşıdığını göstermektedir. Öyle ki, yukarıdaki ifadeler aracılığıyla "Biz" kimliğine salt Türk kimliğini yansıtmak şeklinde tek boyutlu olarak atıf yapılmış ve Türkiye'de yaşayan ancak Türk olmayan kesimler "Biz" kategorisinin kapsamı dışına itilmiştir. Oysa ki, vatandaşlık kimliği, kültürel çoğulculuğu ve çok-kültürlüğü sağlamanın bir yolu olarak görülmekte ve ülkedeki hakim kültürden farklı olanların dışlanmasını engellemeyi amaçlamaktadır (İnaç ve Yaman, 2015, s.23). Bu amaca ulaşmak için ise önce farklılıkların farkındalığına yönelik bilinç geliştirmek esastır. Ancak, etnik ve kültürel farklılıkları görmezden gelen bir bakış açısına sahip olan bu ders bu amaca tam olarak hizmet ettiğini söylemek oldukça güçtür.

Sonuç

2015-2016 yılı itibarıyla Türk Milli Eğitim sistemi içerisinde ilk kez ilköğretim 4. sınıfta okutulmaya başlayan "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi"nin konu edildiği çalışmada, Türkiye'deki vatandaşlık eğitiminin çoğulculuk esasına dayalı vatandaşlık bağlamında ulus-üstü modele doğru bir evrim geçirdiği tespit edilmiştir. Bu anlamda, değişik etnik ve dini kimliklerin bu ders aracılığıyla kendine yer bulması, toplumdaki kültürel çeşitliliğe ilişkin öğrencilerde farkındalık oluşmasına imkan vermesi açısından kayda değer bir adım olarak görülmektedir.

Bununla birlikte, bahse konu adımın ülkedeki kültürel çeşitliliği mümkün olduğunca geniş çerçevede yansıttığını iddia etmek de zordur. Öyle ki, söz konusu ders Kürt, Ermeni ve Yahudi kesimine kitapta yer vermekle birlikte, etnik ve dini temeldeki diğer kesimlere yer ayırmamıştır. Dolayısıyla, tartışma konusu ders Türkiye'nin kültürel mozaiğini tam olarak yansıtmak ve bu bağlamda öğrencilerin tam anlamıyla çoğulcu demokratik bir toplum hayal edebileceği bir fırsat sunması açısından problemlidir.

Dahası, çalışmanın özünü oluşturan dersin geçmişten günümüze diğer tüm ders kitaplarında hakim olan ulusal vatandaşlık kodlarını hala bünyesinde barındırması tespit edilen bir başka husustur. Öyle ki, ders kitabı "Türk-Müslüman" kimliğini yansıtmak şeklinde bir "Biz" kimliği inşa edildiği kanaatini oluşturacak ipuçları ve mesajlara sahiptir. Bu anlamda, ders kitabına hakim olan düşünce çerçevesinde vatandaşlığın etnik olarak Türklük ve dinsel olarak da Müslümanlık bağlamında tanımlanmasına yönelik kuvvetli emarelere rastlanmaktadır. Bu ise bizi ders kitaplarına öteden beri hakim olan vatandaşlık anlayışı ile buna ilişkin kronik sorundan hala tam olarak sıyrılınmadığı tespitine götürmektedir.

Farklılıklar temelinde inşa edilen çoğul toplumdaki çeşitliliğe yönelik farkındalık ve bilinç geliştirmekten uzak olan dersin Türkiye'nin Avrupa ile entegrasyonuna katkı yapmasına yönelik potansiyelinin düşük olduğu, çalışmanın ortaya koyduğu bir başka tespittir. Zira ders,

Türkiye'deki kültürel çeşitliliği tam olarak yansıtmak ve bu bağlamda öğrencilerin bu çeşitliliği yeterli genişlikte tanımalarını sağlayacak bir çerçeve sunmamaktadır.

Kendi ülkelerindeki çeşitliliğin farkında olmalarına imkan tanımayan ve bu kapsamda çoğulcu demokratik bir tahayyül geliştirmekten uzak olan bu dersin daha çok ve daha farklı kültürlerle sahip bir Avrupa coğrafyası ve halkları ile bütünleşmesini sağlayacak bireyler yetiştirmesi oldukça zordur. Zira, tek kültürlü organik bir bütün temelinde inşa edilen vatandaşlık referansında yetiştirilen çocukların çok-dillilik, çok-ulusluluk, çok-etniklilik ve çok-dinliliğe dayanan Avrupa vatandaşlığına uyum sağlamasını beklemek fazla iyimser bir yaklaşım olacaktır. Sonuç olarak, söz konusu mevcut neslin çok-kültürlülük bilincine yabancı bırakılması, gelecekteki AB-Türkiye entegrasyonu önünde bir engel oluşturacaktır.

Kaynakça

- Aşan E. (2013). *İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi 8. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Ekoyay.
- Avrupa Konseyi (1988). Rodos Bildirgesi. (Temel Siyasa). 2-3 Aralık 1988.
- Avrupa Konseyi (1989). Madrid Bildirgesi. (Temel Siyasa). 26-27 Haziran 1989.
- Bakan, S., ve Akyol, E. (2010). Adventure of Citizenship: Citizenship in Nation State of European Countries and Citizenship in EU: Beyond the Nation State, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/34, 116-137.
- Çayır, K., ve Gürkaynak, İ. (2007). The State of Citizenship Education in Turkey: Past and Present. *Journal of Social Science Education*, 6/2, 50-58.
- Çayır, K. (2011). Turkey's New Citizenship and Democracy Education Course: Search for Democratic Citizenship in a Difference-Blind Polity?, *Journal of Social Science Education*, 10/4, 22-30.
- Çayır, K. (2014). *Ders Kitaplarında İnsan Hakları III Projesi: Tarama Sonuçları, "Biz" Kimiz? Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık, Haklar*, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Delanty, G. (2000). *Citizenship in a Global Age: Society, Culture and Politics*. Buckingham: Open University Press.
- Eğitim Reformu Girişimi. (2011). *Eğitim İzleme Raporu 2011*. Sabancı Üniversitesi: İstanbul Politikalar Merkezi.
- European Commission (1993). *Green Paper on the European Dimension of Education*. COM (93) 457 final, 29 September 1993.
- European Council (1998). *Education and Active Citizenship in the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission (2005). *Citizenship Education at School in Europe*, EC, Brussels.
- Fass, D. (2007). Youth, Europe and the Nation: The Political Knowledge, Interests and Identities of the New Generation of European Youth. *Journal of Youth Studies*, 10/2, 161-181.
- Heater, D. (1999). *What is citizenship?* Cambridge, Oxford and Malden: Polity Press.
- İnaç, H., ve Güner, Ü. (2006). AB'nin Yapısal Kısıt Problemine Eleştirel Bir Bakış, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 4, ss. 303-340.
- İnaç, H., ve Yaman, M. (2015). Ulus İnşa Stratejileri Bağlamında Avrupa Milli Marşlarının Sosyo-Politik Mukayesesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 3, ss. 17-34.
- Kaya, A. (2005). Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çokkültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Birarada Yaşamın Siyaseti, (derl.) Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı,

- Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları* içinde (s. 5-26), İstanbul: Tesev
- Keating, A. (2009). Educating Europe's Citizens: Moving from National to Post-National Models of Educating for European Citizenship. *Citizenship Studies*, 13/2, 135-151.
- Kondu, Z., ve Sakar, T. (2013). Vatandaşlık Ve Demokrasi Eğitimi Dersi Niçin Verilir?. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2/3, 49-60.
- Kymlicka, W. (2001). *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- Lemke, C. (1998) Citizenship and European Integration. *World Affairs*, 160/4, 212-217.
- McCann, G., ve Finn, P. (2006). Identifying the European dimension in citizenship education. *Policy & Practice: A Development Education Review*, 3, 52-63.
- MEB. (2010). <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx/program2.aspx?islem=1&kno=46>, Erişim Tarihi: 30 Ocak 2016.
- Özpolat, V. (Ed.) (2012). *Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi 8*. Ankara: MEB Yayınları.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Rauner, M. (1998). Citizenship in the curriculum: the globalization of civics education in Anglophone Africa, 1955–1995. Connie L. McNeely, (Ed.), *Public rights, public rules: constituting citizens in the world policy and national policy* içinde (s. 107-124) New York and London: Garland.
- Smith, S. (2007). Deliberating Publics of Citizens: Postnational Citizenship Amidst Global Public Spheres. Klas Roth and Nicholas C. Burbules (Ed.), *Changing Notions of Citizenship Education in Contemporary Nation-States* içinde (s. 30-50). Rotterdam: Sense Publishers.
- Soysal, Y. (1994). *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: Chicago University Press.
- Şahin, M. (2009). Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye'de Hayat Bilgisi Dersi Programlarının Gelişimi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/8, 402-410.
- Triandafyllidou, A. (2014). Kültürel Çeşitlilik, Çoğul Milliyetçilik ve Avrupa Kimliği, (derl.) Ayhan Kaya, *Farklılıkların Birlikteliği Türkiye ve Avrupa'da Birarada Yaşama Tartışmaları* içinde (s. 41-56), İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Turner, B. (2006). Citizenship, Nationalism and Nation-Building. Gerard Delanty and Krishan Kumar (Ed.), *Sage Handbook of Nations and Nationalism* içinde (s. 225-236), London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage.
- Ülger, M., Dombaycı, M. A., ve Feyzioğlu, Y. (2015). *İlköğretim 4 İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabı*, Ankara: Başak Matbaacılık.
- Üstel, F. (2005). *Makbul Vatandaşın Peşinde*. İstanbul: İletişim.

VERGİLEMEDE ADALET VE TÜRK VERGİ SİSTEMİ¹

Murat AYDIN²

Özet

Türk Vergi Sistemi dolaysız ve dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Dolaylı vergiler daha çok, gelir seviyesi düşük kişiler üzerinden tahsil edildiği için, vergi gelirleri içerisindeki payının dolaysız vergilere göre daha düşük olması istenir. Bu çalışmanın amacı; Türk Vergi Sistemindeki adalet ilkesini sorgulamaktır. Bu kapsamda, belge incelemesi yöntemi kullanılarak Türkiye'de genel bütçe gelirleri irdelenmiştir. Genel bütçe gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan vergiler, dolaylı ve dolaysız ayırımına göre analiz edilmiştir. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisinde payının aşırı yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumun, vergilemede adalet ilkesini zedelediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: vergi adaleti, dolaylı vergiler, vergi rekabeti

JUSTICE IN TAXATION AND TURKISH TAX SYSTEM

Abstract

Turkish taxation system consist of direct and indirect taxes. Generally, indirect taxes are collected from people having low income. The share of indirect taxes in tax revenues to be much lower than are asked. The aim of this study is to question the principle of fairness in the Turkish tax system. In this context, using the method document review, Turkey's general budget revenues is explicated. Form an important part of general budget revenues, taxes, direct and indirect discrimination according to were analyzed. The share of indirect taxes in total tax revenues is extremely high. This situation, it was concluded undermine the principle of Justice in taxation.

Keywords: tax justice, indirect tax, tax competition

Giriş

Globalleşme fenomeni, tüm dünya ülkelerini etkilemiş ve halen de etkilemeye devam etmektedir. Bu etki her alanda görüldüğü gibi, ülkelerin maliye politikalarında da gözlemlenmektedir. Küreselleşme ile birlikte gelen rekabet, her ne kadar olumlu etkiler sunsa da, ülkeleri, bağımsız politika üretmek ve uygulamaktan uzaklaştırmıştır. Bu durum o ülkeleri, vergi sistemlerinde bir takım değişiklikler yapmaya zorlamıştır. Uluslararası alanda, zararlı vergi rekabetini netice veren; transfer fiyatlaması, vergi cennetlerinin türemesi, buna bağlı kıyı bankacılığının çıkması ve hala bu sorunlara çözümün bulunamaması, ülkeleri zorunlu olarak vergi sistemlerini revize etmelerini gerekli kılmıştır. Bu sorunlardan etkilenen vergi sistemlerinden biri de Türk Vergi Sistemidir.

Kamusal mal ve hizmetlerin finansında vergiler, kuşkusuz önemli bir paya sahiptir. Esasen çağdaş devletlerin temel gelir unsuru vergilerdir (Susam ve Oktayer, 2007:111).

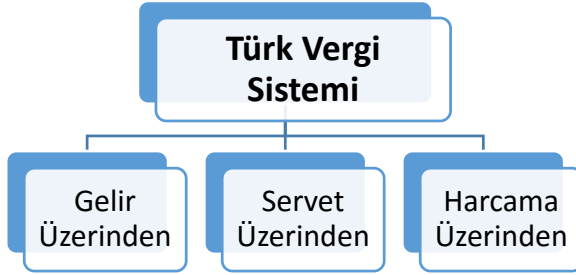
¹ Bu makale 06.05.2016 tarihinde Hatay/Payas'ta düzenlenen "2. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi"nde sunulmuştur.

² Öğretim Görevlisi, Uşak Üniversitesi, (Maliye Anabilim Dalında Doktora Öğrencisi) murat.aydin@usak.edu.tr

Sanayileşmesi hızlı batı ekonomilerinde ise verginin bütçe içindeki payı % 90'lara ulaşmıştır. 2014 yılı itibariyle Türkiye'de genel bütçe gelirlerinin %87'sini vergiler oluşturmaktadır.³ Verginin bütçe içindeki yüksek payı normal kabul edilebilmektedir. Ancak son yıllarda, gelişmekte olan ülkemizin vergi sisteminde, dolaylı ve dolaysız vergilerin, toplam vergi gelirleri içindeki paylarındaki dengesizliği düşündürücüdür. Dolaylı vergilerin payı, dolaysız vergilerin payını neredeyse ikiye katlamıştır. Katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi gibi dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının yüksek ve sürekli artıyor olması vergi adaleti açısından olumsuzdur. Vergi sisteminde, dolaylı vergiler lehine ağırlıklı bir tablonun hakim olması vergi adaletini zedelemektedir.

1. Türk Vergi Sistemi Genel Yapısı

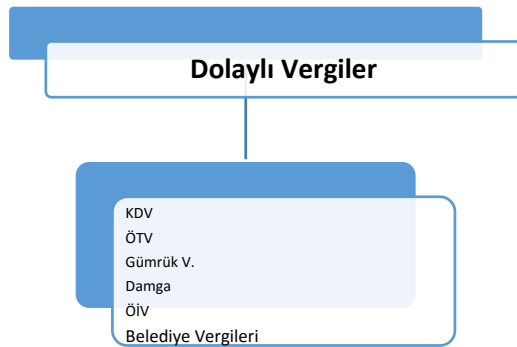
Bir ülkede gelir dağılımındaki adaleti görebilmenin en önemli göstergelerinin başında o ülkenin vergi sistemindeki dolaylı ve dolaysız vergilerin dağılımı gelmektedir. Vergi sisteminin yapısı, gelirin nasıl dağıtıldığı noktasında önemli bilgiler vermektedir. Türk Vergi sisteminde üç temel unsur bulunmaktadır.

Şekil 1. Türk Vergi Sistemi Unsurları
payı açısından katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi en önemlileridir.

Bunlar; gelir, harcama ve servettir (Arslan, 2007, s:5). "Gelir vergisi" ve "kurumlar vergisi" gelir üzerinden; "katma değer vergisi", "özel tüketim vergisi" gibi vergiler, harcamalar üzerinden; "veraset ve intikal vergisi", "motorlu taşıtlar vergisi" ve "emlak vergisi" servet üzerinden alınan vergilerdir. Harcama üzerinden alınan vergiler ya da tüketim vergileri sayı olarak çok daha fazladır. Ancak genel bütçedeki

1.1. Vergi Adaleti ve Dolaylı Vergiler

Şekil 2. Dolaylı Vergiler

Devlet tarafından toplanan vergiler; aynı - nakdi, spesifik - advolorem ve dolaylı - dolaysız vergiler şeklinde ayırıma tabi tutulabilmektedir. Bunlardan en önemli ayırım, dolaylı ve dolaysız ayırımıdır. Dolaysız vergiler; verginin mükellefi ile ödeyicisinin bir olduğu, araya bir vasıtanın girmediği vergilerdir (Temiz, 2008). Dolaysız vergiler; gelir vergisi, kurumlar vergisi, veraset ve intikal vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ve emlak vergisidir. İlk ikisi gelir üzerinden, diğerleri ise, servet üzerinden alınmaktadır.

Dolaylı vergiler; araya bir vasıtanın girdiği, mükellefi ile ödeyeninin farklı olduğu vergilerdir (Temiz, 2008). Harcamalar

³ http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm
www.ıksad.org

üzerinden alınan vergilerin tamamı dolaylı vergilerdir. Başlıcaları; katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, damga vergisi ve gümrük vergisidir. Dolaysız vergilerde vergi yükünü başkalarına yansıtabilmek çok mümkün değildir. Dolaylı vergilerin yansıtılması ise çok daha kolaydır. Vergi sistemi adilse, gelir dağılımında adaletten söz edilir. Mükellef açısından, "makul ve ödenebilir" olması adaletin de tamamlayıcısıdır (Cansız, 2006). Dolaylı - dolaysız vergilerin yatay ve dikey adaletin sağlanması açısından sürekli zıtları görülmektedir (Atkinson, , and. Stiglitz, 1976, 55-75).

Optimal vergileme konusu geldiğinde, vergi oranları ve vergi çeşitleri anlamında tam bir uzlaşma sağlanamamaktadır. Son yıllarda devletlerin vergi ve harcama politikalarında yaptıkları değişiklikler bunun önemli bir göstergesidir. Özellikle ülkelerin dolaylı ve dolaysız vergilerinde yaptıkları teşvikler endüstrinin önünü açmak içindir. İyi bir vergi politikasında dolaylı vergilerin önemi çok büyüktür (Cremer, 1995, 1165-1179). Dolaylı vergiler, dolaysız vergilere göre daha çeşitli ve daha karmaşıktır. Dolaylı vergilerin en büyük payı Katma Değer Vergisidir. Katma değer vergisi subjektif bir vergi olması sebebiyle adaleti bu vergi üzerinden sağlamak zordur. Bir de zorunlu tüketim mallarına salındığı düşünüldüğünde, daha da imkânsız hale gelmektedir. Böyle bir durumda, 2002 yılında Avrupa Birliğine uyum çerçevesinde yürürlüğe giren ve özel tüketimi konu edinen Özel Tüketim Vergisi dikkati çekmektedir.

Özel tüketim vergisi, çok kazananlar üzerine kurulu bir vergi çeşididir. Zira temel lüks tüketim mallarını gelir seviyesi yüksek tabaka kullanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde tütün ve alkol ürünlerinin tüketimini kısmak için kullanılan "özel tüketim vergisi" gelişen ülkelerde ise gelir dağılımındaki adaleti sağlamak için kullanılmaktadır (Çapar, 2003, s.121). Özel tüketim vergisi daha çok talep esnekliği düşük olan mallara konulduğu için, tüketicinin ve mükellefinin tercihlerini pek değiştirmez. Devlet hem ciddi anlamda gelir edebilir hem de gelir dağılımındaki adaleti sağlaması yönüyle kaynakların yanlış dağılımına engel olmuş olabilir. Özel tüketim vergisi talep elastikiyeti olmayan lüks malları konu edindiği için, çok iyi bir gelir kaynağıdır. Lüks malların kullanıcıları zengin mükellefler olduğundan devlet gelir dağılımındaki adaleti sağlamada araç olarak kullanabilmektedir. Fakat, özel tüketim vergi miktar ve oranlarının aşırı yüksek oluşu mükellefler açısından da adaletsiz olacağı unutulmamalıdır.

2. Literatür Taraması

Vergi gelirleri her devletin bütçesinde önemli yer tuttuğundan, dünyanın çoğu ülkesinde vergi en önemli maliye politikası araçlarından birisi olmuştur. Bu çerçevede hem ulusal hem uluslararası bir çok çalışma yapılmıştır. Literatür incelendiğinde vergi ile ilgili bir çok çalışmaya rastlanmaktadır. Ancak bu çalışmanın konusu kapsamında sadece vergi adaleti konulu yayınlar taranmıştır. Vergi adaletinde en önemli unsur, vergi yükünün mükelleflere adil şekilde dağıtılabilmesidir. 2007 yılında yapılan ulusal bir çalışmada (Susam and Oktayer, 2007, s: 105-123), Türkiye'de genel bütçe vergi gelirleri içinde dolaylı ve dolaysız vergilerin durumu analiz edilmiştir. Bu yıllar arasında Türkiye faiz dışı fazla hedefine ulaşabilmiştir. Ülke açısından önemli bir performans göstergesi kabul edilmesi gereken bu durum, dolaysız vergilerin bütçe içindeki payını arttırmıştır. Diğer yandan kayıt dışı ekonominin denetim altına alınamaması Gelir ve Kurumlar vergisinin payını azaltarak hükümetleri KDV ve ÖTV gibi tahsilatı kolay ve kesin olan dolaylı vergilere yöneltmiştir. Bu durum vergi sistemimizi adaletten uzaklaştırmıştır.

Vergilemede adaleti sağlamanın yöntemlerinden birisi de Gelir Vergisinde artan oranlı tarife yapısıdır (Karayılmazlar and Güran, 2005, s: 141-169). 2005 yılında yapılan bu çalışmada gelir vergisinde artan oranlılığın, vergilemede adalet ve etkinlik açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Artan oranlı vergi tarifesinin bir takım zararları olduğu ve kendisinden beklenen adaleti sağlamanın zorlukları üzerinde durulmuştur. Bu tarife yapısında marjinal vergi oranının yüksek olduğu, vergi mükelleflerinin çalışma şevklerini kırması bağlamında hem adaletin hem etkinliğin sağlanamayacağı ifade edilmiştir. Fakat asgari geçim indirimi uygulaması ile her mükellefin asgari geçim tutarının vergilendirilmemesi ile adalet nispeten sağlanabilecektir. Maliye politikası amaçlarından büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında kuşkusuz vergilemenin önemi büyüktür (Demircan, 2003, s:97-116). Özellikle dolaylı ve dolaysız vergilerin durumu hayati öneme sahiptir. Bu çalışma (Demircan, 2003) vergilerin, gelir dağılımındaki adaleti sağlama, kaynak tahsisi, ekonomik kalkınma ve büyüme üzerindeki etkilerini konu edinmiştir. Harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergilerin bahsi geçen maliye politikası amaçlarının gerçekleştirilmesinde önemli bir engel olduğu ifade edilmiştir.

Başka bir makale çalışmasında (Yereli and Ata, 2011, s:21-32) fayda prensibinin vergi adaleti açısından teorik açıdan analizi konu edilmiştir. Vergilemede adaleti sağlamanın iki temel yolu vardır. Birincisi; fayda ilkesi, diğeri; ödeme gücü ilkesidir. Vergi ya hizmetten yararlanma nispetinde alınmalı, ya da ödeme gücüne göre alınmalıdır. Her ne kadar ödeme gücü ilkesi ile, az kazananın az çok kazananın çok vergi alınması bağlamında adalet ulaşmak hedeflenmekte ise de ayrımcılık yapılabileceği unutulmamalıdır. Bu makalede vurgulanan ödeme gücü ilkesi yerine fayda prensibinin benimsenmesi gerektiğidir. 2013 yılında yapılan önemli bir çalışmada (Bakar vd., 2013, s:62-77) 30 ülkenin anayasaları incelenmiştir. İnceleme sonunda 12 ülkenin ödeme gücü ilkesi, 8'unun eşitlik ilkesi ve 9 tanesinin de vergilemede adalet ilkesine açıkça yer verdiği görülmüştür. Ayrıca yine bu çalışmada Türkiye anayasalarında vergileme ilkeleri ile ilgili maddeler mercek altına alınmıştır. 1982 Anayasasında "eşitlik ve adalet" ilkelerine gerekli önemin verilmediği vurgulanmıştır.

Bir ülkenin vergi sistemindeki adaletini sadece o ülke normlarına göre sorgulamak yeterli olmayacaktır. Dünya ülkeleri arasındaki yerinin tespiti elbette çok önemlidir. Bu konuda yapılan bir çalışmada (Gök vd., 2012, s: 269-292) seçilmiş OECD ülkelerinin anayasalarında yer alan vergileme hükümlerinin, ilgili ülkeler tarafından uygulamaya yansıtılabilmeleri ele alınmıştır. Adalet ilkesi temelinde; en az geçim indirimi, ayırma kuramı, artan oranlılık ve kayıt dışı ekonomi konuları irdelenmiştir. Vergi afları, ülkelerin bazı zamanlarda müracaat ettiği bir uygulamadır. Vergi aflarının vergi adaleti ve mükelleflerin davranışları üzerindeki etkisi konulu bir bildiri çalışmasında (Kargı vd., 2010, s: 24-44) afların mükellef üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsedilmiştir. Vergi afları, vergi adaletini ciddi anlamda zedelediği sonucuna varılmıştır.

Daha çok kamu hizmetlerinin finansmanı amacıyla toplanan verginin, bir sosyal politika aracı olarak ta değerlendirilmesi gerekmektedir (Karabacak 2012, s: 223-252). Türkiye örneği ile dikkat çeken çalışmada, vergilemede adaleti sağlamaya yönelik kullanılan yöntemlerin Türkiye'de çok başarılı olmadığı ve sosyal politika aracı olarak birtakım sosyal dengesizlikleri düzeltmede yeterli olamayacağı vurgulanmıştır. Ulusal literatürde daha çok Türk Vergi sisteminin aksak yönleri üzerinde durulmuş, dolaylı vergilerin dolaysız vergilere nispeten çok yüksek olduğu ve gelir dağılımındaki adalet ciddi anlamda zarar verdiği

konusunda çalışmalara yer verilmiştir. Uluslar arası bir çalışmada (Velerie, 2003, s: 45), vergi demokrasisi konusu işlenmiştir. Vergilemenin demokrasi anlamında katkı ve zararları irdelenmiş, gelir dağılımındaki adaleti sağlamadaki etkisi analiz edilmiştir. Gelir vergisinin yedi unsurundan birisi de ücret gelirdir. Ücret mukabili çalışanlar vergi beyannamesi hazırlamazlar. Bu mükelleflerin gelir vergisi kaynağında, çalışanın cebine girmeden kesilir. Bu vergi türüne stopaj da denmektedir. Ücret geliri elde edenlerin artan oranlı vergi tarifesinde vergilendirilmeleri adalet açısından sorgulanmalıdır (Phelps, 1971, s: 331-354). 1971 tarihli bu çalışmada Phelps ücretli sınıfının vergilendirilmesi üzerinde durmuştur. Tarife yapısını eleştiren yazar, yatac adaletin sağlanması gerektiğini iddia etmiştir.

Vatandaşlık geliri ve vergi adaleti konulu bir bildiri uluslar arası bir konferansta sunulmuştur (Roos, 1998, 1-39). Roos bu çalışmasında, bu gelir türünü Katma Değer Vergisi ile ilişkilendirmiştir. Ayrıca sosyal güvenlik kesintilerinin azaldığı durumda, vergilerin de azaltılması gerektiğini savunmuştur. Sugin'in (2003) çalışmasında dikkati çeken bir nokta vergilemenin sınırlandırılması gerektiğini savunmasıdır. Sugin "Eğer gelir dağılımındaki adaleti sağlamak istiyorsanız özel vergileri kaldırmalı ve mevcut vergilere de sınırlama getirmelisiniz" demektedir. Wenzell (2003) bir kitabın bölümünde yaptığı çalışmasında, vergiye uyum konusunun önemine değinmiştir. Adalet duygusu ile yakından ilişkili olan vergiye uyum, mükellefin motivasyonu ve psikolojik davranışları açısından önem arz etmektedir. Wenzell çalışmasında vergi uyumu ile adalet psikoloji konularında bir alan araştırması yapmıştır. 1976 yılında Ordever ücret ve faiz gelirin optimal vergilendirilmesi konulu bir makalesinde, gelir dağılımındaki adaleti irdelemiştir. Maaş, ücret ve faiz üzerinden alınan vergilerin optimal hale getirilmesi gelirin adil dağıtılmasını nasıl etkileyeceğini analiz etmiştir.

3. Yöntem ve Amaç

Bu çalışmada belge inceleme yöntemi kullanılmıştır. Belge inceleme; nitel veri toplama tekniklerinden birisidir. Nitel veri toplama, iki genel başlık altında incelenebilir. Bunlar; "temel veri toplama yöntemleri" ve "destekleyici veri toplama yöntemleri"dir. Temel veri toplama yöntemleri ise; katılımcı gözlem, doğal gözlem, belge inceleme ve derinlemesine görüşmedir(Özdemir 2010, 327). Belge inceleme, araştırmacının konusu ile ilgisini kurduğu kimi belgeleri, analiz etme sürecidir (Hodder, 2002). Bu çalışmanın amacı; son yıllarda genel bütçe içerisinde önemli artış gösteren vergi gelirlerine dikkat çekmektir. Özellikle dolaylı vergilerin vergi gelirleri içerisindeki önlenemez artışının, vergi adaletine etkisini irdelemektir. Bu kapsamda Türkiye'de 2006-2014 yılları arası merkezi ve genel bütçe gelirleri incelenmiştir. Bütçe içerisinde önemli bir paya sahip olan vergi gelirleri dolaylı ve dolaysız ayırımına tabi tutularak irdelenmiş, dolaysız vergilerden Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi; dolaylı vergilerin en önemlilerinden olan Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi mercek altına alınmıştır.

4. Bulgular

Çoğu ülkede vergiler bütçenin en önemli gelir kısmını oluşturmaktadır. Türkiye bütçesinin de en büyük payı vergilere aittir. Tablo 1'de 2004-2014 yılları arası genel bütçe gelirleri ile vergi gelirlerine ait bilgiler bulunmaktadır. Bu periyotta 2005 yılında toplam vergi gelirlerinin genel bütçe gelirlerinin %80'nini teşkil ettiği görülmektedir. Yıllar içerisinde küçük dalgalanmalar olsa da 2011 yılında bu oran %89'a kadar yükselmiştir. 2014 yılı itibarı ile

toplam vergi gelirleri genel bütçenin %87'sini oluşturmaktadır. Son yıllarda bu oranda düzenli bir artış görülmektedir.

Tablo 1. Vergi Gelirlerinin Genel Bütçe İçindeki Payı (Milyon TL)

Yıllar	Genel Bütçe Geliri	Toplam Vergi Geliri	Vergi Gelirleri %
2004	120.089.244.000	101.038.904.000	84
2005	148.237.974.000	119.250.807.000	80
2006	182.577.918.000	151.271.701.000	83
2007	203.349.268.000	171.098.466.000	84
2008	225.496.339.000	189.980.827.000	84
2009	232.930.317.000	196.313.308.000	84
2010	271.957.407.000	235.714.637.000	87
2011	319.512.928.000	284.490.017.000	89
2012	362.654.794.000	317.218.619.000	87
2013	419.653.762.000	367.517.727.000	88
2014	461.450.539.000	401.683.956.000	87

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm

Tablo 2'de ise 2006-2014 yılları arasında vergi gelirlerinin vergi çeşitlerine göre dağılımı hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu verilere göre; 2006 yılında toplam vergi gelirleri 137.480 milyon TL iken 2014 yılında 352.514 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllar arasında vergi gelirlerinde %100'den fazla bir artış görülmektedir. Vergi gelirleri içerisinde en fazla pay Katma Değer vergisine aittir. 2006 yılında 41.337 Milyon TL olan KDV geliri, 2014 yılında 102.532 Milyon TL'ye ulaşmıştır. 91.095 Milyon TL ile gelir vergisini Özel Tüketim Vergisi izlemektedir. Tablo 2'ye göre toplam vergi gelirleri içerisinde en düşük pay Kurumlar Vergisine aittir.

Tablo 2. 2006-2014 Yılları Arası Vergi Gelirleri (Milyon TL)

Yıllar	Gelir Vergisi	Kurumlar Vergisi	Katma Değer Vergisi	Özel Tüketim vergisi	Diğer Vergiler	Toplam Vergi Gelirleri
2006	28.983	11.158	41.337	36.926	19.077	137.480
2007	34.447	13.751	43.286	39.111	22.241	152.835
2008	38.029	16.905	46.776	41.831	24.565	168.108
2009	38.445	18.022	46.986	43.619	25.365	172.440
2010	40.392	20.924	62.533	57.285	29.424	210.560
2011	48.807	26.992	78.641	64.188	35.178	253.809
2012	56.494	29.017	81.572	71.706	39.992	278.781
2013	63.760	28.987	100.722	85.461	47.236	326.169
2014	73.901	32.305	102.532	91.095	52.680	352.514

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR,913/genel-faaliyet-raporlari.html>

Tablo 3'te ise yukarıda tabloda yer alan vergi gelirlerinin, toplam vergi gelirleri içerisindeki yüzdeler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Buna göre toplam vergi gelirlerinin ortalama %30'unu KDV oluştururken, ÖTV %27, Gelir Vergisi %20, diğer vergiler %14 ve Kurumlar Vergisi %10'unu oluşturmaktadır. 2006-2014 yılları arasında oransal

anlamda ciddi bir fark bulunmamaktadır. Ancak, 2010 yılında Gelir ve Kurumlar Vergisinde önemli sayılabilecek bir düşüş, KDV ve ÖTV ise %10'luk bir artış gözlemlenmektedir. Ayrıca 2013 yılında da buna benzer bir artış olmuştur.

Tablo 3. 2006-2014 Yılları Arası Vergi Gelirleri Yüzde (%) Dağılımı

Yıllar	Gelir Vergisi	Kurumlar Vergisi	KDV	ÖTV	Diğer Vergiler	Toplam vergi Gelirleri
2006	21	8	30	28	13	100
2007	22	8	29	27	14	100
2008	22	10	28	26	14	100
2009	22	10	28	27	13	100
2010	19	9	31	28	13	100
2011	19	10	30	27	14	100
2012	20	10	30	26	14	100
2013	19	8	31	28	14	100
2014	20	9	30	26	14	100

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR,913/genel-faaliyet-raporlari.html>

Tablo 4 1992-2005 yılları arasında toplam vergi gelirleri içerisinde, dolaylı ve dolaysız vergilerin yüzdesel dağılımlarını göstermektedir. Buna göre, 1980 yılında dolaysız vergilerin %63'lük bir oranla vergi gelirleri içerisindeki zirve noktasını göstermektedir. Vergi adaleti açısından iyi olarak değerlendirilebilecek bir tablodur. Ancak bu tarihten sonra dolaysız vergilerin oranında düşmeler başlamıştır. En son 1992 yılında %50 seviyesini gördükten sonra 2005 yılında %31'leri görmüştür. Esasen bunun ciddi bir düşüş olduğu söylenebilir. Son 25 yılda dolaylı vergilerin dolaysız vergilere nispeten önemli derecede üstünlüğü görülmektedir. Her yıl ortalama %1-2 puan artan dolaylı vergiler 1994-1995 yıllarında %52'den %59'a çıkarak keskin bir artış yaşamıştır. 2001 yılına gelindiğinde %60 olan dolaylı vergiler 2002 yılında %66 seviyelerine görmüştür. 2005 yılı itibarı ile dolaylı vergilerin, vergi gelirleri içindeki payının %69 seviyelerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Dolaylı - Dolaysız Vergi Yüzdelerik Dağılımı

Yıllar	Vergi Gelirleri	%	Dolaysız Vergiler	%	Dolaylı Vergiler	%
1980	749.849	100	470.770	63	279.078	37
1992	141.602	100	71.392	50	70.209	50
1993	264.272	100	128.324	49	135.948	51
1994	587.760	100	283.733	48	304.026	52
1995	1.084.350	100	441.787	41	642.563	59
1996	2.244.093	100	884.067	39	1.360.026	61
1997	4.745.484	100	1.931.968	41	2.813.515	59
1998	9.228.596	100	4.302.829	47	4.925.767	53
1999	14.802.279	100	6.715.637	45	8.086.641	55
2000	26.503.698	100	10.849.961	41	15.653.736	59
2001	39.735.928	100	16.058.048	40	23.677.879	60
2002	59.631.867	100	20.060.524	34	39.571.343	66
2003	84.316.168	100	27.780.137	33	56.536.031	67
2004	101.038.904	100	31.147.157	31	69.891.747	69

2005	119.253.669	100	36.589.477	31	82.664.192	69
------	-------------	-----	------------	----	------------	----

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/HTML/VI/GBG/Tablo_3.xls.htm

Sonuç

Globalleşmenin, ülkelerin maliye politikalarını etkilemesi, vergi sistemlerinde de bir takım değişikliklere sebep olmuştur. Türk Vergi Sistemi de bu etkiden hissesini almıştır. Ülkemiz genel bütçe gelirleri içinde vergi gelirlerinin oranı %87'dir. Vergi gelirleri; dolaylı ve dolaysız vergiler üzerinden toplanmaktadır. 1980 yılında dolaysız vergilerin, vergi gelirleri içerisindeki payı %63 seviyelerinde seyretmekte iken, 1992 yılında % 50'lere kadar gerilemiştir. Bu tarihten günümüze kadar istikrarlı bir yükseliş sergileyen dolaylı vergiler 2014 yılı sonu itibarı ile toplam vergi gelirlerinin yaklaşık %72'sini teşkil eder hale gelmiştir.⁴ Türk Vergi Sisteminde vergi adaleti için salt dolaylı ve dolaysız vergiler değerlendirildiğinde adaletten söz etmek mümkün değildir. Bu oran Avrupa Birliği üye ülkeler ortalamasına göre çok yüksektir. Amerika Birleşik Devletleri'nde de dolaysız vergilerin dolaylı vergilere nispeten önemli bir üstünlüğü görülmektedir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik yapı ve gidişat vergi sistemini dizayn eder ve dolaylı vergileri artışa geçirir. Bu ülkelerde gelir üzerinden alınan vergiler düşük olduğundan, dolaysız vergilerin ekonomi üzerindeki olumlu etkileri de azalmaktadır (Demircan, 2003). Gelişmekte olan ülkelerde vergileme konusunda Heller, dar tabanlı ama yüksek oranlı ve idari açıdan desteklenen bir kişisel gelir vergisinin ekonomi politikası ve gelirin yeniden dağıtımını amacı için daha kullanışlı olduğunu iddia etmiştir. (Heller, 1975) Gelişmekte olan ülkelerdeki vergi sistemleri dar kapasiteli, dar tabanlı, milli gelirdeki değişikliklere karşı yeterince esnek olmayan, vergi yükü ve vergi gayreti düşük, vergi yükünün adil dağılmadığı çok sayıda vergiye ve vergi oranına sahip, karmaşık ve denetlenmesi zor yapılardır (Durmuş, 2003). Ancak genel olarak gelir dağılımı oldukça bozuk olan gelişmekte olan ülkelerde toplam kamu gelirin artırılması ve gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için gelir vergisine ağırlık verilmesi gereklidir. (Yanpar, 2007) Gelişmekte olan ülkelerde vergi idaresi dilimler arasındaki farkların artırılması hususunda da oldukça isteksizdir (Tanzi, 2000).

Sonuç olarak; Türk Vergi Sisteminde adalet ilkesi zedelenmektedir. Dolaylı vergilerin oldukça yüksek olmasının altında birçok sebep yatmaktadır. Bunlardan en belirginini uluslararası vergi rekabetidir. Özellikle kurumlar vergisi oranında son 15 yılda %100'e yakın bir düşüş meydana gelmiştir. Dolaysız vergi oranlarındaki düşüş, dolaylı vergilerde artışa sebep olmuştur. Kamusal mal ve hizmetlerin nitelik ve nicelik açısından artırılması da bu artışın sebeplerindendir. Esasen vergi sistemindeki bu adaletsizlik, büyüme ve etkinliği önceleyen bir devlet için normal kabul edilebilmektedir.

Kaynakça

Arslan M. (2007), *Türk Vergi Sistemi*, Nobel Yayın Dağıtım, 4. Baskı Ankara

⁴ http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm

- Atkinson, Anthony Barnes, And Joseph E. Stiglitz. (1976). "The Design Of Tax Structure: Direct Versus İndirect Taxation." *Journal Of Public Economics* 6.1, 55-75.
- Atkinson, Anthony Barnes. (1977) "Optimal Taxation And The Direct Versus İndirect Tax Controversy." *Canadian Journal Of Economics* , 590-606.
- Bakar, F. Gerçek A. And Mercimek F. (2013). "Vergilemede Adalet Normunun Çeşitli Ülke Anayasalarındaki Görünümü." *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi Cilt 5*, No 2, Issn: 2146-0817 (Online)
- Cansız, H. (2006). "Vergi Mükelleflerinin Vergiyi Algılama Hakkındaki Görüşleri: Afyonkarahisar İli Örneği." *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi C.Vii*, S.2, S.115-139
- Cremer, H. And Gahvari F. (1995) "Uncertainty, Optimal Taxation And The Direct Versus İndirect Tax Controversy." *The Economic Journal* 1165-1179
- Çapar, M.(2003). "Özel Tüketim Vergisi Ve Türkiye Uygulaması." *3 Yerel Yönetim Olgusu Ve Küreselleşme Sürecindeki Yükselişi: Sayıştay Dergisi* 121.
- Demircan, E. S. (2003). "Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme Ve Kalkınmaya Etkisi." *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, Temmuz-Aralık, Ss. 97-116.
- Gök, M. Biyan Ö, and Akar S. (2012). "*Avrupa Birliği'nde Mali Kuralların Yeniden Düşünülmesi: Altılı Mevzuat Paketi Ve Türkiye Değerlendirmesi.*" *Business & Economics Research Journal* 3.3
- Heller, W.W.(1975) "Fiscal Policies For Underdeveloped Countries" Edt. Bird, R.M., Oldman, Readings On Taxation İn Developing Countries, 3.Ed. Johns Hopkins University Press, Balitmore And London S.5-28
- Hodder, I. (2002). The Interpretation of Documents and Material Culture. In D. Weinberg (Eds.). *Qualitative Research Methods*. (s. 266- 279). Oxford: Blackwell Publications.
- Karayılmazlar, E. And Güran M.C. (2005). "Gelir Vergisinde Tarife Yapısı: Adalet Ve Etkinlik Temelli Teorik Tartışmalar Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 60.2
- Kargı, V. And Yüksel C.(2010). "*Türkiye'de Vergi Aflarının Vergi Adaleti Ve Mükellefler Üzerine Etkileri.*" İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 54. Seri
- Karabacak, Y. (2012). "Sosyal Politika Aracı Olarak Vergilemenin İşlevleri: Türkiye Örneği." *İktisat Fakültesi Mecmuası* 62.2 223-252.
- Phelps, Edmund S. (1973). "Taxation Of Wage İncome For Economic Justice." *The Quarterly Journal Of Economics* 331-354.
- Roos, Nikolas H.(1998) "Basic Income And The Justice Of Taxation." *Vu Bien Conference, Amsterdam..P.1-39*
- Sugin, L. (2003). "Theories Of Distributive Justice And Limitations On Taxation: What Rawls Demands From Tax Systems." *Fordham L. Rev.* 72
- Susam, N., & Oktayer, N. (2007). Türkiye Ekonomisinde Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçinde Dolaysız Ve Dolaylı Vergiler (1995-2005). *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2).
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1).
- Tanzi, V., Zee, H.H. (2000). Tax Policy For Emerging Markets: Developing Countries, Imf Working Paper, Wp/00/35, S.15
- Temiz, D. (2008): "Türkiye'de Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi 1960-2006 Dönemi, 2." 2. Ulusal İktisat Kongresi 20-22.

- Wenzel, M. (2003). "Tax Compliance And The Psychology Of Justice: Mapping The Field." *Taxing Democracy* 41-70.
- Yanpar A. (2007) Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE Maliye, Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Yönelimli Vergi Politikası
- Yereli, A. And Ata A.Y.(2011). "Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açından Değerlendirilmesi." *Maliye Dergisi* 161, 21-32.

YENİ YEREL YÖNETİM YASALARININ SOSYAL POLİTİKAYA KATKILARI

Eylem BEYAZIT¹, Muharrem GÜNEŞ²

Özet

Yerel Yönetimler ülkemizde merkezi idarenin bir alt birimi olarak yerel halkın ortak ihtiyaçlarını karşılayacak olan hizmetleri üretmektedir. Yerel Yönetimler, sosyal politikaları, sosyal hizmetleri yerine getiren halka en yakın kamu yönetim birimleridir. Bu faaliyet alanları ile sosyal belediyecilik gibi kavram ve yaklaşımlarla yerel yönetimler, sosyal politikaların yerelde uygulanmasında öne çıkmaktadırlar.

Yeni yasal düzenlemelerle yerel yönetimlere sosyal politika alanında yerelde, geniş bir hareket alanı tanındığı görülmektedir. Buradaki temel soru, yerel yönetimlere, özellikle belediyelere, büyükşehir belediyelerine tanınan yeni görev ve sorumlulukların, sosyal belediyecilik sınırları içinde, ne derece etkili olup olamayacağıdır. Sosyal politikanın da piyasalaşması, önümüzdeki en önemli sorunlardan biri olarak karşımızda durmaktadır. Çalışma Türkiye’de yerel yönetimlerin sosyal politika alanında öne çıkan görev ve sorumlulukları çözümlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Sosyal Politika, Belediye, Mevzuat.

THE CONTRIBUTION OF NEW LOCAL GOVERNMENT LAWS TO SOCIAL POLICIES

Abstract

For our country, Local Governments as a subsidiary of central administration make a production of services supplying local community with common needs. Local Governments are the most closest agent of public administration, which perform the duties of social policies and social services. With the help of these fields of activity, Local Governments come to the frontline in the application of social policies at local level, as like as norms and approaches of social municipality.

The new legislative regulations give a chance to Local Governments to swing social policies. The main question about that is to determine whether the new duties and responsibilities granted to the local governments, especially municipalities and metropolitan municipalities could be effective or not in the borderlines of social municipality understanding. Another principal problem rising against us, is social policies being a matter of market economy. This study analyses prominent duties and responsibilities of local governments about social policies.

Keywords: Local Governments, Social Policy, Municipality, Regulation.

Giriş

¹ Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, eylembeyazit@mynet.com

² Prof.Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi ABD, muharremgunes@mynet.com

Kamu Yönetiminin önemli bir parçası olan yerel yönetimler, mahalli sınırlar içinde yaşayan halkın yararlanacağı bölgesel nitelikteki hizmetlerini yerine getirmekle görevli olan kuruluşlardır. Yerel Yönetimler hem merkezi idarenin bir alt birimi ve hem de yerel halkın ortak ihtiyaçlarını karşılayacak olan hizmetleri üretmektedir. Yerel Yönetimler, sosyal politikaları, sosyal hizmetleri yerine getiren halka en yakın kamu yönetim birimleridir.

Sanayi devrimi sonrası yaşanan sosyal patlamalar, sosyal politika alanındaki tartışmaları gündeme getirirken, kapitalist devletin bu sosyal patlamalar karşısında yeni ve etkili politikalar üretmesine yol açacaktır. Kapitalist devletten sosyal devlete geçiş sürecinin kırılma yapısı ve sosyal devletin sürdürülebilirliği açısından sosyal politika uygulamaları önem kazanmıştır.

Bugün için sosyal devletin en önemli enstrümanı yerel yönetimlerdir. Türkiye’de yerel yönetimlerin geçirdiği gelişim aşamaları, özellikle son dönem yerel politikaları sosyal politika uygulamaları ile öne çıkmaktadır. Burada temel sorun yerel yönetimlere özellikle de belediyelere yüklenen değişik alanlardaki sosyal politika görevlerinin içeriği ve bu politikaların eşitsizlik, yoksulluk gibi temel sorunları aşmada ne denli etkili araçlar olup olamayacaklarıdır.

Sosyal politikada rol alan kurumların etkinlik düzeyi ve sosyal politikaların niteliği, ülkelerin tarihi, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı, yönetim biçimleri, devlet sistemleri ve iktisadi politikaları gibi faktörlere bağlı olarak ülkeler arasında değişiklik göstermektedir. Ülkemizde Yerel Yönetim kuruluşu dendiğinde ise akla büyük ölçüde belediyeler gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ülkemizde belediyeler, il özel idarelerine göre daha önemli kuruluşlar haline gelmiştir. Nüfus artışı ve göç hareketleri hızlı ve plansız kentlerin ortaya çıkışına ve kentsel hizmet talebinin artmasına yol açmıştır. Belediyelerin kullandıkları kaynaklar ve hizmet götürdükleri nüfus, diğer yerel yönetim birimlerinden daha fazladır. Bu çalışmanın amacı, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nun sosyal politika alanındaki fonksiyonlarını incelemektir.

Çalışmamızın modeli (Şekil 1)’de de görülmektedir. Konu genel bir çerçevenin çizildiği giriş bölümünün dışında üç bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde sosyal politikanın tanımı, ortaya çıkışı ve süreç içerisinde geçirmiş olduğu dönüşüm üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde sosyal politikanın sağlanmasında rol oynayan kurum ve kuruluşlar ile söz konusu aktörlerin işlevleri merkezi yönetim ve yerel yönetim bağlamında ele alınmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde ayrıca özellikle belediyelerin sosyal politika alanındaki görev ve fonksiyonlarındaki değişime de kısaca değinilmektedir. Üçüncü bölümün ana başlığı ise yerel yönetim yasaları ve sosyal politika alanındaki görevi ve fonksiyonlarıdır. Bu bölümde ilgili yasalarda belediyelerin ve il özel idaresinin görev ve fonksiyonları ele alınmakta; 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu bağlamında sosyal politika alanındaki düzenlemeler incelenmektedir.

Şekil 1: Çalışmanın Modeli

Sosyal Politika Üzerine: Tanımı, Ortaya Çıkışı ve Geçirdiği Evrimsel Süreç

Önceleri ekonomik politikaların bir parçası gibi değerlendirilen sonraları ise bağımsız bir bilim dalı haline gelen sosyal politika çok farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Ancak ilk olarak “sosyal” kavramını tanımlamak gerekmektedir. Sosyal kavramı 19. yüzyılda siyasal eşitlikle iktisadi eşitsizlik arasındaki çelişkinin çözüldüğü alanı belirtmek amacıyla kullanılmıştır (İnsel, 2003:36). Bu anlamda sosyal politika kavramı devletin topluma yönelik, topluma ilişkin olarak aldığı kararlar ve sürdürdüğü uygulamalar bağlamında anlam kazanmaktadır (Altan, 1995:2). Örneğin Laubier (Koray ve Topçuoğlu, 1995:2) sosyal politikayı belli bir dönemde bir ülkenin ekonomik ve sosyal olanakları dâhilinde maddi ve kültürel yaşam koşullarının değişmesi ve düzelmesi amacıyla ulusal düzeyde alınan önlemler bütünü olarak tanımlamaktadır.

Sosyal politika günümüzdeki biçimine bazı değişimler geçirerek ulaşmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde ortaya çıktığı dönemden bu yana hem nitelikleri hem de uygulama alanları açısından önemli evrimler geçirmiştir. Söz konusu evrim sosyal politikanın dar ve geniş kapsamlı tanımları ile açıklanmaktadır. Sosyal politika kavramı ilk olarak Avrupa’da Profesör Riehl tarafından kullanılmış bir kavramdır. Kavramın ortaya çıktığı koşullarda burjuva ve işçi sınıfı arasında yoğunlaşan çatışmalardan dolayı sosyal politika daha çok işçi sınıfının içinde bulunduğu koşulların düzeltilmesine yönelik dar anlamli

bir kapsama sahip olmuştur. Sosyal politika yalnız devletin faaliyetlerini kapsıyorsa, burada dar anlamda bir sosyal politika ile karşı karşıyayız. Bu durumda ise bir görüşe göre sosyal politika, toplumda var olan sosyal ilişkileri, hareketleri, savaşımları ve çelişkileri karşısında devleti ve hukuksal düzeni ayakta tutmaya, korumaya dönük çalışmaları içeren bir düşünce bütünü olarak tanımlanabilir (Talas, 1990:31). Ancak geçirdiği süreç içerisinde sosyal politika dar kapsamlı içeriğinden sıyrılarak daha ayrıntılı niteliklere sahip olmaya başlamış, böylelikle geniş anlamda sosyal politikaya dönüşmüştür. Geniş anlamda sosyal politika Sanayi Devrimi yaygınlaştıkça kapitalist toplum düzeninin işleyiş biçiminin ortaya çıkardığı farklı sorunları da kapsayan özelliklere sahip olmuştur. Dolayısıyla geniş anlamda bir sosyal politika artık klasikleşmiş sorunlar yanında kapitalist bir toplum düzeni içerisinde yaşayan tüm toplumsal grupları kapsamaktadır. Bu kapsam özellikle 1945'lerden bu yana önemli gelişmeler göstermiştir. Artık sosyal politikanın içeriği tek bir sınıftan oluşmamakta bütün toplumu kapsamaktadır. Günümüzde sosyal politika salt belli bir sınıfın korunması şeklinde anlaşılmıyor ve toplum politikası olarak geniş bir anlam ve içerik taşıyor. Anamalcı toplumlarda piyasa mekanizması ve fiyatlar sisteminin işleyişinin ortaya çıkardığı sosyal eşitsizlikler, sosyal refah yitirimleri ve bunların tüm toplum grupları üzerindeki yansımaları toplum politikasının konusunu oluşturuyor (Güven, 1996:1).

Sosyal politika sosyal sorunlara ilişkin uygulanan politika ve önlemlere karşılık gelen bir kavramdır. Dar ya da geniş anlamı es geçip ortak bir politika tanımı yapmak gerekirse sosyal politika; kapitalist bir toplum düzeninde ortaya çıkması olası sosyal sorunlara yönelik çözümler üretmek piyasa mekanizmasının yol açtığı eşitsizlikleri ve dengesizlikleri gidermeye çalışan bir bilimdir (Koray ve Topçuoğlu, 1995:1).

Sosyal politikanın ortaya çıkışı Sanayi Devrimi sürecine koşut bir döneme karşılık gelmektedir. Bu nedenle sosyal politikanın varoluş nedenlerinin belirlenmesi için Sanayi Devrimi sürecinin irdelenmesi gerekmektedir. Zira Sanayi Devrimi ile birlikte sosyo-ekonomik dönüşümler hızlanmıştır.

Sanayi Devriminin yarattığı değişimler ve ortaya çıkan yeni koşullar beraberinde önemli sorunları da doğurmuştur. Öyle ki 19. yüzyıl sadece bilim açısından değil, sosyal çalkantılar açısından da hareketli bir yüzyıldır. Aybar'a göre (2002:35) sanayileşme ile birlikte değişen batı dünyasında yaşam da değişmekte, değişen yaşam sosyal patlamaları tetiklemekte ve eski dengeler hızla bozulmakta ve bunun sonucu olarak geleneksel siyasal ve sosyal yapı temelden sarsılmaktaydı. Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı en temel sorunlardan biri emeğin sermaye tarafından yoğun biçimde sömürülmesi olmuştur.

Sanayi Devrimi yoksulluğu ve eşitsizliği de beraberinde getirmiştir. Ancak bu durumu oldukça doğal karşılayan yaklaşımlar da söz konusuydu. 1830 sonlarında işverenler Villerme'ye "sürekli ihtiyaç durumunda olması işçinin kendi çıkarıdır. Çünkü o zaman çocuklarına kötü örnek olmayacaktır; yoksulluk iyi insan olmanın garantisidir" derlerken; Henri Baudrillard'ın 1853'teki College de France'daki açılış konuşmasında ileri sürdüğü gibi, eşitsizliğin insan toplumunun üç payandasından biri olduğunun (diğer ikisi mülkiyet ve mirastı) resmen kabul edilmesine ramak kalmıştı (Hobsbawm, 2008:217-218).

Sosyal politikanın doğuş yıllarında öncelik korunma gereksinimi olan kadın ve çocuklar iken sonraları özellikle 1. Dünya Savaşı'ndan sonra işçi sınıfı lehine hızla gelişen sosyal ve ekonomik politikalar sonunda sendikacılık hareketlerinin etkinlikleri artmıştır. Bu

sendikal faaliyetler sayesinde işçiler çalışma sürelerinin kısaldığı izinlerin uzadığı, ücretlerin görece yükseldiği bir döneme girmişlerdir. Sosyal politikaların gösterdiği bu gelişimde 1919 yılında Versay Antlaşması'nın 13. bölümünde yer alan hükümlerle oluşturulan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) kurulması önemli rol oynamıştır. ILO'nun kuruluşu sosyal politikaların uluslararası ölçekte kurumsallaşmaya başlamasının öncüsü olurken 1929 Ekonomik Bunalımı ile birlikte klasik liberal anlayışın yaşadığı sarsıntı kamusal politikaların ağırlığının artmasına neden olmuş, böylelikle sosyal politika “sosyal devlet” anlayışının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir (Yüksel, 2007).

Sosyal Politika Sağlayıcı Kurum ve Kuruluşlar... İşlevler...

Sosyal politikanın sağlanmasında rol oynayan kuruluşlar; aile, arkadaş, komşu ve akrabalarından oluşan sivil kesim, dini kurumlar, özel sektör, işyeri ve işletmeler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve merkezi, bölgesel ve yerel yönetimleri de kapsayan devlettir.

Sosyal politikanın sağlanmasında görev alan kurumların başında devlet gelmektedir. Sosyal politikanın sağlanmasında en etkili kuruluş kamu gücüne sahip olan devlettir. Devlet, toplumda güç kullanımının kontrolünden, iç ve dış barışın korunmasına ve çeşitli amaçları gerçekleştirmek amacıyla kaynak hareketlerinin kontrolü ve toplumsal amaçlara yönelik politikaların belirlenmesine kadar oldukça geniş bir alanda etkilidir. Bu denli geniş etkinlik alanına sahip olan devletin sosyal politikanın sağlanmasında görev alan diğer kuruluşlara göre daha baskın bir rol üstlenmesi doğaldır (Ersöz, 2006). Devletin sosyal politika alanındaki etkinliği ise endüstri devriminden sonra ortaya çıkmaya başlamış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1970'li yılların ortalarına kadar en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ise sosyal politika bakımından altın çağ adı verilen bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ancak, 1970'li yılların ortalarından itibaren dünya ekonomilerini saran yeni kriz, devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rolünün ve dolayısıyla sosyal politika alanındaki etkinliğinin azalmasına sebep olmuştur (Ersöz, 2003:127-129). Ancak, bu dönemde gündeme gelen neoliberal politikalar devletin sosyal politika alanındaki etkinliğini azaltıcı etkiler yapmıştır (Ersöz, 2006).

Yerel yönetimler ise kamu yönetimi sisteminin bir parçası olarak merkezi devletle birlikte sosyal politikaların sağlanmasında ülkeden ülkeye değişen düzeyde olmakla birlikte görev almaktadırlar. Çünkü birçok ülkede yerel yönetimler anayasal güvenceden yoksun olup, bu kurumların yapı, görev ve sorumlukları ile fonksiyon nitelikleri yasama organı tarafından belirlenmektedir (Örnek, 1998:72).

Yerel yönetimler halka en yakın yönetim birimi olarak özel bir konum taşımaktadırlar (Uğur, 1990; Yıldırım, 1990; Keleş, 1995; Göymen, 2000). Zira demokratik potansiyeli diğer yönetimlerden daha üstündür; bireyin yönetime gerçekten katılabileceği en uygun düzey olan “yerel”in yönetimidir. Yönetenler ve yönetilenler arasındaki mekânsal ve toplumsal uzaklığın az olduğu birimdir yerel yönetimler; dolayısıyla, yönetenler ile yönetilenler arasında yakın ilişkilerin doğmasına olanak sağlayıp demokrasinin özü olan siyasal sorumluluk duygusunun gelişmesiyle denetim işlevine katkıda bulunur. Günlük hayatın bugünü ve yarını için özel öneme sahip birçok kararın alındığı, uygulamanın yapıldığı yerdir. Bu yönetim, söz konusu kararların alınmasında, uygulanmasında halkın etkinliğinin sağlanabileceği ve aynı zamanda topluluğun yararı için bireylerin bilgi ve yeteneklerinin harekete geçirebileceği en uygun konumda bulunan yönetimdir. Yerel yönetimlerin karar organlarının seçimle iş başına gelmiş olmaları ve kendi işlerini kendi organları eliyle, dışarıdan hiçbir karışma olmaksızın görmeleri,

tüzel kişilik sahibi olmaları, bu kuruluşlara demokratik ve özerk kuruluş niteliğini kazandırmaktadır. Yerel özerklik ve yerel demokrasi kavramları bu özerkliklerin sonucu olan kavramlardır (Keleş, 1993:35; Keleş, 1998:47-56; Yıldırım, 2002:18).

Bu bağlamda yerel yönetimler de, her kesimin önem verdiği birimler haline gelmiştir. Yerel yönetimlerin, kimi kamu hizmetlerini halka etkin bir biçimde sunmaları da varlık nedenleri arasında sayılmaktadır. Bir kent ya da kasabanın kendi sınırları içinde bile belirli hizmetlerin bütün semtlere en küçük yeterli bir düzeyde sağlanması, yerel yönetimleri doğuran nedenler arasında yer almaktadır (Keleş, 1998:46-47).

Yerel yönetimlerin sosyal politika alanındaki rolü Yoksulluk Yasaları ile somutlaşmıştır. Bu yasalardan önce şehir yönetimleri, kentlerdeki sosyal yardım ve sosyal hizmet ihtiyacının karşılanmasında çeşitli fonksiyonlar yerine getirmişlerdir. Bu fonksiyonlar kadın ve çocuk emeğinin denetimi, kamu sağlığı sistemlerinin oluşturulması, okullar, yoksullar ve yaşlılar için bakım imkânlarının geliştirilmesidir. Yoksulluk Yasaları ise Avrupa'da, Ortaçağda uygulamaya konulmaya başlanmıştır. Çünkü bu dönemde feodal yapının bozulması ve kıtlık, savaş ve salgın hastalıklar nedeniyle yardıma ihtiyaç duyan kitlelerin hızla artmasına yol açmıştır. Bu yasaya göre, yerel yönetimler çalışamayacak durumdaki yoksullara yardımda bulunacak, kimsesiz çocuklar ve yaşlılar için barınaklar inşa edecekti. Endüstri devriminden İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde ise yerel yönetimlerin endüstrileşme, nüfus artışı ve kentleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar nedeniyle sosyal politikadaki fonksiyonları artmıştır. Bununla birlikte, yerel yönetimlerin fonksiyonlarındaki asıl artış İkinci Dünya savaşından sonra olmuştur. Bu savaş sonrasında gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan refah devleti anlayışı, yerel yönetimlerin sosyal politika alanındaki görevlerinin kapsam, tür ve nitelik olarak artmasını sağlamıştır (Ersöz, 2007:47-48).

Belediyelerin Sosyal Politika Alanındaki Görev ve Fonksiyonlarındaki Değişim

Halka en yakın kurumlar olan belediyeler, halkın gündelik yaşamı üzerinde etkili kurumlardır. Bu kurumlar, hangi formda olursa olsun tarih boyunca, gerek kentsel hizmetlerin karşılanmasında ve gerekse sosyal politikaların mahalli düzeyde hayata geçirilmesinde etkin olmuşlardır. Yerel yönetimlerin bu alandaki etkinliği ülkelerin tarihine, yönetim biçimi ve geleneklerine bağlı olarak farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır.

Gelişmiş ülkelerde belediyeler, 20. yüzyılın başından itibaren kentsel hizmetlerin ve sosyal politikaların sağlanmasında görevler yerine getirmeye başlamış ve belediyelerin bu alandaki rolünde gelişmiş ülkelerde refah devleti denilen devlet tipinin ortaya çıkışı ile büyük bir gelişme olmuştur. Bu ülkelerde belediyeler merkezi düzeyde planlanan sosyal politikaların mahalli düzeyde uygulanması görevini üstlenmişlerdir. Hatta sosyal politika alanındaki etkinlikleri belediyelerin literatürde “refah belediyciliği”, “yerel refah devleti” gibi kavramlarla nitelendirilmelerine yol açmıştır. Bununla birlikte, 1970'li yılların ortalarından itibaren devletin küçültülmesi ve serbest piyasanın hâkimiyet alanının genişletilmesini temel ilke olarak benimseyen neoliberal politikaların dünya ölçeğinde benimsenmesiyle birlikte belediyelerin kentsel ve sosyal hizmetlerin sağlanmasındaki rolü bazı ülkelerde azalmış ve belediyeler kamu yönetim aygıtı içinde önemini yitirmeye başlamışlardır. Belediyeler bir yandan mali bakımdan zayıflatılırken, diğer yandan bazı görev ve fonksiyonları merkezi yönetime, özel sektöre veya özerk kurullara devredilmiştir (Sallan Gül, 2006).

Ülkemizde ise batılı anlamda ilk belediye teşkilatı 1854 yılında, Osmanlı Devleti döneminde kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde ise belediyelerle ilgili 1580 sayılı Belediye Yasası 1930 yılında yürürlüğe konulmuştur. Bu yasa yaklaşık 75 yıl yürürlükte kaldıktan sonra yerini 5393 sayılı yeni yasaya bırakmıştır. 5393 sayılı yasa ülkemiz belediyelerini çağdaş belediye fonksiyonları ile donatmayı amaçlayan bir yasa olduğu için özellikle kentlerin sosyal kalkınmasına yönelik düzenlemeler içermektedir. Yasa ile belediyelere yoksul, engelli, yaşlı, çocuk ve kadınların korunmasına yönelik çok çeşitli hizmetlerin üretilmesinde sorumluluklar verilmiştir. Yine, belediyeler eğitim, konut ve sağlık alanında kapsamlı faaliyetler yürütebilecek hale getirilmiştir. Yasada sosyal yardım ve sosyal hizmetler, kadın ve çocuklar için koruma evleri açılması, meslek ve beceri kursları tertip olunması, her türlü sağlık kurumlarının açılması ve işletilmesi, okulların bakım ve onarımı ile okullara araç gereç desteği sağlanması, öğrenci, sporcu ve amatör spor kulüplerine destek olunması gibi doğrudan sosyal politika alanında görevler verilmiştir (Ersöz, 2010).

Sosyal politika alanında kapsamlı düzenlemeler içeren yasanın en önemli özelliği ise “hizmet sunumunda özürlü, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır” düzenlemesi ile bu grupların dikkate alınması gerekliliğini getirmiş olmasıdır. Aslında, sayılan görevlerden bir kısmını ülkemizdeki belediyeler 1580 sayılı yasa döneminde de gerçekleştirmekteydi. Özellikle 1990’lı yılların başından itibaren İstanbul ve Ankara Büyükşehir belediyeleri bu konularda öncülük görevini üstlenmişler ve hemen diğer birçok belediye de bu alanlarda hizmet üretmeye başlamışlardır. Ancak, bu hizmetler genellikle büyük ölçekli ve mali yapısı güçlü belediyelerle sınırlı kalmıştır (Çelik, 2013).

Türkiye’de, sosyal hizmetler alanında önemli gelişmeler gerçekleştirilmiştir fakat istenilen seviyede olmadığı da kabul edilen bir gerçektir. Ülkenin tamamında tüm ihtiyaç gruplarına ve tüm topluma yeterli düzeyde, aynı seviyede hizmet götürülememektedir. Hizmetler nitelik ve nicelik olarak ihtiyacı karşılama konusunda eksiklikleri bulunmaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmetler alanında yaşanan sorunları; idari yapılanmanın dağınıklığı, kaynak yetersizliği ve nitelikli personel yetersizliği olmak üzere üç grupta toplanabilir (Yıldırım, 2014).

Sosyal Politikaya Katkıları Bağlamında Yerel Yönetim Yasaları

Son dönemlerde özellikle yerel yönetim mevzuatı yerel yönetimlerin sosyal politika hizmetlerini etkinleştirme amacına yönelik düzenlemelere tabi tutulmuştur. Bu başlık altında (Şekil 2)’de de görüleceği üzere 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununun sosyal politika alanındaki fonksiyonları incelenmektedir.

5393 Sayılı Belediye Kanunu’na Göre Belediyelerin Sosyal Politika Görevleri

1580 sayılı Belediye Kanunu yaklaşık 75 yıl yürürlükte kaldıktan sonra 2004 yılı sonunda 5272 sayılı Belediye Yasasının yapıpı şekil yönünden bu yasanın da iptal edilmesiyle birlikte 03.07.2005 tarihinde 5393 sayılı yeni Belediye Kanunu yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Belediyenin görev ve sorumluluklarında yer alan “*Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır*” (madde 14) cümlesi yeni yasalardaki

en anlamlı sosyal politika algısını işaret eden cümledir. Bunun yanı sıra 25.04.2013 tarihinde yürürlüğe giren 6462 sayılı Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile tüm yasalardaki özürü ibaresi engelli olarak değiştirilmiştir.

Sosyal politika açısından belediyelere görev ve sorumluluk yükleyen ve bu konuda belediyelerin yetki alanını genişleten hükümler şunlardır:

Şekil 2: Sosyal Politikaya Katkıları Bağlamında Yerel Yönetim Yasaları

“(...) konut; gençlik ve spor orta ve yükseköğrenim öğrenci yurtları; sosyal hizmet ve yardım, (...) Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler” (madde 14/a fıkrası). 14. maddenin (a) fıkrasında açıkça sosyal politikaların temeli sayılan sosyal hizmet ve yardım görevi zikredilmiş ve bu çerçevedeki hizmetler arasında nitelendirilebilecek olan kadın ve çocuklar için koruma evleri açma görevi verilmiştir.

“(...) gerektiğinde, sporu teşvik etmek amacıyla gençlere spor malzemesi verir, amatör spor kulüplerine aynı ve nakdî yardım yapar ve gerekli desteği sağlar, her türlü amatör spor karşılaşmaları düzenler, yurt içi ve yurt dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece

alan öğrencilere, sporculara, teknik yöneticilere ve antrenörlere belediye meclisi kararıyla ödül verebilir. Gıda bankacılığı yapabilir” (madde 14/b fıkrası). 14. maddenin (b) fıkrasında yer alan önemli hususlardan biri de belediyelere, işsizliğin azaltılmasında önemli bir yere sahip olan işgücünün niteliğinin yükseltilmesinde etkin bir görev verilmiş olmasıdır. Belediyeler hemşerilerine meslek ve beceri kazandırmak amacıyla faaliyetlerde bulunabileceklerdir.

Yine temel sosyal politikalarından eğitim alanında “devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımının yapılması ile bu okulların her türlü araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarının karşılanması” (madde 14/b), sağlık alanında “çevre ve çevre sağlığı” (madde 14/a), “sağlıkla ilgili her türlü tesisi açma ve işletebilme” (madde 14/b), “acil yardım, kurtarma ve ambulans hizmeti sağlama” (madde 14/a) görevlerini yerine getirebileceklerdir. “Okul öncesi eğitim kurumlarının açılması”na dair ifade ise 2007 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

Yasanın diğer maddelerinde de sosyal politika alanında düzenlemeler yer almaktadır. Öyle ki, belediyelerin yetki ve imtiyazları başlıklı 15. maddesinde dolaylı ya da doğrudan sosyal politikayı etkileyebilecek dört fıkra yer almaktadır. Bunlar;

“Belde sakinlerinin mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla her türlü faaliyet ve girişimde bulunmak” (madde15/a),

“Mahalli müşterek nitelikteki hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla, belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde taşınmaz almak, kamulaştırmak, satmak, kiralamak veya kiraya vermek, trampa etmek, tahsis etmek, bunlar üzerinde sınırlı aynı hak tesis etmek” (madde 15/h),

“Borç almak, bağış kabul etmek” (madde 15/i),

“Beldede ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi ve kayıt altına alınması amacıyla izinsiz satış yapan seyyar satıcıları faaliyetten men etmek, izinsiz satış yapan seyyar satıcıların faaliyetten men edilmesi sonucu, cezası ödenmeyerek iki gün içinde geri alınmayan gıda maddelerini gıda bankalarına, cezası ödenmeyerek otuz gün içinde geri alınmayan gıda dışı malları yoksullara vermek” (madde 15/m).

Yine Belediye Başkanının görev ve yetkilerinin sayıldığı 38. maddenin (n) fıkrasında; “Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, özürülülere yönelik hizmetleri yürütmek ve özürülüler merkezini oluşturmak” hükmü sosyal politika açısından önemlidir.

Yasanın 69. maddesi ise belediyelere konut alanında aktif rol oynama imkânı vermektedir. Bu maddeye göre belediyeler; “düzenli kentleşmeyi sağlamak, beldenin konut, sanayi ve ticaret alanı ihtiyacını karşılamak amacıyla belediye ve mücavir alan sınırları içinde, özel kanunlarına göre korunması gerekli yerler ile tarım arazileri hariç imarlı ve alt yapı arsalar üretmek; konut, toplu konut yapmak, satmak, kiralamak ve bu amaçlarla arazi satın almak, kamulaştırma yapmak, bu arsaları trampa etmek, bu konuda ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ve bankalarla iş birliği yapmak ve gerektiğinde onlarla ortak projeler gerçekleştirmek yetkisine sahip” olmaktadır.

Diğer önemli bir düzenlemede belediyelere genel olarak sivil toplum kuruluşları ile işbirliği imkânının tanınmasıdır. Bu bağlamda belediyeler göre belediyeler;

“Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu yararına çalışan dernekler, özürli dernek ve vakıfları, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınmış vakıflar ve 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu kapsamına giren meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebileceklerdir” (madde 75/c). Söz konusu meslek kuruluşları ile belediyelerin birlikte üretecekleri ortak projelerin büyük bir kısmının sosyal politika projeleri olacağı açıktır.

Öte yandan 76. maddede tanımlanan Kent Konseylerinin “kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır” ilkesi temelinde oluşumu ve belediyelerin “kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasî partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlayacağına” dair ibare ile 77. maddedeki “Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular” hükmü ülkemizde bu oluşumlar aracılığıyla sosyal politikaların sağlanmasındaki rol ve aktörlerin genişlediğine dair ibarelerdir. Zira bu hükümlerle, Kanunun belediyelere sosyal politika açısından yüklediği görevlere gönüllü katılım aracılığıyla özellikle yerel yönetimlerin sosyal politika hizmetlerini etkinleştirme amacını taşıdığı görülmektedir.

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’na Göre Belediyelerin Sosyal Politika Görevleri

10.07.2004 tarihinde kabul edilen ve 23.7.2004 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, yerel yönetimlerin sosyal politika alanındaki faaliyetlerini genişleten hükümler içermektedir.

Bu yasa ile belediyelere verilen bazı sosyal politika görev ve sorumlukları mevcuttur. 5216 sayılı yasa ile Büyükşehir belediyeleri ve ilçe belediyelerine verilen sosyal politika sorumlukları 3 fıkra da bulunmakta; büyükşehir belediyelerine verilen görevler 7. maddenin (n) ve (v) fıkralarında yer almaktadır.

“Gerektiğinde mabetler ile sağlık, eğitim ve kültür hizmetleri için bina ve tesisler yapmak, kamu kurum ve kuruluşlarına ait bu hizmetlerle ilgili bina ve tesislerin her türlü bakımını, onarımını yapmak ve gerekli malzeme desteğini sağlamak” (madde 7/n),

“Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksekokullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak” (madde 7/v),

İlçe belediyelerine verilen görevler ise;

“Birinci fıkrada belirtilen hizmetlerden; 775 sayılı Gecekondu Kanununda belediyelere verilen yetkileri kullanmak, otopark, spor, dinlenme ve eğlence yerleri ile parkları yapmak; yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak; mesleki eğitim ve beceri kursları açmak; mabetler ile sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yapım, bakım ve onarımı ile kültür ve tabiat varlıkları ve tarihi dokuyu korumak; kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin geliştirilmesine ilişkin hizmetler yapmak” (madde 7/d) ve “Defin ile ilgili hizmetleri yürütmek” (madde 7/e) şeklinde sıralanmıştır.

18. maddede ise Büyükşehir belediye başkanının görev ve yetkileri belirlenerek;

“Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, özürliülerle ilgili faaliyetlere destek olmak üzere özürliü merkezleri oluşturmak” görevi Büyükşehir belediye başkanının da görevleri arasında sayılmıştır.

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’na Göre İl Özel İdarelerinin Sosyal Politika Görevleri

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu 22.02.2005 tarihinde kabul edilmiş ve 04.05.2005 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

5302 sayılı yasa ile İl Özel İdarelerine verilen sosyal politika sorumlukları 6. maddenin (a) ve (b) fıkrasında yer almaktadır. İl özel idaresinin görev ve sorumlulukları il özel idaresi mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla;

“Gençlik ve spor sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç ilin çevre düzeni plâni, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde” (madde 6/a),

“İmar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında yapmakla görevli ve yetkilidir” (madde 6/b) şeklinde ifade edilmektedir.

Bunun yanı sıra üçüncü bölümde il özel idaresi hizmetlerinin “vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulacağı ve hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemlerin uygulanacağı” (madde 6) belirtilmektedir.

Ayrıca “İl özel idaresi sağlık, eğitim, spor, çevre, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürliülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında ilde dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular.” (madde 65) şeklindeki il özel idaresinde gönüllü katılım ile ilgili ifade de sosyal politikaya dair bakış açısına göndermelerde bulunmaktadır.

Son olarak valinin görev ve yetkilerinin sıralandığı 30. maddenin (n) fıkrasında valinin “bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanabileceği” hükmü yer almaktadır.

Sonuç Olarak

Talas (1990:12) toplumsal politikanın amacını toplumsal adalet, ekonomi biliminin doğal yasalarını düzeltici ve anamalcı toplum düzeni içinde sınıf savaşmalarının nedenlerini gidermeye dönük önlemler ve piyasalar öngören bir denge ve barış bilimi olarak görmektedir. Bu kapsayıcı tanım, sonraki çalışma ve karar vericilere de yol gösterici bir yaklaşımdır.

Yerel yönetimler söz konusu olduğunda Türkiye'de, sosyal politikaların çerçevesi "sosyal belediyecilik" kavram ve sınırları içine çekilmiştir. Sosyal belediyecilik kimi zaman yoksullukla mücadelenin bir aracı olarak (Adıgüzel, 2013) görülürken, kimi zaman da belediyelerin sosyal sorumlulukları ile sosyal belediyeciliğin bir araya getirildiği görülmektedir (Uçaktürk vd., 2009).

Sosyal politikanın Türkiye'deki gelişim sürecine bakıldığında sosyal politika kavram ve gelişiminin Türkiye'de oldukça genç bir dönemde olduğu kabul edilmelidir (Esen, 2015). Türkiye açısından sorunun birinci ayağının, yukarıda da işaret edilmeye çalışıldığı gibi bu genç dönemde, kuramsal olarak açıklanmaya ve tartışılmaya muhtaç bir kavram olan "sosyal belediyecilik" sınırları içine çekilmeye çalışılmasıdır. İlk bakışta sürecin sosyal belediyecilik adı altında yerel yönetimlere düşen kısmının açıklanmaya çalışılması, oldukça "pratik" bir çalışma alanı sağlamış görünse de, uzun dönemde, sosyal belediyeciliğin, ulusal merkezi politikalarla desteklenen sosyal politikalar olmaksızın, moda bir kavram olarak süreçte yerini alacağı şimdiden kestirilebilir.

Yerel yönetimlere atfedilen ve yeni olarak ileri sürülen birçok görev ve sorumluluk, sosyal belediyecilik kavramı ile gelen görev ve sorumluluklar değildir. Yerel yönetimlerin, demokratik, katılımcı, çoğulcu nitelikleriyle zaten söz konusu görev ve sorumluluklar yeni olmaktan çıkmış durumdadır.

Sosyal politika üzerinden refah devletine yeniden bir dönüş mü var? Yoksa neoliberal politikaların yarattığı eşitsizlik ve sosyal sorunları aşmada, piyasanın yeniden düzenlenişini mi söz konusudur? Bu iki soruya yanıt aramak, günümüz sosyal politika tartışmaları için güçlü bir kuramsal temel sağlayacağı gibi, uygulamanın da sağlam temellere oturmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Adıgüzel, Ş. (2013). Kentsel yoksullukla mücadelenin bir aracı olarak ‘sosyal belediyecilik’: Antakya belediyesi sosyal belediyecilik uygulamaları, *Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar*, Ankara: Pegem Akademi, ss.361-373.
- Altan, Ö. Z. (1995). *Sosyal politika*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aybar, M. A. (2002). *Marksizm ve sosyalizm üzerine düşünceler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, E. G. (2013). *Yerel yönetimlerin sosyal politikalara etkisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Çetinkaya, A.C. (2012). Yerel yönetimlerin toplumsal politikalara etki ve katkıları, *Radikal Gazetesi*, 24.10.2012.
- Ersöz, Y. H. (2003). Doğuşundan günümüze sosyal politika anlayışı ve sosyal politika kurumlarının değişen rolü, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 53(2).
- Ersöz, Y. H. (2006). Sosyal politika-refah devleti- yerel yönetimler ilişkisi, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, (Prof. Dr. Toker Dereli’ye Armağan), 55(1).
- Ersöz, Y. H. (2007). Yerel yönetimlerin yetişkin eğitimi alanındaki etkinlikleri, *Öğrenen Toplum İçin Yetişkin Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, ss.44-67.
- Ersöz, Y.H. (2010). *Sosyal politikada yerelleşme*, Yayın No:2010/9, İstanbul: İTO Yayınları.
- Esen, B. (2015). Türkiye’de sosyal politikanın dönüşümü, *Lacivert Dergi*, Sayı: 14, Haziran 2015.
- Göymen, K. (2000). Türkiye’de yerel yönetimler ve yönetim: gereksinimler, önermeler, yönelimler, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Ankara: TODAİE Yayınları, 9(2), ss.3-13.
- Güven, S. (1996). *Toplum politikası yazıları*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1960). *Devrim çağı 1789-1848*, Ankara: Dost Kitabevi, 5. Baskı.
- İnsel, A. (2003). Sosyalizm: bir son mu yeniden doğuş mu?, *Birikim*, Ocak 2003, 165(1), ss.31-38.
- Keleş, R. (1993). Kentsel katılım nedir? ne değildir?, *Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar*, IULA-EMME, Ankara: Kent Basımevi, ss.20-34.
- Keleş, R. (1995). Hizmette halka yakınlık (subsidiarity) ilkesi ve yerel yönetimler, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 4(1), Ankara: TODAİE Yayınları, ss.3-14.
- Keleş, R. (1998). *Yerinden yönetim ve siyaset*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Koray, M. ve Topçuoğlu, A. (1995). *Sosyal politika*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Örnek, A. (1998). *Kamu yönetimi*, İstanbul: Meram Yayın Dağıtım.
- Sallan Gül, S. (2006). *Sosyal devlet bitti yaşıyor piyasaya-yeni liberalizm ve muhafazakârlık kışkırtıcılığında refah devleti*, Ankara: Ebabel Yayınları.
- Talas, C. (1990). *Toplumsal politika*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Uçaktürk, T.-Uçaktürk, A. ve Özkan, M. (2009). Yerel yönetimlerde sosyal sorumluluk bağlamında sosyal belediyecilik: biga belediyesi örneği, *VI. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi.
- Uğur, N. (1990). Türk siyasal gelişimi içinde yerel yönetimler, *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyumu*, Kasım 1990, Ankara: Metropol İmar A.Ş.-IULA-EMME, ss.57-60.
- Yıldırım, A. (2014). Belediyelerin sosyal politika uygulamaları üzerine bir değerlendirme: malatya belediyesi örneği, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(17), ss.485-509.
- Yıldırım, F. (2002). Yerel demokrasi ve kentteki gençlik, Editör F. Yıldırım, *Gençlik ve Kent Yönetimi*, İstanbul: WALD-Demokrasi Kitaplığı, ss.11-37.

- Yıldırım, S. (1990). Yerel yönetim ve demokrasi, *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyumu*, Kasım 1990, Ankara: Metropol İmar A.Ş.-IULA-EMME, ss.7-43.
- Yüksel, F. (2007). Sosyal devletin dönüşüm sürecinde yerel yönetimlerin yeni işlevleri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(1), ss.279-298.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

- Belediye Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf>
- İl Özel İdaresi Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5302.pdf>
- Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>

YEREL ÇEVRE POLİTİKALARI VE ÇEVRE HAKKI: HATAY İL MAHALLİ ÇEVRE KURULU KARARLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Muharrem GÜNEŞ¹, Murat TEK²

Özet

Ülkemizi yakın ve uzak gelecekte etkileyecek en önemli sorun alanlarından biri olarak çevre ve çevre sorunları önemli bir gündem maddesidir. Gerek merkezi yönetim, gerekse merkezi yönetimin taşra uzantıları ve yerel yönetimler, çevre sorunlarına yönelik çözüm bekleyen ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Başta 1982 Anayasası olmak üzere, çevre yasası ve diğer pek çok yasal düzenleme, kamu yönetiminde karar vericiler için çevre ile ilgili sorunlara yaklaşım biçimlerinin de sınırlarını çizmektedir. Çok aktörlü yönetim olanakları, bu yasal çerçeve üzerinden yerel yönetimler başta olmak üzere, merkezin taşra uzantılarına, yerelde çevre sorunlarına yönelik karar alırken yeni fırsatlar sunmaktadır. İl Çevre Kurulları, hem yapıları ve işleyişleri açısından hem de aldıkları kararlar açısından İl yönetimleri için önemli bir fırsattır. Bu çalışmada İl Çevre Kurullarının yasal statüleri, yapıları ve işleyişleri konu edilmekle beraber, özelde bu kurulların kararları ve bu kararların etkinliği sorgulanmaktadır. Çalışmanın uygulama alanı Hatay İl Çevre Kurulu ve bu kurulun son 2010-2016 yılları arasında almış olduğu kararlarının çözümlenmesine bu kararların yereldeki etkisine dayanmaktadır. Söz konusu kurulların yeniden ele alınıp, yapılandırılmalarıyla yerelde sadece çevre sorunlarının çözümüne yönelik değil, çevre ile ilgili yerel çevre politikalarının geliştirilmesinde ilgili bütün tarafların karar süreçlerinde etkin bir rol oynamalarını sağlayacaktır. Yerel çevre politikalarının oluşumu ve sorunlara yerinde çözüm üretmek anlamında İl Çevre Kurullarının yeri ve önemi her geçen gün artacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Yönetimi, Mahalli Çevre Kurulları

LOCAL ENVIRONMENTAL POLICIES and RIGHT OF ENVIRONMENT: AN EVALUATION ON LOCAL ENVIRONMENT COUNCIL DECISIONS OF HATAY PROVINCE

Abstract

As one of the most important problematic area, environment and environmental issues that effect on our country in the short and long term period are substantial agenda subject. Either centralized government or local extensions of government and local administrations have to encounter serial difficulties waiting for its remedy. Particularly 1982 Constitution, right to the environment and any other legal arrangements draw a border line about approaches to environment issues for decision makers of the public administration. Over through these legal regulations, multiple-agency governance possibilities provide opportunity with local extensions of government and particularly local administration when they take decision on environmental issues. Local Environmental Councils has a good chance for Province Administrations both in terms of its structure and functioning. On this study, legal status of Local Environmental Councils, its structures and functioning's are mentioned, consequently

¹ Prof.Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, muharremgunes@mynet.com

² Doç.Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, murattek23@gmail.com

beside making critique on decisions of these councils. The application area of this study based on analysis and its local effects, of Hatay Province Environmental Council decisions taking in between the years of 2010-2016. Restructuring and tackling these councils play a major role for all concerned subjects in process of decision making about solving not only environmental issues, but also enhancing local environmental policies. In terms of formation of local environmental policies and offering solution to issues locally, Local Environmental Councils are gradually risen together with its place and importance.

Keywords: Environment, Environment Administration, Local Environmental Councils

Giriş

Çevre sorunlarının çözüm süreçleri, çevre politikalarının da başlıca konularından biridir. Çevre sorunlarının çözümü kadar, söz konusu çevre sorunlarının bir sorun düzeyine gelmeden önleyici çevre politika, yönetim ve araçlarla her geçen gün uygulamada karşılaşılmaktadır. Uygulama ayağının belki de en önemli ayaklarından biri, yerel düzeydir. Bugün gelinen noktada, çevre sorunlarının yereli aşan, bölgesel ve küresel etkilerinin ortaya çıkması yerelin önemini azaltmamakta bilakis arttırmaktadır. Yerele ve yerel yönetimlere yüklenen klasik görev - sorumluluk dengesini aşan yeni politikaların gerekliliği, yerelin önemiyle birleştiğinde, çevre sorunlarını önleyici ve sonradan ortaya çıkan sorunları giderici politika ve yönetim için önemli fırsatlar vermektedir.

Çevre sorunları konuşulmaya başlandığından günümüze aslında çevre hakkı kavramının da kullanıldığını görmekteyiz. Bir insan hakkı olarak, çevrenin öne çıkması, anayasal ve hukuksal normlar açısından çevre ile ilgili kapsamlı çalışmaların da başlangıcı olmuştur. Çevre sorunlarının sorumlulukla hukuk üzerinden ilişkilendirilmesi önemli bir süreç olarak kaydedilmelidir.

İl düzeyinde örgütlenmiş mahalli çevre kurulları, yapıları işleyişleri ve yerelde üstlenebilecekleri sorumluluklar açısından önemli çevre örgütlenmelerinden biridir. Bununla birlikte, bu türden yapıların örgütlenme biçimleri, karar süreçleri çevre için bu kurullardan beklenen işlevleri yerine getirebildiği söylenemez.

1970'li yıllarda, Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı sonrası yayınlanan Stockholm Bildirisi sonrasında, çevre hakkının müstakil bir insan hakkı olarak öne çıktığını görmekteyiz (Bilgiç, 1993:48; Keleş ve Ertan, 2002; Pazarıcı, 1987; Demirbilek, 1992; Gören, 2007). Çevre hakkı günümüz tartışmalarında ise, Çevre hakkının en önemli uygulamadaki uzantısı olarak yerel gösterilmekte ve bu nedenle de öncelikli çözüm sürecinde ve çevre yönetiminde biçimsel olarak öncelik, bazı konularda tartışmalar bulunsa da, öncelik yerel yönetimlerde (Yaşamış, 1992:137). Sorunun yereli aşan boyutu ve çevre sorunlarında küreselleştiği vurgusu ise bir başka yaklaşımdır (Kaleli, 1993; Toprak Karaman, 1995). Yereli merkeze alan (Tekeli, 2005:2) yaklaşımların yanında, yerelin ve belediyelerin öneminin azaldığı söylenemez (Torlak ve Yavuzçehre, 2006; Şengül, 2002: 39).

Çözüm açısından aynı zamanda yereldeki sivil toplum kuruluşlarının da öneminin giderek artmasına karşın (Tekeli, 2005; Şengül, 1997: 29), çevre yönetimi sürecinde değişik düzeylerdeki gönüllülüğün istenen düzeyde olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çözüm için en nihayetinde yerelde bir uzlaşma gerekmektedir. Uzlaşma hem sistem düzeyinde – modernleşme ve

demokratik yapı arasında – (Toprak Karaman, 1995: 186), hem de çatışan çıkarların uzlaşısı açısından gereklidir (Hamamcı, 1983).

Türkiye’de çevre hakkı bağlamında sürece bakıldığında, çevre hakkına 1982 Anayasasında rastlamaktayız. “Temel Haklar ve Ödevler” başlıklı ikinci kısmının “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlıklı üçüncü bölümünde “Sağlık, Çevre ve Konut” kesiminde yer verilmiştir. “Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması” üst başlıklı 56. maddenin içeriği şöyledir;

“MADDE 56. – Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.”

Anayasamızın 56. maddesinin ikinci fıkrası 3 önemli noktada değerlendirilmelidir. Bunlardan birincisi yurttaşların ödevi, ikincisi devlete getirilen ödev, üçüncüsü de bu ödevin niteliği ve kapsamıdır. Yurttaşlara düşen ödev yalnızca çevreyi kirlenmemesi ve bu bağlamda getirilen her türlü yasağa uyma şeklinde bir ödev değildir. Asıl önemli olan onların çevreyi kirlen ve bozan faaliyetlere karşı çıkmaları, katılım yolu ile görüş bildirmeleri ve çevreye zarar veren eylemler karşısında yargı yoluna başvurmalarıdır (Turgut, 1998:141). Yurttaşlar, kamu makamlarının harekete geçmesini beklemeden, onları etkileyerek, gerekli önlemleri almalarını isteyebilirler. Başvuru için kişisel bir çıkarın bulunma zorunluluğu da aranmamaktadır (Tek, 2009).

Çevre hakkının “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlıklı üçüncü bölümde düzenlenmesinin birtakım sonuçları ortaya çıkmaktadır. Devletin iktisadî ve sosyal ödevlerinin sınırlarını belirleyen Anayasanın 65. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir;

“Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.”

Ekonomik alandaki talep ve beklentiler de “kalkınma” söylemi ile pasifize edilip ketlenmektedir. Toplumsal talep ve beklentilerin belirsiz bir tarihselliğe ötelenmesi, yönetilenlerde ekonomik büyüme gerçekleştiğinde, diğer toplumsal sorunların bir bakıma kendiliğinden çözüleceği kabulünün hâkim olmasıyla mümkündür. Anayasa’da yer alan “sosyal ve ekonomik hakların sınırı” maddelerinin gerekçelerine bakıldığında durum daha da netleşmektedir (Tek, 2009).

“Anayasada yer alan sosyal ve ekonomik hakların Devlet tarafından gerçekleştirilmesi ancak mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde mümkündür.

Mali kaynakların yeterliliği Devletin kaynaklarını zorlamadan tabii bir sınır teşkil eder.

Bu kaynakların zorlanması halinde ekonomik istikrarın bozulması mukadderdir. Ekonomik istikrarın bozulması ise, her şeyden önce Devletin ekonomik ve sosyal ödevlerinin aksaması sonucunu doğurur.

Bundan ise her şeyden önce bu haklardan yararlanacak olan şahıslar zarar görür.

Madde, hiç kimseye Devletten sosyal ve ekonomik haklarını gerçekleştirilmesini isteme hakkı vermediğini, bu hakların devlete yüklenen ödevlerden olduğunu belirtmektedir.”

Sosyal ve ekonomik haklar kapsamında değerlendirilen haklar konusunda; “hiç kimseye Devletten sosyal ve ekonomik haklarını gerçekleştirilmesini isteme hakkı” verilmediği net olarak ortaya çıkmaktadır. Bu madde gerekçesi, uygulamada yaşanan sorunların önemli bir bölümüne ışık tutmaktadır. Bu maddenin yanında anayasada çevre ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek birçok maddenin yer aldığı unutulmamalıdır.

Çevre duyarlılığını ve bilincini kavramış toplumların çevre sorunlarının yukarıda sıralanan aşamalarının yaşama geçirilmesine yönelik eylemler şu üç alanı içermelidir (Ertan, 1998:133);

“Bilgilendirme: Toplumu oluşturan bireylerin yöresel, bölgesel, ülkesel ve küresel her türlü çevre sorunu, kaynakları ve önlemleri konusunda bilgilendirilmeleri gerekir. Eğitimin her aşamasında çevre bilinci ve bilgisi öğrencilere aşılanmalıdır. Bilgilendirme ve eğitim hakkı, çevre alanında da yaşama geçirilmelidir.

Sorumluluk: Yerel yönetimler düzeyinde belde halklarına çevre alanında görev ve sorumluluk verilmesi, bireylerin çevre yönetimi ve denetimine katılmasının ilk adımını oluşturacaktır.

Denetim: çevresel değerlerin korunması ve sorunlarının giderilmesinde merkezi ve yerel yönetimlere ve yurttaşlara düşen görevlerin etik ve tüzel araçlarla denetlenmesi, çevre duyarlılığı ve sorumluluk bilinci taşıyan bireylerce güç olmayacaktır.”

Hemen her konuda olduğu gibi çevre hakkı konusunda da iş, bilinçli, duyarlı, sorumluluk sahibi, aktif, katılımcı vb. yurttaş kavramsallaştırmasına gelip dayanmaktadır (Keleş, 1978; Özdemir, 1988; Yankın, 1991; Kaboğlu, 1992; Özdek, 1993; Turgut, 1993; Tekeli, 1996; Toprak Karaman, 1996; Kuzu, 1997; Gülaçar, 2003; Yeter, 2006). Bu yurttaş varsayımının yanında örgütlü bir sivil toplumun varlığı, yönetimin katılıma açıklığı, saydamlığı, sorumluluğu, hesap verebilirliği, bilgi vermesi vb. kabullere de gereksinim

duyulmaktadır. Ancak söz konusu bu kabullerin ülkemiz açısından oldukça tartışmalı olduğu açıktır (Tek, 2009).

Çevre dengesini sağlamada önemli kamusal araçların başında toplumun desteği gelmektedir (Toprak, 1988-1989:102). Ancak yönetimin toplum desteğini dikkate almada ve kullanmada isteksiz olduğu söylenebilir. Yönetim felsefesi ve yöneticilerin yaklaşımları (Akıllıoğlu, 1986; Gemalmaz, 1986-1987; Mülkiyeliler Birliği Vakfı, 1988, Gökdağ, 1992;; Ertaş, 1997; Özer, 1998; Topçuoğlu, 1998; Yeter, 2006), örgütlenme ve yönetsel süreçler, nitelikli ve yeterli personel, teknik olanaklar, mali sıkıntılar gibi yerelde ciddi sorun alanlarının varlığı göz ardı edilmemelidir (Tek, 2009).

Hatay 2010-2016 Mahalli Çevre Kurulu Kararları Üzerine Bir Değerlendirme

Mahalli Çevre Kurullarının Yapısı ve İşleyişi

03.08.2013 tarihli ve 28727 sayılı Yüksek Çevre Kurulu ve Mahalli Çevre Kurullarının Çalışma Usul ve Esasları yönetmeliği, Mahalli Çevre Kurullarının yapısı ve işleyişine açıklık getirmektedir.

Bu Yönetmelik 09/08/1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 4. maddesine ve 29/06/2011 tarihli ve 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 27 ve 33. maddelerine dayanılarak hazırlanmıştır.

Çevre Kurulları örgütlenmesinin iki ayağının olduğu söylenebilir. Merkezi düzeyde örgütlenmiş Yüksek Çevre Kurulu ve yerel düzeyde örgütlenmiş olan Mahalli Çevre Kurulları bulunmaktadır.

Söz konusu yönetmeliğe göre, Yüksek Çevre Kurulu, Başbakanın başkanlığında, Başbakanın bulunmadığı zamanlarda Çevre ve Şehircilik Bakanının Başkanlığında; Başbakanın belirleyeceği sayıda bakan ile Bakanlık Müsteşarından oluşur. Yüksek Çevre Kurulunun, her yılın Haziran ayı içerisinde Yüksek Çevre Kurulu Başkanının belirleyeceği yer ve tarihte yılda en az bir kez toplanır. Ancak, Bakanlıkça gerekli görüldüğü hallerde olağanüstü toplantılar yapılabilir.

Yüksek Çevre Kurulunun görevleri ise şu şekilde sıralamaktadır:

- a) Etkin bir çevre yönetiminin sağlanması için hedef, politika ve strateji belirlemek.
- b)Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde ekonomik kararlara çevre boyutunun dâhil edilmesine imkân veren hukukî ve idarî tedbirleri belirlemek.
- c) Birden fazla bakanlık ve kuruluşu ilgilendiren çevre konularına ilişkin uyuşmazlıklarda nihai kararı vermek.

Yönetmelikle, Çevre Teknik Komitesi de öngörülmüştür. Yüksek Çevre Kuruluna yardımcı olmak üzere kurulan Komite, Bakanlık Müsteşarının Başkanlığında, Dışişleri, Maliye, Kalkınma, Orman ve Su İşleri, Millî Eğitim, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme, Gıda, Tarım ve Hayvancılık, Bilim, Sanayi ve Teknoloji, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Sağlık ile Kültür ve Turizm bakanlıklarının müsteşarları, Diyanet İşleri Başkanlığı Başkan Yardımcısı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Başkanı, Afet ve Acil Durum Yönetimi

Başkanı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı, Deniz Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı ve Bakanlıkça belirlenecek çevre ve şehircilik dalında çalışma yapan toplam iki öğretim üyesinden oluşmaktadır. Komiteye, çalışma konularının gerektirdiği hallerde, Komite Başkanının davetiyle diğer kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri de çağırılabilir.

Mahalli Çevre Kurullarının Kuruluş ve Görevlerine bakıldığında; Mahalli Çevre Kurulu, her ilde Valinin veya Valinin görevlendireceği Vali Yardımcısının başkanlığında, İçişleri, Maliye, Millî Eğitim, Sağlık, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme, Gıda, Tarım ve Hayvancılık, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Kültür ve Turizm, Orman ve Su İşleri, Bilim Sanayi ve Teknoloji bakanlıkları, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığının imza yetkisini haiz il temsilcileri, İl Jandarma Komutanlığının, İl Emniyet Müdürü ve denize kıyısı olan illerde Sahil Güvenlik Komutanlığının imza yetkisini haiz temsilcileri ile Ticaret ve Sanayi Odaları Temsilcisi, büyük şehirlerde büyükşehir belediye başkanlığının, diğer illerde ise belediye başkanlığının imza yetkisini haiz temsilcilerinden oluşur. Mahalli Çevre Kurulu üyesi bakanlıkların illerde teşkilatının bulunmaması halinde, bu bakanlıklar, kendileri ya da bağlı veya ilgili kuruluşları aracılığı ile; birden fazla bağlı ve ilgili kuruluşun bulunması durumunda toplantı gündemine göre konu ile ilgisi olan kuruluş aracılığı ile temsil edilir (Madde 18/1).

Yine aynı maddenin ikinci fıkrasına göre, Başkanca gerekli görülmesi halinde, görüş ve önerilerini almak üzere, ilgili kamu kurum ve kuruluşu, bilimsel kuruluş, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, özel sektör ve gönüllü kuruluş temsilcileri ile uzman kişiler de oy hakkı olmaksızın Mahalli Çevre Kurulu toplantılarına davet edilebilmektedir. Mahalli Çevre Kurulunun sekreteryaya hizmetleri Müdürlük tarafından yürütülmektedir.

Mahalli Çevre Kurulunun görevleri şu şekilde sıralanmaktadır (Madde 19/1):

- a) Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, kirliliğin önlenmesi amacıyla, Bakanlıkların mevzuatlarında belirlenen esaslar çerçevesinde gerekli kararları almak.
- b) Alınan karar ve tedbirlerin il düzeyinde uygulanması için programlar hazırlamak.
- c) Hazırlanan programların ön görülen sürelerde uygulanmasını sağlamak.
- ç) İlde çevre kirliliğine neden olan veya olabilecek tesis ve işletmeleri belirlemek, yapılan iş ve işlemleri incelemek, değerlendirmek ve gerekli önlemleri almak.
- d) İl düzeyindeki çevresel faaliyetleri izlemek ve yönlendirmek amacıyla çeşitli Bakanlık ve kuruluşlarla eşgüdümü sağlamak.
- e) Toplumsal çevre bilincinin artırılmasına yönelik eğitsel faaliyetlerin düzenlenmesine yönelik kararlar almak.

Alınan Mahalli Çevre Kurulu kararları toplantı tarihinden itibaren bir hafta içerisinde, Valilik ilan panosunda en az beş işgünü süreyle ilan edilir ve Valilik internet sitesinden duyurulur. Kurul kararları ilan sonunu beklemeden, imza tarihinde yürürlüğe girer (Madde 23).

Hatay Mahalli Çevre Kurulu Kararlarının Genel Bir Değerlendirmesi

www.iksad.org

Sayfa | 417

Çalışma kapsamında incelenen dönem son beş yıllık dönemdir. Bu dönemde alınan kararlar, toplantı sayısı ve toplantıya katılanların dökümleri yapılarak, bu dökümlerden genel bir çözümlenmeye gidilmeye çalışılmaktadır. Kısaca bu kurulların etkinliği kararlar üzerinden ve kararlara katılanlar üzerinden kıs bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Kapsamlı bir çalışmanın ilk verileri olan bu değerlendirmeler, yerel düzeyde çevre sorunları söz konusu olduğunda, yerelin çevre yönetimi konusundaki hareket kabiliyetinin ve potansiyelinin ölçümünün yanı sıra, karar süreçlerinde çevre ile ilgili sivil toplum örgütlerinin yerelde yönetim sürecine olası katkılarını v etkisini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır.

Son beş yılın Mahalli Çevre Kurulu (MÇK) kararları incelenmiştir. Bu çerçevede 23 toplantı ve 61 karar söz konusudur. Son beş yılda toplantı başına 2.65 karar düşmektedir.

Yıllar	Toplantı Sayısı	Karar Sayısı	Toplantı Başına Karar Sayısı
2010	9	24	2,67
2011	4	7	1,75
2012	3	7	2,33
2013	2	8	4,00
2014	2	4	2,00
2015	3	11	3,67
Toplam	23	61	2,65

Tablo 1: Mahalli Çevre Kurulu Kararları Nicel Değerlendirme

Kurul kararlarının içerikleri dikkate alındığında tekrarlanan ve rutin kararların olduğu göze çarpmaktadır. Yakıt Programı, Tıbbi Atık Bertaraf ve Ücretleri, Atıksu Bağlantı (Deşarj) İzinleri ilk üç sırada yer almakta ve belli periyotlarla tekrarlanmaktadır. Bu rutinin dışına taşan kararlardan ilki MÇK'na yapılan müracaatlar ve izin talepleri sonucu verilen kararlardır. Diğerleri ise genel olarak Vali yahut Vali Yardımcısının gördüğü lüzum üzerine gündeme alınmış ve ayrılmasıyla son bulan kararlardır. Bunun örnekleri ise Yol ve Caddelerin Bakımı, Görüntü ve Gürültü Kirliliği konularında görülmektedir.

Rutin kararların içeriklerine bakıldığında yıllık olarak neredeyse değişmeyen metinler söz konusudur. Ücretlerin ve cezaların güncellenmesi dışında esaslı bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Bu rutinin dışına çıkan kararlarda bir müracaat yahut şikâyet üzerine gündeme gelen konularda karar verilmekte olduğu görülmektedir. Bunların sayısı da oldukça sınırlı kalmaktadır.

Kurumlarını temsilen MÇK'na katılan şahısların sıklıkla değiştiği gözlenmektedir. Bunun da ötesinde kurula katılan kurumların da sıklıkla değiştiği görülmektedir. Bu değişikliğin kısmen nedeni bakanlıkların reorganizasyonu gibi görülse de, bunu da aşan düzenlemelerin olduğu aşikârdır. Kurulda yer alan kurumların sayısı neredeyse sürekli değişmektedir.

Karar No	Karar Tarihi	1	2	3	4	5
179	30.12.2015	Tıbbi Atık Bertarafı ve Ücreti	II-a Grubu Maden Ocakları (Taş Ocakları) ve Kıрма Eleme Tesisi Müracaatları	Samandağ Belediyesi Katı Atık Transfer İstasyonu	Doğalgaz Hattı Çalışmalarının Hızlandırılması	Ek Gündem: Belen Belediyesi Katı Atık Transfer Sahasının Rehabilitasyonu
178	16.09.2015	Yeni Taş Ocakları ve Kıрма Eleme Tesislerinin Açılmasıyla İlgili İzinler	2015-2016 Kış Döneminde Satışa Sunulacak Yakıtların Özellikleri, Üretim, Pazarlama ve Tüketim Aşamalarında Uyulacak Esaslar	Katı Atık Transfer İstasyonları	Atıksu Bağlantı İzinleri	
177	17.03.2015	Temiz Hava Eylem Planı	BŞB Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi Yerleşimi			
176	25.12.2014	Tıbbi Atık Bertarafı	Tıbbi Atık Ücreti			
175	18.11.2014	Hafriyat Toprağı ve İnşaat ve Yıkıntı Atıkları	2014-2015 Kış Döneminde Satışa Sunulacak Yakıtların Özellikleri, Üretim, Pazarlama ve Tüketim Aşamalarında Uyulacak Esaslar			
174	30.12.2013	Tıbbi Atık Bertarafı	Tıbbi Atık Ücreti	Atıksu Bağlantı İzinleri	Hava Kirliliği	
173	09.05.2013	Kırıkhan Belediyesi Katı Atık Transfer İstasyonu	Atıksu Bağlantı İzinleri	5 Haziran Dünya Çevre Günü ve Haftası Kutlama Etkinlikleri	Hilton Antakya Müze Oteli İnşaatı Gece Çalışma İzni	
172	28.12.2012	Tıbbi Atık Bertarafı	Tıbbi Atık Ücreti			
171	12.10.2012	Yakıt Programı				
170	02.05.2012	Anız Yakma	5 Haziran Dünya Çevre Günü ve Haftası Kutlama Etkinlikleri	Atıksu Bağlantı İzinleri		
169	26.01.2012	Tıbbi Atık Bertarafı	Tıbbi Atık Ücreti	İl Özel İdaresinin talebi üzerine Mermer Ocaklarının Çevre Kurulu Kararlarına Tabi Olmayacağına Dair Karar		
168	16.10.2011	Maden Ocakları ile İlgili Bir Komisyon Teşkil Edilmesi				
167	30.06.2011	Gürültü Kirliliği (Hassas Kullanım Alanlarında İzin Verilmemesi)	163. Nolu MÇK Kararının bazı Fıkralarının İptali			
166	13.05.2011	5 Haziran Dünya Çevre Günü ve Haftası Kutlama Etkinlikleri	Belediye Sınırları İçinde Kalmış Hayvancılık İşletmelerinin Taşınması			
165	19.01.2011	Tıbbi Atık Bertaraf Ücretlerine Yapılan İtirazların Değerlendirilmesi				
164	30.12.2010	Tıbbi Atık Bertarafı	Tıbbi Atık Ücreti	Kışlak Belediye Başkanlığının Tören Alanı Belirlenmesine İlişkin Talebi		
163	30.11.2010	Gürültü Kirliliğinin Önlenmesi ve Çok Hassas Kullanım Alanları ve				

		Bu Alanları Etkileyen Eğlence Yerleri				
162	27.10.2010	Yakıt Programı	Termik Santral Külü Depolama Alanı Müracaatı	Gürültü Kirliliğinin Önlenmesi Açısından Hassas Alanların ve Bu Alanları Etkileyen Eğlence Yerlerinin Tespiti		
161	30.09.2010	Karayolu Güzergâhlarında Tabelalar ve Görüntü Kirliliği	Atıksu Bağlantı İzinleri			
160	22.07.2010	Karayolu Güzergâhlarında Tabelalar ve Görüntü Kirliliği				
159	12.05.2010	Atıksu Bağlantı İzinleri	Tabela Kirliliği	Anız Yakma	Yol ve Caddelerin Bakımı	
158	30.03.2010	Atıksu Bağlantı İzinleri	Tıbbi Atık Bertaraf Ücretleri			
157	01.03.2010	Karayolu Güzergâhlarında Tabelalar ve Görüntü Kirliliği	Yol ve Caddelerin Bakımı	Asi Nehrinin Kirlenmesi	Yasadışı Balık Avlanması	
156	02.02.2010	Tıbbi Atık Bertaraf Ücretleri	Atıksu Bağlantı İzinleri	Yakıt Programı	Atık Bertaraf Tesisi Saha İzni	

Tablo 2: Mahalli Çevre Kurulu Kararları ve İçerikleri

Kararlar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Toplam
Tıbbi Atık Bertaraf ve Ücretleri	4	1	2	2	2	1	12
Atıksu Bağlantı İzinleri	4		1	2		1	8
Yakıt Programı	2		1		2	2	7
Katı Atık Transfer İstasyonu				1		4	5
Görüntü Kirliliği	4						4
Gürültü Kirliliği	2	2					4
Maden Ocakları		1	1			2	4
5 Haziran Dünya Çevre Günü ve		1	1	1			3
Saha Kullanım İzinleri	3						3
Hava Kirliliği				1		2	3
Yol ve Caddelerin Bakımı	2						2
Anız yakma	1		1				2
Diğer	2	1		1			4
Toplam	25	6	7	8	4	12	61

Tablo 3: Mahalli Çevre Kurulu Kararlarının Yıllar İtibariyle Konuları

Kurumların MÇK toplantılarına katılımları da düzenlilik arz etmemektedir. Ziraat Odası Başkanlığı neredeyse hiçbir toplantıya katılmamıştır. Tarım il müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu İl Müdürlüğü, Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı katılımı zayıf olan kurumlar olarak belirginleşmektedir. Yine Antakya Belediyesi ve Defterdarlık da katılım konusunda düzenlilik sorunu yaşamaktadırlar.

Karayolları 53. Şube Şefliği, İl Özel İdaresi, TEDAŞ İl Müdürlüğü gibi kimi kurumlara yer verilmezken, İskenderun Liman Başkanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın katıldıkları toplantılarda bu kurumlara özgü konular gündemde yer almamıştır.

174. Toplantıdan itibaren İl Müftülüğüne yer verilmiş, ancak kararlardaki rolü anlayışlamamıştır.

Görevli	Birimi	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168
1	Vali	İK	İK	İK	İK	İK	AÇ	AÇ	AÇ	AÇ	AÇ	OM	OM	OM
2	İl Çevre ve Orman Müdürü	İY	İY	İY	İY	İY	İY	İY	İY	İY	İY	İY	İY	TT
3	Antakya Belediyesi	İK	İK	MA	RC	MÇ	İK	RA	İK	İK	İK	İK	MB	-
4	İl Defterdarlığı	İÇ	YE	-	İÇ	İÇ	-	-	YE	İÇ	YE	-	-	YE
5	İl Jandarma Komutanlığı	KS	AE	AE	-	AE	AE	AE	AE	AE	AE	AE	AE	AE
6	İl Emniyet Müdürlüğü	OM	OM	ASK	ASK	AK	AA	ET	ET	AK	ET	AK	AK	OK
7	İl Sağlık Müdürlüğü	MK	AE	AE	-	ONP	MK	AE	-	MK	MK	AE	-	MK
8	İl Milli Eğitim Müdürlüğü	MA	MA	MA	MA	NB	NB	NB	NB	MK	MK	MK	MK	MK
9	Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü	AÇ	AÇ	-	MZ	AÇ	AÇ	MZ	MZ	-	-	MZ	HO	-
10	Tarım İl Müdürlüğü	-	AB	HA	AB	-	AB	-	-	-	-	YY	-	AB
11	İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü	KT	ZY	KT	KT	ZY	KT	ZY	KT	KT	KT	KT	KT	KT
12	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	-	EP	OP	EP	EP	OP	MH	EP	OP	MH	EP	EP	ÜE
13	Orman İşletme Müdürlüğü	MH	MH	AV	VA	AS	SY	MH	MH	-	/	/	/	/
14	Sosyal Güvenlik Kurumu İl	MC	-	MC	-	-	-	ÖY	MC	-	ÖY	ÖY	ÖY	ÖY
15	Ziraat Odası Başkanlığı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Ticaret ve Sanayi Odası	EB	-	-	EB	-	EB	-	-	-	-	EB	EB	EB
17	TEDAŞ İl Müdürlüğü	-	-	GF	/	/	/	-	-	-	-	DÖ	DÖ	DÖ
18	Karayolları 53. Şube Şefliği	/	/	/	/	/	/	/	CS	-	-	DK	CS	CS
19	İl Özel İdaresi	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	MB
	Toplam Kurum Sayısı	17	17	17	16	16	16	17	18	18	17	17	17	18
	Katılan Kişi Sayısı	13	13	13	12	12	13	12	13	10	11	15	13	15

Tablo 4: Mahalli Çevre Kuruluna Katılan Kurumlar ve Şahıslar - I

Görevli	Birimi	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179
1	Vali	OM	OM	HVK	HVK	HVK	HVK	HVK	FG	HVK	HVK	HVK
2	Çevre Şehircilik İl	NE	MMK	MMK	MMK	MMK	YG	KÖ	YG	HE	HE	HE
3	* Hatay Büyükşehir	/	/	/	/	/	MB	AD	ŞÖ	AD	AD	AD
4	İl Defterdarlığı	MA	MA	YE	YE	MA	MG	MG	MG	-	MG	MG
5	İl Jandarma Komutanlığı	MO	-	HG	YS	HT	AAY	HT	EA	TZ	HT	MY
6	İl Emniyet Müdürlüğü	OK	AK	AB	ÜT	ÜT	ÜT	SS	ÜT	ET	SS	ZA
7	İl Sağlık Müdürlüğü	MK	MK	MK	-	-	-	/	/	-	/	/
8	İl Milli Eğitim Müdürlüğü	-	HO	MGY	YG	İA	OŞ	TGK	VGK	YA	YA	BK
9	Gıda Tarım ve Hayvancılık	BZ	YT	MYK	AT	AB	HÖ	AT	-	NÖ	AT	AT
10	Bilim, Sanayi ve Teknoloji	KT	KT	KT	LY	-	LY	SB	SB	SB	SB	SB
11	İl Kültür ve Turizm	-	OP	OP	ÜE	OP	OP	HI	OP	OP	HI	OP
12	Sosyal Güvenlik Kurumu	HY	MC	MTÖ	HY	MTÖ	/	/	/	/	/	/
13	TEDAŞ İl Müdürlüğü	DÖ	DÖ	DÖ	DÖ	/	/	/	/	/	/	/
14	Karayolları 53. Şube Şefliği	MA	MA	ÖÇ	YM	-	MBÖ	MBÖ	TT	MBÖ	MBÖ	MBÖ
15	Sanayi ve Ticaret Odası	AM	AM	SYS	SYS	-	-	-	-	SYS	SYS	-
16	Ziraat Odası Başkanlığı	-	-	-	-	-	/	ME	/	/	/	/
17	İl Özel İdaresi	MB	/	/	MHT	SG	/	/	/	/	/	/
18	Antakya Ticaret ve Sanayi	/	AM	/	/	/	/	/	/	/	/	/
19	Orman İşletme Müdürlüğü	/	SY	/	MH	SY	/	/	/	/	/	/
20	Orman ve Su İşleri	/	/	/	ZG	ZG	ZG	BT	BT	BT	NA	BT
21	İl Müftülüğü	/	/	/	/	/	CE	MB	MB	CE	MY	-
22	Halk Sağlığı Müdürlüğü	/	/	/	/	/	MK	MK	MK	-	MK	MK
23	Sahil Güvenlik Komutanlığı	/	/	/	/	/	ET	/	-	ET	/	-
24	İl Afet ve Acil Durum	/	/	/	/	/	CY	KB	KB	-	KB	KB
25	İskenderun Liman	/	/	/	/	/	/	AB	AB	/	/	/
26	Kamu Hastaneler Birliği	/	/	/	/	/	/	/	HM	/	/	/
27	DSİ 63. Şube Müdürlüğü	/	/	/	/	/	/	/	/	HK	/	/
28	Antakya Belediyesi	ÖK	RA	-	-	-	/	/	/	/	/	ÖG
29	Kırıkhan Belediyesi	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	-
30	Defne Belediyesi	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	AD
31	Yatırım İzleme	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	BÖ
	Toplam Kurum Sayısı	17	20	16	19	18	18	18	19	19	16	21
	Katılan Kişi Sayısı	14	18	14	16	12	16	17	16	15	16	17
	*175. Toplantıdan itibaren HBŞ olmuştur.	-	Katılmadı	/	Yok							

Tablo 5: Mahalli Çevre Kuruluna Katılan Kurumlar ve Şahıslar - II

180. nolu MÇK Toplantısında ise, İlçe Belediyelerine yer verilmemiştir.

Sağlık il müdürlüğü, Halk sağlığı müdürlüğü, kamu hastaneler birliği gibi hemen aynı konuda hizmet veren kurumların varlığı kafa karışıklığına neden olmaktadır.

Yine Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı ve Antakya Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı'nın da aynı konuda hizmet verdiği ve aynı şahıs tarafından temsil edildiği tespit edilmiştir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Antakya, eşsiz bir tarihsel ve kültürel mirası barındırmaktadır. Doğal, tarihsel ve kültürel zenginlikleriyle birlikte, turizm, tarım ve ticaretle birlikte sanayi potansiyeli ile önemli bir olanaklara sahiptir. Antakya kenti açık ve yeşil alan toplamı 1.619.290 m²'dir. 523.385m²'si açık ve 1.095.905 m²'si yeşil alandır. Yeşil alanların 368.677m²'si topluma açık, 727.228 m²'si topluma yarı açık yeşil alandır. 1990 Genel Nüfus Sayımındaki nüfusu olan 123.871 kişiye bölündüğünde 8.84 m²/kişi yeşil alan düşmektedir. Kent içindeki tüm açık ve yeşil alanlar nüfusa oranlandığında ise kişi başına 13.08 m² açık ve yeşil alan düşmektedir. 2007 nüfusu 186.243 dikkate alındığında 5.8

m²'ye düşmektedir. 368.677 m² olan aktif yeşil alan 1955 yılı nüfusu olan 38.138 ile hesaplandığında 9.67 m² olan kişi başına düşen oran, 1990 yılında 2.97 m² düşmüştür. 2007 nüfusu 186.243 dikkate alındığında 1.9 m²'ye düşmektedir. Antakya'da açık ve yeşil alanlar konusunda yaşanan sorunlar, başta İskenderun ve Kumlu ilçeleri olmak üzere, Hatay'ın geneli içinde geçerlidir (Tek, 2009).

İl topraklarının %31'i (162.557 ha) çok şiddetli, % 28'i (147.721 ha) şiddetli ve %17'si (91.959 ha) orta nispete erozyona maruz kalmaktadır. Doğal yeşil alanların hızla azalmasına paralel olarak ciddi bir çevre sorunu olarak erozyonun belirginleştiği açıktır. Kuraklık tehlikesi göz ardı edilmemesi gereken bir risk potansiyeli barındırmaktadır. Antakya, İskenderun ve Dörtyol ilçelerinde nüfus yoğunluğu görece fazladır ve bu merkezler başta olmak üzere ilde plansız kentleşmenin yarattığı sorunlar göze çarpmaktadır.

Yaklaşık olarak 130.000 dönüm bir alana yayılan Amik Gölü, 1955-1958 ve 1973-1975 yılları arasında kurutulmuş tarımsal amaçla kullanıma sunulması, kurutulan Amik Gölü çanağında yapılan Hatay Havaalanı, yaşanan sel felaketleri sonrası yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Ayrıca, kıyıların hızla imara açılması, Asi nehri sorunu, içme suyu sorunu, organize sanayi bölgelerinde yaşanan ciddi sorunlar ve katı atık yönetiminde karşılaşılan sorunlar Hatay'ın geleceğinde çözüm bekleyen sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çevre hakkında sorumluluk sahibi kurum ve kuruluşlar arasında etkili bir koordinasyonun ve işbirliğinin sağlanamadığı gözlenmektedir. Gerekli inceleme, araştırma, denetim çalışmaları sistemli ve düzenli bir biçimde gerçekleştirilememektedir. Çevre hakkında veri ve bilgilerin sağlıklı ve yeteli bir biçimde tutulmadığı görülmektedir. Çevre ile ilgili birimler araç-gereç, teknik personel, ödenek vb sıkıntılar yaşamaktadır (Tek, 2009).

İncelenen dönemde Hatay'da Mahalli Çevre Kurulu kararları üzerinden bir değerlendirme yapıldığında ise şu saptamalara yer vermek mümkündür:

1. Kurul kararlarının etkinliği konusunda verilere ulaşamamaktadır. Kararların etkinliği, kurulun yapı ve işleyişinden beklenenleri de en aza indirmektedir.
2. Yapıları incelendiğinde, aşağıdan yukarıya yönetim olanakları olmasına karşın Kurulun neredeyse sivil toplum kuruluşlarına kapatılmış olması dikkat çekmektedir. Kurulda sadece Ticaret ve Sanayi oda temsilcilerine yer verilip Ziraat odası gibi çevre sorunları konusunda birinci derece etki alanına sahip olan bir örgütün kurul dışında tutulmuş olması önemli bir kayıptır.
3. Yerel yönetimlerin kurul kararlarında etki düzeyi en aza düzeyde kalmaktadır.
4. İl İnsan Hakları kurullarında olduğu gibi, Mahalli çevre kurullarında da, çevre ile ilgili sivil toplum örgütlerine yer vermek önemlidir. Kamunun sivil örgütlerce denetiminin de sağlanabileceği yeni bir yönetim alanı, kurul yapısı üzerinden yeniden belirlenmelidir.
5. Kurul kararları incelendiğinde, anılan dönem içinde, Hatay'da ciddi çevre sorunlarının durumuna, ya da çözümüne yönelik kararlardan çok, bir "rutine" bağlanmış konuların ele alındığı görülmektedir.
6. Kurulun varlığından, diğer pek çok kurul gibi, sadece konuyla çok yakından ilgili olan bürokratların bilgisi vardır. Kurulun yaygınlığı ve tanınırlılığı da bunda etkilidir.

7. Kurul kararlarına katılım konusunda kurulda imza yetkisi olan katılımcıların katılım oranı da düşük düzeyde kalmaktadır.
8. Kurul bürokrasisi düşünüldüğünde, kararların etkinliği tartışmalarıyla birleştiğinde, kaynak israfından söz edilebilmektedir.
9. Teknolojik olanakların kurulun yönetim ve işleyişinde gereği kadar kullanılmadığı da anlaşılmaktadır.
10. Bütün bu değerlendirmeler kurulun etkinlik ve verimlilik açısından sorunları daha belirgin kılmaktadır.

Kurulların, aşağıdan yukarıya çevre konusundaki etkinlikleri, onların potansiyel güç ve etkileriyle örtüşmemektedir. Yapı ve işleyişlerinin yeniden düzenlenmesi ile Mahalli Çevre Kurullarının, çevre hakkı konusunda öncelikli olmak üzere, yerelde çevre yönetiminin stratejik yönlerinin ele alınıp saptanması konusunda, bütün ilgili kesimlerin katılımına açık bir kurul olarak örgütlenmesi önem kazanmaktadır.

Yönetişim uygulamalarının önünün açılması açısından bu ve benzeri kurul ve yapıların yeniden örgütlenmesi düşünülmelidir.

Kaynakça

- Akıllıoğlu, T. (1986). Gökova Kararı Üzerine Gözlemler, *Amme İdaresi Dergisi*, 19 (3), 157-161.
- Bilgiç, V.K. (1993). Milletlerarası Hukukta İnsan Hakları ve Çevre, *Ekoloji Dergisi*, 1 (9), 48-49.
- Demirbilek, T. (1992). Çevre Hakkı ve Ulusal-Uluslararası Boyutları, *Kamu-İş Dergisi*, 3 (2), 46-53.
- Ertan, K. A. (1998) Çevre Etiği, *Amme İdaresi Dergisi*, 31 (1), 125-140.
- Ertaş, Ş. (1997). *Çevre Hukuku*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:78.
- Gemalmaz, S. (1986-1987). Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Düzenlemesi, *Sulhi Dönmezer'e Armağan*, İHFM, 1 (4), 233-278.
- Gökdağ, R. (1992). *Park Otel Olayı*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Gören, Z. (2007). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartının Ana İlkesi: Dokunulmaz İnsan Onuru, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), 21-37.
- Gülaçar, M. (2003). *Çevre Hakkı, Katılım ve Türkiye*, Ankara: TODAİE Uzmanlık Tezi.
- Hamamcı, C. (1983-1984). Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler, *İnsan Hakları Yıllığı*, 5 (6), 171-180.
- Kaboğlu, İ. Ö. (1992). Çevre Hakkı Karşısında İdare ve Yurtaş, *Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayını.
- Kaleli, H. (1993). *Çevre ve Yerel Yönetimler*, Ankara: TODAİE Uzmanlık Tezi.
- Keleş, R. ve Ertan, B. (2002). *Çevre Hukukuna Giriş*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (1978). Çevre Sorunları ve Çevre Hakları, *İnsan Hakları Armağanı*, (pp. 79-115), Ankara: Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları.
- Kuzu, B. (1997). *Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Mülkiyeliler Birliği Vakfı (1988). *Zafer Park Dosyası*, Ankara: Maya Yayıncılık.
- Özdek, Y. (1993). *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*, Ankara: TODAİE Yayını.
- Özdemir, Ş. (1988) *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık*, Ankara: Palme Yayınları.

- Özer, A. (1998). Çevre Hakkı ve 1982 Anayasası, *Ankara Barosu Dergisi*, 54, 74-75.
- Pazarcı, H. (1987). *Çevre Sorunları Konusunda Uluslararası Antlaşmalar ve Türkiye, Çevre Kanununun Uygulanması*, Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- Şengül, M. (1997). Belediyeler ve Çevresel Etki Değerlendirmesi: Etkin ve Yaygın ÇED İçin Bir Öneri, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 6 (1), 21-30.
- Şengül, M. (2002). 'Çevre Yönetimine Halk Katılımı' Yolu Olarak 'Belediye Yönetimine Halk Katılımı', *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 11 (2), 25-40.
- Tek, M. (2009). Çevre Hakkı: Yerelin Olanakları ve Sınırları Üzerine, içinde, Güneş, M. (Edt.) (2009). *Hatay'da İnsan Hakları Algısı*, (pp, 159-190), Ankara: Hatay Valiliği İnsan Hakları Kurulu Yayın Dizisi, Detay Yayıncılık.
- Tekeli, İ. (1996). İnsan Haklarının Yerleşmeye ve Mekana İlişkin Boyutları Üzerine, Bayramoğlu Yıldırım, F. (Edt.) (1996). *İnsan, Çevre, Kent*, (pp.15-26), İstanbul: WALD Yayını.
- Tekeli, İ. (2005). Çevre Hakkına Yerelden Yaklaşmak, *Sivil Toplum Bütüncül Yaklaşım Toplantısı*, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ref. No: TR0401.04/001, (pp. 2-8).
- Topçuoğlu, M. (1998). *Çevre Hakkı ve Yargı, Özel Teşebbüs Hürriyeti Açısından Çevre Hakkı ve Yargısal Korunma*, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- Toprak Karaman, Z. (1995). Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım, *Yeni Türkiye Dergisi*, 1 (5), 178-187.
- Toprak Karaman, Z. (1996). Kamu Yönetiminde Gizlilik Faktörünün Çevre Korumacı Politikalara Etkisi, *Türk İdare Dergisi*, 68 (412), 111-129.
- Toprak, Z. (1988-1989). Çevre Hakkı ve Yerel Yönetimler, *İnsan Hakları Yıllığı*, 10 (11), 91-106.
- Torlak, S. E. ve Yavuzçehre, P. (2006). Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler: Denizli Karşıyaka Mahallesi Örneği, *SDÜ SBE Dergisi*, 2 (4), 184-207.
- Turgut, N. (1993). *Çevre ve Yurttaşlar*, Ankara: Savaş Yayınları.
- Turgut, N. (1998). *Çevre Hukuku*, Ankara: Savaş Yayınları.
- Yankın, B. (1991). *Çevre, Katılım ve Yerel Yönetim*, Ankara: TODAİE Uzmanlık Tezi.
- Yaşamış, F. D. (1992). Yerel Düzeyde Çevre Yönetimi ve Planlamasının İlkeleri ve Yöntemleri, *Amme İdaresi Dergisi*, 25 (1), 137-158.
- Yeter, E. (2006). İl Özel İdarelerinin Çevre Yönetimindeki Yeri: Kastamonu Valiliği Örneği, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 15 (3) 63-78.

3.ULUSLARARASI ÇİN'DEN ADRIYATİK'E SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

**6-7-8-9 EKİM 2016 TARİHİNDE ANTALYA LARA CLUB SERA HOTEL'DE
DÜZENLENECEKTİR.**

**KONGRE BİLİM KURULU VE DETAYLAR İNTERNET SİTEMİZDE
YAYINLANACAKTIR.**

**GELİŞMELER İÇİN AŞAĞIDA BULUNAN ADRESLERİMİZİ TAKİP
EDEBİLİRSİNİZ.**

www.iksad.org
www.iksadfuarkongre.org
www.facebook.com/iksadtr
www.twitter.com/iksadtr